

**Uchwała Nr XXXV/404/06
Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego
z dnia 6 lutego 2006 r.**

w sprawie uchwalenia „Strategii rozwoju turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006-2014”.

Na podstawie art.18 pkt. 20 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1590 z późn. zm.) w związku z § 1 pkt. 1 Uchwały Nr XXII/301/01 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 28 maja 2001 roku w sprawie określenia działań samorządu województwa w zakresie rozwoju turystyki uchwała się, co następuje:

§ 1

Uchwała się „Strategię rozwoju turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006-2014” stanowiącą załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2

Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Województwa Świętokrzyskiego.

§ 3

Uchwała wchodzi z życie z dniem podjęcia.

Wiceprzewodniczący Sejmiku

Ryszard Nagórny

Uzasadnienie

Generalnym celem wynikającym ze „Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego” jest „Wzrost atrakcyjności województwa dla rozwoju społecznego i gospodarczego”. Realizacji ww. celu sprzyjać będzie uchwalenie „Strategii rozwoju turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006-2014”. Dokument ten jest ważny z punktu widzenia rozwoju turystyki w regionie. Wyznacza priorytety rozwoju i jego kierunki na najbliższe lata. Strategia jest kompatybilna z istniejącymi dokumentami strategicznymi, zarówno szczebla krajowego, jak i regionalnego oraz lokalnego. Jest silnie związana z założeniami Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007-2013 oraz rządową strategią Rozwoju Turystyki w Polsce na lata 2007-2013.

Podstawowym zamierzeniem strategii rozwoju turystyki jest wypracowanie pozytywnego wizerunku regionu świętokrzyskiego na arenie krajowej i zagranicznej, jak również poprawa konkurencyjności świętokrzyskiej oferty turystycznej, aktywizacja przedsiębiorczości w turystyce, zwiększenie liczby turystów odwiedzających województwo.

Przedkładana strategia nie stanowi zamkniętego dokumentu. Podstawowymi funkcjami tego dokumentu są : INFORMACJA, INSPIRACJA, KOORDYNACJA.

Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A.
Polish Tourism Development Agency

STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI W WOJEWÓDZTWIE ŚWIĘTOKRZYSKIM NA LATA 2006-2014

**WSPÓŁFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW MINISTERSTWA
GOSPODARKI, DEPARTAMENTU TURYSTYKI ORAZ SAMORZĄDU
WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO**

Warszawa, listopad 2005 r.

© Copyright 2005 by Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A.,
ul. Stawki 2, 00-193 Warszawa

Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim została opracowana przez zespół w składzie:

1. Iwona Majewska
2. Magdalena Ragus
3. Tatiana Telniuk
4. Krystyna Czerniawska

Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A. istnieje na polskim rynku inwestycji turystycznych od 1993 roku. Celem Spółki jest pomoc w tworzeniu i realizacji projektów wspierających rozwój infrastruktury turystycznej w Polsce.

Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A. jest liderem w tworzeniu markowych produktów turystycznych, inicjowaniu i kreowaniu nowoczesnych procesów inwestycyjnych.

Autorzy dokumentu pragną serdecznie podziękować wszystkim osobom, których wiedza i doświadczenie przyczyniły się do powstania Strategii i umożliwiły pozyskanie informacji. Przy opracowaniu Strategii wykorzystano dane zawarte w dokumencie "Uwarunkowania rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim".

SPIS TREŚCI

Wstęp	6
1. Metodologia prac nad strategią	9
2. Polski i światowy rynek turystyczny	12
2.1. Światowy i europejski rynek turystyczny	12
2.1.1. Sytuacja obecna.....	12
2.1.2. Prognozy	13
2.2. Polski rynek turystyczny	14
2.2.1. Przyjazdy do Polski	14
2.2.2. Turystyka Polaków	16
2.2.3. Ruch turystyczny na obszarze województwa świętokrzyskiego w 2003 roku	18
2.2.4. Prognozy	22
2.3. Nowe trendy w turystyce	23
2.4. Wnioski	24
3. Uwarunkowania rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim wynikające z dokumentów strategicznych	26
3.1. Dokumenty rządowe/ogólnokrajowe	27
3.2. Strategie regionalne	29
4. Audyt turystyczny województwa świętokrzyskiego	95
4.1. Analiza atrakcyjności turystycznej Regionu	95
4.1.1. Położenie, obszar badawczy projektu	95
4.1.2. Walory turystyczne	98
4.1.2.1 Walory naturalne	98
4.1.2.2. Walory antropogeniczne	129
4.1.2.3. Imprezy i życie kulturalne	149
4.1.3. Wnioski dotyczące atrakcyjności turystycznej Regionu	157
4.2. Analiza stanu zagospodarowania turystycznego Regionu	158
4.2.1. Infrastruktura turystyczna	158
4.2.1.1. Baza noclegowa	158
4.2.1.2. Baza gastronomiczna	177
4.2.2. Infrastruktura paraturystyczna	181
4.2.2.1. Szlaki turystyczne	181
4.2.2.2. Baza sportowo-rekreacyjna	190
4.2.2.3. Punkty informacji turystycznej	197
4.2.2.4. Usługi przewodnickie	198
4.2.3. Infrastruktura społeczna	200
4.2.4. Zagospodarowanie turystyczne Regionu –wnioski	205
4.3. Oferta turystyczna Regionu	205
4.4. Analiza dostępności komunikacyjnej	217
4.5. Stan środowiska naturalnego	220
4.6. Segmentacja rynku	231
5. Analiza S.W.O.T.	237
6. Koncepcja rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim, w tym koncepcja zintegrowanego produktu turystycznego	243
6.1. Misja i wizja województwa świętokrzyskiego	243
6.2. Kontekst krajowy i regionalny	246

6.3. Obszary priorytetowe i cele operacyjne	247
6.3.1. Obszar priorytetowy 1 – PRODUKT	247
6.3.2. Obszar priorytetowy 2 – ROZWÓJ ZASOBÓW LUDZKICH	286
6.3.3. Obszar priorytetowy 3 – MARKETING I PROMOCJA	303
6.3.4. Obszar priorytetowy 4 – PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA	313
6.3.5. Obszar priorytetowy 5 – WSPARCIE INSTYTUCJONALNE	322
7. Programy operacyjne – wykonanie zakładanych celów i priorytetów	336
8. Budowa tożsamości województwa świętokrzyskiego	356
8.1. Marka Regionu	357
8.2. System identyfikacji wizualnej	361
8.3. System zarządzania marką	363
9. Wdrożenie strategii	369
9.1. Obszary istotne dla wdrożenia strategii	369
9.2. Ramowa koncepcja wdrażania strategii	371
9.3. Harmonogram wdrożenia produktów turystycznych	373
9.4. Finansowanie	385
9.5. Wskaźniki	421
Bibliografia	427
Spis tabel, wykresów, map i rysunków	429

WSTĘP

"Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2006-2014" jest niezwykle ważnym dokumentem z punktu widzenia rozwoju turystyki w Regionie, ona, bowiem wyznacza priorytety rozwoju i jego kierunki na najbliższe lata.

Podjęcie prac nad stworzeniem dokumentu strategicznego na szczeblu województwa ma swoje korzenie przede wszystkim w szansach rozwoju społeczno-ekonomicznego Regionu, jakie daje turystyka. Przemysł turystyczny na arenie międzynarodowej uznany został za jeden z najbardziej dynamicznie rozwijających się sektorów gospodarki, po przemyśle elektronicznym i komputerowym. O roli turystyki świadczą niezbitnie dane statystyczne: 6% światowego dochodu brutto to dochód z turystyki, 11% światowych wydatków konsumenckich to wydatki turystów, co dziewiąta osoba na świecie znalazła zatrudnienie w sferze biznesu turystyczno-hotelowego¹. Światowa Rada Turystyki i Podróży (WTTC) szacuje, iż każda złotówka zarobiona przez przemysł turystyczny generuje kolejne 3 złote dochodu w innych sektorach. Od funkcjonowania turystyki bezpośrednio zależy istnienie 40 gałęzi gospodarki i 10-15% światowych miejsc pracy.

Efekty turystyki widoczne są w takich dziedzinach jak zatrudnienie, rozwój regionalny, edukacja, środowisko, transport czy kultura. Jednocześnie rozwój turystyki zależy od wielu działań w innych gałęziach gospodarki. Występuje tutaj sprzężenie zwrotne.

Turystyka na arenie międzynarodowej została uznana za jeden z najszybciej rozwijających się sektorów i jedną z nielicznych dziedzin, w której wzrost wpływów przekłada się na tworzenie realnych miejsc pracy. Jest jednocześnie potężnym instrumentem polityki regionalnej, pozwalającym na wyrównywanie różnic społeczno-ekonomicznych. Posiada również bardzo istotną wartość dodaną w zakresie pobudzania i podnoszenia morale społeczności lokalnych. Turystyka pozwala zjednywać zwaśnione narody, przełamywać stereotypy, wzbogacać wiedzę, rozwijać się intelektualnie. Jest doskonałą podstawą do aktywizacji społeczeństw lokalnych i rozwoju regionów.

Rozwój turystyki zależy zarówno od czynników społecznych, jak i technologicznych. Wraz z bogaceniem się społeczeństw rośnie popyt na produkty turystyczne. Również rozwój ekonomiczno-społeczny, istnienie międzynarodowych powiązań gospodarczych, globalnej konkurencji i globalnych rynków wymuszają na ludziach potrzebę podróżowania w celach służbowych.

Zgodnie z przewidywaniami Światowej Organizacji Turystyki (WTO) w 2020 roku liczba podróży na świecie wyniesie 1550 milionów, a poziom wpływów przekroczy 2 biliony dolarów. Europa pozostanie najczęściej odwiedzanym regionem świata z udziałem w rynku w wysokości 46%. Liczba turystów ulegnie podwojeniu i wyniesie 728 milionów. Najbardziej pożądanymi kierunkami ruchu turystycznego w Europie staną się kraje Europy Środkowej i Wschodniej².

Takie przewidywania stanowią niepowtarzalną szansę rozwoju dla polskiej turystyki, zwłaszcza, że od 1 maja 2004 roku nasz kraj jest pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej,

¹ Na podstawie Łazarczuk A., Regulacyjne uwarunkowania rozwoju turystyki.

² Dane Światowej Organizacji Turystyki (WTO) oraz Instytutu Turystyki.

dla której turystyka jest bardzo ważnym stymulatorem rozwoju. Świadczą o tym m.in. zapisy Traktatu z Maastricht (art. 2 – promocja harmonijnego, zrównoważonego rozwoju działań gospodarczych oraz art. 3 – działania Wspólnoty zmierzające do osiągnięcia celu to m.in. środki w dziedzinie energii, ochrony obywateli i turystyki), jak również Rezolucja Rady z maja 2002 roku na temat przyszłości europejskiej turystyki (turystyka jest jednym z podstawowych sektorów gospodarki ze względu na swój wkład w PKB, z uwagi na generowany poziom zatrudnienia oraz ponieważ przyczynia się do osiągania celów konwergencji). Umocowania prawne przekładają się na działania podejmowane w zakresie turystyki, które od 2004 roku są realizowane również w Polsce.

Wzrost liczby turystów, nie tylko zagranicznych, ale i wewnątrz krajowych, w połączeniu ze zwiększonymi możliwościami finansowymi naszego kraju, może w rezultacie znacznie umocnić pozycję Polski jako kraju atrakcyjnego turystycznie. Nie należy jednak zapominać, iż wykorzystanie funduszy unijnych uzależnione jest od przygotowania wysokiej jakości projektów, co z kolei jest uwarunkowane istnieniem strategii, programów rozwoju, biznesplanów i studiów wykonalności. Znaczenie tych dokumentów jest ogromne, przede wszystkim, dlatego, iż ujmują one ogólną wizję rozwoju turystyki w danym regionie w szczegółowy harmonogram działań.

Strategia rozwoju jest podstawowym i niezbędnym dokumentem w procesie planowania i prognozowania kierunków rozwoju kraju, województwa, miasta, powiatu lub gminy, dla podmiotów zewnętrznych stanowi, bowiem nie tylko swego rodzaju kompendium wiedzy na temat obszaru, ale również wskazuje jego mocne strony i szanse, identyfikuje problemy i zagrożenia, określa cele oraz metody ich realizacji.

Strategia rozwoju dostarcza przesłanek do podejmowania decyzji, formułowania konkretnych zadań oraz zabezpieczania lub poszukiwania środków przeznaczonych na realizację tych zadań. W tej kwestii rola strategii jest podwójna. Po pierwsze określa ona etapowość przedsięwzięcia, co powoduje czytelne rozłożenie akcentów. Szczególne znaczenie ma to w przypadku przedsięwzięć inwestycyjnych. Bariery w realizacji inwestycji jest bardzo często brak tej etapowości. Wynika to z braku możliwości pozyskania finansowania na całość przedsięwzięcia jednorazowo. Po drugie strategia ułatwia pozyskanie źródeł finansowania, ponieważ przekonuje inwestora o chęci konsekwentnego dążenia do wyznaczonego celu.

Przy tworzeniu strategii bierze się pod uwagę:
--

- ☞ *uwarunkowania wewnętrzne*, a szczególnie obecne możliwości rozwoju i predyspozycje danego obszaru do rozwoju poprzez turystykę, m.in. atrakcje turystyczne, bazę turystyczną i paraturystyczną oraz istniejące produkty turystyczne;
- ☞ *uwarunkowania zewnętrzne*, mające wpływ na przebieg procesów, jakie zachodzą w rozwoju gospodarczym i turystycznym w kraju i w Unii Europejskiej – polityka gospodarcza i turystyczna, prognozy rozwoju ruchu krajowego i zagranicznego, strategie rozwoju produktów turystycznych.

Na tej bazie formułuje się ogólne długoterminowe cele strategii rozwoju turystyki oraz programy szczegółowe.

Warunki krajobrazowe, jak również bardzo bogate i ciekawe walory kulturowe, stwarzają ogromną szansę na rozwój turystyki w województwie świętokrzyskim. Umiejętne

ich wykorzystanie oraz zagospodarowanie w połączeniu z systemowymi rozwiązaniami wspierania rozwoju turystyki może stanowić istotny czynnik sprzyjający wzrostowi gospodarczemu całego Regionu.

"Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2006-2014" jest dokumentem określającym podstawowe priorytety rozwoju, działania i zadania w ramach tych działań w zakresie rozwoju turystyki na szczeblu województwa. Jest dokumentem kompatybilnym z istniejącymi dokumentami strategicznymi, zarówno szczebla krajowego, jak i regionalnego i lokalnego. Dokument jest również silnie skorelowany z założeniami Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007-2013 oraz Strategii Rozwoju Turystyki na lata 2007-2013 przyjętych przez Radę Ministrów 21 czerwca 2005 roku.

"Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim" składa się z dwóch zasadniczych części: części audytowej (analiza województwa pod kątem posiadanych walorów i stanu zagospodarowania) oraz części strategicznej (koncepcja rozwoju turystyki).

1. METODOLOGIA PRAC NAD STRATEGIĄ.

Metodologia konstruowania strategii

"Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2006-2014" została skonstruowana zgodnie z najlepszymi wzorcami międzynarodowymi oraz wytycznymi Rządowego Centrum Studiów Strategicznych³. Zgodnie z tą metodologią pierwszą część dokumentu stanowi diagnoza strategiczna, czyli identyfikacja najważniejszych uwarunkowań, szans i zagrożeń, a w efekcie kluczowych problemów wymagających rozwiązania. Opiera się ona głównie na analizie uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych dotyczących stanu wyjściowego. Uwarunkowania zewnętrzne są to uwarunkowania, które określają warunki funkcjonowania i rozwoju w obszarze objętym programem, pozostając poza wpływem podmiotu tworzącego program i samego programu strategicznego. Ocena uwarunkowań wewnętrznych jest de facto oceną potencjału. Jest to ocena stanu i przegląd szeroko rozumianych zasobów (materialnych i niematerialnych), w celu zidentyfikowania mocnych i słabych stron.

W niniejszej Strategii część diagnostyczną stanowią: analiza polskiego i światowego rynku turystycznego, uwarunkowania rozwoju turystyki wynikające z dokumentów strategicznych oraz szczegółowy audyt turystyczny obszaru. Próbą podsumowania i oceny uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych jest analiza S.W.O.T., która stanowi punkt wyjścia do syntezy ustaleń. Krytyczna i realistyczna diagnoza zawiera ustalenia dotyczące stanu wyjściowego i stanu pożądanego. Diagnoza strategiczna jest podporządkowana dążeniu do rozpoznania i zidentyfikowania listy najważniejszych problemów i koncentruje się na czynnikach najważniejszych, przez precyzyjne określenie granic szczegółowości analizy.

Diagnoza strategiczna prowadzi do określenia misji oraz celów strategii. Misja jest opisem docelowego, oczekiwanego stanu, który ma charakter idealny, a jego osiągnięcie powinno być zasadniczym celem wszelkiej podejmowanej aktywności. W związku z powyższym wszystkie cele w ramach strategii odwołują się do zadeklarowanej misji, a zaproponowane w nich działania prowadzić mają do postulowanego w misji stanu docelowego. Misja musi stanowić czynnik integracji wszystkich zainteresowanych środowisk wokół zasadniczych dla rozwoju problemów. Misja w syntetycznym ujęciu wyraża cele najwyższego poziomu. Rolą misji jest określenie pól działalności, specyfiki i unikatowości oferowanych produktów oraz koncentracja uwagi uczestników/realizatorów działań strategicznych na istocie i mobilizacja ich do aktywności.

Kolejnym elementem planowania strategicznego są cele. Cele programu strategicznego można zdefiniować jako określenie stanu, który chcemy osiągnąć dzięki jego realizacji. Cele strategii powinny tworzyć uporządkowaną, spójną strukturę hierarchiczną. Spójność celów jest miarą prawidłowej konstrukcji dokumentu i warunkiem jego skuteczności. Poszczególne cele muszą być podporządkowane celowi nadrzędnemu strategii. Można to zobrazować za pomocą tzw. "drzewa hierarchii celów": cele usytuowane poniżej celu nadrzędnego obejmują coraz węższe fragmenty strategii. Mogą też dotyczyć krótszych przedziałów czasowych etapów realizacji. Za Rządowym Centrum Studiów Strategicznych w niniejszym opracowaniu proponuje się przyjąć następujący podstawowy podział celów:

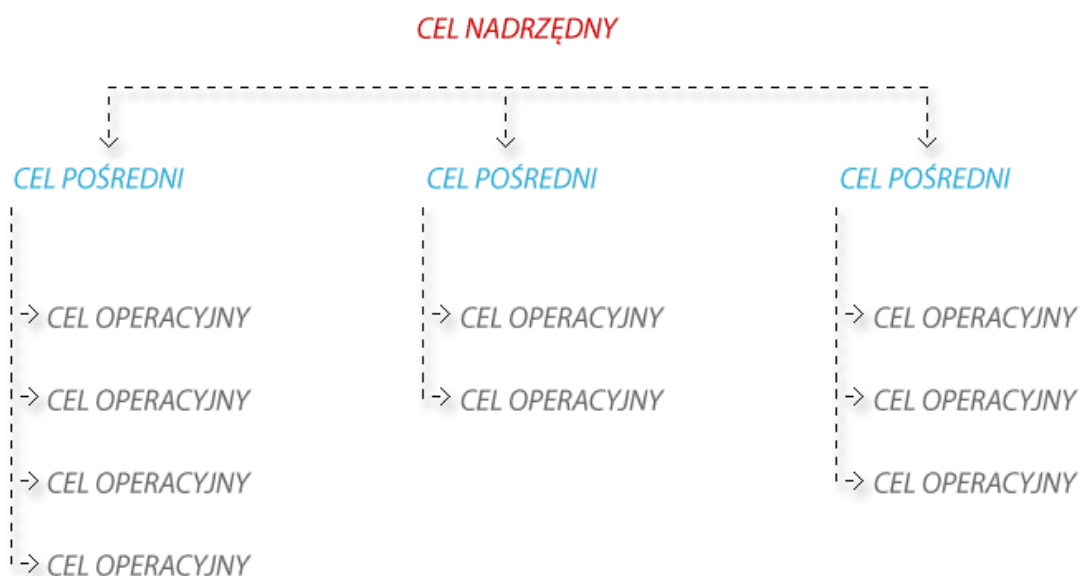
---

³ Zarys metodyki opracowywania programów strategicznych, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Warszawa 9 września 2004 r.

- **Cel nadrzędny** - wyrażenie zamierzenia - ogólnej wizji tego, co ma być osiągnięte dzięki realizacji strategii. Cel nadrzędny, nazywany też celem głównym lub strategicznym, jest sprecyzowaniem ogólnej wizji strategii, tj. wyobrażenia przedstawiającego pożądany obraz rzeczywistości w horyzoncie czasowym objętym dokumentem.
- **Cele pośrednie** - cele służące osiągnięciu celu nadrzędnego, wyznaczane dla obszarów priorytetowych, tj. dziedzin i działań kluczowych w realizacji celu nadrzędnego. Określenie celów pośrednich łączy się z wyznaczaniem obszarów priorytetowych i wymaga wskazania na ich związek z celem nadrzędnym. Stąd każdy z celów pośrednich został poprzedzony krótkim wstępem, który stanowi uzasadnienie jego wagi dla realizacji celu nadrzędnego strategii.
- **Cele operacyjne** - cele służące realizacji celów pośrednich, z których bezpośrednio wynikają zadania realizacyjne. Formułowane dla określenia zadań na szczeblu wykonawczym. Wyróżnia je szczegółowość sformułowania.

Drzewo hierarchii celów (Struktura planowania dokumentu strategicznego) przedstawia poniższy schemat.

Rys. 1 Drzewo hierarchii celów.

Końcowe części Strategii stanowią system jej wdrażania oraz monitoringu, a także określenie potencjalnych źródeł finansowania.

Źródła wykorzystanych danych

Opracowanie "Strategii rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2006-2014" wymagało dotarcia i pozyskania wielu danych, pochodzących z bardzo różnych źródeł. Z punktu widzenia metodologicznego źródła te dzielą się na pierwotne - informacje pochodzące z badań marketingowych, z wywiadów ankietowych i rozmów oraz wtórne - dane uzyskane m.in. z prasy branżowej i lokalnej, jednostek naukowo-badawczych oraz Urzędu Statystycznego, danych Światowej Organizacji Turystyki (WTO) i Światowej Rady Turystyki i Podróży (WTTC).

Poważnym ograniczeniem była słaba dostępność danych statystycznych dotyczących ruchu turystycznego (liczba i profil turystów) oraz stopnia wykorzystania bazy noclegowej i gastronomicznej.

Najważniejsze źródła danych i informacji pierwotnych:

- dane i informacje pozyskane podczas warsztatów strategicznych, w których uczestniczyli przedstawiciele władz samorządowych, branży turystycznej i organizacji pozarządowych,
- dane zebrane podczas wywiadów ankietowych i rozmów z przedstawicielami władz gmin, powiatów oraz pracownikami Urzędów,
- opinie zebrane w wywiadach ankietowych oraz rozmowach bezpośrednich z gestorami bazy noclegowej i gastronomicznej oraz mieszkańcami terenu,
- dane zebrane podczas wywiadów ankietowych i rozmów z osobami prowadzącymi gospodarstwa agroturystyczne.

Najważniejsze źródła danych i informacji wtórnych:

- dokumenty strategiczne (ogólnopolskie, wojewódzkie, powiatowe i gminne),
- dane z Głównego Urzędu Statystycznego,
- publikacje i opracowania historyczne,
- dane dotyczące ruchu turystycznego pochodzące z Instytutu Turystyki i Światowej Organizacji Turystyki,
- strony internetowe miast, gmin, powiatów i województwa,
- foldery promocyjne,
- prasa ogólnopolska, regionalna oraz lokalna.

2. SYTUACJA NA POLSKIM I ŚWIATOWYM RYNKU TURYSTYCZNYM⁴.

2.1. Światowy i europejski rynek turystyczny.

2.1.1. Sytuacja obecna.

Turystyka jest jedną z niewielu dziedzin życia gospodarczego, która w bardzo dużym stopniu podlega wahaniom w związku z wydarzeniami na świecie. Wszelkie kryzysy, załamania, jak również boomy gospodarcze znajdują odzwierciedlenie w zmianach zachodzących na rynku turystycznym. Po dość znacznych wahaniami w latach 70-tych i 80-tych, od połowy lat 90-tych obserwowany był równomierny wzrost rynku turystycznego, a jego apogeum nastąpiło w jubileuszowym roku 2000. Kryzys nadszedł wraz z atakami terrorystycznymi na Stany Zjednoczone 11 września 2001 roku.

Lata 2002 i 2003 to lata bardzo trudnego dochodzenia do równowagi w turystyce światowej, która nadal podlega działaniom negatywnych czynników: konfliktowi irackiemu, zamachom terrorystycznym (których celami coraz częściej stają się popularne turystyczne kurorty), SARS oraz trudnej sytuacji ekonomicznej na świecie. Z uwagi na ww. problemy, w 2003 roku odnotowano spadek wielkości międzynarodowej turystyki do 691 mln (-1,5%), mierzonej liczbą międzynarodowych przyjazdów turystycznych. Bezpośrednią przyczyną spadku aktywności turystycznej w skali światowej był niespodziewany spadek przyjazdów o 9%, jaki wystąpił w rejonie Azji i Pacyfiku w związku z paniką wywołaną przez SARS. Również Ameryka odnotowała spadek (o 2%), natomiast dane dla Europy w zasadzie nie uległy zmianie w stosunku do 2002 roku (wzrost o 0,5%). Najlepszy wynik odnotowały Bliski Wschód i Afryka.

Według najnowszych danych WTO rok 2004 był rekordowy pod względem liczby podróży międzynarodowych. Było ich 763 mln (o 10,7% więcej niż w 2003 r.).

Wpływy z turystyki międzynarodowej osiągnęły rekordowy poziom 622 mld USD (o 10,3% więcej niż w 2003 r.). Wpływy z turystyki w regionie europejskim wyniosły 326,3 mld USD (wzrost o 2%), w regionie Ameryki Północnej i Południowej – 131,5 mld USD (+11%), w regionie Azji i Pacyfiku – 125,0 mld USD (+24%), a Bliskiego Wschodu i Afryki – odpowiednio 20,7 mld (+22%) i 18,9 mld USD (+6%). Przeciętne wpływy z jednej podróży wyniosły w 2004 roku 820 USD. W układzie regionalnym najwyższe były w Ameryce Północnej i Południowej – 1050 USD, a najniższe w Afryce (570 USD).

W 2004 roku najchętniej odwiedzonym przez turystów krajem była Francja (75 mln przyjazdów turystów zagranicznych), a następnie Hiszpania (54 mln) i Stany Zjednoczone (46 mln). Najwyższe wpływy z turystyki odnotowano w Stanach Zjednoczonych (75 mld USD), Hiszpanii (45 mld USD) i Francji (41 mld USD).

Tsunami z 26 grudnia 2004 roku wpłynęło negatywnie na liczbę przyjazdów turystów w pierwszych czterech miesiącach 2005 roku tylko na Malediwach (spadek o 53% w porównaniu z adekwatnym okresem 2004 roku) i w Indonezji (-1%). W pozostałych obszarach recepcyjnych dotkniętych tsunami, po przejściowym spadku liczby przyjazdów w styczniu (we wszystkich krajach) i w lutym (tylko na Sri Lance), odnotowano wzrost: o 9% na indonezyjskiej wyspie Bali (w styczniu – kwietniu) i o 8,1% na Sri Lance (od stycznia do maja). Liczba przyjazdów turystów zagranicznych do Tajlandii pomiędzy styczniem do majem 2005 była taka sama jak w pierwszych pięciu miesiącach 2004 roku.

⁴ Rozdział powstał na podstawie danych oraz analiz Instytutu Turystyki oraz raportu Europejskiej Komisji Turystyki, Przyszłe trendy w turystyce.

Ze wstępnych danych za pierwsze cztery miesiące 2005 roku wynika, że liczba podróży międzynarodowych wzrosła o 8% w porównaniu z adekwatnym okresem 2004 roku. W największym stopniu wzrosła liczba podróży międzynarodowych na Bliskim Wschodzie (o 17%), a w najmniejszym w Europie (o 5%).

W 2004 roku liczba przyjazdów do państw europejskich wzrosła o 4,9% i wyniosła 415,2 mln. W większym stopniu wzrosła liczba przyjazdów do państw Europy Środkowo-Wschodniej (o 13,8%) i Północnej (o 8,3%), w mniejszym do Europy Zachodniej i Południowej/Basenu Morza Śródziemnego (po 2,2%). W 2004 roku największe wzrosty odnotowały: Izrael (+41,6%), Turcja (+26,9%), Armenia (+27,7%), Ukraina (+24,9%), Serbia i Czarnogóra (+20,6%), Estonia (+19,7%) i Czechy (+19,4%), a najmniejsze: Słowacja (+1,0%), Luksemburg (+0,8%) i Francja (+0,1%). Spadki odnotowano w Andorze (-11,1%), Włoszech (-6,4%), Danii (-1,9%), Portugalii (-0,8%) i Lichtensteinie (-0,2%).

Spośród destynacji europejskich największe wpływy z turystyki odnotowano w Hiszpanii (45,2 mld USD), Francji (40,8 mld USD), Włoszech (35,6 mld USD), Niemczech (27,7 mld USD) i Wielkiej Brytanii (27,3 mld USD).

Największe wydatki turystyczne odnotowano w Niemczech (72,3 mld USD), Wielkiej Brytanii (55,9 mld USD), Francji (28,6 mld USD), we Włoszech (20,5 mld USD) i w Holandii (16,7 mld USD).

Ze wstępnych danych za pierwsze cztery miesiące 2005 roku wynika, że liczba przyjazdów do państw europejskich wzrosła o 4,7%. W największym stopniu wzrosła liczba przyjazdów do państw Europy Środkowej i Wschodniej (o 11,4%) i Północnej (o 7,1%), w mniejszym zaś – do Europy Zachodniej (+2,5%) i Południowej/Basenu Morza Śródziemnego (+2,9%). W pierwszych czterech miesiącach 2005 roku największe wzrosty odnotowały: Turcja (+27,6%), Łotwa (+25,3%), Estonia (+24%), Izrael (+21,9%) i Macedonia (+20,4%), a najmniejsze Malta (+0,4%), Francja (+0,6% od stycznia do maja), Dania (+0,9%), Islandia (+1,8%) i Norwegia (+1,9%). Spadki odnotowano tylko w Andorze (-17,3%) i Włoszech (-6,3% w pierwszym kwartale).

Specjaliści ankietowani przez WTO (Panel Ekspertów) dość dobrze oceniają wyniki sektora turystycznego w Europie w pierwszych czterech miesiącach 2005 roku. Średnia ocen dla Europy, choć niższa niż dla innych regionów, wyniosła 3,5 (na pięciopunktowej skali od [1] "dużo gorzej" do [5] "dużo lepiej"). Była ona nieznacznie wyższa od średniej ocen dla okresu wrzesień – grudzień 2004, która wyniosła 3,4. Dla miesięcy maj – sierpień 2005 eksperci przewidują wyniki na dotychczasowym poziomie – średnia ocen wynosi 3,5.

Zdaniem ankietowanych ekspertów niekorzystny wpływ na sektor turystyki, zwłaszcza w tradycyjnych destynacjach typu "3S" (sun, see, sand) w strefie euro będzie miała słaba kondycja niemieckiej gospodarki. W przypadku niektórych obszarów recepcyjnych wpływ ten może skompensować rynek brytyjski, charakteryzujący się lepszymi wskaźnikami makroekonomicznymi i korzystnym kursem wymiany euro. Wzmożony popyt na podróże do Europy Środkowo-Wschodniej powinien utrzymać się do końca roku.

2.1.2. Prognozy.

Długoterminowe prognozy Światowej Organizacji Turystyki (WTO) zakładają, iż po trudnym okresie nastąpi wzrost i w efekcie w 2020 roku liczba podróży na świecie wyniesie ponad 1 550 milionów, a wpływy osiągną wartość 2 bilionów USD. Europa pozostanie najczęściej odwiedzanym regionem świata z ponad 46% udziałem w światowym rynku turystycznym i 717 milionami podróży w 2020 r. Największy przyrost przyjazdów odnotują kraje Europy Środkowo-Wschodniej (223 mln) oraz południowo - wschodnie kraje basenu Morza Śródziemnego (212 mln). Przyjazdy do tego regionu będą wzrastać według WTO w tempie 4,6% i wyniosą 223 miliony, co jest wynikiem ich strategicznego położenia między

Europą Zachodnią i Federacją Rosyjską. Drugim po Europie najczęściej odwiedzanym miejscem na świecie będzie region Azji Wschodniej i Pacyfiku, którego udział wzrośnie do ok. 25%.

Liczba podróży międzyregionalnych wyniesie blisko 380 mln (24% rynku), zaś podróży wewnątrzregionalnych ponad 1 180 mln (76%).

W turystyce wyjazdowej prognozy wskazują na to, że Europa pozostanie regionem generującym największą liczbę międzynarodowych podróży z ponad 45% udziałem w światowym rynku, a wśród poszczególnych regionów Europy największym rynkiem będą kraje Europy Środkowej i Wschodniej.

2.2. Polski rynek turystyczny.

Dekoniunktura w turystyce światowej i europejskiej oraz stagnacja w gospodarce niemieckiej miały decydujący wpływ na turystykę przyjazdową do Polski w ostatnich kilku latach. Od 1999 roku utrzymuje się tendencja spadkowa w liczbie przyjazdów cudzoziemców ogółem i turystów do Polski. Od 2003 roku można jednak mówić o poprawie sytuacji (najmniejszy spadek liczby przyjazdów od 1999 roku). Optymistyczne są również dane za rok 2004 – 61,9 mln przyjazdów cudzoziemców do Polski (o 18,8% więcej niż w 2003 roku) i o 12 mln (+3,7%) więcej przyjazdów turystów (dane szacunkowe za okres od stycznia do października 2004 roku). Godny uwagi jest znaczny wzrost ruchu z Niemiec i z nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej.

2.2.1. Przyjazdy do Polski.

W 2004 roku było 61,9 milionów przyjazdów cudzoziemców – o 18,8% więcej niż w 2003 roku. Tempo wzrostu w drugim półroczu nieco osłabło, ale wciąż było bardzo wysokie (+17%). Na granicach z Białorusią, Ukrainą notowana od roku tendencja spadkowa stopniowo słabnie (liczba przyjazdów spadła w analizowanym okresie odpowiednio o 9,1% i 5,7%), a na granicy z Federacją Rosyjską – wzrosła o 8,4%). W ciągu roku obowiązywania wiz na wschodzie (od X 2003 do IX 2004) liczba przyjazdów zanotowanych na granicach z Rosją, Białorusią i Ukrainą spadła łącznie o 21%.

Maleje ruch przyjazdowy w portach promowych, zwłaszcza w Nowym Warpnie (spadek o 55% do 380 tys.) i Świnoujściu (spadek o 25% do 183 tys.); wynika to m.in. z tego, że mija znaczenie tzw. "pływających sklepów". Istotnym wyjątkiem jest port gdyński (wzrost o 18% do 150 tys.). Utrzymuje się bardzo znaczna tendencja wzrostowa na granicy ze Słowacją i duży wzrost na granicy z Niemcami.

Liczba przyjazdów cudzoziemców w portach lotniczych spadła w 2002 roku o 4,1%. Od września lotniczy ruch przyjazdowy zaczął wzrastać w porównaniu analogicznymi miesiącami 2001 roku, osiągając poziom zbliżony do 2000 roku. W 2003 roku liczba cudzoziemców w portach lotniczych wzrosła o 5%. W 2004 roku liczba cudzoziemców w portach lotniczych wzrosła o 30,2%, z czego w czwartym kwartale – o 44%. Do portów lotniczych, które zanotowały największy wzrost liczby cudzoziemców przyjeżdżających do Polski należą: Katowice-Pyrzowice (wzrost o 153%: z 38 do 96 tys.) i Kraków-Balice (o 65%, do 179 tys.).

Analizując dynamikę zmian ruchu przyjazdowego w 2004 roku według kraju pochodzenia Instytut Turystyki wnioskuje, że:

- zmalał ruch z Cypru (o 27%), Danii (o 20%, należy podkreślić, że rok 2003 był wyjątkowy z powodu bardzo dogodnego połączenia promowego, w porównaniu

z 2002 rokiem liczba przyjazdów z Danii spadła tylko nieznacznie), Estonii (-14%), Chorwacji (-9%)

- sąsiadów ze wschodu: Białorusi (o 8%), Rosji (o 7%), Ukrainy (6%), oraz Grecji i Łotwy (po 7%);
- bardzo znacznie (o ponad 20%) wzrosła liczba przyjazdów z: Kanady, Australii, Luksemburga, Korei Płd., Portugalii, Słowacji, Malty, Niemiec, Irlandii, Finlandii, Szwajcarii, Węgier i Turcji, a w mniejszym stopniu (o 10%-20%) – z Hiszpanii, Japonii, Wlk. Brytanii, Holandii, Norwegii, Belgii, Izraela i USA;
- godny uwagi jest znaczny wzrost ruchu z Niemiec i z nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej, jednak w tej grupie krajów dominują jednodniowe wizyty w rejonach przygranicznych (Niemcy, Słowacja, Czechy, Litwa);
- wzrost liczby przyjazdów z pozostałych poza Niemcami krajów "starej" Unii Europejskiej był mniejszy (łącznie o 9,1%, z czego w czwartym kwartale o 12,6%); w przypadku tych krajów mamy do czynienia na ogół z przyjazdami turystycznymi, czyli trwającymi dłużej niż jeden dzień (tj. z noclegiem).

Jednocześnie warto zwrócić uwagę, że w przeciwieństwie do wszystkich odwiedzających, których liczbę rejestruje Straż Graniczna, liczba przyjazdów turystów nie jest dokładnie mierzona, a tylko w przybliżeniu szacowana przez Instytut Turystyki.

Według tych szacunków ciągu całego 2004 roku było około 14,3 mln przyjazdów turystów, o 4,2% więcej niż w 2003 r. Dynamika zmian jest zróżnicowana: wzrost ze "starych" krajów UE (Niemcy – wzrost o 16%, UE bez Niemiec – wzrost o 9%) oraz krajów pozaeuropejskich i spadek – ale mniejszy niż wcześniej oczekiwano – z Rosji, Białorusi i Ukrainy.

W ciągu trzech kwartałów 2004 roku liczba cudzoziemców korzystających z bazy noclegowej wzrosła bardziej niż ogólna szacowana przez nas liczba turystów, co wynika ze zmian w strukturze ruchu według krajów i według celów pobytu (przyjazdy biznesowe).

W 2004 roku przeciętne wydatki turystów poniesione na terenie Polski wyniosły około 160 USD na osobę i blisko 34 USD dziennie (średnie ważone). Oznacza to bardzo istotny wzrost w stosunku do 2003 roku (odpowiednio o 40,4% i 41,7%). Warto pamiętać, że zmiany te są po części rezultatem słabnącego kursu dolara.

Wydatki na osobę według krajów wyniosły od 94 USD (Białoruś) do 297 USD (kraje zamorskie). Wyniki badań dowodzą, że znacząco wzrosły przeciętne wydatki turystów prawie ze wszystkich najważniejszych dla Polski rynków (z wyjątkiem Czech i Słowacji). Największy wzrost wydatków przeciętnych odnotowano w odniesieniu do turystów z Ukrainy (o 89,5%), Litwy (o 51,4%), Niemiec (o 42,7%) i Francji (o blisko 38%). Warto podkreślić, że wzrosty te dotyczyły zwłaszcza ostatniego kwartału 2004 roku (przede wszystkim przyjazdów z Ukrainy).

Przeciętne dzienne wydatki turystów wahały się w granicach od około 18 USD (turyści z krajów zamorskich) do 43 USD (Litwa). W odniesieniu do większości badanych krajów zanotowano wzrost przeciętnych wydatków na jeden dzień pobytu. Wyjątek stanowią turyści z Czech, Słowacji i krajów zamorskich. Największy wzrost tego miernika charakteryzuje przyjazdy z Niemiec (o 70%), Litwy (o 53,6%) i Francji (o 47,6%), a także z Rosji (o 39,3%), Białorusi (o 28,6%) i Ukrainy (o 25%). Wzrost przeciętnych wydatków turystów w Polsce w 2004 roku znajduje odzwierciedlenie również w ich wzroście w zależności od celu podróży.

Jeśli chodzi o strukturę wydatków według rodzajów, wyniki badań wskazują, że około 31,2% sum pozostawionych w Polsce turyści przeznaczają na noclegi, a jedną piątą na wyżywienie (20,1%). W porównaniu z poprzednim rokiem znaczenie obydwu tych pozycji w łącznym budżecie pozostało na niezmiennym poziomie.

Analizując strukturę wydatków w 2004 roku warto natomiast zwrócić uwagę na dość znaczny wzrost wydatków na zakupy (zarówno na własne potrzeby jak i na sprzedaż) oraz obniżenie się udziału wydatków na transport i na usługi rekreacyjne. Wydatki na zakupy (na własne potrzeby oraz w celu odsprzedania) stanowiły łącznie 25,7% budżetów turystów wobec 23,3% w 2003 i 22,1% w 2002 roku. Wydatki na zakupy stanowiły w 2004 roku bardzo ważną część budżetów osób przyjeżdżających z Ukrainy (aż 77,1%), Białorusi (52,1%), Rosji (47,8%) i Litwy (46,4%). Również Niemcy przeznaczali dość duże sumy na zakupy na własne potrzeby (ok. 16,1%).

Analizując wielkość łącznych przychodów z tytułu przyjazdów cudzoziemców i ich znaczący wzrost w stosunku do poprzedniego roku (aż o 42,2%) warto zauważyć, że wpłynęły na to następujące zjawiska:

- znaczący wzrost liczby przekroczeń granicy (w skali roku o 18,8%), w tym z krajów w największym stopniu generujących przychody dewizowe (np. z krajów Unii Europejskiej o 25,3%);
- wzrost liczby przyjazdów z najważniejszego dla Polski rynku generującego ruch turystyczny: Niemiec; nasilony wzrost zaobserwowano zwłaszcza w drugim kwartale roku; dotyczył on przede wszystkim odwiedzających jednodniowych;
- w związku z polityczną i gospodarczą sytuacją na Ukrainie, w czwartym kwartale 2004 roku zanotowano zdecydowany wzrost liczby przyjazdów rezydentów tego kraju (o ok. 54%) i gwałtowny wzrost ich przeciętnych wydatków, zwłaszcza tych, które zostały przeznaczone na zakupy;
- w związku z wejściem Polski do Unii Europejskiej oraz na skutek utrzymywania się przez większość roku wysokiego kursu euro, znacząco wzrosły przeciętne wydatki na osobę (zarówno turystów, jak i odwiedzających jednodniowych), zwłaszcza podróżnych z Niemiec i Ukrainy;
- wzrost udziału przychodów od odwiedzających jednodniowych w łącznej sumie przychodów dewizowych (z 33,8% w 2003 r. do 49,8% w 2004 r.); mimo niekorzystnych zmian proporcji warto zauważyć, że łączne przychody od turystów wzrosły o 7,8%;
- wzrost liczby przyjazdów w 2004 roku i wzrost przeciętnych wydatków był w dużej mierze związany z sytuacją polskiej waluty wobec euro i nie może być traktowany jako tendencja stabilna.

2.2.2. Turystyka Polaków.

W 2004 roku obserwujemy spadek uczestnictwa mieszkańców Polski w wieku 15 i więcej lat w krajowych wyjazdach turystycznych (co najmniej z jednym noclegiem poza miejscem zamieszkania). Spadek w nieco większym stopniu objął wyjazdy krótkookresowe (na 2-4 dni) niż długookresowe (na 5 i więcej dni). W krajowych podróżach turystycznych uczestniczyło o ponad 10% mniej osób niż w 2003 roku. Uczestnictwo Polaków w zagranicznych wyjazdach turystycznych wzrosło o jeden punkt procentowy: po znacznym spadku w 2003 roku, wzrosła liczba mieszkańców Polski wyjeżdżających za granicę na 5 i więcej dni.

Według szacunków Instytutu Turystyki, w 2004 roku Polacy w wieku 15 i więcej lat wzięli udział w 39,6 mln krajowych podróży turystycznych, z których ponad jedną trzecią

(37%) stanowiły długookresowe, obejmujące 5 i więcej dni, a niecałe dwie trzecie (63%) - krótkookresowe, obejmujące 2-4 dni (ale połączone co najmniej z jednym noclegiem poza miejscowością zamieszkania). W związku ze spadkiem uczestnictwa Polaków w wyjazdach krajowych, odnotowujemy spadek łącznej liczby podróży o 18,2%. W 2004 roku na terenie kraju wyjeżdżało mniej Polaków, osoby uczestniczące w wyjazdach podróżowały rzadziej (mniejsza średnia liczba wyjazdów na osobę, zarówno długookresowych, jak i krótkookresowych), ale na dłużej: obserwujemy wzrost średniej długości pobytu podczas wyjazdów długookresowych.

W 2004 roku Polacy uczestniczyli w 6,3 mln (spadek o 12,5% w stosunku do 2003 r.) turystycznych podróży za granicę, czyli podróży połączonych, co najmniej z jednym noclegiem poza granicami kraju. Obserwowany spadek liczby zagranicznych wyjazdów turystycznych wynika ze spadku częstotliwości wyjazdów osób wyjeżdżających; więcej Polaków podróżowało za granicę, ale uczestnicy takich podróży wyjeżdżali rzadziej: średnia liczba podróży zagranicznych wyniosła 1,5 na osobę (w 2003 r. - 2,0).

W 2004 roku w strukturze krajowych wyjazdów Polaków w wieku 15 i więcej lat udział wyjazdów w celach turystyczno-wypoczynkowych był nieco niższy niż w roku poprzednim; udział wyjazdów służbowych był podobny.

W latach 2001-2004 struktura rodzajów zakwaterowania wykorzystywanych podczas krajowych podróży Polaków była podobna. W 2004 roku wyjeżdżając na 5 i więcej dni częściej zatrzymywano się w u domu krewnych lub znajomych, nieco częściej zaś korzystano z hoteli.

Badania Instytutu Turystyki wykazały, że w 2003 roku 37% wydatków na krajowe podróże długookresowe Polacy ponieśli przed wyjazdem, w miejscu zamieszkania; na krajowe podróże krótkookresowe – 47%, na podróże zagraniczne – 46%. W 2004 roku 39% wydatków na krajowe podróże długookresowe Polacy ponieśli przed wyjazdem, w miejscu zamieszkania; na krajowe podróże krótkookresowe - 43%; na podróże zagraniczne - 48%.

W ciągu dwunastu miesięcy 2004 roku zanotowano 37,2 mln wyjazdów Polaków za granicę (o 3,9% mniej niż w 2003 r.). Utrzymuje się wzrost na granicy wschodniej, z wyjątkiem Białorusi. Znaczny spadek widzimy na granicy z Czechami i na przejściach promowych. Wśród tych ostatnich warto zwrócić uwagę na Świnoujście (spadek o 54%) i Nowe Warpno (spadek o 63%).

We wrześniu 2001 r. zatrzymała się długotrwała tendencja wzrostowa w ruchu lotniczym. Stan ten utrzymywał się do marca 2002 r.; następnie obserwujemy wzrost lub utrzymanie poziomu z odpowiednich miesięcy poprzedniego roku. Liczba podróży lotniczych Polaków w czwartym kwartale 2002 roku minimalnie przekroczyła odpowiednią liczbę z 2000 roku. Ogółem w ciągu całego 2003 roku liczba podróży lotniczych Polaków wzrosła o 3,8%.

W 2004 roku widzimy zdecydowany wzrost: w całym okresie od stycznia do grudnia – o 37,2%, z czego najwięcej w czwartym kwartale (+63,7%).

Do portów lotniczych, które zanotowały największy wzrost liczby obsłużonych Polaków podróżujących za granicę należą: Katowice-Pyrzowice (wzrost blisko trzykrotny: z 69 do 200 tys.), Kraków-Balice (o 52,6% do 135 tys.) i Poznań-Ławica (o 90%, do 78 tys.).

W 2004 roku polscy turyści najczęściej odwiedzali Niemcy, Czechy, Słowację, Włochy i Austrię. Spośród krajów najczęściej odwiedzanych przez Polaków wzrost liczby wizyt objął Czechy, Słowację, Belgię, Wielką Brytanię i USA. Największy spadek liczby wizyt dotyczył Francji, Holandii, Rosji i Austrii. Część turystów odwiedzała kilka krajów

w czasie jednej podróży, stąd suma wizyt w poszczególnych krajach przewyższa liczbę wyjazdów turystycznych.

W szczególności, wiele wizyt w Niemczech wiąże się podróżami do dalej położonych krajów Europy Zachodniej. Podobnie wiele wizyt w Republice Czeskiej wynika z podróży na południe i południowy zachód Europy.

Według szacunków Instytutu Turystyki, w 2004 roku dzieci w wieku do 14 lat wzięły udział w 7,9 mln krajowych podróży turystycznych, z których 43% stanowiły długookresowe, a 57% – krótkookresowe. Łączna liczba podróży spadła o 13,2%. Odnotowujemy ponad 10-procentowy spadek liczby długich podróży w stosunku do roku 2003 i ponad 15-procentowy spadek krótkich podróży.

W 2004 roku na 5 i więcej dni wyjeżdżało mniej dzieci, ale wyjeżdżały częściej; na 2-4 dni wyjeżdżało również mniej dzieci i wyjeżdżały tak samo często. Przy obu rodzajach wyjazdów średnia długość pobytu była niższa niż w 2003 roku.

W 2003 roku dzieci uczestniczyły w 9,1 mln krajowych podróży turystycznych. Łączna liczba podróży spadła o 14,2%. Odnotowujemy 10-procentowy spadek liczby długich podróży w stosunku do roku 2002 i ponad 17-procentowy spadek krótkich podróży.

2.2.3. Ruch turystyczny na obszarze województwa świętokrzyskiego w 2003 roku.

W 2003 r. województwo świętokrzyskie odwiedziło 1,6 mln turystów krajowych, co stanowi 3,3% wszystkich przyjazdów turystów krajowych na terenie Polski. W rezultacie dało to w rankingu województw miejsce XIV-te na szesnaście istniejących (spadek o dwie pozycje w stosunku do roku 2002). Odnotowanych turystów zagranicznych było natomiast 0,4 mln, co stanowi 2,9% ogółu turystów zagranicznych przybywających do Polski i daje to miejsce XIII-te (wzrost o jedną lokatę w stosunku do roku 2002).

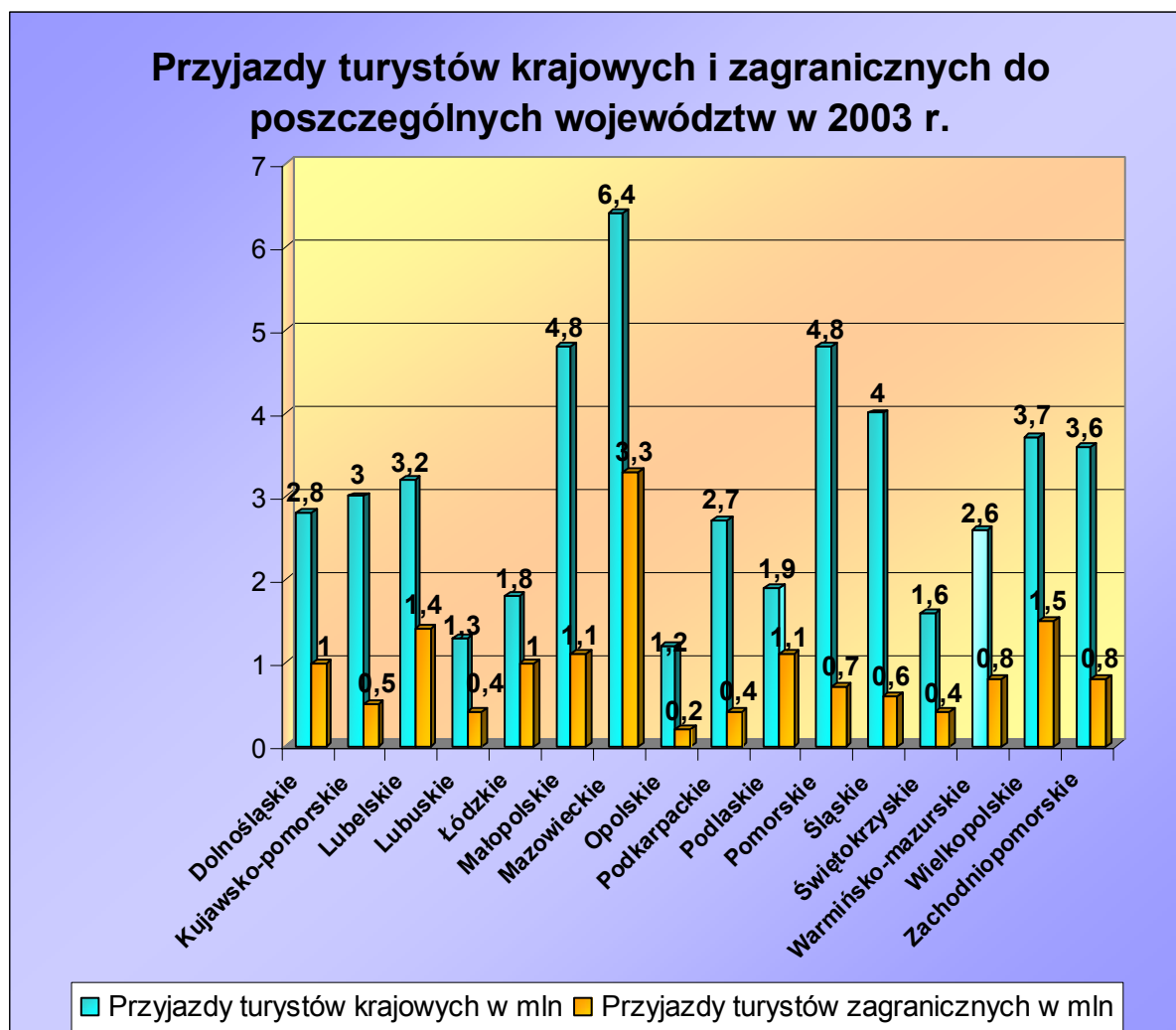
Biorąc pod uwagę wydatki turystów zagranicznych w województwie świętokrzyskim to w 2003 roku uległy one znacznemu spadkowi. Średnie wydatki turystów zagranicznych na osobę zmalały o blisko 22% w porównaniu z rokiem poprzednim (spadek z wysokiej IV-tej pozycji w rankingu województw na pozycję VIII), a średnie wydatki turystów zagranicznych na dzień zmalały aż o 24%. Dokładne dane oraz uzyskane w tym zakresie wyniki w latach 1999-2003 prezentuje poniższa tabela.

Tabela nr 1. Porównanie wielkości ruchu turystycznego i wysokości wydatków turystów zagranicznych przybywających do województwa świętokrzyskiego w latach 1999–2003.

Cecha		1999 r.	2000 r.	2001 r.	2002 r.	2003 r.
Przyjazdy turystów krajowych		2,7 mln	2,2 mln	2,4 mln	2,6 mln	1,6 mln
Przyjazdy turystów zagranicznych		0,4 mln	0,9 mln	0,4 mln	0,3 mln	0,4mln
Średnie wydatki turystów zagranicznych	na osobę	162 USD	145 USD	172 USD	146 USD	114 USD
	na dzień	29 USD	25 USD	26 USD	25 USD	19 USD

Źródło: Turystyka Polska w 2001, 2002 i 2003 roku, Układ Regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2002, 2003 i 2004; J. Laciak, Uczestnictwo Polaków w wyjazdach turystycznych w 2001, 2002 i 2003 roku, Instytut Turystyki, Warszawa 2002, 2003 i 2004.

Wykres nr 1. Ruch turystyczny krajowy i zagraniczny w województwie świętokrzyskim na tle innych województw w 2003 r.

Źródło: Turystyka Polska w 2003 roku, Układ Regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2004.

Krajowy ruch turystyczny

W strukturze krajowego ruchu turystycznego dominują przyjazdy krótkookresowe (2-4 dni), które stanowią około 2/3 wszystkich przyjazdów do województwa świętokrzyskiego, podczas gdy przyjazdy długookresowe (5 i więcej dni) uzyskały ich ponad 30%. Wśród motywów przyjazdów długookresowych do województwa świętokrzyskiego zdecydowanie najpopularniejsze są odwiedziny krewnych i znajomych (55%), a dopiero po tym turystyka i wypoczynek 27% (w tym przypadku widać wyraźny spadek w porównaniu z rokiem 2002, bo aż o 13 punktów procentowych). W przypadku przyjazdów krótkookresowych również najpopularniejsze są odwiedziny krewnych i znajomych, bo aż dla 70% przybywających a turystyka i wypoczynek stała się celem wyjazdów tylko dla 12% (również widoczny spadek aż o 15 punktów procentowych). Na drugim miejscu odnotowano cele służbowe i interesy z wynikiem 14% i jest to bardzo duży wzrost tego rodzaju celów w stosunku do roku 2002. Najczęściej wykorzystywanym obiektem noclegowym jest mieszkanie u krewnych lub znajomych (z tego rodzaju zakwaterowania korzysta aż 64% turystów krajowych w przyjazdach długookresowych i 67% w przyjazdach krótkookresowych). Jak więc można się łatwo domyśleć dominują przyjazdy organizowane samodzielnie (88% przyjazdów długookresowych i 90% w przyjazdach krótkookresowych). Na zakończenie warto dodać, iż średnia długość pobytu krajowego długookresowego

w Świętokrzyskim wyniosła 7,8 noclegu i jest to wyraźny spadek w stosunku do roku 2002 (wówczas było to 10,4 noclegu), a średnia długość pobytu krótkookresowego pozostała bez zmian w porównaniu z 2002 r. i wyniosła 1,8 noclegu.

Tabela nr 2. Przyjazdy do województwa świętokrzyskiego w latach 2001-2003 według celów.

Cele	Przyjazdy długookresowe			Przyjazdy krótkookresowe		
	2001 r.	2002 r.	2003 r.	2001 r.	2002r.	2003 r.
Turystyka, wypoczynek	26%	40%	27%	14%	27%	12%
Odwiedziny u krewnych, znajomych	57%	51%	55%	82%	68%	70%
Służbowe, interesy	-	1%	-	3%	4%	14%
Inne	17%	8%	18%	1%	1%	4%

Źródło: Turystyka Polska w 2001, 2002 i 2003 roku, Układ Regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2002, 2003 i 2004.

Tabela nr 3. Przyjazdy do województwa świętokrzyskiego w latach 2001-2003 r. według sposobów organizacji podróży.

Organizator	Przyjazdy długookresowe			Przyjazdy krótkookresowe		
	2001 r.	2002 r.	2003 r.	2001 r.	2002 r.	2003 r.
biuro podróży lub zakład pracy, szkoła itp.	16%	12%	12%	5%	5%	10%
samodzielnie	84%	88%	88%	95%	95%	90%

Źródło: Turystyka Polska w 2001, 2002 i 2003 roku, Układ Regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2002, 2003 i 2004.

Tabela nr 4. Przyjazdy do województwa świętokrzyskiego w latach 2001-2003 r. według wykorzystywanej bazy noclegowej.

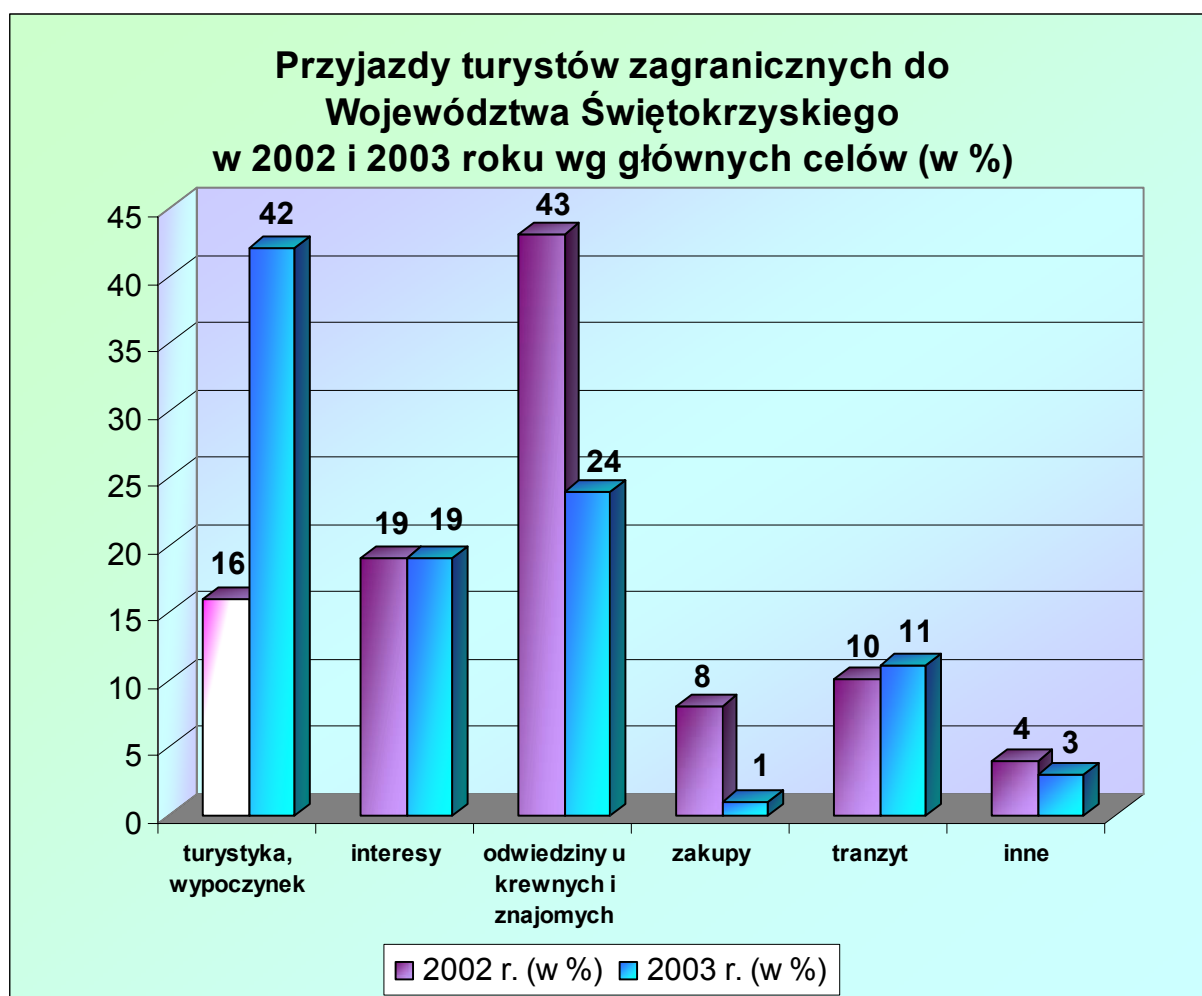
Rodzaj obiektu noclegowego	Przyjazdy długookresowe			Przyjazdy krótkookresowe		
	2001	2002	2003	2001	2002	2003
Obiekty noclegowe zbiorowego zakwaterowania	17%	14%	22%	6%	20%	15%
Obiekty noclegowe indywidualne zakwaterowania	7%	4%	4%	5%	3%	5%
Mieszkanie u krewnych lub znajomych	63%	62%	64%	85%	76%	67%
Domek letniskowy na działce	10%	10%	8%	3%	1%	1%
Inne	3%	10%	3%	1%	-	12%

Źródło: Turystyka Polska w 2001, 2002 i 2003 roku, Układ Regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2002, 2003 i 2004.

Zagraniczny ruch turystyczny

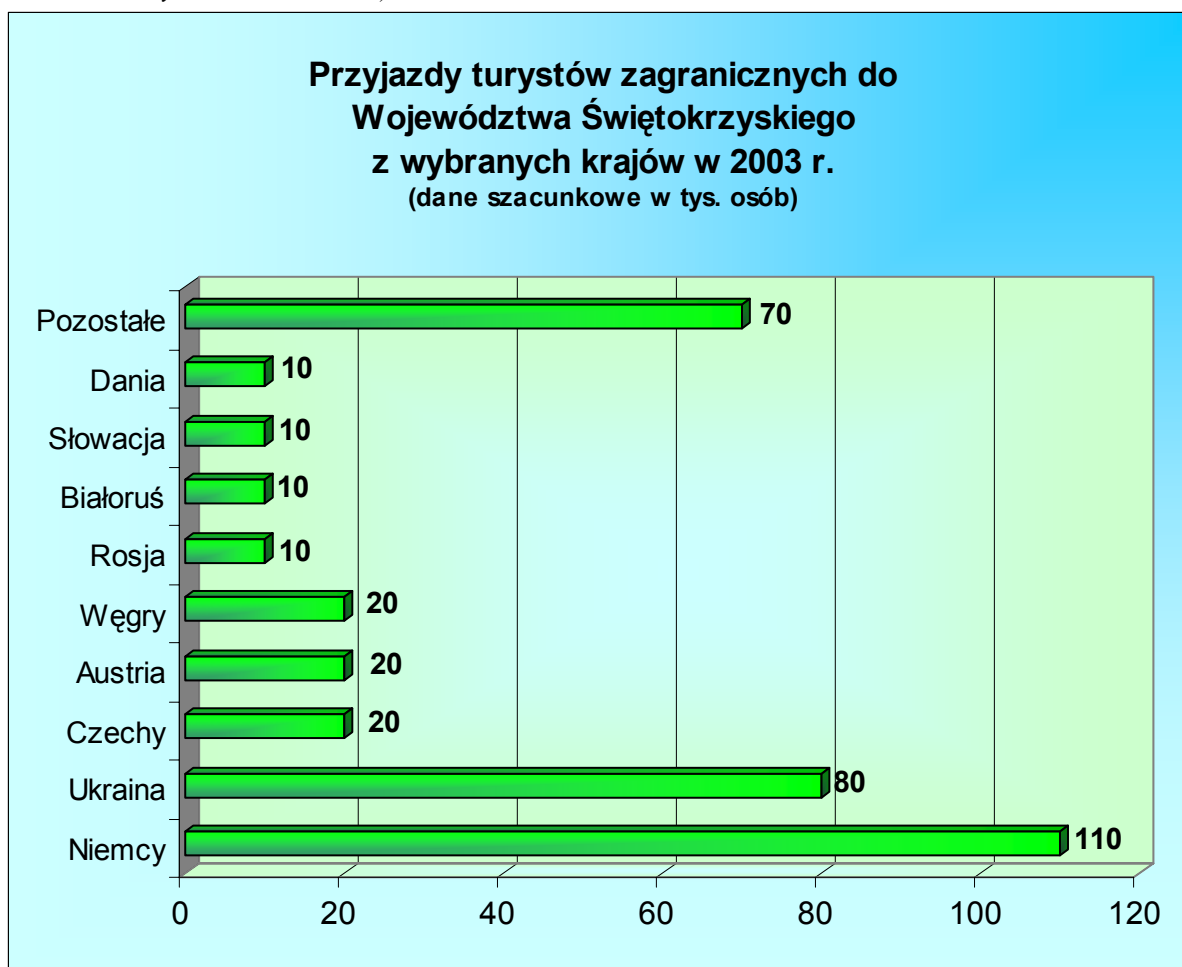
Według danych szacunkowych z 2003 r. najwięcej, bo aż 110 tys. osób przybyło do województwa świętokrzyskiego z Niemiec. Niewiele mniej, bo 80 tys. turystów przyjechało z Ukrainy. Trzecimi w kolejności krajami pochodzenia turystów były: Czechy, Austria i Węgry po 20 tys. osób. W 2003 r. głównym celem przyjazdów zagranicznych na teren województwa stała się turystyka i wypoczynek, bo aż dla 42% badanych turystów (bardzo duży wzrost w stosunku do roku 2002 aż o 26 punktów procentowych). Dla 24% turystów zagranicznych celem przyjazdu były odwiedziny krewnych i znajomych. Kolejnym motywem są interesy (19%), a zaraz po nich tranzyt (11%). Turyści zagraniczni podróż do województwa świętokrzyskiego najczęściej organizują samodzielnie (96%) i spędzają na jego terenie od 4 do 7 noclegów (67%). Przeciętne wydatki na osobę wyniosły 114 USD, a przeciętne dzienne wydatki 19 USD. Udział wydatków na wyżywienie wyniósł 19% ogółu wydatków na osobę, a wydatki na noclegi stanowiły 34% wszystkich wydatków na osobę.

Wykres nr 2. Przyjazdy turystów zagranicznych do województwa świętokrzyskiego wg głównych celów w 2002 i 2003 r.

Źródło: Turystyka Polska w 2002 i 2003 roku, Układ Regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2003 i 2004.

Wykres nr 3. Przyjazdy turystów zagranicznych do województwa świętokrzyskiego z wybranych krajów (dane szacunkowe w tys. osób za rok 2003).

Źródło: *Turystyka Polska w 2003 roku, Układ Regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2004.*

2.2.4. Prognozy.

Prognozy dotyczące przyjazdów do Polski

Według prognoz Instytutu Turystyki średnioroczna dynamika liczby przyjazdów turystów do Polski w latach 2004 - 2007 wyniesie blisko 5%. Liczba przyjazdów turystów z Rosji, Litwy, Białorusi i Ukrainy również będzie rosła, ale nieznacznie, a z Łotwy i Estonii – pozostanie na podobnym poziomie. Istotnego wzrostu liczby przyjazdów należy oczekiwać z Niemiec (średnio o 5% rocznie) i nieościennej krajów starej Unii Europejskiej (w tempie 8,4% rocznie), Ameryki Północnej i pozostałych krajów zamorskich. Ogółem liczba przyjazdów turystów będzie rosła od 14,3 w 2004 roku do 16,5 mln w 2007 roku.

Zakłada się zmianę struktury turystów odwiedzających Polskę. Zmiany, jakich można oczekiwać w strukturze przyjazdów oznaczają, że wielkość podstawowych segmentów: przyjazdów typowo turystycznych i podróży służbowych, zacznie rosnać przy spadku znaczenia pozostałych segmentów. Znajdzie to odzwierciedlenie we wzroście liczby turystów korzystających z obiektów noclegowych zakwaterowania zbiorowego. Po wzroście, jaki obserwujemy w 2004 roku nie spodziewamy się istotnej zmiany liczby podróży tranzytowych w następnych latach.

Szacując wielkość wydatków cudzoziemców w Polsce w 2004 roku - i prognozując je na następne lata – bierze się pod uwagę następujące zjawiska:

- Odwrócenie tendencji spadkowej liczby przyjazdów cudzoziemców do Polski.
- Wysoki kurs złotego zarówno do dolara, jak i euro.
- Zaobserwowany w 2004 roku wzrost przeciętnych wydatków turystów z wielu krajów, zarówno ościennych krajów wschodnich, jak i państw - członków Unii Europejskiej i krajów zamorskich.
- Rosnące zainteresowanie zakupem usług w Polsce, w tym medycznych.
- Wzrost przeciętnych ponoszonych wydatków przed podróżą. Towarzyszy mu znaczący wzrost wydatków poniesionych poza granicami Polski przez osoby wykupujące pakiety i korzystające z pełnej obsługi biur podróży. Ta tendencja powinna się utrzymać w przyszłości i będzie miała wpływ na łączną kwotę wpływów dewizowych Polski.
- Bardzo znaczny wzrost przeciętnych wydatków odwiedzających jednodniowych w 2004. W przyszłości jednak znaczenie wpływów od odwiedzających jednodniowych będzie malało.

Prognozy turystyki krajowej

Liczba krajowych podróży turystycznych Polaków osiągnęła maksimum w 1999 roku, następnie obserwujemy spadek. W 2002 roku zanotowano niewielki wzrost liczby podróży krajowych i większy - podróży zagranicznych. Było to skutkiem m.in. wysokiego kursu złotówki w stosunku do euro i dolara, a więc relatywnie niskich kosztów wyjazdów zagranicznych. Obecnie relacja złotego jest również korzystna. Wstępne wyniki z 2004 roku wskazują na dalsze zmniejszenie liczby podróży krajowych, zwłaszcza krótkoterminowych, dla których coraz poważniejszą konkurencją stanowią wyjazdy jednodniowe. Liczba podróży zagranicznych również spadła w 2004 roku, ale powinna wzrastać w ciągu najbliższych kilku lat.

Przewiduje się, że w latach następnych liczba podróży krajowych będzie rosła zarówno w segmencie podróży długoterminowych jak i podróży krótkich (na 2-4 dni).

2.3. Nowe trendy w turystyce

Zmiany społeczne następują w sposób ciągły, a trendy – czy to gospodarcze, społeczne czy też związane ze stylem życia – wpływają na turystykę, gdyż stanowi ona nieodłączny element życia społecznego. Ważnym jest, aby sektor turystyczny zawczasu rozpoznawał te zmiany. Obecne strategie związane z produktami, usługami, marketingiem i inwestycjami wymagają odpowiednich korekt w przypadkach, gdy preferencje lub zachowania klientów rozwijają się inaczej niż dotychczas. Poniżej wymienione są trendy kształtujące przyszłość, które różnią się znacznie od dotychczasowych – zarówno jakościowo, jak i ilościowo.

Zdrowie. Będzie wzrastać świadomość zdrowotna, która nie wpłynie na wielkość popytu, ale z całą pewnością będzie miała wpływ na podejmowanie decyzji przy wyborze celu podróży oraz na postępowanie klienta w czasie wyjazdu.

Świadomość i edukacja. Średni poziom wykształcenia się podnosi. Będzie to skutkowało wyborem imprez, w których istotną rolę odgrywają sztuka, kultura i historia, tzn. imprez o większych walorach edukacyjnych i związanych z rozwojem duchowości.

Technologie informatyczne. Nadal będzie wzrastać znaczenie przeszukiwania Internetu oraz jego wykorzystania do zdobywania informacji oraz nabywania produktów i usług turystycznych.

Transport. Rosnąca dostępność pociągów szybkobieżnych oraz tanich przewoźników będzie miała wpływ na dotychczasowy ruch turystyczny. Ruch drogowy narażony będzie na większe utrudnienia.

Zrównoważony rozwój. Świadomość związana z ochroną środowiska będzie nadal wzrastać. Będzie to skutkowało zwiększonym popytem na miejsca, w których rozwój jest zrównoważony i w których przyroda i lokalni mieszkańcy odgrywają coraz większą rolę.

Bezpieczeństwo. Działania terrorystyczne, regionalne wojny, zanieczyszczenia i inne kryzysy przekładają się w turystyce na zwiększoną potrzebę bezpieczeństwa, co powoduje, że turyści unikają destynacji postrzeganych jako niebezpieczne.

Doznania. Coraz więcej konsumentów o wyrafinowanych gustach otwarcie wyraża swoje potrzeby i dochodzi swoich praw. W turystyce przekłada się to na bardziej krytyczne nastawienie do jakości i stosunku jakości do ceny.

Style życia. Styl życia w społeczeństwie zachodnim stopniowo się zmienia. W turystyce ma to wpływ na postrzeganie osobistych potrzeb i zachowanie turystów.

2.4. Wnioski

Trendy obserwowane na polskim rynku turystycznym wyraźnie wskazują, iż tempo wzrostu tego sektora nie jest odzwierciedleniem jego ogromnego potencjału. Rzeczywista atrakcyjność turystyczna Polski jest bardzo duża, głównie ze względu na posiadane walory naturalne i antropogeniczne. Gorzej jest z atrakcyjnością postrzeganą przez potencjalnych klientów. Spadek liczby turystów krajowych i zagranicznych nie jest tylko i wyłącznie spowodowany złą koniunkturą gospodarczą. Wynika on, bowiem również z braku podejmowania działań promocyjnych na odpowiednią skalę, często niskiej jakości usług turystycznych bądź braku atrakcyjnej oferty. Biorąc pod uwagę przedstawioną ocenę sytuacji oraz tendencje obserwowane na światowym rynku turystycznym do priorytetowych zadań, jakie stoją przed polskim sektorem turystycznym należą:

- Zwiększenie liczby turystów odwiedzających Polskę, wydłużenie ich pobytu oraz podniesienie poziomu wydatków – poprzez: rozbudowanie oferty o dodatkowe elementy i produkty, oferowanie zintegrowanych, kompleksowych produktów turystycznych, promocję Polski na rynkach zagranicznych (m.in. poprzez udział w targach i wystawach).
- Przygotowanie oferty dla turysty biznesowego i tranzytowego.
- Przygotowanie bogatej oferty rejsów bałtyckich i śródlądowych.
- Przygotowanie specjalnej oferty dla osób starszych oraz dzieci i młodzieży.
- Przygotowanie specjalnej oferty szeroko rozumianej turystyki zdrowotnej.
- Zrównoważony, gwarantujący harmonię między potrzebami turystów, środowiska naturalnego i społeczności lokalnych, rozwój turystyki.

Fakt, że Polska jest stosunkowo nowym uczestnikiem na międzynarodowym rynku turystycznym powoduje, iż musi ona podwoić swoje wysiłki w stosunku do innych krajów, aby odpowiednio wykorzystać popyt turystyczny. Polska przede wszystkim musi poznać

swoje walory i odpowiednio je docenić, wykorzystać doświadczenie innych krajów, w tym również tych, które popełniły błędy doprowadzając do zubożenia ich zasobów turystycznych. Polska musi wykreować wachlarz atrakcyjnych produktów turystycznych, dostosowanych do potrzeb konsumentów. I wreszcie Polska musi się promować, zarówno za granicą, jak i na rynku krajowym, jako że nawet najlepszy produkt nie przetrwa na współczesnym rynku bez podjęcia akcji promocyjnych.

Warto również zwrócić uwagę na fakt niewykorzystanego potencjału województwa. W sekcji Hotele i Restauracje ogółem pracuje mniej niż 5 tysięcy osób, co jest najniższą wartością obok występujących w podlaskim i opolskim. Również w sekcji biura podróży województwo zajmuje przedostatnie miejsce według statystyk na 2004 r. Podobnie w odniesieniu do pośredników i organizatorów.

W kontekście opracowywania Strategii rozwoju turystyki dla województwa świętokrzyskiego największe znaczenie mają następujące przesłanki:

- prognozy wskazujące na ciągły wzrost liczby podróży na świecie,
- prognozy wskazujące, że Europa pozostanie najczęściej odwiedzanym regionem świata, a największy wzrost przyjazdów zanotuje Europa Środkowo-Wschodnia,
- prognozy dotyczące wzrostu liczby turystów odwiedzających Polskę, w tym wzrostu przyjazdów typowo turystycznych oraz podróży służbowych, co wiąże się ze prognozowanym wzrostem wykorzystania miejsc noclegowych,
- prognozy dotyczące wzrostu długo- i krótkoterminowych podróży Polaków,
- trendy dotyczące wzrostu świadomości zdrowotnej, która warunkować będzie wybór miejsca pobytu (pobyty w uzdrowiskach, ekologiczne żywienie, medycyna niekonwencjonalna etc.)
- trendy dotyczące poziomu wykształcenia, warunkującego wybór ofert opartych na historii, tradycji, kulturze, folklorze etc., mających wpływ na duchowy rozwój człowieka,
- trendy dotyczące informatyzacji społeczeństw oraz wykorzystywania nowoczesnych technologii,
- trendy dotyczące jakości życia społeczeństw, co wiąże się również z zapotrzebowaniem na oferty turystyczne o wysokiej jakości, która jest adekwatna do ceny.

3. UWARUNKOWANIA ROZWOJU TURYSTYKI W WOJEWÓDZTWIE ŚWIĘTOKRZYSKIM WYNIKAJĄCE Z DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH.

Dla celów opracowania i realizacji Strategii rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2006-2014 istotne znaczenie mają uwarunkowania wynikające z istniejących dokumentów strategicznych krajowych, wojewódzkich i powiatowych. Wynika to z faktu, że opracowane i funkcjonujące dokumenty wyznaczają pożądaną wizję rozwoju kraju, regionu, powiatu, gminy wydiskutowaną i akceptowaną, zarówno przez władze, jak i społeczność lokalną. W związku z powyższym, każdy powstający w następstwie czasowym materiał planistyczny powinien być kompatybilny z wcześniej opracowanymi strategiami i wpisywać się w ich założenia. Jednocześnie ich znaczenie wynika z faktu, że samorządom terytorialnym różnych szczebli przypisano realizację zadań, bądź bezpośrednio związanych z turystyką w regionie, bądź pośrednio wpływających na jej rozwój.

W gestii samorządu lokalnego leży m.in. określenie strategii rozwoju danego regionu. Strategia powinna obejmować m.in. troskę o rozwój polskiej kultury oraz świadomości narodowej, a także pobudzanie/rozwój aktywności gospodarczej oraz podnoszenie jej konkurencyjności wobec innych regionów. Stawianie przez władze samorządu na rozwój gospodarki turystycznej może sprawić, że dany region będzie się w widoczny sposób wyróżniał spośród innych. Samorzady lokalne są również zobligowane do sprawowania opieki nad zachowaniem wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego, co sprzyja tworzeniu w obrębie regionu różnego rodzaju szlaków turystycznych, a także obszarów chronionych udostępnianych młodemu ludzkości np. w formie ścieżek dydaktycznych. Dążenie samorządów do kształtowania i utrzymania ładu przestrzennego ma ogromny wpływ na wizerunek regionu i co za tym idzie, jego atrakcyjność turystyczną. Samorzady lokalne zobowiązane są promować walory i możliwości rozwoju danego regionu. Możliwe jest tworzenie, jak również przystąpienie przez władze do spółek o działalności promującej, edukacyjnej czy wydawniczej służących rozwojowi danego regionu.

Do zadań samorządów lokalnych należy także podjęcie odpowiednich działań na rzecz modernizacji terenów wiejskich. W związku z tym istotne znaczenie ma rozwój gospodarstw agroturystycznych oraz aktywizacji terenów wokół nich. Samorzady lokalne są zobowiązane do podjęcia działań w zakresie kultury fizycznej, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych, co wiąże się z tworzeniem różnego rodzaju obiektów, organizacji i imprez obejmujących tego typu zadania. Bardzo ważnym zadaniem władz samorządowych mającym ogromny wpływ na rozwój gospodarki turystycznej regionu jest niewątpliwie nadzór i działania zmierzające do poprawy jakości i modernizacji lokalnych dróg publicznych, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, komunikacji i lokalnego transportu zbiorowego.

W związku z powyższym analiza dokumentów strategicznych dostarczy informacji na temat priorytetowych obszarów wyznaczonych do realizacji. Jak wcześniej wspomniano poszczególne dokumenty planistyczne powinny być ze sobą skorelowane, aby umożliwić ich efektywne wdrażanie. Dla niniejszego dokumentu największe znaczenie mają poniżej zanalizowane dokumenty. W rozdziale podkreślono wszystkie zapisy dotyczące rozwoju turystyki oraz niezbędnej infrastruktury.

Rozdział ten został tak skonstruowany, aby prześledzić miejsce turystyki w układzie pionowym od dokumentów ogólnokrajowych poprzez regionalne, wojewódzkie po powiatowe. Ich analiza pozwoli na komplementarne ujęcie koncepcji zintegrowanego produktu turystycznego zawartej w Strategii rozwoju turystyki województwa świętokrzyskiego na lata 2006-2014..

Rozdział powstał jedynie na bazie dokumentów źródłowych, stąd pominięto w nim przypisy do poszczególnych części. Stopień szczegółowości jest zdeterminowany stopniem szczegółowości dokumentów źródłowych.

3.1. Dokumenty rządowe/ogólnokrajowe.

STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI w LATACH 2001-2006

W gospodarce turystycznej celem głównym polityki państwa w latach 2001-2006 jest poprawa konkurencyjności polskiej oferty turystycznej na rynku międzynarodowym i krajowym.

Realizowana polityka wyznacza turystyce następujące cele społeczno-gospodarcze:

1. Wzrost dochodów mieszkańców regionów wymagających głębokiej restrukturyzacji gospodarki. Wykorzystanie redystrybucyjnej roli turystyki, polegającej na przenoszeniu dochodów z regionów bogatszych (duże aglomeracje), do regionów biedniejszych (zagrożonych strukturalnym bezrobociem, niedoinwestowanych).
2. Zmniejszenie bezrobocia na obszarach przygranicznych, o dużych walorach turystycznych, dotkniętych strukturalnym bezrobociem, na których rola turystyki jako generatora nowych miejsc pracy może być dominującą. Zwiększenie liczby miejsc pracy poprzez rozwój usług w sektorze gospodarki turystycznej i wzrost aktywizacji zawodowej ludności.
3. Aktywizacja mieszkańców wsi i podnoszenie jakości życia na wsi, szczególnie na terenach o słabych warunkach rozwoju rolnictwa oraz wokół obszarów chronionych, na których priorytetowa funkcja ochronna ogranicza funkcje gospodarcze.
4. Aktywizacja rozwoju markowych produktów turystycznych, w szczególności pięciu: turystyka biznesowa, turystyka w miastach i turystyka kulturowa, turystyka na terenach wiejskich, turystyka rekreacyjna, aktywna i specjalistyczna, turystyka przygraniczna i tranzytowa.
5. Zwiększenie rentowności majątku państwowego poddawanego procesowi przekształceń własnościowych w sektorze uzdrowisk, ośrodków wypoczynkowych zakładów pracy, w bazie rekreacyjnej zarządzanej przez gminy, itp.
6. Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego, środowiska cywilizacyjnego i przyrodniczego w edukacji, a w szczególności w wychowaniu młodzieży.
7. Poprawa wizerunku Polski i jej mieszkańców na arenie międzynarodowej. Jako kierunki preferencyjne przyjmuje się: kraje europejskie, w tym zwłaszcza kraje położone wzdłuż granicy wschodniej oraz kraje zamorskie, w szczególności Izrael i Japonia.

"Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2006-2014" realizuje działania dotyczące rozszerzenia oferty regionalnej, zwiększenia jej atrakcyjności poprzez wyeksponowanie dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI NA LATA 2007-2013

Strategia rozwoju turystyki na lata 2007-2013 jest strategią opartą o zasadę zrównoważonego rozwoju. Wyznacza ona główne kierunki rozwoju polskiej turystyki w postaci obszarów priorytetowych, do których należą produkt, zasoby ludzkie, marketing, przestrzeń turystyczna i wsparcie instytucjonalne:

1. Produkt turystyczny, jako podstawa filozofii rozwoju polskiej turystyki.
2. Wykwalifikowane kadry, jako jeden z najważniejszych elementów usługi turystycznej.
3. Marketing, jako efektywny sposób sprzedaży wykreowanego produktu.

4. Przestrzeń turystyczną, jako świadomą politykę kształtowania dostępności walorów turystycznych.
5. Wsparcie instytucjonalne, jako świadomą politykę instytucji, jednostek samorządu terytorialnego oraz organizacji ukierunkowaną na kształtowanie proturystycznych strategii kraju i regionów.

W zakresie produktu turystycznego rekomendowane są działania ukierunkowane na kształtowanie innowacyjnych i konkurencyjnych produktów wspierające kreację oraz rozwój nowych produktów, podnoszące konkurencyjność istniejących produktów, stymulujące inwestycje w obszarze infrastruktury turystycznej produktów oraz działania mające na celu wdrażanie i upowszechnianie nowoczesnych rozwiązań w zakresie marketingu produktu.

W zakresie zasobów ludzkich rekomendowane są działania ukierunkowane na przygotowanie wysoko wykwalifikowanych kadr dla turystyki wspierające kształtowanie nowych kadr dla obsługi ruchu turystycznego, podnoszenia kwalifikacji kadr zarządzających oraz personelu operacyjnego, wprowadzenia systemu kwalifikacji zawodowych oraz kształtowania turystyki społecznej tj. wspierania wypoczynku dzieci i młodzieży oraz kształcenia kadr społecznych dla wychowania dla turystyki.

W zakresie marketingu rekomendowane są działania ukierunkowane na stworzenie spójnego systemu marketingu i promocji, wpływającego na zwiększenie liczby turystów zagranicznych i podróży krajowych, wspierające rozwój badań w obszarze turystyki, usprawnienie systemu informacji turystycznej oraz wypracowanie zintegrowanego systemu działań marketingowych.

W zakresie kształtowania przestrzeni turystycznej rekomendowane są działania ukierunkowane na tworzenie kompleksowych rozwiązań jej sprzyjających, wspierające zrównoważony rozwój regionalny oparty o założenia Strategii Lizbońskiej, kształtowanie środowiska w kontekście rozwoju przestrzeni turystycznej oraz zwiększania dostępności turystycznej regionów przez rozwój transportu.

W zakresie wsparcia instytucjonalnego rekomendowane są działania w zakresie usprawnienia systemu wzmacniające instytucjonalnie organy administracji rządowej, wspierające rozwój instytucji samorządowych, innych instytucji odpowiadających za rozwój turystyki, organizacji branżowych oraz wspierające sektor publiczny na poziomie regionalnym. Działania określone w powyższym obszarze są niezbędne dla powodzenia rozwoju turystyki w Polsce.

Strategię rozwoju turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006-2014 należy rozpatrywać w kontekście zapisów obszaru priorytetowego, dotyczącego rozwoju produktów turystycznych, a szczególnie działania pt. Budowa i rozwój zintegrowanych markowych produktów turystycznych, które jest elementem celu operacyjnego pt. Kreowanie i wdrażanie produktów turystycznych.

Realizacja działania obejmuje m.in.: inwestowanie w rozwój zintegrowanych produktów; opracowanie programów budowy i rozwoju produktów wokół wybranych szlaków tematycznych wraz z infrastrukturą specjalistyczną oraz zagospodarowaniem głównych atrakcji; wykorzystywanie doświadczeń w zakresie rozwoju produktów specjalistycznych; opracowanie efektywnych modeli wdrażania produktów; budowę silnej platformy partnerskiej wokół kreowanych i wdrażanych rozwiązań w zakresie partnerstwa publiczno-prywatnego, transferu technologii, a także identyfikację potencjału i możliwości rozwoju produktów niszowych, z uwzględnieniem specyfiki regionalnej. Działanie zakłada stworzenie modelowych rozwiązań prawnych i organizacyjnych, mających na celu inicjowanie przez samorządy procesów tworzenia lokalnych i regionalnych produktów turystycznych, a także wspieranie funkcjonowania produktów turystycznych. Ważnym

elementem jest także stworzenie procedur prawnych umożliwiających tworzenie partnerstwa publiczno-prywatnego przez samorząd, partnerów społecznych i gospodarczych.

Omawiając Strategię Rozwoju Turystyki na lata 2007-2013 więcej uwagi poświęciliśmy działaniom w zakresie kreowania i wdrażania produktów turystycznych, ponieważ osią naszego opracowania jest produkt turystyczny jako czynnik bezpośrednio wpływający na rozwój turystyki. Niezależnie od tego Strategia rozwoju turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006-2014 musi wpisywać się również w działania w innych obszarach takich, jak: zasoby ludzkie, marketing, przestrzeń turystyczna oraz wsparcie instytucjonalne.

3.2. Strategie regionalne⁵.

REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO NA LATA 2007-2013

Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007-2013, który jest wstępnym projektem stanowiącym punkt wyjścia do dalszych prac i konsultacji, już w diagnostycznej części podkreśla, że istotną dziedziną gospodarki z punktu widzenia możliwości dalszego rozwoju regionu jest turystyka. Stwierdza również, że województwo świętokrzyskie zaliczane z jednej strony do atrakcyjnych w skali kraju ze względu na walory przyrodnicze i kulturowe, z drugiej zaś strony pod względem posiadanej bazy turystycznej zajmuje przedostatnie miejsce w kraju. Niewielka ilość turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania: hoteli, pensjonatów, jak również tanich obiektów noclegowych: domów wycieczkowych, schronisk młodzieżowych, kempingów, pól biwakowych, czy kwater prywatnych, jest barierą ograniczającą napływ turystów krajowych i zagranicznych.

Dlatego podnoszenie standardów jakościowych istniejących obiektów i rozszerzenie oferty turystycznej (turystyka kwalifikowana, naukowa, szkolna, lecznicza, sakralna, agroturystyka) uznaje za ważny problem do rozwiązania, podobnie jak zmniejszenie dużych dysproporcji występujących w rozmieszczeniu obiektów noclegowych na terenie województwa (około 80% miejsc noclegowych znajduje się w Kielcach i północnej części województwa).

Podkreśla się, że niezaprzeczalnym atutem województwa jest fakt, iż większa jego część to obszary słabo uprzemysłowione, ekologicznie czyste (zalicza się go do najczystszych ekologicznie regionów Polski), co sprzyja rozwojowi agroturystyki, a przede wszystkim produkcji zdrowej żywności, która objęta specjalnymi dopłatami może stać się dodatkowym źródłem dochodów rolników a w efekcie podejmowanych przez nich inwestycji. Stosunkowo łatwa dostępność regionu dla potencjalnych turystów oraz bliskość dużych aglomeracji miejskich: krakowskiej, katowickiej, warszawskiej, łódzkiej sprzyja również rozwojowi turystyki.

Dokument wskazuje, że barierą dla rozwoju turystyki jest nie tylko niedostateczna baza noclegowa, ale także infrastruktura komunikacyjna i infrastruktura ochrony środowiska zwłaszcza na obszarach wiejskich. Dlatego poprawa stanu dróg (zdekapitalizowanych przez duże natężenie ruchu kołowego), zwiększenie stopnia skanalizowania i oczyszczania ścieków komunalnych, budowa nowych zbiorników retencyjnych (spełniających funkcje turystyczne i przeciwpowodziowe) warunkują podwyższenie jakości oferowanych usług turystycznych.

Dlatego wśród szczegółowych celów strategicznych znalazł się cel *Podniesienie jakości systemów infrastruktury technicznej i społecznej służące poprawie konkurencyjności*

---

⁵ Podrozdział powstał na podstawie dokumentów strategicznych województwa i poszczególnych miast i powiatów. Na podstawi wywiadu telefonicznego konsultanci PART S.A. zweryfikowali stopień wdrożenia poszczególnych strategii i planów rozwoju lokalnego.

gospodarki i spójności przestrzennej regionu, a wśród priorytetów tego celu "Rozwój systemów infrastruktury technicznej o znaczeniu regionalnym". W ramach tego priorytetu realizowanych będzie sześć działań dotyczących: rozbudowy regionalnego systemu komunikacyjnego, infrastruktury ochrony środowiska, badawczo-rozwojowej i społeczeństwa informacyjnego, kultury, sportu i turystyki, placówek służby zdrowia i instytucji edukacyjnych oraz regionalnych i lokalnych ośrodków wzrostu.

Proponuje się, aby wzorem wysoko rozwiniętych regionów budować swoją przewagę konkurencyjną nie tylko poprzez wzrost atrakcyjności miejsc pracy, ale także tworząc mieszkańcom warunki do zaspokajania na określonym poziomie potrzeb wyższego rzędu, w tym dostępu do edukacji, dóbr kultury, zróżnicowanych możliwości wypoczynku i zagospodarowania czasu wolnego. Województwo świętokrzyskie to region o bogatych tradycjach historycznych i kulturowych (w tym także dziedzictwa wiejskiego i przemysłowego), posiadający obiekty o podstawowym znaczeniu dla kultury regionalnej, które mogłyby lepiej służyć różnorodnym działaniom kulturalnym i turystycznym. Wsparcie rozbudowy, modernizacji i adaptacji takich obiektów ułatwiłoby dostęp mieszkańców do kultury i zróżnicowanie oferty dla turystów, a jednocześnie aktywizowałoby region gospodarczo tworząc nowe miejsca pracy, generując nowe formy aktywności w sferze społecznej i przyczyniając się do zwiększenia atrakcyjności regionu dla potencjalnych inwestorów.

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO DO 2020 R. (PROJEKT)

Strategia identyfikuje turystykę jako istotną dziedzinę gospodarki Regionu z punktu widzenia możliwości jego rozwoju. O znaczeniu tego sektora świadczy już ujęcie go w analizie S.W.O.T. jako odrębnego jej elementu ("Turystyka i ochrona dziedzictwa kulturowego").

Strategia uznaje wzrost atrakcyjności województwa dla zintegrowanego rozwoju społeczno-gospodarczo-przestrzennego za cel generalny. Identyfikuje następujące cele warunkujące:

1. Przyspieszenie rozwoju bazy ekonomicznej i wzrostu innowacyjności województwa.
2. Rozwój zasobów ludzkich.
3. Ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody i dóbr kultury.
W ramach tego celu wyróżniono następujące priorytety:
  - tworzenie warunków zrównoważonego rozwoju umożliwiających prawidłowe funkcjonowanie systemów ekologicznych,
  - ochrona dziedzictwa kulturowego,
  - tworzenie warunków rozwoju kultury, sportu i turystyki
4. Wzmocnienie potencjału instytucjonalnego województwa w odniesieniu do rozwoju regionalnego.
5. Rozwój systemów infrastruktury technicznej i społecznej.
6. Aktywizacja rolnictwa i wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich.

Diagnoza stanu województwa świętokrzyskiego podkreśla jego wybitne walory zarówno przyrodniczo-kulturowe, jak i dydaktyczno-naukowe, interesujące z punktu widzenia turystyki. Uznaje za niezaprzeczalny atut Regionu, iż zalicza się go do najczystszych ekologicznie regionów Polski. Rozwojowi turystyki dodatkowo sprzyja stosunkowo łatwa dostępność Regionu dla potencjalnych turystów oraz bliskość dużych aglomeracji miejskich: krakowskiej, katowickiej, warszawskiej, łódzkiej.

W przeprowadzonej analizie silnych i słabych stron za mocną stroną województwa uznano bogactwo i zróżnicowanie zasobów środowiska przyrodniczego oraz dziedzictwa kultury, walory uzdrowiskowe, popularność Regionu jako celu wycieczek szkolnych oraz dynamiczny rozwój Targów Kielce, a wśród dostrzeganych szans wymieniono możliwość rozszerzenia oferty turystycznej Regionu w oparciu o czyste środowisko przyrodnicze, dziedzictwo kulturowe i bogate zasoby leczniczych wód mineralnych.

W nakreślonej wizji przyszłości województwa dostrzega się wielką rolę turystyki. Przewiduje się wzrost ruchu turystycznego poprzez wykorzystanie korzystnych warunków do uprawiania takich form turystyki, jak:

- turystyka wypoczynkowa (w oparciu o zbiorniki wodne, warunki do uprawiania narciarstwa zjazdowego i biegowego, agroturystyka),
- turystyka edukacyjna (uczelniane i szkolne wycieczki geologiczne, biologiczne czy historyczne),
- turystyka uzdrowiskowa (uzdrowiska Busko-Zdrój i Solec-Zdrój specjalizujące się w leczeniu chorób reumatycznych, narządów ruchu oraz chorób serca i naczyń),
- turystyka biznesowa (silna pozycja kieleckiego centrum targowego TARGI KIELCE i ranga międzynarodowych imprez targowych).

Turystyka w województwie świętokrzyskim stanie się nowoczesną dziedziną gospodarki poprzez zdecydowaną poprawę bazy noclegowej i gastronomicznej, zarówno pod względem oferowanych miejsc jak również zróżnicowania standardu usług i dostosowania ich do potrzeb turystów.

Wśród celów warunkujących, priorytetów i programów wojewódzkich wymienia się m.in.:

Ochronę i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody i dóbr kultury

Wzrost atrakcyjności województwa warunkowany jest przestrzeganiem europejskich standardów jakości ochrony środowiska przyrodniczego oraz ochrony dziedzictwa kulturowego. Dlatego też za priorytetowe zadania uznano:

- Tworzenie warunków zrównoważonego rozwoju umożliwiających prawidłowe funkcjonowanie systemów ekologicznych.
- Ochrona dziedzictwa kulturowego.

Z turystyką bezpośrednio powiązany jest priorytet:

Tworzenie warunków rozwoju kultury, turystyki, sportu i rekreacji.

w ramach którego zidentyfikowano następujące kierunki działań:

- Poprawa warunków funkcjonowania bibliotek w szczególności naukowych i akademickich oraz zwiększenie dostępności do nowoczesnych usług bibliotecznych, z wykorzystaniem technologii informatycznych.
- Rozwój infrastruktury turystycznej, szczególnie infrastruktury noclegowej i gastronomicznej.
- Modernizacja i rozbudowa bazy sportowo – rekreacyjnej w Regionie.
- Poprawa warunków funkcjonowania instytucji artystycznych.

- Wspieranie procesów powstawania lokalnych i regionalnych produktów turystycznych.
- Rozwój zintegrowanego systemu promocji i informacji turystycznej województwa.

REGIONALNA STRATEGIA INNOWACJI WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO NA LATA 2005 - 2013

Strategia podkreśla, że niezaprzeczalnym atutem regionu jest to, że zalicza się on do najczystszych ekologicznie regionów Polski. Część województwa to obszary słabo uprzemysłowione, ekologicznie czyste, które mogą zostać wykorzystane do rozwoju agroturystyki, a przede wszystkim do produkcji zdrowej żywności, która objęta specjalnymi dopłatami występuje jako dodatkowe źródło dochodów rolników, a w efekcie podejmowanych przez nich inwestycji. Zwraca również uwagę na stosunkowo łatwą dostępność regionu dla potencjalnych turystów oraz bliskość dużych aglomeracji miejskich: krakowskiej, katowickiej, warszawskiej, łódzkiej.

W części diagnostycznej wskazano na silne i słabe strony mające bezpośredni lub pośredni związek z turystyką. Należą do nich:

Mocne strony

- Bogactwo i zróżnicowanie zasobów środowiska przyrodniczego oraz dziedzictwa kultury.
- Korzystne umiejscowienie w pobliżu wielkich aglomeracji: Warszawa, Kraków, Katowice, Łódź.
- Istniejąca wciąż kultura ludowa – zespoły muzyczne, taneczne, itp.
- Dobry stan środowiska naturalnego oraz rozwinięta sieć obszarów chronionych (największy w Polsce odsetek powierzchni chronionej prawnie), wysokie walory turystyczne, przyrodnicze i krajobrazowe kształtują duży potencjał turystyczny obszarów wiejskich.
- Sprzyjające warunki dla produkcji ekologicznej, w województwie świętokrzyskim została zarejestrowana duża liczba gospodarstw ekologicznych.

Słabe strony

- Niewystarczająco rozwinięta sieć nowoczesnej infrastruktury ekonomicznej sprzyjającej rozwojowi turystyki w mniejszych miastach.
- Rozdrobnienie gospodarstw rolnych i niska ich kondycja ekonomiczna.
- Niewystarczająca baza turystyczna w części miejscowości i obszarów o dużych walorach przyrodniczych i kulturowych.
- Niska rentowność produkcji i niskie dochody rolników i ich rodzin, uniemożliwiają akumulację kapitału niezbędnego dla podjęcia inwestycji i innowacji.

Wizja rozwojowa województwa świętokrzyskiego w 2013 r. brzmi:

„Świętokrzyskie to dynamicznie rozwijający się region, otwarty i przyjazny dla przedsiębiorczych ludzi, zdolny do tworzenia i absorbowania innowacji, dysponujący rozwiniętą sferą badawczo-rozwojową o szerokich powiązaniach z przemysłem, o wysokiej atrakcyjności inwestycyjnej, sprzyjający rozwojowi innowacyjności podmiotów gospodarczych.

Wszyscy partnerzy w regionie przejawiają aktywność zogniskowaną na wdrażaniu innowacyjnych pomysłów, tworzeniu nowych, ciekawych i trwałych miejsc pracy dla absolwentów, budowie i utrwalaniu społecznego konsensusu.

Rozwój gospodarczy jest zdynamizowany, tworzą się klastera przedsiębiorczości, zaś współpraca sektora naukowo-badawczego i gospodarki (szczególnie małe i średnie przedsiębiorstwa) sprzyja zmniejszeniu bezrobocia przy jednoczesnej budowie oryginalnych regionalnych gałęzi gospodarki, opartych na zasobach regionu, takich jak: przemysł budowlany, maszynowy, usługi medyczne i uzdrowiskowe, przetwórstwo i turystyka.”

POWIAT BUSKI

STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI POWIATU BUSKIEGO

Strategia wyznacza kierunki rozwoju powiatu pod hasłem:

"Powiat buski to region atrakcyjny nie tylko ze względu na jego uzdrowiskowy charakter, ale też ze względu na atrakcyjność turystyczną. Sprzyjają temu szczególne walory przyrodnicze, kulturowe i krajobrazowe”

Wśród głównych celów rozwojowych, jakie przyjęto dla zrealizowania misji powiatu *Talentem, pracą, przebojem do Europy i własnego szczęścia z ekologicznym rolnictwem i zdrojem* wymienia się m.in. cele, które bezpośrednio związane są z turystyką:

- wszechstronny rozwój obszarów wiejskich,
- wielokierunkowy rozwój uzdrowisk,
- wielokierunkowa ochrona środowiska naturalnego,
- intensywna i skuteczna promocja walorów powiatu buskiego, jako warunek rozwoju turystyki i rekreacji.

Dla realizacji celu strategicznego, jakim jest skuteczna promocja powiatu wyznaczono cele operacyjne:

- promocja ogólnopolska,
- promocja zagraniczna,
- stworzenie w każdej gminie ośrodka promującego lokalne możliwości i walory.

W przeprowadzonej analizie stanu obecnego powiatu wymieniono wśród mocnych stron m.in.:

- korzystne położenie geograficzne,
- znakomite warunki ekologiczno-przyrodnicze i rekreacyjne,
- bogactwo kulturowe.

Za słabe strony uznano:

- słabo rozwiniętą bazę rekreacyjną i turystyczną,
- słabą promocję turystyki, agroturystyki i powiatu.

Rosnące zapotrzebowanie na agroturystykę uznano, za jedną z szans dla powiatu, zaś nikłe zainteresowanie alokacją kapitału w rozwój zaplecza turystyki za czynniki niesprzyjające.

W planach zadań do realizacji celu strategicznego *Wszelchstronny rozwój obszarów wiejskich* wymieniono wspieranie tworzenia gospodarstw ekologicznych i agroturystycznych, natomiast przy realizacji celu strategicznego *Wielokierunkowy rozwój uzdrowisk* postawiono na:

- rozwój infrastruktury w otoczeniu obiektów sanatoryjnych:
  - rozbudowę i modernizację parków i urządzeń parkowych,
  - modernizację istniejących terenów zieleni,
  - modernizację i budowę ciągów pieszych,
  - poprawę oświetlenia terenu.
- polepszenie atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej w otoczeniu uzdrowisk polegające na budowie ciągów pieszych i ścieżek rowerowych do miejsc atrakcyjnych przyrodniczo i rekreacyjnie,
- rozwój i modernizację istniejącej bazy noclegowej i gastronomicznej
- budowę nowych obiektów.

W ramach realizacji celu strategicznego *Intensywna i skuteczna promocja walorów powiatu buskiego, jako warunek rozwoju turystyki i rekreacji* przewidziano następujące przedsięwzięcia:

- utworzenie powiatowego ośrodka informacji i promocji walorów uzdrowiskowych, gospodarczych, kulturalnych, turystycznych, sportowo-rekreacyjnych,
- utworzenie strony internetowej promującej powiat w języku angielskim,
- nawiązanie partnerskich kontaktów z miejscowościami przemysłowymi w kraju i za granicą,
- organizowanie corocznych imprez kulturalnych, sportowych, turystycznych, medycznych, olimpiad i konkursów o wymiarze wojewódzkim, krajowym i międzynarodowym,
- udział w targach i wystawach krajowych i zagranicznych,
- cykliczna informacja w prasie o osiągnięciach i bieżącej działalności powiatu,
- promocja liderów gospodarstw agroturystycznych (szkolenia, foldery, internet, konkursy),
- wprowadzenie do programów szkolnych informacji o powiecie i gminach.

Wśród zadań przewidzianych do realizacji celu strategicznego *Miasto i gmina Busko-Zdrój jest kurortem tj. uzdrowiskiem z pełnym zapleczem usługowym, kulturowym, gastronomicznym oraz czystym środowiskiem* wymieniono:

- otwarcie punktów informacji turystycznej z personelem władającym obcymi językami,
- rozbudowę parku i budowę amfiteatru,
- zagospodarowanie i uatrakcyjnienie zbiorników wodnych w Radzanowie (pole kempingowe, namiotowe, skutery wodne itp.),

- kompleks kortów tenisowych, pola golfowe, ośrodek jeździecki, trasy plenerowe,
- zalesianie terenów gminy przylegających do uzdrowiska oraz budowa kolejnych zbiorników wodnych,
- wytyczenie szlaków i ścieżek spacerowych i rowerowych na terenie całej gminy,
- organizowanie targów zieleni parkowej i przydomowej,
- organizację festiwalu "Święto truskawki",
- wybudowanie obiektów "Mini-Polska",
- wybudowanie parku plenerowego np.: Jurassic Park w okolicach Skorocic, organizowanie imprez cyklicznych i plenerowych,
- organizowanie comiesięcznych tematycznych imprez kulturalnych,
- rozwinięcie i zróżnicowanie sieci usług gastronomicznych,
- otwarcie kasyna,
- tworzenie przez samorząd gminy mechanizmów sprzyjających powstawaniu małych zakładów usługowych świadczących różnorodne usługi dla kuracjuszy i mieszkańców miasta i gminy,
- opracowanie programu segregacji odpadów,
- realizację programu segregacji odpadów,
- stworzenie w rejonie hali sportowej kompleksu rekreacyjno-sportowego umożliwiającego organizację dużych imprez rekreacyjnych i kulturalnych o charakterze ogólnokrajowym,
- wyeliminowanie kotłowni opalanych węglem i koksem na terenie miasta Buska,
- uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej, polegające na oddzieleniu kanalizacji burzowej od ściekowej na terenie miasta,
- budowę kanalizacji sanitarnej,
- zakończenie budowy II etapu oczyszczalni ścieków.

PLAN ROZWOJU LOKALNEGO NA LATA 2004 – 2006 ORAZ NA KOLEJNY OKRES PROGRAMOWANIA UNII EUROPEJSKIEJ POWIATU BUSKIEGO

W części *Dokumentu* analizującej aktualną sytuację społeczno-gospodarczą na terenie powiatu buskiego zwrócono uwagę, że powszechnie postrzegany on jest, jako region uzdrowiskowy. Podkreślono, że jego walory nie obejmują jedynie popularnych uzdrowisk, ale wiążą się także z wyjątkowym bogactwem przyrody, krajobrazu oraz historii i wielu cennych zabytków architektury. Z tego powodu uznano powiat buski za bardzo atrakcyjny region pod względem turystycznym. Jego perspektywy rozwoju powiązane są nie tylko z funkcjonowaniem uzdrowisk, ale również z rolnictwem i przetwórstwem spożywczym.

Zaakcentowano jednakże, iż duże szanse dla rozwoju powiatu, związane z rozwojem turystyki, wiąże się właśnie z obecnością kuracjuszy.

Stwierdzono, że w chwili obecnej turystyczne przygotowanie powiatu jest niewystarczające w stosunku do potrzeb.

Wskazuje się na:

- bardzo słabą infrastrukturę - mało parkingów, brak pól namiotowych, kiepską bazę noclegową, gastronomiczną,
- brak spójnego systemu informacji turystycznej,
- brak tradycji turystycznych poza Buskiem-Zdrój,
- zły stan szlaków spacerowych, brak ścieżek rowerowych,
- brak zróżnicowanych propozycji dla potencjalnych turystów (kompleksowej oferty turystycznej),
- brak środków na skuteczną promocję regionu.

Dla poprawy tej sytuacji zaproponowano:

- rozbudowę infrastruktury turystycznej, zwiększenie liczby obiektów oferujących noclegi, czy usługi gastronomiczne na terenie pozostałych gmin powiatu buskiego poza gminą Busko-Zdrój,
- uzupełnienie ofert turystycznych o ofertę związaną z lecnictwem i rehabilitacją,
- wzbogacenie oferty dla zamożnych turystów seniorów (np. pole golfowe),
- wspieranie rozwoju agroturystyki, będącej często alternatywnym źródłem dochodu dla rolników,
- rozbudowę i modernizację infrastruktury towarzyszącej,
- odpowiednie wyeksponowanie wszystkich atrakcyjnych miejsc tak, aby zainteresowały potencjalnych turystów.

Zwrócono również uwagę, że nie należy zapominać, iż większa część obszaru powiatu buskiego poddana jest różnym formom ochrony przyrody, i że wzmożony ruch turystyczny, a także niekontrolowana rekreacja może często powodować negatywne skutki w środowisku. Dlatego budowa i rozbudowa obiektów turystyczno-rekreacyjnych powinna być oparta o rygorystyczne respektowanie norm ochrony środowiska.

POWIAT KIELECKI

STRATEGIA ROZWOJU POWIATU KIELECKIEGO

Misją powiatu jest: stymulowanie rozwoju rolnictwa, ochrona środowiska naturalnego oraz stałe podnoszenie standardu usług publicznych i poziomu życia mieszkańców, a także wykorzystywanie walorów krajobrazowych i kulturowych powiatu.

Strategia przyjmuje za cel generalny - Wzrost poziomu życia mieszkańców poprzez harmonijny rozwój społeczno-gospodarczy powiatu.

Cel warunkujący realizację celu głównego to: Rozwój i wykorzystanie zasobów ludzkich.

W ramach realizacji tego celu określono m.in. priorytet, który bezpośrednio dotyczy turystyki:

- Tworzenie warunków dla rozwoju kultury, sportu, turystyki i rekreacji
W ramach tego priorytetu wyodrębniono zadania:
- Propagowanie i stymulowanie rozwoju turystyki i rekreacji.
Zaplanowane działania do realizacji tego zadania to:
  1. Inicjowanie i wspieranie działań na rzecz inwestycji turystyczno-sportowych.
  2. Wytyczenie ścieżek pieszych i rowerowych w obrębie obszarów przyrodniczo-rekreacyjnych.
  3. Wspieranie rozwoju turystyki kwalifikowanej.
  4. Opracowanie publikacji i przewodników turystycznych oraz informatorów bazy noclegowej, gastronomicznej, tudzież mapy zabytków powiatu kieleckiego.
  5. Udział w targach i imprezach turystycznych w Polsce i krajach Europy.
- Wspieranie rozwoju agroturystyki.
Wyodrębnione działania to:
  1. Przeprowadzenie kampanii promującej agroturystykę jako alternatywne źródło dochodów na obszarach wiejskich.
  2. Organizowanie szkoleń z zakresu prawa gospodarczego, marketingu i promocji produktu turystycznego na obszarach wiejskich.
  3. Nawiązanie współpracy z powiatami krajów Europy Zachodniej, wyjazdy studyjne i poglądowe do ośrodków agroturystycznych w kraju i zagranicą.
  4. Udział w targach i imprezach popularyzujących agroturystykę.
  5. Utworzenie Powiatowego Centrum Informacji Turystycznej i Agroturystycznej.
- Rozbudowa bazy noclegowej w szkolnych schroniskach młodzieżowych.
Wyodrębnione działania:
  1. Pełne wykorzystanie bazy noclegowej w szkolnych schroniskach młodzieżowych poprzez aktywną współpracę ze szkołami.
  2. Poprawa warunków noclegowych schronisk poprzez doposażenie w meble i sprzęt RTV.
  3. Przekształcenie dotychczasowych schronisk sezonowych w schroniska całoroczne oraz powołanie nowych schronisk.
  4. Modernizacja istniejących schronisk oraz budowa infrastruktury towarzyszącej.
  5. Promocja szkolnych schronisk młodzieżowych.
- Rozwój amatorskiego ruchu artystycznego.

Strategia wskazuje, że celem jednostek odpowiedzialnych za nasilenie ruchu krajoznawczego na obszarze powiatu jest konsekwentne dążenie do poprawy jakości produktu turystycznego, tworzenie ofert konkurencyjnych pod względem cenowym, pomoc w zakresie

szkoleń osób mających bezpośredni kontakt z turystą i ułatwianie dostępu do informacji. Zwraca uwagę, że poprawa jakości produktu turystycznego w sytuacji, gdy zapotrzebowanie na rekreację i wypoczynek rośnie, powinna stać się zadaniem priorytetowym w opracowaniu strategicznym.

Zaakcentowano, że rozwój powiatu uwarunkowany jest wzrostem zainteresowania turystyką i agroturystyką oraz chęcią do inwestowania w te formy wypoczynku.

Ożywienie turystyczne nastąpi, jeśli spełnione zostaną warunki takie, jak:

- prawidłowe wykorzystanie walorów środowiska, które mają decydujący wpływ na turystykę i agroturystykę,
- planowanie i wspieranie procesów inwestycyjnych oraz promocja i marketing turystyczny,
- profesjonalna oferta turystyczna i pomoc finansowa,
- równoległe tworzenie infrastruktury niezbędnej dla turystyki,
- marketing turystyczny ma być narzędziem w tworzeniu wizerunku powiatu na rynku lokalnym, krajowym, a nawet europejskim,
- wykorzystanie doświadczeń podmiotów działających w tej branży, które oferują podobne produkty czy usługi turystyczne,
- współpraca z powiatami europejskimi w ramach wymiany doświadczeń i współpracy.

PLAN ROZWOJU LOKALNEGO POWIATU KIELECKIEGO

Omawiając stan społeczno-gospodarczy powiatu poświęcono dużo miejsca turystyce. Zaakcentowano, że przyroda i niezwykle zabytki kultury na terenie Gór Świętokrzyskich sprawiają, iż region ten cieszy się popularnością wśród turystów. Wśród najważniejszych atrybutów powiatu wymieniono zabytki sakralne takie, jak: zespół klasztorny Bernardynów w Świętej Katarzynie, zespół klasztorny Benedyktynów na Świętym Krzyżu; gołoborze, czyli rumowisko skalne oraz Muzeum Przyrodniczo – Leśne Świętokrzyskiego Parku Narodowego.

Ponadto na tym obszarze znajduje się wiele innych obiektów, które mogą stać się atrakcjami turystycznymi o zasięgu ogólnopolskim. Są to ruiny zamków, klasztory, zabytki techniki, osobliwości przyrody i muzea.

W regionie Gór Świętokrzyskich istnieją warunki dla rozwoju ruchu krajoznawczego, poczynając od turystyki aktywnej, a kończąc na niewykorzystanym sektorze turystyki biznesowej i konferencyjnej. Zwrócono uwagę na rozwijający się segment turystyki sezonowej, w tym konkretnym przypadku, turystyki zimowej. W powiecie kieleckim funkcjonuje obecnie kilka wyciągów narciarskich:

- Krajno – Zagórze, stok Sabat o długości ponad 700 m i szerokości 50 m,
- Radostowa, północno – zachodnie zbocze góry Radostowej, trasa długości 600 m, o zróżnicowanej konfiguracji szerokości,
- Tumlin – Podgród, zbocze Góry Łajscowej (Wajsowa), długość zjazdu – 300 m, szerokość 50 m.

Mając na uwadze szeroko rozumianą ochronę ekologiczną atrakcyjnych terenów Gór Świętokrzyskich, 9 gmin – Bieliny, Bodzentyn, Górnio, Łągów, Masłów, Nowa Słupia, Zagnańsk oraz dwie gminy spoza terenu powiatu – Łączna i Waśniów wraz z Dyrekcją Świętokrzyskiego Parku Narodowego utworzyły Związek Gmin Gór Świętokrzyskich. Celem działalności Związku jest wyeksponowanie walorów krajoznawczo-turystycznych tego terenu i udostępnienie go turystom.

Przez teren powiatu przebiega wiele kilometrów pieszych szlaków turystycznych o zróżnicowanym stopniu trudności. Wiodą one przez najciekawsze tereny powiatu. Szlaki piesze służą nie tylko rozwojowi ruchu turystycznego, ale spełniają również ważne funkcje edukacyjne.

Dokonano analizy stanu infrastruktury turystycznej na terenie powiatu, z której wynika, że w Górach Świętokrzyskich koncentruje się prawie 50% bazy noclegowej. Okolice te sprzyjają powstawaniu kolejnych hoteli, moteli, gospodarstw agroturystycznych, również bliskość miasta wojewódzkiego – Kielc, stwarza dogodne warunki dla rozwoju turystyki kulturowej i wypoczynkowej. Na terenie powiatu kieleckiego funkcjonują obiekty noclegowe: hotele, motele, pensjonaty, zajazdy, ośrodki wypoczynkowe, campingi, schroniska młodzieżowe, zespół domków turystycznych. Baza noclegowa tych obiektów będzie wykorzystana w większym stopniu, jeżeli ulegnie poprawie stan infrastruktury turystycznej oraz zagospodarowanie istniejących zasobów np. zbiorników wodnych.

Powiat kielecki wyróżnia się na agroturystycznej mapie kraju liczbą gospodarstw (ok. 140 – dane na początek 2004 r.). Dlatego powiat upatruje swą szansę m.in. w rozwoju agroturystyki. Wymieniono następujące elementy, które mają zasadniczy wpływ na jej rozwój:

- wysoka stopa bezrobocia wśród ludności wiejskiej i miejsko-wiejskiej,
- naturalne walory środowiskowe,
- bogactwo historyczne i kulturowe,
- właściwy stosunek lokalnych społeczności do turystów (gościnność, życzliwość),
- duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych,
- niewystarczająco dynamiczny rozwój gospodarczy,
- pomoc ze strony samorządów lokalnych.

Baza gastronomiczna powiatu, to głównie małe punkty usytuowane w miejscowościach, gdzie turystyka stanowi istotne źródło dochodu. Restauracje zlokalizowane są przeważnie w hotelach i zajazdach, natomiast mniejsze, samodzielnie funkcjonujące bary i gospody w otoczeniu zabytków przyrody, architektury.

Zauważono również, że stan obiektów i zaplecza turystycznego w powiecie kieleckim oraz infrastruktura turystyczna i paraturystyczna służąca osobom niepełnosprawnym jest niedostateczna.

Na liście zadań mających poprawić sytuację w obszarze turystyki na terenie powiatu wymienia się:

- propagowanie i stymulowanie rozwoju turystyki i rekreacji,
- wytyczenie ścieżek pieszych i rowerowych w obrębie obszarów przyrodniczo-rekreacyjnych,

- wspieranie rozwoju turystyki kwalifikowanej,
- wspieranie rozwoju agroturystyki,
- przeprowadzenie kampanii promującej agroturystykę jako alternatywne źródło dochodów na obszarach wiejskich (niestety na liście zadań do realizacji wg hierarchii ważności wymienia się je dopiero na 52-56 miejscu).

W programach mających na celu zwiększenie szans zatrudnienia w powiecie znalazł się projekt *Agro i ekoturystyka jako pozarolnicze źródło dochodu*, do realizacji, którego przewidziano główne zadania:

- Przygotowanie grupy rolników do prowadzenia gospodarstw agroturystycznych.
- Rozpoznanie wśród mieszkańców osób zainteresowanych prowadzeniem działalności turystycznej i paraturystycznej.
- Przeprowadzenie szkoleń z zakresu ekonomii, przedsiębiorczości, marketingu i zarządzania w agroturystyce.
- Przygotowanie publikacji – poradników dla początkujących w agroturystyce.
- Opracowanie materiałów szkoleniowych.
- Stworzenie punktów konsultacyjnych dla początkujących w branży agro- i ekoturystycznej.

Oczekiwane rezultaty to m.in.:

- Zmniejszenie poziomu bezrobocia wśród ludności wiejskiej.
- Rozwój infrastruktury.
- Wzrost świadomości ekologicznej.
- Zwiększenie potencjału turystycznego.
- Wzrost atrakcyjności turystyki pobytowej na terenie Powiatu Kieleckiego.

MIASTO KIELCE

STRATEGIA ROZWOJU MIASTA KIELCE "KIELCE 2015"

Diagnoza sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej wskazuje na mocne strony miasta, takie jak: pełnienie funkcji centrum turystycznego Regionu Świętokrzyskiego, wysoka pozycja Targów Kielce na mapie targów w Polsce, nowoczesne Kieleckie Centrum Kongresowe oraz rozwijająca się w wielu branżach gospodarka i stabilizująca się sytuacja niektórych dużych zakładów przemysłowych Kielc. Za jego atut uznaje również zdrowe środowisko naturalne i dobrą łączność kolejową i telekomunikacyjną z krajem i światem.

Celem strategicznym miasta jest utrzymanie i rozwój funkcji metropolii regionu.

Dla osiągnięcia tego celu przewidziano wiele zadań i działań związanych bezpośrednio z turystyką:

- Stworzenie bazy i atrakcyjnej oferty kulturalnej, turystycznej i sportowej dla Regionu i Miasta.

Realizację tego zadania umożliwi podjęcie takich działań, jak:

1. Poprawa stanu technicznego obiektów kulturalnych, sportowych i turystycznych.
2. Rozbudowa i modernizacja bazy materialnej.

3. Pozyskiwanie osobowości reprezentujących poszczególne dziedziny życia.
  4. Organizowanie atrakcyjnych imprez ogólnodostępnych promujących Miasto w skali regionu i kraju.
- Tworzenie warunków do aktywnego stylu życia, rekreacji i wypoczynku mieszkańców.

Zadanie to spełnione zostanie poprzez:

1. Kontynuowanie inwestycji sportowo-rekreacyjnych w osiedlach i obiektach szkolnych.
  2. Rozbudowę ośrodka rekreacji i sportów wodnych nad Zalewem Kieleckim.
  3. Tworzenie warunków do uprawiania sportów zimowych na bazie istniejących skoczni i tras narciarskich.
  4. Budowę ścieżek rowerowych.
  5. Tworzenie strefy wypoczynku niedzielnego w porozumieniu z gminami ościennymi.
- Rozwijanie bazy hotelarsko-gastronomicznej i turystycznej.

Wzbogacenie dotychczasowej skromnej bazy hotelarsko-gastronomicznej i turystycznej w Kielcach, która stanowi istotną barierę w rozwoju turystyki, czy też organizacji targów i wystaw spowoduje wspieranie przedsięwzięć o charakterze hotelarsko-gastronomicznym i turystyczno-rozrywkowym.

POWIAT KONECKI

STRATEGIA ROZWOJU POWIATU KONECKIEGO

W wyniku analizy problemów i potencjałów, jakiej dokonano w strategii wśród wyodrębnionych priorytetów, jako dziedzin wspomaganie rozwoju, znalazła się turystyka i sport. W tej dziedzinie strategicznej sformułowano cel warunkujący, którym jest ochrona dziedzictwa kulturowego oraz wspomaganie rozwoju kultury, sportu, turystyki i rekreacji. Do realizacji tego celu wyodrębniono następujące zadania:

- Wzrost atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej powiatu jako dźwigni rozwoju.
- Utworzenie powiatowego centrum turystyki i rekreacji w Sielpi.
- Utworzenie nowoczesnego systemu informacji dla turystów.
- Rozwój i modernizacja bazy noclegowej, gastronomicznej i biwakowej dla obsługi turystyki pobytowej w powiecie.
- Wzrost dostępności obiektów turystycznych, rozwój szlaków i ścieżek turystyczno-rowerowych.
- Tworzenie marketingu turystycznego.
- Rozwój bazy kultury fizycznej oraz popularyzacja sportu i turystyki.

- Rozwój turystyki kwalifikowanej w oparciu o zbiornik wodny w Sielpi, rzekę Czarną i inne zbiorniki.
- Tworzenie warunków dla alternatywnych form turystyki (turystyka historyczna, kulturalna, religijna, ekumeniczna, inne).
- Kreowanie cyklicznych imprez kulturalno-sportowo-rozrywkowych charakterystycznych dla powiatu.

Naturalne warunki dla rozwoju turystyki i rekreacji, jakie powiat posiada, uznano za podstawowy czynnik rozwoju, który może wpływać na rozwój usług, zatrudnienie i wzrost dochodów mieszkańców. Zwrócono uwagę na konieczny rozwój bazy turystycznej i zwiększenie jakości usług przy zachowaniu walorów krajobrazu. Poprawę warunków wypoczynku spowoduje rozwój różnorodnych usług rekreacyjnych (baseny, korty tenisowe, obiekty sportowe, turystyczne ścieżki spacerowe i trasy rowerowe, wesołe miasteczka, zalewy rekreacyjne itp.

Przewiduje się, że wzrost zamożności mieszkańców powiatu spowoduje zapotrzebowanie na powstawanie nowych terenów rekreacyjnych dla spędzania wolnego czasu w pobliżu miejsca zamieszkania. Wzrośnie także zapotrzebowanie na ofertę gospodarstw agroturystycznych, modernizację istniejących i tworzenie nowych obiektów zaplecza turystyczno-rekreacyjnego oraz powstawanie i rozwój terenów rekreacyjnych

Strategia przedstawia programy powiązane z zadaniami z obszaru turystyki i sportu, równocześnie korespondujące z programami województwa świętokrzyskiego, których realizacja przyczyni się do osiągnięcia postawionych celów.

- Program Marketing Turystyczny

W ramach programu proponuje się następujące działania:

- wykorzystanie istniejących walorów jako dóbr turystycznych, w tym walorów przyrodniczych, zasobów dziedzictwa kulturowego, możliwości zaktywizowania kontaktów zewnętrznych, w tym imprez na różnych płaszczyznach życia społecznego, możliwości organizowania różnych form rozrywki,
- rozpoznanie i kreowanie nowych form zapotrzebowania na dobra turystyczne,
- możliwie daleko idące urozmaicanie form dóbr turystycznych i obsługi turystów,
- zachowanie strategicznego podejścia do wspomagania rozwoju turystyki, co oznacza długofalowość działań, ich wzajemne kojarzenie i wspomaganie, usuwanie problemów i konfliktów z jednoczesnym podtrzymywaniem konkurencji między jednostkami gospodarki rynkowej świadczącymi usługi turystyczne.

Cel programu to spowodowanie jak największego popytu na dobra i usługi turystyczne oraz na zasoby powiatu jako warunki lokalizacji i rozwoju przedsiębiorczości związanej z obsługą turystyki.

- Program Marki Koneckie⁶

---

⁶ Został wdrożony.

Program zakłada wypracowanie produktu, który będzie koncepcją oferty turystycznej całego powiatu. Produkt marki turystycznej ma łączyć po stronie podażowej inwestycje turystyczne, zaś po stronie popytowej ma być konkurencyjną ofertą na turystycznym rynku krajowym i międzynarodowym. Markami koneckimi mogą stać się: stawy hodowlane, wyścig kolarski, spływ kajakowy czy Kuźnice Koneckie. Program stawia sobie za cel nie tylko promowanie istniejących już produktów, ale ciągle kreowanie nowych marek, które identyfikowane byłyby z powiatem koneckim.

- Program Powiatowe Centrum Recepcyjno -Turystyczne

Program zakłada utworzenie Powiatowego Centrum Recepcyjno-Turystycznego z punktami informacji turystycznej we wszystkich gminach powiatu, działające sezonowo lub całorocznie, w zależności od potrzeb, które powinny mieć jednakowy wysoki standard obsługi turystów i stanowić spójny system informacji turystycznej, a więc muszą dysponować komputerową siecią łączności i posiadać jednolitą komputerową bazę informacyjną oraz wspólne wydawnictwa promocyjne. Z uwagi na to, że największą miejscowością turystyczną w powiecie jest Sielcia z 34 ośrodkami wypoczynkowymi, dlatego właśnie w Sielci proponuje się utworzenie takiego centrum obsługi ruchu turystycznego i informacji turystycznej. System informacji turystycznej powiatu docelowo powinien zostać włączony do systemu wojewódzkiego.

- Program Powiatowa Organizacja Rozwoju Turystyki

W ramach tego projektu proponuje się wyłonienie w drodze konkursowej lokalnej organizacji działającej w dziedzinie turystyki - Powiatowej Organizacji Rozwoju Turystyki (PORT), która zajmowałaby się pozyskiwaniem środków finansowych, przygotowaniem projektów, biznes planów i innych środków niezbędnych do realizacji inwestycji turystycznych w zakresie bazy noclegowej, atrakcji turystycznych, usług czy urządzeń związanych z turystyką oraz koordynowała i realizowała wszelkie przedsięwzięcia rozwojowe powiatu w zakresie turystyki.

- Program Rozwój Agroturystyki

Program wskazuje na konieczność rozwoju agroturystyki, jako alternatywnego źródła dochodów gospodarstw rolnych, który spowoduje aktywizację gospodarczą terenów wiejskich. Realizacji programu sprzyja sytuacja rosnącego popytu na turystykę i wypoczynek indywidualny w czystym środowisku, zwłaszcza dla dużych aglomeracji miejskich. Położenie powiatu w zasięgu dużych aglomeracji miejskich sprzyja podejmowaniu takich przedsięwzięć. Rozwój agroturystyki wzbogaci również powiatową ofertę turystyczną. W ramach programu proponuje się prowadzenie szkoleń dla właścicieli gospodarstw, pomoc organizacyjno-techniczną dla takich gospodarstw oraz promocję i marketing tej oferty programowej,

- Program Park Wodny- Centrum Sportów Wodnych

Proponowany park wodny mógłby stać się regionalnym ośrodkiem uprawiania sportów wodnych. Przyciągałby nie tylko sportowców, którzy mieliby doskonałe warunki treningowe przez cały rok, ale także i kibiców z uwagi na organizowane zawody sportowe także rangi międzynarodowej. Park może też pełnić inne funkcje, np. służyć dla

wypoczynku (czytelnie, teatry, wystawy), czy rozrywki (wesołe miasteczko, amfiteatr), sportu (boiska, kąpieliska), lub gastronomii (kawiarnie, bary i restauracje). Zaleca się, aby stanowił zwarty kompleks rekreacyjno-basenowo-rehabilitacyjny oparty na istniejących w powiecie zbiornikach wodnych. Jak dotychczas brakuje takiego ośrodka w zabudowie zwartej, świadczącego swoje usługi przez cały rok. Program realizuje publiczne zadania powiatowe w zakresie profilaktyki, promocji i ochrony zdrowia, wspierania osób niepełnosprawnych oraz kultury fizycznej i turystyki czy gospodarki wodnej

Program realizuje głównie cele strategii w dziedzinie turystyki i sportu. W sposób bezpośredni dotyczy celu utworzenia powiatowego centrum turystyki i rekreacji w Sielpi oraz celu rozwoju bazy kultury

▪ Program Waloryzacja Przyrodniczo-Turystyczna Powiatu Koneckiego

Celem programu jest objęcie ochroną obszarową najcenniejszych przyrodniczych środowisk powiatu jako rezerwatów, użytków ekologicznych i pomników przyrody, aby uchronić je przed narastającym zagrożeniem niekontrolowanej zabudowy (głównie mieszkalnej i letniskowej). Zaleca się podjęcie takich działań, jak:

- utworzenie użytków ekologicznych na terenach ostoi cietrzewi (Końskie, Gowarczów, Stąporków, Smyków, Radoszyce, Słupia i Ruda Maleniecka),
- objęcie statusem rezerwatu przyrody dolinę rzeki Czarnej, jako głównego korytarza ekologicznego,
- utworzenie użytków ekologicznych: w gminie Fałków - okolicach Stanisławca i Kolonii Czeremo (torfowiska), w okolicach Turowic, Bud, Studzieniec i Skórnich (łąki), w gminie Ruda Maleniecka - stawy "Starzyk", w gminie Stąporków - rzeka Kamienna czy dolina rzeki Czystej, w gminie Smyków - rzeka Czarna Taraska,
- objęcie ochroną pomników przyrody: dęby przy "Rybaczówce" na stawach "Starzyk" i tzw. Źródółko

Zakłada się, że realizacja programu przyczyni się do zachowania krajobrazu, najcenniejszych gatunków i najlepiej zachowanej przyrody, odtworzenia małej retencji wodnej i efekcie wzmocnienia turystycznej oferty powiatu a w szczególności agroturystycznej. W realizacji tego programu należy oczekiwać wsparcia samorządowych władz wojewódzkich. Jako, że proponowany kierunek działań jest zgodny z polityką Unii Europejskiej ma szansę również na pozyskanie funduszy pomocowych.

Program realizuje głównie cele w dziedzinie ochrony środowiska, ale także turystyki i sportu. W sposób bezpośredni dotyczy celu rozszerzenia zakresu prawnej ochrony terenów cennych przyrodniczo oraz celu wzrostu atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej powiatu, jako dźwigni rozwoju.

POWIAT OPATOWSKI

STRATEGIA ROZWOJU POWIATU OPATOWSKIEGO

Strategia już na poziomie misji wskazuje, że turystyka stanowi jedną z ważniejszych dziedzin gospodarki w powiecie przyczyniającej się do jego rozwoju.

W analizie diagnostycznej wskazano na istniejące atrakcje turystyczne i zabytki oraz walory przyrodnicze i krajobrazowe powiatu, jako ogromny potencjał do rozwoju turystyki.

Stąd turystyka i kultura znalazły się wśród obszarów strategicznych rozwoju powiatu, a działania w ramach tego obszaru będą zmierzać w kierunku wykreowania powiatu jako ośrodka usług turystycznych i kulturowych.

Do realizacji tego zadania postawiono cele:

- Rozwój bazy wypoczynkowo-rekreacyjnej.

W ramach tego celu przewidziano następujące działania:

- wspieranie tworzenia regionalnego ośrodka konferencyjnego,
- promocję powstających gospodarstw agroturystycznych,
- organizację punktu informacji turystycznej,
- organizację ścieżek zdrowia, ścieżek rowerowych we współpracy z gminami,
- promocję idei wypoczynku na świeżym powietrzu "Weekend za miastem",
- wspieranie pomysłu budowy parku rozrywki rodzinnej.

- Kultywowanie i promocja kultury lokalnej.

W ramach tego celu przewidziano następujące działania:

- organizację Dni Kultury Powiatu,
- pomoc w organizacji cyklicznych imprez prezentujących tradycyjne obrzędy lokalne,
- działania na rzecz integracji centrów kultury poszczególnych gmin.

Szczególnie podkreśla się znaczenie zorganizowania Dni Kultury Opatowa, które stworzą okazję do prezentacji wspaniałej kultury, tradycji historycznych, zabytków kultury materialnej powiatu, stanowiących jego ogromny potencjał.

Rozpropagowanie kulturowych atutów powiatu poprzez organizację ciekawych imprez związanych z przeszłością, w połączeniu z walorami krajobrazowymi i budową infrastruktury turystycznej wzmocni wewnętrzną integrację powiatu oraz będzie pomocne przy promocji zewnętrznej.

Wdrożenie *Strategii* ułatwi realizacja opracowanych dla poszczególnych obszarów strategicznych projektów i proponowanych w nich działań. Obszaru turystyki dotyczą następujące programy:

- Program Rozwoju Turystyki i Agroturystyki

Diagnoza i waloryzacja terenów powiatu opatowskiego wskazała na możliwości rozwijania różnych form turystyki w tym regionie. Turystyka stosowana (piesza, rowerowa, samochodowa) do miejsc o wyjątkowych walorach kulturowo-historycznych mogłaby być łączona z rozwojem agroturystyki w najbardziej malowniczych rejonach powiatu. Na podstawie wstępnej analizy struktury gospodarczej rolnictwa, stanu środowiska naturalnego zakłada się, iż rozwój agroturystyki, jako dodatkowego źródła dochodów jest możliwy na ok. 50% powierzchni wiejskiej powiatu.

Na rozwój turystyki i agroturystyki wpłynie realizacja celów:

1. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury turystycznej.
2. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego i rozwój działalności kulturalnej w powiecie.
3. Podniesienie standardu usług turystycznych.
4. Wspieranie sztuki ludowej, pamiątkarstwa.
5. Rozwój szlaków turystyki samochodowej, rowerowej i pieszej.
6. Zwiększenie dopływu wykwalifikowanych kadr do turystyki.
7. Powołanie/wyłonienie jednostki rozwoju turystyki.

W ramach wymienionych celów proponuje się następujące działania:

7. Opracowanie marketingowego programu promocji.
8. Przygotowanie programu szkoleń teoretycznych i praktycznych dla przedstawicieli samorządów gmin wiejskich oraz bezrobotnych i rolników z zakresu agroturystyki. Szczegółowa tematyka szkoleń powinna zawierać między innymi - następujące zagadnienia:
  - turystyka jako czynnik rozwoju gospodarczego państwa i jego regionów,
  - agroturystyka jako źródło dodatkowych dochodów gospodarstwa rolnego i gminy,
  - agroturystyka w krajach Europy Zachodniej,
  - czynniki warunkujące rozwój agroturystyki,
  - uwarunkowania prawne działalności agroturystycznej,
  - specyficzne wymagania klienta,
  - wybrane elementy marketingu turystycznego.
9. Powiązanie działań w zakresie szkoleń i promocji z działaniami podejmowanymi w ramach Programu Przeciwdziałania Bezrobociu i Wspierania Przedsiębiorczości.
10. Wzmocnienie działania Opatowskiego Oddziału PTTK. Stworzenie punktu informacyjno - rezerwacyjnego (wolne miejsca noclegowe w kwaterach i hotelach oraz inne usługi turystyczne)
11. Dopracowanie kalendarza imprez kulturalnych w powiecie.
12. Czynne prezentowanie oferty na giełdach, targach i innych imprezach promocyjnych

▪ Program Promocji Produktu Lokalnego

Program podkreśla konieczność powiązania promocji produktu lokalnego z promocją całego Regionu.

Scenariusz programu produktu lokalnego określa produkt lokalny regionu opatowskiego w trzech kategoriach:

- Małe i Średnie Przedsiębiorstwa - produkt/ usługa o najwyższej jakości.

- Rolnictwo - zdrowa żywność.
- Kultura - artysta/wydarzenie roku.

Przewiduje się, że podejmowane działania będą na terenie powiatu, ale zakres ich oddziaływania będzie znacznie szerszy: (np. udział w targach o różnym zasięgu).

Program ma na celu tworzenie marki oraz budowę wyobrażenia powiatu jako regionu:

- produkującego produkty wysokiej jakości,
- dużych możliwości dla inwestorów krajowych i zagranicznych,
- o korzystnym położeniu geograficznym, stwarzającym pozytywne warunki do budowy bazy tranzytowej, hurtowej i usługowej,
- o dużym potencjale gospodarczym i wysokim stopniu zaawansowania procesów restrukturyzacyjnych,
- o dużych zasobach kulturowych,
- o dużej atrakcyjności turystycznej.

Przewidziane działania od realizacji powyższego celu to:

1. Opracowanie logo oraz hasła reklamowego dla produktu lokalnego powiatu.
2. Identyfikacja/wykreowanie markowych produktów powiatu, w proponowanych kategoriach. Powinny być to produkty, które używane będą jako baza dla promocji powiatu jako producenta dobrych jakościowo, ekologicznych produktów i kojarzenia powiatu z kameralnymi imprezami kulturalnymi o wysokim poziomie.
3. Organizacja konkursu na najlepszy produkt lokalny.
4. Oznakowanie wszystkich wyrobów powiatu wybranym logo.
5. Zapewnić pomoc doradcą dla rolników i przedsiębiorców wprowadzających wytwarzanie produktów jakościowych.
6. Umieszczanie informacji w katalogach i bazach danych.
7. Udział w targach.
8. Promocja produktów lokalnych za pomocą folderów, prasy, albumów w wielojęzycznych nakładach, oraz w trakcie najważniejszych imprez np. w ramach Dni Powiatu Opatowskiego.

PLAN ROZWOJU LOKALNEGO POWIATU OPATOWSKIEGO

W omówieniu aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej dużo miejsca poświęca się turystyce. Zwraca się uwagę na dobre, lecz nie wykorzystane warunki do rozwoju turystyki, wypoczynku i agroturystyki, a mianowicie położenie powiatu w sąsiedztwie Gór Świętokrzyskich.

O jego atrakcyjności turystycznej decyduje bogactwo historii, mnogość zabytków kultury i sztuki, urzekające urodą krajobrazy oraz ożywcze powietrze lasów. Posiadana baza noclegowa rozlokowana jest w atrakcyjnych jego częściach.

Większość obszaru powiatu doskonale nadaje się do uprawiania turystyki - rajdów pieszych i rowerowych. Sam zaś Opatów stanowi znakomitą bazę noclegową zarówno dla udających się w Góry Świętokrzyskie (około 15 km), jak i do Sandomierza i Baranowa Sandomierskiego (około 40 km).

Rozwój turystyki przede wszystkim w oparciu o walory kulturowe regionu uznaje się za poważną szansę rozwoju gospodarczego i przestrzennego Powiatu Opatowskiego. Zaleca się, aby działania w zakresie rozwoju turystyki były inspirowane świadomością "bogactwa", jakie posiada ta część województwa.

Podkreśla się jak ważnym elementem w uzupełnieniu bazy turystycznej i noclegowej na terenie powiatu może być rozwój agroturystyki

Na bazie dokonanej analizy wskazano na silne strony mające bezpośredni związek z turystyką. Należą do nich:

- małe zanieczyszczenie powietrza, wody,
- walory przyrodnicze i krajobrazowe sprzyjające rozwojowi turystyki i agroturystyki

W dokumencie wyodrębniono zadania polegające na poprawie sytuacji w powiecie w dziedzinie turystyki i kultury:

- Zadanie nr 1

Wykreowanie powiatu jako ośrodka usług turystycznych i kulturowych poprzez:

- Rozwój bazy wypoczynkowo-rekreacyjnej:
- Wspieranie tworzenia regionalnego ośrodka konferencyjnego,
- Promocję powstających gospodarstw agroturystycznych,
- Organizację punktu informacji turystycznej,
- Organizację ścieżek zdrowia, ścieżek rowerowych we współpracy z gminami,
- Promocję idei wypoczynku na świeżym powietrzu "Weekend za miastem",
- Wspieranie pomysłu budowy obiektów sportowo rekreacyjnych.

Zwraca się w uwagę, że przy realizacji tego zadania należy pamiętać, że:

- Rozwijanie i promocja turystyki są jednak dziedzinami drogimi i wymagającymi wszechstronnego przygotowania. Ze względu na koszty i skalę przedsięwzięcia w pierwszej kolejności należy skoncentrować się na wykorzystaniu już posiadanego potencjału oraz opracować plan systematycznego rozwoju turystyki. Będzie to możliwe poprzez inwentaryzację istniejącej bazy i w razie konieczności jej poprawę oraz zabezpieczenie terenów w planach zagospodarowania przestrzennego.
- Kolejnym celem wymagającym realizacji będzie szeroka promocja produktu turystycznego Powiatu Opatowskiego poprzez udział w imprezach targowych w kraju i za granicą, wydawnictwa, kasety wideo, stronę internetową, współorganizację Centrum Promocji Turystyki, wizyty studialne itp.
- Gospodarstwa agroturystyczne mogą natomiast być ważnym dodatkowym źródłem dochodów. W procesie promowania agroturystyki należy uświadamiać

rolnikom wymogi stawiane przed nowoczesnymi gospodarstwami tego typu i koszty całego przedsięwzięcia

▪ Zadanie nr 2

Kultywowanie i promocja kultury lokalnej poprzez:

- organizację Dni Kultury Powiatu,
- pomoc w organizacji cyklicznych imprez prezentujących tradycyjne obrzędy lokalne,
- promocję rękodzieła miejscowych artystów ludowych, weekendowe kiermasze,
- działania na rzecz integracji centrów kultury poszczególnych gmin.

POWIAT OSTROWIECKI

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU POWIATU OSTROWIECKIEGO

Misją rozwoju powiatu ostrowieckiego jest:

„Tworzenie odpowiednich warunków życia, pracy, nauki i wypoczynku dla mieszkańców, tak, aby ich aktywność gospodarcza i patriotyzm mogły stać się siłą napędową rozwoju ich małej ojczyzny - powiatu, odzwierciedlając dążenia jego mieszkańców przy zachowaniu tożsamości i dziedzictwa kulturowego”.

Dla osiągnięcia znaczącego rozwoju powiatu ostrowieckiego budowę strategii oparto na siedmiu obszarach problemowych. Są nimi:

- Rolnictwo i ochrona środowiska.
- Poprawa bezpieczeństwa publicznego i ochrona zdrowia.
- Infrastruktura techniczna i gospodarcza.
- Sport, turystyka i rekreacja.
- Przemysł i przedsiębiorczość.
- Zatrudnienie, pomoc społeczna i rehabilitacja zawodowa.
- Edukacja i kultura.

Wyznaczone obszary problemowe obejmują swoim zasięgiem całą sferę działań samorządu powiatowego na rzecz swoich mieszkańców. Znalazły się tutaj obszary wpływające na potencjał gospodarczy powiatu, jak i te, które są wyznacznikami jakości życia w powiecie oraz jego atrakcyjności turystycznej. W ramach poszczególnych kierunków zrównoważonego rozwoju określono główną aspirację w zakresie rozwoju danego obszaru.

W obszarze turystyki aspiracją powiatu jest uzyskanie statusu centrum sportowo-rekreacyjnego ziemi świętokrzyskiej. W tym celu podejmowane działania powinny skupiać się na stworzeniu dogodnego klimatu dla rozwoju sportu masowego i wyczynowego, rozbudowie obiektów sportowych i rekreacyjnych, a także wspieraniu inicjatyw mieszkańców do prowadzenia działalności turystycznej.

Dokument wskazuje na konieczność opracowania i wdrożenia strategii promocji powiatu, która stanie się ważnym elementem pozyskania i przyciągnięcia na teren powiatu turystów, jak i potencjalnych inwestorów, ponieważ jak wiadomo dobrze prowadzona promocja jest elementem mocno wzmacniającym działania skierowane na podniesienie atrakcyjności regionu.

PROFIL SPOŁECZNO-GOSPODARCZY POWIATU OSTROWIECKIEGO - PLANOWANIE ROZWOJU LOKALNEGO DLA POWIATU OSTROWIECKIEGO

Jako atuty rozwojowe powiatu wymienia się między innymi duże nasycenie różnorodnymi walorami turystyczno-krajobrazowymi, czy cennymi obiektami architektury. Posiadane zasoby sprzyjają rozwojowi turystyki na tym terenie. Zaproponowano następujące kierunki rozwoju tej branży:

- turystyka związana z walorami kulturowymi - gminy w Dolinie Kamiennej - do wykorzystania są tu zabytki techniki np. Doły Biskupie - zespół fabryki tektury Częstocice, Zakłady Ostrowieckie d. Zakłady Klimkiewiczowskie, Zespół Browaru Saskich, Bodzechów - pozostałości tzw. zespołu zakładu wielkopiecowego, Ćmielów - zespół fabryczny produkcji porcelany, Bałtów - młyn wodny i jaz na Kamiennej,
- turystyka aktywna - z wykorzystaniem istniejącej i tworzonej infrastruktury - np. gmina Ćmielów i Bałtów - po oczyszczeniu i uregulowaniu rzeki Kamiennej udostępnienie jej dla kajakarzy na malowniczym odcinku tzw. "Przełomu",
- turystyka rowerowa - wytyczenie szlaków rowerowych obejmujących najciekawsze obszary kulturowe i krajoznawcze (np. Muzeum Archeologiczne "Krzemionki" i walory krajoznawcze i kulturowe Gminy Bałtów) - /kilka szlaków już wyznaczono/,
- turystyka piesza - po wytyczeniu nowych, oznakowanych szlaków,
- turystyka konna - jeździectwo - Gmina Bałtów / w gminie działa ośrodek jeździecki/,
- turystyka wiejska - rozwijająca się w oparciu o gospodarstwa agroturystyczne oraz ekoturystyczne,
- krótkookresowa turystyka pobytowa - przy wypromowaniu imprezy o znaczeniu ponadlokalnym (regionalnym lub ogólnopolskim) np. wykorzystanie Wiosny Muzycznej (Klub "Perspektywy"), organizacja cyklicznej imprezy folklorystycznej, sportowej, etc. ,
- turystyka młodzieżowa (szkolna, dydaktyczna, krajoznawcza) - z wykorzystaniem zasobów regionu, taniej bazy noclegowej i żywieniowej. Powiązanie miejsc historycznych np. "Krzemionki" - Nowa Słupia - "Muzeum Hutnictwa" - Dymarki i inne dla tzw. wycieczek turystycznych.

POWIAT SKARŻYSKI

STRATEGIA ROZWOJU POWIATU SKARŻYSKIEGO

W diagnostycznej części strategii powiatu skarżyskiego stwierdzono, że posiada on duże walory turystyczne – jego tereny rozciągają się w granicach parków krajobrazowych, występują tu duże zbiorniki wodne otoczone lasami, które przyciągają licznych turystów.

Z turystyką bezpośrednio powiązany jest cel strategiczny - dążenie, aby powiat skarżyski stał się centrum oświatowym, zdrowotnym, kulturalnym i rekreacyjnym.

Z realizacją tego celu w zakresie turystyki bezpośrednio wiąże się program:

- Podejmowanie wspólnych działań w zakresie rozwoju turystyki, przy wykorzystaniu istniejących warunków środowiska naturalnego.

Powiat dysponuje różnorodnymi elementami środowiska naturalnego, atrakcyjnymi dla turystów. Dodatkowe elementy zagospodarowania środowiska pod potrzeby turystów, jak np. uruchomienie pól biwakowych, wytyczenie ścieżek spacerowych i rowerowych, uruchomienie wypożyczalni sprzętu wodnego zachęcą turystów do przyjazdu do miejscowości powiatu.

W ramach realizacji tego programu wymienia się następujące zadania:

1. Opracowanie programu rozwoju turystyki w powiecie skarżyskim z udziałem wszystkich zainteresowanych podmiotów, tj. PTTK, firm turystycznych, Miejskiego Centrum Sportu, Stowarzyszenia Agroturystycznego, przedstawicieli gmin, Muzeum Orła Białego, ośrodków usługowo-wypoczynkowych oraz firm organizujących zielone szkoły.

Zadanie spełnione zostanie poprzez podjęcie następujących działań:

- zorganizowanie spotkania wszystkich zainteresowanych i wyłonienie grupy roboczej,
- ustalenie zasad współpracy i komunikowania się,
- ustalenie harmonogramu działań, określenie priorytetów programu,
- dokonanie inwentaryzacji sił i środków oraz określenie szans i zagrożeń realizacji programu,
- ustalenie odpowiedzialności za realizację poszczególnych elementów programu,
- zaplanowanie środków na realizację programu.

2. Utrzymanie szlaków turystyki pieszej oraz wytyczenie i utrzymanie ścieżek rowerowych.

Zadanie spełnione zostanie poprzez podjęcie następujących działań:

- ustalenie z przedstawicielami PTTK, Towarzystwa Cyklistów i innych organizacji odpowiedzialności za poszczególne elementy zadania,
- inwentaryzacja stanu istniejących szlaków,
- wytyczenie ścieżek rowerowych,

- wygospodarowanie środków w budżecie na oznakowanie i utrzymanie szlaków,
  - rozważenie potrzeb i możliwości usytuowania wzdłuż szlaków miejsc piknikowych, zadaszeń itp. - ewentualne przygotowanie kosztorysów prac,
  - organizowanie wspólnych przeglądów i ustalanie zakresu koniecznych prac,
  - opracowanie specjalnej mapy turystycznej z naniesionymi szlakami i ścieżkami,
  - prezentacja tych elementów we wszystkich materiałach promocyjnych oraz na stronie www.
3. Zainteresowanie udziałem w "Ogólnopolskim Rajdzie nad Kamienną" młodzieży szkół średnich – promocja rajdu.

Zadanie spełnione zostanie poprzez podjęcie następujących działań:

- zaproszenie do udziału w rajdzie młodzieżowych kół PTTK z terenu całego kraju,
  - przekazanie informacji o Rajdzie do wszystkich szkół średnich województwa świętokrzyskiego.
4. Prezentacja oferty turystycznej powiatu w przewodnikach turystycznych (np. PASCAL) i na targach krajowych i zagranicznych.

Zadanie spełnione zostanie poprzez podjęcie następujących działań:

- opracowanie oferty turystycznej,
  - nawiązanie kontaktu z wydawcami przewodników i dużymi firmami turystycznymi,
  - organizację wspólnych prezentacji na targach z urzędami gmin i organizacjami pozarządowymi oraz z Urzędem Marszałkowskim,
  - nawiązanie współpracy z Regionalną Organizacją Turystyczną.
5. Utworzenie punktu informacji turystycznej.

Zadanie spełnione zostanie poprzez podjęcie następujących działań:

- przeprowadzenie rozmów z PTTK na temat prowadzenia punktu,
- ustalenie zasad finansowania działalności,
- wyznaczenie w Starostwie osoby odpowiedzialnej za przekazywanie i aktualizację informacji dot. organizowanych imprez kulturalnych i sportowych oraz innych przedsięwzięć,

- przekazanie do Punktu Informacji Turystycznej dostępnych materiałów promocyjnych i informacyjnych (folderów, minifolderów, ulotek, itp.),
- poinformowanie mieszkańców oraz firm obsługujących turystów o działalności punktu,
- zamieszczenie informacji o działalności punktu we wszystkich materiałach wydawanych przez powiat oraz na stronie www.,
- nagłośnienie tej inicjatywy w mediach lokalnych i regionalnych.

POWIAT STARACHOWICKI

STRATEGIA ROZWOJU GOSPODARCZEGO POWIATU STARACHOWICKIEGO

Rozwój turystyki znalazł się wśród priorytetowych problemów uwzględnionych w strategii powiatu. Wykorzystanie potencjału turystycznego wymienia się już na poziomie określonej misji rozwoju powiatu.

W rezultacie przeprowadzonej analizy strategicznej wśród mocnych stron powiatu wymieniono m. in. walory turystyczne, a wśród szans - rozwój turystyki i agroturystyki.

Na znaczenie turystyki i jej rolę w rozwoju powiatu wskazują również cele strategiczne i cele operacyjne, jakie nakreśla strategia.

Są to m.in.:

Cel strategiczny: *Podniesienie atrakcyjności turystycznej powiatu starachowickiego*

Dla osiągnięcia założonego celu strategicznego proponuje się realizację następujących celów operacyjnych:

1. Zróżnicowanie oferty turystycznej

Cel ten koncentruje się na pełnym wykorzystaniu zasobów turystycznych powiatu. Zaakcentowane zostało korzystne położenie powiatu w pobliżu Gór Świętokrzyskich, jak również nieduża odległość od źródeł ruchu turystycznego, skupiających się w większych ośrodkach miejskich. Przy tworzeniu poszczególnych programów zwrócono uwagę na dobry stan środowiska naturalnego, dużą ilość lasów i terenów zielonych oraz posiadanie miejsc atrakcyjnych turystycznie: Wąchock, Kałków, Wielki Piec.

Realizacja założonego celu operacyjnego możliwa będzie dzięki wdrożeniu następujących programów:

- Rozwój agroturystyki w tym na bazie gospodarstw ekologicznych
- Rozwój turystyki rowerowej
- Turystyka spacerowo-rekreacyjna
- Turystyka pielgrzymkowa
- Turystyczne zagospodarowanie Doliny Kamiennej

2. Stworzenie systemu informacji i promocji turystycznej

Zwrócono uwagę, jak ważnym elementem wpływającym na rozwój turystyki i rekreacji jest skuteczny system informacji i promocji turystycznej. Celowym jest wyodrębnienie Centrum Promocji i Informacji Turystycznej. Jednostka ta zajmowałaby się koordynacją działań gmin wchodzących w skład powiatu.

Realizacja założonego celu operacyjnego możliwa będzie dzięki wdrożeniu następujących programów:

- Centrum Informacji Turystycznej
- Promocja turystyczna powiatu.

Za jeden z celów warunkujących realizację celu generalnego - *wzrost atrakcyjności województwa dla rozwoju społecznego i gospodarczego* uznano:

Ochronę i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody i dóbr kultury.

Priorytetowe działania w tym zakresie to:

- Tworzenie warunków zrównoważonego rozwoju umożliwiających prawidłowe funkcjonowanie systemów ekologicznych.
- Ochrona dziedzictwa kulturowego.
- Tworzenie warunków rozwoju kultury, turystyki, sportu i rekreacji.

POWIAT STASZOWSKI

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU POWIATU STASZOWSKIEGO NA LATA 2000 - 2015

W diagnostycznej części strategii podkreśla się szczególne walory sprzyjające uprawianiu turystyki, sportu i szeroko pojętej rekreacji, w oparciu o istniejącą bazę w postaci ośrodków czasowych, hoteli oraz obiektów sportowych.

Jednocześnie zwraca się uwagę na bogactwo licznych i różnorodnych zabytków oraz dóbr kultury, co w sposób szczególny czyni powiat atrakcyjnym i ciekawym. Na szczególną uwagę zasługują zabytkowe kościoły i klasztory, pałace i dwory, a nawet zamki obronne znajdujące się na terenie powiatu. Wszystko to razem uatrakcyjni region i czyni go bardziej ciekawym dla potencjalnego turysty. Ziemia staszowska posiada również wyjątkowe walory przyrodniczo-krajobrazowe w postaci: lasów, rezerwatów przyrody, ciekawie ukształtowanej powierzchni, licznych rzek stanowiących dodatkowe urozmaicenie terenu, jeziorzek leśnych w Golejowie, czy zbiornika wodnego w Chańczy, największego w województwie świętokrzyskim.

Dokonując analizy słabych i mocnych stron w polach strategicznych turystyka i rekreacja wskazano na następujące mocne strony:

1. Baza rekreacyjno-sportowa, szczególnie w Połańcu, Staszowie, Osieku, Oleśnicy, a także i w pozostałych gminach powiatu.
2. Duża ilość cennych zabytków.

3. Bogata historia, ciekawe walory przyrodnicze.
4. Duże powierzchnie lasów - ogółem 27% powierzchni powiatu.
5. Postęp w ochronie czystości powietrza.
6. Ciekawa oferta wypoczynkowa: Zespół Pałacowy Sp. z o.o. Pensjonat "Popielówka" w Kurozwękach i Ośrodek szkoleniowo-wypoczynkowy "Cztery wiatry".
7. Dobry stan bezpieczeństwa na terenie powiatu.
8. Czystość wód.

Wśród słabych stron wymienia się:

1. Zły stan części zabytków.
2. Skromna oferta spędzenia czasu dla odwiedzających.
3. Nie najlepsze drogi, brak wystarczającej ilości oznakowań.
4. Brak informacji, trudności z dotarciem do niektórych miejsc warty odwiedzenia.
5. Niski stan świadomości obywateli w sprawach ekologii, zaśmiecone lasy.
6. Nie najlepszy poziom usług gastronomicznych.
7. Słaba promocja oferty na targach i w pismach fachowych.

Do szans należą:

1. Stworzenie Centrum Aktywnego Wypoczynku w Połańcu.
2. Pozyskanie nowych klientów poprzez rozszerzenie oferty: pola golfowe, korty tenisowe, przejażdżki konne i zaprzęgami.
3. Nawiązanie kontaktów z profesjonalnymi biurami turystycznymi w kraju i za granicą.
4. Zainteresowanie możliwościami inwestorów z zewnątrz, sprzedaż lub dzierżawa części zabytków na remont, których brakuje środków.
5. Możliwości rozwoju agroturystyki.

Dlatego też wśród celów warunkujących rozwój wymienia się ochronę i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody, rozwój turystyki i rekreacji

Określono priorytety warunkujące realizację wytyczonego celu. Są to:

- Realizacja programów międzygminnych w temacie sanitacji i regulacji rzek oraz gospodarki zasobami wodnymi. Budowa zbiorników wodnych małej retencji.
- Wspieranie działań ograniczających emisję zanieczyszczeń. Tworzenie warunków umożliwiających prawidłowe funkcjonowanie systemów ekologicznych.
- Tworzenie warunków do rozwoju turystyki, stałe podnoszenie standardu oferowanych usług, odpowiednia ich promocja. Troska o zachowanie dziedzictwa kulturowego odziedziczonego w postaci zabytków.

Do celów i zadań operacyjnych przyjętych do realizacji w latach 2000 - 2015 w dziedzinach pośrednio związanych z turystyką, takich jak ochrona zabytków i upowszechnianie kultury zaliczono:

1. Prace remontowe i konserwatorskie dotyczące zabytków położonych na terenie poszczególnych samorządów miejsko-gminnych i gminnych powiatu staszowskiego.
2. Generalny remont budynku użytkowanego przez SOK oraz budynku w parku staszowskim, polegający na przystosowaniu sali widowiskowej i innych pomieszczeń do wypełniania swojej funkcji.
3. Modernizacja budynku Centrum Kultury i Sztuki w Połańcu. Zakup niezbędnego wyposażenia.
4. Przekształcenie Towarzystwa Kościuszkowskiego w Połańcu w koordynatora działań na obszarze Polski południowo-wschodniej, dla pielęgnowania tradycji historycznych i kulturalnych.
5. Rozbudowa miejsko - gminnego Ośrodka Kulturalno - Rozrywkowego w Osieku.
6. Stworzenie powiatowego programu dofinansowania imprez o charakterze kulturalnym.
7. Przekształcenie Muzeum Ziemi Staszowskiej z placówki prowadzonej społecznie w jednostkę stacjonarną ze Statutem.
8. Działania Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Szydłowskiej dla popularyzacji i zachowania zabytków średniowiecznego grodu.

Do celów i zadań operacyjnych przyjętych do realizacji w latach 2000 - 2015 bezpośrednio w dziedzinie turystyki i rekreacji zaliczono:

1. Utworzenie Powiatowego Ośrodka Informacji, Promocji Turystyki i Aktywnego Wypoczynku. Ośrodek spełniałby rolę powiatowego biura informacji i obsługi ruchu turystycznego.
2. Stworzenie bazy rekreacyjno-sportowej dla potrzeb mieszkańców Miasta i Gminy Osiek.
3. Budowa hali sportowo-rekreacyjnej i boiska wraz z obiektami towarzyszącymi, basenu sportowego oraz stworzenie odpowiednich warunków do wypoczynku w obrębie Jeziora Osieckiego.
4. Organizacja i urządzenie bazy agroturystycznej w Kurozwękach.

Ponadto strategia zakłada realizację innych przedsięwzięć sprzyjających rozwojowi turystyki i rekreacji w powiecie:

- Stworzenie możliwości ciekawego spędzenia czasu przez gości hoteli i ośrodków wczasowych poprzez: budowę boisk i kortów tenisowych, wynajem kajaków, rowerów wodnych, zaprzęgów oraz koni wierzchowych, a także skorzystanie z oferty basenu i kręgielni w Połańcu.
- Systematyczne szkolenie personelu, w miarę możliwości za granicą, podpatrywanie wzorów z innych krajów, nauka języków obcych.

- Nawiązanie kontaktów z biurami turystycznymi, aktywna promocja oferty turystycznej w powiązaniu z zabytkami i przeszłością historyczną.
- Stworzenie porozumienia w sprawie wspólnego pokrywania kosztów uczestnictwa w targach turystycznych w kraju i za granicą.
- Podniesienie poziomu usług gastronomicznych.
- Przedsięwzięcie spektakularnych działań, obliczonych na szerokie zainteresowanie ofertą poprzez np.: założenie mini pól golfowych na terenie parku położonego w kompleksie hotelu "Rytwiany".

POWIAT WŁOSZCZOWSKI

STRATEGIA ROZWOJU POWIATU WŁOSZCZOWSKIEGO

W analizie diagnostycznej *Strategii* wśród mocnych stron powiatu mających związek z turystyką wskazuje się na walory i zasoby środowiska naturalnego a wśród szans wymienia się rozwój agroturystyki i rozbudowę bazy turystycznej. W dokumencie określono wizję powiatu w roku 2010, która brzmi: *"Powiat Włoszczowski to powiat o wysokim poziomie życia mieszkańców, przyjazny dla inwestorów, silny gospodarczo, większy terytorialnie, czysty ekologicznie, gdzie rozwiązywane są wszystkie sprawy mieszkańców, czujących związek z "Małą Ojczyzną", jaką stanowi powiat"*.

W strategii wyodrębniono cele strategiczne rozwoju powiatu:

1. Czyste i zdrowe środowisko.
2. Powiat włoszczowski atrakcyjny dla inwestorów.
3. Rozwinięte, nowoczesne i dochodowe rolnictwo.
4. Sprawny system informacji i promocji powiatu włoszczowskiego.
5. Wysoka jakość świadczonych usług publicznych w powiecie włoszczowskim.

Z turystyką powiązane są następujące programy, jakie przewiduje się do realizacji powyższych celów strategicznych:

W ramach Celu 1

Czyste i zdrowe środowisko powiatu włoszczowskiego.

- Preferencje dla działań w zakresie ochrony środowiska.
- Promocja walorów ekologicznych.

W ramach Celu 2

Powiat Włoszczowski atrakcyjny dla inwestorów.

- Program zagospodarowania atrakcyjnych terenów pod wypoczynek i rekreację.

- Program zintegrowanego działania istniejących przedsiębiorstw na rzecz promocji.
- System wspierania działań na rzecz inwestycji turystyczno – sportowych.
- System wspierania rozwoju turystyki kwalifikowanej.

W ramach Celu 3

Rozwinięte, nowoczesne i dochodowe rolnictwo w powiecie włoszczowskim.

- Program rozwoju agroturystyki

W ramach Celu 4

Sprawny system informacji i promocji powiatu włoszczowskiego.

- Program promocji powiatu.

W ramach Celu 5

Wysoka jakość świadczonych usług publicznych w powiecie włoszczowskim.

W wyodrębnionym obszarze - kultura i rozrywka:

- Dbalność o kontynuację i rozwój dziedzictwa kulturowego.
- Kreowanie potrzeb wyższego rzędu wśród społeczności powiatu.

POWIAT SANDOMIERSKI

STRATEGIA ZWIĘKSZENIA ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ POWIATU SANDOMIERSKIEGO WRAZ Z WYKAZEM POTENCJALNYCH ŹRÓDEŁ FINANSOWANIA REALIZACJI STRATEGII

Misja powiatu sandomierskiego zakłada zwiększenie jego atrakcyjności turystycznej. Na bazie przeprowadzonych sesji warsztatowych określono domeny strategiczne rozwoju powiatu, a także cele strategiczne i operacyjne oraz zadania:

Wśród domen strategicznych znalazły się:

- Organizacja i zarządzanie turystyką w powiecie sandomierskim.
- Całościowa oferta turystyczna dla ziemi sandomierskiej.
- Rolnicza i turystyczna ziemia sandomierska.

W ramach domeny pt. Organizacja i zarządzanie turystyką w powiecie sandomierskim wyszczególniono następujące cele strategiczne i operacyjne:

Cel strategiczny 1 - Wypracowanie standardów współpracy dla efektywnego rozwoju turystyki w powiecie sandomierskim.

Cele operacyjne:

- Stworzenie porozumień lokalnych i ponadpowiatowych na rzecz rozwoju turystyki (zarządzania, koordynacji).
- Pozyskiwanie kapitału zewnętrznego na realizację przedsięwzięć o charakterze turystycznym.
- System współpracy z instytucjami działającymi na terenie powiatu.

Cel strategiczny 2 - Budowa wizerunku powiatu sandomierskiego, jako znaczącego ośrodka turystycznego.

Cele operacyjne:

- Integrowanie działań promocyjnych w zakresie rozwoju turystyki w powiecie sandomierskim.
- Kształtowanie postaw proturystycznych wśród mieszkańców powiatu sandomierskiego.
- Kształtowanie przychylności otoczenia do powiatu sandomierskiego.

Cel strategiczny 3 - Budowanie systemu informacji turystycznej w powiecie (zintegrowanie informacji).

Cele operacyjne:

- Opracowanie systemu pozyskiwania bieżącej informacji turystycznej.
- Opracowanie i upowszechnienie informacji turystycznej powiatu sandomierskiego.

Domena pt. Całościowa oferta turystyczna dla ziemi sandomierskiej ma największe znaczenie dla opracowywanego dokumentu. W związku z powyższym, poniżej wyszczególniono nie tylko cele strategiczne i operacyjne, ale również zadania i projekty flagowe:

Cel strategiczny 1 - Ziemia Sandomierska ponadregionalnym ośrodkiem kultury i sztuki - letnia stolica kulturalna.

Cel operacyjny 1 - Uczynienie z Ziemi Sandomierskiej znanego miejsca spotkań ludzi kultury i sztuki.

Projekt flagowy: Europejskie Spotkania pod wspólnym hasłem "Zgoda Sandomierska".

Zadania:

- Śniadania wielkanocne.
- Zainicjowanie cyklicznego (corocznego) Przeglądu Filmów Ekumenicznych (w ramach proponowanych "Dni tolerancji").
- Projekt „Sztuka obecna w życiu codziennym regionu” wystawy malarstwa, rzeźby w miejscach publicznych, spotkania z twórcami, zorganizowanie cyklicznego (raz na pięć lat) Zjazdu Sandomierzan.

Cel operacyjny 2 - Wykreowanie Ziemi Sandomierskiej jako ogólnopolskiego centrum edukacji przez sztukę.

Projekt flagowy: Festiwal Młodzieży Szkół Artystycznych.

Zadania:

- Letnie warsztaty muzyki i tańca dawnego.

- Utworzenie Europejskiego Centrum Młodzieży.
- Artystyczne warsztaty edukacyjne dla niepełnosprawnych.
- Utworzenie specjalistycznego kierunku na jednej z sandomierskich szkół wyższych - specjalizacja: edukacja przez sztukę, organizacja wydarzeń kulturalnych, organizacja festiwali kulturalnych.
- Letnia szkoła fechtunku.

Cel operacyjny 3 - Współpraca w dziedzinie turystyki i kultury Ziemi Sandomierskiej z bliźniaczymi regionami w UE i sąsiednimi powiatami.

Projekt flagowy: Podpisanie umowy o wymianie doświadczeń turystycznych z regionem Florenckim.

Zadania:

- Nawiązania współpracy z ośrodkami winiarskimi z Niemiec, Węgier i Słowacji (podtrzymanie i odnowienie tradycji winiarskich)
- Podpisanie umowy z powiatami historycznej Ziemi Sandomierskiej (powiat staszowski, opatowski, ostrowiecki, tarnobrzeczki, kielecki, skarżyski, konecki i wszystkie inne zainteresowane - także z województw podkarpackiego i lubelskiego) o współpracy w turystyce.

Cel strategiczny 2 - Ziemia Sandomierska - całoroczny ośrodek turystyczny oparty o dziedzictwo historyczne i zabytki kultury materialnej.

Cel operacyjny 1 - Zintegrowanie tematyczne programów turystycznych na Ziemi Sandomierskiej - (integracja oferty turystycznej).

Projekt flagowy: Przygotowanie, opracowanie i rozpowszechnienie całorocznego kalendarza wydarzeń imprez turystycznych i kulturalnych na Ziemi Sandomierskiej.

Zadania (wydarzenia muzyczne w Sandomierzu i na Ziemi Sandomierskiej):

- Zorganizowanie Małego Festiwalu Muzyki i Tańca Dawnego.

Zadania (wydarzenia kulturalne i imprezy masowe w Sandomierzu i na Ziemi Sandomierskiej):

- Europejskie Dni Dziedzictwa (wydarzenie otwierające letni sezon turystyczny na Ziemi Sandomierskiej).
- Koncerty muzyki dawnej i współczesnej w najpiękniejszych obiektach sakralnych Ziemi Sandomierskiej.

Cel operacyjny 2 - Ziemia Sandomierska tętniąca historią - program inscenizacji historycznych.

Projekt kluczowy:

Rycerskie niedziele na Ziemi Sandomierskiej. Cykliczne imprezy rycerskie na zagospodarowanych błoniach u podnóża sandomierskiej skarpy:

- Turniej Rycerski o miecz Zawiszy Czarnego;

- Legenda rycerstwa i jazdy polskiej.

Zadania:

- Prezentacja sposobów życia i pracy w renesansie (program ożywienia Rynku w Sandomierzu).
- Żywa muzyka, na co dzień w kawiarniach i restauracjach Sandomierza (program ożywienia Rynku w Sandomierzu).

Cel operacyjny 3 - Wytyczenie szlaków spajających ofertę turystyczną terenów miejskich i wiejskich.

Zadania:

- Skupienie istniejących obiektów zabytkowych na terenach wiejskich powiatu sandomierskiego w szlak turystyczny.
- Wytyczenie ścieżki edukacyjnej wykorzystującej uwarunkowania geograficzne Ziemi Sandomierskiej i ich konsekwencje (Góry Pieprzowe, roślinność stepowa, doliny lessowe, mikroklimat, uprawy winorośli i moreli).

Cel strategiczny 3 - Wykreowanie nowych turystycznych produktów markowych na Ziemi Sandomierskiej.

Cel operacyjny 1 - Przywrócenie Wisle statutu wyjątkowej atrakcji turystycznej Ziemi Sandomierskiej.

Zadania:

- Zagospodarowanie turystyczne terenów nad Wisłą ze szczególnym uwzględnieniem nabrzeża w Sandomierzu i Zawichoście
- Odnowienie tradycji flisackich.
- Wędkowanie - Ogólnopolskie Zawody Wędkarskie Sandomierz - Zawichost - Koprzywnica - Obrazów.

Cel operacyjny 2 - Wzmocnienie istniejących i poszukiwanie nowych znaków obecności Ziemi Sandomierskiej w świadomości współczesnego człowieka.

Zadania:

- Promocja krzemienia pasiastego, jako charakterystycznego dla Ziemi Sandomierskiej kamienia jubilerskiego - Sandomierskie Warsztaty Złotnicze "Krzemień Pasiasty - Kamień Optymizmu".
- Ogólnopolski konkurs na pamiątkę związaną z Ziemią Sandomierską.
- Ogólnopolski konkurs na fotografię Ziemi Sandomierskiej.
- Ogólnopolski konkurs na literacką formę ukazania Ziemi Sandomierskiej.
- Konkurs na markowy produkt turystyczny Regionu.

W ramach domeny strategicznej pt. Rolnicza i turystyczna Ziemia Sandomierska wyszczególniono następujące cele i działania, które mają się przyczynić do szerszego poszukiwania dochodów poza uprawą roli, prowadząc do planowanego polepszenia

warunków bytowych na wsi, a tym samym spełniając podstawowe z planowanych założeń zrównoważonego rozwoju regionu i aktywizacji lokalnego rynku pracy na obszarach wiejskich.

Cel strategiczny 1 - Turystyka jako alternatywne źródło dochodu dla rolników.

Cel operacyjny 1 - Rozbudowa usług turystycznych oferowanych przez rolników.

Zadania:

- Propagowanie tworzenia i modernizacji wiejskiej bazy noclegowej opierającej się na gospodarstwach agroturystycznych.
- Wspieranie tworzenia bazy gastronomicznej oferującej regionalne potrawy.
- Konkurs "Zielone lato" dla gospodarstw agroturystycznych dysponujących najciekawszą ofertą turystyczną.

Cel operacyjny 2 - Wykorzystanie specyfiki terenów wiejskich w celu zróżnicowania oferty turystycznej.

Zadania:

- Tworzenie lokalnych minirezerwatów przyrody (przykładowe lokalizacje: Zawichost, jezioro Świążyce).
- Organizacja wycieczek do wzorcowych gospodarstw specjalistycznych w celach edukacyjnych dla młodzieży oraz szkoleniowych - skierowanych do osób prowadzących działalność rolniczą.
- Zachowywanie materialnej kultury wsi poprzez tworzenie miniskansenów.
- Włączenie do oferty turystycznej istniejących domowych ogrodów ozdobnych oraz tworzenie minio ogrodów botanicznych przy wyróżniających się obiektach zabytkowych w np.: Skotnikach, Czyżowie, Wilczycach.
- Propagowanie tworzenia zwierzyńców w zagrodach wiejskich.
- Propagowanie do zachowywania tradycyjnych metod wyrobu przetworów z warzyw i owoców, będących atrakcją turystyczną.

Cel strategiczny 2 - Scalenie turystycznej oferty Ziemi Sandomierskiej.

Cel operacyjny 1 - Szlak Wyśmienitych Produktów Ziemi sandomierskiej - ochrona i rozwój kulturowego dziedzictwa wsi sandomierskiej w połączeniu z ofertą terenów wiejskich.

Zadania:

- Utworzenie i promocja szlaku turystyczno-edukacyjnego, spajającego wszystkie, obecne w regionie elementy, składające się na kulturowe dziedzictwo wsi sandomierskiej (ukazanie piękna codziennej pracy w gospodarstwie rolnym, tradycyjnych zwyczajów, obrzędów, rękodzieła i lokalnej twórczości, zabytkowych kapliczek i innych elementów małej architektury, terenów zielonych).
- Skupienie istniejących obiektów zabytkowych na terenach wiejskich powiatu sandomierskiego w szlak turystyczny.

- Wytyczenie ścieżki edukacyjnej wykorzystującej uwarunkowania geograficzne Ziemi Sandomierskiej i ich konsekwencje (Góry Pieprzowe, roślinność stepowa, wąwozy lessowe, mikroklimat, uprawy winorośli i moreli).

Cel operacyjny 2 - Wydarzenie kulturalne jako element integrujący ofertę turystyczną.

Zadania:

- Połączenie wszystkich gmin powiatu (możliwe jest przyłączenie się do inicjatywy także innych zainteresowanych jednostek samorządu terytorialnego) poprzez comiesięczne imprezy turystyczne, nawiązujące do tradycji rycerskich i oparte na konkretnym wydarzeniu historycznym, mającym miejsce na terenie danej gminy.
- Przygotowanie kalendarza lokalnych imprez i jego dystrybucja na zewnątrz.

Cel operacyjny 3 - Rozbudowa infrastruktury turystycznej.

Zadania:

- Utworzenie pól namiotowych i kempingów z podstawową bazą noclegową i infrastrukturą sanitarną (lokalizacja: okolice Sandomierza, zbiorniki wodne Koprzywnicy, Szymanowicach i w Klimontowie a także nabrzeża wiślane w Zawichoście i Sandomierzu, Pałac w Czyżowie, Koprzywnica).
- Budowa obiektów "małej architektury" turystycznej (miejsca na ognisko, ławki, wiaty przeciwdeszczowe itp.).
- Dostosowanie i wykorzystanie istniejących obiektów sportowych w ofercie turystycznej powiatu i całej Ziemi Sandomierskiej.
- Wytyczenie tras do uprawiania sportów zimowych (narty biegowe, sanki) bazujących na istniejących szlakach pieszych.
- Promowanie turystyki aktywnej poprzez udostępnianie sprzętu sportowego.
- Promocja rozwoju turystyki kwalifikowanej na terenach wiejskich: wędkarstwo, jazda konna, poprzez tworzenie niezbędnej infrastruktury: punkty połowu, szlaki konne.
- Rozbudowa infrastruktury parkingowej przy głównych atrakcjach turystycznych powiatu na obszarach wiejskich.
- Dokonanie modernizacji pomieszczeń, znajdujących się w dyspozycji Muzeum Okręgowego w Sandomierzu pod kątem przystosowania do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Cel strategiczny 3 - Edukacja turystyczna rolników.

Cel operacyjny 1 - Edukacja młodzieży w celu poszukiwania alternatywnych do rolnictwa źródeł dochodu.

Zadania:

- Edukacja w ramach lekcji o przedsiębiorczości nastawiona na skłanianie młodzieży do poszukiwania źródeł zarobkowania poza rolnictwem, między innymi w agroturystyce, rzemiośle.
- Wspieranie funkcjonowania klubów 4-H, jako ważnego elementu budowania postaw i umiejętności przedsiębiorczych wśród młodzieży.

Warto stwierdzić, że analizowany dokument ma bardzo duże znaczenie dla opracowywanej Strategii Rozwoju Województwa, ponieważ powiat sandomierski jest jednym z powiatów o największym potencjale rozwojowym. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że w omawianej Strategii Powiatu turystyka jest potraktowana w sposób nowoczesny jako gałąź gospodarki, przyczyniająca się do wzrostu dochodów, szczególnie alternatywnych źródeł dochodów dla rolników oraz tworzenia nowych miejsc pracy. Wielość i różnorodność zaplanowanych zadań związanych m.in. z kreacją nowych produktów turystycznych, różnicowaniem oferty, promocją obszaru oraz rozbudową infrastruktury świadczy niewątpliwie o nowatorskim podejściu do rozwoju gospodarki turystycznej.

PLAN ROZWOJU LOKALNEGO POWIATU SANDOMIERSKIEGO

Dokument stanowi krótko (na lata 2004 – 2006) i długoterminową (na lata 2007 - 2013) wizję rozwoju potencjału gospodarczego powiatu, który warunkuje wzrost konkurencyjności oraz przeciwdziałanie dalszej marginalizacji niektórych obszarów w taki sposób, aby sprzyjać długofalowemu rozwojowi społecznemu powiatu, jego spójności ekonomicznej i społecznej oraz integracji z Unią Europejską.

W analizie diagnostycznej PRL wskazano, że turystyka w dzisiejszych czasach to ogromny przemysł, który dla wielu regionów stanowi olbrzymią szansę rozwoju, dlatego również w przypadku powiatu sandomierskiego można zakładać bardzo perspektywiczne plany rozwoju turystyki. Podkreśla się, że Sandomierz zaliczany jest do najcenniejszych, historycznych zespołów urbanistyczno-krajobrazowych w Polsce. Wśród jego wyjątkowych walorów historyczno-kulturowych i krajobrazowych wymienia się:

- Zespół Starego Miasta, w granicach wyznaczonych fragmentami murów średniowiecznych - najpełniej zachowany zespół staromiejski.
- Wzgórze Staromiejskie, gdzie znajdowała się pierwotna osada miejska.
- Stare Przedmieście - Opatowskie i Zawichostu.
- Krajobraz Wyżyny Sandomierskiej uzupełniony rezerwatem Góry Pieprzowe i Wzgórzem Salve Regina.
- Dawne układy wiejskie na prawym brzegu Wisły.

Dokument zawiera wykaz działań przewidzianych do realizacji w latach 2004-2006 w oparciu o priorytety ZPORR.

W ramach Priorytetu 1 ZPORR *Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów* przewiduje się działanie związane z rozwojem turystyki i kultury, w ramach, którego wymienia się następujące działania:

1. Rewaloryzacja Ratusza i Zamku Kazimierzowskiego
  - poprawa infrastruktury służącej działaniom kulturalnym i turystyce.
2. Roboty konserwatorskie i restauratorskie:
  - wykonanie programu i projektu technicznego na konserwację muru obronnego północnego przy Zamku z jednoczesnym odrestaurowaniem kominka XIV-wiecznego, a następnie wykonanie robót konserwatorskich i restauratorskich;

- wykonanie projektu technicznego na konserwację i odrestaurowanie elewacji zamkowych wraz z przyporami od strony zachodniej, a także wykonanie robót konserwatorskich i restauratorskich;

- wykonanie konserwacji drewnianego krużganku od strony południowej Zamku.

3. Roboty budowlane:

- wykonanie kapitalnego remontu pomieszczeń w piwnicach Zamku pod zaprojektowaną w piwnicach kawiarnię – restaurację.

W wykazie zadań przewidzianych do realizacji w latach 2007-2013 w ramach tego samego *Priorytetu 1 ZPORR Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów* również znajduje się działanie: *Rozwój turystyki i kultury*, w ramach, którego wytycza zadanie:

- Opracowanie systemu powiatowej informacji turystycznej, w tym interaktywnej sieci informacji internetowej.

Oczekuje się, że realizacja planu powinna przynieść określone wskaźniki osiągnięć i efektów.

W obszarze turystyki i kultury spowoduje to:

- rozszerzenie oferty w zakresie kultury, sportu i rekreacji poprzez modernizację i remont obiektów kultury,
- zwiększenie powierzchni odrestaurowanych i odremontowanych obiektów historycznych,
- zwiększenie ilości zorganizowanych imprez/wydarzeń kulturalnych w obiektach zabytkowych oraz nowych i zmodernizowanych obiektach infrastruktury kulturalnej,
- zwiększenie ilości nowych miejsc pracy powstała w wyniku realizacji projektów turystycznych i kulturalnych, w tym ilość nowych miejsc pracy dla kobiet,
- zwiększenie ilości osób korzystających z informacji turystycznej i kulturalnej, zwiększenie dostępności do bazy turystyczno rekreacyjnej,

Wszystkie wymienione działania związane z realizacją projektów zawartych w PRL są spójne z działaniami realizowanymi w Strategii Promocji i Rozwoju Powiatu Sandomierskiego i Strategii Zwiększenia Atrakcyjności Turystycznej Powiatu Sandomierskiego.

ANALIZA BRANŻY - ZWIĘKSZENIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ POWIATU SANDOMIERSKIEGO W RAMACH USŁUGI: "PLANOWANIE ROZWOJU LOKALNEGO DLA POWIATU SANDOMIERSKIEGO"

Dokument został opracowany w ramach usługi: "Planowanie rozwoju lokalnego dla powiatu sandomierskiego".

W opracowaniu znalazły się przykłady rozwiązań z różnych krajów i różnych regionów Polski, które mogą posłużyć za wzorce do tworzenia oferty turystycznej na terenie miasta i powiatu sandomierskiego.

Na podstawie przeprowadzonej analizy walorów turystycznych powiatu, bazy, infrastruktury turystycznej i paraturystycznej wyodrębniono dwa obszary rozwoju produktu turystycznego:

- *Sandomierz ponadregionalny ośrodek turystyczny*
- *Rolnicza i turystyczna Ziemia Sandomierska*
w ramach których przedstawiono propozycje rozwiązań w dziedzinie turystyki.
- *Sandomierz ponadregionalny ośrodek turystyczny*

Podkreślono, że historia, kultura i cenne, dobrze zachowane, odrestaurowane i zadbane zabytki Sandomierza predystynują miasto do pełnienia funkcji jednego z najważniejszych ośrodków turystycznych w Polsce. Sandomierz jest już od dawna znanym i uznawanym centrum turystyki poznawczej w regionie. Odwiedzają go turyści indywidualni, urzeczeni pięknem staromiejskich zaułków, i wspaniałą panoramą miasta z bulwarów nadwiślanych, wycieczki szkolne, turyści zorganizowani, nierzadko obcokrajowcy.

Zakłada się, że przedstawione propozycje rozwiązań, sukcesywnie wprowadzane w życie mogą się przyczynić do zwiększenia ruchu turystycznego w regionie, wydłużenia czasu pobytu turysty, wydłużenia sezonu turystycznego. Przyczynić się również mogą do budowy marki turystycznej powiatu sandomierskiego, jako powiatu z dominantą turystyczną, jaką jest Sandomierz - miasto położone na urodzajnej Wyżynie Sandomierskiej słynącej z sadownictwa i turystyki (w szczególności turystyki edukacyjnej i długookresowej turystyki rekreacyjno-wypoczynkowej).

Propozycje rozwiązań:

1. Zagospodarowanie na stałe błoni u podnóża sandomierskiej skarpy (ścieżki spacerowe, ławeczki, stylowe latarnie, wytyczenie powierzchni do wynajęcia dla inwestorów zainteresowanych tworzeniem oferty handlowej lub gastronomicznej podczas trwania proponowanych poniżej imprez o charakterze turystycznym:
  - różnorodne imprezy: światło-dźwięk, pokazy sztucznych ogni, (podczas pokazów sztucznych ogni możliwość wejścia na taras Bramy Opatowskiej nocą),
  - targi, jarmarki nawiązujące do historii miasta, tradycji i specyfiki rolniczej lub rzemieślniczej regionu np. targi owocowo-warzywne, sprzedaż z wozów kupieckich, historyczne postaci i stroje (kupcy, mnisi, flisacy).
2. We współpracy z Muzeum Okręgowym, Pracownią Gobelinów i Liceum Renowacji Zabytków i Architektury stworzenie warsztatów (żywe muzeum) ukazujących sposób renowacji w kontekście istniejących eksponatów: pokaz sposobów renowacji zabytków i znalezisk (np. obrazów, starych ksiąg, kości, czaszek, broni, wyposażenia, mundurów, detali architektonicznych). Tego typu pokazy mogą się odbywać w czasie zwiedzania przez turystów ekspozycji muzealnych miasta. Ponadto organizowanie pokazów lub pisania inicjałów, sposobów kaligrafii (głównie dla dzieci i młodzieży, w tym wycieczek szkolnych).

3. Sandomierz jako miasto renesansu powinno się kojarzyć z tamtą epoką. Jednym ze sposobów tworzenia marki Sandomierza jako renesansowego miasta jest podkreślanie jego renesansowej proweniencji, zarówno poprzez sztuki plastyczne, jak i muzykę. W związku z tym promować należy odtwarzanie muzyki klasycznej w kawiarniach i restauracjach na rynku i wokół niego, w tym muzyki na żywo, zwłaszcza przed hejnałem. Wskazane jest zaangażowanie zespołu kameralnego, który będzie koncertował na rynku, mając w repertuarze utwory muzyki renesansowej i klasycznej. Sandomierz - Florencja Północy - nawiązanie kontaktów z bliźniaczymi miastami włoskimi winno skutkować organizowaniem wspólnych przedsięwzięć o charakterze turystycznym i wykorzystaniem tego do nawiązywania kontaktów mających na celu promocję nadwiślańskiego renesansowego miasta na południu Europy. Nawiązanie współpracy z włoskimi miastami posłuży też wymianie młodzieży, poprawie wykształcenia młodych ludzi, poznawaniu przez nich innych krajów, kultur, obyczajów, czy wreszcie sposobów promocji turystycznej lub tworzenia nowych, coraz bardziej atrakcyjnych produktów turystycznych. Po odegraniu hejnału i zmianie warty halabardnicy lub inne postaci przebrane w stroje historyczne powinny zapraszać turystów będących na rynku do zwiedzenia muzeów w zabytkowej części Sandomierza.
4. Zorganizowanie w hali sportowej np. turniejów tańca renesansowego, turniejów sportowych drużyn amatorskich z obszaru powiatu w różnych dyscyplinach sportowych; udostępnienie hali sportowej na sympozja, zjazdy, konferencje, połączone ze zwiedzaniem typowych tras turystycznych (w programie konferencji jest zwiedzanie np. trasy podziemnej i wyjście na Bramę Opatowską).
5. Przystosowanie starego miasta do zwiedzania przez osoby niepełnosprawne.
6. Programy turystyczne (jednorazowe lub cykliczne):
  - Prezentacje sposobów życia i pracy w okresie renesansu w formie inscenizacji: np. kupców, mnichów, rzemieślników, dworu magnackiego, flisaków, kobiet (np. biżuterii, mody), wojska. Inszenizacje te powinny się odbywać w kilku punktach miasta przy udziale osób ubranych w stroje z epoki. Impreza tego typu powinna się odbywać kilka razy w ciągu sezonu turystycznego i na zamówienie wycieczek szkolnych o charakterze edukacyjnym i grup turystów zorganizowanych.
  - Zorganizowanie pokazów sposobów życia w renesansowym Sandomierzu nawiązujących do pór doby, np.: ranek na przystani flisackiej, (przypijają do brzegu barki, trwa wyładunek), przedpołudnie u rzemieślników (pokazy rzemiosła, nauka, możliwość zakupu wyrobów), południe u kupców, popołudnie na dworze szlacheckim, wieczór u mnichów (np. koncerty muzyki organowej, w tym fugi i sonaty J. S.Bacha).
7. Promowanie w restauracjach potraw regionalnych jako specyficznego rodzaju dziedzictwa kulturowego. Wyrobienie marki sandomierskiej restauracji (regionalne potrawy zróżnicowane w różnych porach roku np. postne, wielkanocne, bożonarodzeniowe itp., potrawy oparte na miejscowych produktach, pozyskiwanych

- z gospodarstw produkujących zdrową żywność, potrawy związane z sezonowo pojawiającymi się owocami i warzywami, desery z domowymi konfiturami, desery truskawkowe, brzoskwiniowe, różne szarlotki i jabłeczniki, soki owocowe, np. serwowany do każdego posiłku sok jabłkowy gratis).
8. Nawiązanie współpracy z ośrodkami winiarskimi z Węgier i Słowacji (podtrzymanie lub odnowienie dawnych tradycji); zorganizowanie probierni win, degustacje wina w podziemiach sandomierskich, pokaz kulturalnego picia wina (jakie wino, kiedy, z czym, w czym i w jaki sposób); organizowanie jesienią np. na zakończenie sezonu turystycznego święta wina (zaproszenie gości ze Słowacji i Węgier, narodowe stoiska, potrawy regionalne i stosowne gatunki wina, muzyka, tańce ludowe, obyczaje towarzyszące winobraniom; sklep z winami (różne gatunki win z różnych krajów), sprzedaż win w specjalnych opakowaniach).
  9. Podczas różnorodnych imprez plenerowych (inscenizacji, festynów) stragany z różnorodnymi wyrobami np. imitacje białej i palnej broni, biżuterii, pokazy rzemieślnicze (np. we współpracy z Pracownią i Wystawą Gobelinów, kołami gospodyń wiejskich z terenu powiatu, galerią Zapole).
  10. Podjęcie współpracy z Cezarym Łutowiczem (Pracowania Krzemienia Pasiastego) w celu uzupełnienia oferty turystycznej i uwypuklenia specyfiki regionalnej wynikającej z prehistorii.
  11. Z myślą o turystach z Niemiec (turystyka sentymentalna) można zorganizować pokazy uzbrojenia i wyposażenia, sprzętu (np. zjazd pojazdów wojskowych), mundurów, musztry i sposobów walki obu stron w czasach operacji sandomierskiej i ofensywy styczniowej, można wydać mapę z przebiegiem forsowania przyczółka sandomierskiego i ofensywy zimowej 1945 r. oraz oznaczyć w terenie istotne punkty /miejsca słynnych bitew z pomnikami, tablicami pamiątkowymi, które są często przez turystów odwiedzane, np. Austerlitz, Pomnik narodów pod Lipskiem, Normandia, Mohacz/.
  12. Rozpropagowanie możliwości wędkarstwa w starorzeczach Wisły np. poprzez organizowanie zawodów wędkarskich, festyny rybne, rybne grille.
  13. Zagospodarowanie przystani na Wiśle - sezonowy hotel na wodzie (nawiązanie współpracy z portem i ze stoczną - przechowywanie statków np. w okresie wezbrań, w sezonie zimowym), tereny sportowo-rekreacyjne, wypożyczalnie sprzętu wodnego, regaty, zawody kajakarskie, zawody (regaty) dla niepełnosprawnych, baseny nad Wisłą.
  14. W sezonie turystycznym (np. co weekend) organizowanie imprez plenerowych, np. Flisacy (barki na Wiśle, załadunek i wyładunek towarów tradycyjnie w dawnych czasach spławianych Wisłą, tradycje i zwyczaje flisackie, na lądzie wozy do przewozu towarów z kupcami, punkty gastronomiczne z oberżystami serwującymi np. wino z beczek wyładowanych z barek, grill rybny).

15. Zorganizowanie Dnia Flisaka (impreza popołudniowa i wieczorna), w programie, której byłyby np. śpiewogra W. Bogusławskiego "Krakowiacy i górale", ognisko z flisakami, nocą pokazy sztucznych ogni, wczesnym rankiem wypłynięcie statkiem spacerowym na Wisłę (wschód słońca).
16. Rejsy wycieczkowe z renesansową muzyką i przewodnikiem gawędziarzem - kapitanem statku (jak np. po Tamizie w Londynie), darmowy poczęstunek np. sok jabłkowy lub pomidorowy:
  - zagospodarowanie terenu do celu imprez plenerowych (toalety, kosze na śmieci, zaplecze medyczne, WOPR),
  - zagospodarowanie ostróg na Wiśle poprzez wybudowanie mola spacerowego (jednego lub dwóch).
17. Na obszarze portu i stoczni zorganizowanie interaktywnego Muzeum Techniki Budowy Statków (historyczne przemiany budowy statków, rodzaje budowanych statków, sposoby użytkowania, przewożone towary, rodzaje zagrożeń i najsłynniejsze katastrofy, struktura towarowa i geograficzna przewozów) i Europejskiego Muzeum Powodzi (przyczyny powstawania powodzi i ich historyczna zmienność, rozmieszczenie geograficzne powodzi w Europie, zmienność czasowa, zasięg, rozmiary i powodowane szkody, największe powodzie i ich skutki, metody zapobiegania powodziom i sposoby walki z żywiołem, przykłady działań w razie zagrożenia powodzią, sposoby przywracania stanu pierwotnego).
18. Góry Pieprzowe - zorganizowanie naukowej ścieżki geologicznej (łupki kambryjskie, wąwozy lessowe, roślinność kserotermiczna) - znalezienie np. w drodze przetargu gospodarza dla terenów rezerwatu Gór Pieprzowych.
19. W porozumieniu ze stadnią koni w Makoszynie i miejscową ludnością wprowadzenie transportu o charakterze turystycznym, np. dorożki po mieście, wozy konne (np. przypominające dawne wozy kupieckie, dylizanse pocztowe itp.) do przewozu turystów np. w Góry Pieprzowe, czy do przejażdżek po okolicy.

- *Rolnicza i turystyczna Ziemia Sandomierska*

Proponuje się, aby ofertę turystyczną i rekreacyjną tworzyć w oparciu o istniejące zasoby regionu, przy maksymalnym wykorzystaniu wszelkich regionalizmów. Poszukiwanie różnorodności, odmienności, wyjątkowości, specyfiki lokalnej wśród zuniformizowanego otoczenia jest niezbędnym warunkiem rozwoju turystyki na tym obszarze, jest też niezwykle ważne w kontekście wejścia Polski do Unii Europejskiej.

Podkreśla się, że w celu tworzenia oferty turystycznej odmiennej od oferty obszarów sąsiednich ważne jest wykorzystanie możliwości rolniczych regionu. Rolnicze wykorzystanie ziemi w gminach powiatu sandomierskiego nie musi być utożsamiane wyłącznie z pracą na roli, skromnym gospodarstwem rolnym, brakiem popytu na produkty rolne, dużym

bezrobociem, niskim wykształceniem populacji wiejskiej, odpływem ludzi młodych, starym zaniedbanym domostwem, nieuporządkowanym obejściem gospodarczym czy wręcz biedą.

Rozwój "łagodnej", "delikatnej" turystyki na tym obszarze może przyczynić się w przyszłości do zrównoważonego rozwoju wsi, do zmniejszenia bezrobocia, poprawy wykształcenia, a co za tym idzie do zmniejszenia luki ekonomicznej i cywilizacyjnej pomiędzy miastem a wsią.

Zwraca się uwagę, że aby zachować wiejski i rolniczy charakter regionu i zapewnić pracę przy obsłudze ruchu turystycznego miejscowej ludności potrzebne są rozwiązania umiejętnie łączące nowoczesność z wielowiekową tradycją uprawy roli.

Propozycje rozwiązań:

1. W południowo zachodniej części powiatu (gminy Łonów, Koprzywnica) zorganizowanie wycieczek wozami konnymi po terenach sadowniczych, połączone ze zwiedzaniem zespołu pocysterskiego w Koprzywnicy:
  - zaproponowanie kilku wariantów tras (całodniowe i kilkugodzinne),
  - na trasie pokazy sztuki sadowniczej np. szczepienie drzewek, utrzymanie sadów, walka ze szkodnikami, sposoby zbiorów, przechowywania i przetwarzania owoców, sprzedaż bezpośrednia owoców i domowych przetworów z gospodarstw sadowniczych, jednolite oznaczenie gospodarstw sadowniczych uczestniczących w programie, urządzenie punktu widokowego.
2. Dwikozy - rozpropagowanie możliwości zwiedzania Zakładów przetwórstwa owocowo-warzywnego (obecnie taka możliwość istnieje dla zorganizowanych wycieczek szkolnych)
  - Zorganizowanie we wsi pawilonu gastronomicznego, w którym serwowane byłyby soki jabłkowe, brzoskwiniowe, pomidorowe, truskawkowe itp.
3. Między Dwikożami a Zawichostem - urządzenie punktu widokowego na dolinę Wisły (oznaczenie drogi dojazdowej, przygotowanie punktu widokowego z wyposażeniem w tablicę informacyjną, kosze na śmieci, parking).
4. Zawichost - w okolicy przeprawy promowej ukończenie budowy hotelu i restauracji (sugerowany duży wybór potraw rybnych), urządzenie wypożyczalni sprzętu wodnego, molo spacerowe na ostrodze, zorganizowanie turystycznej żeglugi płaskodennymi małymi łodziami po Wiśle; uporządkowanie jednego ze starorzeczy i utworzenie tam mini ogrodu botanicznego z roślinnością wodną i bagienną, oraz w jego pobliżu małego centrum wikliniarskiego (pokazy przy udziale miejscowej ludności sposobów pozyskiwania wikliny i wyrobów wikliniarskich połączone z nauką np. wyplatania koszyków na owoce czy różnorodnych ozdób).
  - Urządzenie Muzeum Rzeki (terminologia związana z rzeką, dorzeczem, działalnością morfologiczną rzek, reżimy rzeczne /plansze, mapy, prezentacje multimedialne/; zagospodarowanie i wykorzystanie rzek, regulacje, projekt kaskady górnej Wisły, budowa zbiorników zaporowych (modele zapór, np. wykonane przez uczniów) i ich znaczenie, gospodarcze wykorzystanie rzek, ze szczególnym

uwzględnieniem Wisły w przeciągu dziejów, zanieczyszczenia rzek - mini laboratorium chemiczne, stan czystości rzek w Polsce, spacer do wodowskazu na Wiśle, metody pomiaru przepływu).

5. We wsiach powiatu sandomierskiego inscenizowanie sposobów uprawy, przetwarzania produktów rolnych, połączone ze sprzedażą przetworów owocowych i warzywnych wraz z niektórymi recepturami w ramach pojedynczych gospodarstw rolnych znajdujących się na terenie powiatu (jednolite oznaczenie gospodarstw).
6. Nawiązanie współpracy z innymi powiatami i gminami sadowniczymi województwa świętokrzyskiego, małopolskiego i podkarpackiego i utworzenie "Szlaku owocowo-warzywnego" (różne odmiany jabłek, brzoskwiń, owoców miękkich, pomidorów, kapusty i in. uprawianych we wsiach warzyw, przetwory z jabłek, pomidorów i in. owoców i warzyw, sprzedaż produktów bezpośrednio w gospodarstwach sadowniczych jednakowo oznaczonych /logo szlaku owocowo-warzywnego/, imprezy folklorystyczne związane z sadownictwem i zwyczajami oraz tradycjami rolniczymi na Ziemi Sandomierskiej).
7. Urządzenie ścieżki edukacyjno-naukowej w Klimontowie "Budowa geologiczna - Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej" (tablice informacyjne, mapy geologiczne, odkrywka geologiczna skał prekambryjskich, skalny ogród ze skałami znajdującymi się na opisywanym terenie i charakterystyczną roślinnością, okazjonalne w przenośnych pawilonach pokazy rzeźby w kamieniu oraz sprzedaż minerałów, rzeźb i wyrobów jubilerskich).
8. Aby przyciągnąć turystów na obszary wiejskie konieczna jest sanacja krajobrazu rolniczego. Obecnie w wielu wsiach na terenie powiatu sandomierskiego (m.in. w okolicy Gór Pieprzowych) znajdują się zaniedbane obejścia gospodarskie. Prace remontowe są oczywiście kosztowne, ale znacznie mniej kosztuje:
  - uporządkowanie obejścia,
  - założenie trawnika, ogrodu w stylu wiejskim (tradycyjne wiejskie kwiaty np. malwy, słoneczniki, drewniane płotki z bańkami na mleko, studnie),
  - odgrodzenie poprzez otoczenie zielenią nieestetycznych zabudowań gospodarczych czy obory,
  - wyeksponowanie na podwórku np. starych maszyn rolniczych, urządzeń domowych czy maszyn rzemieślniczych; pokazy dla turystów wykonywane przez osoby starsze, posiadające dużo czasu np. koronkarstwo, bibułkarstwo, rzeźba,
  - założenie zadrzewień śródpolnych (np. na nieużytkach, których powierzchnia wciąż w powiecie wzrasta) ważnych przecież z punktu widzenia rolniczego (osłona przed wiatrami, poprawa stosunków wilgotnościowych), a tak dziś rzadkich w polskim krajobrazie rolniczym. Podniesienie estetyki wsi sandomierskiej poprzez wskazane powyżej działania przyczyni się do uwypuklenia historii i dziedzictwa rolniczego regionu.

9. Od zamierzchłych czasów nieodłącznym elementem wsi i małych miasteczek były jarmarki. Obecnie jarmarki wiejskie powinni urządzać producenci zdrowej żywności, sadownicy, pszczelarze. Byłaby to forma sprzedaży, promocji i reklamy swoich produktów, a przy okazji reklama oferty turystyki wiejskiej w regionie. Organizowanie jarmarków nawiązujących do tradycji dawnych jarmarków wiejskich i w małych miastach zarówno sezonowych jak i okazjonalnych, powinno się wiązać np. z prezentacją nowych odmian jabłoni, krzewów owocowych, konsumpcją nowych owoców i przetworów, a także bogatą informacją turystyczną o gospodarstwach ekologicznych i agroturystycznych (foldery, pokazy) oraz o imprezach kulturalnych i folklorystycznych oraz o obiektach sportowo-rekreacyjnych (boiska sportowe, kory tenisowe, minigolf, itp.).

10. W okolicach Sandomierza winno powstać pole biwakowe oraz obiekt noclegowy przeznaczony dla grup młodzieżowych dostosowany do wycieczek szkolnych i "zielonych szkół". We współpracy z sąsiednimi gminami i powiatami można tworzyć ofertę wycieczkową dla szkół różnych typów. Mogą to być ścieżki i trasy edukacyjne (np. ścieżki regionalne dla uczniów gimnazjów i liceów).

Proponowane ścieżki/trasy naukowe w terenie:

- historyczna/archeologiczna,
- ścieżka pokazująca zagospodarowanie terenu (obszary rolnicze /sadownictwo/ - na zasadzie kontrastu - obszary przemysłowe /nowoczesna huta szkła okiennego w Sandomierzu/),
- ekologiczna (rekultywacja terenów b. zagłębia siarkowego, stan zanieczyszczeń polskich rzek),
- utworzenie mini ogrodu botanicznego z roślinnością kserotermiczną,
- utworzenie małego wiejskiego zoo, w którym znajdą się zwierzęta gospodarskie, a odpowiednia prelekcja lub tablice wyjaśnią sposoby hodowli zwierząt,
- wykorzystanie wcześniej proponowanych ścieżek i tras turystycznych po sadach i szklarniach z pomidorami oraz zakładów przemysłowych dla edukacji dzieci i młodzieży.

Turystyka młodzieżowa o charakterze edukacyjnym ma duże szanse powodzenia na opisywanym terenie ze względu na różnorodne zagospodarowanie terenu, ciekawą historię, dominującą funkcję rolniczą oraz interesujące walory przyrodnicze. Dodatkowym atutem jest dobry dojazd, położenie poza obszarami zurbanizowanymi, w stosunkowo niedużej odległości od dużych miast na południu Polski. Ofert wycieczek edukacyjnych dla szkół jest jednak bardzo dużo, toteż konieczne jest tworzenie niebanalnych form wycieczek i szeroka informacja m.in. w wydawanych co roku szkolnych informatorach turystycznych i w internecie. Podjęcie współpracy z jednostkami sąsiednimi mogłoby zaowocować utworzeniem wspólnej trasy edukacyjnej o charakterze poznawczym i rekreacyjnym po obszarze województwa świętokrzyskiego. Odpowiednia konstrukcja dłuższej trasy sprzyja rozwojowi turystyki długookresowej (np. wycieczki kilkudniowe czy zielone szkoły, a także letnie kolonie i obozy). Bazą noclegową dla obozów i kolonii zwłaszcza dla

dzieci z uboższych rodzin mogą być szkolne schroniska młodzieżowe, budynki szkół lub place pod namiot w gospodarstwach rolnych. Wyżywienie dla tego typu turystów powinno odbywać się w oparciu o produkty pochodzące bezpośrednio z gospodarstw rolnych (korzyści finansowe zarówno dla młodzieży i ich rodziców jak i rolników).

W miejscach przewidzianych do zwiedzania przez dzieci i młodzież oraz w pobliżu terenów rekreacyjnych powinny znajdować się parkingi dla autokarów z tablicami informacyjnymi o regionie, ławeczkami i koszami na śmieci.

11. W Regionie uprawiane są różne formy turystyki konnej (jazda wierzchem, wozami, bryczkami, szkółki jazdy, hipoterapia itp.). Dzięki stadninie koni w Makoszycach można lepiej wyeksponować rolniczy charakter obszaru. Niech tu posłuży przykład również z Węgier. Zwiedzanie parków narodowych odbywa się wozami konnymi. Turyści wożeni są wśród stad wypasanego na puszczie bydła, oglądają pokazy konne wykonywane przez hajduków, zapoznają się z roślinnością stepową; obiekty czy to gospodarskie czy np. restauracje, kawiarnie, zagrody dla bydła kryte są strzechą, a u wylotu parku znajdują się kramy, w których sprzedaje się skóry, różne wyroby lokalnego rzemiosła itp.)

Wozami konnymi można wozić turystów po krajobrazach rolniczych, wśród sadów owocowych, po wąwozach lessowych, nad Wisłą. Jest to ta forma wykorzystania konia, która dostosowana jest do turystyki masowej np. dla dzieci i młodzieży szkolnej, dla wypoczywających tu rodzin z dziećmi, czy np. osób starszych (w tym indywidualnych i zbiorowych wycieczek np. kuracjuszy z Buska i Solca-Zdroju), dla turystów zagranicznych.

Formy promocji i reklamy

1. Zorganizowanie i dokładne oznaczenie miejsca powiatowego centrum informacji turystycznej, o Sandomierzu, powiecie sandomierskim i ziemi sandomierskiej.

W punkcie informacji turystycznej winny być mapy, foldery, widokówki, przewodnik po regionie, informatory o gospodarstwach agroturystycznych i wiejskich pensjonatach, oberżach, karczmach, jarmarkach, punktach sprzedaży bezpośredniej owoców i warzyw, foldery z informacją o szlakach i imprezach turystycznych i kulturalnych. Identyczne informacje ciągle aktualizowane winny być na stronie internetowej powiatu. Dotychczasowa informacja turystyczna PTTK nie posiada kompletnych materiałów promocyjnych i reklamowych (przede wszystkim brak wydawnictw kartograficznych, brak folderów ukazujących region w sposób, który zachęci turystę do dłuższego pobytu w Sandomierzu czy okolicznych wsiach).

2. Wydanie mapy wielkoskalowej północnej części okolic Sandomierza (w skali 1:75 000 lub 1:50 000) z aktualną treścią turystyczną, brak takiej mapy uniemożliwia turystom poruszanie się po regionie.
3. Zaprojektowanie, profesjonalne wykonanie i rozmieszczenie w Sandomierzu, Zawichoście, Dwikożach, Koprzywnicy i Klimontowie tablic informacyjnych "Atrakcje turystyczne Ziemi Sandomierskiej", a w samym Sandomierzu planu miasta np.

z rysunkami zabytków, muzeów i galerii, obiektów noclegowych, gastronomicznych (kuchni sandomierskiej), punktów informacji turystycznej.

4. Dodatkowo, a konieczne jest to w pierwszej fazie rozwoju turystyki na obszarach wiejskich powiatu sandomierskiego, bogata informacja turystyczna o wszelkich obiektach agroturystycznych, pensjonatach wiejskich, karczmach i oberżach, obiektach zabytkowych na wsiach godnych zwiedzania, szlakach turystycznych i różnorodnych imprezach powinna znajdować się w jak największej ilości różnych obiektów, w których potencjalny turysta może się pojawić np. obiekty gastronomiczne, stacje benzynowe, sklepy, kioski ruchu, placówki pocztowe, wypożyczalnie sprzętu turystycznego. Informatory, początkowo nawet o prostej (taniej) szacie graficznej można umieszczać w skrzynkach przy parkingach czy w miejscach biwakowych.
5. W gospodarstwach agroturystycznych, kioskach, sklepach z pamiątkami, w muzeach, punktach informacji turystycznej itp. powinna odbywać się sprzedaż widokówek z krajobrazami rolniczymi.
6. Wyraźne oznaczenie w terenie dojazdu do Gór Pieprzowych, tablice w mieście lub informatory w centrum informacji turystycznej o ścieżce dydaktycznej (geologicznej) w Górach Pieprzowych.
7. Sprzedaż kart gościa (na parkingach, w obiektach noclegowych, na stacjach benzynowych, w centrach informacji turystycznej, w biurach turystycznych) umożliwiających np. zwiedzanie obiektów muzealnych miasta, korzystanie z odbywających się w danym dniu imprez o charakterze kulturalnym, konsumpcję regionalnych potraw w wybranych staromiejskich restauracjach, konne (wozami) wycieczki po obszarach sadowniczych i warzywniczych w okolicy, możliwość zakupu produktów wiejskich, rejsy po Wiśle itp. Wprowadzenie kart gościa będzie jednym ze sposobów informacji o atrakcjach w regionie, będzie też narzędziem stymulującym i ukierunkowującym ruch turystyczny, a zarazem wprowadzającym go na coraz to nowe obszary, w miarę powstawania nowych produktów turystycznych. Wymaga to jednak porozumienia i współpracy jak największej liczby podmiotów gospodarczych zajmujących się turystyką, i opracowania systemu zniżek, które stanowiłyby zachętę dla turysty do skorzystania z jak największej liczby produktów turystycznych.
8. Zachęcanie podmiotów gospodarczych do współpracy w celu tworzenia zintegrowanych ofert (np. zaparkowanie samochodu na konkretnym parkingu daje zniżkę w konkretnej restauracji).
9. Promocja i reklama poprzez nawiązanie współpracy z mediami (telewizja ogólnopolska, lokalna, radio), nagłaśnianie imprez w prasie ogólnopolskiej i lokalnej. Podejmowanie działań w celu lepszej promocji regionu w dużych ośrodkach miejskich Polski południowej.

10. Uczestnictwo w targach turystycznych w kraju i za granicą - promowanie Ziemi Sandomierskiej jako jednego z najciekawszych regionów turystycznych Polski. Poprzez współpracę z ośrodkami partnerskimi w różnych krajach promocja Ziemi Sandomierskiej i Sandomierza podczas imprez nie tylko targowych, ale i imprez kulturalnych (promowanie miasta i regionu podczas takich imprez w różnych krajach, m.in. we Włoszech - Sandomierz - Florencja Północy).

POWIAT PIŃCZOWSKI

STRATEGIA ROZWOJU POWIATU PIŃCZOWSKIEGO

W analizie diagnostycznej Strategii wskazano na turystykę jako motor wieku przemian dokonujących się w gospodarce światowej i aktywny czynnik rozwoju społecznego i ekonomicznego. Stwierdzono, iż turystyka jest dynamiczną dziedziną gospodarki ze stałą tendencją wzrostową zarówno po stronie podaży, jak i popytu, jest źródłem koniunktury dla innych dziedzin gospodarowania oraz aktywizacji miejscowości i całych regionów, a także stałym elementem struktury potrzeb współczesnego człowieka i jego rodziny.

Omówiono również elementy takie, jak:

- Spadek zainteresowania trzema "S" (Sun, Sea, Sand - słońce, morze, piasek) i wzrost zainteresowania aktywnymi formami spędzania wolnego czasu. Sport, rekreacja, atrakcje kulturalne, archeologiczne, historyczne miasta, stare zamki i pałace stanowią motywacje w uprawianiu turystyki.
- Wzrost zainteresowania "zieloną" turystyką, zdrowa żywność, recykling odpadów, zdrowe wyposażenie, co ma odzwierciedlenie w turystyce wiejskiej i leśnej. Turystyka wiejska, agroturystyka są coraz bardziej popularne zarówno wśród operatorów turystyki, jak i samych turystów. Ekoturystyka już dziś stanowi poważny sektor uprawiania turystyki w Europie i świecie. Fauna i flora, fotosafari stanowią atrakcyjny motyw do uprawiania turystyki i podróży. Następuje powrót do turystyki konnej i traperskiej organizowany w naturalnych warunkach przyrodniczych.
- Wzrost zapotrzebowania na turystykę weekendową.
- Wzrost popularności bazy pobytowej o rozbudowanych funkcjach: ośrodki rekreacyjno-wypoczynkowe, sportowe, turystyki zdrowotnej, o bardzo atrakcyjnych i różnorodnych programach. Atrakcje naturalne wzmacniane przez atrakcje specjalne w tym celu budowane stanowią dziś niezwykle dochodowy rodzaj przemysłu turystyczno-rozrywkowego.

Niejako w konkluzji stwierdzono, że Pińczów i powiat pińczowski spełniają wszystkie warunki by stać się ważnym ośrodkiem turystycznym. Samo miasto, które powstało przed wiekami jest częścią historii polskiej i europejskiej. Ziemie powiatu, jak też całego Ponidzia są zasiedlone od tysięcy lat. Ziemie te bogato wyposażone przez naturę mogą służyć do uprawiania wszystkich rodzajów turystyki. Turystyka winna przysparzać dla Pińczowa i powiatu przyjaciół i pieniędzy, a na użytek lokalny winna wychowywać społeczeństwo dysponujące dużym zasobem wiedzy o historii, kulturze, przyrodzie i możliwościach zarówno Ponidzia, jak i Polski.

Wskazano, iż należy podjąć działania, które sprostają wymogom współczesności; dotyczy to zarówno bazy, jakości usług, jak również poziomu organizowanych imprez plenerowych.

Najciekawsza z tych imprez - Festiwal Folklorystyczny w Pińczowie na skutek braku odpowiedniej promocji ma w dalszym ciągu rangę imprezy lokalnej. By zmienić sytuację w tym zakresie potrzebna jest firma turystyczna, która zajmie się promocją oraz kompleksową obsługą grup turystycznych na terenie Ponidzia.

Z uwagi na atrakcyjność turystyczną każdej z gmin powiatu należy wytypować gospodarzy w poszczególnych miejscowościach do podjęcia działalności agroturystycznej; można do tego celu wykorzystać nadwyżkę pokoi w nowoczesnym budownictwie wiejskim, remontować stare drewniane domy, zakładać pola namiotowe. Atrakcją dla wczasowiczów i turystów będą produkty ekologiczne, możliwość wyżywienia wegetariańskiego, możliwość sporządzenia przetworów, zbieranie jagód, grzybów i wędkowanie. Gospodarstwa mogą dodatkowo zapewniać wycieczki rowerowe, wycieczki konne, ogniska i potrawy z kuchni regionalnej.

Podkreślono, że wzmożenie ruchu turystycznego, bezpośrednie obcowanie turystyki z najcenniejszymi walorami Ponidzia wymaga przygotowania społeczeństwa do uprawiania turystyki. W związku z powyższym za konieczne uznano uruchomienie programu edukacji turystycznej i ekologicznej, by wykluczyć wandalizm, podnieść świadomość ekologiczną oraz zwiększyć zainteresowania poznawcze społeczeństwa powiatu.

Działania szkoleniowo-kształcące muszą być wielokrotnie adresowane do wszystkich grup społecznych.

- W zakresie wychowania przedszkolnego i szkoły podstawowej oraz wszystkich typów szkół ponadpodstawowych należy realizować w pełni założenia programowe dotyczące dziedzictwa kulturowego w regionie.
- Gminy wchodzące w skład powiatu winny prowadzić zdecydowaną politykę w zakresie upowszechniania rolnictwa ekologicznego integralnie związanego z budową krajobrazu przyjaznego środowisku. Działające zrzeszenia producenckie winny produkować również na własny (lokalny) rynek, co w dużej mierze jest promocją miejscowości.
- W związku z dużą liczbą bezrobotnych należy wzorem niektórych landów byłego NRD realizować projekty z dziedziny "Prace zamiast pomocy społecznej", dotyczyłoby to długookresowych bezrobotnych narażonych na niebezpieczeństwa społeczne. Zaleca się między innymi prace związane z kształtowaniem krajobrazu, rozwojem szlaków pieszych i rowerowych oraz na spełnianiu wymogów gospodarki leśnej. W utworzonych zakładach przetwórstwa drewna bezrobotni mogą wytwarzać: ambony myśliwskie, domki dla ptaków, pańniki dla zwierzyny leśnej, budowle ochronne, ogrodzenia, ławki i miejsca do siedzenia, balustrady, punkty rekreacji i widokowe, wiaty przeciwdeszczowe oraz pracować przy rozbudowie ścieżek rowerowych i szlaków pieszych. Innym projektem dotyczącym bezrobotnych mogłoby być założenie "gospodarstwa ogrodniczo-krajobrazowego", które zajęłoby się pielęgnacją zespołów parkowo-podworskich, zabezpieczeniem zabytków (np. dawne zbory ariańskie, mury i ogrodzenia, odtwarzanie alei parkowych itp.), a także budową podjazdów, parkingów i miejsc biwakowych lub campingowych.
- Nie należy zapomnieć o pracach związanych z infrastrukturą. Należy określić pojemność turystyczną i jakość infrastruktury turystycznej. Ułatwi to przyszłym

inwestorom wybór lokalizacji inwestycji i ocenę kosztochłonności, a także stworzy gwarancje zachowania przez miejscowość charakteru i walorów turystycznych.

- W celu lepszego wykorzystania bazy noclegowej należy wykorzystywać decyzję upoważniającą kuratorów do ustalenia samodzielnie terminów ferii zimowych, w celu zwiększenia ilości dzieci i młodzieży na koloniach zimowych.
- Z uwagi na bliskość uzdrowisk (Busko i Solec-Zdrój) należy organizować turnusy wczasowe poza tradycyjnymi okresami wypoczynku, oferty należy kierować do osób trzeciego wieku, matek wychowujących małe dzieci, osób korzystających z częstych usług leczniczych w uzdrowiskach umożliwiając im korzystanie z niektórych zabiegów sanatoryjnych.
- Należy korzystać z inicjatyw tworzenia sieci restauracji szybkiego i letniego żywienia z myślą o wykorzystywaniu polskich produktów rolnych, a także do dostosowania miejscowych restauracji do polskiej zdrowej kuchni.
- Nieodzowny jest również udział organizatorów turystyki i lokalnych biur podróży w licznych targach turystycznych w kraju i za granicą.
- Podkreślono, że należy pamiętać, że takie atuty jak korzystne położenie geograficzne, czyste ekologicznie obszary, czy też dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna sama w sobie jeszcze o niczym nie decyduje. Dopiero świadome działanie ludzi może je przekształcić w walory, za które inni będą chcieli płacić. Mając nakreślony plan rozwoju powiatu należy określić program działań promocyjnych, który jako swoisty "produkt marketingowy" zostanie najskuteczniej sprzedany przyszłym turystom - krajowym i zagranicznym.

W ramach Strategii opracowano szereg projektów wdrożeniowych. Poniżej omówiono projekty mające bezpośredni związek z rozwojem turystyki. Należą do nich:

1. Rozwoju turystyki pieszej:

- Inwentaryzacja wszystkich atrakcji turystycznych na terenie powiatu i Ponidzia.
  - Uzgodnienie wspólnie z Dyrekcją Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych oraz PTTK nowych szlaków turystycznych oraz weryfikacja starych szlaków, sporządzenie mapy turystycznej powiatu z zaznaczeniem miejsc postojowych i biwakowych oraz punktów widokowych.
  - Wytyczenie w terenie przebiegu szlaków turystycznych i ścieżek spacerowych, oznakowanie ich oraz budowa niezbędnej infrastruktury (ławeczki spoczynkowe, kosze na śmieci, zadaszzenia, ogrodzenia itp.).
  - Zaopatrzenie atrakcyjnych obiektów w tablice informacyjne, regulaminy zachowania się na trasie itp.
  - Powyższe prace może wykonać grupa robocza według zasad opisanych w pierwszej części strategii.
2. Powstanie Centrum Targowo-Wystawowego dla wyrobów gipsowych i kamieniarskich w Pińczowie, które służyć będzie prezentacjom i promocjom produkcji przemysłu gipsowego i kamieniarskiego, powstawaniu sieci kontaktów między producentami a odbiorcami, promocji Pińczowa i rozwojowi przedsiębiorczości.

W uzasadnieniu projektu wskazano na: brak o podobnym profilu Centrum w Polsce, możliwość promowania innych walorów Ponidzia, rozwoju przedsiębiorczości oraz ożywienia handlu.

Wśród efektów realizacji projektu wyliczono: promocję Pińczowa i Ponidzia oraz rozwój przedsiębiorczości.

1. Promocja powiatu pińczowskiego.

We wstępie podkreślono, że celem promocji powiatu pińczowskiego jest zdyskontowanie jego walorów turystyczno-krajoznawczych oraz potencjału intelektualnego i ekonomicznego dla zdynamizowania życia gospodarczego, społecznego, ekonomicznego i kulturalnego, a także podniesienia poziomu życia jego mieszkańców.

Omówiona taktyka promocji zakłada następujące działania:

- Dyskusja nad Strategią rozwoju i promocji powiatu na seminarium, w którym uczestniczyć będą: Zarząd Starostwa, Rada Powiatu, przewodniczący rad gmin, wójtowie, burmistrzowie, szefowie przedsiębiorstw, dyrektorzy szkół i placówek kulturalnych w celu związania liderów powiatu z przyjętym programem strategii rozwoju i promocji powiatu i zmobilizowania ich do jej wdrażania na swoim odcinku.
- Zorganizowanie w Pińczowie seminarium poświęconego roli turystyki w dynamizowaniu życia kulturalnego i gospodarczego. Jednym z punktów programu winna być wycieczka z dobrym przewodnikiem ukazująca piękno Ponidzia.
- Publikowanie na łamach prasy wojewódzkiej i krajowej artykułów o Ponidziu i jego dziedzictwie kulturowym i walorach turystyczno-krajoznawczych.
- Zaangażowanie zakładów pracy w promocję powiatu w wybranych segmentach rynku lub zgodnie z profilem produkcji oraz oferowanych dóbr i usług. Szczególną rolę mogłyby tu odegrać zakłady produkujące gips i mające szeroki rynek zbytu w kraju i za granicą.
- Organizację w Pińczowie lub na terenie wybranej gminy święto warzyw na wzór "święta kwitnącej jabłoni" w Grójcu czy święta śliwek w Szydłowie.
- Wysyłka listów intencyjnych do wybranych zakładów pracy i biur turystycznych zawierające ofertę usług oraz warunki lokowania kapitału.
- Ogłoszenie w mediach konkursu na hasła promujące Ponidzie i Powiat z atrakcyjną nagrodą, np. tydzień bezpłatnego pobytu na Ponidziu.
- Ogłoszenie w szkołach województwa świętokrzyskiego (na wybranym poziomie edukacyjnym) konkursu na opowiadanie o Ponidziu.
- Zorganizowanie w szkołach średnich województwa świętokrzyskiego konkursu o dziedzictwie kulturowym Ponidzia i jego walorach krajobrazowych.
- Zorganizowanie konkursu w szkołach artystycznych i wśród rzemieślników na temat możliwości wykorzystania galanterii z gipsu do urządzania wnętrz mieszkań i innych obiektów użyteczności publicznej (np. sal szkolnych i konferencyjnych).
- Udział przedstawicieli starostwa, Zarządu Gmin lub osób przez nich desygnowanych w programie telewizyjnym poświęconemu promocji gmin (TVP 1).
- Giełda galanterii gipsowej w Pińczowie
- Przygotowanie gadżetów promujących Ponidzie i Pińczów.

Analiza Strategii rozwoju powiatu pińczowskiego wskazuje na istotne znaczenie turystyki jako gałęzi gospodarki narodowej, która może się stać kołem zamachowym w rozwoju lokalnym. Szczególną rolę przypisano właściwej promocji obszaru i określono główne jej elementy.

POWIAT JĘDRZEJOWSKI

ANALIZA BRANŻY - ROZWÓJ TURYSTYKI NA TERENIE POWIATU JĘDRZEJOWSKIEGO

We wstępie omówiono znaczenie turystyki na obszarach wiejskich i podkreślono, że jedną z form działalności gospodarczej na wsi jest turystyka, a w szczególności agroturystyka. W wielu krajach europejskich dość wcześnie dostrzeżono, że dla wielu zagrożonych upadkiem rolnictwa i wyludnieniem wsi turystyka może stać się jedynym ratunkiem. W związku z tym rozpoczęto przy aktywnym współdziałaniu państwa i samorządów lokalnych, tworzenie scenariuszy rozwoju oferty gościnnej. W tej nowej idei turystyki na obszarach wiejskich chłop miałby się stać nie tylko "strażnikiem przyrody" czy "ogrodnikiem na terenach wiejskich", ale miałby być również animatorem kulturalnym.

Rolnicy interesują się agroturystyką, kierując się głównie motywami finansowymi: dodatkowymi dochodami, podtrzymaniem działalności rolniczej, stworzeniem nowych miejsc pracy. Ponadto w specyficznych społecznościach wiejskich nie bez znaczenia pozostają motywy opisywane wielokrotnie przez socjologów takie jak: chęć nawiązania kontaktów z innymi grupami społecznymi, czy poprawa statusu społecznego własnej grupy.

Agroturystyka niewątpliwie stanowi jeden z ważnych czynników rozwoju regionalnego. Prowadzi do powstawania w oparciu o istniejące już zasoby mieszkaniowe nowych miejsc noclegowych przede wszystkim poza centrami turystycznymi. W tym rozumieniu odgrywa, więc ona szczególną rolę w rozszerzaniu turystyki na nowe obszary.

O zainteresowaniu turystyką wiejską świadczy fakt, że ok. 25% wszystkich form wypoczynku organizowanego w Europie stanowią wakacje na wsi.

Dla wielu obszarów wiejskich właśnie turystyka może być czynnikiem aktywizacji gospodarczej, a dla mieszkańców wsi uzupełniającym źródłem dochodu. Turystyka wymusza niejako rozwój infrastruktury lokalnej, wzrost kultury i jakości życia samych mieszkańców, kształtuje dążenie do zdobywania uzupełniania wykształcenia oraz stwarza szansę na rozwój nowych zawodów. To wszystko powoduje, że turystyka uważana jest za ważny czynnik rozwoju gospodarczego wsi.

Drugą część opracowania poświęcono przykładom rozwiązań w dziedzinie turystyki. Podano przykłady produktów turystycznych w Europie, z których wynika konkluzja, iż na szczególną uwagę zasługują programy i zajęcia edukacyjne oferowane najmłodszym turystom. Przy odpowiednim dostosowaniu ciekawej oferty turystycznej na taką właśnie klientelę można liczyć w powiecie jędrzejowskim

Trzecia część dokumentu zawiera propozycje rozwiązań w dziedzinie turystyki. Zaliczono do nich:

- tworzenie gospodarstw agroturystycznych, podnoszenie ich atrakcyjności poprzez przygotowywanie oryginalnych ofert rekreacyjnych. Wg zapisów Strategii tworzenie oferty noclegowej w powiecie jędrzejowskim powinno mieć kilka etapów:

I etap cechować powinny niewielkie inwestycje adekwatne do możliwości rolników:

- tworzenie wiejskich pól namiotowych na terenach gospodarstw (inwestycje dotyczą tu tylko przystosowania dla potrzeb turystów węzła sanitarnego), jeśli w gospodarstwie jest taka możliwość, można sporządzać posiłki (wyżywienie nie musi być pełne, natomiast powinno być oparte na produktach pochodzących z gospodarstwa - jest to zarazem najbardziej atrakcyjne dla turysty, a najtańsze z punktu widzenia rolnika),
- sprzedaż turystom produktów pochodzących z gospodarstwa (mleko, masło, sery, jaja, chleb wiejski, domowe wypieki, warzywa, zioła, owoce, miód, domowe przetwory),
- przystosowanie pokoi w domach gospodarzy (można przygotować np. tylko jeden pokój, przeprowadzić niezbędny remont oraz przystosować węzeł sanitarny tak, aby mógł on służyć również turystom),
- zadbanie o estetyczny wygląd gospodarstwa (uporządkowane obejście, kwiaty w oknach, zadbany, przystrzyżony trawnik, po którym nie powinno chodzić ptactwo domowe, oświetlenie obejścia, czyste pokoje gościnne, kuchnia i sanitariaty, regularne wywożenie nieczystości) i jego otoczenia (nie dopuszczanie do powstawania dzikich wysypisk śmieci, łatwe dojście i dojazd do gospodarstwa nawet w czasie opadów lub roztopów), ścieżki które prowadzą np. w stronę lasu, rzeki, ścieżki edukacyjnej, wiejskich placów zabaw dla dzieci itp. (jeśli gospodarze zadbają o ścieżki, turyści nie będą deptać pól uprawnych),
- zadbanie o bezpieczeństwo gości: odizolowanie terenów, po których poruszają się turyści (a zwłaszcza dzieci) od terenów gospodarczych z maszynami rolniczymi, nie dopuszczanie turystów, którzy będą wykazywali chęć do uczestniczenia w pracach rolnych, do urządzeń i maszyn rolniczych, wydzielenie miejsca na terenie gospodarstwa, gdzie turyści mogą zaparkować samochód oraz przechowywać np. rowery lub inny sprzęt sportowy i turystyczny, ogrodzenie przydomowego pola namiotowego, jeśli będzie ono zlokalizowane poza zagrodzonym gospodarstwem, zagwarantowanie nadzoru nad mieniem turystów w czasie ich nieobecności.

II etap powinny cechować zwiększone nakłady inwestycyjne (jeśli turystyka zaczyna przynosić dochody, to można je przeznaczyć na pewne inwestycje):

- przygotowanie większej liczby pokoi o zróżnicowanej liczbie miejsc (elastyczność oferty), zorganizowanie specjalnego węzła sanitarnego wyłącznie dla turystów, przygotowanie jadalni i wydawanie posiłków lub przystosowanie dla turystów kuchni (wyposażenie jej w niezbędne urządzenia kuchenne i naczynia dla samodzielnego przygotowywania potraw),
- wyposażenie przydomowego pola namiotowego w węzeł sanitarny, zadaszony stół z ławkami oraz miejsce na ognisko i wskazanie źródła drzewa na paliwo,
- dostosowanie dla potrzeb turystów wolnych budynków gospodarczych, jeśli takowe są na terenie gospodarstwa (np. starego domu, spichlerza, itp.), co powiększa i uatrakcyjnia ofertę,
- tworzenie oferty rekreacyjnej na terenie gospodarstwa - np. ogródek dla turystów, miejsce zabaw dla dzieci, można też zorganizować mini-muzeum

wiejskie np. ze starymi narzędziami rolniczymi - tego typu działalność praktykowana jest np. w gospodarstwie agroturystycznym na przedmieściach Mszany Dolnej, gdzie gospodarze pokazują turystom stary rodzinny tartak, czy w Uściu Gorlickim, gdzie w nowo powstającym małym wiejskim pensjonacie przewidziane jest niewielkie pomieszczenie urządzone na wzór starej, łemkowskiej izby z pamiątkami i eksponatami ludowymi, które właścicielka od lat zbierała w różnych wsiach oraz z małą biblioteką wyposażoną w książki, broszury, przewodniki dotyczące łemkowszczyzny oraz atrakcji turystycznych w regionie.

III etap powinny cechować kolejne inwestycje, zwłaszcza mające na celu wzbogacenie oferty rekreacyjnej:

- zakup koni jeśli gospodarstwo ich nie posiada, organizacja przejażdżek konnych, szkółek jeździeckich, przejażdżek bryczkami i saniami, zakup łodzi do przewozów turystycznych po Nidzie (program turystyczny "Noce świętojańskie na Nidzie"),
  - lepsze wykorzystanie przestrzeni gospodarstwa na cele rekreacyjne, np. małe boiska sportowe, stół do tenisa, mały basen na terenie gospodarstwa,
  - rozwój rzemiosła ludowego dla potrzeb turystyki - nie tylko sprzedaż pamiątek lub wyrobów regionalnych, ale także kształcenie i utrzymywanie tradycji ginących rzemiosł w celu stałej konserwacji i renowacji budynków wiejskich, aby nie dopuścić do ich dekapitalizacji, a tym samym obniżenia atrakcyjności gminy,
  - utworzenie wypożyczalni rowerów oraz innego sprzętu turystyczno-sportowego,
  - oferta coraz bardziej zróżnicowana, coraz bogatsza i coraz bardziej ekskluzywna - innymi słowy: dostarczenie różnym grupom turystów (o różnych zainteresowaniach i statusie majątkowym) wielu różnorodnych powodów do pobytu w gminie i ewentualnego powtórnego przybycia, czy zachęcenia znajomych lub krewnych do pobytu w gospodarstwie (bardzo skuteczna forma reklamy).
- tworzenie różnorodnych produktów i programów turystycznych na terenie powiatu jędrzejowskiego, w pierwszym etapie w oparciu o bieguny rozwoju turystyki, czyli istniejące już obiekty najbardziej interesujące z punktu widzenia turystów, stanowiące już obecnie wybitne produkty turystyczne (w skali krajowej i regionalnej), takie jak: Muzeum Zegarów im. Przypkowskich w Jędrzejowie, Dwór Mikołaja Reja w Nagłowicach, Kolejka wąskotorowa "Ciuchcia Ekspres Ponidzie", Opactwo Cystersów w Jędrzejowie (koncerty organowe), szlaki wodne w dolinie Nidy.

Pozostałe (bardzo liczne obiekty, m. in. zespoły dworskie, pałacowe, parki podworskie i zabudowania wiejskie i rolnicze) są, co prawda walorami turystycznymi, ale nie stanowią produktów turystycznych "gotowych do sprzedaży". Stąd propozycja rewitalizacji staropolskich tradycji, obyczajów i kuchni pod wspólnym hasłem:

"Dawne życie dworskie i wiejskie na Ziemi Jędrzejowskiej".

Rozwój turystyki w powiecie jędrzejowskim położonym pomiędzy dwoma dobrze rozwiniętymi regionami turystycznymi, jakimi są Góry Świętokrzyskie i Wyżyna Krakowsko-Częstochowska jest możliwy dzięki wypracowaniu oryginalnej (nie konkurującej z ofertami regionów sąsiednich) i zróżnicowanej oferty, elastycznym operowaniu cenami, tudzież tworzeniu zintegrowanych pakietów turystycznych. W tym celu należy podjąć następujące działania:

1. Identyfikacja na szczeblu gminnym i powiatowym wszystkich osób zainteresowanych tworzeniem produktów turystycznych w obrębie proponowanego szlaku oraz zaprojektowanie wspólnych działań dotyczących:
  - koniecznych inwestycji (pozyskanie środków z funduszy UE, od sponsorów, prywatnych inwestorów, z podatków lokalnych),
  - szczegółowego zaprojektowania bardzo różnorodnej i oryginalnej oferty wykorzystującej wszelkie regionalizmy, historię regionu, walory przyrodnicze, walory wynikające z rolnictwa (zdrowa żywność, stawy rybne),
  - ustalenia logo szlaku (np. opasy szlachcic w kontuszu z kuflem piwa Strzelec Małopolski),
  - oznakowania wszystkich obiektów na trasie,
  - bogatej informacji turystycznej.

Kolejne działania będą miały na celu jak najlepsze wykorzystanie produktów turystycznych, tworzenie nowych miejsc pracy przy obsłudze ruchu turystycznego, podniesienie poziomu wykształcenia i standardu życia w regionie. Należą do nich:

2. Ukierunkowanie ruchu turystycznego (zwłaszcza w szczycie sezonu) np. poprzez system konkursów, w których nagroda losowana jest wśród tych, którzy odwiedzą określone miejsca i obiekty. Jest to zarazem forma propagowania turystyki poznawczej, a zatem tego typu turystyki, który stanowi alternatywę dla stanu dzisiejszego.

Ogromna ilość obiektów, zwłaszcza pałacowych i dworskich pozwala na opracowanie trasy turystycznej "Dawne życie dworskie i wiejskie", rewitalizacji obyczajów staropolskich, kuchni staropolskiej, zwyczajów, obrzędów, uczt, zabaw itp.

3. Wprowadzenie zniżek w przypadku korzystania z jakiejś formy wypoczynku, np. jeśli turysta wybiera nocleg w gospodarstwie agroturystycznym na terenie powiatu jędrzejowskiego to otrzymuje on pełną informację o atrakcjach (impresjach, programach turystycznych w regionie) i zniżkę np. na kolejkę wąskotorową, spływ kajakowy czy organizowaną w trakcie jego pobytu imprezę muzyczną, folklorystyczną itp. Kwaterodawca agroturystyczny jest w tym kontekście mini-biurem turystycznym. Tworzenie pewnych "ścieżek" programowych przy założeniu skorzystania przez turystę z jednej z preferowanych w regionie form usługi (preferencja odnosi się do zakładanych celów). Można to polegać na tym, że np. skorzystanie przez turystę z jednego ze wskazanych przez animatorów ruchu turystycznego parkingów na czas dłuższy od pewnego przyjętego za optymalny okresu daje mu możliwości skorzystania z przewidzianych zniżek na określone usługi (transport publiczny, wstępy do muzeów,

bilety na imprezy kulturalne, zniżki w restauracjach z kuchnią staropolską i restauracjach rybnych lub w określonych miejscach, w których obowiązuje opłata za wstęp. System taki, czytelny i względnie stabilny (zmiany następowałyby sezonowo), miałby na celu kanalizowanie ruchu turystów określonego typu w wybrane miejsca oraz ograniczałby poruszanie się przez nich własnymi środkami transportu, zwłaszcza w obszarach, które podlegają ściślejszej ochronie (np. na obrzeżach parków krajobrazowych, gdzie powinien dominować transport o charakterze turystycznym (wozy konne, zimną sanie, łódzie na rzekach) organizowany przez miejscową ludność. Zasadą działania tego mechanizmu byłoby oparcie go na słowie "jeśli". Jeśli:

- jest się np. osobą powyżej 60. roku życia, to ma się zniżkę np. w środkach transportu, instytucjach kulturalnych, koncertach muzyki klasycznej
- jeśli jest się osobą poniżej np. 18. roku życia, to ma się zniżkę w wypożyczalniach rowerów górskich np. po godz. 16.

Tu dodatkowo system ten stymulowałby określone zachowania nie tylko przestrzennie, ale i czasowo, dając możliwość pełniejszego skorzystania z oferty większej liczbie osób. Wysokość zniżek musiałaby być taka, aby stanowiła ona istotną dla pojedynczej osoby oszczędność, która wymuszałyby takie, a nie inne zachowanie, i motywowała turystę do zwiedzenia jak największej liczby obiektów, skorzystania z restauracji wykorzystujących zdrową żywność produkowaną przez rolników na terenie powiatu, czy uczestnictwa w jak największej liczbie imprez o charakterze literackim, muzycznym, folklorystycznym itp.

4. Dostosowanie czasu pracy muzeów i instytucji kulturalnych do rytmu dziennego i tygodniowego wypoczynku (w szczycie sezonu turystycznego dłużej otwarte muzea i imprezy np. dla dzieci i młodzieży przed południem, dla osób starszych późnym wieczorem i nocą). Tego typu zjawiska obserwujemy w wielu krajach, np. British Muzeum w Londynie. Natomiast na Słowacji, gdzie np. zamek w Bojnicach w letnim sezonie turystycznym jest dostępny do zwiedzania również nocą (od godziny 22 do momentu braku chętnych). Na turystów czekają podczas takiego zwiedzania dodatkowe atrakcje, np. duchy i straszdyła oraz lampka wina w sali balowej.
5. Wszechstronna i pewna informacja turystyczna zuniformizowana w swej podstawowej formie i zawartości we wszystkich centrach turystycznych regionu (Jędrzejów, Nagłowice). Bogata informacja w miejscach widokowych, atrakcyjnych turystycznie, interesujących z historycznego punktu widzenia (np. miejsca bitew). Umieszczenie w wielu punktach regionu map i informatorów (obecnie brak dużych plansz informujących o atrakcjach np. przy trasie E7 winny być informacje o Muzeum Zegarów czy dworku w Nagłowicach).
6. W przypadku turystyki na obszarach wiejskich interesujących z przyrodniczego punktu widzenia np. w dolinie Nidy wprowadzenie oprowadzania turystów w małych 4-6 osobowych grupach z lokalnym przewodnikiem (leśnik, rolnik, nauczyciel geografii czy biologii).

7. Budowa ścieżek dydaktycznych w różnych okolicach (lasy, tereny przemysłowe, łąki, starorzecza, zespoły parkowe ze starodrzewem, zakłady przetwórstwa rolno-spożywczego itp.). Tworzenie tras, programów i lekcji dydaktycznych dla grup szkolnych (ścieżki regionalne i ekologiczne w szkołach różnego typu).
8. Organizacja imprez kulturalnych, rozrywkowych związanych z obyczajami staropolskimi (dworskimi i wiejskimi) - nawiązanie kontaktów z teatrem w Kielcach, z wiejskimi i miejskimi ośrodkami kultury na terenie powiatu, szkołami, kołami gospodyń wiejskich, zespołami ludowymi itp.
9. Szerokie i wielostronne rozwijanie infrastruktury turystycznej odpowiedniej dla poszczególnych branż pod uwagę form (rowery, konie, rajdy samochodów terenowych, zielone szkoły).

Turystyka ludzi starszych (odpowiednie wyposażenie ośrodków turystycznych, gospodarstw agroturystycznych czy miejsc noclegowych w klasztorze Cystersów czy w dworach /Nagłowice, w przyszłości również w innych/ np. w biblioteki i kameralne czytelnie, sale telewizyjne /turystyka ludzi starszych jest z reguły turystyką długookresową, toteż w niepogodne dni można oferować osobom starszym np. projekcje filmów przyrodniczych, filmów o regionie, reportaży z imprez folklorystycznych i kulturalnych, popołudniowe "herbatki" przy muzyce klasycznej, wieczory poezji, itp., organizacja dla grup emerytów wycieczek autokarowych/mikrobusowych, zróżnicowanie oferty gastronomicznej /np. kuchnia wegetariańska, dietetyczna, itp./, zapewnienie ludziom starszym opieki medycznej),

- likwidacja barier architektonicznych, konieczna dla turystyki osób niepełnosprawnych.
  - wprowadzenie zniżek na noclegi i inne usługi (rekreacyjne, sportowe) poza sezonem, przede wszystkim dla emerytów i dzieci
10. Tworzenie specjalnych programów turystycznych np.
    - Programy zdrowotne np. hipo- i apiterapia, ziołolecznictwo.
    - Cystersi w Polsce (szlak Cystersów, prezentacja szlaku w opactwie).
    - Programy historyczne np. "Bitwy i potyczki powstania styczniowego" - odtworzenie bitwy pod Małogoszczem.
    - Pokazy rzemiosła ludowego.
    - Barok w literaturze i muzyce - imprezy w dworach szlacheckich,
    - Programy przyrodnicze (zapoznanie z florą i fauną okolicy, ziołolecznictwo ludowe).
    - Utworzenie przy Browarze Strzelec Małopolski Muzeum Browarnictwa (trasa turystyczna, piwiarnia przy browarze, imprezy piwne).
  11. Dbłość o ład przestrzenny i urbanistyczny, zachowanie regionalnego charakteru architektury, uporządkowanie przestrzeni w celu uzyskania jej czytelności i poprawy

jakości, dbałość o estetykę obejść wiejskich i krajobrazów rolniczych. Rozważanie wszelkich decyzji lokalizacyjnych w kontekście wymogów krajobrazu oraz ekonomii poruszania się turystów i sezonowości ruchu turystycznego. Koniecznym staje się uporządkowanie rynku (m.in. poprzez wprowadzenie wysokiej zieleni, restauracji i kawiarni (latem w ogródkach, ławeczek, koszy na śmieci, publicznych toalet i oczywiście tablicy informacyjnej o regionie).

12. Rozwój rolnictwa ekologicznego oraz nastawionego na współpracę funkcjonalną z turystyką, kontynuacja i dalszy rozwój tradycyjnych (kulturowych) form rolnictwa w gospodarstwach agroturystycznych, nie powodujących niekorzystnych zmian w krajobrazie, wprowadzenie upraw i hodowli związanych z wykorzystaniem ich w turystyce i na rynku lokalnym (zdrowa żywność, targi zdrowej żywności, restauracje wykorzystujące wyłącznie zdrową żywność wyprodukowaną na terenie powiatu, restauracje rybne - różne przepisy z różnych kuchni).

13. Tworzenie nowych terenów rekreacyjnych:

- korty tenisowe, boiska sportowe do piłki nożnej, siatkówki, koszykówki, pola do mini golfa, bieżnie, obiekty kryte (siłownie, sauny, solaria), parki rozrywki głównie dla dzieci,
- małych terenów rekreacyjnych, przy prywatnych pensjonatach i gospodarstwach agroturystycznych, również możliwości wędkowania, spływy kajakowe, spacery po łąkach itp.

14. Zorganizowanie osiedla chałup w Dąbrowicy (na wzór np. rezerwatów architektury ludowej we wsiach Vlkolínec w Słowacji, czy Hollókő na Węgrzech, znajdujących się na liście Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO), w którym znalazłyby się miejsca noclegowe dla turystów indywidualnych. W starych drewnianych stodołach mogłyby być miejsca noclegowe na sianie np. dla rowerzystów (bardzo popularne m.in. w Niemczech). Ten powrót do natury jest jednym z nurtów turystyki na zachodzie Europy i w Stanach Zjednoczonych, stanowi nie lada atrakcję dla turystów z wielkich miast, będąc przy tym specjalną, niepowtarzalną formą oferty turystycznej.

15. Tworzenie grup kapitałowo-inwestycyjnych grupujących animatorów ruchu turystycznego w regionie dla tworzenia i realizacji pewnych koncepcji - chodzi to to, aby grupy takie (odpowiednio wspomagane finansowo przez budżet lokalny oraz organizacyjnie przez władze samorządowe) mogły realizować koncepcje, np. pakietów ofert turystycznych lub owych wspomnianych "ścieżek" programowych. Nie jest to możliwe w przypadku pojedynczych osób lub pojedynczych obiektów ze względu na wymagane zabezpieczenie finansowe inwestycji oraz rozmiar przedsięwzięć organizacyjno-prawnych. Działanie takie daje też możliwość powstawania silnych finansowo i organizacyjnie struktur oraz naturalnej selekcji wśród podmiotów turystycznych, pozwalając jednocześnie na kierowanie istniejących środków tam, gdzie jest największe zapotrzebowanie oraz bardziej ekonomiczne wypełnienie wszystkich dostępnych "nisz" w obsłudze ruchu turystycznego.

16. Zachęcanie prywatnych inwestorów do tworzenia grup w celu poszerzenia i wzbogacenia oferty turystycznej na najniższym poziomie (np. pojedynczego obiektu turystycznego). Może to być współpraca nawet tylko dwu gospodarstw agroturystycznych, z których jednego np. wkładem jest małe wiejskie zoo, drugiego zaś konie, kwatery zaś oferują wspólnie, co pozwala na obniżenie kosztów, a tym samym konkurencyjność cenową. Zachęcanie do tego typu działań może wiązać się odpowiednim regulowaniem podatków, stosowaniem ulg i szybkimi ścieżkami dla spraw prawno-organizacyjnych w administracji lokalnej. Możliwych form współpracy na takim mikropoziomie jest bardzo dużo, potrzebne byłoby tylko właściwe środowisko w zakresie przepisów prawnych.
17. Utworzenie Regionalnej Izby Turystyki, która miałaby na celu przede wszystkim utrzymanie wysokiej jakości usług i rugowanie z rynku przedsiębiorców nie spełniających wymogów (coś w rodzaju samorządu zawodowego). Nadawałaby ona kategorie (przynajmniej w skali lokalnej) i doglądałaby spełniania ich wymogów, gwarantując tym samym, że turysta w określonych obiektach otrzymywałby zawsze pewne standardowe minimum usług na pewnym poziomie.
18. Organizacja odpowiednich do planowanych form kształcenia i doskonalenia w celu stworzenia właściwego zaplecza dla realizowanych zamierzeń - interdyscyplinarne przyszłej i obecnej kadry, tak, aby reagowała ona elastycznie na zmiany w popycie oraz potrafiła tworzyć i przeprowadzać nowe koncepcje. Odpowiednia reklama wśród ludności miejscowej proponowanych rozwiązań, wskazywanie przykładów ich pozytywnego wpływu oraz korzyści dla całej społeczności.
19. Umiejętne kształtowanie podatków lokalnych, tak, aby tworzyły one strukturę regulującą rozwój odpowiednich i preferowanych form turystyki (system podatków, a także ulg i preferencyjnych kredytów zdaje egzamin m.in. na obszarach wiejskich w Alpach austriackich czy niemieckich).
20. Tworzenie i konsultowanie długoterminowych scenariuszy rozwoju, biorących pod uwagę zmiany w popycie na usługi turystyczne, pojawianie się nowych produktów turystycznych, oraz przewidujących skutki na poziomie lokalnym związane z wejściem Polski do UE.

Formy promocji i reklamy

Na terenie powiatu powinny znajdować się centra informacji turystycznej (w Jędrzejowie, Nagłowicach). W punktach informacji turystycznej winny być mapy, foldery, widokówki, przewodnik po regionie, informatory o gospodarstwach agroturystycznych, foldery z informacją o szlakach i imprezach turystycznych i kulturalnych, o restauracjach z kuchnią staropolską i restauracjach rybnych. Identyczne informacje ciągle aktualizowane winny być na stronie internetowej powiatu.

Zwłaszcza w początkowej fazie rozwoju turystyki informacje o wszelkich produktach turystycznych powinny znaleźć się w miejscach, do których może dotrzeć turysta (stacje benzynowe, sklepy zwłaszcza z pamiątkami, kioski ruchu, obiekty gastronomiczne, placówki muzealne, poczty, gospodarstwa agroturystyczne itp.).

Informacje o ścieżkach edukacyjnych i lekcjach w terenie, ciekawych muzeach i ekspozycjach powinny znaleźć się w "Szkolnym informatorze turystycznym" (dziś brak w nim informacji o obiektach znajdujących się na terenie powiatu (nawet o Muzeum Zegarów).

Tradycje szlacheckie i tradycje rolnicze regionu skłaniają do tworzenia na ziemiach powiatu jędrzejowskiego różnorodnych produktów turystycznych pod wspólnym hasłem "Dawne życie dworskie i wiejskie na Ziemi Jędrzejowskiej" np.:

- Noce Świętojańskie na Nidzie (łódzie, wianki, lampiony, śpiewy).
- Cystersi w Polsce.
- Reformacja w Polsce.
- Bitwy i potyczki Powstania Styczniowego (odtworzenie bitwy pod Małogoszczem).
- Muzeum Strojów Szlacheckich (bale kostiumowe w dworkach, również bale kostiumowe dla dzieci, lekcje i pokazy np. wyszywania).
- Konkursy krasomówcze.
- Koncerty muzyki barokowej.
- Barok w literaturze i muzyce.
- Muzeum Chmielarstwa i Browarnictwa (przy browarze Strzelec Małopolski w Jędrzejowie) - festyny piwne, degustacje piwa, stylowa piwiarnia przy browarze.
- Jak powstawała kolej żelazna (stworzenie programu w oparciu o istniejące walory: zabytkowy dworzec, parowóz, kolej wąskotorową i LHS).
- Zdecydowanie się na prowadzenie na terenie gminy wyłącznie restauracji ze zdrową żywnością i restauracji z kuchnią staropolską (zróżnicowanie czasowe posiłków - potrawy postne, wielkanocne, bożonarodzeniowe, letnie z dużą ilością owoców i warzyw, zimowe z domowymi przetworami); restauracje rybne (potrawy z ryb z kuchni polskiej i kuchni różnych krajów świata np. rosyjska ucha, solanka, węgierska zupa z karpia itp.)
- Wykorzystanie walorów przyrodniczych, rolniczych i etnograficznych regionu dla tworzenia w gospodarstwach agroturystycznych oryginalnej oferty rekreacyjnej.

Omawiany dokument ma niewątpliwie kluczowe znaczenie dla opracowywanej Strategii rozwoju turystyki w województwie. Dokument prezentuje niezwykle nowatorskie podejście do rozwoju turystyki. Przejawia się ono m.in. w:

- Ciekawych i systemowych rozwiązaniach dotyczących rozwoju turystyki w powiecie.
- Podejściu do wdrażania produktów turystycznych, w oparciu o bieguny rozwoju turystyki w postaci istniejących i zaawansowanych atrakcji turystycznych.
- Nowatorskim podejściu do kreowania produktu turystycznego, różnicowaniu oferty, operowaniu ceną w odniesieniu do jakości, tworzeniu zintegrowanych pakietów turystycznych.
- Ciekawych rozwiązaniach promocyjnych.

POWIAT KAZIMIERSKI

PROGRAM ROZWOJU LOKALNEGO POWIATU KAZIMIERSKIEGO 2004-2006

W ramach analizy sytuacji społeczno-gospodarczej powiatu kazimierskiego omówiono atrakcje turystyczne powiatu. Wskazano, że powiat kazimierski leży w obrębie ziem stanowiących kolebkę polskiej państwowości, a historia polskości udokumentowana w źródłach sprawiła, że teren ten poszczycić się może znaczną ilością zabytków. Podkreślono, że na terenie powiatu istnieje szereg atrakcyjnych miejsc pod względem krajobrazowym i historycznym. Atrakcyjność tych terenów związana jest przede wszystkim z licznymi zabytkami architektury sakralnej i świeckiej, starożytnymi kopcami - kurhanami, grodziskami, a więc miejscami o dużej wartości historycznej.

W kolejnej, strategicznej części dokumentu określono zadania polegające na poprawie sytuacji na obszarze powiatu Kazimierza Wielka. Do zadań bezpośrednio mających związek z rozwojem turystyki zaliczyć należy:

1. Zmiany w strukturze gospodarczej obszaru, w tym zasady kształtowania rolnej i leśnej przestrzeni produkcyjnej poprzez:
  - stworzenie miejsc pracy w sferze poza rolniczej w szczególności na obszarach wiejskich,
  - tworzenie miejsc pracy na wsi,
  - stworzenie szerokiej oferty rekreacyjnej: ścieżek rowerowych, kompleksów kortów tenisowych, ośrodka jeździeckiego,
  - rozwój gospodarstw agroturystycznych
2. Zmiany w sposobie użytkowania terenu poprzez:
  - przestrzeganie ograniczeń związanych z występowaniem kopalin oraz wykluczenie zabudowy na obszarach ich występowania i eksploatacji,
  - dokonywanie modernizacji budynków zabytkowych i ich otoczenia,
  - zakaz rozpraszania zabudowy z wyjątkiem obiektów uciążliwych lub mogących pogorszyć stan środowiska i siedlisk związanych z dużym arealem rolnym,
  - możliwość przeznaczenia gruntów o niższej klasie bonitacyjnej pod zalesienia,
  - wyznaczanie i opieka nad użytkami ekologicznymi i pomnikami przyrody,
  - wyznaczanie nowych terenów pod działalność usługową i produkcyjną w celu utworzenia nowych miejsc pracy, głównie na terenach stanowiących mienie komunalne,
  - przygotowanie terenów pod przemysł przetwórczy.
3. Rozwój systemu komunikacji i infrastruktury:
  - rozwój systemu komunikacji:
    - budowa i modernizacja sieci dróg powiatowych i gminnych,
    - poprawa ciągów pieszych na obszarach miejskich,
    - wytyczenie szlaków i ścieżek spacerowych i rowerowych na terenie całego powiatu,
  - rozwój infrastruktury technicznej:
    - budowa wodociągów na terenach wiejskich,
    - rozwój sieci kanalizacyjnej na terenie powiatu,
    - kompleksowy program oczyszczania ścieków oraz gospodarki odpadami,

- gazyfikacja terenu powiatu,
  - modernizacja sieci energetycznych,
  - budowa zbiorników retencyjno-rekreacyjnych.
  - rozwój infrastruktury społecznej m.in. poprzez:
    - rozbudowa bazy hotelowej,
    - rozbudowa i modernizacja bazy edukacyjnych przy szkołach, budowa sal gimnastycznych, świetlic środowiskowych,
    - rozszerzenie zastosowania nowoczesnych technologii ze szczególnym naciskiem na edukację informatyczną,
    - wyrównanie jakości oferty edukacyjnej na terenie powiatu, w celu zwiększenia szans edukacyjnych dzieci i młodzieży z terenów wiejskich,
    - budowa pływalni i kompleksu umożliwiającego organizację dużych imprez rekreacyjnych i kulturalnych.
4. Poprawa stanu środowiska naturalnego:
- zachowanie i ochrona walorów przyrodniczych powiatu,
    - minimalizacja emisji zanieczyszczeń do atmosfery poprzez promocję odnawialnych źródeł energii,
  - eliminacja zagrożeń od rolniczych:
    - promocja ekologicznych metod produkcji i rozwój nowoczesnej produkcji rolniczej,
    - przeciwdziałanie skażeniu gleb oraz wód,
    - przeciwdziałanie obniżaniu żyzności gleb,
    - opracowanie i realizacja systemu segregacji odpadów,
    - przeciwdziałanie zmniejszaniu zasobów wód i obniżaniu zwierciadła wód podskórnych.
5. Poprawa warunków i jakości życia mieszkańców:
- uatrakcyjnienie oferty edukacyjnej na terenie powiatu,
  - poszerzenie oferty kulturalnej,
  - nawiązanie kontaktów partnerskich z innymi powiatami, w tym z zagranicy, w celu zwiększenia szans promocji powiatu i podmiotów gospodarczych funkcjonujących na jego terenie w celu tworzenia nowych miejsc pracy,
  - doradztwo w zakresie inicjowania przedsiębiorczości i agroturystyki,
  - sukcesywne usuwanie barier architektonicznych, szczególnie w obiektach użyteczności publicznej,
  - pozyskiwanie inwestorów krajowych i zagranicznych w celu zagospodarowania obszarów atrakcyjnych gospodarczo,
  - promocja dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych ziem Powiatu Kazimierskiego,
  - stworzenie punktów informacji turystycznej z personelem władającym językami obcymi oraz publicznych punktów dostępu do internetu,
  - rozwój sieci usług gastronomicznych.

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU POWIATU KAZIMIERZA WIELKA

Część diagnostyczna Strategii jest tożsama z opisem sytuacji znajdującej się w Planie Rozwoju Lokalnego i podkreśla atrakcyjność turystyczną powiatu, chociaż wskazuje na brak bazy hotelowej i gastronomicznej oraz urządzeń rekreacyjnych, co utrudnia rozwój tej dziedziny gospodarki.

Analiza S.W.O.T., wśród dziedzin wspomagania rozwoju wymienia m.in. turystykę i sport. Szczegółowa analiza tego obszaru rozwojowego została skoncentrowana wokół problemów i potencjałów.

Do problemów zaliczono:

- brak bazy turystycznej,
- niedostateczną promocję walorów turystycznych i historycznych powiatu,
- niedostateczną informację o regionie,
- brak oznaczeń szlaków i obiektów,
- brak ścieżek rowerowych, dydaktycznych,
- brak gospodarstw agroturystycznych,
- niedostatecznie rozwiniętą bazę sportową
- brak zintegrowanych działań w kierunku popularyzacji rozwoju sportu i turystyki w powiecie
- brak imprez charakterystycznych - wyróżniających powiat
- brak hali sportowej, basenu.

Natomiast największy potencjał rozwojowy powiatu stanowią:

- Unikatowe walory dziedzictwa kulturowego występujące na terenie powiatu i możliwość rozwoju agroturystyki.
- Aktywna działalność zespołów: orkiestra dęta przy OSP Skalbmierz; Parafialny Zespół "Gorzkowianie" w Gorzkowie; Zespół Ludowy "Rosiejowianki" w Skalbmierzu.

Natomiast wśród słabych stron powiatu wyliczono:

- niski poziom rozwoju bazy ekonomicznej powiatu i niskiej zamożności mieszkańców, oraz brak, jak dotychczas, zainteresowania inwestorów zewnętrznych alokacją kapitału w powiecie, zwłaszcza w sferze turystyki,
- brak instytucji otoczenia biznesu i funduszy rozwoju,
- brak kompleksowej obsługi informacyjnej i pobytowej turystów przybywających do powiatu (hotele, rozrywka, imprezy kulturalne),
- utrzymujące się tendencje emigracyjne młodych mieszkańców powiatu,
- braki w systemie infrastruktury technicznej w tym wodociągowej i kanalizacyjnej oraz potrzeba modernizacji oczyszczalni ścieków,
- brak systemu zaopatrzenia w gaz przewodowy,
- niski technologicznie i organizacyjnie poziom gospodarki odpadami komunalnymi.

Kierując się wskazanymi kryteriami hierarchizacji zdiagnozowanych potencjałów rozwoju powiatu ułożono je w następującym porządku hierarchicznym:

- duża ilość zarejestrowanych podmiotów gospodarczych i możliwości wspierania rozwoju przez "polonię kazimierską",
- bogate zasoby dziedzictwa kulturowego oraz środowiska naturalnego stanowiące istotne dobra dla ruchu turystycznego,
- stale poprawiający się stan infrastruktury technicznej (np. magistrala wodociągowa Płużki - Kazimierza Wielka),
- prężna działalność promocyjna władz powiatu,
- gotowość władz samorządowych powiatu do podejmowania działań prorozwojowych i współpracy z partnerami zagranicznymi,

- duże zainteresowanie mieszkańców i liderów powiatowych w pracach na rzecz strategii rozwoju powiatu.

Generalnym celem strategii – orientacją rozwoju jest kreowanie pozytywnego wizerunku powiatu.

Do celów warunkujących realizację celu generalnego zaliczono:

- Wyzwalanie inicjatyw w zakresie przedsiębiorczości.
- Ochronę środowiska i racjonalne wykorzystanie walorów przyrodniczych.
- Aktywizację rolnictwa i wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich.
- Stwarzanie możliwości rozwoju sportu, turystyki, rekreacji.
- Modernizację i rozwój infrastruktury technicznej i komunikacji.
- Racjonalne wykorzystanie zasobów ludzkich.
- Promocję powiatu.

Dla realizacji Strategii największe znaczenie mają cele i działania związane wielofunkcyjnym rozwojem terenów wiejskich oraz działania ukierunkowane na rozwój sportu, turystyki i rekreacji. Bogate w skali powiatu zasoby dziedzictwa narodowego i bardzo dobre warunki środowiska upoważniają do rozwoju turystyki i rekreacji.

W tym zakresie wyszczególniono następujące cele:

- Wzrost dostępności obiektów i szlaków turystycznych.
- Rozwój ścieżek rowerowych i dydaktycznych.
- Rozwój bazy i zaplecza obsługi turystyki pobytowej w powiecie.
- Utworzenie powiatowego systemu informacji dla turystów.
- Tworzenie marketingu turystycznego.
- Rozwój turystyki kwalifikowanej i tworzenie warunków dla alternatywnych form turystyki (turystyka historyczna, kulturalna, religijna, ekumeniczna, inne).
- Integracja działań dla rozwoju obiektów, zaplecza bazy i popularyzacji sportu.
- Kreowanie powiatowych imprez sportowych, turystycznych i kulturalnych.

Programy działań strategicznych

Naturalne warunki dla rozwoju turystyki i rekreacji, uznać należy także za podstawowy czynnik rozwoju, który może wpływać na rozwój usług, zatrudnienie i wzrost dochodów mieszkańców. Niezbędny jednak w tym zakresie jest rozwój bazy turystycznej i zwiększenie jakości usług przy zachowaniu walorów krajobrazu. Poprawa warunków wypoczynku wiąże się ze wzbogacaniem usług rekreacyjnych (baseny, korty tenisowe, obiekty sportowe, turystyczne ścieżki spacerowe i trasy rowerowe, wesołe miasteczka, zalewy rekreacyjne itp.)

Wzrost zamożności mieszkańców spowoduje z pewnością zapotrzebowanie na powstawanie nowych terenów rekreacyjnych dla spędzania wolnego czasu w pobliżu miejsca zamieszkania. Wzrośnie także zapotrzebowanie na ofertę gospodarstw agroturystycznych, modernizację istniejących i tworzenie nowych obiektów zaplecza turystyczno-rekreacyjnego oraz powstawanie i rozwój terenów rekreacyjnych.

Poniżej omówiono programy mające bezpośredni lub pośredni związek z rozwojem turystyki:

1. Marketing turystyczny.

Działania wspomagające rozwój turystyki można opierać na:

- wykorzystaniu istniejących walorów jako dóbr turystycznych, w tym walorów przyrodniczych, zasobów dziedzictwa kulturowego, możliwości zaktywizowania kontaktów zewnętrznych, w tym imprez na różnych płaszczyznach życia społecznego, możliwości organizowania różnych form rozrywki,
- rozpoznaniu i kreowaniu nowych form zapotrzebowania na dobra turystyczne,
- możliwie daleko idącym urozmaiceniu form dóbr turystycznych i obsługi turystów,
- zachowaniu strategicznego podejścia do wspomagania rozwoju turystyki, co oznacza długofalowość działań, ich wzajemne kojarzenie i wspomaganie, usuwanie problemów i konfliktów z jednoczesnym podtrzymywaniem konkurencji między jednostkami gospodarki rynkowej świadczącymi usługi turystyczne.

Cele programu polegają na wywołaniu jak największego popytu na dobra i usługi turystyczne oraz na zasoby powiatu jako warunki lokalizacji i rozwoju przedsiębiorczości związanej z obsługą turystyki.

2. Marki powiatowe.

Marka turystyczna jest produktem turystycznym o optymalnym i konkurencyjnym potencjale rynkowym. Funkcją programu jest, zatem wypracowanie produktu, który będzie podaźowo - popytową koncepcją oferty turystycznej całego powiatu.

Program ma przyczynić się do wskazania na markowe produkty, usługi czy imprezy charakterystyczne dla powiatu. Wskazywaniem tych markowych i kluczowych produktów mają zajmować się menedżerowie marek. Produkt marki turystycznej ma łączyć po stronie podaźowej inwestycje turystyczne, zaś po stronie popytowej ma to być konkurencyjna oferta na turystycznym rynku krajowym i międzynarodowym.

Celem programu jest nie tylko promowanie istniejących już produktów, ale ciągle kreowanie nowych marek, które identyfikowane byłyby z powiatem kazimierskim.

3. Powiatowe centrum informacyjno-turystyczne.

Informacja jest bardzo ważnym towarem rynkowym i jest niezbędnym elementem prawidłowo prowadzonego marketingu turystycznego. Ukierunkowanie na rynek działań strategicznych w zakresie rozwoju turystyki, wymaga stworzenia nowoczesnego i profesjonalnego systemu informacji turystycznej. Program ma za zadanie informowanie, propagowanie i przybliżanie potencjalnemu turyście walorów i osobliwości turystycznych całego powiatu.

Zadanie to może spełnić utworzenie Powiatowego Centrum Informacyjno-Turystycznego z punktami informacji turystycznej we wszystkich gminach powiatu. Punkty te w zależności od potrzeb mogą być sezonowe lub całoroczne. Niezależnie od okresu funkcjonowania muszą mieć jednakowy wysoki standard obsługi turystów i stanowić spójny system informacji turystycznej. Jednostki (punkty informacyjne) by stanowiły system muszą dysponować komputerową siecią łączności i posiadać jednolitą komputerową bazę informacyjną oraz wspólne wydawnictwa promocyjne.

W powiecie kazimierskim istnieją dobre warunki do uprawiania turystyki i rekreacji. Miejscami szczególnie atrakcyjnymi są obszary położone w dorzeczu Wisły (na terenie gminy Opatowiec), ale również obszary wszystkich innych gmin, o wyjątkowych walorach widokowych. System informacji turystycznej powiatu należy docelowo włączyć do systemu wojewódzkiego.

4. Powiatowa Organizacja Rozwoju Turystyki.

Powiatowa Organizacja Rozwoju Turystyki wyłoniona w drodze konkursowej zajmować się będzie pozyskiwaniem środków finansowych, przygotowaniem projektów,

biznes planów i innych środków niezbędnych do realizacji inwestycji turystycznych w zakresie bazy noclegowej, atrakcji turystycznej, usługi czy urządzenia związanego z turystyką.

Powiatowa Organizacja Rozwoju Turystyki (PORT) to najlepsza organizacja lokalna działająca w dziedzinie turystyki. Organizacja ta zorientowana rynkowo koordynować i realizować będzie wszelkie przedsięwzięcia rozwojowe powiatu w zakresie turystyki.

5. Rozwój agroturystyki.

Rozwój agroturystyki w powiecie kazimierskim wynika z konieczności poszukiwania alternatywnych źródeł dochodów gospodarstw rolnych i stabilizacji sytuacji ekonomicznej mieszkańców wsi. Celem programu jest, więc aktywizacja gospodarcza terenów wiejskich, skutkująca poprawą sytuacji ekonomicznej rodzin utrzymujących się, jak dotychczas głównie z rolnictwa.

Rozwój agroturystyki wzbogaci również powiatową ofertę turystyczną. W ramach programu należy prowadzić szkolenia dla właścicieli gospodarstw, pomoc organizacyjno - techniczną dla takich gospodarstw oraz promocję i marketing tej oferty programowej, Jest to wyjątkowo korzystna odpowiedź na rosnący popyt na turystykę i wypoczynek indywidualny w czystym środowisku, zwłaszcza dla dużych aglomeracji miejskich. Położenie powiatu zasięgu dużych aglomeracji miejskich sprzyja podejmowaniu takich przedsięwzięć.

Dokumenty strategiczne powiatu kazimierskiego wskazują na niewątpliwie duży potencjał dla rozwoju turystyki. Posiadane walory predestynują obszar do rozwoju agroturystyki oraz kreowania marek turystycznych identyfikowanych z powiatem kazimierskim. Niezwykle istotne jest również dążenie do zabezpieczenia podstaw finansowych dla lokalnych inicjatyw, również w obszarze turystycznym.

Podsumowanie

Znaczenie turystyki w rozwoju lokalnym odzwierciedlają strategie wszystkich szczebli. Turystyka jest traktowana jako narzędzie społeczno-gospodarczego rozwoju, przynosząc wpływy do budżetów i przyczyniając się do tworzenia nowych miejsc pracy. Podkreśla się, iż turystyka jest dynamiczną dziedziną gospodarki ze stałą tendencją wzrostową, zarówno po stronie podaży jak i popytu, jest źródłem koniunktury dla innych dziedzin gospodarowania oraz aktywizacji miejscowości i całych regionów, a także stałym elementem struktury potrzeb współczesnego człowieka i jego rodziny.

Większość zapisów zawartych w dokumentach strategicznych wśród swoich atutów i planowanych działań wymienia rozwój turystyki.

Strategia wojewódzka podkreśla wyjątkowo bogate zasoby dziedzictwa narodowego i bardzo dobre warunki środowiska, które upoważniają do rozwoju turystyki i rekreacji w województwie.

Regionalne dokumenty strategiczne również podkreślają niewątpliwie duży potencjał dla rozwoju turystyki. Wskazują na obecność licznych zabytków i miejsc historycznych, które predestynują obszar do rozwoju turystyki kulturalnej. Natomiast posiadane walory naturalne oraz duża czystość środowiska, wyróżniająca Region w skali kraju, stwarzają możliwości dla rozwoju turystyki aktywnej oraz agroturystyki.

Stawianie na rozwój agroturystyki wynika również z konieczności poszukiwania alternatywnych źródeł dochodów gospodarstw rolnych i stabilizacji sytuacji ekonomicznej mieszkańców wsi. Traktuje się go jako jeden z ważnych czynników rozwoju regionalnego.

Warto również zauważyć, że analizie poddano jedynie działania, które w sposób najbardziej bezpośredni odnoszą się do gospodarki turystycznej. Turystyka jednakże jest interdyscyplinarną gałęzią gospodarki i jest z nią związanych wiele działań z innych dziedzin, nie wykazujących bezpośredniej korelacji, np.: ochrona środowiska i dziedzictwa kulturowego, wspieranie przedsiębiorczości, rozbudowa infrastruktury sportowej i rekreacyjnej, rozwój rzemiosła i drobnej wytwórczości, rozwój układów komunikacyjnych, poprawa bezpieczeństwa. Służą one, bowiem poszerzeniu oferty turystycznej Regionu, są podstawą do budowy kompleksowych regionalnych i lokalnych produktów turystycznych, a także umożliwiają pełne korzystanie z regionalnych zasobów.

Niniejsze opracowanie koresponduje z priorytetami i zadaniami sprecyzowanymi w omawianych dokumentach i jest odpowiedzią na zawarte w nich wskazanie konieczności sformułowania profesjonalnej oferty turystycznej.

4. AUDYT TURYSTYCZNY WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO.

4.1. Analiza atrakcyjności turystycznej Regionu.

Atrakcyjność turystyczna Regionu może być oceniana przez pryzmat wielu czynników odgrywających kluczową rolę w rozwoju turystyki. Do czynników tych należą między innymi:

- walory turystyczne:
  - walory naturalne,
  - walory antropogeniczne
- stan środowiska naturalnego,
- dostępność komunikacyjna.

Zestawienie powyższych elementów pozwala określić atrakcyjność turystyczną danego Regionu. Należy jednak pamiętać, iż taka ocena jest ściśle związana z oferowanym produktem turystycznym oraz segmentem turystów, którzy mają być odbiorcami danej oferty.

4.1.1. Położenie analizowanego Regionu, obszar objęty projektem.

Województwo świętokrzyskie jest położone w środkowo-południowej części Polski. Graniczy z województwami: małopolskim, śląskim, łódzkim, mazowieckim, lubelskim i podkarpackim. Obejmuje ziemie dawnych województw: kieleckiego, części tarnobrzeskiego oraz po kilka gmin z częstochowskiego, piotrkowskiego i radomskiego.

Mapa nr 1. Województwo świętokrzyskie na tle Polski – mapa.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Województwo świętokrzyskie jest jednym z najmniejszych województw w kraju, zajmuje powierzchnię 116 672 km², co stanowi 3,7% powierzchni Polski. Zajmuje ono 15 miejsce w kraju pod względem wielkości powierzchni. Liczba ludności wynosi 1 288 693 (ok. 3,4% ludności kraju). Na 1 km² przypada ok. 111 osób (średnia w Polsce 124). Najgęściej zaludnione są obszary północne: powiat skarżyski i ostrowiecki, najslabiej natomiast powiat włoszczowski i opatowski.

Tabela nr 5. Województwo świętokrzyskie w liczbach.

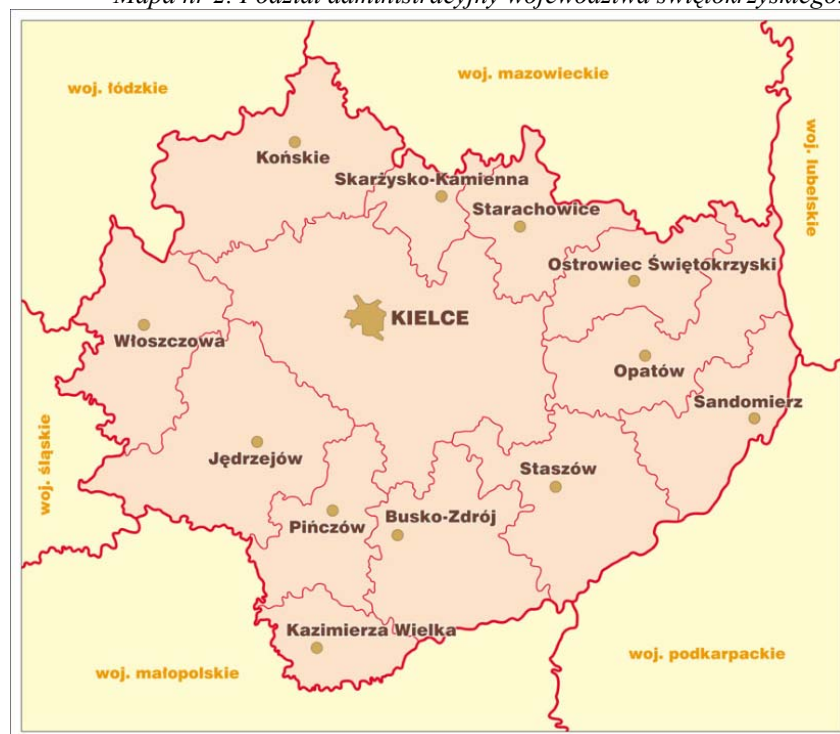
	WOJEWÓDZTWO ŚWIĘTOKRZYSKIE	POLSKA
POWIERZCHNIA (KM ²)	116 672	3,7%
LICZBA LUDNOŚCI	1 288 693	3,4%
GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA (NA KM ²)	111	124
LUDNOŚĆ W WIEKU PRZEDPRODUKCYJNYM ⁷	272 879 (21,2% ludności województwa)	8 087 067 (21,2% populacji Polski)
LUDNOŚĆ W WIEKU PRODUKCYJNYM ⁸	798 163 (61,9% ludności województwa)	24 239 587 (63,5% populacji Polski)
LUDNOŚĆ W WIEKU POPRODUKCYJNYM ⁹	217 651 (16,9% ludności województwa)	5 847 181 (15,3% populacji Polski)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.stat.gov.pl/dane_spol-gosp/ludnosc/powierz_teryt/2005.index.htm

Województwo świętokrzyskie dzieli się na 14 powiatów, 102 gminy (w tym 29 miast) i 2842 wsie. Jego ośrodkiem administracyjnym są Kielce.

Poniższa mapa przedstawia podział administracyjny województwa.

Mapa nr 2. Podział administracyjny województwa świętokrzyskiego.

Źródło: Opracowanie własne Andrzej Paszkowski.

⁷ Wiek przedprodukcyjny 0-17 lat.

⁸ Wiek produkcyjny – mężczyźni 18-64 lata, kobiety 18-59 lat.

⁹ Wiek poprodukcyjny – mężczyźni – 65 lat i więcej, kobiety – 60 lat i więcej.

Podział administracyjny województwa został również przedstawiony w poniższej tabeli.

Tabela nr 6. Podział administracyjny województwa świętokrzyskiego.

POWIAT	GMINY MIEJSKIE	GMINY WIEJSKIE	GMINY MIEJSKO-WIEJSKIE
BUSKI		1. Gnojno 2. Nowy Korczyn 3. Pacanów 4. Solec-Zdrój 5. Stopnica 6. Tuczepy 7. Wiślica	1. Busko-Zdrój
JĘDRZEJOWSKI		1. Imielno 2. Nagłowice 3. Oksa 4. Słupia (Jędrzejowska) 5. Sobków 6. Wodzisław	1. Jędrzejów 2. Małogoszcz 3. Sędziszów
KAZIMIERSKI	-	1. Bejsce 2. Czarnocin 3. Opatowiec	1. Kazimierza Wielka 2. Skalbmierz
KIELECKI	-	1. Bieliny 2. Daleszyce 3. Górnio 4. Łągów 5. Łopuszno 6. Masłów 7. Miedziana Góra 8. Mniów 9. Morawica 10. Nowa Słupia 11. Piekoszów 12. Pierzchnica 13. Raków 14. Sitkówka-Nowiny 15. Strawczyn 16. Zagnańsk	1. Bodzentyn 2. Chęciny 3. Chmielnik
KONECKI	-	1. Fałków 2. Gowarczów 3. Radoszyce 4. Ruda Maleniecka 5. Słupia (Konecka) 6. Smyków	1. Końskie 2. Stąporków
OPATOWSKI	-	1. Baćkowice 2. Iwaniska 3. Lipnik 4. Sadowie 5. Tarłów 6. Wojciechowice	1. Opatów 2. Ożarów
OSTROWIECKI	1. Ostrowiec Świętokrzyski	1. Bałtów 2. Bodzechów 3. Waśniów	1. Ćmielów 2. Kunów
PIŃCZOWSKI		1. Kije 2. Michałów 3. Złota	1. Działoszyce 2. Pińczów
SANDOMIERSKI	1. Sandomierz	1. Dwikozy 2. Klimontów 3. Łoniów 4. Obrazów 5. Samborzec	1. Koprzywnica 2. Zawichost

		6. Wilczyce	
SKARŻYSKI	1. Skarżysko-Kamienna	1. Bliżyn 2. Łączna 3. Skarżysko-Kościelne	1. Suchedniów
STARACHOWICKI	1. Starachowice	1. Brody 2. Mirzec 3. Pawłów	1. Wąchock
STASZOWSKI		1. Bogoria 2. Łubnice 3. Oleśnica 4. Rytwiany 5. Szydłów	1. Osiek 2. Połaniec 3. Staszów
WŁOSZCZOWSKI		1. Kluczewsko 2. Krasocin 3. Moskorzew 4. Radków 5. Secemin	1. Włoszczowa
MIASTO PRAWACH POWIATU	NA 1. Kielce		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.stat.gov.pl/dane_spol-gosp/ludnosc/powierz_teryt/2005.index.htm

Województwo świętokrzyskie położone jest niemal w całości na wyżynnym i pagórkowatym obszarze Wyżyny Małopolskiej. Zachodnią granicę Regionu jest Pilica, wschodnią i południową stanowi Wisła. Północno-wschodnią część obejmuje Wyżyna Kielecka, na zachodzie położona jest Wyżyna Przedborska, na południu wschodnia część Niecki Nidziańskiej¹⁰.

Krajobraz województwa jest bardzo urozmaicony, zwłaszcza w Górach Świętokrzyskich. Bardzo ciekawa pod względem krajobrazowym jest Wyżyna Sandomierska - niemal bezleśna kraina rolnicza, pocięta licznymi wąwozami. Wąski pas terenu województwa jest położony wzdłuż Wisły i stanowi fragment Wyżyny Lubelskiej oraz Kotliny Sandomierskiej. W północnej części tego obszaru (od Koprzywnicy aż po ujście Kamiennej) charakterystyczne są wysokie skarpy doliny Wisły dochodzące nawet do 60 m n.p.m. Województwo w całości należy do dorzecza Wisły, największe rzeki to: Wisła, Pilica, Kamienna, Nida oraz Czarna.

4.1.2. Walory turystyczne.

Na analizę walorów turystycznych Regionu składają się wszystkie te elementy, które mogą stanowić atrakcję dla przybywających na jej teren turystów, będąc magnesem i podstawowym powodem przyjazdu. Walory turystyczne obszaru generalnie można podzielić na walory naturalne oraz antropogeniczne, będące efektem działalności człowieka.

Analiza walorów turystycznych obszaru rozpatrywanych pod kątem potencjału turystycznego Regionu obejmuje ocenę walorów naturalnych i antropogenicznych.

4.1.2.1. Walory naturalne.

Walory naturalne analizowanego obszaru mają niezwykle istotne znaczenie dla kreowanego produktu turystycznego. Od nich w dużej mierze zależą rodzaje i formy turystyki,

¹⁰ Według regionalnego podziału fizyczno-geograficznego województwo świętokrzyskie położone jest w obrębie prowincji Wyżyn Polskich (jej centralna część), podprowincji Wyżyna Małopolska, makroregionach: Wyżyna Kielecka, Niecka Nidziańska, Wyżyna Przedborska.

które mogą być rozwijane. Wielość i różnorodność występującego bogactwa przyrody stanowi nierzadko podstawową atrakcję dla odwiedzających Region turystów.

Region świętokrzyski należy do najczystszych ekologicznie obszarów Polski. Różnorodność budowy geologicznej, ukształtowania form powierzchni terenu, warunków klimatycznych i hydrologicznych oraz bogactwo szaty roślinnej i świata zwierzęcego spowodowało, że ok. 67% powierzchni Regionu objęte jest prawną ochroną przyrody, co stawia województwo na jednym z pierwszych miejsc w kraju. Wysoka ranga świętokrzyskiej przyrody w międzynarodowym i krajowym systemie przyrodniczym związana jest z występowaniem ważnych elementów europejskiej sieci ekologicznej NATURA 2000 i programu ECONET.

Struktura gruntów

Struktura gruntów na danym obszarze dostarcza podstawowych informacji na temat możliwości turystycznego wykorzystania Regionu. To, czy obszar jest wysoko zurbanizowany czy typowo rolniczy, warunkuje formy turystyki, które można uprawiać.

W strukturze gruntów województwa świętokrzyskiego przeważają użytki rolne. Ich powierzchnia wynosi 703,3 tys. ha, co stanowi 63,5% powierzchni całego obszaru. Najwięcej gruntów rolnych w stosunku do ogólnej powierzchni obszaru występuje na terenie powiatu kazimierskiego (89%) i sandomierskiego (81%).

Stopień zalesienia terenu – 28,1% - jest niższy niż średnia dla Polski wynosząca 28,3% i niższy niż średnia europejska (32%)¹¹. Wody zajmują 1,2% powierzchni województwa, tereny mieszkaniowe, przemysłowe i inne zabudowane – 3,4%, komunikacyjne 2,7%, użytki kopalniane 0,2% i nieużytki 0,8%¹².

Powyższe dane pozwalają stwierdzić, iż Region nie jest wysoko zurbanizowany, co sprzyja rozwojowi różnych form aktywności turystycznej.

Ukształtowanie powierzchni i budowa geologiczna

Obszar województwa świętokrzyskiego charakteryzuje się złożoną budową geologiczną. Ukształtowanie powierzchni ziemi jest bardzo zróżnicowane, co jest wynikiem budowy geologicznej i przebiegu głównych struktur tektonicznych.

Główne jednostki geologiczne na terenie województwa świętokrzyskiego przedstawia poniższa mapa:

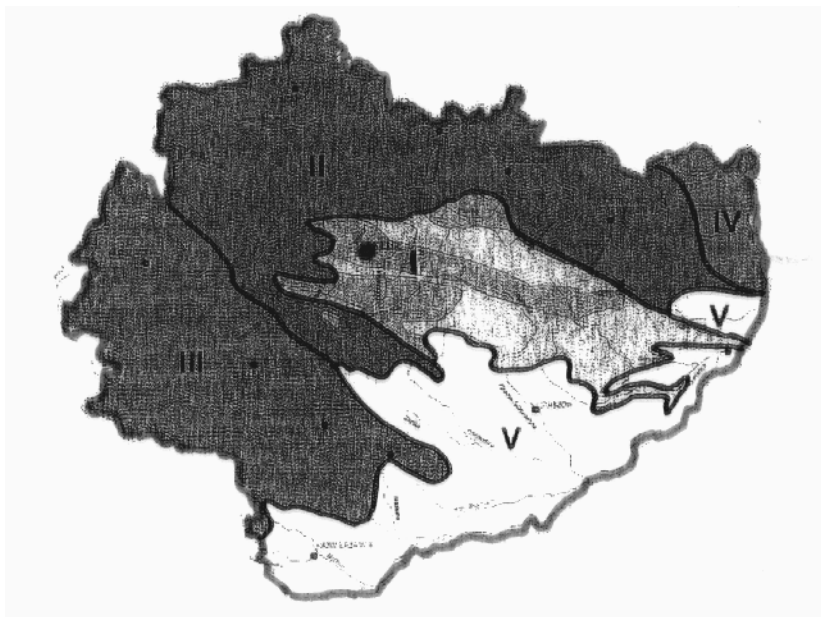
---

¹¹ Na podstawie: "Strategia rozwoju województwa świętokrzyskiego", Kielce, czerwiec 2000.

¹² Na podstawie: "Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego", Świętokrzyskie Biuro Rozwoju Regionalnego.

Mapa nr 3. Główne jednostki geologiczne w województwie świętokrzyskim.

- I- Trzon paleozoiczny Gór Świętokrzyskich
- II- Obrzeżenie permsko-mezozoiczne
- III-Niecka Nidziańska (Miechowska)
- IV- Synklinorium Brzeżne (Niecka Lubelska)
- V- Zapadlisko Przedkarpackie

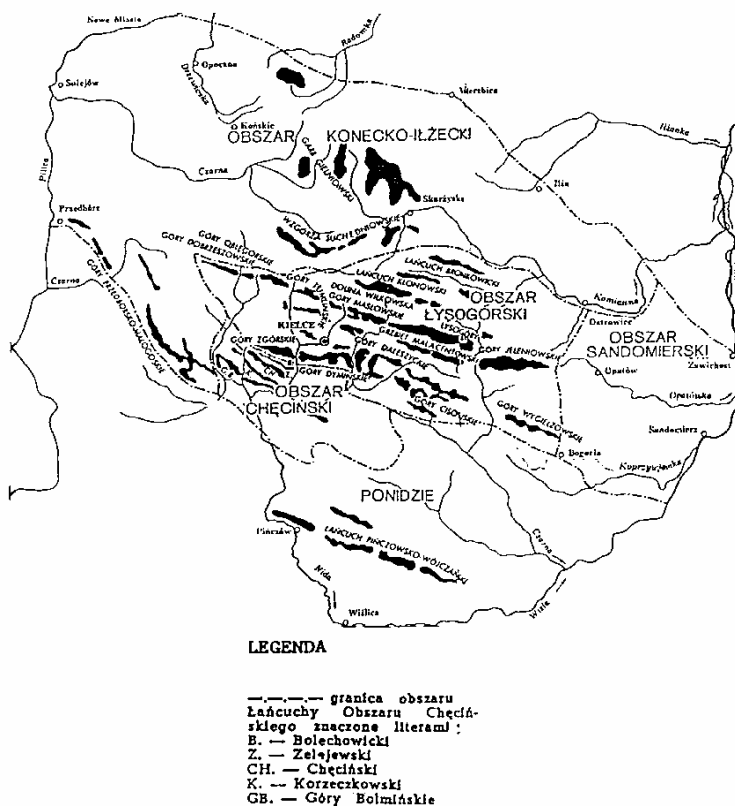

Trzon paleozoiczny zaznacza się w morfologii terenu w postaci pasm wzniesień zajmując środkową i wschodnią część województwa, rozciągając się od Miedzianki koło Chęcina na zachodzie po Sandomierz na wschodzie. Obrzeżenie mezozoiczne wraz z utworami permu osłania trzon paleozoiczny z trzech stron z wyjątkiem wschodniej, gdzie na samym północno-wschodnim krańcu województwa obserwuje się osady Niecki Lubelskiej. Południową i południowo-wschodnią część województwa budują utwory miocenu, wypełniające wielki rów przedgórski - Zapadlisko Przedkarpackie, które tworzą ciągły połażcz przykrywający struktury mezozoiczne również te, które budują rozległe obniżenie w południowo-zachodniej części województwa - Nieckę Nidzińską.

Góry Świętokrzyskie stanowią pod wieloma względami jeden z najciekawszych i piękniejszych rejonów Polski. Są to niewysokie, stare góry, o interesującej budowie geologicznej, gdzie w odsłonięciach obserwuje się osady wszystkich okresów w dziejach ziemi od kambru po czwartorzęd. Nie tworzą jednolitego łańcucha górskiego, lecz składają się z ciągnących się równolegle grzbietów. Najwyższe, znajdują się w centralnej części trzonu paleozoicznego, zbudowanego z najstarszych, a zarazem najodporniejszych na wietrzenie skał. Najważniejsze to Pasma Główne dzielące się na trzy odcinki: zachodni - Pasma Masłowskie, środkowy - Pasma Łysogórskie oraz wschodni - Pasma Jeleniowskie. Najwyższe wzniesienia Gór Świętokrzyskich to Łysogóry (na zachodzie Łysica 612 m n.p.m. i na wschodzie Łysa Góra 595 m n.p.m.). Równolegle do Pasma Głównego biegnie szereg pasm, jak np. Klimontowskie na północy czy składające się z licznych pasm Góry Cisowskie na południu. Najbardziej na północ rozciąga się Pasma Sieradowickie, chociaż skały paleozoiczne pojawiają się jeszcze wśród triasowych Gór Tumlińskich i Oblęgorskich. Ku wschodowi Góry Świętokrzyskie obniżają się. Poszczególne paleozoiczne pasma wznoszą się ponad Wyżyną Sandomierską. Są to Pasma Małacentowskie, Wygiełzowskie i Góra Chełmowa. Na północ od Sandomierza, w przeciętym przez Wisłę stoku, zaznaczają się wyraźnie w krajobrazie Góry Pieprzowe, zbudowane z łupków ilastych z wkładkami kambryjskich piaskowców kwarcytowych. Od południowego-zachodu ostatnie wychodnie

skał paleozoicznych zaznaczają się w formie niewielkich wzniesień Zbrzańskich i Pierzchnickich.

Mapa nr 4. Mapa przeglądowa Krainy Gór Świętokrzyskich (wg E. Massalskiego).

Wyraźnie dominujące w krajobrazie pasma górskie zbudowane są głównie z osadów najstarszej epoki paleozoiku — kambru. Ku północy obserwuje się utwory coraz młodszych epok geologicznych. Kambry reprezentują głównie piaskowce kwarcytowe osiągające bardzo duże miąższości, czasem przekraczające 2000 m. Różnorodność facjalną osadów ordowiku można obserwować np. w rejonie Bukówki. Miękkie i mało odporne na wietrzenie łupki i szarogłazy syluru budują dolinę Wilkowską. Devon w Górach Świętokrzyskich jest dość zróżnicowany. Najpełniejszy i największej miąższości profil, występuje w rejonie Łysogórskim, natomiast liczne luki stratygraficzne widać w południowej części gór. Z dolnodewońskich piaskowców zbudowane jest np. pasmo Klonowskie czy Wał Małacentowski. Z osadów dewonu środkowego - wapieni i dolomitów z liczną fauną głównie koralów, ramienionogów, trylobitów i liliowców, zbudowane są niewysokie wzgórza np. Góra Zamkowa i Zelejowa. Zróżnicowanie facjalne obserwuje się również w osadach górnodewońskich. Masywne wapienie rafowe budują Kadzielnę, Wietrznę i Karczówkę. W rejonie północnym tworzą się w tym czasie cienkoławicowe wapienie okruchowe, takie jak np. w Górnicy czy Ślichowicach. Mniej odporne na erozję są najmłodsze osady dewonu, budując obniżenia morfologiczne biegnące od Kielc do Łagowa. Podobnie miękkie, łupkowo-piaszczyste osady karbonu wypełniają doliny, a czasem, jeśli wśród łupków występują wapienie, tworzą niewielkie wzgórza.

Pomiędzy karbonem dolnym a górnym wystąpiły wielkie ruchy górotwórcze. Wtedy to powstały liczne elementy tektoniki, które do dziś obserwujemy w budowie Gór Świętokrzyskich. Największy z nich to dyslokacja Łysogórska o przebiegu NW-SE, dzieląca tron paleozoiczny na dwie jednostki tektoniczne: północną-łysogórską i południową-kielecką.

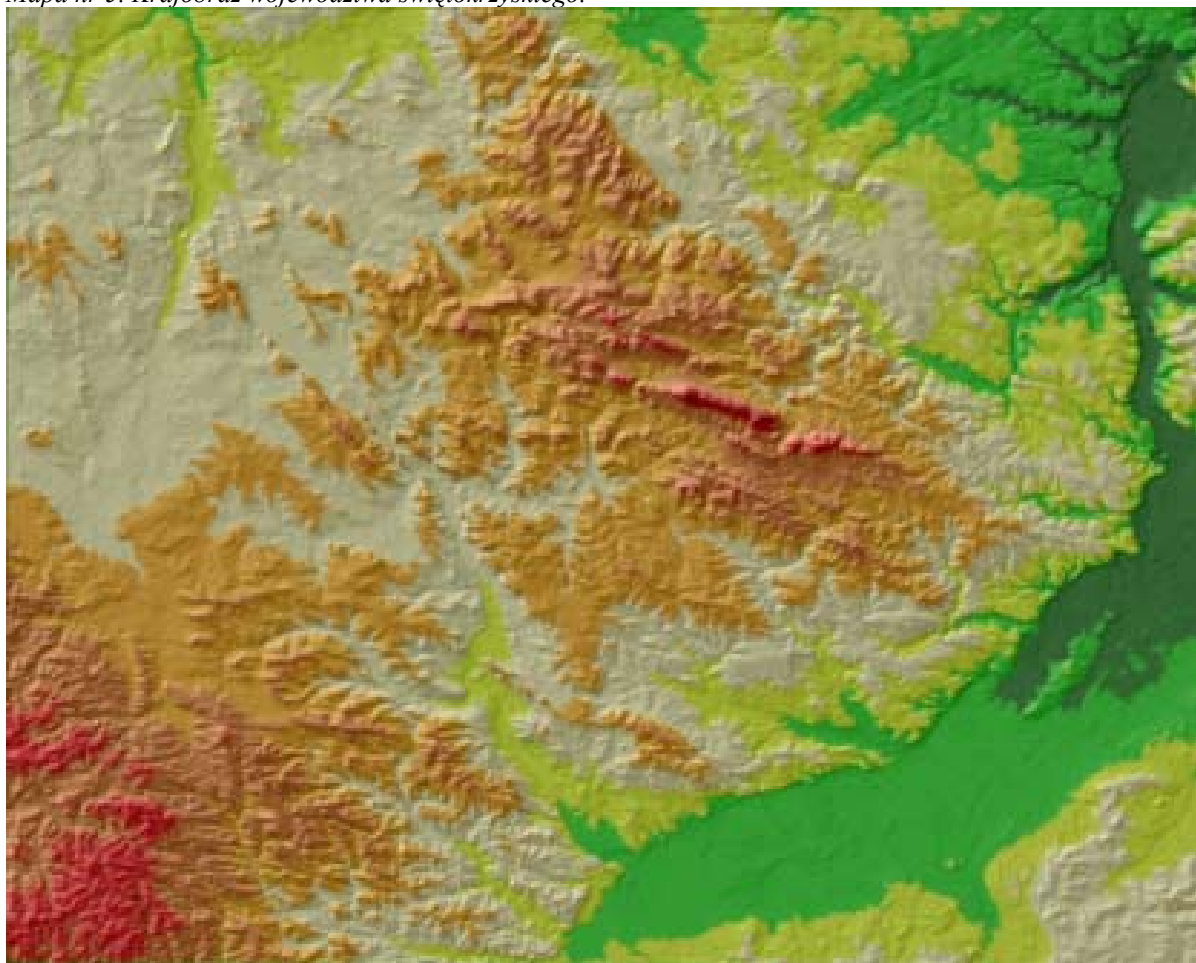
Na sfałdowanych i zerodowanych starszych utworach trzonu paleozoicznego leżą osady drugiej jednostki - obrzeżenia permsko-mezozoicznego Gór Świętokrzyskich. Osady permu to zlepieńce (tzw. zygmuntofskie, od kolumny Zygmunta III Wazy, ustawionej w Warszawie w 1643 r.) oraz wapienie, margle i łupki zaznaczające się w rzeźbie terenu wzniesieniami np. w Bolechowicach i Kajetanowie. Młodsze utwory to już era mezozoiczna. Osady triasu dolnego (piaskowce) obserwuje się w północnej części Gór Świętokrzyskich w okolicach Tumlina i Suchedniowa oraz znacznie mniejszy pas wychodzi na południe od Chęcina. Wiśniowe piaskowce triasowe są od dawna przedmiotem eksploatacji i są wykorzystywane jako bloczny materiał budowlany. Stopniowo osady piaszczyste posiadają coraz większą ilość wkładek węglanowych aż do wyłącznie wapieni z liczną fauną małży, ślimaków i ramienionogów, zwanych wapieniem muszlowym. Z tych osadów zbudowane są niewielkie wzgórza w północnym i południowym obrzeżeniu Gór Świętokrzyskich. Bardzo zróżnicowane litologicznie osady górnego triasu (iły, piaskowce, zlepieńce z rudami żelaza i węglem brunatnym), jako miękkie, mało odporne na wietrzenie osady wypełniają morfologiczne obniżenia między bardziej odpornymi na erozję osadami triasu i jury. Jura dolna (lias) reprezentowana jest przez piaszczyste osady lądowe, występujące prawie wyłącznie w rejonie północnym, np. w okolicach Szydłowca. W jurze środkowej (dogger) nastąpił wielki zalew morza obejmujący całe obrzeżenie Gór Świętokrzyskich. Osady płytkiego morza (piaskowce, mułowce, margle i wapienie z amonitami) można obserwować np. na północy w dolinie Kamiennej i na południu w Woli Morawickiej. Jurę górną (malm) charakteryzują dużej miąższości utwory węglanowe - wapienie z amonitami i bardzo liczną fauną ślimaków, małży i ramienionogów. Z osadów jurajskich zbudowane jest wiele wzgórz w południowym obrzeżeniu Gór Świętokrzyskich np. Pasma Małogoskie, Przedborskie czy Grząby Bolmińskie. Na pograniczu jury i kredy nastąpiły ruchy tektoniczne, w konsekwencji których morze wycofało się i cały obszar Gór Świętokrzyskich był lądem. Potężny zalew morza, największy w dziejach ziemi, nastąpił w kredzie środkowej. Utworzyły się wtedy osady piaszczyste, margliste i wapienne z bardzo liczną fauną amonitów, belemnitów i małży. Między kredą a najmłodszą epoką - kenozoikiem i okresem trzeciorzędem, nastąpiły ponownie silne ruchy tektoniczne, które spowodowały ustąpienie morza kredowego, a cały wynurzony obszar poddany został intensywnym fałdowaniom. Zaburzeniom uległy utwory paleozoiczne i mezozoiczne. Kolejny okres lądowy obejmował starszy trzeciorzęd (paleogen). Był to czas bardzo intensywnej erozji. Zniszczone zostały nie tylko osady mezozoiczne, ale erozja dotarła do trzonu paleozoicznego. W miocenie nastąpiła kolejna transgresja morska. Morze nie pokryło w całości terenu województwa, wkroczyło jedynie zatokami w południowej i południowo-wschodniej jego części, tworząc bardzo postrzępioną linię brzegową. Tworzyły się wówczas osady Zapadliska Przedkarpacciego. Są to: zlepieńce, piaskowce, piaski, margle i iły z bogatą fauną małży i ślimaków (wyjątkowo dobrze zachowaną w Korytnicy) oraz wapienie litotamniowe, tzw. „pińczak”, będące od wieków eksploatowane jako bloczny kamień budowlany. W innych rejonach morza miocenijskiego powstały wielkie złoża gipsu (rejon Buska i Wiślicy), a gdy gipsy uległy przemianom metasomatycznym, powstały złoża siarki rodzimej (rejon Tarmobrzeg, Szydłów, Staszów). Najmłodszym ogniwem miocenu są iłowce, mułowce (tzw. iły krakowieckie). Z trzeciorzędowymi i mezozoicznymi osadami Zapadliska Przedkarpacciego związane jest też występowanie unikatowych wód mineralnych i leczniczych w rejonie Buska-Zdroju i Solca-Zdroju. W końcu miocenu już ostatni raz Góry Świętokrzyskie uległy ruchom górotwórczym, ale już nie tak intensywnym i zostały w tym czasie wypiętrzone. Najmłodszy trzeciorzęd (pliocen) był znów okresem lądowym, na którym dominowały silne procesy erozji.

Południową i południowo-zachodnią część województwa świętokrzyskiego obejmuje fragment szerokiego obniżenia zwanego Niecką Nidziańską (Miechowską), stanowiącą fragment dużej jednostki geologicznej, jaka jest Synklinorium Szczecińsko-Łódzko-Miechowskie. Granica południowo-wschodnia jest trudna do ustalenia, ponieważ ta część niecki uległa obniżeniu w wyniku ruchów górotwórczych i obecnie jest przykryta osadami trzeciorzędowymi analogicznymi jak w Zapadlisku Przedkarpackim. Niecka ma charakter synklinorium zbudowanego z kilku podrzędnych jednostek, którymi są: Depresja Połaniecka, Wał Wójczo-Pińczowski, Depresja Solecka oraz Wypiętrzenie Wodzisławskie. W centralnej części Niecki występuje Płaskowyż Jędrzejowski, składający się z szeregu garbów, podobnie jak Płaskowyż Proszowicki, którego tylko wschodnia część znajduje się w granicach województwa. Dla obszaru Depresji Soleckiej charakterystyczne są zjawiska krasowe rozwinięte w skałach gipsowych. W okolicach Pińczowa wznosi się do około 100 m ponad otaczający obszar, wzgórze o stromych stokach i płaskim szczycie, jest to Wał Wójczo-Pińczowski. Depresję Połaniecką buduje szereg płaskich wzniesień. Niecka Nidziańska wypełniona jest osadami permsko-mezozoicznymi i trzeciorzędowymi słabo zdeformowanymi tektonicznie, z wyjątkiem silnie zdyslokowanej strefy kontaktowej z trzonem paleozoicznym. Skały paleozoiczne występujące w podłożu Niecki są podobnie wykształcone litologicznie i podobnie sfałdowane i zdyslokowane jak na obszarze Gór Świętokrzyskich. Osady mezozoiczne reprezentowane są przez trias (piaskowce, wapienie i łupki), jurę (piaskowce, zlepieńce, wapienie) oraz kredę (piaski glaukonitowe z fosforytami, wapienie, opoki, margle). W trzeciorzędzie (miocen) na teren Niecki wkroczyło morze, powiązane genetycznie z Zapadliskiem Przedkarpackim. Niewielki obszar północno-wschodniej części województwa świętokrzyskiego stanowi fragment odcinka lubelskiego Synklinorium Brzeźnego - Niecki Lubelskiej. Budują go utwory kredy, wykształcone w postaci piasków i wapieni glaukonitowych, margli, piaskowców z konglomeratami fosforytów, wapieni i opok z krzemieniami.

W czwartorzędzie klimat zaczął się oziębiać aż obszar Gór Świętokrzyskich został pokryty lodolodem, z którego wystawały tylko nieliczne wzniesienia, ulegając silnej erozji. Topniejący w późniejszej, międzylodowcowej epoce, lodowiec, cofał się pozostawiając różnorodne osady jak np. gliny morenowe, piaski i żwiry lodowcowe i wodnolodowcowe czy głazy narzutowe (granity i gnejsy skał północnych). Drugie, środkowopolskie, zlodowacenie nie objęło swym zasięgiem Gór Świętokrzyskich, lecz klimat strefy przylodowcowej sprzyjał powstawaniu gołoborzy, które do dziś fascynują obserwatorów. W następnym okresie międzylodowcowym, podobnie jak poprzednim, dominuje erozja rzek, wymywających rozległe doliny i wąwozy, które w czasie już ostatniego (bałtyckiego) zlodowacenia zostały wypełnione przez utwory lodowcowe, głównie lessy. Grubą warstwą lessów pokryta jest stosunkowo płaska, poprzecinana licznymi wąwozami, parowami i dolinami lewobrzeżnych dopływów Wisły — żyzna Wyżyna Sandomierska.

Mapa nr 5. Krajobraz województwa świętokrzyskiego.

Kopaliny

Województwo świętokrzyskie od najdawniejszych czasów było terenem pozyskiwania surowców mineralnych. Jest to obszar o wyjątkowo bogatej i urozmaiconej bazie kopalin, które w różnych okresach dziejów były wykorzystywane. Najstarsze ślady górniczej działalności człowieka dotyczą krzemienia jako surowca do wyrobu prymitywnych narzędzi, surowców ilastych jako materiał garncarski i naturalnych barwników.

W wielu miejscach na terenie województwa odnaleziono ślady starożytnego i średniowiecznego wydobycia rud żelaza (dymarki). Rudy te były przedmiotem wydobycia jeszcze po drugiej wojnie światowej. W północnym rejonie województwa istniał szereg kopalni, obecnie już nie użytkowanych np. Kopalnia Jan Dziadek, Stara Góra, Edward, Henryk, Majówka i kilka innych. Kopalnię rud żelaza z czasów rzymskich odkryto w Rudkach koło Nowej Słupi. Do lat siedemdziesiątych XX wieku w kopalni „Staszic” w Rudkach wydobywano rudy żelaza, a przez pewien okres działania kopalni, pozyskiwano tam uran.

Od XV do XVIII wieku istniał na terenie województwa ważny ośrodek wydobycia rud miedzi, cynku, ołowiu i srebra. Eksploatacja koncentrowała się w rejonach Chęciny, Miedzianki, Miedzianej Góry, Kielc (Karczówka), Piekoszowa i Łagowa.

Dzisiaj nie eksploatuje się już rud żelaza ani metali kolorowych. Zaniechano także wydobycia innych dość rzadkich surowców, jak np. fosforyty, baryt, bentonity, ziemia krzemionkowa czy ochry, choć nadal istnieją udokumentowane złoża tych kopalin.

Obecnie najpopularniejszymi kopalinami, a zarazem surowcami o największym znaczeniu gospodarczym na terenie województwa świętokrzyskiego są surowce skalne, głównie węglanowe. Wydobycie pozostałych surowców, choć mniejsze pod względem wielkości, ma również duże znaczenie dla gospodarki kraju i województwa. Eksploatowane są także: siarka rodzima, gipsy, piaskowce, piaskowce kwarcytowe, piaski, surowce ilaste i w niewielkiej ilości ropa naftowa. Odrębnym zagadnieniem jest pozyskiwanie wód mineralnych o właściwościach leczniczych.

Surowce węglanowe (wapienie, dolomity, margle) wykorzystywane są jako surowiec do produkcji cementu, wapna, kruszywa drogowego i budowlanego, jako bloczny materiał budowlany oraz w przemyśle hutniczym i cukrowniczym, a odpady niektórych odmian wapieni mają zastosowanie jako mączki do wapnowania gleb. Złóża surowców węglanowych występują głównie w centralnej części województwa. Surowiec mający zastosowanie do produkcji cementu pozyskiwany jest ze złóż: Gliniany-Duranów, Leśnica-Małogoszcz, Kowala, Celiny i Bukowa. W przemyśle wapienniczym wykorzystywane są wapienie z 8 złóż np. Trzuskawica, Sobków 84, Ostrówka i Ołowinka, Chęciny-Wolica. Z 20 eksploatowanych złóż surowców węglanowych, kopalina stosowana jest jako kruszywo drogowe i budowlane. Największe z nich to: Jaźwica, Radkowice-Podwole, Morawica III, Laskowa Góra, Jurkowice, Budy. Bloczny materiał budowlany uzyskuje się ze złóż: Wola Morawicka, Bolechowice oraz ze złoża o bardzo starej tradycji górniczej — Pińczów. Trzeciorzędowy wapień litotamniowy, występujący w okolicach Pińczowa był od bardzo dawna cenionym surowcem. Najstarsze elementy z tzw „pińczaka” znane są z X wieku z Wiślicy. Surowiec jest nadal wykorzystywany i jako doskonały materiał rzeźbiarski i elewacyjny, zdobi liczne budynki w kraju i za granicą.

Piaskowce występują zarówno w osadach obrzeżenia mezozoicznego, jak i trzonu paleozoicznego Gór Świętokrzyskich. Te młodsze, triasowe o wiśniowym zabarwieniu są wykorzystywane od bardzo dawna jako bloczny materiał budowlany (wykonuje się z nich: płyty, kształtki, okładziny). Jednym z najstarszych przykładów ich budowlanego wykorzystania, jest kamieniarka w XII-wiecznym klasztorze cystersów w Wąchocku. Dewońskie piaskowce kwarcytowe eksploatowane są w złożu Bukowa Góra jako surowiec do produkcji materiałów ogniotrwałych. Kambryjskie kwarcyty, pozyskiwane ze złoża Wiśniówka, są wysokiej jakości kruszywem kolejowym.

Siarka występuje w południowo-wschodniej części województwa, w rejonie Staszowa, Grzybowa, Osieka, Piaseczna. W średniowieczu eksploatowano siarkę we wsi Czarkowy nad Nidą. Po drugiej wojnie, gdy był ogromny popyt na ten surowiec udokumentowano na terenie województwa 7 złóż siarki rodzimej. W latach 50–70-tych eksploatacja prowadzona była na szeroka skalę, głównie metodą podziemnego wytopu ze złóż Grzybów-Gacki i Osiek. Złóże Piaseczno eksploatowano systemem odkrywkowym. Obecnie zagospodarowane jest złożo siarki — Osiek (jedyne w Polsce). Surowiec wydobywany jest metodą otworową.

Gipsy są kopaliną mającą bardzo szerokie zastosowanie w przemyśle chemicznym, cementowym, papierniczym, w rolnictwie, medycynie i architekturze. Ich występowanie związane jest z zasięgiem osadów miocenu Niecki Nidziańskiej. Pokłady gipsów odsłaniają się na powierzchni kilkuset kilometrów kwadratowych, w południowej części województwa, w rejonie Buska, Działoszyc, Skalmierza i Wiślicy. Udokumentowano 8 złóż tego surowca. Obecnie eksploatowane są dwa: Leszcze i Borków-Chwałowice.

Kruszywo naturalne (piaski) są surowcem mającym bardzo szerokie zastosowanie i najbardziej powszechnie wykorzystywanym. Występowanie piasków związane jest z najmłodszą, czwartorzędową, formacją geologiczną, pokrywającą starsze osady na znacznej powierzchni województwa. Piaski mające zastosowanie w budownictwie i drogownictwie udokumentowano w około 120 złożach, z czego ponad 20 jest aktualnie wykorzystywane np. Mosty i Suków w okolicach Kielc czy kilka złóż Pawłowice w rejonie Pińczowa. Udokumentowano również 5 złóż piasku do produkcji cegły wapienno-piaskowej. Aktualnie wydobywanie prowadzone jest w złożu Czostków. Na terenie województwa udokumentowano także złoża piasku do produkcji betonów komórkowych (sylikatów). Z trzech złóż, eksploatowane jest jedno — Żeliszawice. Piaski formierskie (3 złoża) i piaski szklarskie (2 złoża) nie są obecnie wykorzystywane.

Surowce ilaste były kopalnią wykorzystywaną już w epoce kamiennej i są eksploatowane do dziś. Ich występowanie wiąże się z północną i południową częścią województwa. Surowcem są głównie gliny i ropy jurajskie i trzeciorzędowe, udokumentowano również kilka złóż glin ilastych czwartorzędowych. Na terenie województwa udokumentowano około 60 złóż surowców ilastych. Surowiec dla celów wytwarzania elementów ceramiki budowlanej jest wydobywany w kilkunastu złożach. Największe wydobywanie odbywa się w złożach: Odonów, Górka i Pałęgi. Pozostałe złoża to: gliny ceramiczne (6 złóż, eksploatowane jedno - Baranów), bentonity (3 złoża) oraz ilasty surowiec do produkcji cementu (2 złoża).

Wody mineralne o właściwościach leczniczych występują w rejonie Niecki Nidziańskiej. Pozyskiwane są z dwóch złóż Busko i Solec-Zdrój. Wśród występujących tu wód wyróżniamy dwa zasadnicze typy: wody siarczkowe i siarczanowe, czasem z dodatkiem jodu lub bromu oraz wody chlorkowe z dodatkiem wapnia, sodu, jodu lub bromu.

Ropa naftowa występuje w najbardziej na południe wysuniętej części województwa, w rejonie Zapadliska Przedkarpackiego, ale głównie w województwie małopolskim. Aktualnie niewielka eksploatacja prowadzona jest ze złoża Pawłowice poza granicami województwa świętokrzyskiego. W powiecie kazimierskim znajduje się fragment terenu i obszaru górniczego złoża.

Oprócz złoża siarki, które jest eksploatowane metodą podziemnego wytopu, wszystkie pozostałe są udostępnione odkrywkowo. Na terenie województwa istnieje bardzo wiele wyrobisk czynnych, jak i tych, gdzie okresowo zaniechano eksploatacji oraz takich, gdzie surowiec już wyeksploatowano, a odkrywka wymaga rekultywacji lub też została zrehabilitowana.

Reasumując, województwo świętokrzyskie należy do przodujących w kraju w wielkości zasobów i ich wydobycia oraz różnorodności występowania kopalni. Wielkości rocznego wydobycia surowców dla przemysłu wapienniczego, cementowego, kwarcytów ogniotrwałych i gipsów, stawia województwo na pierwszym miejscu w kraju, a na drugim pod względem wielkości eksploatacji kamieni budowlanych i drogowych oraz siarki.

Geologiczne walory turystyczne

Każda ingerencja człowieka odsłaniająca budowę górotworu, mimo, że zmienia stan środowiska przyrodniczego, jest równocześnie oprócz kopalni surowca, kopalnią wiedzy na temat warunków, jakie panowały w odległych epokach. Oprócz odsłonień dokonanych przez człowieka, na terenie województwa świętokrzyskiego jest wiele interesujących pojedynczych

skał, grot, jaskiń, głązów narzutowych oraz innych form mających wartość naukową i dydaktyczną. Te wyjątkowe obiekty to rezerваты i pomniki przyrody nieożywionej, objęte różnymi formami ochrony.

Miasto Kielce od bardzo dawna było miejscem pozyskiwania kopalin. W XVII i XIX wieku eksploatowano rudy żelaza w kopalni „Włodzimierz”, a w okresie od XVI do XIX wieku, w Białogonie funkcjonowała huta przerabiająca rudy miedzi i ołowiu z okolicznych kopalń. Wschodnie wapieni dewońskich położone między Karczówką, Górą Stokową i Białogonem należały niegdyś do największych obszarów kruszonośnych w Górach Świętokrzyskich. W późniejszym okresie wzrosło zapotrzebowanie na surowce skalne. Na Kadzielni i Ślichowicach funkcjonowały największe kopalnie tych surowców. W granicach miasta istnieje dzisiaj 21 złóż surowców skalnych. Część z nich nie była nigdy udostępniona, a w znacznej części zakończono wydobywanie. Eksploatowano głównie surowce węglanowe (wapień i dolomity), ale także piaskowce, piaski i mułki. Aktualnie wydobywanie jest prowadzone tylko ze złoża wapieni Trzuskawica, którego niewielki fragment znajduje się w granicach administracyjnych miasta.

Już nieczynne, wyeksploatowane odkrywki, ale posiadające ciekawe wartości przyrodnicze zostały objęte ochroną. Na terenie miasta istnieje 5 takich rezerwatów. Klasycznym przykładem jest kamieniołom na Ślichowicach, gdzie można obserwować bardzo silnie sfałdowane wschodnie wapieni. Inaczej zostało zagospodarowane wyrobisko na Kadzielni. Oprócz interesujących obserwacji geologicznych jak: bogata fauna kopalna, kopalne zjawiska krasowe, jak i młodsze formy krasu w formie jaskiń, najgłębsze partie wyrobiska wypełnia woda o seledynowym odcieniu, a w części wyrobiska utworzono amfiteatr na około 5000 miejsc. Jeszcze nie zagospodarowane wyrobisko po eksploatacji wapieni dewońskich — Wietrznia, tak jak Kadzielnia i Ślichowice, zgrupowane zostały w niedawno powstałym Geoparku, którego powołanie ma się przyczynić do polepszenia stanu tych zabytków przyrodniczych.

Województwo świętokrzyskie ze względu na swoją interesującą budowę geologiczną jest, zwłaszcza w centralnej, najbardziej odkrytej geologicznie części, bogate w obiekty przyrody nieożywionej. Nasycenie różnymi chronionymi obiektami przyrody nieożywionej na stosunkowo niewielkiej przestrzeni Regionu, staje się jego wybitnym wyróżnikiem nie tylko w skali kraju. Obiektom przyrodniczym towarzyszą liczne zabytki historyczne związane z działalnością górnictwem. Łącznie na terenie regionu świętokrzyskiego różnymi formami ochrony przyrody objęto ponad 200 obiektów geologicznych. Są to naturalne i sztuczne odsłonięcia skał, różne formy wietrzenia, profile geologiczne, fragmenty struktur tektonicznych, miejsca występowania rzadkich minerałów, głązy narzutowe, źródła i dawne kopalnie rud metali. Bardzo trudno dokonać wyboru, jeśli w ramach jednego opracowania nie można przedstawić wszystkich ciekawych miejsc, choć wszystkie na to zasługują. Do najciekawszych i może najbardziej znanych należą:

- **Jaskinia "Raj"** ze swą niezwykłą szatą naciekową, najbogatszą z dotychczas odkrytych w Polsce oraz namuliskami zawierającymi cenne warstwy kultury.
- **Krzemionki k. Ostrowca Świętokrzyskiego**, gdzie ochroną objęto liczne pola górnicze z młodszej epoki kamiennej. Wydobywano tu krzemień pasiasty służący do wyrobu narzędzi i broni. Są to najciekawsze i najlepiej zachowane kopalnie podziemne z tego okresu. Utworzone Muzeum i Rezerwat Archeologiczno-Przyrodniczy m.in. odtwarza metody pozyskiwania krzemienia.
- Państwowy Instytut Geologiczny w Warszawie proponuje utworzenie **"Geoparku Doliny Kamiennej"**. Północny fragment województwa, między obszarem źródłiskowym tej rzeki a okolicami Bałtowa, stanowi wyjątkowo cenny w skali europejskiej i światowej teren przyrodniczo-kulturowy. W obrębie Geoparku znalazłoby się 14 obiektów, m.in. rezerваты skalne Krynki i Adamów, Rezerwat

Rydno, Zakład Wielkopiecowy w Muzeum Przyrody i Techniki w Starachowicach, Krzemionki k Ostrowca Św. i Skałki Piekło koło Nieklania. Ponadto Geopark obejmowałby jeszcze szereg interesujących stanowisk geologicznych, paleontologicznych (starsze od kopalni krzemienia), kopalnie rud żelaza, piecowiska z okresu rzymskiego, a ostatnim stanowiskiem byłby Bałtowski Park Jurajski.

- **Góra Jeleniowska** — pasmo wychodni górnokambryjskich piaskowców kwarcytowych, w formie ostańców i rozwalisk skalnych typu gołoborzy.
- **Góra Miedzianka** — rezerwat, gdzie celem ochrony jest zachowanie obszaru o wyjątkowych walorach krajobrazowych, ale także rzadko spotykanych minerałów, pozostałości dawnych prac górniczych (szyby i sztolnie) oraz jaskiń.
- **Góra Zelejowa** — jako piękny przykład wietrzenia krasowego wapieni, a także ciekawych zjawisk tektonicznych.
- **Skorocice** — rezerwat obejmuje poziome pokłady mioceńskich gipsów, procesów krasowych rozwiniętych w tych osadach oraz roślinność stepową.
- **Gagaty Soltykowskie** — zachowanie odsłoneń skał dolnojurajskich, z okazami mineralogicznymi, paleontologicznymi, a także różnorodnymi formami syderytu. Ponadto w spoiwie piaskowców występowały gagaty — odmiana węgla brunatnego, a na powierzchni ławic piaskowca odkryto ślady dinozaurów.
- **Kręgi Kamienne** — odsłonięcie piaskowców triasowych oraz cennych zabytków kultury materialnej, w tym rezerwatu archeologicznego "Góra Grodowa", gdzie znajdują się prehistoryczne kręgi kamienne.
- **Góra Perzowa** — odsłonięcie piaskowca triasowego, gdzie między blokami skalnymi ukryta jest kapliczka św. Rozalii, a wszystko położone jest wśród lasu jodłowo-bukowego.
- **Gory Pieprzowe** – położone obok Sandomierza góry zwane także Pieprzówkami, są najstarszymi w Polsce. Nazwę zawdzięczają liczącym ok. 500 milionów lat skałom kambryjskim, które pod wpływem licznych czynników atmosferycznych, przypominają wyglądem pieprz.
- **Skałki Piekło pod Nieklaniem** — gdzie chronione są osobliwe, erozyjne formy piaskowca.
- **Jaskinia Zbójecka** – położona we wschodnim zboczu Wąwozu „Dule” na wysokości 312,5 m n.p.m. i należy do jednych z najdłuższych w regionie świętokrzyskim o łącznej długości ok. 200m.

Na terenie województwa istnieje jeszcze wiele takich miejsc, w nazwie, których jest słowo "piekło". Jest jaskinia koło Chęcín o tej nazwie, ale w większości są to pojedyncze skalne bloki lub skupiska skał, np. Piekło Dalejowskie i Brama Piekielna w gminie Bliżyn, skały Piekło w gminie Końskie, czy urwisko skalne Piekło w Miedzianej Górze. Jest też w gminie Masłów - Wielki Kamień, częściej znany pod nazwą, już nie piekielnego, ale Diabelskiego Kamienia.

Część byłych wyrobisk górniczych zrekultywowano w kierunku wodnym. W najniższych partiach odkrywek powstały malownicze oczka wodne lub kąpieliska. Są to miejsca, gdzie można obserwować odsłonięcia skał różnych epok geologicznych, ale równocześnie obiekt, który może służyć celom rekreacyjnym. Np. Barcza czy Gacki-Krzyżanowice - kąpielisko po byłej kopalni gipsu, gdzie pozostawiono ścianę wychodni gipsowych dla celów dydaktycznych. Piękny, podłużny "fiord" wypełniony wodą, niezwykle, lazurowego koloru, powstał w wyrobisku Wiśniówka Mała pod Kielcami. W ścianach można obserwować odsłonięcia kambryjskich piaskowców kwarcytowych,

różniących się charakterem petrograficznym, przelawionych wkładkami łupków. Przy istniejącym, dogodnym dojeździe (lokalizacja niedaleko drogi krajowej E-7) obiekt możnaby było przeznaczyć dla celów naukowo-dydaktycznych, a także jako miejsce rekreacji dla uprawiania sportów wodnych (żeglarstwo, nurkowanie itp.). Niestety wyrobisko jest aktualnie zasypywane odpadami eksploatacyjnymi i przeróbczymi.

Od 1967 r. cyklicznie, w Nowej Słupi, odbywają się Dymarki Świętokrzyskie, które w odróżnieniu od innych festynów archeologicznych, wyrosły na gruncie badań naukowych. Głównym celem tej imprezy jest przybliżenie widzom dawnych technik produkcji żelaza. Około dwa tysiące lat temu, na terenie Gór Świętokrzyskich funkcjonowało centrum hutnicze, jedno z największych w ówczesnej Europie. Prowadzone badania wykazały, że w około 400 tys. piecach dymarkowych wyprodukowano tutaj ponad 8 tys. ton żelaza. W czasie trwania festynu, wiernie odtwarza się pełen cykl produkcyjny (rekonstruuje się piec szybowy i proces metalurgiczny). Mimo, że wiele renomowanych ośrodków akademickich Europy prowadzi podobne eksperymenty, w dalszym ciągu nie udało im się uzyskać tak wysokiej jakości tzw. "gąbki żelaznej" jak naszym odległym przodkom.

Reasumując, województwo świętokrzyskie to wyjątkowo interesujący obszar pod względem budowy geologicznej oraz zasobów surowców i ich wykorzystywania przez człowieka. Nagromadzone tu obiekty, o niepowtarzalnych walorach, dają możliwość wykorzystania ich w rozwoju turystyki, rekreacji jak i dla celów edukacyjnych oraz naukowo-dydaktycznych.

Uwarunkowania klimatyczne

Warunki klimatyczne województwa świętokrzyskiego charakteryzowane przez: temperaturę powietrza, opad atmosferyczny, prędkość i kierunek wiatru, nasłonecznienie i zachmurzenie, wykazują dość duże zróżnicowanie wynikające głównie z wysokości nad poziomem morza i morfologii terenu. Zgodnie z podziałem klimatycznym Polski (wg W. Okołowicza) na obszarze województwa można wyróżnić następujące regiony:

- Region Małopolski wraz z Krainą Gór Świętokrzyskich.
- Region Mazowiecko-Podlaski — częściowo wkracza na północno-wschodnią część województwa.
- Region Podkarpacki — ciągnie się wzdłuż Wisły w południowo-wschodniej części województwa.
- Subregion Niziny Sandomierskiej — wkracza klinem na obszar województwa na północ od ujścia Nidy do Wisły.

Średnia roczna temperatura powietrza z wielolecia (1971–2000 r.) w Regionie wynosi 7,4°C. Różnice pomiędzy maksymalnymi i minimalnymi temperaturami są duże i dochodzą nawet do 70°C. W miesiącach letnich upały osiągają temperaturę nawet 33°C, a zimowe mrozy sięgają do -35°C. Liczba dni z mrozem wynosi od 50 do 60, z wyjątkiem ujścia Nidy, gdzie spada poniżej 50 dni. Dla przymrozków analogiczne dane wynoszą 110–130, przy ujściu Nidy poniżej 110 dni.

W styczniu znaczna część Regionu objęta jest izotermą -4°C, wyjątek stanowi cieplejszy południowo-wschodni obszar przylegający do Wisły. Najniższą temperaturę wykazują Góry Świętokrzyskie (Święty Krzyż — -5,2°C). Najwyższą temperaturę roczną powietrza wykazują Niecka Nidziańska, Kotlina Sandomierska i zachodnia część województwa przyległa bezpośrednio do Pilicy. Najcieplejszym miesiącem jest lipiec-temperatura waha się od 15,7°C w Łysogórach do 18,4°C w Busku-Zdroju.

Roczna suma opadów atmosferycznych w województwie wynosi 602,8 mm i jest uzależniona głównie od wysokości nad poziomem morza oraz rzeźby i ekspozycji terenu. Podobnie jak temperatura powietrza, opady są bardzo zróżnicowane przestrzennie. Więcej opadów występuje w części centralnej Regionu, niż we wschodniej i południowo-wschodniej. Najwięcej opadów otrzymują Łysogóry- główne pasmo Gór Świętokrzyskich (Nowa Słupia - 840 mm, Św. Krzyż - 822 mm). Najmniej przypada na wschodnią część Niecki Nidziańskiej i Kotlinę Sandomierską (ok. 550 mm). Najobfitsze opady przypadają na miesiące czerwiec i lipiec, a najmniejsze na styczeń i luty. Liczba dni z opadami waha się od 150 do 170. W miesiącach letnich występuje grad, szczególnie w południowej części województwa. Pokrywa śniegowa zalega od 60 do 90 dni, w południowo-wschodniej części Regionu może spaść nawet poniżej 60 dni.

W Regionie przeważają wiatry zachodnie i północno-zachodnie. Najrzadziej spotykane są wiatry północne, północno-wschodnie i południowe. Aż 85% wszystkich wiatrów przypada na wiatry słabe (poniżej 5 m/s), 10% na wiatry umiarkowane (5–10 m/s), 5% na wiatry o prędkości powyżej 10 m/s.

Średnioroczne zachmurzenie w województwie wynosi 6,4 (w Polsce 6,6). Największe występuje w grudniu, najmniejsze w sierpniu i wrześniu.

Województwo jest bardziej nasłonecznione niż regiony północne i zachodnie, mniej niż południowo-wschodnie. Średnie nasłonecznienie wynosi ok. 5–6 h dziennie. Największe występuje w okresie letnim — 9–9,5 h, najmniejsze w zimie — 2–3 h. W Regionie największe nasłonecznienie obserwuje się na obszarze Niecki Nidziańskiej, a najmniejsze na Wyżynie Kieleckiej.

Specyficzne cechy klimatu wykazują Góry Świętokrzyskie. Ich indywidualizm wyraża się przede wszystkim w stosunkach termiczno-opadowych, co wynika z ich wysokości bezwzględnej i urozmaiconej rzeźby terenu. Charakteryzują się ostrzejszym klimatem w porównaniu do otaczających je terenów (niższa średnia roczna temperatura — 5,5–7,0°C; zwiększona liczba dni przymrozkowych — 130–140; zwiększona liczba dni z pokrywą śniegową — 90–100) i bardzo zróżnicowanymi opadami (650–800 mm).

W województwie zlokalizowane są obecnie dwie stacje synoptyczne Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej (O. Kraków) — Kielce-Suków i Sandomierz.

Tabela nr 7. Średnie miesięczne temperatury powietrza atmosferycznego i miesięczne sumy opadów wg danych IMiGW ze stacji Kielce-Suków i Sandomierz, w latach 2000–2002.

Stacja Kielce-Suków (260 m n.p.m.)													
Średnie miesięczne temperatury powietrza atmosferycznego [°C]													
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Śr.
2000	-2,3	1,4	3,0	11,5	14,7	16,3	16,0	17,8	11,4	11,5	5,8	1,0	9,0
2001	-1,3	-1,5	2,2	7,4	13,9	14,6	19,4	18,4	11,7	10,8	1,6	-4,8	7,7
2002	-1,7	2,7	3,9	8,1	16,5	16,6	20,0	19,3	12,4	6,7	4,4	-6,3	8,6
Miesięczne sumy opadów atmosferycznych [mm]													
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Σ
2000	42	47	76	42	45	45	200	70	55	4	49	47	722
2001	41	21	52	148	59	96	294	70	52	19	40	27	918
2002	36	58	35	18	134	73	70	76	55	87	31	14	687
Stacja Sandomierz (217 m n.p.m.)													
Średnie miesięczne temperatury powietrza atmosferycznego [°C]													

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Śr.
2000	-2,1	1,7	3,5	12,5	15,6	16,3	16,8	18,7	12,1	11,7	6,8	9,6	10,3
2001	-0,9	-0,6	2,9	8,6	14,7	15,2	20,1	19,2	12,1	11,0	1,9	-5,4	8,2
2002	-1,4	3,5	5,1	8,8	17,1	17,4	21,0	20,2	13,1	7,3	5,0	-6,1	9,3
Miesięczne sumy opadów atmosferycznych [mm]													
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Σ
2000	21	24	48	38	54	65	201	50	51	12	24	39	627
2001	36	13	50	72	34	85	188	56	92	11	27	15	679
2002	13	26	20	35	46	77	83	36	39	85	19	10	489

Źródło: Stan środowiska w województwie świętokrzyskim w roku 2001, 2002, 2003.

Kompleksy leśne

Lasy zajmują ok. 27,6% powierzchni całkowitej województwa (nieco poniżej średniej krajowej, która wynosi 28,3%). Największą powierzchnią leśną charakteryzują się północno-zachodnie powiaty, najmniejszą zaś południowo-wschodnie. Największym kompleksem leśnym jest Puszcza Świętokrzyska oraz lasy w rejonie Końskich.

Lasy odgrywają ważną rolę w gospodarce turystycznej województwa. Spełniają, bowiem funkcje krajobrazowe i klimatotwórcze, a także społeczne i kulturowe, których wyrazem jest wysokie i stale rosnące zainteresowanie społeczeństwa pobytem w środowisku leśnym oraz chęć lokalizacji w lasach i na terenach przyleśnych zabudowy turystycznej i mieszkaniowej. Potwierdza to fakt, że wszystkie ośrodki i obszary turystyczne województwa najchętniej odwiedzane w celach rekreacyjno-wypoczynkowych charakteryzują się wysokim udziałem terenów leśnych, zaś część tych terenów posiada przekroczoną chłonność turystyczną i nie jest w stanie obsłużyć zwiększonego ruchu turystycznego. Masowość tego zjawiska szczególnie w pobliżu większych miast i zbiorników wodnych stwarza coraz większe niebezpieczeństwo niszczenia środowiska leśnego oraz powoduje widoczne pogorszenie się warunków rekreacji.

Obszary leśne województwa, charakteryzujące się silnie zróżnicowaną strukturą przestrzenną i siedliskową zalicza się (wg L. Mroczkiewicza) do Krainy Małopolskiej i pięciu dzielnic przyrodniczo-leśnych, z których największe znaczenie dla turystyki posiadają Góry Świętokrzyskie i Niecka Nidziańska. Ponadto północno-zachodnie i północno-wschodnie obrzeża województwa wchodzą w zasięg równie bogatej w zasoby leśne dzielnicy Wzgórza Łódzko-Radomskie oraz mezoregionów Puszcza Pilicka i Puszcza Iłżecka.

Część południowa i wschodnia obejmująca mezoregiony: Wyżynę Miechowską, Nizinę Nadwiślańską oraz Wyżynę Sandomierską jest, natomiast w większości pozbawiona lasów, zaś występujące lokalnie, rozproszone kompleksy leśne są mniej przydatne dla turystyki z uwagi na wysokie zwarcie drzewostanów, położenie na terenach trudno dostępnych (stromie stoki) oraz dominującą funkcję glebochronną, która koliduje z udostępnieniem turystycznym. Największa lesistość, a jednocześnie zwarte kompleksy leśne występują w północnej i centralnej części regionu oraz w Rejonie Końskich, Staszowa i Włoszczowy, przy czym w Górach Świętokrzyskich udział lasów w powierzchni ogólnej kształtuje się na poziomie 50%, zaś w rejonach w/w miast przekracza na ogół 40%.

W strukturze siedliskowej lasów w środkowej części województwa przeważają wielogatunkowe bory i lasy mieszane z przewagą sosny, w dolinach i miedzygórzach sosnowo-dębowe, na niższych stokach jodłowe z domieszką sosny, zaś powyżej 350 m n.p.m. - jodłowe z domieszką buka. Na szczytach górskich, powyżej 500 m n.p.m. panuje niepodzielnie jodła. W dużych kompleksach leśnych, które w tej części województwa zachowały (w znacznej części) swój naturalny charakter, przetrwało wiele cennych gatunków

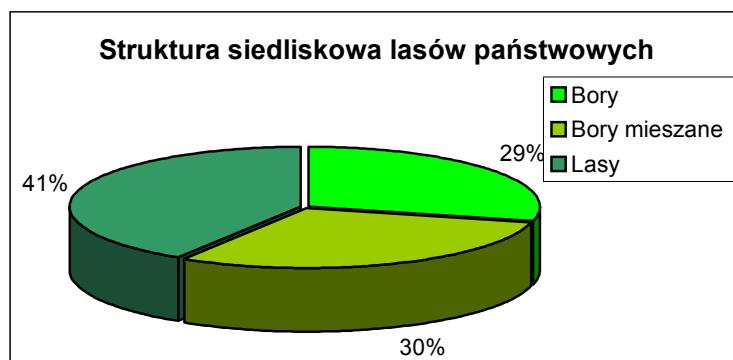
drzew jak: jodła pospolita, buk zwyczajny, modrzew polski, cis oraz wiele rzadkich gatunków flory wyżynnej i górskiej. Warto dodać, że na Przedgórzu Iłżeckim i w Lasach Włoszczowskich obok sosny, dębu i buka występuje masowo grab, a na obszarach bardziej uwilgotnionych (Przedborski Park Krajobrazowy) olcha czarna i jesion, tworząc rzadkie w Polsce zbiorowisko olsu jesionowego. W Lasach Staszowskich wśród starszych wiekowo drzewostanów sosnowych spotyka się natomiast fragmenty niegdyś panujących tu dąbrów.

W ocenie przydatność turystycznej lasów nie można pominąć faktu, że znaczna część kompleksów leśnych, np. położonych wzdłuż Kamiennej i Czarnej Koneckiej, intensywnie w przeszłości eksploatowanych dla potrzeb górnictwa i hutnictwa, straciła swój naturalny charakter na rzecz szybko rosnących monokultur sosnowych (sosna zajmuje obecnie 72,9% powierzchni leśnej). Skutkuje to obniżeniem ich odporności oraz zwiększeniem podatności na czynniki antropogeniczne. Wyrazem tego są uszkodzenia koron drzew iglastych powstałe głównie w latach 70-tych na skutek zwiększonej emisji pyłów i gazów przemysłowych (rejon Suchedniowa, Świętokrzyskiego Parku Narodowego, otoczenie największych miast). W dużych kompleksach leśnych w tej części województwa walory bioklimatyczne i krajobrazowe, zwłaszcza starszych drzewostanów sosnowych pozostają, jednak wysokie. W lasach nie stanowiących własności Skarbu Państwa problem stwarza dodatkowo rozdrobnienie kompleksów leśnych, które miejscami powoduje przerwanie ciągłości naturalnych ekosystemów i ograniczenie liczby nisz ekologicznych, stanowiących ostoje dziko żyjącej fauny.

Korzystniejsza od średniej w kraju jest struktura wiekowa drzewostanów, która jednak tylko w lasach państwowych jest zbliżona do prawidłowej. W lasach prywatnych przeważa drzewostan zbyt młody (do 40 lat). Dodać należy, że lasy te porastają zdecydowanie słabsze siedliska (głównie boru świeżego), co przyczynia się do obniżenia ich walorów krajobrazowych i bioklimatycznych. Wykorzystanie turystyczne tych lasów jest również ograniczone ze względu na charakter własności (właściciel prywatny ma prawo zakazać wstępu do lasu).

Ponadto lasy państwowe posiadają bogatszą strukturę siedliskową, która bardziej odpowiada potrzebom turystyki.

Wykres nr 4. Struktura siedliskowa lasów państwowych.

Źródło: Dane Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Radomiu (2002 r.).

Możliwości rekreacyjno-wypoczynkowego wykorzystania lasów w głównych rejonach i centrach turystycznych województwa świętokrzyskiego.

Lasy stanowiące własność Skarbu Państwa (z wyjątkiem objętych stałym zakazem wstępu) są udostępniane ludności do celów rekreacyjno-wypoczynkowych oraz do zbiorów płodów runa leśnego. Dopuszcza się także (bez konieczności zmiany sposobu użytkowania lasów) budowę parkingów leśnych i innych urządzeń turystycznych pod warunkiem, że nie

zagroza to środowisku leśnemu i nie koliduje z obowiązującym planem urządzenia lasu. Jeśli przemawiają za tym względy wypoczynku ludności, lasy te mogą zostać przekazane w użytkowanie wskazanej przez samorząd lokalny jednostce organizacyjnej, która zapewniłaby ich racjonalne zagospodarowanie turystyczne.

Jednym z ważniejszych zadań samorządów lokalnych, które planują na swoim terenie rozwój turystyki byłoby, więc określenie odpowiednich terenów leśnych w taki sposób, aby zaspakajały przewidywany popyt na różne formy rekreacji, a jednocześnie chroniły pozostałe lasy przed nadmierną i żywiołową koncentracją ruchu turystycznego. Podstawowym kryterium wyboru tych terenów i zarekomendowania ich do planów urządzenia lasów jest ocena siedlisk leśnych pod względem dostępności i chłonności turystycznej, która powinna być dokonana we wszystkich rejonach i strefach przewidzianych do intensywnego rozwoju funkcji rekreacyjno-wypoczynkowych.

W świętokrzyskim największe potrzeby zagospodarowania turystycznego lasów występują w północnej, centralnej i zachodniej części województwa w rejonach predysponowanych do koncentracji ruchu turystycznego oraz strefach wypoczynku podmiejskiego głównych miast.

W Rejonie Gór Świętokrzyskich na obszarze, którego w zwartych kompleksach leśnych dominują umiarkowanie przydatne dla turystyki siedliska lasowe (las mieszany wyżynny, las wyżyny, las górski), przeważają warunki do ekstensywnego zagospodarowania turystycznego — "tylko po wyznaczonych szlakach". Siedliska te charakteryzują się dość wysokim zwarcie drzewostanów, rozwiniętym podszytem i runem oraz niewielkim udziałem sosny, co obniża ich walory bioklimatyczne. Ponadto ograniczenie zagospodarowania turystycznego stwarza położenie na stokach, podatność na erozję, oraz wysoka koncentracja różnych form ochrony przyrody. Pewne możliwości intensyfikacji zagospodarowania rekreacyjno-wypoczynkowego występują:

- w mniejszych i słabszych pod względem siedliskowym kompleksach lasów państwowych, położonych na terenach płaskich lub o niższych spadkach,
- w centrach turystycznych i obrzeżach dużych kompleksów Lasów Państwowych - na obszarach występowania siedlisk borowych (boru mieszanego, boru świeżego) bardziej przydatnych dla potrzeb zwiększonego ruchu turystycznego,
- w strefie przyleśnej w/w kompleksów (pod warunkiem wyposażenia zabudowy turystycznej w niezbędną infrastrukturę komunalną).

Najkorzystniejsze warunki do rozwoju intensywnych form rekreacji i wypoczynku w środowisku leśnym występują w kolejności w rejonach: Koneckim, Czarnej Staszowskiej, Włoszczowskim oraz Doliny Kamiennej, a także strefach podmiejskich dużych miast (pow. 50 tys. mieszkańców) na obszarach o przewadze wspomnianych już siedlisk borowych, zwłaszcza boru mieszanego świeżego i boru świeżego. Siedliska te charakteryzują się przewagą drzew iglastych (głównie drzewostanów sosnowych, które wytwarzają bardzo korzystny dla zdrowia i wypoczynku ludzi bioklimat), umiarkowanie lub słabo rozwiniętym podszytem i runem, dobrą zdolnością regeneracji oraz dość wysoką odpornością na obciążenie turystyczne (na siedlisku boru świeżego wystarczającą odporność mają tylko starsze wiekowo drzewostany). Lasy te posiadają bardzo wysoki i nie w pełni wykorzystany potencjał turystyczny, który powinien być spożytkowany do aktywizacji istniejących i przewidywanych ośrodków turystycznych, a także różnych form agroturystyki. Jednym z podstawowych warunków jego uruchomienia jest znaczące zwiększenie retencji wodnej, poprawa standardu usług turystycznych oraz zachowanie odpowiednich proporcji zagospodarowania przestrzeni turystycznej (co będzie się wiązać na niektórych terenach z koniecznością zahamowania sukcesji leśnej oraz ograniczenia innych form zabudowy).

Ograniczone możliwości zagospodarowania rekreacyjno-wypoczynkowego lasów posiadają Rejon Dolnej Nidy oraz Rejon Nadwiślański, które cechuje niższa lesistość oraz niekorzystna dla intensywniejszych form turystyki struktura siedliskowa drzewostanów (przeważają zdecydowanie siedliska lasowe o funkcji glebochronnej lub wodochronnej). Lasy spełniają tu natomiast bardzo ważną rolę przyrodniczo-krajobrazową, klimatotwórczą oraz izolacyjno-osłonową. Mogą być również wykorzystane do organizacji pieszych i rowerowych szlaków turystycznych. Należy jednak liczyć się z potrzebą szerszego udostępnienia dla potrzeb rekreacji niektórych kompleksów leśnych położonych w sąsiedztwie większych miast i ośrodków turystycznych.

Flora i fauna

Województwo świętokrzyskie wyróżnia się na mapie przyrodniczej Polski, jeżeli chodzi o szatę roślinną. Tutaj, bowiem, znajdują się jedyne w kraju miejsca występowania wielu gatunków roślin. Analizując Polską Czerwoną Księgę Roślin można stwierdzić, że nigdzie więcej w Polsce poza rezerwatami przyrody na Poniidziu nie występują: jaskiert iliryjski, stulisz miotłowy, gęsiówka uszkowata, groszek panoński, szyplin jedwabisty, przewiercień cienki, przetacznik zwodny, sierpik różnolistny, dyptam jesionolistny.

Również ze świata zwierząt można podać przykłady gatunków, dla których województwo świętokrzyskie jest jedną z nielicznych ostoi w kraju. Wśród ssaków należy wymienić: nocka Bechsteina i koszatkę, z ptaków cietrzewie, kobczyki, kulony i puszczyki uralskie. Prawdziwym ewenementem ze świata owadów jest mrówka *Myrmica vandeli*.

FORMY OCHRONY PRZYRODY NA TERENIE WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Zagadnienia poznania i ochrony przyrody w województwie świętokrzyskim były już od czasów międzywojennych przedmiotem dużego zainteresowania przedstawicieli środowisk naukowych z różnych dziedzin wiedzy przyrodniczej. Dokonane w tym kierunku rozpoznanie pozwoliło na objęcie ochroną prawną najcenniejszych obszarów i obiektów. Zgodnie z obowiązującym prawem, ochronę znacznych powierzchni dokonano poprzez ustanowienie parku narodowego, parków krajobrazowych oraz obszarów chronionego krajobrazu. Mniejsze powierzchnie obejmowano ochroną poprzez ustanawianie rezerwatów, natomiast obiekty jednostkowe poddano ochronie poprzez ustanowienie pomników przyrody, a od 1991 r. poprzez ustanowienie użytków ekologicznych, stanowisk dokumentacyjnych oraz zespołów przyrodniczo-krajobrazowych.

Parki narodowe

Zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody „Park narodowy obejmuje obszar wyróżniający się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturowymi i edukacyjnymi, o powierzchni nie mniejszej niż 1000 ha, na którym ochronie podlega cała przyroda oraz walory krajobrazowe”. Art. 12 ww. ustawy stanowi, że:

- 1. Obszar parku narodowego jest udostępniany w celach naukowych, edukacyjnych, kulturowych, turystycznych, rekreacyjnych i sportowych w sposób, który nie wpłynie negatywnie na przyrodę w parku narodowym.*

- 2. W planie ochrony parku narodowego, a do czasu jego sporządzenia — w zadaniach ochronnych, ustala się miejsca, które mogą być udostępniane oraz maksymalną liczbę osób mogących przebywać jednocześnie w tych miejscach”.*

Na obszarze graniczącym z parkiem narodowym wyznacza się otulinę. Dla parku narodowego sporządza się i realizuje plan ochrony, który zawiera m.in.: *”wskazanie obszarów i miejsc udostępnionych dla celów naukowych, edukacyjnych, turystycznych, rekreacyjnych, sportowych, amatorskiego połowu ryb i rybactwa oraz określenie sposobów ich udostępnienia”.*

Najcenniejszym przyrodniczo obszarem w Regionie jest **Świętokrzyski Park Narodowy**. Został on utworzony 1 kwietnia 1950 r. jako drugi, po Białowieskim, park narodowy w Polsce. W 1996 r. nastąpiło powiększenie jego powierzchni. Obecnie ŚPN zajmuje obszar 7 626,45 ha. Wokół Parku została utworzona otulina, o pow. 20 786 ha. Park położony jest w centralnej części Gór Świętokrzyskich i obejmuje ich najwyższe pasmo — Łysogóry, z najwyższymi szczytami — Łysicą (612 m n.p.m.) i Łysą Górą (595 m n.p.m.). Obszar Parku obejmuje również wschodnią część Pasma Klonowskiego, część Pasma Pokrzywiańskiego oraz położone pomiędzy nimi części dolin Wilkowskiej, Dębniańskiej i Słupiańskiej. Park charakteryzuje się wielkim bogactwem form krajobrazowych, utworów geologicznych, szaty roślinnej i świata zwierząt. Jego szczególną osobliwością są gołoborza — rumowiska piaskowców kwarcytowych powstałe w wyniku wietrzenia mechanicznego skał kambryjskich w okresie peryglacjalnym.

ŚPN jest parkiem typowo leśnym. Lasy stanowiące pozostałość Puszczy Świętokrzyskiej zajmują ok. 96% jego powierzchni. Główne zbiorowiska występujące w Parku to: lasy jodłowo-bukowe, bory mieszane sosnowo-dębowe z udziałem jodły, modrzewia, świerka i buka. W niższych partiach rosną grądy z bogatym florystycznie runem leśnym. W wilgotnych i zabagnionych rejonach Doliny Wilkowskiej występują bory wilgotne i bagienne. Najlepiej zachowane fragmenty zbiorowisk leśnych zostały objęte ścisłą ochroną (rez. Chełmowa Góra, Czarny Las, Mokry Bór, Święty Krzyż i Łysica).

Flora ŚPN liczy ok. 130 gatunków porostów, 190 gatunków mszaków i 670 gatunków roślin naczyniowych (w tym 35 gatunków drzew, 25 rzadkich gatunków górskich, 82 gatunki chronione). Na szczególną uwagę zasługują drzewa pomnikowe, których jest 674. Świat zwierząt Parku reprezentowany jest przez ok. 4 tys. bezkręgowców oraz 210 gatunków kręgowców, z czego 181 objętych jest prawną ochroną.

Parki krajobrazowe

Parki krajobrazowe zaliczane są do wielkopowierzchniowych form ochrony przyrody. Ten rodzaj ochrony ma na celu, obok wartości przyrodniczych, zachowanie walorów historycznych i kulturowych danego obszaru, popularyzację i upowszechnianie tych wartości w warunkach racjonalnego gospodarowania. Parki krajobrazowe ustanawiane są w drodze rozporządzenia wojewody po uzgodnieniu z przedstawicielami zainteresowanych samorządów lokalnych.

Na terenie województwa świętokrzyskiego funkcjonuje 9 parków krajobrazowych, w tym:

1. Zespół Parków Krajobrazowych Gór Świętokrzyskich (3 parki),
2. Zespół Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych (5 parków),
3. Przedborski Park Krajobrazowy (część).

ZESPÓŁ PARKÓW KRAJOBRAZOWYCH GÓR ŚWIĘTOKRZYSKICH

- Suchedniowsko-Oblęgorski Park Krajobrazowy,
- Sieradowicki Park Krajobrazowy,
- Cisowsko-Orłowiński Park Krajobrazowy,
- Jeleniowski Park Krajobrazowy,
- Chęcińsko-Kielecki Park Krajobrazowy.

ZPKGŚ został utworzony w celu ochrony bogactwa przyrodniczego, geologicznego, kulturowego i historycznego regionu świętokrzyskiego, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów źródłiskowych i licznych cieków mających tam swój początek. Obejmuje on najwyższe wzniesienia Gór Świętokrzyskich w obrębie pasm: Jeleniowskiego, Cisowskiego,

Oblęgorskiego, Klonowskiego, Sieradowickiego i Pokrzywiańskiego oraz denudacyjne garby Płaskowyżu Suchedniowskiego i Wzgórz Kołomańskich.

Wszystkie parki mają zdecydowanie leśny charakter. Na szczególną uwagę zasługują tu także zespoły roślinności leśnej, łąkowej i bagienno-torfiastej. Na wychodniach skał węglanowych występują cenne przyrodniczo zespoły roślinności kserotermicznej.

Góry Świętokrzyskie stanowią osobliwość w skali europejskiej. Jako jedne z niewielu odsłoneń na powierzchni zbudowane są ze skał prawie wszystkich okresów geologicznych (od paleozoiku do mezozoiku — ok. 570 mln lat). Sieć rzeczna parków ma często układ promienisty, a doliny rzeczne tworzą przełomy związane z licznymi uskokami i spēkaniami tektonicznymi.

Tereny wchodzące w skład ZPKGŚ tworzą ważny węzeł hydrograficzny. Na obszarze tym położone są źródlika i wododziały następujących rzek: Krasnej, Czarnej Koneckiej, Pokrzywianki, Świśliny, Opatówki, Koprzywianki, Czarnej Staszowskiej, Łagowicy, Lubrzanki i Nidy.

Najcenniejsze ekosystemy oraz elementy przyrody nieożywionej objęte są ochroną w formie rezerwatów przyrody. Są to: Świnia Góra, Dalejów, Barania Góra, Kręgi Kamienne, Perzowa Góra, Białe Ługi, Cisów, Zamczysko, Małe Gołoborze, Szczytniak, Góra Jeleniowska, Wykus, Kamień Michniowski, Góra Sieradowska, Góra Miedzianka, Góra Żakowa, Góra Rzepka, Jaskinia Raj, Góra Zelejowa, Moczydło, Chelosiowa Jama, Biesak-Białogon, Karczówka i Milechowy.

Tabela nr 8. Powierzchnia Parków wchodzących w skład ZPKGŚ.

LP.	NAZWA PARKU	POWIERZCHNIA [HA]	
		PARK	OTULINA
1.	Suchedniowsko-Oblęgorski PK	21 407,0	25 681,0
2.	Sieradowicki PK	12 106,0	16 236,0
3.	Cisowsko-Orłowiński PK	20 706,0	23 748,0
4.	Jeleniowski PK	4 188,0	10 074,0
5.	Chęcińsko-Kielecki PK	20 505,0	11 123,0
Razem:		78 912,0	86 862,0

Źródło: Dane Zarządu Świętokrzyskich i Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych.

ZESPÓŁ NADNIDZIAŃSKICH PARKÓW KRAJOBRAZOWYCH

- Kozubowski Park Krajobrazowy,
- Nadnidziański Park Krajobrazowy,
- Szaniecki Park Krajobrazowy.

ZNPK został utworzony w celu ochrony najcenniejszych zasobów przyrodniczych, zabytkowych i krajobrazowych Niecki Nidziańskiej, a także w celu stworzenia podstaw do wykorzystania tego obszaru dla zaspokojenia potrzeb krajoznawczych, rekreacyjnych, dydaktyczno-naukowych i in. Rzeźba tego terenu jest silnie urozmaicona, występują liczne wąwozy, parowy oraz suche doliny. Miejscami spod lessu wychodzą starsze — przedczwartorzędowe skały. Centrum Poniidzia stanowią unikatowe w skali kraju krajobrazy, związane z powierzchniowym występowaniem gipsów, w których w procesie rozwoju powstały liczne wertepy, leje krasowe, jaskinie, wywierzyska i ślepe dolinki. Osobliwością są gigantyczne kryształy gipsu osiągające rozmiary do 3,5 m. Z obecnością gipsów związane jest występowanie wód siarczanowych, które są eksploatowane w uzdrowiskach w Busku-Zdroju i Solcu-Zdroju.

Na Poniidziu zachowało się bardzo mało lasów (12% powierzchni tego obszaru). Te najcenniejsze (Kozubowski PK) pełnią ważną funkcję wodochronną — położone są na

wododziale. W dolinie Nidy przeważają podmokłe zbiorowiska łąkowo-torfowiskowe, które są ważnym siedliskiem dla ptaków, zwłaszcza wodno-błotnych. Niezalesione zbocza wzgórz wapiennych i gipsowych porasta reliktowa roślinność kserotermiczna. Do najciekawszych osobliwości florystycznych tego obszaru należą zbiorowiska słonoroślowe w okolicach Buska-Zdroju i Solca-Zdroju związane z występowaniem słonych wód mineralnych.

Najcenniejsze ekosystemy oraz elementy przyrody nieożywionej objęte są ochroną w formie rezerwatów przyrody. Są to: Skowronno, Skorocice, Przęślin, Skotniki Górne, Krzyżanowice, Winiary Zagojskie, Góry Wschodnie, Grabowiec, Pieczyska, Owczary, Polana Polichno i Wroni Dół.

Tabela nr 9. Powierzchnia Parków wchodzących w skład ZNPK.

LP.	NAZWA PARKU	POWIERZCHNIA [HA]	
		PARK	OTULINA
1.	Kozubowski PK	6 643,0	6 027,0
2.	Nadnidziański PK	22 874,0	26 113,0
3.	Szaniecki PK	10 358,0	13 583,0
Razem:		39 875,0	45 723,0

Źródło: Dane Zarządu Świętokrzyskich i Nadnidziański Parków Krajobrazowych.

Rezerваты przyrody

Rezerваты przyrody, w myśl ustawy o ochronie przyrody, są obszarami obejmującymi naturalne lub mało zmienione ekosystemy, określone gatunki roślin i zwierząt, elementy przyrody nieożywionej mające istotną wartość ze względów naukowych, kulturowych, krajobrazowych i dydaktycznych.

W województwie świętokrzyskim utworzono 69 rezerwatów przyrody. Największa ich ilość koncentruje się w rejonie Gór Świętokrzyskich i w Niece Nidziańskiej. Na uwagę zasługuje fakt, że niemal wszystkie rezerваты przyrody w województwie są położone na terenach: Parku Narodowego, Zespołu Świętokrzyskich i Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych (oraz ich stref ochronnych) lub w obszarach chronionego krajobrazu.

W Regionie występują wszystkie typy rezerwatów – rezerваты florystyczne (leśne, stepowe, słonoroślowe), faunistyczne, torfowiskowe, geologiczne i krajobrazowe. Rozmieszczenie rezerwatów jest nierównomierne – największa ich ilość występuje w północnej części województwa, z dającą się zauważyć koncentracją w rejonie Kielc¹³ i Chęcín oraz na Ponidziu.

Ze względu na cel i sposób realizacji ochrony wyróżnia się rezerваты ścisłe i częściowe. Rezerваты ścisłe obejmują obszary poddane ochronie całkowitej i służące wyłącznie celom naukowym i dydaktycznym. Ruch turystyczny i wszelka ingerencja człowieka są w nich zabronione. Wstęp do nich jest możliwy wyłącznie za zgodą Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody. W województwie zdecydowana większość rezerwatów objęta jest ochroną częściową. Można je poddawać zabiegom ochronnym, odpowiednio do potrzeb określonych w planie ochrony. Ruch turystyczny dopuszczony jest wyłącznie po wyznaczonych szlakach.

¹³ Na terenie Kielc powołany został w 1952 r. pierwszy w Polsce rezerwat przyrody nieożywionej im. Jana Czarnockiego (Ślichowice). Eksploatacja kopalni przyczyniła się również do odkrycia najdłuższej w kraju, poza Tatrami, jaskini o łącznej długości odkrytych korytarzy 4,5 km, chronionej w ustanowionym w 1997 r. rezerwacie "Chelosiowa Jama".

Tabela nr 10. Rezerwaty przyrody na terenie województwa świętokrzyskiego.

Lp.	Nazwa rezerwatu	Gmina	Kategoria	Charakter rezerwatu	Powierzchnia [ha]
1.	Barania Góra	Strawczyn	leśny	częściowy	82,09
2.	Barcza	Zagnańsk	przyrody nieoż.	częściowy	14,57
3.	Białe Ługi	Daleszyce	torfowiskowy	częściowy	408,44
4.	Biesak-Białogon	m. Kielce	przyrody nieoż.	częściowy	13,08
5.	Bukowa Góra	Kluczewsko	leśny	częściowy	34,80
6.	Chelosiowa Jama	Piekoszów	przyrody nieoż.	częściowy	25,83
7.	Ciechostowice	Bliżyn	leśny	częściowy	7,43
8.	Cisów	Daleszyce	leśny	częściowy	40,58
9.	Dalejów	Bliżyn	leśny	częściowy	86,76
10.	Dziki Staw	Rytwiany	leśny	częściowy	6,52
11.	Gagaty Sołtykowskie	Stąporków	przyrody nieoż.	częściowy	13,33
12.	Gaj	Jędrzejów	florystyczny	częściowy	5,90
13.	Góra Dobrzeszowska	Łopuszno	leśny	częściowy	24,57
14.	Góra Jeleniowska	Nowa Słupia	przyrody nieoż.	częściowy	15,56
15.	Góra Miedzianka	Chęciny	przyrody nieoż.	częściowy	25,00
16.	Góra Rzepka	Chęciny	przyrody nieoż.	częściowy	9,09
17.	Góra Sieradowska	Bodzentyn	leśny	częściowy	197,67
18.	Góra Zelejowa	Chęciny	przyrody nieoż.	częściowy	67,00
19.	Góra Żakowa	Chęciny	przyrody nieoż.	częściowy	50,45
20.	Górna Krasna	Stąporków, Mniów, Zagnańsk	ornitologiczny	częściowy	413,00
21.	Góry Pieprzowe	Dwikozy	stepowy	częściowy	18,01
22.	Góry Wschodnie	Wiślica	stepowy	ściśly	1,78
23.	Grabowiec	Pińczów	florystyczny	częściowy	21,92
24.	Jaskinia Raj	Chęciny	przyrody nieoż.	częściowy	7,76
25.	Kadzielnia	m. Kielce	przyrody nieoż.	częściowy	0,60
26.	Kamień Michniowski	Bodzentyn	leśny	częściowy	10,50
27.	Karczówka	m. Kielce	krajobrazowy	częściowy	26,55
28.	Kręgi Kamienne	Miedziana Góra	przyrody nieoż.	częściowy	12,75
29.	Krzemionki k. Ostrowca	Bodzechów/Ćmielów	archeologiczny	częściowy	362,80
30.	Krzyżanowice	Pińczów	stepowy	ściśly	18,00
31.	Lisiny Bodzechowskie	Bodzechów	leśny	częściowy	36,59
32.	Lubcza	Wodzisław	florystyczny	częściowy	6,50
33.	Ługi	Włoszczowa	ornitologiczny	częściowy	90,23
34.	Małe Gołoborze	Waśniów	przyrody nieoż.	częściowy	20,44
35.	Milechowy	Chęciny/Małogoszcz	leśny	częściowy	133,73
36.	Moczydło	Piekoszów	przyrody nieoż.	częściowy	16,21
37.	Modrzewie	Bałtów	leśny	częściowy	5,08
38.	Murawy Dobromierskie	Kluczewsko	stepowy	częściowy	36,29
39.	Oleszno	Krasocin	leśny	częściowy	31,43
40.	Owczary	Busko-Zdrój	słonoroślowy	ściśly	0,61
41.	Perzowa Góra	Strawczyn	przyrody nieoż.	częściowy	33,08
42.	Pieczyska	Pińczów	florystyczny	częściowy	39,47
43.	Piekielko Szkuckie	Ruda Maleniecka	przyrody nieoż.	częściowy	2,50
44.	Polana Polichno	Michałów	stepowy	częściowy	9,45
45.	Prześlin	Wiślica	stepowy	ściśly	0,72
46.	Radomice	Morawica	leśny	częściowy	22,89
47.	Rosochacz	Brody	leśny	częściowy	16,44
48.	Skalki „Piekło”	Stąporków	przyrody nieoż.	częściowy	6,30
49.	Skały pod Adamowem	Brody	przyrody nieoż.	częściowy	8,98
50.	Skały w Krynkach	Brody	przyrody nieoż.	częściowy	25,10
51.	Skorocice	Wiślica	stepowy	ściśly	7,70
52.	Skotniki Górne	Wiślica	stepowy	ściśly	1,90

53.	Skowronno	Pińczów	florystyczny	ściśły	1,93
54.	Słopiec	Daleszyce	torfowiskowy	częściowy	8,18
55.	Sufraganiec	Miedziana Góra	leśny	częściowy	17,31
56.	Szczytniak	Waśniów	przyrody nieoż.	częściowy	6,03
57.	Ślichowice	m. Kielce	przyrody nieoż.	częściowy	0,55
58.	Świnia Góra	Bliżyn	leśny	ściśły	50,78
59.	Ulów	Bałtów	leśny	częściowy	22,77
60.	Wąwóz w Skałach	Nw. Słupia/Waśniów	przyrody nieoż.	częściowy	3,18
61.	Wietrznia	m. Kielce	przyrody nieoż.	częściowy	8,00
62.	Winiary Zagojskie	Pińczów	stepowy	ściśły	4,81
63.	Wolica	Kielce	przyrody nieoż.	częściowy	2,78
64.	Wroni Dół	Michałów	florystyczny	częściowy	9,94
65.	Wykus	Bodzentyn/Wąchock	leśny	częściowy	53,01
66.	Zamczysko	Bieliny	leśny	ściśły	14,44
67.	Zamczysko Turskie	Połaniec	leśny	częściowy	2,42
68.	Zielonka	Zawichost	leśny	częściowy	21,09
69.	Wzgórza Sobkowskie	Sobków	krajobrazowy	częściowy	37,18

Źródło: Dane Wojewódzkiego Konserwatora Ochrony Przyrody

Pomniki przyrody

Pomniki przyrody to pojedyncze, bądź grupowo występujące twory przyrodnicze szczególnej wartości naukowej, kulturowej, historyczno-pamiątkowej bądź krajobrazowej. Mogą to, więc być np. sędziwe drzewa bądź ich skupiska, duże głazy narzutowe, skałki lub inne widowiskowe „dzieła natury”. Pomnikiem stać się mogą także obiekty mniej okazałe, lecz mające jakieś szczególne znaczenie (np. drzewko posadzone przez kogoś znanego). Pomniki przyrody, jako kategoria chroniąca pojedyncze, szczególne egzemplarze określonego gatunku drzewa, czy pojedyncze duże głazy, mają, więc przede wszystkim znaczenie kulturowe i dydaktyczne. Status pomnika przyrody nadaje danemu obiektowi wojewoda lub rada gminy.

Na terenie województwa świętokrzyskiego ustanowiono dotychczas 712¹⁴ pomników przyrody. Najbardziej znane to ok. 750-letni dąb "Bartek" w Zagnańsku, Jaskinia "Pień" przy niebieskim szlaku turystycznym z Chęcín do Kielc oraz "Wąwóz Królowej Jadwigi" w Sandomierzu.

Użytki ekologiczne

Użytki ekologiczne są kategorią stworzoną dla ochrony wielu licznych, niewielkich fragmentów przyrody, cennych w skali lokalnej (tj. typowych dla jakiegoś obszaru lub przeciwnie - rzadkich na jakimś terenie), lecz posiadających zbyt małą wartość przyrodniczą, aby mogły być uznane za rezerваты przyrody. Użytki ekologiczne powołuje rada gminy lub wojewoda. W związku z tym, że na lokalnym szczeblu decyzje zapadają znacznie szybciej niż w ministerstwie, objęcie ochroną w formie użytku ekologicznego wykorzystywane jest niekiedy do "tymczasowego zabezpieczenia" jakiegoś cennego terenu, do czasu, aż Minister Ochrony Środowiska rozpatrzy wnioski o objęcie go ochroną rezerwatową.

Na terenie województwa świętokrzyskiego utworzono dotychczas 89 użytków ekologicznych.

Obszary chronionego krajobrazu

¹⁴ Na podstawie <http://www.kielce.um.gov.pl>

Obszar chronionego krajobrazu obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach. Jest to teren wartościowy ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych.

Na obszarze województwa świętokrzyskiego utworzono dotychczas 10 Obszarów Chronionego Krajobrazu. Ponadto otuliny parków krajobrazowych utworzonych na obszarze województwa świętokrzyskiego posiadają status obszarów chronionego krajobrazu.

Konecko-Łopuszniański OChK

K-ŁOChK położony jest w północno-zachodniej części województwa i zajmuje powierzchnię 98 359 ha. Prawie 50% to kompleksy leśne o charakterze naturalnym (Lasy Koneckie i Radoszyckie). Są to głównie wielogatunkowe drzewostany z przewagą sosny i domieszką jodły, dębu, świerka i buka. Jego walory przyrodnicze podkreślają rezerwaty leśne w Ciechostowicach i Górze Dobrzeszowskiej oraz rezerwaty przyrody nieożywionej — Piekielko Szukuckie, Gagaty Sołtykowskie i Skałki Piekło. W środkowej i południowej części OChK występują łąki wilgotne i duże obszary torfowisk niskich i przejściowych. Najważniejszą funkcją tego obszaru jest ochrona wód podziemnych i powierzchniowych. Pełni on również rolę klimatotwórczą i aerosanitarną.

OChK Doliny Kamiennej

OChKDK położony jest w północnej części województwa i zajmuje powierzchnię 72 593 ha. Obszar ten posiada silnie zróżnicowaną i bogatą roślinność, co związane jest z dużym urozmaiceniem podłoża, rzeźby, gleb i działalnością ludzką. Największe kompleksy leśne to Lasy Iłżeckie. Są to świeże bory sosnowe i bory mieszane. Na lessowych glebach Wyżyny Sandomierskiej zachowały się fragmentami grądowe lasy liściaste. Osobliwością florystyczną są murawy i zarośla kserotermiczne z szeregiem rzadkich gatunków roślin. Dużą wartość przyrodniczą reprezentują rezerwaty leśne — Modrzewie, Lisiny Bodzechowskie i Rosochacz. Równie cenne przyrodniczo są rezerwaty: Krzemionki k. Ostrowca Św., Skały pod Adamowem i Skały w Krynkach. Najważniejszą funkcją ekologiczną tego obszaru jest ochrona wód podziemnych i powierzchniowych oraz odtworzenie i zachowanie przez dolinę rzeki Kamiennej funkcji korytarza ekologicznego. Powinien on także spełniać rolę klimatotwórczą i aerosanitarną dla dużych ośrodków miejskich położonych na jego terenie.

Podkielecki OChK

POChK zajmuje powierzchnię 25 498 ha i obejmuje tereny otaczające Kielce od północy i wschodu, położone głównie w zlewni rzeki Lubrzanki i częściowo rzek Kamionki i Bobrzy. Flora tego obszaru jest silnie zróżnicowana. W Paśmie Klonowskim dominują cenne zbiorowiska lasów liściastych, świeże bory mieszane i bory sosnowe z udziałem jodły. W obniżeniach Doliny Wilkowskiej występują bory wilgotne i fragmenty lasów jesionowo-olszowych. Doliny prawie wszystkich rzek na tym obszarze zachowały charakter mało zmieniony. Szczególnymi walorami geobotanicznymi i krajobrazowymi odznacza się przełom Lubrzanki w Mąchocicach. Dużą wartość przyrodniczą posiadają rezerwaty: Słopiec, Sufraganiec, Barcza. POChK stanowi strefą buforową pomiędzy aglomeracją kielecką a obszarami chronionymi. Najważniejszą jego funkcją jest ochrona wód podziemnych i powierzchniowych. Stanowi on również główne miejsce podmiejskiego wypoczynku mieszkańców Kielc.

Włoszczowsko-Jędrzejowski OChK

W-JOChK położony jest w centralnej i zachodniej części województwa i zajmuje powierzchnię 69 090 ha. Flora tego obszaru jest silnie zróżnicowana. W części północno-zachodniej na terenach zabagnionych i w bezodpływowych dolinach rozwinęły się kompleksy torfowisk przejściowych i wysokich. Na obrzeżach występują bory sosnowe z udziałem wielu rzadkich gatunków roślin. Równie bogata szata roślinna występuje w Dolinie Białej Nidy. Dużą wartość przyrodniczą posiadają rezerwaty Gaj i Ługi. Najważniejszą funkcją tego obszaru jest ochrona wód zlewni rzek Pilicy i Nidy oraz zbiornika wód podziemnych. Pełni on również rolę klimatotwórczą dla centralnej części województwa.

Chmielnicko-Szydłowski OChK

Ch-SzOChK położony jest w środkowej części województwa i zajmuje powierzchnię 56 999 ha. Jest to obszar o charakterze rolniczo-leśnym. Występujące tu lasy to głównie bory sosnowe i bory mieszane, sporadycznie spotkać można fragmenty olsów i łągów. Dużą wartość przyrodniczą posiada rezerwat leśny Radomice. Liczne stawy rybne i zbiornik wodny Chańcza tworzą biotopy dla wielu gatunków ptaków wodno-błotnych. Obszar ten pełni ważne funkcje ekologiczne: jest łącznikiem pomiędzy Zespołem Świętokrzyskich i Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych oraz chroni wody podziemne i powierzchniowe (zwłaszcza zbiornik Chańcza).

Solecko-Pacanowski OChK

S-POChK położony jest w południowo-wschodniej części województwa i zajmuje powierzchnię 45 778 ha. Na obszarze tym dominują zbiorowiska nieleśne. W dolinach rzecznych występują zbiorowiska torfowiskowe i łąkowe. Nieliczne lasy o charakterze zbliżonym do naturalnego rozwinęły się na siedliskach borów sosnowych i mieszanych. W części północno-zachodniej oraz na krańcach południowych spotkać można cenne przyrodniczo murawy kserotermiczne. Brzegi licznych stawów i doliny rzeczne porastają biocenozy łąkowo-bagienne, które są siedliskiem dla wielu gatunków ptaków wodno-błotnych. Głównym kierunkiem działania na tym obszarze jest ochrona wód powierzchniowych i walorów przyrodniczych doliny Wisły. Ważnym zadaniem jest również zabezpieczenie przed antropopresją wód leczniczych i terenów uzdrowiskowych Solca-Zdroju i Buska-Zdroju.

Miechowsko-Działoszycki OChK

M-DzOChK położony jest w południowo-zachodniej części Regionu i zajmuje w województwie powierzchnię 40 333 ha (część obszaru leży w województwie małopolskim). Szata roślinna tego obszaru należy do najbardziej interesujących na terenie Niecki Nidziańskiej. Występują tu dobrze wykształcone kompleksy leśne w postaci zbiorowisk grądowych i świetlistej dąbrowy. Najpiękniejsze ich fragmenty podlegają ochronie w rezerwacie Lubcza. Urozmaicona rzeźba terenu jest przyczyną dużej zmienności florystycznej. Najcenniejsze przyrodniczo są murawy i zarośla kserotermiczne z szeregiem rzadkich i chronionych gatunków roślin. Nieodłącznym elementem flory tego obszaru są towarzyszące uprawom agrocenozy chwastów polnych. Strategicznym kierunkiem ochrony i funkcjonowania tego obszaru jest przywrócenie czystości wód powierzchniowych. Ważna jest również rola retencyjna i glebochronna lasów występujących na ważnym wododziale.

Koszycko-Opatowiecki OChK

K-OOChK położony jest w południowej części Regionu (gmina Opatowiec) i zajmuje w województwie powierzchnię 5 950 ha (część obszaru leży w województwie małopolskim). W krajobrazie tego obszaru dominują zbiorowiska nieleśne. Niewielkie fragmenty lasów mają dużą wartość przyrodniczą. Są to bory mieszane z bogato rozwiniętym runem, w którym

występuje szereg rzadkich i chronionych gatunków roślin. W miejscach o zachowanych tradycyjnych formach uprawy pól występują fitocenozy chwastów, będące rzadkim elementem we florze Polski. Szczególnej ochronie na tym obszarze podlegają doliny rzeczne pełniące rolę korytarzy i ciągów ekologicznych.

Staszowsko-Jeleniowski OChK

S-JOChK położony jest w środkowej części Regionu i zajmuje powierzchnię 31 500 ha. Od zachodu, w okolicach Szydłowa łączy się z Chmielnicko-Szydłowskim OChK. Obejmuje wyróżniające się krajobrazowo tereny o różnych typach ekosystemów.

Przysusko-Szydłowiecki OChK

P-SzOChK położony jest w północnej części Regionu (wschodnia część gminy Gowarczów) i zajmuje powierzchnię 4 462 ha (część obszaru leży w województwie mazowieckim). Jest to obszar porośnięty w znacznym stopniu lasami mieszanymi z jodłą, modrzewiem, brzozą i bukiem.

Inne formy ochrony przyrody

Do innych ważnych form ochrony przyrody, które występują na obszarze objętym projektem należą:

- stanowiska dokumentacyjne - na terenie województwa utworzono dotychczas 9 stanowisk dokumentacyjnych (stan na październik 2004 r.),
- zespoły przyrodniczo-krajobrazowe - na terenie województwa utworzono dotychczas 9 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych (stan na październik 2004 r.).

SIEĆ OBSZARÓW NATURA 2000

Zachowaniu dziedzictwa przyrodniczego sprzyjać będzie utworzenie Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000. Obszary tworzące tę sieć wyznaczane są w oparciu o dwie unijne dyrektywy. Na podstawie Dyrektywy Rady 79/409/EWG w sprawie ochrony dzikich ptaków utworzone zostaną obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO), w oparciu o Dyrektywę Rady 92/43/EWG w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory wyznaczone zostaną specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO). Tworzenie ww. obszarów ma na celu utrzymanie bioróżnorodności państw UE poprzez ochronę najcenniejszych siedlisk oraz gatunków flory i fauny na ich terytorium. Kluczowe znaczenie dla budowy tej sieci mają załączniki do ww. Dyrektyw, zawierające listy wrażliwych siedlisk i ginących gatunków o znaczeniu wspólnotowym, których zachowanie wymaga wyznaczenia obszarów SOO i OSO. Ochrona bioróżnorodności w tej sieci będzie realizowana na podstawie planów ochrony, których ustalenia będą wiążące dla planów zagospodarowania przestrzennego, planów urzędzenia lasów itp.

Ministerstwo Środowiska, w wyniku uzgodnień międzyresortowych oraz konsultacji społecznych, opracowało ostateczną listę obszarów SOO i OSO, która została przesłana do Komisji Europejskiej (obszary OSO zostały już ustanowione rozporządzeniem Ministra Środowiska). W województwie świętokrzyskim wyznaczono 4 obszary SOO (Dolina Krasnej, Łysogóry, Ostoja Nidziańska i Ostoja Przedborska) i 2 obszary OSO (Małopolski Przełom Wisły i Dolina Nidy).

KRAJOWA SIEĆ EKOLOGICZNA ECONET-POLSKA

Koncepcja krajowej sieci ekologicznej ECONET-POLSKA została opracowana w 1995 i 1996 roku przez zespół autorów pod kierownictwem dr Anny Liro jako projekt badawczy National Nature Plan (NNP) w ramach Programu Europejskiego Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN). Również Czechy, Słowacja i Węgry uczestniczyły w tym

projekcie i, podobnie jak Polska, przyjęły jednolite założenia koncepcji sieci paneuropejskiej EECONET (European ECOlogical NETwork) wraz z metodyką jej wyznaczania. Koncepcja EECONET odgrywa, zatem istotną rolę we współpracy międzynarodowej, wiążąc się ściśle z Konwencją o Różnorodności Biologicznej (1992) i Paneuropejską strategią ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej (1995). Choć sieć ECONET-POLSKA nie posiada umocowania prawnego, jest pewną wytyczną polityki przestrzennej.

Zgodnie z definicją podaną przez autorów koncepcji, krajowa sieć ekologiczna ECONET-POLSKA jest wieloprzestrzennym systemem obszarów węzłowych najlepiej zachowanych pod względem przyrodniczym i reprezentatywnych dla różnych regionów przyrodniczych kraju, wzajemnie ze sobą powiązanych korytarzami ekologicznymi, które zapewniają ciągłość więzi przyrodniczych w obrębie tego systemu.

Sieć ECONET-POLSKA pokrywa 46% kraju. Składa się ona z obszarów węzłowych i łączących je korytarzy ekologicznych, wyznaczonych na podstawie takich kryteriów, jak naturalność, różnorodność, reprezentatywność, rzadkość i wielkość. Wyznaczono ogółem 78 obszarów węzłowych (46 międzynarodowych i 32 krajowe, które razem obejmują 31% powierzchni kraju) oraz 110 korytarzy ekologicznych (38 międzynarodowych i 72 krajowe, które razem obejmują 15% powierzchni kraju).

Najcenniejsze przyrodniczo obszary zostały uznane w koncepcji krajowej sieci ekologicznej ECONET-PL za węzły ekologiczne o znaczeniu międzynarodowym i krajowym. Odznacza je duża różnorodność gatunkowa i siedliskowa oraz naturalność. Są one ostojami dla wielu gatunków roślin i zwierząt, zwłaszcza rzadkich i chronionych. Na obszarze województwa świętokrzyskiego znajdują się następujące węzły ekologiczne:

- 1 węzły ekologiczne o randze międzynarodowej:
  - a) *Obszar Świętokrzyski* — obszar ten obejmuje centralną, najwyższą część Wyżyny Małopolskiej (Góry Świętokrzyskie) i przylegającą do niej brzeżną część Wyżyny Przedborskiej. Dość znaczne wyniesienie nad poziom morza (kulminacja 612 m n.p.m.) powoduje, że element górski jest tu liczniej reprezentowany niż w innych częściach wyżyn. Występują tutaj rozległe kompleksy leśne, dość dobrze zachowane i mało przekształcone. Spotkać tu można prawie wszystkie typy zbiorowisk leśnych charakterystycznych dla strefy wyżyn. Ze zbiorowisk nieleśnych należy wymienić torfowiska, półnaturalne łąki oraz murawy kserotermiczne.
  - b) *Obszar Buski* — obejmuje najbardziej wartościowe fragmenty Niecki Nidziańskiej, z licznymi stanowiskami muraw kserotermicznych na wychodniach rzadkich w Polsce skał gipsowych, a także z jedynym w Polsce południowej rezerwatem słonoroślowym (rez. Owczary). Murawom kserotermicznym bardzo często towarzyszą ciepłolubne zarośla.
  - c) *Obszar Środkowej Wisły* — (w województwie występuje tylko jego południowy kraniec) obejmuje dolinę rzeki z rozwiniętym systemem tarasów i wysoką skarpią. Rzeka jest nieuregulowana z licznymi wyspami, łachami i starorzeczami. Stanowi ona ostoję ptaków zarówno lęgowych jak i przelotowych. W starorzeczach występuje bogata roślinność wodna i łąkowa z wieloma gatunkami rzadkimi i chronionymi. Na skarpach zachowały się kompleksy leśne, głównie bory oraz zbiorowiska roślinności kserotermicznej, a w zagłębieniach międzywydmowych torfowiska.
- 2 węzły ekologiczne o randze krajowej:
  - a) *Obszar Cisowsko-Orłowski* — obejmuje południowo-wschodnią część Gór Świętokrzyskich z dużym kompleksem leśnym, w którym duże powierzchnie zajmują dobrze zachowane fitocenozy borów jodłowych, żyźnych buczyn, grądów subkontynentalnych, łągów. Występuje tu też rozległe torfowisko wysokie objęte ochroną rezerwatową (rez. Białe Ługi).

- b) *Obszar Nidziański* — obejmuje południową część Wyżyny Małopolskiej (Nieckę Nidziańską) z doliną Nidy oraz wyżynną lessową. Występują tutaj dobrze zachowane kompleksy leśne zbliżone do naturalnych oraz bogate w rzadkie i chronione gatunki murawy kserotermiczne. Łąki i rozległe trzcinowiska w dolinie Nidy stanowią ważne ostoje ptactwa.
- c) *Obszar Przedborski* — obejmuje Wyżynę Przedborską z Pasmem Przedborsko-Małoskim wznoszącym się 100–130 m ponad przyległe równiny. W zachodniej części obszaru położona jest dolina Pilicy. Zróżnicowanie rzeźby i budowy geologicznej sprzyja różnorodności siedlisk, tak, że współwystępują tu zbiorowiska kserotermiczne i bagienne oraz żyzne lasy liściaste i suche bory. Na uwagę zasługuje także niski poziom antropopresji, co spowodowało zachowanie się bardzo rzadkich zbiorowisk chwastów polnych.
- d) *Obszar Miechowski* — (w województwie występuje tylko jego północny kraniec), dominującym typem krajobrazu jest wyżyna lessowa silnie porozcinana erozyjnie, z licznymi wąwozami i suchymi dolinkami. Lasy pozostały tylko na niewielkich powierzchniach, są to jednak dobrze zachowane żyzne lasy liściaste. W krajobrazie dominują agrocenozy, którym towarzyszą ciepłolubne zarośla i murawy kserotermiczne.

Węzły ekologiczne są ze sobą połączone korytarzami ekologicznymi. Zapewniają one łączność między nimi i pozwalają na rozprzestrzenianie się gatunków pomiędzy węzłami. Korytarzem ekologicznym o znaczeniu międzynarodowym jest dolina Wisły. Doliny Pilicy, Nidy i Białej Nidy pełnią rolę korytarzy o randze krajowej.

Inne obszary cenne przyrodniczo

Baza ostozy przyrodniczych Corine

CORINE biotopes to program, którego celem jest wyznaczenie i gromadzenie danych o ostożach przyrodniczych o znaczeniu europejskim, czyli terenach ważnych z punktu widzenia ochrony przyrodniczego dziedzictwa Europy. Zawiera on zbiór informacji o biotopach, czyli miejscach życia populacji i gatunków o znaczeniu europejskim. Identyfikacja tego biotopu w terenie pozwala wyróżnić ostożę CORINE, która jest funkcjonalnie wyróżniająca się jednostką ekologiczną. Ostożę typuje się na podstawie obecności gatunków z list CORINE. W chwili obecnej w polskim banku danych znajdują się informacje o 956 ostożach. Liczba ta w wyniku aktualizacji może jednak ulegać zmianom.

Na terenie województwa wyznaczono dotychczas następujące ostożę przyrodnicze Corine: Czarna Konecka, Gracuch, Małopolski Przełom Wisły, Lasy Koneckie, Skałki Piekło pod Nieklaniem, Ruda Maleniecka, Zalew w Stąporkowie, Staw Czapła, Staw fabryczny Pasternik w Starachowicach, Stawy w Jeżowie, Ostoża Mniów-Suchedniów, Świnia Góra-Dalejów, Zalew Pasternik, Piskorzeniec, Lasy Sieradowickie, Kamień Michniowski, Ulów, Krzemionki k. Ostrowca Św., Las Świdziński i Czarna Różga, Dolina Czarnej Włoszczowskiej, Torfowisko Jedle, Lasy Włoszczowskie, Ługi, Klekot, Łysogóry, Góra Kopaczowa, Kadzielnia, Miedzianka, Szewce, Góra Zelejowa, Jaskinia Raj, Wzgórza koło Małoszczy, Wzgórze Czubatka, Podgórze-Posłowice, Nowiny-Kowala, Brzozowa, Torfowisko Słopiec, Jaskinia Zbójecka, Lasy między Rakowem i Daleszycami, Białe Ługi, Góry Pieprzowe, Maleszowa, Stawy w Korytnicy, Zalew Chańcza, Lejki krasowe koło Staszowa, Rozlewiska Nidy koło Umianowic, Czarna Staszowska, Garb Pińczowski, Dolina Nidy, Mierzawa, Dolina Dolnej Nidy, Torfowisko koło wsi Zwierzyniec, Jastrzębiec, Polana Polichno, Gipsy Niecki Nidziańskiej, Krzyżanowice, Skorocice, Zespół stawów w Młodzawach, Owczary koło Buska, Biechów i Zespół stawów w Górkach.

Ostoje ptasie

Ostoja ptaków to polski odpowiednik anglojęzycznego terminu Important Bird Area (IBA), oznaczającego miejsce o kluczowym znaczeniu dla ochrony zagrożonych ptaków naszego kontynentu. Pojęcie ostoi ptaków w podanym wyżej znaczeniu zostało wprowadzone po raz pierwszy przez międzynarodową Federację Towarzystw Ochrony Ptaków (obecnie znaną jako Bird Life International w drugiej połowie lat 1980. Od tego czasu organizacja ta, jak i tworzące ją partnerskie organizacje w poszczególnych krajach, tworzą i uaktualniają spisy ostoi w poszczególnych krajach i w całej Europie.

Definiując ostoje stosuje się trzy, zbliżone do siebie systemy kryteriów ilościowych i jakościowych. Kryteria z grupy zwanej A stosowane są do gatunków ptaków zagrożonych w skali globalnej. Kryteria z grupy B stosowane są do ptaków zidentyfikowanych jako zagrożone w skali Europy w oparciu o szczegółowe analizy. Natomiast kryteria C są stosowane do ptaków wskazanych jako wymagające ochrony w ramach Dyrektywy Ptasiej UE. Właśnie kryteria z tej ostatniej grupy stosowane są w ostatnich latach do wskazywania przez Bird Life International ostoi ptaków, które akceptowane są przez Komisję Europejską jako obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) w ramach sieci Natura 2000.

W chwili obecnej w Polsce wyznaczono 81 ostoi o randze europejskiej i 86 o znaczeniu krajowym. Liczba ta w wyniku aktualizacji może jednak ulegać zmianom.

W województwie świętokrzyskim znajdują się dwie ostoje ptasie o randze europejskiej (Małopolski Przełom Wisły, Dolina Nidy) oraz dwie ostoje o randze krajowej (Dolina Krasnej, Zespół Stawów koło Grobli).

Sieć hydrograficzna

Rzeki

Sieć rzeczną województwa świętokrzyskiego, usytuowanego w lewej części dorzecza górnej i środkowej Wisły, tworzą lewostronne jej dopływy, z których największe to: Pilica, Nida (151 km) z dopływami: Łośną, Bobrzą i Mierzawą, Kamienna (138 km) ze Świśliną i Koprzywianką, Czarna Konecka, Czarna Staszowska z Łagowicą, Nidzica. Rzeki te stanowią zlewnię II rzędu. Górne odcinki rzek i większość dopływów ma charakter rzek górskich i podgórskich, które charakteryzują się gwałtownymi i krótkotrwałymi wezbraniem.

Wisła jest naturalną granicą Regionu na południowym wschodzie oraz wschodzie, natomiast Pilica stanowi 30 km odcinek granicy zachodniej. Znaczący obszar województwa, wynoszący ok. 60% jego powierzchni, położony jest w dorzeczach rzek Nidy (3,8 tys. km²), Kamiennej (1,9 tys. km²) i Pilicy (1,3 tys. km²). Dorzecze Pilicy na terenie województwa świętokrzyskiego to głównie zlewnie 2 rzek: Czarnej Malenieckiej (Koneckiej) i Czarnej Włoszczowskiej. Pozostała część województwa obejmuje całkowite lub prawie całkowite zlewnie rzek: Czarnej Staszowskiej, Koprzywianki, Opatówki, Kanału Strumień, ponad połowę zlewni Nidzicy oraz niewielki fragment górnych części zlewni rzek Iłżanki i Krępanki.

Wyżyna Kielecka w północnej części województwa jest obszarem źródłiskowym rzek o istotnym znaczeniu dla Regionu. Stąd wypływają rzeki: Kamienna wraz z dopływami, Czarna Nida, Czarna Maleniecka, Czarna Włoszczowska, Opatówka i Koprzywianka. Rzeki z Gór Świętokrzyskich odpływają w różnych kierunkach, co decyduje o tym, że sieć rzeczna ma tu układ promienisty, rozbieżny.

Wielkość przepływu w rzekach jest zróżnicowana w poszczególnych zlewniach, i tak np. Kamienną w Wąchocku charakteryzuje przepływ średni z wielolecia (SSQ) wynoszący 3,17 m³, w Kunowie - 6,08 m³/s, a w Czekarzewicach - 8,67 m³. Przepływ SSQ Nidy na odcinku Brzegi - Pińczów wynosi od 13,10 do 18,70 m³, natomiast na Wiśle w Sandomierzu

292 m³. Największy przepływ w roku ma miejsce w kwietniu, najmniejszy najczęściej występuje w czerwcu, a w przypadku Wisły w listopadzie i grudniu. Odpływ roczny z województwa szacuje się na ok. 1890 mln m³.

Tabela nr 11. Zlewnie II rzędu w województwie świętokrzyskim.

LP.	ZLEWNIA	POWIERZCHNIA ZLEWNI W GRANICACH WOJ. [KM ²]	DŁUGOŚĆ RZEK KM	
			OGÓLEM	NA TERENIE WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
1	Nidy	3865,4	151,2	151,2
2	Kamiennej	1892	138,3	118,5
3	Pilicy	1646	319,0	7,5
4	Nidzicy	35,2	62,9	31,6
5	Czarnej Staszowskiej	1358,6	61,0	61,0
6	Koprzywianki	707,4	65,9	65,9
7	Opatówki	281,5	51,5	51,5

Źródło: Ocena stanu czystości wód powierzchniowych woj. świętokrzyskiego, WIOŚ, Rocznik Statystyczny dla woj. świętokrzyskiego 2003.

Zbiorniki małej i dużej retencji

Zasoby wód powierzchniowych województwa świętokrzyskiego wyrażone odpływem rocznym wynoszą ca 1890 mln m³. Ogólna szacunkowa ilość retencionowanych wód na obszarze województwa wynosi około 67 mln m³. Są to wody gromadzone zarówno w zbiornikach wodnych, jak i w stawach rybnych. Ilość retencionowanej wody na obszarze województwa stanowi około 3,6% ogólnych zasobów wód powierzchniowych.

Większość zbiorników retencyjnych usytuowana jest u podnóża Gór Świętokrzyskich. Najwięcej na rzece Kamiennej i jej dopływach oraz na górnych odcinkach Czarnej Staszowskiej, Czarnej Koneckiej (Czarnej Malenieckiej) i dopływach Czarnej Nidy.

W województwie istnieje około 40 niewielkich zaporowych zbiorników wodnych, których możliwość retencyjna wynosi 39,5 mln m³. Do największych zbiorników należą: Chańcza na rzece Czarnej Staszowskiej o pojemności docelowej 24,5 mln m³ i Brody o pojemności 7,5 mln m³, a także zbiornik Wióry na rzece Świślina. W trakcie budowy jest zbiornik wodny Szymanowice na Koprzywiance.

Uwzględniając niewielki stopień retencionowania wód na terenie województwa, priorytetowym zadaniem jest budowa nowych zbiorników wodnych, w tym realizacja "Programu małej retencji dla województwa świętokrzyskiego". Strategicznego znaczenia nabiera budowa zbiorników wodnych dużej i średniej retencji, a zwłaszcza budowa wielozadaniowego zbiornika "Chęciny". W dalszej perspektywie istotna byłaby także budowa zbiornika "Oleszno", bowiem, umożliwiłaby zagospodarowanie turystyczne zachodniego obszaru województwa, cechującego się najsłabszymi glebami oraz wysokim nasileniem zjawisk kryzysowych.

Budowa i rozbudowa zbiorników wodnych wraz z zagospodarowaniem turystycznym i ich otoczenia zdecydowanie wzbogaci walory turystyczne Regionu, a w konsekwencji stworzy nowe miejsca pracy.

Oprócz zbiorników zaporowych, na terenie województwa występuje 155 kompleksów stawów rybnych o powierzchni większej niż 1 ha oraz sześciami mniejszych zbiorników przeciwpożarowych. Najwięcej stawów zlokalizowanych jest w zlewniach rzek: Nidy, Pilicy i Czarnej Staszowskiej.

Pojezierze Świętokrzyskie

W Regionie Świętokrzyskim występuje duże nagromadzenie jezior o specyficznej, eolicznej genezie. Są to jeziora małe o powierzchni kilku lub kilkunastu hektarów do ponad 200 ha. Znaczna ich część znikła z krajobrazu Regionu. Zostały osuszone przez człowieka lub w sposób naturalny zapełniły się torfem. Powstały pod koniec ostatniego zlodowacenia i mają ponad 10 000 lat. Kiedy łądolód pokrywał obszar dzisiejszej północnej Polski, na jego przedpolu istniała sucha, mroźna pustynia peryglacialna. W takich warunkach procesy eoliczne doprowadziły do powstania licznych wydmy. Wydmy były budowane przez wiatr z osadów piaszczystych wywiewanych w ich sąsiedztwie. Obniżenia powstałe po wywianiu to misy deflacyjne, w których po ociepleniu i zwilgotnieniu klimatu (w holocenie) zostały wypełnione wodą. Wydmy podczas ich tworzenia "wędrowały" na niewielkie odległości. Jeśli piaski budujące wydmy wkroczyły w istniejące już doliny i poprzecznie przegrodziły je spowodowało to, że w wydmy utworzyły naturalną zaporę. W czasie wypełniania wodą tak usytuowanych obniżeń doszło do w krajobrazie powstawania jezior eolicznych - zaporowych.

Nagromadzenia jezior eolicznych występują m.in. w gminach: Łopuszno, Mniów, Małogoszcz i Piekoszków. Ze względu na genezę i rozwój jeziora i ich bezpośrednie sąsiedztwo tworzą ekosystemy jeziorno-torfowiskowo-wydmowe o niespotykanych walorach przyrodniczych. Występują tu stanowiska rzadkich roślin chronionych (np. rosiczka), a także stwierdzono w wielu przypadkach ślady gniazdowania i żerowania łabędzi, dzikich gęsi i kaczek, bocianów, żurawi, ptaków drapieżnych. Natrafiano wielokrotnie na ślady ssaków kopytnych oraz bobrów. Biorąc pod uwagę te wyjątkowe walory środowiska, jeziora lub ich kompleksy wraz z otoczeniem powinny być objęte ochroną rezerwatową.

Walory uzdrowiskowe

Wody mineralne i lecznicze

W rejonie Niecki Nidziańskiej występują wody o właściwościach leczniczych. Pozyskiwane są z dwóch złóż Busko-Zdrój i Solec-Zdrój.

Busko-Zdrój - pierwsze informacje o źródłach mineralnych pochodzą z 1252 r. W 1828 r. rozpoczęto działalność leczniczą. Jest to bardzo cenione uzdrowisko ze względu na rzadko spotykane wody siarczkowe z jodem i selenem. Uznane za lecznicze wody określono jako chlorkowo-sodowe, siarczkowe i chlorkowo-sodowe, jodkowe, bromkowe. Są one pozyskiwane z osadów kredy. Natomiast z utworów jurajskich ujmuje się wody chlorkowe. Główne wskazania lecznicze w uzdrowisku to: choroby układu krążenia, reumatyczne i choroby skóry. Z poziomu margli kredowych, z odwiertu Nowy Nurek, czerpie się wodę zwykłą, słabo zmineralizowaną, o nazwie Buskowianka, znajdującą się w handlu. Zasoby czerpane są z 8 ujęć i wg stanu na 31.12.2002 r., wynoszą 16,75 m³/h.

Solec-Zdrój - uzdrowisko położone 25 km na południowy wschód od Buska, dysponujące najsilniejszymi w Europie solankami, zaczęło funkcjonować w 1837 r. Wody pobierane są z utworów kredy trzema ujęciami (Szyb Solecki, Solec-Zdrój 2 Karol i Solec-Zdrój 2B). Są to wody chlorkowo-siarczanowo-sodowe i chlorkowo-sodowe. Oba typy wód są jednocześnie bromkowe, jodkowe i siarczanowe. Główne wskazania lecznicze to choroby narządów ruchu i reumatyczne.

Ponadto w 2003 r. udokumentowano jeszcze jedno złożo wód leczniczych - **Welnin**. Ujęcie to nie jest jeszcze eksploatowane. Zostało wykonane z myślą o budowie nowego sanatorium w Solcu-Zdroju, nie związanego z istniejącym Uzdrowiskiem. Pozyskiwana z tego ujęcia woda ma być wykorzystywana do zabiegów leczniczych — kąpeli siarczkowych stosowanych przy chorobach o charakterze zwyrodnieniowym, chorobach układu nerwowego o charakterze zapalnym, chorobach dermatologicznych i zaburzeniach krążenia obwodowego. Właściwości chemiczne wód z ujęcia Welnin, a w szczególności

bardzo wysoka zawartość chlorków i siarkowodoru kwalifikuje je do jednych z najlepszych w kraju wód do kąpieli leczniczych.

Borowiny

Jedynym udokumentowanym złożem tego surowca są Siwice. Występujący w złożu muł borowinowy był eksploatowany dla potrzeb uzdrowiska w Busku-Zdroju. Od kilku lat zaprzestano wydobywania, a surowiec balneologiczny jest transportowany z Czarnego Dunajca (rej. Nowego Sącza).

Walory naturalne - wnioski

Walory naturalne są niezaprzeczalnie ogromną wartością województwa świętokrzyskiego. Ich bogactwo i różnorodność sprawia, iż Region należy do jednych z najciekawszych pod tym względem obszarów w Polsce. Niewątpliwie do najbardziej wartościowych i unikalnych walorów naturalnych należy zaliczyć Góry Świętokrzyskie - jedne z najstarszych gór w Europie, Jaskinię Raj, występowanie krzemienia pasiastego, duże kompleksy leśne Puszczy, unikalne jaskinie i grupy skalne, wody mineralne i lecznicze oraz korzystny klimat, jak również niezwykle malownicze ukształtowanie powierzchni.

Zróżnicowanie warunków naturalnych sprawia, iż województwo można podzielić na trzy obszary o zdecydowanie odmiennych cechach środowiska przyrodniczego.

- Obszar świętokrzyski – położony w północnej części województwa, posiada charakter wyżynno-górski i obejmuje najstarsze w kraju góry – Góry Świętokrzyskie wraz z Puszcza Świętokrzyską oraz fragmentami Puszczy Iłżeckiej. Charakteryzuje się surowym klimatem, zróżnicowanymi glebami i wysoką lesistością, związaną z występowaniem dużych kompleksów leśnych, posiadających w wielu miejscach zachowane naturalne drzewostany. Cechuje się wyższym poziomem urbanizacji, lepiej rozwiniętą infrastrukturą społeczną i gospodarczą, a także silnie rozdrobnionym i mało efektywnym rolnictwem.
- Obszar konecko-staszowski – okala subregion świętokrzyski od zachodu, południa i południowego wschodu, posiada charakter równinno-doliny i charakteryzuje się zróżnicowaną lesistością, łagodniejszym klimatem oraz występowaniem gleb słabej i średniej jakości z wysokim udziałem użytków zielonych. Jest słabo zurbanizowany i zachował swój rolniczy, mało przekształcony krajobraz.
- Obszar sandomiersko-kazimierski – obejmuje wschodnią i południową część województwa, cechuje się krajobrazem wyżynnym, poprzecinany licznymi dolinami rzek i formami erozyjnymi. Posiada wysoką jakość gleb oraz niską lesistość. Dominujące tu intensywne rolnictwo o nastawieniu zbożowo-ogrodniczym charakteryzuje się znacznym uproszczeniem agrocenoz, niedoborem wód powierzchniowych i wglębnych oraz zaznaczającymi się lokalnie procesami stepowania.

Środowisko przyrodnicze województwa, pomimo wielu walorów, posiada również słabe strony, związane głównie z wieloletnimi zapóźnieniami inwestycyjnymi oraz nieracjonalną eksploatacją surowców mineralnych. Do najważniejszych problemów i zagrożeń w dziedzinie ekologii należy zaliczyć¹⁵:

- małe zasoby wód powierzchniowych – zbyt niski poziom ich retencji (retencionowanych jest ok. 3,6% wód powierzchniowych, w Polsce – ok. 6%),
- nierównomiernie rozmieszczone zasoby wód powierzchniowych (obok obszarów zasobnych w wody podziemne o wysokiej jakości występują tereny z zasobami

¹⁵ Więcej o zagrożeniach związanych ze środowiskiem naturalnym w podrozdziale "Stan środowiska naturalnego".

niewystarczającymi do pełnego zaspokojenia potrzeb, tereny niewodonośne oraz tereny o wodach nie nadających się do celów spożywczych – wody mineralne),

- zły stan jakości wód powierzchniowych,
- podatność wód podziemnych na zanieczyszczenie (związane jest to z budową geologiczną, czyli słabym stopniem izolacji tych wód od powierzchni terenu),
- problemy związane z wcześniejszym wydobywaniem i przetwórstwem siarki, dotyczące terenów, gdzie wytworzyła się specyficzna sytuacja powodująca znaczące i trudne do naparwienia ujemne skutki w środowisku naturalnym,
- napływ zanieczyszczeń powietrza z sąsiednich regionów, co jest jedną z przyczyn złego stanu zdrowotnego drzewostanów,
- zagrożenie gleb erozją oraz znaczny odsetek gruntów kwaśnych,
- źle urządzone i eksploatowane składowiska odpadów,
- nierozwiązany problem dzikich wysypisk oraz konieczność zakończenia procesu likwidacji mogiłników,
- przekraczanie dopuszczalnych norm hałasu (szczególnie w miastach i wzdłuż dróg o wysokim stopniu natężenia ruchu samochodowego),
- konflikty między wartościami przyrodniczo-krajobrazowymi (prawną ochroną przyrody) a eksploatacją surowców mineralnych.

Należy jednak uznać, iż bogactwo walorów naturalnych w Regionie decyduje o tym, iż z powodzeniem można tutaj rozwijać różne formy turystyki.

4.1.2.2. Walory antropogeniczne.

Rolę wspomagającą walory naturalne stanowią wszelkiego rodzaju obiekty zabytkowe, muzea, ciekawe miejsca, imprezy kulturalne organizowane w regionie. Obszar staje się atrakcyjny, gdy turysta ma do wyboru nie tylko to, co proponuje mu natura, ale również, gdy może korzystać z walorów antropogenicznych wzbogacających teren.

Województwo świętokrzyskie jest Regionem bardzo bogatym w obiekty zabytkowe. Ich wielość i różnorodność powodują, iż każdy odwiedzający znajdzie coś dla siebie. Wiele obiektów to zabytki unikalne na skalę Polski i/lub Europy.

Rozmieszczenie zabytków w poszczególnych rejonach województwa jest dość nierównomierne. Wśród powiatów, do najbardziej zasobnych w zabytki według ewidencji należą: sandomierski i opatowski, niewiele ustępuje im powiat kielecki, który posiada z kolei najwięcej zabytków wpisanych do rejestru. Największym nasyceniem zabytkami nieruchomymi zarejestrowanymi cechują się następujące miasta/gminy: m. Sandomierz, m. Kielce, m. i gm. Chęciny, m. i gm. Chmielnik. Najwięcej zarejestrowanych ruchomych dóbr kultury znajduje się w miastach: Sandomierzu, Kielcach, w miastach i gminach: Opatów, Pińczów, Klimontów. Najwyższe nasycenie zabytkami nieruchomymi zewidencjonowanymi występuje w: m. i gm. Ożarów, Ćmielów, Opatów, Osiek oraz gminach: Klimontów, Koprzywnica, Nowa Słupia, Pacanów. Ruchome zabytki zewidencjonowane występują najliczniej w miastach: Sandomierz, Kielce oraz w miastach i gminach: Chmielniku i Pińczowie.

Istotne dla rozwoju turystyki są nie tylko obszary charakteryzujące się dużym nasyceniem zabytkami, ale również miejscowości, w których istnieją wybitne pojedyncze obiekty, założenia zabytkowe lub zachowane układy urbanistyczne.

Krótką historia ziem obszaru województwa świętokrzyskiego

Dzieje Ziemi Świętokrzyskiej związane są z początkami Państwa Polskiego. Tu, bowiem w VII i VIII wieku powstawały pierwsze osady ludów słowiańskich, z których prastara Wiślica urosła do rangi stolicy państwa Wiślan. Do dzisiejszego dnia po plemieniach słowiańskich pozostały grodziska, kopce i kurhany na Ponidziu, a w północnej części Regionu wały kultowe na szczytach górskich.

Założony w XII wieku benedyktyński klasztor na Łysej Górze, z pierwszymi w Polsce relikwiami Krzyża Świętego, był do XVII wieku największym sanktuarium w kraju. Pielgrzymowali do niego polscy królowie i książęta. Góra, nazwana później Świętym Krzyżem, dała nazwę całemu łańcuchowi górskiemu oraz stała się z czasem symbolem całego regionu.

Ziemia świętokrzyska była świadkiem wielu wydarzeń, trwale zapisanych w annałach historii. Zjazdy przedstawicieli ziem polskich na zamku w Chęcinach za Łokietka uważane są za początek polskiego parlamentaryzmu. Za panowania Kazimierza Wielkiego dokonana się kodyfikacja prawa polskiego. W 1347 roku spisano tutaj małopolskie prawo zwyczajowe i ogłoszono je jako "Statuty Wiślickie". "Zjazd ziem polskich" na zamku w Chęcinach w 1331 roku uważany jest za początek przyszłych sejmów. W 1404 roku w Nowym Korczyniu odbył się zjazd rycerstwa z całej Korony, który uważa się pierwszy polski sejm.

W XVI i XVII wieku powstały na Ponidziu główne ośrodki ruchu reformacyjnego – Pińczów i Raków. Tu tworzono pierwsze szkoły z polskim językiem wykładowym (1551 r. – założenie w Pińczowie pierwszego w Polsce gimnazjum humanistycznego), wydawano pierwsze polskie książki (pierwsza gramatyka i pierwszy słownik języka polskiego) i drukowano tłumaczenia Biblii (Biblia Kalwińska zwana Biblią Brzeską). W XVI wieku Pińczów zyskał sobie miano Polskich Aten. Akademia Rakowska, szkoła różnowierców, słynęła z wysokiego poziomu nauczania.

Niestety, nie ominęły tej ziemi liczne wojny. Największe spustoszenia uczyniły najazdy Tatarów (tragiczna dla rycerstwa sandomierskiego i krakowskiego bitwa pod Chmielnikiem i Tarczkiem w 1241 roku) i Szwedów. W XVIII i XIX wieku Region Świętokrzyski był świadkiem wielkich zrywów patriotycznych. Tu rozegrały się główne akordy powstania kościuszkowskiego w 1794 roku, zwycięstwo pod Raławicami, manifest połaniecki, klęska pod Szczekocinem, kapitulacja pod Radoszycami. Kielecczyzna była zapleczem zbrojeniowym powstań narodowych w 1831 i 1863 roku. Tragiczne losy powstania styczniowego rozegrały właśnie na tej ziemi (bitwy pod Wąchockiem, Świętym Krzyżem, Miechowem, Małogoszczem i Grochowiskami). Dzięki wysiłkowi ludności, wiele miast i miasteczek podniosło się z wojennych zniszczeń.

W okresie międzywojennym trzon fabryk Centralnego Okręgu Przemysłowego umiejscowiono na Kielecczyźnie. Budowa tego kompleksu nowoczesnych zakładów pozwoliła Polsce przezwyciężyć kryzys gospodarczy lat trzydziestych. Rozwój Regionu przerwał wybuch II wojny światowej. Kolejny raz Ziemia Świętokrzyska stała się terenem działań wojennych i bazą dla większości oddziałów partyzanckich. Tutaj dowodzili m.in. legendarny "Hubal" - mjr Henryk Dobrzański oraz mjr Jan Piwnik "Ponury". W masowych egzekucjach i pacyfikacjach zginęło ok. 400 tys. mieszkańców Kielecczyzny, ok. 80 tys. zamknięto w obozach i więzieniach, ponad 200 tys. wywieziono na przymusowe roboty do III Rzeszy. Pozostały po nich liczne groby, zbiorowe mogiły, pomniki, tablice pamiątkowe w kościołach i miejscach kaźni.

W regionie, pełnym naturalnych bogactw, od średniowiecza rozwijało się górnictwo kruszcowe i metalurgia. W kopalniach neolitycznych w Krzemionkach k. Ostrowca Świętokrzyskiego już w III w p.n.e. wydobywano krzemień pasiasty do produkcji narzędzi kamiennych, które eksportowano za granicę. W pierwszych wiekach naszej ery działał tutaj jeden z największych w Europie ośrodków produkcji żelaza w piecach zwanych dymarkami. Odkryto ok. 4000 piecowisk (300 tys. pieców). Duża ilość monet rzymskich znalezionych na północ od Łysogór świadczy o eksporcie żelaza do Imperium Rzymskiego.

W średniowieczu kwitło górnictwo kruszcowe. Wydobywano tu słynne marmury, które zdobiły zamki królewskie i rezydencje magnackie. Z Chęcińskiego marmuru zbudowano m.in. Kolumnę Zygmunta w Warszawie.

W 1598 roku w Samsonowie powstał pierwszy w Polsce wielki piec hutniczy. W pobliżu powstały fryszerki i kuźnie. W XVII – XVIII wieku Kieleccyzna stała się centrum zbrojeniowym armii polskiej. W I połowie XIX wieku rozwinął się tu największy na ziemiach okręg metalurgiczny, z zakładami metalurgicznymi zwany Staropolskim Zagłębiem Przemysłowym. Wiele z zakładów dzisiaj stanowi zabytki techniki – ruiny wielkich pieców, skanseny przemysłowe, muzea techniki, urządzenia hydrotechniczne.

Słynęły na całą Polskę wyroby garncarskie z Ilży i Łagowa, szable z żelaza z hut sandomierskich i sukna ze Staszowa, gdzie także znajdowała się papiernia. Znane były kuźnie żelazne w Końskich i Samsonowie, wyroby stolarskie i snycerskie z Drzewicy i Kolbuszowej, lecznicze źródła w Busku i Solcu.

Do licznych miejscowości, upamiętnionych w tym województwie wypadkami dziejowymi, należał Zawichost, gdzie roku 1206 odniósł wielkie zwycięstwo Leszek Biały nad napadającym jego państwo Romanem, ks. Halickim, który w ucieczce po przebyciu Wisły dopędzony, poległ. Pod Turskiem i Chmielnikiem roku 1241 usiłowali Polacy bohatercko powstrzymać olbrzymią horde Mongołów. W Radomiu roku 1470 posłowie narodu czeskiego, stanąwszy przed królem Kazimierzem Jagiellończykiem i Senatem Polskim, ofiarowali koronę czeską królewiczowi Władysławowi. W Karwowie roku 1160 urodził się Wincenty, syn Kadłubka, kronikarz polski z doby Piastów. Osadę Okszę, blisko rzeki Nidy, założył poeta Mikołaj Rej z Nagłowic. W Sycynie roku 1530 urodził się największy z wieszczów polskich doby zygmuntońskiej, Jan Kochanowski, który mieszkał potem w Czarnolesie, a pochowany został w Zwoleniu. W Rytwianach znajduje się grób uczonego i walecznego Łukasza Opalińskiego.

Mówiąc o historii Regionu nie sposób nie wspomnieć, iż ziemia świętokrzyska była kolebką twórczości dla kronikarzy i historyków polskich, poetów, pisarzy oraz innych postaci historycznych. W jędrzejowskim klasztorze pisał swą słynną "Kronikę" Wincenty Kadłubek. W Sandomierzu i Wiślicy przebywał inny kronikarz - Jan Długosz. W Nagłowicach tworzył Mikołaj Rej. W Czarnocy urodził się i został pochowany bohater narodowy, Stefan Czarniecki. W okresie baroku tworzyli Wespazjan Kochowski i Jan Chryzostom Pasek. Nieopodal Małogoszcza przyszedł na świat Stanisław Konarski, reformator XVIII-wiecznego szkolnictwa. Absolwentem pińczowskiego gimnazjum był Hugo Kołłątaj, jeden z autorów Konstytucji 3 Maja. Ogromne zasługi dla Kieleccyzny położył Stanisław Staszic. W Obłęgorku pracował Henryk Sienkiewicz. Z tej ziemi wywodzą się Stefan Żeromski, Adolf Dygasiński, Witold Gombrowicz i Gustaw Herling-Grudziński.

Przez całe wieki w Regionie Świętokrzyskim zgodnie współżyli przedstawiciele różnych kultur i religii. Oprócz arian i kalwinów, licznie osiedlali się Żydzi, unicy, ewangelicy i wyznawcy prawosławia¹⁶.

Wykaz najważniejszych zabytków i atrakcji turystycznych

I. WYBRANE OBIEKTY SAKRALNE.

POWIAT	LOKALIZACJA	KRÓTKI OPIS
BUSKI	▪ Balice	▪ Kościół pw. Św. Stanisława Biskupa, przebudowany w XX w., z XIX-w. pałacu ▪ Kościół pw. Św. Leonarda z 1699 r., drewniany
	▪ Busko-Zdrój	▪ Kościół pw. Św. Anny z 1884 r. ▪ Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP z lat 1592-1621 w zespole poklasztorным norbertańskim
	▪ Chotel Czerwony	▪ Kościół pw. Św. Bartłomieja z ok. poł. XV w.
	▪ Chotelek Zielony	▪ Kościół Św. Stanisława Biskupa z 1527 r., drewniany
	▪ Dobrowoda	▪ Kościół pw. Św. Marii Magdaleny, z poł. XIV w.
	▪ Gnojno	▪ Kościół pw. Jana Chrzciciela z 1470 r.
	▪ Gorzysławice	▪ Kościół pw. Św. Wawrzyńca z 1535 r.
	▪ Kargów	▪ Kościół z poł. XIV w.
	▪ Nowy Korczyn	▪ Kościół pw. Św. Stanisława z 1257 r. w pofranciszkańskim zespole klasztorным ▪ Kościół pw. Św. Trójcy z XVI w. ▪ Bożnica z XVIII w.
	▪ Pacanów	▪ Kościół pw. Św. Marcina z XIII w.
	▪ Solec-Zdrój	▪ Kościół pw. Św. Mikołaja z 1937 r.
	▪ Stopnica	▪ Kościół pw. ŚŚ. Piotra i Pawła z 1362 r. ▪ Zespół Klasztorный Reformatorów z XVII w.
	▪ Szaniec	▪ Kościół pw. Wniebowzięcia NMP z XV w.
	▪ Świniary	▪ Kościół pw. Św. Stanisława Biskupa z II poł. XVII w., drewniany
	▪ Tuczępy	▪ Kościół pw. Jana Chrzciciela z lat 1666-1674
	▪ Wiślica	▪ Kościół pw. Narodzenia NMP z ok. 1350-1360 r. ▪ Dzwonnica z lat 1460-1470 ▪ Pozostałości Kościoła pw. Św. Mikołaja z X-XII w.
▪ Zborówek	▪ Kościół pw. Św. Idziego Opata z 1459 r., drewniano-murowany	

¹⁶Na podstawie: <http://www.kielce.uw.gov.pl>

<p>JĘDRZEJOWSKI</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Chomentów ▪ Imielno ▪ Jędrzejów ▪ Korytnica ▪ Krzcięcice ▪ Małogoszcz ▪ Mierzwin ▪ Mokrusko Dolne ▪ Mstyczów ▪ Nawarzyce ▪ Oksa ▪ Rembieszycy ▪ Sobków ▪ Tarnawa ▪ Węgleszyn ▪ Wodzisław ▪ Złotniki 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. Św. Marii Magdaleny z XVIII w., drewniany ▪ Kościół pw. Św. Mikołaja z XIII w. ▪ Zespół klasztorny Cystersów z ok. 1440 r. z relikiami kościoła z X-XI w. (ważne ogniwo europejskiego szlaku kulturowego wytyczonego pod auspicjami Rady Europy) ▪ Kościół pw. Świętej Trójcy z XV w. ▪ Kościół pw. Św. Floriana z XVII w. ▪ Kościół pw. Św. Prokopa z lat 1531-1542, dzwonnica drewniana z XVIII w. ▪ Kościół WNMP z lat 1591-1595 ▪ Drewniana dzwonnica z XIX w. ▪ Kościół pw. ŚŚ. Piotra i Pawła z XVI w. ▪ Kościół pw. WNMP z poł. XIII w., zakrystia z XVII w., kruchta z XIX w. ▪ Kaplica grobowa Chełmińskich z ok. 1865 r. ▪ Kościół pw. WNMP z 1908 r. ▪ Kościół pw. Św. Andrzeja z lat 1748-1753 ▪ Kościół pw. Św. Mikołaja z XVII w. ▪ Kościół ŚŚ. Piotra i Pawła z lat 1798-1799, drewniany ▪ Kościół pw. Św. Stanisława Biskupa z XVI w., dzwonnica z XIX w. ▪ Kościół pw. Św. Marcina z XIX w. ▪ Kościół pw. Św. Andrzeja z 1367 r. ▪ Kościół pw. Św. Marcina z lat 1621-1644 ▪ Kościół pw. Wszystkich Świętych z 1666 r.
<p>KAZIMIERSKI</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bejsce ▪ Cudzynowice ▪ Czarnocin ▪ Gorzków ▪ Kazimierza Wielka ▪ Kocina ▪ Kolosy ▪ Opatowiec 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. Św. Mikołaja z XIV w. z XVI-w. kaplicą Firlejów ▪ Kościół pw. Wszystkich Świętych z poł. XVIIIw., drewniany ▪ Kościół pw. WNMP z ok. 1360 r. ▪ Kościół pw. Św. Małgorzaty z 1758 r., drewniany ▪ Kościół pw. Krzyża Świętego z 1663 r. ▪ Kościół pw. Św. Barbary z 1672 r. ▪ Zbór z 1659 r. ▪ Kościół poddominikański pw. Św. Jakuba Starszego z XV w.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rogów ▪ Sokolina ▪ Stradów ▪ Topola 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. Nawiedzenia NMP z XX w. ▪ Kościół pw. Św. Jakuba z XIV w. ▪ Kościół pw. Św. Bartłomieja z 1657 r., drewniany ▪ Kościół pw. WNMP z XIX w., drewniany, przeniesiony z Kazimierzy Małej
M. KIELCE		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Katedra pw. WNMP wzniesiona z 1171 r., rozbudowana w XVI-XIX w. ▪ Zespół klasztorny, pobernandyński (obecnie Pallotyni), kościół pw. Św. Karola Boromeusza z lat 1624-1628, klasztor z lat 1629-1631 ▪ Kościół pw. Św. Trójcy z lat 1640-1644 ▪ Dawna cerkiew, obecnie kościół pw. NMP Królowej Korony Polskiej z 1902 r. ▪ Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z lat 1903-1913
KIELECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bardo ▪ Bieliny Kapitulne ▪ Bodzentyn ▪ Bolmin ▪ Brzeziny ▪ Chełmce ▪ Chęciny ▪ Chmielnik ▪ Cisów ▪ Ćmińsk Kościelny ▪ Daleszyce ▪ Drogowole ▪ Drugnia ▪ Leszczyny ▪ Lisów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. Nawiedzenia NMP z 1789 r. ▪ Kościół pw. Św. Józefa Oblubieńca NMP z 1637 r. ▪ Kościół pw. Św. Stanisława Biskupa z lat 1440-1452 ▪ Kościół pw. Narodzenia NMP z 1604 r. ▪ Kościół pw. Wszystkich Świętych z 1646 r. ▪ Kościół pw. ŚŚ. Marii Magdaleny i Mikołaja z 1655 r. ▪ Bożnica z 1638 r. ▪ Kościół pw. Św. Bartłomieja z XIV w. ▪ Kaplica pw. Trzech Króli z 1614 r. ▪ Zespół klasztorny Franciszkanów z 1368 r. ▪ Kaplica pw. Św. Leonarda z 1641 r. ▪ Zespół klasztorny Bernardynek z XVII w. ▪ Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP z lat 1730-1787 ▪ Bożnica wzniesiona po 1630 r. ▪ Kościół pw. Św. Wojciecha z lat 1765-1816 ▪ Kościół pw. Św. Trójcy z lat 1646-1649 ▪ Kościół pw. Św. Michała Archanioła z 1221 r., przebudowany ▪ Kościół pw. Św. Andrzeja z ok. 1620-1630 ▪ Kościół pw. Św. Wawrzyńca z ok. 1880 r. (zbudowany z wykorzystaniem pierwotnego kościoła z ok. 1470 r.) ▪ Kościół pw. Św. Jacka z 1600 r. ▪ Kościół pw. Św. Mikołaja z przełomu XVI/XVII w.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Łagów ▪ Mniów ▪ Morawica ▪ Nowa Słupia ▪ Piekoszów ▪ Pierzchnica ▪ Piotrkowice ▪ Raków ▪ Strawczyn ▪ Święta Katarzyna ▪ Święty Krzyż ▪ Wzdół Rządowy 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. Św. Michała Archaniola z XV w. ▪ Kościół pw. S. Stanisława Biskupa zbudowany po 1655 r. ▪ Ruiny kaplicy neogotyckiej z ok. 1840 r. ▪ Kościół pw. Św. Wawrzyńca z ok. 1678 r. ▪ Kościół parafialny pw. Narodzenia NMP ▪ Kościół pw. Św. Małgorzaty z lat 1798-1800 ▪ Zespół klasztorny Karmelitów Bosych (dawniej Bernardynów) z 1652 r. ▪ Zespół klasztorny Tarnowskich z końca XVIII w. ▪ Kościół pw. Św. Trójcy z lat 1640-1650 ▪ Kościół poreformacki pw. Św. Anny z ok. 1641 r. ▪ Kościół pw. WNMP z 1629 r. ▪ Zespół klasztorny Bernardynek (dawnej bernardynów) z XV w. ▪ Sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego - Pobenedyktyński zespół klasztorny (obecnie oo. Misjonarzy Oblatów NMP) z XII w., Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego i Świętej Trójcy, z fragmentami, romańskimi z lat 1781-1789; kaplica renesansowa z lat 1614-1620 ▪ Kościół pw. WNMP z 1687 r.
KONECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Czarna ▪ Gowarczów ▪ Kazanów ▪ Końskie ▪ Lipa ▪ Odrowąż ▪ Radoszyce 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. Nawiedzenia NMP z lat 1763-1764 ▪ Kościół pw. ŚŚ. Piotra i Pawła z XVI w. ▪ Zespół klasztorny Bernardynów z II poł. XVIII w. ▪ Kościół parafialny z 1694 r. ▪ Kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa z XV/XVI w. ▪ Kościół pw. ŚŚ. Wawrzyńca i Katarzyny z 1761 r. ▪ Kościół pw. ŚŚ. Jacka i Katarzyny z XVI w. ▪ Kościół pw. ŚŚ. Piotra i Pawła sprzed 1364 r.
OPATOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bidziny ▪ Gierczyce ▪ Gliniany ▪ Grocholice ▪ Modliborzyce ▪ Opatów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. ŚŚ. Piotra i Pawła z lat 1720-1730 ▪ Kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa z I poł. XVIII w., drewniany ▪ Kościół pw. Św. Wojciecha z 1573 r., drewniany ▪ Kościół pw. Wszystkich Świętych z 1462 r. ▪ Kościół pw. Św. Benedykta Opata z poł. XV w. ▪ Kościół pw. Św. Marcina z II poł. XII w.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Piórków ▪ Przybysławice ▪ Ptkanów ▪ Ruszków ▪ Sobótka ▪ Stodoły ▪ Włostów ▪ Wojciechowice 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pobernandyński zespół klasztorny z XV w. ▪ Kaplica pw. Św. Biskupa, obecnie część kościoła ▪ Kościół pw. Św. Przemienienia Pańskiego z 1843 r. ▪ Kościół pw. Św. Idziego Opata z XIV lub XV w. ▪ Kościół pw. Św. Stanisława Biskupa z lat 1798-1803 ▪ Kościół pw. NMP i Św. Małgorzaty z 1795 r. ▪ Kościół pw. Św. Teresy z XVII w., drewniany ▪ Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela z XIII/XIV w. ▪ Kościół pw. Św. Wojciecha z 1362 r.
OSTROWIECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bałtów ▪ Ćmielów ▪ Grzegorzowice ▪ Kaplica ▪ Kunów ▪ Momina ▪ Ostrowiec Świętokrzyski ▪ Pętkowice ▪ Szewna ▪ Waśniów ▪ Witosławska Góra 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. Matki Boskiej Bolesnej z pocz. XX w. ▪ Kościół pw. WNMP z XVI w. ▪ Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela z ok. 1346 r. z romańską rotundą ▪ Kapliczka Św. Katarzyny z 1430 r. ▪ Kościół pw. Św. Władysława z XVII w. ▪ Kościół pw. Św. Wojciecha z XVI w. ▪ Kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego z pocz. XX w., drewniany ▪ Kościół pw. Św. Michała Archanioła z XVII w. ▪ Kościół pw. Św. Teresy z XVII w. ▪ Kościół pw. Św. Mikołaja z 1652 r. ▪ Kościół pw. ŚŚ. Piotra i Pawła z XVII w. ▪ Kaplica drewniana z XVIII w.
PIŃCZOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bogucice ▪ Chroberz ▪ Działoszyce ▪ Dzierążnia ▪ Gołuchów ▪ Góry 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. Nawiedzenia NMP z 1630 r. ▪ Kościół pw. WNMP z 1550 r. ▪ Kościół pw. Świętej Trójcy z 1220 r., przebudowany w XVII w. ▪ Bożnica z 1852 r. ▪ Kościół pw. Św. Marii Magdaleny z 1440 r. ▪ Kaplica Grobu Chrystusowego z 1646 r. ▪ Kaplica pw. Matki Boskiej Częstochowskiej z II poł. XIX w. ▪ Kościół pw. WNMP z 1764 r. ▪ Kaplica grobowa rodziny Dembińskich z 1839 r.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kije ▪ Krzyżanowice Dolne ▪ Michałów ▪ Młodzawy Małe ▪ Nowa Zagóść ▪ Pełczyska ▪ Pińczów ▪ Probołowice ▪ Rębów ▪ Sancygniów ▪ Węchadłów ▪ Wolica ▪ Wrocieryż 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. ŚŚ. Piotra i Pawła z II poł. XII w., przebudowany w XVII w. ▪ Kościół pw. Św. Tekli z lat 1786-1789 ▪ Kościół pw. Św. Wawrzyńca z lat 1852-1853 ▪ Kościół pw. Św. Ducha i MB Bolesnej z XVIII w. ▪ Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela z XIV w. (pierwotnie joanitów, zapewne z 1166 r.) ▪ Kościół pw. Św. Wojciecha z XVIII w. ▪ Zespół klasztorny popauliński z XV w. ▪ Klasztor oo. Reformatów z XVII w. ▪ Bożnica z XVI w. ▪ Kaplica Św. Anny z 1600 r. ▪ Lapidarium na cmentarzu parafialnym ▪ Kościół pw. Św. Jakuba Starszego z 1759 r., drewniany ▪ Kaplica pw. Matki Boskiej Częstochowskiej z ok. 1800 r. ▪ Kościół pw. ŚŚ. Piotra i Pawła z 1400 r. ▪ Zbór ariański z 1559 r. ▪ Kościół pw. Św. Tekli z lat 1887-1896 ▪ Kościół pw. Św. Marcina z 1801 r.
SANDOMIERSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Góry Wysokie ▪ Kleczanów ▪ Klimontów ▪ Koprzywnica ▪ Łoniów ▪ Sandomierz ▪ Skotniki ▪ Sulisławice 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. Matki Bożej Bolesnej z ok. 1718 r. ▪ Kościół pw. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej z 1690 r., drewniany ▪ Zespół klasztrony poddominikański z XVII w. ▪ Kościół pw. Św. Józefa z poł. XVII w. ▪ Zespół klasztorny pocysterski z 1185 r. (ważne ogniwo europejskiego szlaku kulturowego wytyczonego pod auspicjami Rady Europy) ▪ Kościół pw. MB Różańcowej z XVII w. ▪ Kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa z XV w. ▪ Klasztor Dominikanów z I poł. XIII w. ▪ Brama Opatowska z XIV w. ▪ Katedra pw. NMP z XIV w. ▪ Bożnica z XVIII w. ▪ Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela z XIV w. ▪ Sanktuarium MB Sulisławickiej pw. Narodzenia NMP z XIX w. ▪ Stary kościół z XVII w. z fragmentami z XII-XIII w.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zawichost 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pofranciszkański zespół klasztorny z XIII w. ▪ Kościół pw. WNMP z XVII w. z relikiami z XII w.
SKARŻYSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Blizyn ▪ Skarżysko-Kościelne ▪ Suchedniów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. Św. Zofii z 1818 r., drewniany ▪ Kościół pw. Św. Trójcy z 1637 r. ▪ Kościół pw. MB Częstochowskiej z XVIII w.
STARACHOWICKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Chybice ▪ Krynki ▪ Pawłów ▪ Radkowice ▪ Rataje ▪ Starachowice ▪ Świętomarz ▪ Tarczek ▪ Wąchock 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. Św. Małgorzaty z 1362 r. ▪ Kościół z 1727 r. ▪ Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela z 1867-1871 ▪ Kościół z 1621 r. przeniesiony z Miedzerzy, drewniany ▪ Kaplica pw. Św. Zofii z 1747 r. ▪ Kościół pw. Świętej Trójcy z 1681 r. ▪ Kościół pw. WNMP z XIV w. ▪ Kościół pw. Św. Idziego z XIII w. ▪ Zespół klasztorny oo. Cystersów z 1179 r. (ważne ogniwo europejskiego szlaku kulturowego wytyczonego pod auspicjami Rady Europy) ▪ Kaplica pw. Św. Rocha z 1838 r. ▪ Kaplica pw. Św. Jacka z 1821 r.
STASZOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Koniemłoty ▪ Kurozwęki ▪ Rytwiany ▪ Staszów ▪ Szydłów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. WNMP z XVII w. ▪ Kościół pw. WNMP i Św. Augustyna z XV w., na relikciach z XII w. ▪ Pakamedulski zespół klasztorny z XVII w. ▪ Kościół pw. Św. Bartłomieja z I poł. XV w., przebudowany ▪ Kościół pw. Wszystkich Świętych z XIV w. ▪ Kościół pw. Św. Władysława z ok. 1355 r. ▪ Bożnica z XVI w.
WŁOSZCZOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bebelno ▪ Czarnca ▪ Dzierzgów ▪ Gruszczyn ▪ Kluczewsko ▪ Konieczno ▪ Kossów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. Św. Michała Archanioła z 1745 r., drewniany ▪ Kościół pw. Św. Floriana z lat 1640-1659 ▪ Kościół pw. WNMP z XX w. ▪ Ruiny poklasztorne z II poł. XVI w. ▪ Kościół pw. Św. Wawrzyńca z XVIII w. ▪ Kościół pw. Nawiedzenia NMP z XVIII w. ▪ Kościół pw. Wszystkich Świętych z pocz. XVII w., drewniany

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Krasocin ▪ Kurzelów ▪ Łapczyzna Wola ▪ Moskorzew ▪ Oleszno ▪ Secemin ▪ Stanowiska ▪ Włoszczowa 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kościół pw. Św. Tekli z 1856 r. ▪ Kościół z 1360 r. ▪ Kaplica drewniana z XVIII w. ▪ Ruiny zboru z XVII w. ▪ Kościół pw. Św. Małgorzaty z 1394 r. (cegłana budowla z okazałą wieżą) ▪ Kościół pw. WNMP z 1643 r. ▪ Kościół pw. ŚŚ. Katarzyny i Jana Ewangelisty z 1402 r. ▪ Kościół pw. Św. Jakuba z XIV w. ▪ Kościół pw. WNMP z XVII w. ▪ Kaplica pw. Wszystkich Świętych z 1768 r.
--	---	---

Jak widać w powyższej tabeli, ilość zabytków sakralnych w województwie świętokrzyskim jest bardzo duża. Występują tutaj zarówno kościoły (murowane i drewniane, pochodzące nawet z XII, XIII wieku), jak i zespoły klasztorne i poklasztorne, kaplice, zbory protestanckie i bożnice. Należy podkreślić, iż część kościołów to sanktuaria Maryjne i Pańskie, które stanowią cel pielgrzymek wiernych z całej Polski. Turystyka pielgrzymkowa w Regionie opiera się o takie miejsca, jak: Święty Krzyż, Kałków-Godów, Rytwiany, Bogoria, Bolmin, Czarna, Ćmielów, Daleszyce, Dzierzgów, Jędrzejów, Kielce, Klimontów, Koprzywnica, Młodzawy, Oleszno, Pacanów, Piekoszów, Pińczów, Piotrkowice, Sandomierz, Skarżysko-Kamienna, Stradów, Sulisławice, Szczaworyż, Wiślica i Włoszczowa.

II. WYBRANE PAŁACE I DWORY, ZAMKI I DWORY OBRONNE, ZESPOŁY DWORSKO-PARKOWE.

POWIAT	LOKALIZACJA	KRÓTKI OPIS
BUSKI	▪ Bosowice	▪ Zespół dworski z poł. XIX w.
	▪ Gnojno	▪ Zespół dworski z II poł. XVI w. otoczony parkiem
	▪ Nowy Korczyn	▪ Pozostałości zamku z XIV w.
	▪ Radzanów	▪ Dwór z końca XVIII w. otoczony parkiem krajobrazowym
	▪ Słupia	▪ Pałac Radziwiłłów z 1925 r. otoczony parkiem z XIX w.
	▪ Stopnica	▪ Zamek z XIV w., przekształcony
	▪ Szaniec	▪ Dwór z przełomu XVI/XVII w.
	▪ Widuchowa	▪ Dwór z 1620 r. otoczony parkiem
	▪ Zborów	▪ Zespół pałacowy z XVI lub XVII w., przebudowany
JĘDRZEJOWSKI	▪ Brzegi	▪ Zespół dworski: dwór, spichlerz, park i dziedziniec
	▪ Grudziny	▪ Dworek z XIX w.
	▪ Krzcięcice	▪ Dwór z poł XIX w., pozostałości ogrodzenia

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Krzelów ▪ Lipa ▪ Łowinia ▪ Mokrsko Górne ▪ Motkowice ▪ Mstyczów ▪ Nagłowice ▪ Opatkowice Murowane ▪ Osowa ▪ Pawłowice ▪ Stawy ▪ Rzeszówek ▪ Sobków 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Dwór z XIX w. z wykorzystaniem części dworu z XVIII w. ▪ Dwór drewniany z pocz. XX w. i pozostałości parku z XIX w. ▪ Dwór z XIX w. ▪ Pozostałości zamku z XIV w. ▪ Pozostałości zespołu dworskiego z poł. XIX w. ▪ Zespół folwarczny z XVIII w. ▪ Pozostałości zespołu dworskiego z poł. XIX w. ▪ Zespół dworskiej cegielni "Janinów" z ok. 1908 r. ▪ Zespół dworski ▪ Dworek z przełomu XVIII i XIX w. ▪ Pozostałości parku dworskiego z XIX w. ▪ Zespół dworski: pałac z końca XIX w, kuchnia z XVIII w., park z XIX w. ▪ Dworek z XIX w. ▪ Ruiny dworku z XIX w. ▪ Zespół fortalicji: mury obronne z trzema basztami z XVI w., ruina pałacu z ok. 1770 r.
KAZIMIERSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bejsce ▪ Boronice ▪ Cieszkowy ▪ Cudzynowice ▪ Czarnocin ▪ Podolany ▪ Rogów ▪ Skalbmierz ▪ Skorczów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pałac Badenich z 1802 r. ▪ Zespół dworski: park, fragmenty budynków folwarcznych, dwór, spichlerz ▪ Zespół dworsko-parkowy z XVII-XVIII w. ▪ Dwór z ok. poł. XIX w. ▪ Zespół parkowo-dworski z XIX-XX w. ▪ Pozostałości zespołu dworskiego z XIX w., park ▪ Zespół dworski z XIX w. ▪ Zespół dworsko-parkowy z XIX w. ▪ Zespół dworski z XVII-XIX w.
M. KIELCE		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Dawny pałac biskupów krakowskich z lat 1637-1641, rozbudowany, obecnie Muzeum Narodowe ▪ Dworek Laszczyków z XVIII w., rozbudowany w XIX w., obecnie Muzeum Wsi Kieleckiej ▪ Zespół pałacyku T. Zielińskiego z ok. poł. XIX w.
KIELECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bodzentyn ▪ Bolmin ▪ Chęciny 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ruiny zamku z II poł. XIV w., rozbudowanego z XVII w. ▪ Ruiny dworu z XVI/XVII w. ▪ Ruiny zamku z przełomu XII/XIV w.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Łopuszno ▪ Maleszowa ▪ Oblęgorek ▪ Podzámce Chęcińskie ▪ Podzámce Piekoszowskie ▪ Promnik ▪ Rembów ▪ Śladków Duży 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pałac z 1897 r. z bramą murowaną z I poł. XVIII w. ▪ Dwór z XVIII/XIX w. ▪ Ruiny zamku Krasieńskich z XVII w. ▪ Pałac z ok. 1900 r. wzniesiony jako dar Narodu dla Henryka Sienkiewicza, obecnie muzeum pisarza ▪ Dwór starościski z lat 1630-1657 ▪ Ruiny Pałacu Tarłów z lat 1645-1650 ▪ Dwór z II poł. XVIII w. ▪ Pozostałości zamku z XIV w. ▪ Pałac z ok. 1680 r., park z XVIII w, przekomponowany w XIX w.
KONECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Fałków ▪ Końskie ▪ Modliszewice ▪ Pilczyca ▪ Ruda Maleniecka ▪ Skórnice 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ruiny dworu z pocz. XVII w. ▪ Zespół pałacowo-parkowy Małachowskich z II poł. XVIII w. wraz z architekturą parkową, w tym pawilony: "Oranżeria Egipska", "Świątynia Grecka", "Domek Wnuczątów", altana, glorieta, ogrodzenie z basztami z XVII/XIX w. ▪ Ruiny obronnego dworu z ok. 1630 r. ▪ Dwór z I poł. XIX w., pozostałości parku z I poł. XIX w. ▪ Zespół dworski z poł XIX w., dwór, czworak, gorzelnia, kaplica Św. Tadeusza z 1848 r. – neoromańska ▪ Dwór murowany z I poł. XIX w.
OPATOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Brzozowa ▪ Międzygórz ▪ Nikisiałka ▪ Śmiłów ▪ Tudorów ▪ Ujazd 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zespół dworsko-pałacowy: dwór, budynek służby, dawna gorzelnia, park ▪ Ruiny zamku z XVI w., przebudowanego w XVIII w. ▪ Dwór z XVII w., przebudowany w XVIII w. ▪ Dwór z II poł. XVIII w. ▪ Wieża z XVI w., pozostałość dawnego zamku ▪ Monumentalne ruiny zamku "Krzyżtopór" z I poł. XVII w.
OSTROWIECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bałtów ▪ Boksyce ▪ Ostrowiec Świętokrzyski ▪ Wronów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pałac Druckich-Lubeckich z XIX w. otoczony parkiem ▪ Alkierzowy dwór z 1916 r. w XIX-w. parku ▪ Zespół pałacyku myśliwskiego Wielopolskich ▪ Zespół pałacowo-dworski z przełomu XVIII/XIX w.,

		przebudowany w XX w.
PIŃCZOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Chroberz ▪ Góry ▪ Pińczów ▪ Sancygniów ▪ Węchadłów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zespół pałacowy Wielopolskich z lat 1857-1860, otoczony parkiem ▪ Zespół dworski z końca XIX w., park krajobrazowy ▪ Zespół pałacowy Wielopolskich z lat 1773-1794 ▪ Pozostałości zamku z XV w. ▪ Zespół dworu obronnego z XVI w. – pałac, pozostałości obwarowań, lamus, park, stara brama wjazdowa dworska, budynek przybrammy ▪ Zespół dworski z XIX w.
SANDOMIERSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Czyżów Szlachecki ▪ Górki Klimontowskie ▪ Konary ▪ Łoniów ▪ Niedźwice ▪ Sandomierz ▪ Skotniki ▪ Zdanów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zespół pałacowo-parkowy z XVIII w. ▪ Zespół pałacowo-ogrodowy z XIX w., otoczony rozległym parkiem krajobrazowym ▪ Pozostałości zamku XIV w. ▪ Pałac Moszyńskich z końca XIX w., otoczony parkiem ▪ Zespół parkowo-dworski z końca XVIII w., otoczony parkiem ▪ Zamek Kazimierzowski z XIV w., obecnie siedziba Muzeum Okręgowego ▪ Zespół parkowo-dworski z przełomu XVII/XVIII w., otoczony parkiem ▪ Zespół parkowo-dworski z XIX w.
SKARŻYSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bliżyn 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pałac Platerów z 1870 r.
STARACHOWICKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rataje 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zespół dworski z II poł. XIX w.
STASZOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Grabki Duże ▪ Kurozwęki ▪ Rytwiany ▪ Szydłów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pałac z XVIII w., zwany "tureckim" lub "haremem" ▪ Zespół pałacowo-parkowy: zamek z XIV w., przebudowany i 2 pawilony z ok. 1770 r., brama wjazdowa, park, spichlerz, jedyna w Polsce hodowla bizonów ▪ Pałac Radziwiłłów z XIX w. ▪ Ruiny zamku z XV w. ▪ Zamek z XIV w.
WŁOSZCZOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ludynia ▪ Nieznanowice ▪ Radków 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zespół parkowo-dworski: dworek z XVIII w. i zbór ariański z XVI w. ▪ Ruiny po zespole pałacowo-parkowym z II poł. XIX w. ▪ Zespół dworsko-parkowy z XIX w.

III. BUDYNKI UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

- Powiat buski
  - Sanatorium Marconi z 1836 r. (Busko-Zdrój),
  - Łazienki w parku zdrojowym z lat 1923-1925 (Solec-Zdrój),
  - Dom Długosza z 1460 r. (Wiślica),
- Powiat jędrzejowski
  - Dom z przełomu XVII/XVIII w. – obecnie Muzeum im. Przypkowskich (Jędrzejów),
  - Domy z XVIII w. (Jędrzejów),
  - Dworzec kolejowy z 1890 r. (Małogoszcz),
  - Zabudowa poniemiecka stylizowana na styl tyrolski przy ul. Kolejowej (Sędziszów)
- Powiat kazimierski
  - Zespół willi z pocz. XX w. (Odonów)
- Miasto Kielce
  - Domy z podcieniami przy Rynku z XVIII w. I przy ul. Sienkiewicza z XIX i pocz. XX w.
- Powiat kielecki
  - Drewniana Zagroda Czernikiewiczów, obecnie Punkt Etnograficzny Muzeum Wsi Kieleckiej z 1809 r. (Bodzentyn),
  - Dawny Zajazd "Pod Srebrną Górą" z lat 1819-1821 (Chęciny),
  - Ratusz z 1837 r. (Chęciny),
  - Liczne zagrody z XIX i pocz. XX w. (Daleszyce),
  - Domy ariańskie z XVII w. (Raków)
- Powiat ostrowiecki
  - Ruiny strażnicy rycerskiej z XIV w. (Podgrodzie)
- Powiat pińczowski
  - Kamienica zwana Drukarnią Ariańską z przełomu XVI/XVII w. (Pińczów)
- Powiat sandomierski
  - Dom Długosza z XV w. (Sandomierz),
  - Ratusz z XIV w., rozbudowany w XV i XVI w. (Sandomierz),
  - Collegium Gostomianum z 1602 r. – dawna szkoła jezuicka (Sandomierz)
- Powiat skarżyski
  - Drewniane domu urzędnicze i robotnicze z XIX w. (Bliżyn)
- Powiat starachowicki
  - Budynek administracyjny z 1839 r., dawny Dom Dozorcy Hutniczego (Starachowice)
- Powiat staszowski
  - Ratusz z kramami z 1738 r. (Staszów)
- Powiat włoszczowski
  - Powozownia z XIX w. (Kluczewsko)

IV. ZABYTKI TECHNIKI

- Powiat jędrzejowski
  - Dworzec kolejowy z 1890 r. (Małogoszcz),
  - Browar z pocz. XX w. (Jędrzejów)
- Powiat kazimierski
  - Kompleks budynków Cukrowni "Łubna" z końca XIX w. (Kazimierza Wielka),
  - Zespół cegielni z pocz. XX w. (Kocina)
- Powiat kielecki

- Pozostałości zakładów wielkopiecowych z osiedlem pracowniczym z lat 1828-1831 (Bobrza),
- Pozostałości Zakładu Wielkopiecowego z lat 1860-1870 i układu wodnego z XVIII w. (Kuźniaki),
- Ruiny zakładu wielkopiecowego z lat 1818-1823 (Samsonów),
- Pozostałości osiedla fabrycznego (Samsonów)
- Powiat konecki
  - Zabytkowy Zakład Hutniczy z XVIII i XIX w. (Maleniec),
  - Zespół walcowni i pudlingarni z lat 1835-1841, obecnie Muzeum Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego (Sielpia Wielka),
  - Kuźnica wodna z XVIII i XIX w., Oddział Muzeum Techniki NOT w Warszawie (Stara Kuźnica)
- Powiat ostrowiecki
  - Młyn wodny na prawym brzegu rzeki Kamiennej - budynek młyna wraz z komorą turbiny napędu, koryto prawe doprowadzające wodę (Baltów),
  - Fabryka porcelany "Ćmielów" z 1790 r. (Ćmielów),
  - Zespół przestrzenny - fabryka tektury "Witulín" z układem wodnym oraz zabudowaniami fabrycznymi z lat 1885-1912 (Doły Biskupie),
  - Neolityczne kopalnie krzemienia pasiastego (Krzemionki),
  - Zespół urbanistyczno-przemysłowy z XIX w.: walcownia (ruina), budynki kontrolne, suszarnia (ruina), budynek dyrekcji, magazyn (ruina), most z wylotem kanału, przepust wody, park dworski (Nietulisko Duże),
  - Wiatrak holenderski z XIX w. (Szwarszowice)
- Powiat pińczowski
  - Dworzec Kolejki Wąskotorowej, murowany ok. 1920 r. (Pińczów)
- Powiat skarżyski
  - Pozostałości wielkiego pieca i urządzeń wodnych z XIX w. (Skarżysko-Kamienna),
  - Pozostałości zakładu metalowego z XIX w. (Suchedniów),
  - Zespół dworca kolejowego z pocz. XX w. (Suchedniów),
  - Osiedle kolejowe i osiedle mieszkaniowe z pocz. XX w. (Suchedniów),
  - Rezerwat archeologiczny "Rydno" – kopalnia hematytu z ok. 10 tys. lat p.n.e. (Skarżysko-Kościełne)
- Powiat starachowicki
  - Zespół Wielkiego Pieca z XIX w. (Starachowice),
  - Osiedle robotnicze z XX w. (Starachowice),
  - Zespół dawnego zakładu wielkopiecowego: pozostałości budynku administracyjnego, układ wodny na rzece Żarnówce (Parszów)
  - Zakłady z układem wodnym z XIX w. (Wąchock)
  - pozostałości zakładów przemysłowych z XIX w. - wielki piec, fryszerki, pudlingarnia i walcownia (Brody)
  - walcownia i pudlingarnia z lat 1836-1841, czynne do 1903 r. (Michałów).
- Powiat staszowski
  - Kramnice z 1738 r. (Staszów).
- Powiat włoszczowski
  - Wiatrak holenderski z poł. XIX w. (Krasocin)

V. INNE

- *Zabytkowe parki dworskie* w powiecie buskim (Czarkowy), powiecie jędrzejowskim (Brzegi, Mokrsko Dolne), powiecie kazimierskim (Kazimierza Wielka), powiecie pińczowskim (Michałów, Probołowice).
- *Grodziska* w powiecie buskim (Wiślica – przy Rynku z X-XII w. I na wyspie z XI-XII w.), powiecie jędrzejowskim (Mokrsko Dolne, Stawy - wczesnośredniowieczne), powiecie kazimierskim (Stradów – wczesnośredniowieczne).
- *Układy urbanistyczne Sandomierza* – układ urbanistyczno-architektoniczno-krajobrazowy określony jako unikat w skali światowej XIII-XIX w., *Klimontowa* – 1604 – II poł. XIX w., *Koprzywnicy* – 1262, 1268 – 1869, *Zawichostu* – pocz. XIII – k. XIX w. (powiat sandomierski), *Kielc* – II poł. XVI – 1 ćw. XX, *Chęciny* – XIV – XIX w., *Daleszyc* – XVI – XIX w., *Łagowa* – XIV – XIX w., *Pierzchnicy* – XIV – XIX w., *Rakowa* – II poł. XVI – XVIII w. (powiat kielecki), *Buska-Zdroju* – k. XIII – XIX w., *Nowego Korczyna* – poł. XIII – XIX w., *Wiślicy* – XI – XVI w. (powiat buski), *Szydłowa* – XIV – XVIII w. (powiat staszowski), *Pińczowa* – I poł. XV – XX w. (powiat pińczowski), *Wąchocka* – XV – XIX w., *Wierzbniaka* – XVII-XIX w. (powiat starachowicki), *Opatowa* – 1282 – k. XVIII w. (powiat opatowski), *Jędrzejowa* – XIII – XVIII w. (powiat jędrzejowski), *Staszowa* – pocz. XVI – k. XIX w. i m. *Kurozwek* XV – II poł. XIX w. (powiat staszowski).
- *Zabytkowe cmentarze* w powiecie jędrzejowskim (Motkowice – cmentarz austriacki z czasów I wojny światowej), powiecie kazimierskim (Opatowiec – cmentarz wojenny z I wojny światowej), powiecie pińczowskim (Pińczów – cmentarz wojenny z lat 1914-1918).
- *Pozostałości murów obronnych* w powiecie kieleckim (Bodzentyń – mury z XIV w.), powiecie opatowskim (Opatów – mury z Bramą Warszawską z lat 1529-1530, Ptkanów – obwarowania cmentarza kościelnego z basztami i bastionami z XVI w.), powiecie staszowskim (Szydłów – mury z XIV w.).
- *Pomnik Myszkowskich z 1609 r.* (Włochy – powiat pińczowski).
- *Furta Dominikańska (tzw. Ucho Igielne)* z XIV w. (Sandomierz – powiat sandomierski).
- *Brama Krakowska z ok. 1350 r.* (Szydłów – powiat staszowski).
- *Stanowiska archeologiczne* w powiecie ostrowieckim (Krzemionki – liczące 135 ha neolityczne pole eksploatacyjne krzemienia pasiastego – uznane jako jedyny w województwie pomnik historii, oczekuje na wpis na Listę Dziedzictwa Naturalnego i Kulturalnego UNESCO), w powiecie pińczowskim (Rosiejów Szczotkowice – obejmujący 360 ha rezerwat archeologiczno-krajobrazowy), powiecie buskim (Wiślica – rezerwat archeologiczno-architektoniczny – historyczne grodzisko, relikty romańskiej zabudowy, gotyckie mury miejskie, Szczaworyż – wielkopowierzchniowe stanowisko archeologiczne liczące 65 ha, rezerwat archeologiczny z grodziskiem), powiecie kazimierskim (Stradów – liczący 60 ha gród Wiślan z VII – XI w., Słonowice – 57 ha, odkryto tutaj m.in. grobowce starsze od egipskich piramid), powiecie kieleckim (Chęciny – stanowisko człowieka neandertalskiego „Jaskinia Raj” – 240-metrowe korytarze, stalaktyty, stalagmity i perły jaskiniowe, rezerwat archeologiczno-przyrodniczy z najstarszymi śladami osadnictwa na ziemiach polskich – paleolit).

VI. WYBRANE MUZEA I GALERIE SZTUKI

POWIAT	LOKALIZACJA	OBIEKT
BUSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Busko-Zdrój ▪ Kąty Stare ▪ Wiślica 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Muzeum Ziemi Buskiej ▪ Galeria Sztuki BWA "Zielona" ▪ Muzeum Klasztoru Reformatów ▪ Muzeum Regionalne (Dom Długosza)

JĘDRZEJOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Jędrzejów ▪ Małogoszcz ▪ Nagłowice 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Muzeum im. Przypkowskich – trzecia na świecie ekspozycja zegarów słonecznych i przyrządów do pomiaru czasu, zabytkowe wnętrza domu Przypkowskich, wystawa "Dawna gastronomia", starodruki – dzieła Kopernika, Heweliusza, Kartezjusza, Huygensa i Newtona ▪ Izba Pamięci Ziemi Małogoskiej (Towarzystwo Przyjaciół Małogoszcza) ▪ Dworek Mikołaja Reja
MIASTO KIELCE		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Biuro Wystaw Artystycznych "Piwnice" ▪ Biuro Wystaw Artystycznych "Na Piętrze" ▪ Galeria Fotografii ZPAF ▪ Galeria Sztuki Współczesnej "Winda" w KCK ▪ Muzeum Narodowe – wystawy stałe: wnętrza zabytkowe z XVII i XVIII w., dawne uzbrojenie europejskie i wschodnie, sanktuarium Marszałka J. Piłsudskiego, galeria malarstwa polskiego i sztuki zdobniczej ▪ Muzeum Narodowe „Kamienice pod Trzema Herbami” ▪ Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego ▪ Muzeum Pamięci Narodowej – więzienie kieleckie z lat 1939-1956 ▪ Muzeum Wsi Kieleckiej ▪ Muzeum Zabawkarstwa ▪ Muzeum Zbiorów Geologicznych Oddziału Świętokrzyskiego Państwowego Instytutu Geologicznego ▪ Salon Kowalstwa i Odlewnictwa ▪ Skarbiec Katedralny ▪ Galeria Współczesnej Sztuki Sakralnej
KIELECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bodzentyn ▪ Chałupki ▪ Kakonin ▪ Nowa Słupia ▪ Oblęgorek ▪ Samsonów ▪ Święta Katarzyna ▪ Święty Krzyż ▪ Tokarnia 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zabytkowa Zagroda Czernikiewiczów – Punkt Etnograficzny Muzeum Wsi Kieleckiej ▪ Ośrodek Tradycji i Garncarstwa ▪ Punkt etnograficzny Muzeum Wsi Kieleckiej - chałupa ▪ Muzeum Starożytnego Hutnictwa Świętokrzyskiego im. M. Radwana ▪ Muzeum Narodowe w Kielcach, Oddział Muzeum Henryka Sienkiewicza ▪ Muzeum Kowalstwa Artystycznego "Stara Kuźnia" ▪ Muzeum Regionalne Towarzystwa Ziemi Samsonowskiej ▪ Muzeum Mineralów i Skamieniałości ▪ Muzeum Misyjne Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej ▪ Muzeum Przyrodniczo-Leśne Świętokrzyskiego Parku Narodowego ▪ Park Etnograficzny

KONECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Końskie ▪ Maleniec ▪ Sielpa Wielka ▪ Stara Kuźnica 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Izba Pamięci i Tradycji Ziemi Koneckiej przy Oddziale PTTK w Końskich ▪ Galeria DEK w Miejsko-Gminnym Domu Kultury ▪ Galeria ATUT Klub Osiedlowy „Kaesemek” ▪ Muzeum Techniki – zabytkowy zakład Hutniczy o napędzie wodnym produkująca narzędzia rolnicze ▪ Muzeum Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego – Oddział Muzeum Techniki NOT w Warszawie ▪ Kuźnica Mechaniczna – Muzeum Techniki
OPATOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Opatów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Podziemna Trasa Turystyczna
OSTROWIECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bałtów ▪ Ćmielów ▪ Janowice ▪ Krzemionki ▪ Ostrowiec Świętokrzyski ▪ Szwarszowice ▪ Wola Grójecka 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Stary Młyn – młyn z napędem wodnym z końca XIX w. – pokazowy przemiał zboża ▪ Żywe Muzeum Porcelany ▪ Kwatera "Ponurego" Jana Piwnika ▪ Muzeum i Rezerwat Archeologiczno-Przyrodniczy ▪ Biuro Wystaw Artystycznych ▪ Muzeum Historyczno-Archeologiczne ▪ Punkt etnograficzny Muzeum Wsi Kieleckiej - wiatrak ▪ Pracownia Artysty Rzeźbiarza Gustawa Hadyny
PIŃCZOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pińczów ▪ Chroberz 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Muzeum Regionalne ▪ Samorządowy Ośrodek Dziedzictwa Kultury Ponidzia <ul style="list-style-type: none"> – Izba Pamięci Republiki Pińczowskiej – Izba poświęcona rodzinie i ordynacji Wielopolskich – Wystawa Ikon Jadwigi Wierzbickiej – Galeria Regionalna – Sala balowa z tablicami upamiętniającymi historię prac archeologicznych¹⁷
SANDOMIERSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sandomierz 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Galeria "Antyki" ▪ Galeria autorska-Cezary Łutowicz ▪ Galeria Biuro Wystaw Artystycznych ▪ Galeria Etnograficzna "Zapole" ▪ Galeria "Przy Krótkiej" ▪ Galeria "W Bramie Kwiaty" ▪ Galeria "Zielony Kredens" ▪ Muzeum Diecezjalne Sztuki Kościelnej ▪ Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie, oddział w Sandomierzu ▪ Muzeum Okręgowe – Zamek Kazimierzowski ▪ Muzeum Okręgowe – Ratusz

¹⁷ W planach jest: stworzenie wystawy geograficznej, sali archeologicznej, edukacyjnej sali komputerowej, sali gipsu oraz sali poświęconej historii rzeźby i wapieniowi pińczowskiemu.

		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Muzeum Literatury im. J. Iwaszkiewicza ▪ Podziemna Trasa Turystyczna ▪ Pracownia Gobelinów ▪ Pracownia "Krzesełmowscy" ▪ Zbrojownia Chorągwi Rycerstwa Ziemi Sandomierskiej
SKARŻYSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Michniów ▪ Skarżysko-Kamienna 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Muzeum Martyrologii Wsi Polskiej ▪ Muzeum im. Orła Białego
STARACHOWICE	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Starachowice ▪ Wąchock ▪ Kałków-Godków 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Muzeum Przyrody i Techniki Ekomuzeum im. J. Pazdura ▪ Muzeum Regionalne PTTK ▪ Muzeum Ojców Cystersów – Klasztor ▪ Ekspozycja "Panoramy Świętokrzyskiej" i Głogota z kaplicami poświęconymi wielkim Polakom, obrońcom wiary i wolności, Wystawa Etnograficzna, Sanktuarium Maryjne
STASZOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Staszów ▪ Szydłów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Muzeum Ziemi Staszowskiej ▪ Muzeum Regionalne w "Skarbczyku"
WŁOSZCZOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Czarnca ▪ Włoszczowa 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Izba Pamięci Hetmana Stefana Czarnieckiego ▪ Izba Regionalna Ziemi Włoszczowskiej

Walory antropogeniczne - podsumowanie

W Regionie zachowało się wyjątkowo dużo obiektów o znaczącej wartości historycznej i naukowej. W wielu z nich zlokalizowane zostały ciekawe i często unikalne w skali kraju, a nawet świata ekspozycje muzealne. Do najbardziej znanych i cenionych należą: Muzeum Narodowe w Kielcach wraz z oddziałami – Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego w Kielcach i Muzeum Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku, mieszczące się w zabytkowym dworze Laszczyków Muzeum Wsi Kieleckiej w Kielcach, Park Etnograficzny w Tokarni, Muzeum Zabawkarstwa w Kielcach, Muzeum im. Przypkowskich w Jędrzejowie, Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim (wraz z kopalnią krzemienia pasiastego w Krzemionkach k. Ostrowca Świętokrzyskiego), Muzeum Przyrody i Techniki Ekomuzeum im. J. Pazdura w Starachowicach, Muzeum Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego w Sielpi, Muzeum Okręgowe w Sandomierzu – mieście uważanym za perłę Regionu Świętokrzyskiego.

Uwagę turystów przyciągają ponadto zabytkowe kościoły i obiekty sakralne, część z nich jest celem wielu pielgrzymek z Polski i krajów europejskich. Niewątpliwie najważniejszy z punktu widzenia rozwoju województwa, jak również jego tożsamości jest Święty Krzyż. Na terenie zachowało się kilka klasztorów, w tym klasztory cysterskie, kamedulskie i benedyktyńskie.

Twórczość sławnych ludzi, którzy urodzili się lub tworzyli na ziemi świętokrzyskiej, upamiętniają muzea, izby pamięci, pomniki i inskrypcje oraz budynki, miejsca i dzieła z nimi związane.

W wielu miastach i mniejszych miejscowościach województwa zachowało się sporo zabytków kultury żydowskiej, która niegdyś stanowiła dość liczną, w niektórych przypadkach nawet przeważającą grupę w ogólnej liczbie mieszkańców. Do dziś zachowały się synagogi,

chedery, kirkuty, niektóre sięgające nawet XVI wieku. Do najlepiej zachowanych zaliczają się stare synagogi w Chęcinach i Szydłowie. Warto również zobaczyć synagogę w Pińczowie z unikatową polichromią.

W Regionie zachowało się również stosunkowo dużo obiektów ariańskich i kalwińskich z okresu reformacji (XVI-XVII wiek) – zbory (często adaptowane na kościoły), kamienice, lamusy – głównie na południu województwa. Ewenementem na skalę światową jest ariańskie miasto Raków – Ziemia Święta tzw. Nowe Jeruzalem, które było głównym ośrodkiem reformacji w Polsce i siedzibą sławnej w Europie Akademii.

Województwo świętokrzyskie zapisało się bogatą przeszłością na kartach historii Polski, począwszy od różnych legend i przekazów, a skończywszy na okresach walk narodowyzwoleniczych (potop szwedzki, Insurekcja Kościuszkowska, powstania listopadowe i styczniowe oraz dwie wojny światowe).

Przejawem bogatych tradycji patriotycznych Regionu są m.in. licznie rozmieszczone miejsca historyczne, głównie pola bitew z okresu I i II wojny światowej, powstania styczniowego, Insurekcji Kościuszkowskiej oraz z lat wcześniejszych, począwszy od XII wieku, często upamiętnione tablicami, pomnikami, głazami etc.

Z tradycjami narodowyzwoleniczymi wiązą się również zaproponowane w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego do oznakowania i udostępnienia szlaki historyczne: Kościuszki (upamiętniający m.in. pole bitwy pod Wyłłą – Szczekocinami w 1794 roku, Połaniec – Uniwersał, Radoszyce – kapitulacja) i Piłsudskiego (upamiętniający m.in. Kielce, pole bitwy pod Konarami, cmentarz wojenny Czarkowy).

Tradycje patriotyczne starają się dziś kontynuować różnego rodzaju bractwa, chorągwie rycerskie i towarzystwa kombatanckie poprzez organizację wielu imprez, np. turniejów rycerskich, spotkań w sanktuarium partyzanckim na "Wykusie" itp. Wartości dydaktyczne posiadają również miejsca pamięci narodowej, z okresu wojny i okupacji hitlerowskiej, a wśród nich miejsca związane z martyrologią ludności. Mieszkańcy Ziemi Świętokrzyskiej masowo ginęli w egzekucjach ulicznych, miejscach straceń, obozach pracy. Symbolem martyrologii wszystkich wsi polskich stała się wieś Michniów (powiat skarżyski, gm. Suchedniów), gdzie znajduje się Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskiej.

4.1.2.3. Imprezy i życie kulturalne.

Elementem o bezpośrednim wpływie na okresowy wzrost przyjazdów turystycznych do regionu są różnego rodzaju organizowane imprezy oraz bogate życie kulturalne. Ciekawy program oraz skuteczna promocja projektu będzie wpływać na wzrost ruchu turystycznego stanowiąc formę aktywizacji regionu. Najbardziej popularne i najczęściej odwiedzane imprezy to wydarzenia organizowane cyklicznie. Turystów przyciągać mogą również zespoły regionalne oraz dynamicznie działające stowarzyszenia.

Imprezy

Niewątpliwym uzupełnieniem atrakcji turystycznych w województwie świętokrzyskim jest program imprez kulturalnych, sportowych i popularno-naukowych organizowanych cyklicznie. Niektóre z nich mają charakter ogólnopolski i międzynarodowy. Co roku w wielu miejscowościach odbywają się widowiska plenerowe, inscenizacje historyczne oraz pokazy związane z istniejącymi na terenie województwa zabytkami techniki. Dużym zainteresowaniem cieszą się znane w całej Polsce i Europie imprezy muzyczne. To właśnie w stolicy ziemi świętokrzyskiej – Kielcach – powstały współczesne monumentalne oratoria "Golgota Świętokrzyska" i "Tu es Petrus", w których wzięły udział gwiazdy polskiej sceny muzycznej. W Regionie coś dla siebie znajdą również miłośnicy filmu i teatru, a także harcerze i sportowcy.

Wykaz najważniejszych imprez znajduje się w poniższych tabelach¹⁸.

Tabela nr 12. Wybrane imprezy kulturalne i popularno-naukowe odbywające się w województwie świętokrzyskim.

NAZWA IMPREZY	MIEJSCE	DATA I ORGANIZATOR	OPIS
Dymarki Świętokrzyskie	Nowa Słupia – p. kielecki	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sierpień ▪ Świętokrzyskie Stowarzyszenie Dziedzictwa Przemysłowego, Urząd Gminy w Nowej Słupi 	Impreza ogólnopolska, jej głównym punktem jest pokaz wytopu rudy żelaza w piecach dymarskich połączony z komentarzem naukowym. Impreza ma charakter plenerowy i jest organizowana od 1967 r.
Wytopki Ołowiu	Tokarnia (Skansen) – p. kielecki	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Czerwiec ▪ Muzeum Wsi Kieleckiej w Kielcach 	Festyn, w programie, którego znajduje się pokaz wytopu ołowiu tradycyjną metodą. Imprezie towarzyszą występy zespołów folklorystycznych, kiermasze sztuki ludowej.
Harcerski Festiwal Kultury Młodzieży Szkolnej	Kielce	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lipiec ▪ Komenda Chorągwi ZHP w Kielcach 	Największa w Polsce impreza kultury młodzieżowej. Na scenie amfiteatru na Kadzielni oraz w miastach Regionu prezentują się zespoły taneczne i muzyczne.
Międzynarodowy Festiwal Muzyczny im. Krystyny Jamroz	Busko-Zdrój – p. buski	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lipiec ▪ Buskie Samorządowe Centrum Kultury w Busku-Zdroju 	Festiwal muzyczny o międzynarodowym znaczeniu. Corocznie w festiwalu biorą udział największe gwiazdy muzyki klasycznej. Dodatkową atrakcją jest fakt, że koncerty odbywają się w zabytkowej sali Sanatorium Marconi.
Piknik Gombrowiczowski	Doły Biskupie, Bodzechów, Ostrowiec Świętokrzyski – p. ostrowiecki	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Czerwiec – lipiec ▪ Miejskie Centrum Kultury w Ostrowcu Świętokrzyskim ▪ Fundacja im. Gombrowicza "Witulin" 	Odbywająca się raz w roku impreza plenerowa mająca na celu przybliżenie postaci i twórczości Witolda Gombrowicza – wystawy fotografii, wycieczki śladami pisarza.
Turniej Rycerski o Szablę Krzysztofa Baldwina Ossolińskiego	Ujazd – Zamek Krzyżtopór – p. opatowski	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Maj ▪ Stowarzyszenie Przyjaciół Zamku Krzyżtopór ▪ Chorągiew Rycerstwa Ziemi Sandomierskiej ▪ Gmina Iwaniska 	Scenografią dla turnieju są ruiny Zamku, kilkuset rycerzy każdego roku zмага się na polach turniejowych i dziedzińcu zamkowym. W ramach imprezy odbywa się również turniej "Żywych

¹⁸ Tabela nie zawiera dokładnego wykazu wszystkich imprez organizowanych w poszczególnych powiatach i gminach. Wybrane zostały jedynie te imprezy, które są najważniejsze z punktu widzenia rozwoju turystyki.

			szachów rycerskich".
Festiwal Nauki	Kielce, region	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wrzesień ▪ Akademia Świętokrzyska 	Festiwal ma na celu promowanie dorobku naukowego i kulturowego ziemi świętokrzyskiej poprzez przybliżenie zainteresowanym zakresu działań nauki oraz przełożenie osiągniętych wyników na codzienność. Adresowany jest przede wszystkim do młodzieży szkolnej i akademickiej –
Międzynarodowy Festiwal Muzyczny „Muzyka w Sandomierzu”	Sandomierz	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wrzesień – październik ▪ Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej 	Jedna z najbardziej prestiżowych imprez muzycznych w Regionie, mająca długoletnią tradycję. Festiwal gościł na przestrzeni 10 lat wiele znakomitości świata muzyki.
Zamkowe Spotkania z Muzyką	Kielce-Karczówka, Sandomierz, Chęciny, Pińczów	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sierpień ▪ Kielecki Oddział Stowarzyszenia "Jeunesses Musicales" 	Impreza muzyczna, w trakcie, której artyści wykonują utwory muzyki klasycznej w najciekawszych obiektach zabytkowych województwa: w Kielcach, Sandomierzu, Pińczowie i Chęcinach.
Międzynarodowy Festiwal "Jeunesses Musicales"	Kielce, Jędrzejów, Busko-Zdrój	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Październik ▪ Kielecki Oddział Stowarzyszenia "Jeunesses Musicales" 	Jeunesses Musicales International jest największą organizacją międzynarodową działającą na rzecz młodzieży i muzyki. Jej idea jest zbliżenie między narodami i otwarcie granic dzięki muzyce i przeciwstawienie ideałów muzyki i młodości okrucieństwu i barbarzyństwu wojny. Polska sekcja organizacji powstała w 1966 r. Organizuje liczne kursy, festiwale i warsztaty muzyczne.
Jarmark Opatowski	Opatów	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Czerwiec ▪ Opatowski Ośrodek Kultury 	Trzydniowa impreza folklorystyczna, podczas której miasto wraca do tradycji kupieckich spotkań. Odbywa się, jak w dawnych wiekach, w lipcu, na Świętych Prokopa i Annę.
Międzynarodowe Buskie Spotkania z Folklorem	Busko-Zdrój	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Maj ▪ Buskie Samorządowe Centrum Kultury ▪ WDK Kielce 	Jeden z największych w Polsce przeglądów kapel, instrumentalistów, śpiewaków i obrzędów

			ludowych. Swoje utwory prezentują artyści krajowi, jak również goście zza granicy.
Ogólnopolski Turniej Rycerski o Miecz Króla Kazimierza Wielkiego	Szydłów – p. staszowski	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Czerwiec ▪ Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Szydłowskiej, Urząd Gminy w Szydłowie, Hufiec Rycerstwa Małopolskiego "Leliwa" 	W imprezie udział biorą bractwa rycerskie z całej Polski. Pokazy konne, zmagania rycerzy w walkach w walkach pieszych i strzelaniu z łuku, inscenizacje bitew, występy zespołów folklorystycznych z Polski i zagranicy.
Chałupkowe Garncynki	Chałupki – p. kielecki	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lipiec ▪ Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Morawickiej, Urząd Gminy w Morawicy 	Impreza mająca na celu przybliżenie pracy zanikającego zawodu garncarza. Odbywa się w Ośrodku Garncarstwa w Chałupkach. Ma charakter festynu, podczas którego każdy z uczestników może sam spróbować wykonać przedmioty z gliny.
Międzynarodowy Turniej Rycerski o Miecz Zawiszy Czarnego	Sandomierz	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lipiec ▪ Muzeum Okręgowe w Sandomierzu, Chorągiew Rycerstwa Ziemi Sandomierskiej 	Kilkuset rycerzy każdego roku zмага się na polach turniejowych i dziedzińcu zamkowym. Sandomierskie bractwo rycerskie wraz z Muzeum Okręgowym organizuje w ramach imprezy turniej "żywych szachów rycerskich", w których główną nagrodą jest replika znalezionych w Sandomierzu sławnych najstarszych w Europie, szachów. Imprezie towarzyszą inscenizacje historyczne, pokazy nawiązujące do tradycji, historii, kultury Sandomierza, koncerty muzyki dawnej i tańca.
Festyn Technologiczno-Turystyczny „Kuźnice Koneckie”	Sielcia, Maleniec, Stara Kuźnica– p. konecki	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lipiec ▪ Starostwo Powiatowe w Końskich 	Festyn, podczas którego w zabytkach techniki Ziemi Koneckiej prezentowane są działania urzędów przemysłowych XIX-wiecznego Staropolskiego Okręgu Przemysłowego.
Międzynarodowy Festiwal Organowy	Jędrzejów	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lipiec ▪ Jędrzejowskie Towarzystwo Kulturalne 	Festiwal organozwy odbywa się w murach najstarszego w Polsce Opactwa Cysterskiego.
Żelazne Korzenie	Starachowice	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Maj ▪ Muzeum Przyrody 	Organizacja pokazów i warsztatów

		i Techniki Ekomuzeum, Świętokrzyskie Stowarzyszenie Dziedzictwa Przemysłowego	archeologicznych z aktywnym udziałem młodzieży szkolnej i osób dorosłych w ramach szczegółowo przygotowanej akcji edukacyjnej. Impreza pozwala uczestnikom na faktyczne odcięcie się od cywilizowanego pędu i odnalezienie się w realiach, które zostały zrekonstruowane.
Ogólnopolski Niezależny Przegląd Filmowych Form Dokumentalnych - NURT	Kielce	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Listopad ▪ Kieleckie Centrum Kultury w Kielcach 	Festiwal odbywa się już od 10 lat i jest jedną z najbardziej prestiżowych imprez filmowych w Polsce. Corocznie do konkursu przystępuje ponad 100 filmów.
Festiwal Filmów NieZwykłych	Kielce	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Maj ▪ Kieleckie Centrum Kultury 	Festiwal adresowany jest do miłośników ambitnego kina - pokazy filmów, liczne spotkania z reżyserami, panele dyskusyjne, dużo teatru i muzyki.
Festiwal Kultury Dziecięcej	Pacanów – p. buski	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Maj, czerwiec ▪ Ministerstwo Kultury, GOK w Pacanowie, Fundacja Ad Rem, Gmina Pacanów 	Występy zespołów dziecięcych i nie tylko, kabaretów, spotkania z gwiazdami sceny muzycznej, telewizyjnymi, konkursy dla dzieci, przedstawienia teatryków – program imprezy jest co roku bardzo barwny. Impreza cieszy się ogromną popularnością.
Jarmark u Starzecha	Starachowice	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Maj ▪ Starostwo Powiatowe w Starachowicach 	Impreza, dla której scenografię stanowią obiekty Muzeum Przyrody i Techniki Ekomuzeum im. J. Pazdura. Festyn łączy elementy edukacyjne (zwiedzanie i zapoznanie się z funkcjonowaniem zabytków techniki) z elementami sztuki współczesnej.
Dożynki Świętokrzyskie	Tokarnia – p. kielecki	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sierpień ▪ Muzeum Wsi Kieleckiej w Kielcach 	Impreza promująca twórców ludowych, przypominająca staropolskie zwyczaje i obrzędy ludowe.
Międzynarodowy Festiwal Piosenkarzy Dziecięcych im. Henryka Morysa	Kielce	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Listopad ▪ Wojewódzki Dom Kultury 	Impreza promująca małych artystów sceny muzycznej.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie <http://www.sejmik.kielce.pl/turystyka/it2005.php>

Jak widać w powyższej tabeli, wielość i różnorodność imprez jest ogromna. Zwraca jednak uwagę fakt, iż większość z nich odbywa się od maja do sierpnia. Należy także podkreślić, iż w harmonogramie imprez da się zauważyć współpracę pomiędzy animatorami kultury, dzięki czemu imprezy nie nakładają się na siebie i nie konkurują ze sobą. Taka sytuacja występuje jednak tylko w przypadku imprez sztandarowych. Analiza kalendarza imprez lokalnym wskazuje jednoznacznie, iż często konkurują one ze sobą, co oznacza niedostateczną koordynację i współpracę w dziedzinie kultury.

Pozytywnie trzeba także ocenić dużą ilość instytucji i organizacji zaangażowanych w kreowanie życia kulturalnego w Regionie. Wykaz najważniejszych z nich znajduje się w tabeli nr 13.

Tabela nr 13. Wykaz wybranych instytucji kulturalnych, fundacji i stowarzyszeń działających na terenie województwa świętokrzyskiego.

POWIAT	LOKALIZACJA	INSTYTUCJE KULTURALNE, FUNDACJE, STOWARZYSZENIA
BUSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Busko-Zdrój ▪ Pacanów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Buskie Samorządowe Centrum Kultury w Busku-Zdroju ▪ Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie
JĘDRZEJOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Jędrzejów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Jędrzejowskie Towarzystwo Kulturalne
MIASTO KIELCE		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Dom Środowisk Twórczych ▪ Filharmonia Świętokrzyska im. O. Kolberga ▪ Kieleckie Centrum Kultury ▪ Młodzieżowy Dom Kultury ▪ Stowarzyszenie Kielecki Teatr Tańca ▪ Teatr im. S. Żeromskiego ▪ Teatr Lalki i Aktora „Kubuś” ▪ Wojewódzki Dom Kultury im. J. Piłsudskiego ▪ Świętokrzyskie Stowarzyszenie Dziedzictwa Przemysłowego ▪ Stowarzyszenie "Jeunesses Musicales" ▪ Zespół Pieśni i Tańca "Kielce" ▪ Stowarzyszenie "Muzyka" ▪ Stowarzyszenie "Collegium Musicum" ▪ Świętokrzyskie Towarzystwo Muzyczne ▪ Towarzystwo Przyjaciół Muzyki im. F. Chopina ▪ Stowarzyszenie Teatralne "Teatr Kobiet" ▪ Stowarzyszenie Artystyczne "Ecce Homo" ▪ Kielecki Teatr Tańca ▪ Stowarzyszenie Artystów Plastyków Nieprofesjonalnych ▪ Stowarzyszenie Fotograficzne
KIELECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Morawica 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Morawickiej
KONECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Stara Kuźnica 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Miejsko-Gminny Dom Kultury
OPATOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Opatów ▪ Ujazd 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Opatowski Ośrodek Kultury ▪ Stowarzyszenie Przyjaciół Zamku Krzyżtopór
OSTROWIECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ostrowiec Świętokrzyski ▪ Wola Grójecka 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kino Etiuda wraz ze sceną ▪ Miejskie Centrum Kultury ▪ Klub Muzyczny "Perspektywy"
PIŃCZOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pińczów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Stowarzyszenie Rozwoju Kulturalno-

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Działoszyce 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Gospodarczego Powiatu Pińczowskiego ▪ Miejsko-Gminne Centrum Kultury
SANDOMIERSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sandomierz 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Dom Pracy Twórczej "Alicja" ▪ Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej ▪ Chorągiew Rycerstwa Ziemi Sandomierskiej ▪ Centrum Edukacji Kulturalnej Dzieci i Młodzieży
SKARŻYSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Skarżysko-Kamienna 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Stowarzyszenie Twórców Kultury
STARACHOWICKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Starachowice 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Starachowickie Centrum Kultury ▪ Stowarzyszenie Promocji Talentów przy MDK ▪ Stowarzyszenie Promocji Tańca i Muzyki "MIM" ▪ Teatr Muzyczny "Nad Kamienną" ▪ Towarzystwo Kultury Teatralnej ▪ Młodzieżowy Dom Kultury ▪ Stowarzyszenie JUNIORS BAND ▪ Spółdzielczy Dom Kultury SSM ▪ Dom Kultury L-WSM Wanacja ▪ Towarzystwo Przyjaciół Starachowic
STASZOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Staszów ▪ Szydłów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Staszowski Ośrodek Kultury ▪ Staszowskie Towarzystwo Kulturalne ▪ Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Szydłowskiej

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie: <http://www.sejmik.kielce.pl/turystyka/it2005.php>

Piękne krajobrazy i urozmaiconą rzeźbą terenu sprawiają, iż poza imprezami kulturowymi, w Regionie odbywa się sporo imprez turystycznych i sportowych. Ich organizatorami są najczęściej regionalne oddziały PTTK. W kalendarzu tych imprez również da się zauważyć ich sezonowość – większość z nich odbywa się w miesiącach w maju, czerwcu, miesiącach wakacyjnych i wrześniu. Zdecydowanie brakuje imprez zimowych.

Tabela nr 14. Wykaz wybranych imprez turystycznych odbywających się na terenie województwa świętokrzyskiego.

NAZWA IMPREZY	MIEJSCE	DATA	ORGANIZATOR
Harcerski Rajd Świętokrzyski	Góry Świętokrzyskie	Czerwiec	Komenda Chorągwi ZHP w Kielcach
Ogólnopolski Majowy Rajd Świętokrzyski	Góry Świętokrzyskie	Kwiecień - maj	Oddział PTTK w Starachowicach
Świętokrzyskie Targi Turystyczne Voyager	Kielce	Kwiecień	Targi Kielce
Ogólnopolski Konecki Maraton Rowerowy	Ziemia Konecka	Wrzesień	Oddział PTTK w Końskich
Ogólnopolski Maraton Pieszy mBank eXtreme	Ziemia Konecka	Wrzesień	Oddział PTTK w Końskich
Ogólnopolski Rajd Pieszy Szlakami Kultury, Szlakami Cystersów	Góry Świętokrzyskie	Wrzesień	Świętokrzyskie Zrzeszenie LZS
Ogólnopolski Rajd po Górach Świętokrzyskich	Góry Świętokrzyskie	Maj	Świętokrzyski Związek Ognisk TKKF
Ogólnopolski Jesienny Rajd po Staropolskim Zagłębiu Przemysłowym	Województwo Świętokrzyskie	Październik	Oddział PTTK w Starachowicach
Ogólnopolski Rajd „Nad Kamienną”	Góry Świętokrzyskie	Maj	Oddział Miejski PTTK w Skarżysku-Kamiennej
Rajd Młodzieży „Wiosna”	Góry Świętokrzyskie	Maj	PTTK Oddział Świętokrzyski w Kielcach

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie: <http://www.sejmik.kielce.pl/turystyka/it2005.php>

Tabela nr 15. Wykaz wybranych imprez sportowych odbywających się na terenie województwa świętokrzyskiego.

NAZWA IMPREZY	MIEJSCE	DATA	ORGANIZATOR
Zimowe Igrzyska LZS	Staszów	Luty	Świętokrzyskie Zrzeszenie LZS
Dni Olimpijczyka	Województwo Świętokrzyskie	Kwiecień	Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego
Ogólnopolskie Zawody Jeździeckie	Borków - p. kielecki	Maj	Świętokrzyski Związek Jeździecki
Wojewódzki Turniej Miast i Gmin	Województwo Świętokrzyskie	Maj	Świętokrzyski Związek Ognisk TKKF
Międzynarodowy Półmaraton Świętokrzyski	Bukowa - p. włoszczowski	Maj	Ognisko Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej
Ogólnopolski Złot „Caravanningowe Świętojanki”	Miedziana Góra p. kielecki	Czerwiec	Automobilklub Kielecki
Ogólnopolskie Igrzyska LZS	Kielce	Sierpień	Świętokrzyskie Zrzeszenie LZS
Mistrzostwa Polski Młodzików w Lekkoatletyce	Kielce	Wrzesień	Świętokrzyski Związek Lekkiej Atletyki
Międzynarodowe Uliczne Biegi Sylwestrowe w Szydłowie	Szydłów	Grudzień	Gminny Klub Sportowy w Szydłowie

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie: <http://www.sejmik.kielce.pl/turystyka/it2005.php>

Życie kulturalne

Oferta kulturalna województwa świętokrzyskiego jest bardzo bogata i urozmaicona. Każdy może znaleźć coś dla siebie.

W centrum Kielc, w nowoczesnym gmachu mieści się Filharmonia Świętokrzyska im. Oskara Kolberga oraz Kieleckie Centrum Kultury. Filharmonia jest organizatorem licznych koncertów muzyki symfonicznej, kameralnej i recitali oraz cyklicznie organizuje festiwal Świętokrzyskie Dni Muzyki. Kieleckie Centrum Kultury natomiast prowadzi prężną działalność w zakresie organizowania licznych imprez artystycznych, przedstawień teatralnych, baletowych, koncertów muzycznych oraz spektakli plenerowych (te odbywają się w jednym z piękniejszych w Europie amfiteatrów na Kadzielni). Instytucja ta od lat realizuje Ogólnopolski Przegląd Filmów Dokumentalnych NURT, który cieszy się uznaniem krytyków i publiczności.

Obok Filharmonii, kulturę muzyczną reprezentują również: Zespół Pieśni i Tańca "Kielce", Stowarzyszenie "Muzyka", Stowarzyszenie "Collegium Musicum", Świętokrzyskie Towarzystwo Muzyczne, Towarzystwo Przyjaciół Muzyki im. F. Chopina oraz Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej.

Miłośnicy sztuki teatralnej mogą skorzystać z propozycji Teatru im. Stefana Żeromskiego w Kielcach, zlokalizowanego w XIX-wiecznym budynku z zabytkową salą teatralną. Teatr prezentuje różnicowany repertuar - od dramatu po farsę, utwory klasyczne i współczesne. Młodszych widzów zaprasza na przedstawienia jedna z najpiękniejszych i najnowocześniejszych scen lalkowych w Polsce - Teatr Lalki i Aktora "Kubuś" w Kielcach. Oprócz prezentowania sztuk na scenach własnych, teatry te prowadzą działalność objazdową na terenie województwa i poza jego granicami. Ofertę teatrów uzupełniają spektakle przygotowane przez Kielecki Teatr Tańca oraz stowarzyszenia o profilu teatralnym działające na terenie województwa, m.in. Stowarzyszenie Teatralne "Teatr Kobiet" - Kielce, Stowarzyszenie Artystyczne "Ecco Homo" - Kielce.

W Regionie odbywa się szereg bardzo interesujących imprez muzycznych. Wśród nich godne polecenia są: Międzynarodowy Festiwal "Jeunesses Musicales" - impreza

promująca młodych utalentowanych muzyków z Polski i zagranicy; Międzynarodowy Festiwal im. Krystyny Jamroz - organizowany każdego roku w na przełomie czerwca i lipca w Busku-Zdroju, w ramach, którego prezentują się najwybitniejsi polscy i zagraniczni muzycy i śpiewacy operowi, Międzynarodowy Festiwal Organowy w Jędrzejowie organizowany w zabytkowym Opactwie Cystersów, czy też Zamkowe Spotkania z Muzyką - cykl koncertów organizowanych w sierpniu każdego roku na dziedzińcach zabytkowych klasztorów, zamków i pałaców: w Kielcach, Sandomierzu, Chęcinach, Pińczowie, Oblęgorku, Wąchocku i in.

Miejscem spotkań i prezentacji artystycznych twórców Regionu Świętokrzyskiego jest Dom Środowisk Twórczych w Kielcach, mieszczący się w zabytkowym Pałacyku Tomasza Zielińskiego. Instytucja ta promuje twórczość literatów, fotografików, plastyków, rzeźbiarzy, muzyków. Sztuka współczesna prezentowana jest również w salach wystawowych Biura Wystaw Artystycznych: w Kielcach - w Galerii "Piwnice" oraz w filii w Busku-Zdroju – w Galerii "Zielona", w Sandomierzu i w Ostrowcu Świętokrzyskim.

Na Ziemi Świętokrzyskiej bardzo bogato reprezentowana jest kultura ludowa oraz amatorski ruch artystyczny. Lokalnie mieszkańcy posługują się gwara, z okazji świąt i różnego typu imprez przywdziewają regionalne stroje, kontynuują tradycje rękodzieła ludowego, historycznego przemysłu i rzemiosła, specyficznej obrzędowości.

Działają tutaj ponad 100 zespołów różnych dyscyplin artystycznych, skupiających dzieci, młodzież i dorosłych. Wśród nich najliczniejszą grupę stanowią zespoły folklorystyczne Kół Gospodyń Wiejskich, kultywujące kulturę ludową, zwyczaje i obrzędy: "Wolaneczki" z Dębskiej Woli, "Koszyczanie" z Koszyc, "Wąhoczanki" z Wąchocka, "Siedlecczanki" z Siedlec. Opiekę merytoryczną nad nimi sprawuje Wojewódzki Dom Kultury im. J. Piłsudskiego w Kielcach, który jest również organizatorem wielu ciekawych imprez np. Międzynarodowych Buskich Spotkań z Folklorem. Ponadto WDK jest organizatorem giełd kolekcjonerskich, pokazów i festiwali filmowych, przeglądów i konfrontacji tanecznych, festiwali dziecięcych jak również imprez koncertowych (koncerty muzyki alternatywnej, rozrywkowej, klasycznej).

Ogromnym powodzeniem cieszy się organizowany w Kielcach w lipcu Harcerski Festiwal Kultury Młodzieży Szkolnej, w którym udział biorą liczne zespoły dziecięce i młodzieżowe, zarówno z kraju, jak i z zagranicy. Prezentacje festiwalowe odbywają się na ulicach i w salach widowiskowych wielu miast regionu.

Ofertę kulturalną uzupełniają ponadto: około 20 kin stałych (z czego 2 w Kielcach: Kinoplex – 7 sal kinowych, Moskwa – 2 sale, docelowo 3) oferujących chętnym bardzo zróżnicowany repertuar oraz dobrze zorganizowana sieć bibliotek publicznych zapewniająca swobodny dostęp czytelników do książki¹⁹.

4.1.3. Wnioski dotyczące atrakcyjności turystycznej województwa świętokrzyskiego.

Analiza atrakcyjności turystycznej województwa świętokrzyskiego wskazuje jednoznacznie, iż potencjał Regionu do rozwoju turystyki jest ogromny i niezwykle różnorodny. Wielość walorów naturalnych i antropogenicznych jest tak ogromna, iż nie można jednoznacznie stwierdzić, które dominują i na bazie, których w większym stopniu należy oprzeć budowę produktów turystycznych. Zabytki i kultura współistnieją i harmonijnie się uzupełniają, wiele z nich tworzy wręcz jedną całość.

¹⁹ Na podstawie: <http://www.sejmik.kielce.pl/kultura.htm>

Do wybranych największych atrakcji turystycznych i walorów należałoby zaliczyć:

- Góry Świętokrzyskie i Gołoborza.
- Święty Krzyż.
- Jaskinię Raj.
- Krzemionki k. Ostrowca Świętokrzyskiego.
- Krzemień pasiasty.
- Dąb "Bartek".
- Obiekty kultu religijnego.
- Zabytki techniki.
- Imprezy (Dymarki Świętokrzyskie, Żelazne Korzenie).
- Walory uzdrowiskowe.
- Walory geologiczne (możliwość prześledzenia całej historii Ziemi).
- Walory archeologiczne.
- Walory paleontologiczne.
- Niezwykłe malownicze ukształtowanie terenu.
- Park Jurajski w Bałtowie.
- Sandomierz.
- Układy urbanistyczne małych miasteczek.

4.2. Analiza stanu zagospodarowania turystycznego Regionu.

Infrastruktura turystyczna i jej ocena to istotny element w badaniu możliwości rozwoju turystyki. W tym kontekście należy ocenić elementy podstawowej bazy turystycznej (baza noclegowa i gastronomiczna) oraz szeroko rozumianą infrastrukturę uzupełniającą, w której skład wchodzi zazwyczaj: kąpieliska, pływalnie, korty tenisowe, ośrodki jeździeckie itp. Odpowiednie pod względem jakości i ilości zagospodarowanie turystyczne Regionu jest niezbędnym elementem umożliwiającym wykorzystanie walorów turystycznych.

4.2.1. Infrastruktura turystyczna.

Turystyka i jej rozwój wpływa na konieczność poszerzania infrastruktury turystycznej. Systematyczne podnoszenie poziomu jakości bazy noclegowej i gastronomicznej, a także szybki jej rozwój i urozmaicenie, przyczyniają się do lepszego postrzegania obszaru przez turystów. Stają się dodatkową zachętą do przyjazdu.

4.2.1.1. Baza noclegowa.

Istniejąca baza noclegowa stanowi niezbędny element zagospodarowania turystycznego i ma kluczowe znaczenie dla rozwoju turystyki na danym obszarze. Odpowiedni standard i różnorodność obiektów noclegowych ze zróżnicowanymi cenami jest kluczowym elementem w procesie podejmowania decyzji o wyborze miejsca pobytu zarówno krótkiego, jak i dłuższego.

Obiekty bazy noclegowej występujące w województwie świętokrzyskim zakwalifikowano do następujących kategorii²⁰:

- gospodarstwa agroturystyczne (kategoria obejmuje gospodarstwa agroturystyczne oraz kwatery prywatne)
- hotele
- motele

²⁰ Kategorie zostały zaproponowane przez PART S.A. w celu dokonania obliczeń statystycznych.

- pensjonaty
- schroniska
- ośrodki wypoczynkowe (kategoria obejmuje ośrodki wypoczynkowe, ośrodki wczasowe, ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe)
- sanatoria i uzdrowiska
- kempingi i pola namiotowe
- zajazdy
- inne obiekty noclegowe (kategoria obejmuje gościńce, bazy i internaty w szkołach, domy wycieczkowe, stacje, stacje turystyczne)

Informacje, którymi dysponowali autorzy dokumentu pochodziły z różnych źródeł. Dane dotyczące roku 2005 pochodzą z informacji zamieszczonych na portalu turystycznym województwa świętokrzyskiego, Informatora o bazie noclegowej województwa świętokrzyskiego oraz ze stron internetowych poszczególnych powiatów. Źródłem danych statystycznych dotyczących bazy noclegowej z roku 2004 jest Wojewódzki Urząd Statystyczny. Analizowane dane z roku 2004 nie obejmują ilości wszystkich kategorii obiektów noclegowych, np. takich jak gospodarstw agroturystycznych, pokoi gościnnych oraz zajazdów.

Tabela nr 16. Ilość obiektów bazy noclegowej w poszczególnych powiatach z uwzględnieniem kategorii obiektów. (stan na dzień 31.08.2005).

powiat	Kategoria										Ogółem
	Agroturystyka	Hotele	Motele	Pensjonaty	Schroniska	Ośrodki wypoczynkowe	Sanatoria i uzdrowiska	Kempingi i pola namiotowe	Zajazdy	Inne obiekty noclegowe	
BUSKI	34	2	1	7	-	-	12	-	3	2	61
JĘDRZEJOWSKI	23	2	2	-	3	4	-	-	-	3	37
KAZIMIERSKI	1	-	1	-	1	-	-	-	1	1	5
KIELECKI	190	5	3	-	8	15	-	7	5	9	242
KONECKI	25	1	-	1	1	20	-	4	1	3	56
OPATOWSKI	11	2	1	-	1	-	-	-	1	-	16
OSTROWIECKI	10	1	2	1	1	1	-	-	1	-	17
PIŃCZOWSKI	21	-	-	-	-	1	-	3	-	3	28
SANDOMIERSKI	16	2	2	2	3	1	-	-	3	7	36
SKARŻYSKI	22	3	-	-	1	1	-	3	-	2	32
STARACHOWICKI	18	2	-	-	1	3	-	1	4	6	35
STASZOWSKI	41	3	1	1	-	5	-	-	-	2	53
WŁOSZCZOWSKI	15	2	-	-	-	1	-	1	-	2	21
Miasto KIELCE	-	14	-	-	2	-	-	-	-	8	27
Ogółem	427	41	13	11	22	52	12	19	19	48	663

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Baza noclegowa w Regionie jest rozłożona nierównomiernie. Łączna liczba obiektów noclegowych na badanym obszarze wynosi 663, z czego ponad połowa – 427 - to gospodarstwa agroturystyczne, co stanowi blisko 64 % całej bazy noclegowej. Wśród

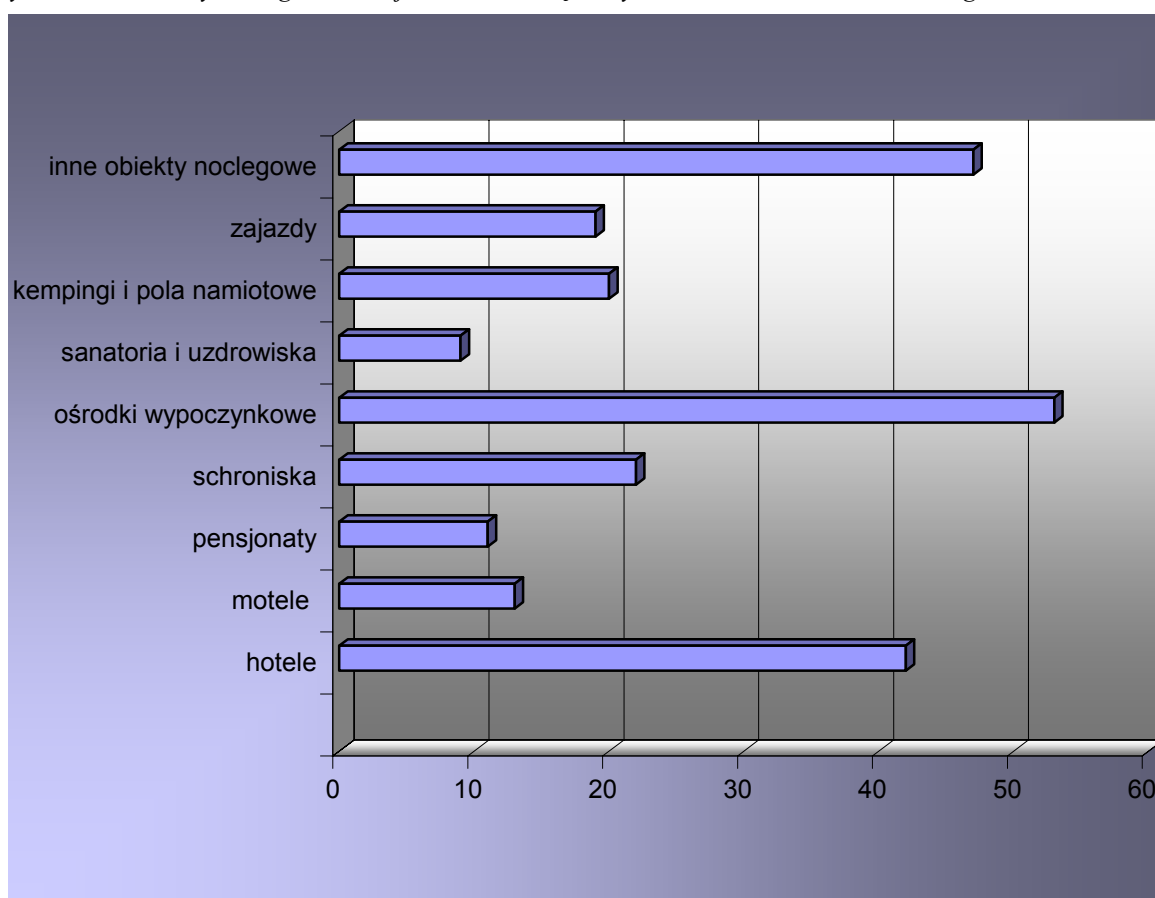
pozostałych kategorii obiektów noclegowych wyraźnie dominują hotele i ośrodki wycieczkowe, odpowiednio 6,4 % i 8 %.

Pośród hoteli przeważają obiekty **gwiazdkowe, brakuje natomiast w województwie hoteli o najwyższym standardzie, czyli **** i ***** gwiazdkowych.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że ogólną liczbę obiektów bazy noclegowej w poszczególnych powiatach tworzą głównie gospodarstwa agroturystyczne i kwatery prywatne, udział gospodarstw agroturystycznych waha się w przedziale od 45% do nawet 79% w stosunku do całej bazy noclegowej w poszczególnych powiatach.

Rozłożenie bazy noclegowej pod względem ilości obiektów w poszczególnych kategoriach pokazuje poniższy wykres (wykres nie zawiera liczby gospodarstw agroturystycznych ze względu na wyraźną przewagę w stosunku do innych kategorii).

Wykres nr 5. Obiekty noclegowe w województwie świętokrzyskim w 2005 r. w układzie kategorii obiektów.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Na obszarze powiatu kieleckiego zlokalizowanych jest około 37% obiektów noclegowych z całego województwa. Przeważają tu jednak gospodarstwa agroturystyczne – 79% ilości obiektów w całym powiecie.

Baza noclegowa w powiecie buskim wyraźnie się różni od pozostałych powiatów, ponieważ tylko tu znajdują się sanatoria i uzdrowiska. Również według ogólnej ilości obiektów noclegowych powiat buski zajmuje drugie miejsce po powiecie kieleckim.

Na następnych pozycjach, co do ilości obiektów noclegowych, plasują się powiat konecki, gdzie znajduje się blisko 9% obiektów noclegowych w stosunku do całego

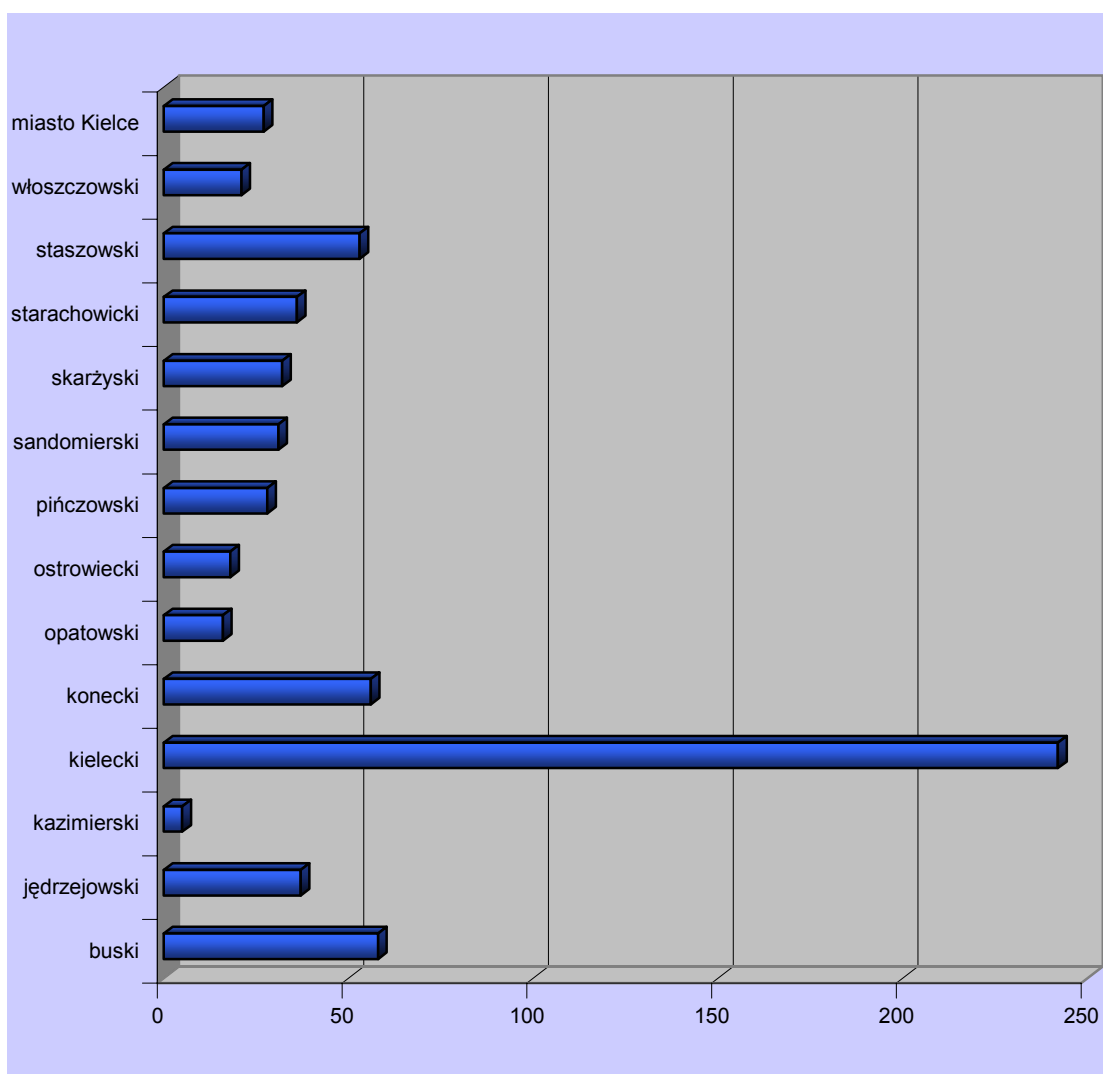
województwa (dzięki zbiornikowi wodnemu w Sielpi) oraz powiat staszowski – ponad 8% w stosunku do ogólnej ilości obiektów.

Natomiast pozostałe powiaty Regionu gromadzą zaledwie od około 1% do 6% ogólnej liczby obiektów. Najślabszą pozycję wśród wszystkich powiatów zajmuje powiat kazimierski, znajduje się tu tylko 5 obiektów noclegowych. Również słabą pozycję zajmują powiaty opatowski i ostrowiecki, posiadając na swoim terenie odpowiednio 16 i 18 obiektów noclegowych, co stanowi 2,4% i 2,7% całości bazy noclegowej w województwie, jednocześnie mając większy udział gospodarstw agroturystycznych – 69% i 56%.

Biorąc pod uwagę obiekty całoroczne, zdecydowanie prym wiodą: powiat kielecki, miasto Kielce oraz powiat sandomierski.

Rozłożenie bazy noclegowej pod względem ilości obiektów w poszczególnych powiatach pokazuje poniższy wykres.

Wykres nr 6. Obiekty noclegowe w województwie świętokrzyskim w 2005 r. w układzie powiatów.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Ilość miejsc noclegowych oferowanych przez poszczególne kategorie obiektów noclegowych została podana w poniższej tabeli.

Tabela nr 17. Ilość miejsc noclegowych w obiektach noclegowych w poszczególnych powiatach z uwzględnieniem kategorii obiektów. (stan na dzień 31.08.2005).

powiat	Kategoria										Ogółem
	Agroturystyka	Hotele	Motele	Pensjonaty	Schroniska	Ośrodki wypoczynkowe	Sanatoria i uzdrowiska	Kempingi i pola namiotowe	Zajazdy	Inne obiekty noclegowe	
BUSKI	302	120	58	198	-	-	1808	-	57	32	2 575
JĘDRZEJOWSKI	112	54	23	-	290	432	-	-	-	88	999
KAZIMIERSKI	13	-	40	-	27	-	-	-	40	20	140
KIELECKI	1515	565	69	-	338	1381	-	735*	108	372	5 083
KONECKI	206	42	-	140	90	892*	-	200	16	126	1 712
OPATOWSKI	93	57	22	-	40	-	-	-	16	-	228
OSTROWIECKI	60	207	40	20	45	50	-	-	7	-	429
PIŃCZOWSKI	131	-	-	-	-	28	-	Brak danych	-	145*	304
SANDOMIERSKI	109	142	102	71	95	50	-	-	51	350	970
SKARŻYŃSKI	164	230	-	-	Brak danych	120	-	227	-	30	771
STARACHOWICKI	191	202	-	-	30	126	-	120	50	345	1 064
STASZOWSKI	327	75	150	28	-	222	-	-	-	82	884
WŁOSZCZOWSKI	101	30	-	-	-	200	-	-	-	191	522
Miasto KIELCE	-	1244	-	-	114	-	-	-	-	433	1 791
Ogółem	3 324	2 948	504	457	1 069	3 501	1 808	1 282	345	2 214	17 452

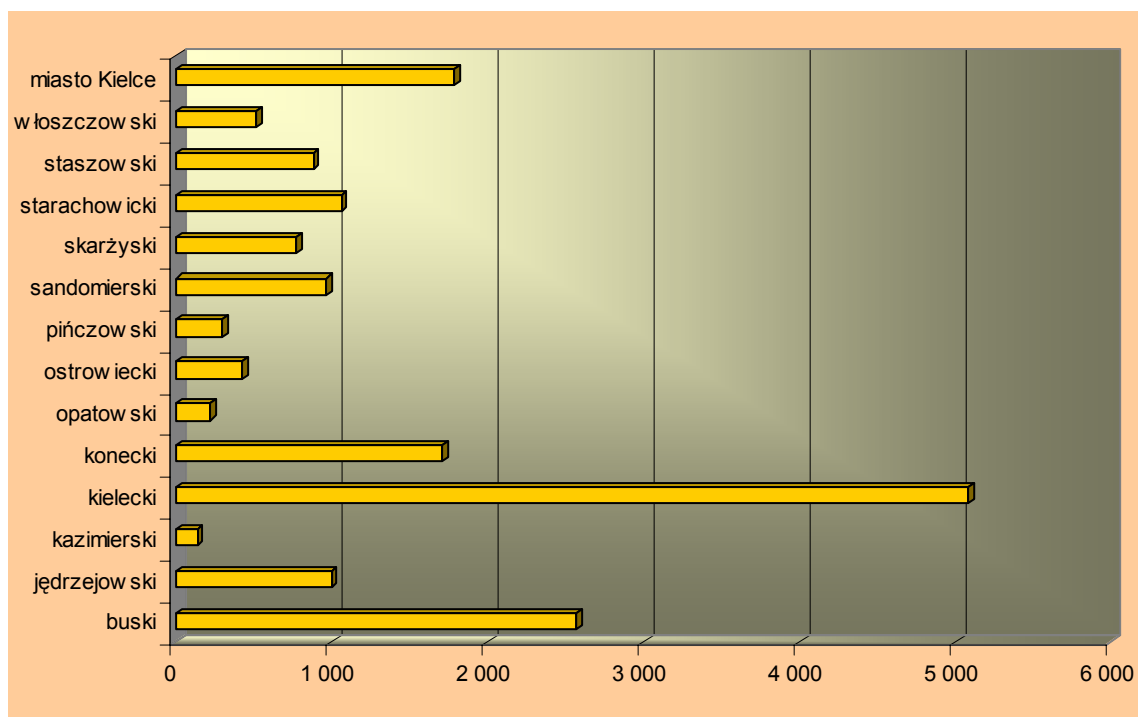
* dane niekompletne

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Ogółem na terenie województwa świętokrzyskiego obiekty noclegowe oferują 17 452 miejsca.

Na poniższym wykresie pokazano rozłożenie bazy noclegowej pod względem ilości miejsc noclegowych w poszczególnych powiatach.

Wykres nr 7. Rozłożenie bazy noclegowej pod względem ilości miejsc noclegowych w poszczególnych powiatach.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

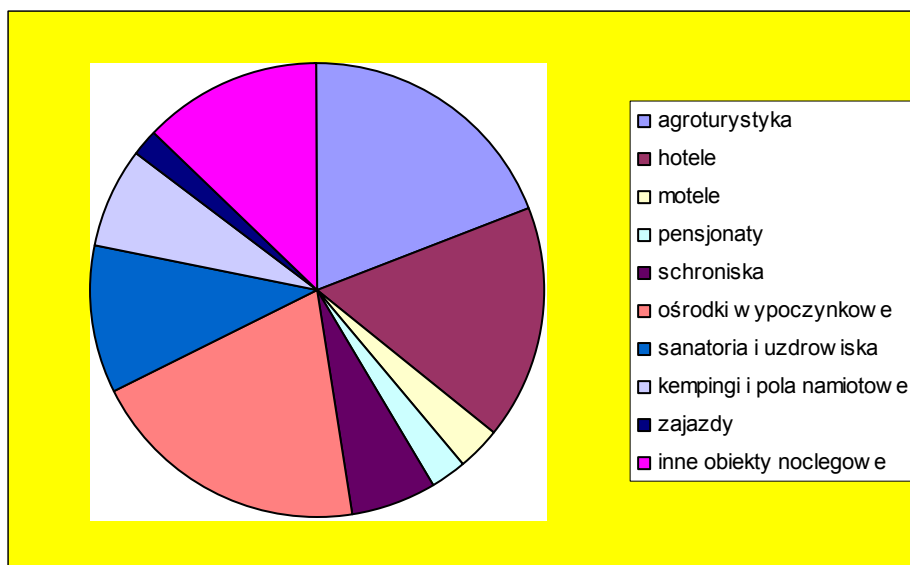
Najwięcej miejsc noclegowych oferują ośrodki wypoczynkowe (20%) oraz gospodarstwa agroturystyczne (19%). Największy udział w ogólnej liczbie ośrodków wypoczynkowych oraz gospodarstw agroturystycznych ma powiat kielecki, odpowiednio 46% i 40%.

Najmniej miejsc noclegowych jest w motelach, zajazdach i pensjonatach – łącznie 7,5% miejsc.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że ilość miejsc w sanatoriach i uzdrowiskach, które się znajdują tylko w powiecie buskim i jest ich 12, stanowi 10,4% w ogólnej liczbie miejsc noclegowych.

Na poniższym wykresie przedstawiono rozłożenie bazy noclegowej pod względem ilości miejsc oferowanych w poszczególnych kategoriach obiektów.

Wykres nr 8. Rozłożenie bazy noclegowej pod względem ilości miejsc oferowanych w poszczególnych kategoriach obiektów.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Baza noclegowa – wnioski

Ogółem na terenie województwa świętokrzyskiego funkcjonują 663 obiekty noclegowe, które oferują 17 452 miejsca noclegowe. Rozmieszczenie bazy w Regionie jest bardzo nierównomierne (występują ogromne różnice między powiatami, dla przykładu w powiecie kieleckim działają 242 obiekty noclegowe, a w powiecie kazimierskim tylko 5). Należy także zaznaczyć, iż aż 427 spośród wszystkich 663 obiektów to gospodarstwa agroturystyczne.

Korzystający z bazy noclegowej oraz udzielone noclegi w województwie świętokrzyskim w 2004 roku.

W 2004 r. z obiektów noclegowych Regionu Świętokrzyskiego skorzystało ponad 300 tysięcy osób, czyli blisko 4% więcej niż w roku ubiegłym. Bardzo duży wzrost korzystających z bazy noclegowej został zanotowany w przypadku korzystających zagranicznych, bo aż o 13,6% co daje w sumie ponad 33 tys. osób więcej. Ogółem korzystającym udzielono o 4,8% więcej noclegów niż w roku 2003, a korzystającym zagranicznym aż o blisko 32%. Największa liczba osób, ponad połowa wszystkich korzystających, skorzystała z noclegów oferowanych przez hotele, około 10% korzystających z noclegów w ośrodkach szkoleniowo-wypoczynkowych oraz w motelach. Najmniejsza liczba osób skorzystała z ośrodków kolonijnych (zaledwie 0,08%). Biorąc pod uwagę korzystających zagranicznych to blisko 90% przybywających do województwa świętokrzyskiego skorzystało z hoteli. Podobnie wygląda sytuacja, jeśli wziąć pod uwagę liczbę udzielonych noclegów. Najwięcej ich udzieliły hotele (ogółem 45% wszystkich udzielonych noclegów i 86% udzielonych noclegów korzystającym zagranicznym) oraz ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe (odpowiednio 12% i 4,6%).

W porównaniu z 2003 rokiem w roku 2004 największy wzrost liczby korzystających ogółem z usług noclegowych Regionu zanotowały: domy wycieczkowe – wzrost aż o 36,8%; ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe – o 33,4% oraz ośrodki wczasowe – o 30,9%. Największe spadki dotknęły w tym zakresie zespoły ogólnodostępnych domków turystycznych – spadek o 67,2% oraz ośrodki kolonijne – o 62,4%. Wśród korzystających zagranicznych znaczącym wzrostem zainteresowania cieszyły się pensjonaty, z których skorzystało trzykrotnie więcej osób zagranicznych niż w 2003 r. oraz schroniska młodzieżowe i kempingi – dwukrotnie więcej. Blisko 88% mniej korzystających

zagranicznych przebywało natomiast w ośrodkach wczasowych. Podobna jw. sytuacja miała również miejsce, jeśli chodzi o liczbę udzielonych noclegów.

W 2004 r. obiekty noclegowe Regionu Świętokrzyskiego wykorzystane zostały w 27,4%. Najlepszym wykorzystaniem cieszyły się ośrodki kolonijne (wykorzystane w 100%), ośrodki wczasowe (33,6%) i ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe (30,4%). Najmniejsze wykorzystanie miejsc noclegowych, bo 9,2% uzyskały kempingi oraz schroniska młodzieżowe (18,7%).

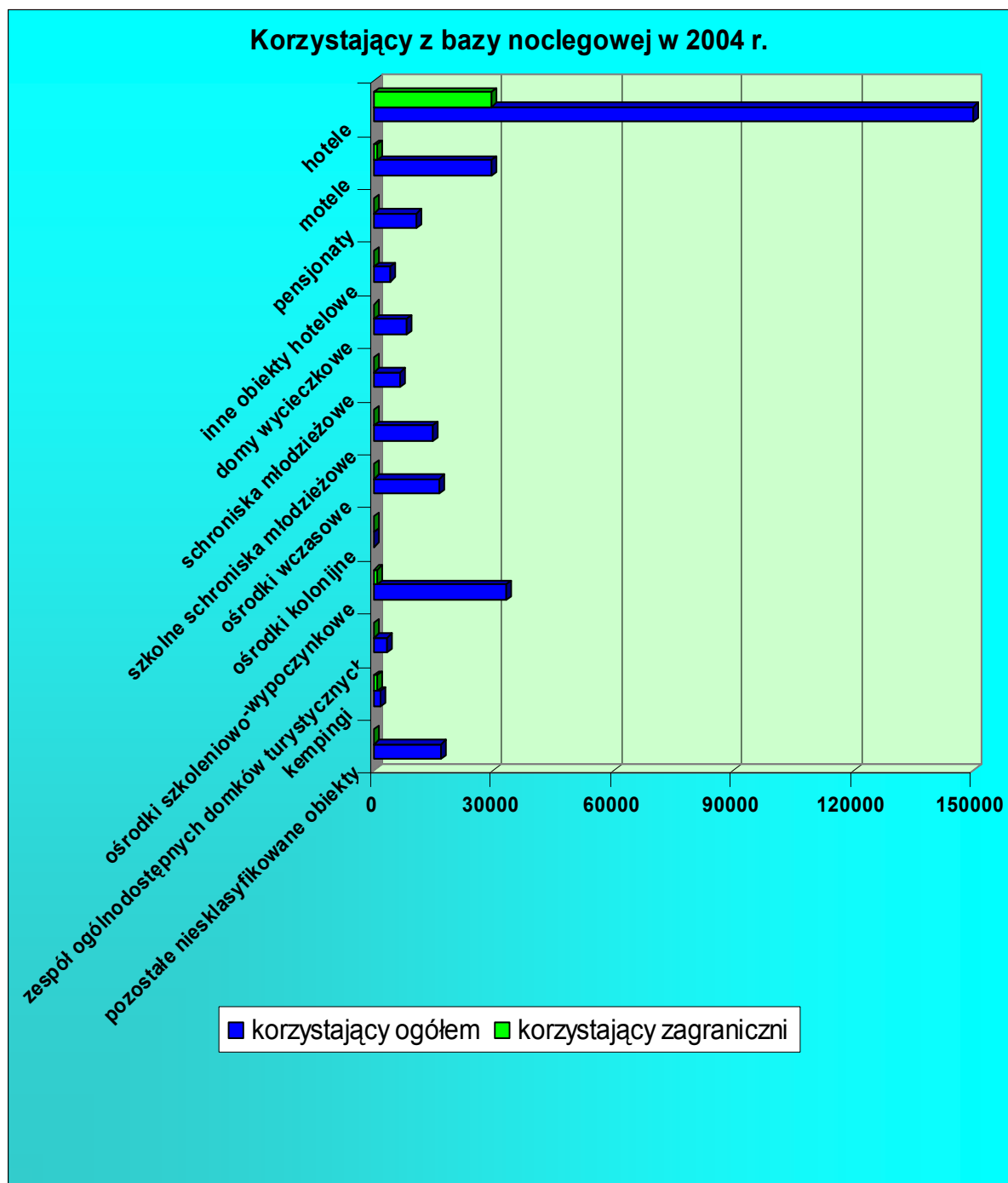
Korzystający najdłużej przebywali w ośrodkach kolonijnych (średnio 12,4 doby hotelowej) oraz w zespołach ogólnodostępnych domków turystycznych (4,3 doby) i ośrodkach wczasowych (4 doby). Najkrótsze pobyty zanotowano w motelach (1,1 doby). W przypadku korzystających zagranicznych najdłużej przebywali oni w pensjonatach (średnio 4,5 doby hotelowej), a najkrócej w motelach i schroniskach młodzieżowych (około 1 doby).

Tabela nr 18. Korzystający, udzielone noclegi oraz stopień wykorzystania bazy noclegowej w województwie świętokrzyskim w 2004 r.

rodzaj obiektu	korzystający		udzielone noclegi		stopień wykorzystania bazy noclegowej w %
	ogółem	zagraniczni	ogółem	zagraniczni	
ogółem	302667	33256	594491	69189	27,4
hotele	156816	29457	267381	59313	29,2
motele	29686	847	33866	960	22,5
pensjonaty	10887	246	25233	1110	22,6
inne obiekty hotelowe	4032	189	8681	575	25,6
domy wycieczkowe	8334	108	20329	291	24,8
schroniska młodzieżowe	6677	91	11026	102	18,7
szkolne schroniska młodzieżowe	14799	290	38047	1056	25,8
ośrodki wczasowe	16266	2	65428	4	33,6
ośrodki kolonijne	232	0	2880	0	100
ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe	33031	947	70721	3199	30,4
zespół ogólnodostępnych domków turystycznych	3231	41	13755	140	28,2
kempingi	1828	822	5708	2168	9,2
pozostałe niesklasyfikowane obiekty	16848	216	31436	271	24,5

Źródło: Wojewódzki Urząd Statystyczny, Kielce 2005.

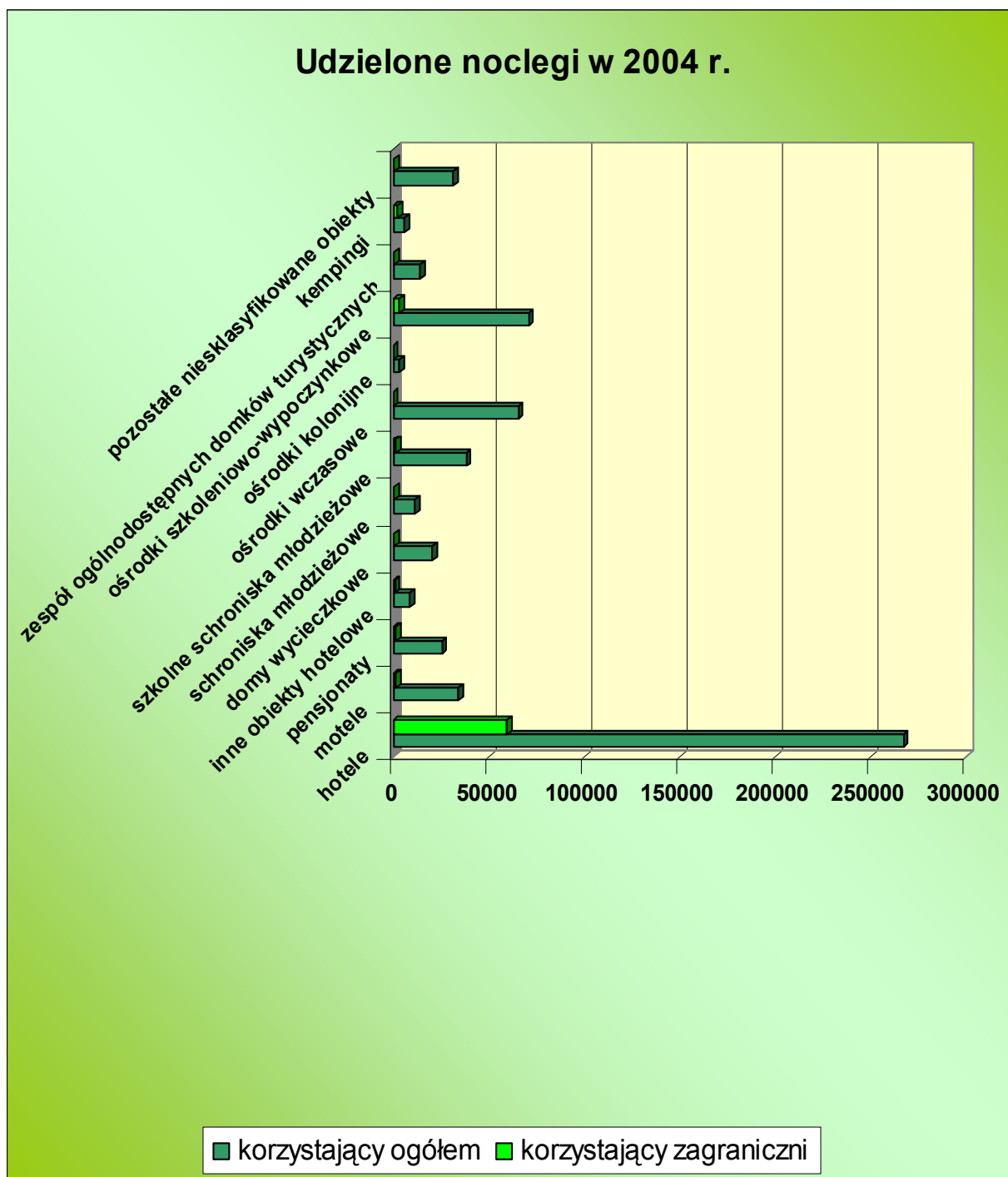
Wykres nr 9. Korzystający z bazy noclegowej w województwie świętokrzyskim w 2004 r.

Źródło: Wojewódzki Urząd Statystyczny, Kielce 2005.

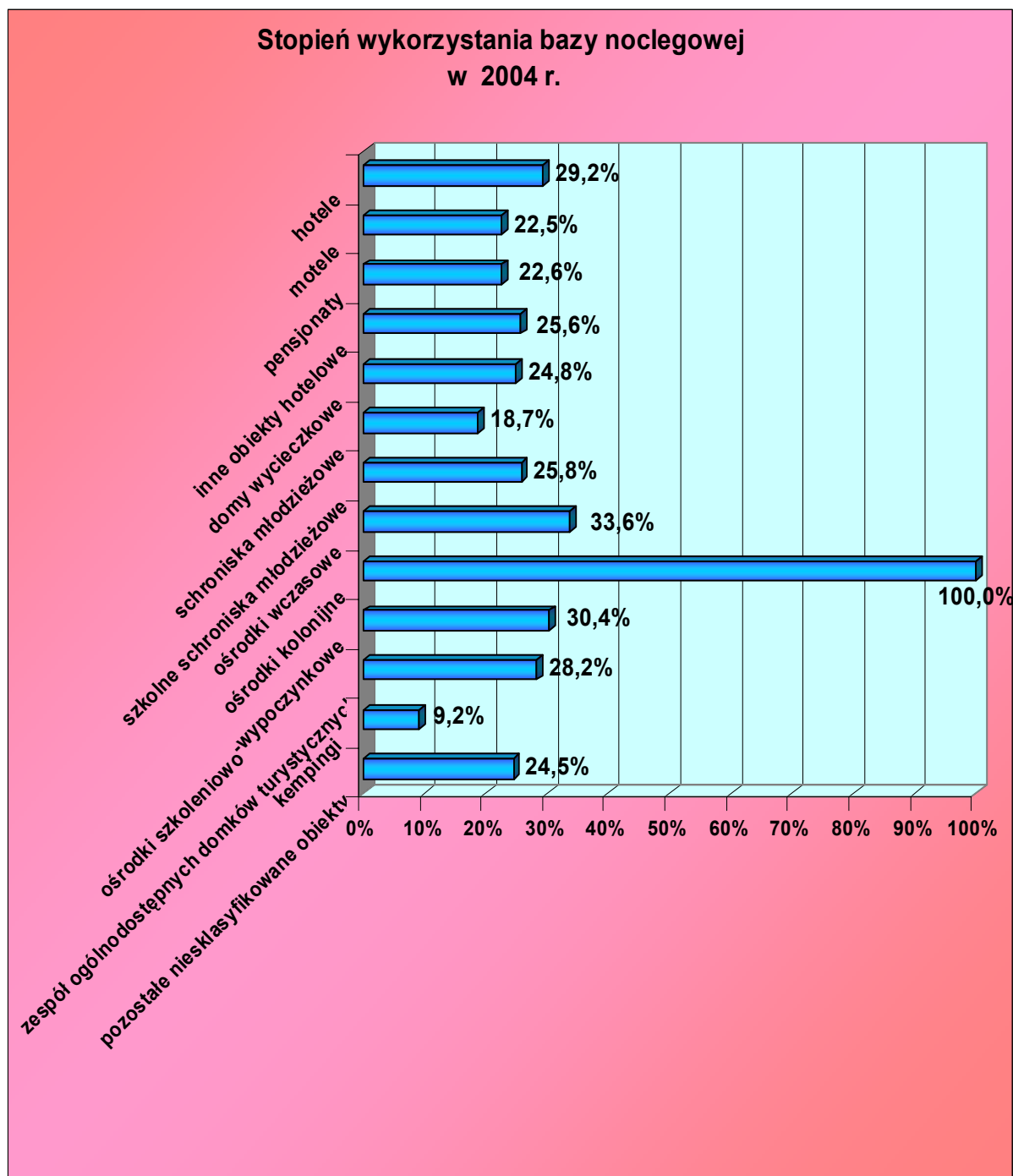
Wykres nr 10. Udzielone noclegi w województwie świętokrzyskim w 2004 r.

Źródło: Wojewódzki Urząd Statystyczny, Kielce 2005.

Wykres nr 11. Wykorzystanie bazy noclegowej województwa świętokrzyskiego w 2004 r.

Źródło: Wojewódzki Urząd Statystyczny, Kielce 2005.

Województwo świętokrzyskie na tle innych województw w 2003 r.

Liczba obiektów i miejsc noclegowych

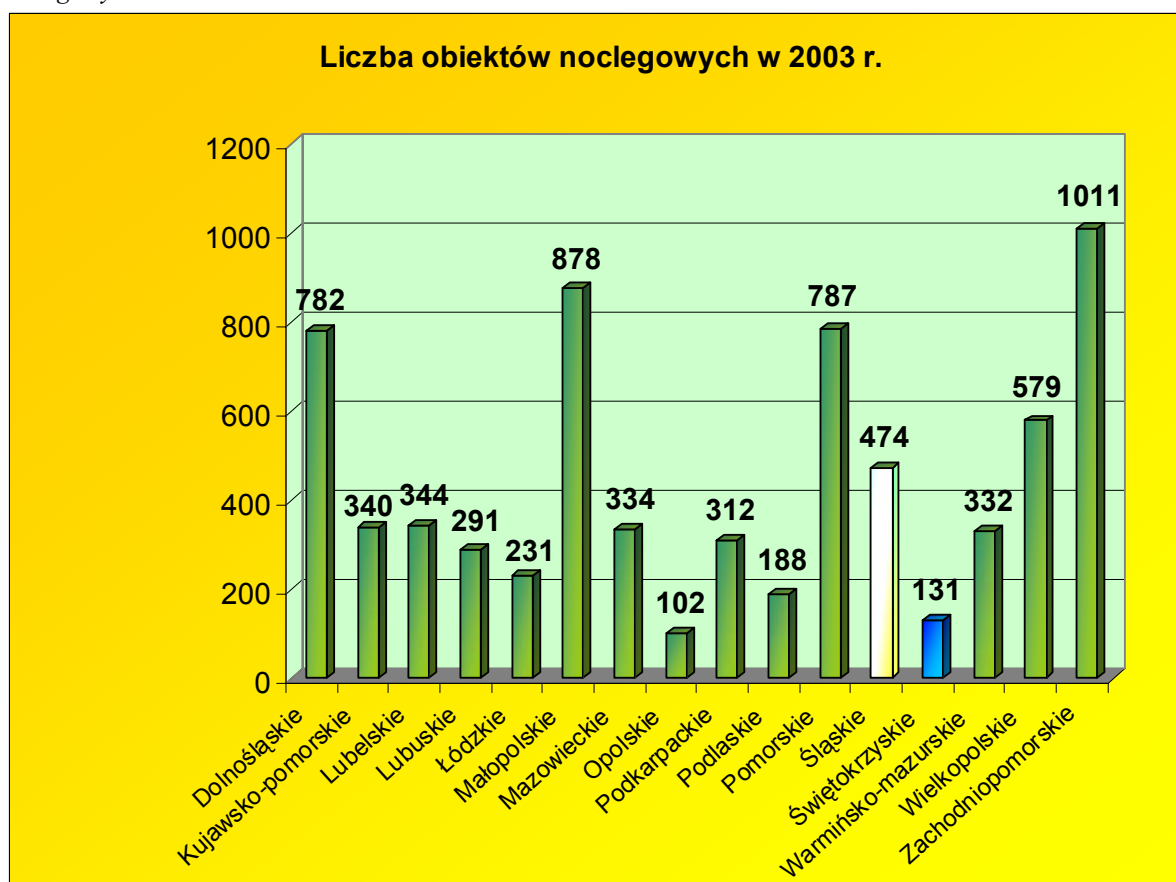
Województwo świętokrzyskie, w porównaniu z pozostałymi województwami, posiada niewielką bazę noclegową, jedną z najmniejszych w Polsce. Ogółem w roku 2003 Świętokrzyskie dysponowało 8478 miejscami noclegowymi (spadek w porównaniu z rokiem 2002 o 12,6%) w 131 obiektach noclegowych (spadek o 12,1%), co stawia je wśród 16 województw na 15-tym miejscu przed opolskim.

Tabela nr 19. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby obiektów i miejsc noclegowych w 2003 r.

Województwo	Liczba obiektów noclegowych w 2003 r.	Liczba miejsc noclegowych w 2003 r.
Dolnośląskie	782	49590
Kujawsko-pomorskie	340	25501
Lubelskie	344	21263
Lubuskie	291	18119
Łódzkie	231	15210
Małopolskie	878	65074
Mazowieckie	334	36307
Opolskie	102	6981
Podkarpackie	312	18161
Podlaskie	188	12897
Pomorskie	787	87026
Śląskie	474	35118
Świętokrzyskie	131	8478
Warmińsko-mazurskie	332	35869
Wielkopolskie	579	39541
Zachodniopomorskie	1011	121325

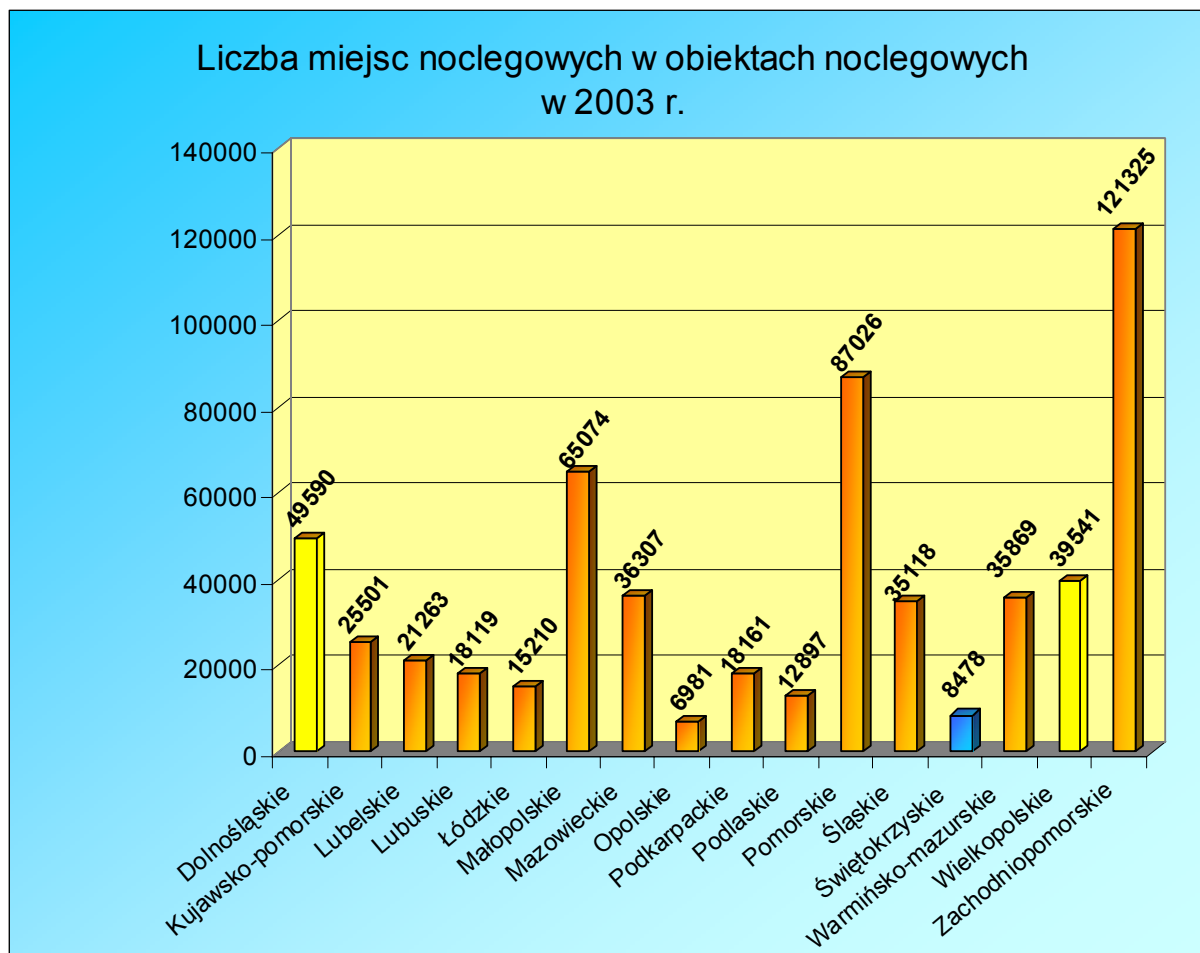
Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 2004, GUS Warszawa.

Wykres nr 12. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby obiektów noclegowych w 2003 r.

Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 2004, GUS Warszawa.

Wykres nr 13. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby miejsc noclegowych w 2003 r.

Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 2004, GUS Warszawa.

Stopień wykorzystania miejsc noclegowych

Województwo świętokrzyskie w porównaniu z pozostałymi regionami Polski plasuje się na przedostatniej pozycji (przed opolskim) biorąc pod uwagę stopień wykorzystania miejsc noclegowych. Uzyskany wynik 26,6% nie należy jednak do skrajnie niskich rezultatów, gdyż stopień wykorzystania miejsc w przedziale od 26% do 30% uzyskała ponad połowa wszystkich województw. Najlepszym wykorzystaniem miejsc poszczycić się mogą województwa: zachodniopomorskie (aż 47,1%), kujawsko-pomorskie (36,8%) i pomorskie, (36%) czyli te położone nad morzem oraz regiony górzyszej Polski południowej, takie jak województwo małopolskie (34,7%).

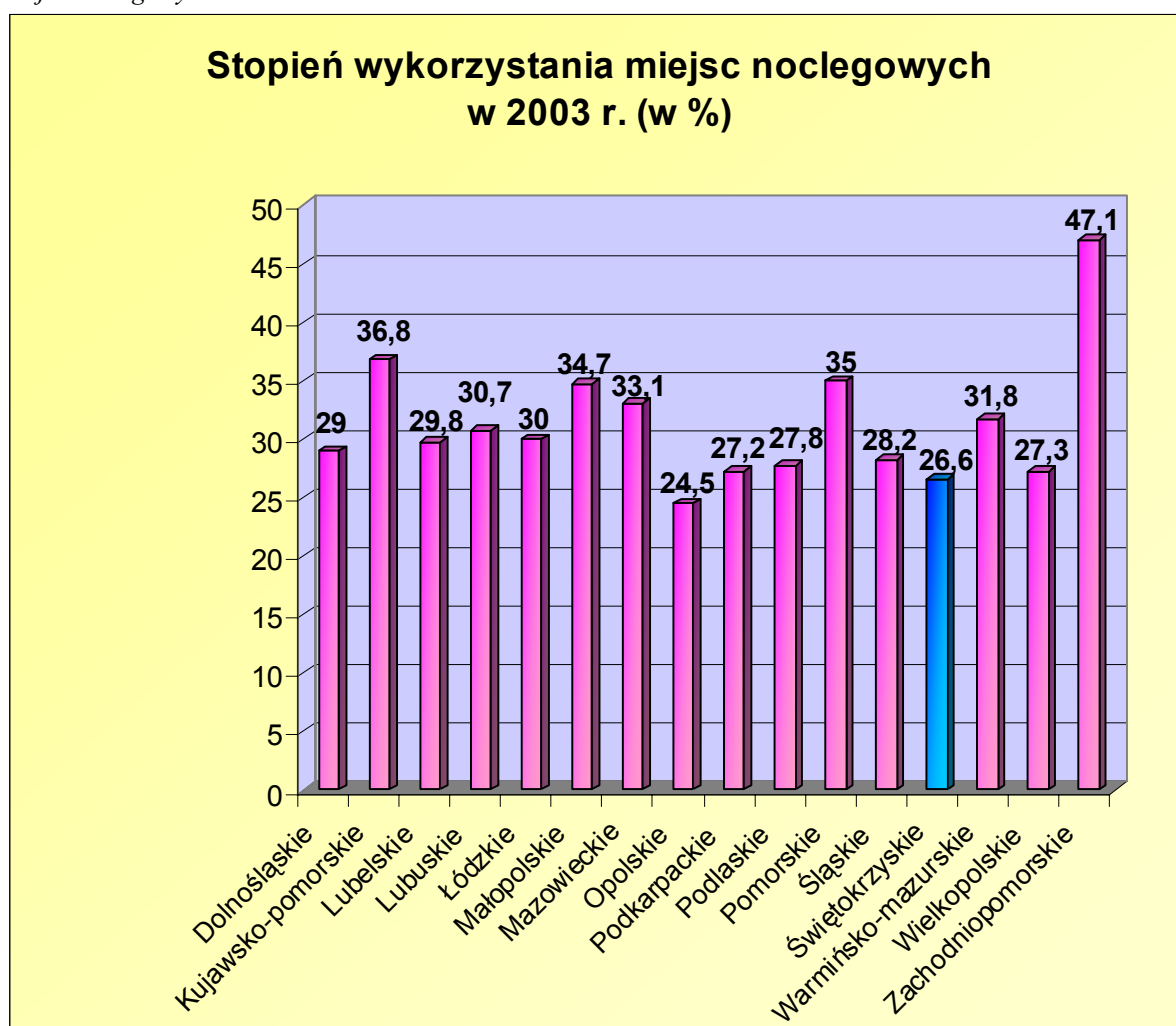
Tabela nr 20. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem stopnia wykorzystania miejsc noclegowych w 2003 r.

Województwo	Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w 2003 r. (w %)
Dolnośląskie	29,0
Kujawsko-pomorskie	36,8
Lubelskie	29,8
Lubuskie	30,7
Łódzkie	30,0
Małopolskie	34,7
Mazowieckie	33,1

Opolskie	24,5
Podkarpackie	27,2
Podlaskie	27,8
Pomorskie	35,0
Śląskie	28,2
Świętokrzyskie	26,6
Warmińsko-mazurskie	31,8
Wielkopolskie	27,3
Zachodniopomorskie	47,1

Źródło: Turystyka Polska w 2003 roku, Układ Regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2004.

Wykres 14. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem stopnia wykorzystania miejsc noclegowych w 2003 r.

Źródło: Turystyka Polska w 2003 roku, Układ Regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2004.

Liczba pokoi w hotelach, motelach i pensjonatach

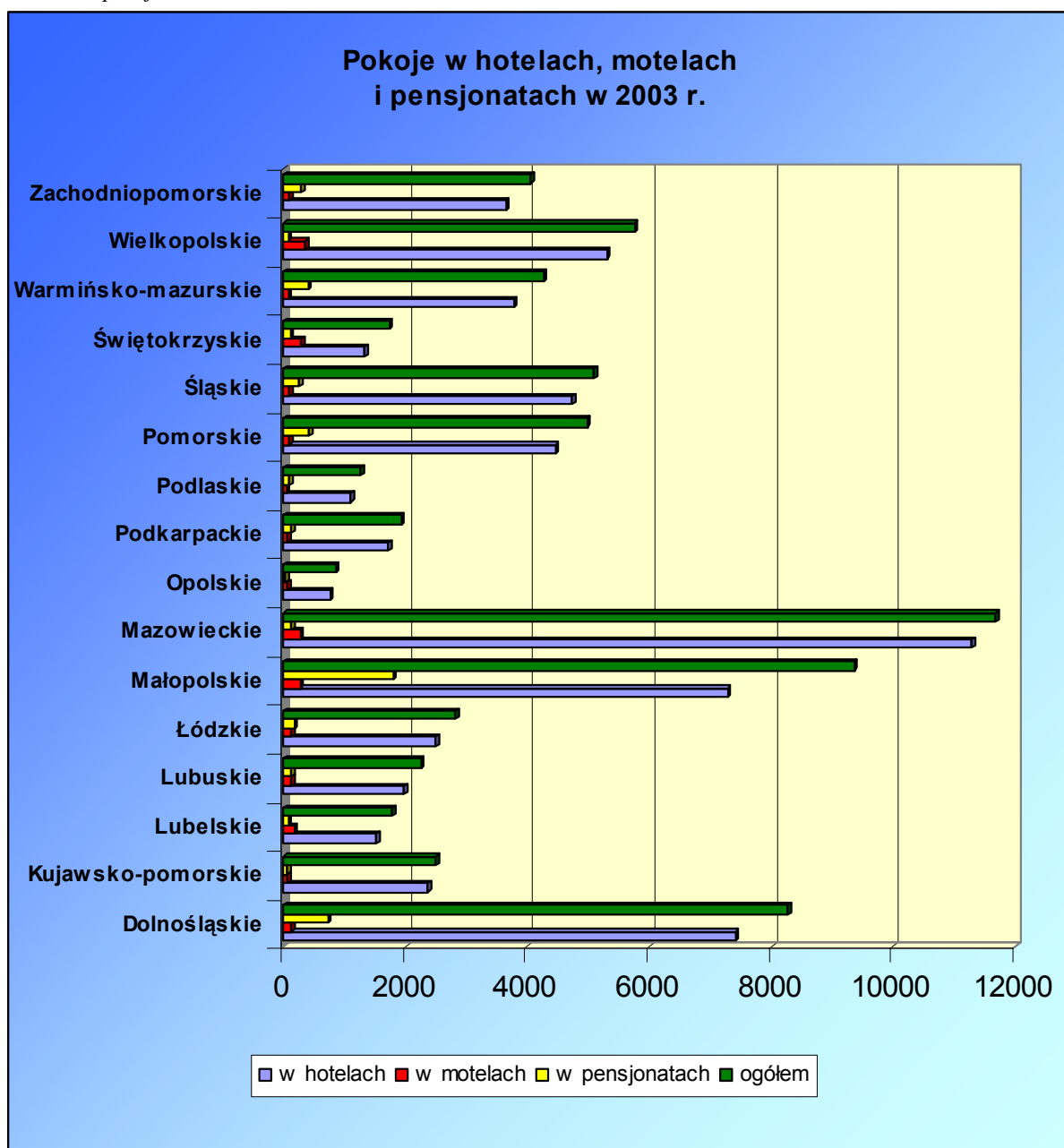
Biorąc pod uwagę liczbę pokoi w hotelach województwo świętokrzyskie znajduje się na 14-tym miejscu na wszystkich szesnaście (przed podlaskim i opolskim). Nadspodziewanie dobrą pozycję Region Świętokrzyski zajmuje, jeśli chodzi o liczbę pokoi w motelach, co plasuje je aż na 2-gim miejscu tuż po województwie wielkopolskim. W przypadku liczby pokoi w pensjonatach jest to miejsce 11. Dokładne dane prezentuje poniższa tabela i wykres.

Tabela nr 21. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby pokoi w hotelach, motelach i pensjonatach w 2003 r.

Województwa	Pokoje			
	w hotelach	w motelach	w pensjonatach	ogółem
Dolnośląskie	7408	135	730	8273
Kujawsko-pomorskie	2363	72	66	2501
Lubelskie	1529	179	82	1790
Lubuskie	1984	138	127	2249
Łódzkie	2505	125	185	2815
Małopolskie	7277	284	1796	9357
Mazowieckie	11284	272	125	11681
Opolskie	769	61	31	861
Podkarpackie	1724	74	128	1926
Podlaskie	1110	51	99	1260
Pomorskie	4457	93	425	4975
Śląskie	4739	94	263	5096
Świętokrzyskie	1329	290	116	1735
Warmińsko-mazurskie	3773	84	413	4270
Wielkopolskie	5307	352	91	5750
Zachodniopomorskie	3651	100	298	4049

Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 2004, GUS Warszawa.

Wykres 15. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby pokoi w hotelach, motelach i pensjonatach w 2003 r.

Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 2004, GUS Warszawa.

Liczba udzielonych noclegów oraz osób korzystających z bazy noclegowej

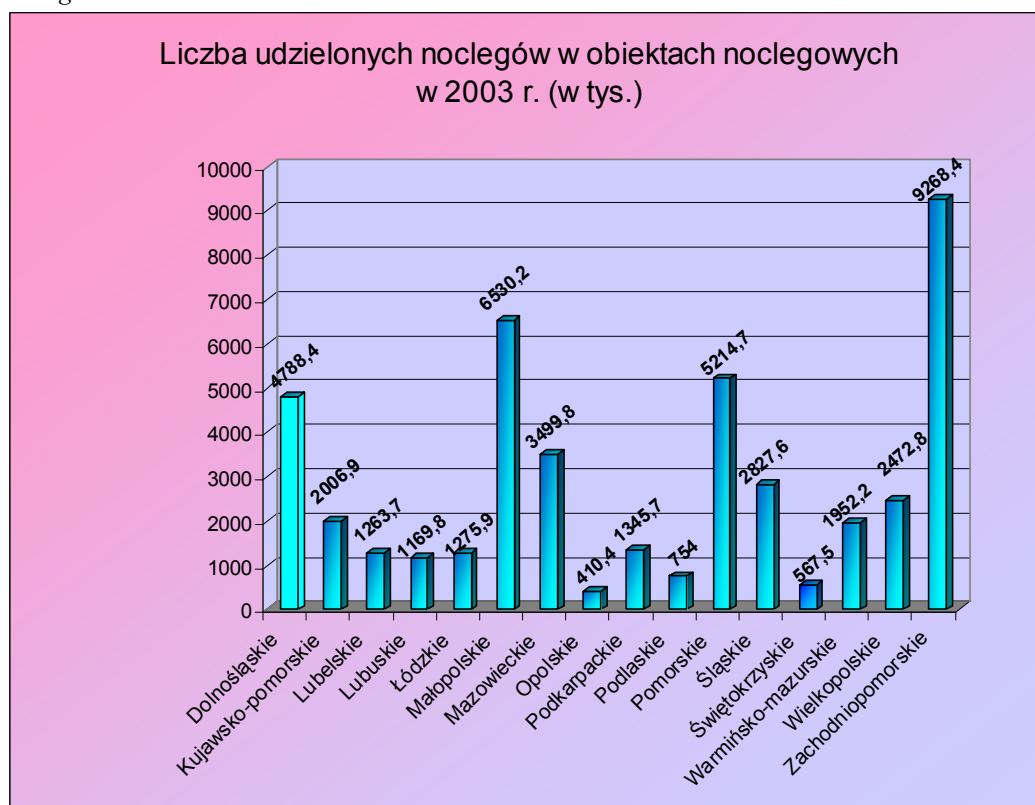
Biorąc pod uwagę udzielone noclegi oraz liczbę osób z nich korzystających województwo świętokrzyskie plasuje się na przedostatniej pozycji wśród pozostałych regionów Polski. W tym zakresie zdecydowanie najlepsze rezultaty uzyskały województwa takie jak: zachodniopomorskie, małopolskie, dolnośląskie, pomorskie i mazowieckie (pod względem liczby udzielonych noclegów) oraz: małopolskie, mazowieckie, dolnośląskie (pod względem liczby korzystających z noclegów).

Tabela nr 22. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby udzielonych noclegów oraz osób z nich korzystających w 2003 r.

Województwo	Udzielone noclegi w tys.	Korzystający z noclegów w tys.
Dolnośląskie	4788,4	1592,2
Kujawsko-pomorskie	2006,9	561,3
Lubelskie	1263,7	536,3
Lubuskie	1169,8	502,4
Łódzkie	1275,9	542,4
Małopolskie	6530,2	2047,1
Mazowieckie	3499,8	1749,4
Opolskie	410,4	166,5
Podkarpackie	1345,7	499,2
Podlaskie	754,0	371,0
Pomorskie	5214,7	1263,4
Śląskie	2827,6	1170,5
Świętokrzyskie	567,5	291,3
Warmińsko-mazurskie	1952,2	708,7
Wielkopolskie	2472,8	1162,2
Zachodniopomorskie	9268,4	1480,4

Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 2004, GUS Warszawa.

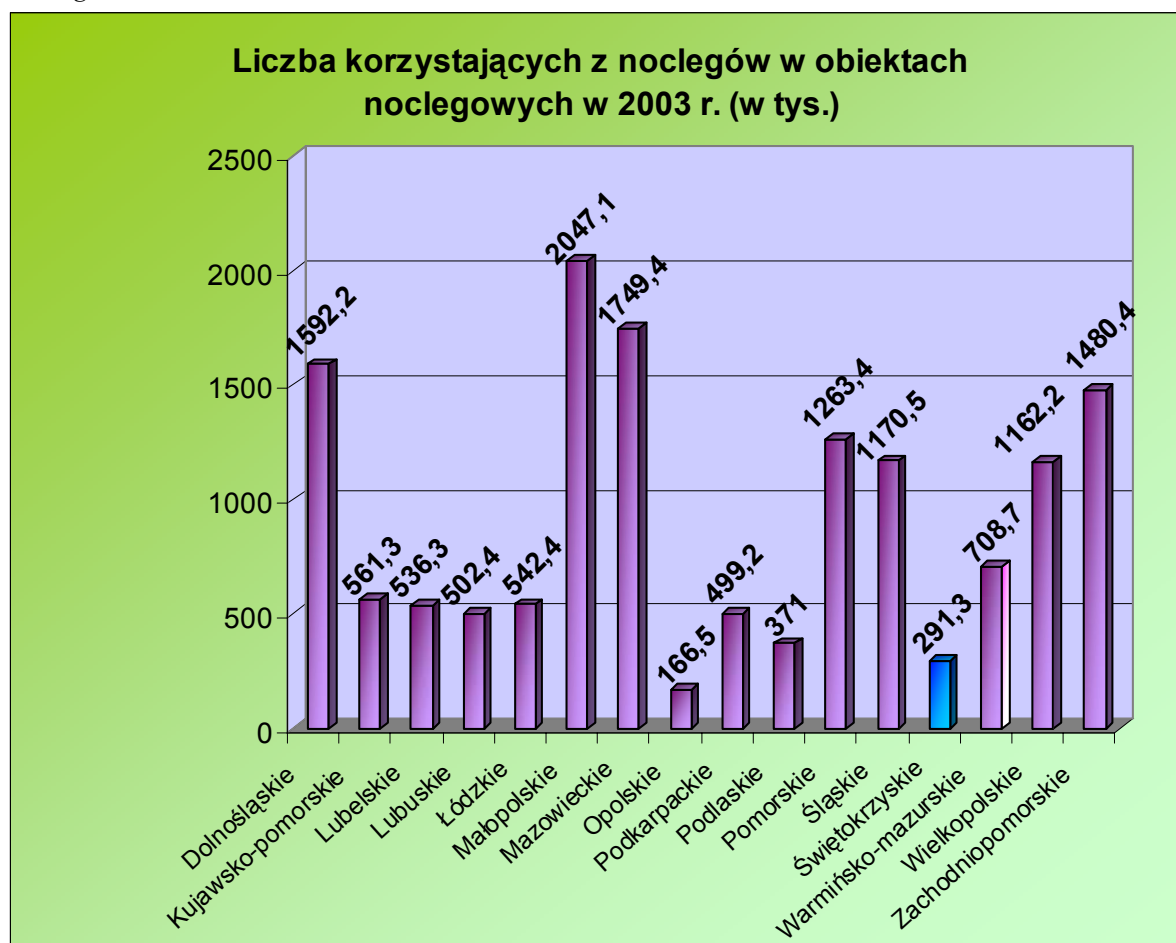
Wykres nr 16. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby udzielonych noclegów w 2003 r.

Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 2004, GUS Warszawa.

Wykres nr 17. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby korzystających z noclegów w 2003 r.

Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 2004, GUS Warszawa.

Turyści zagraniczni korzystający z obiektów noclegowych

Pod względem liczby turystów zagranicznych korzystających z noclegów w obiektach noclegowych zlokalizowanych na terenie województwa świętokrzyskiego zajmuje ono przedostatnie miejsce w kraju tuż przed województwem opolskim. Na tym obszarze najlepiej wypadają województwa: mazowieckie, małopolskie oraz dolnośląskie. Szczegółowe dane prezentuje poniższa tabela oraz wykres.

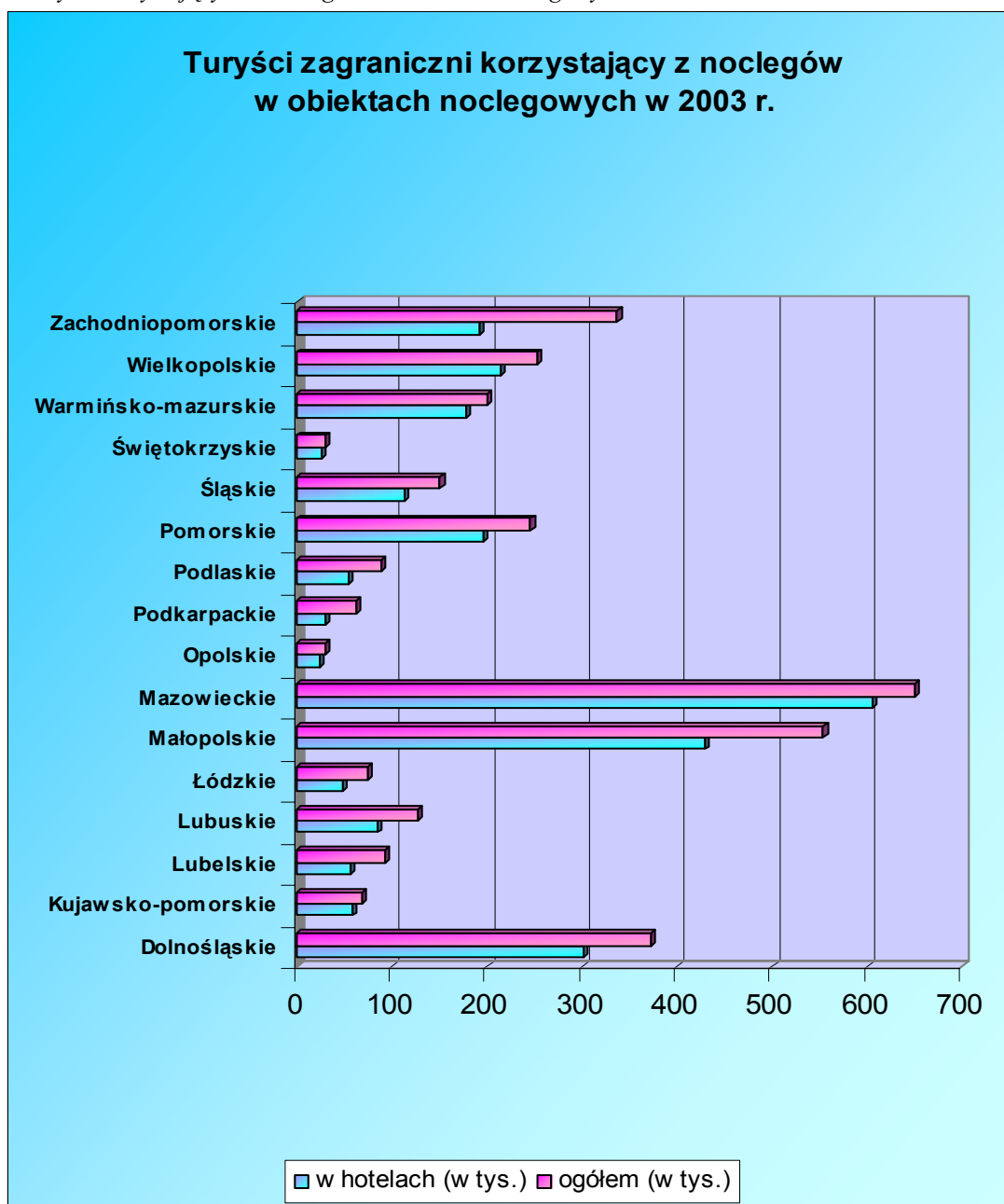
Tabela nr 23. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby turystów zagranicznych korzystających z noclegów w obiektach noclegowych w 2003 r.

Województwo	Turyści zagraniczni korzystający z noclegów (w tys.)	
	ogółem	w hotelach
Dolnośląskie	371,6	300,8
Kujawsko-pomorskie	67,8	58,2
Lubelskie	91,9	56,9
Lubuskie	127,7	85,4
Łódzkie	73,7	48,2
Małopolskie	553,7	429,8
Mazowieckie	650,5	604,9

Opolskie	29,2	23,4
Podkarpackie	62,7	29,9
Podlaskie	88,3	55,0
Pomorskie	245,5	195,5
Śląskie	150,3	113,6
Świętokrzyskie	29,3	26,5
Warmińsko-mazurskie	200,0	178,4
Wielkopolskie	252,6	214,0
Zachodniopomorskie	337,0	191,6

Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 2004, GUS Warszawa.

Wykres nr 18. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby turystów zagranicznych korzystających z noclegów w obiektach noclegowych w 2003 r.

Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 2004, GUS Warszawa.

4.2.1.2. Baza gastronomiczna.

Baza gastronomiczna jest drugim, oprócz bazy noclegowej, podstawowym elementem zagospodarowania turystycznego. Jej znaczenie w procesie kształtowania produktu turystycznego oraz planowania intensyfikacji ruchu turystycznego jest pierwszorzędne. Dobry standard i smaczne menu obiektów gastronomicznych bezpośrednio wpływają na zadowolenie turystów i opinię na temat odwiedzanego obszaru. Mogą być także kolejnym powodem przyjazdu lub argumentem za wyborem innego miejsca wypoczynku.

Zestawienie bazy gastronomicznej istniejącej na terenie województwa świętokrzyskiego zawiera poniższa tabela. Obiekty gastronomiczne zakwalifikowano do następujących kategorii:

- restauracje,
- pizzerie,
- puby,
- bary,
- zajazdy,
- kawiarnie,
- punkty małej gastronomii,
- inne (kategoria obejmuje pijalnie piwa, ogródki piwne, smaźalnie ryb, domy weselne).

Tabela nr 24. Ilość obiektów bazy gastronomicznej w poszczególnych powiatach województwa świętokrzyskiego z uwzględnieniem kategorii obiektów.

powiat	Kategoria								Ogółem
	Restauracje	Pizzerie	Puby	Bary	Zajazdy	Kawiarnie	Punkty małej gastronomii	Inne ²¹	
BUSKI	17	1	2	12	2	14	1	-	49
JĘDRZEJOWSKI	5	-	-	4	3	-	-	2	14
KAZIMIERSKI	3	-	-	7	-	-	12	-	22
KIELECKI	18	2	1	45	2	10	49 ²²	14	141
KONECKI	6	1	-	18	-	2	7	2	36
OPATOWSKI	3	1	-	13	1	-	2	2	22
OSTROWIECKI	9	1	-	18	-	1	3	2	34
PIŃCZOWSKI	5	1	-	9	-	1	1	1	18
SANDOMIERSKI	15	5	-	20	2	12	-	4	58
SKARŻYSKI	10	4	8	25	-	2	-	1	50
STARACHOWICKI	12	2	1	11	-	2	-	1	29
STASZOWSKI	7	2	-	11	-	2	27 ²³	3	52
WŁOSZCZOWSKI	4	1	-	2	5	-	2	3	17
Miasto KIELCE	24	-	24	-	-	-	-	6	54
Ogółem	138	21	36	195	15	46	104	41	596

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie wywiadu telefonicznego, Przewodnika po restauracjach, pub'ach i klubach nocnych – Miejski Ośrodek Informacji Turystycznej Urząd Miasta Kielce, Planu Rozwoju Lokalnego dla Powiatu Buskiego i stron internetowych²⁴ (stan na X'2005 r.).

Ogółem na terenie województwa świętokrzyskiego funkcjonuje 596 obiektów gastronomicznych. Ich rozmieszczenie w poszczególnych powiatach nie jest równomierne – najwięcej obiektów znajduje się w powiecie kieleckim, co jest wynikiem faktu, iż jest to największy z powiatów województwa, kolejne miejsce przypada powiatowi sandomierskiemu, skarżyskiemu, staszowskiemu i m. Kielce, w których ilość obiektów gastronomicznych przekracza 50. Najmniejszą bazę gastronomiczną wykazują powiaty: jędrzejowski, pińczowski i włoszczowski – ilość obiektów nie przekracza 20.

Poza obiektami wymienionymi w tabeli nr 24 możliwość wyżywienia istnieje w wielu gospodarstwach agroturystycznych, jak również sezonowo w ośrodkach wypoczynkowych. Ponadto na plażach i kąpieliskach funkcjonują w sezonie małe punkty gastronomiczne.

Ilość obiektów gastronomicznych w poszczególnych powiatach pokazuje wykres poniżej.

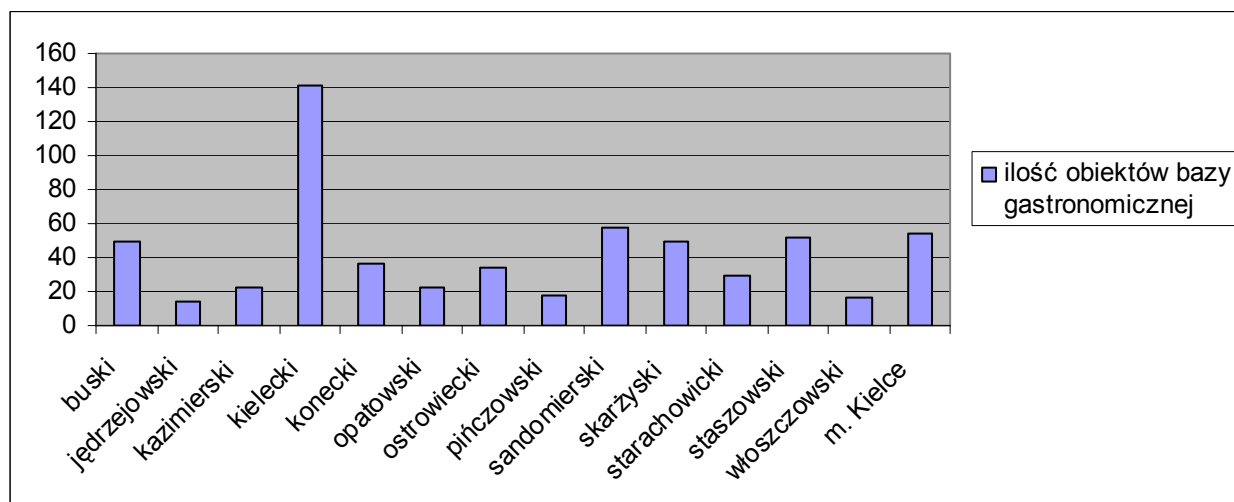
²¹ Kategoria obejmuje pijalnie piwa, ogródki piwne, smażalnie ryb, domy weselne; często czynne tylko w sezonie.

²² Z czego 10 sezonowych.

²³ Z czego 7 sezonowych.

²⁴ <http://www.powiat.sandomierz.pl>, <http://www.sandomierz.pl>, <http://www.pinczow.com/gastronomia/index.php>, <http://www.michalow.pl>, <http://www.starachowice.turystyka.pl>, <http://www.powiat.starachowice.pl>, <http://www.powiat-wloszczowa.pl/adres.htm>, <http://www.polaniec.pl>, <http://www.skarzysko.arjmm.pl>, <http://www.skarzysko.org>, <http://www.um.ostrowiec.pl>, <http://jedrzejow.com>, <http://www.opatow.um.gov.pl>, <http://umig.busko.pl>, <http://www.umkonskie.pl/umig/inftur.html>

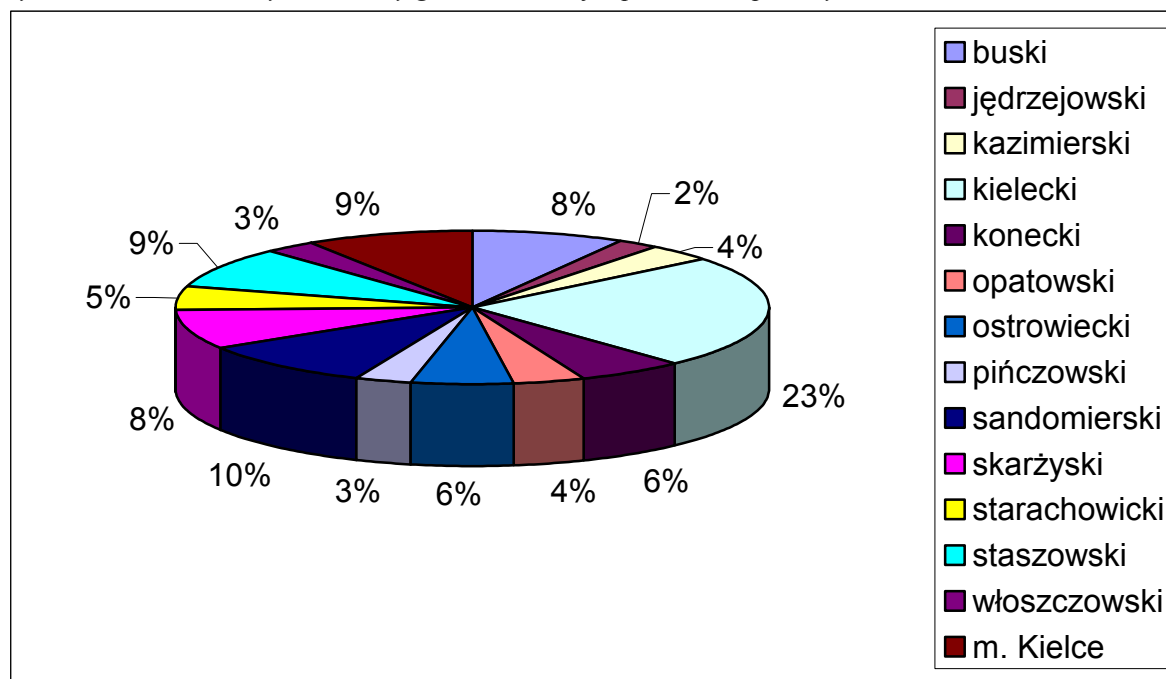
Wykres nr 19. Ilość obiektów gastronomicznych w poszczególnych powiatach województwa świętokrzyskiego.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Rozmieszczenie bazy gastronomicznej w powiecie pokazuje poniższy wykres.

Wykres nr 20. Procentowy udział bazy gastronomicznej w podziale na powiaty.

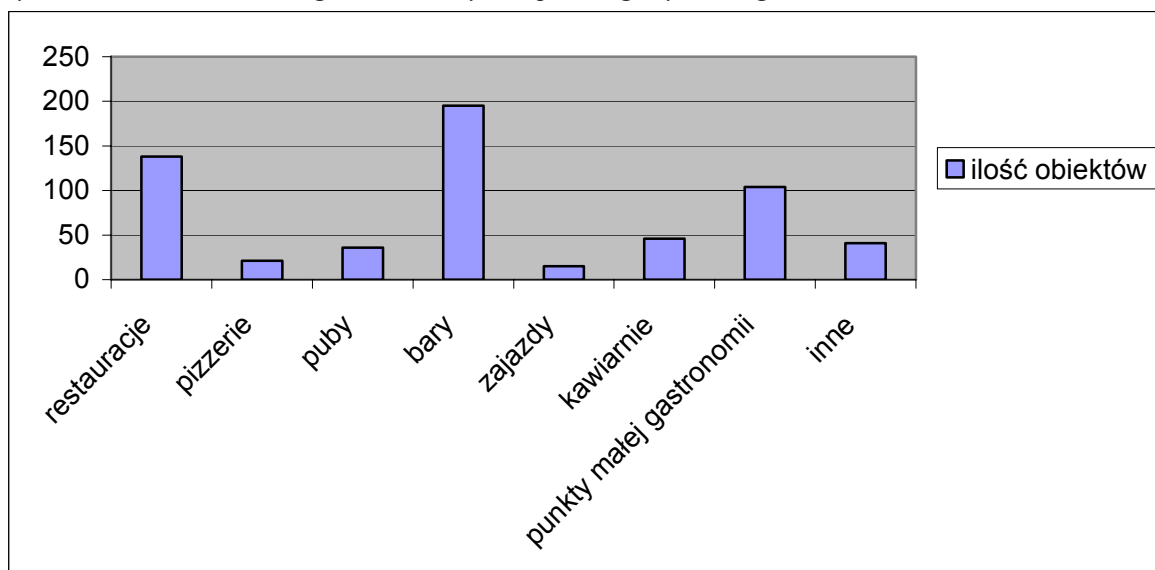
Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Jeżeli chodzi o kategorie poszczególnych obiektów, występuje zdecydowana przewaga barów, restauracji i punktów małej gastronomii, z tym, że restauracje w największej ilości występują w dużych miastach Regionu, a bary i punkty małej gastronomii to w większości małe obiekty oferujące napoje alkoholowe i dania szybkie.

Najmniej jest zajazdów i pizzerii.

Ilość obiektów w poszczególnych kategoriach pokazuje wykres poniżej.

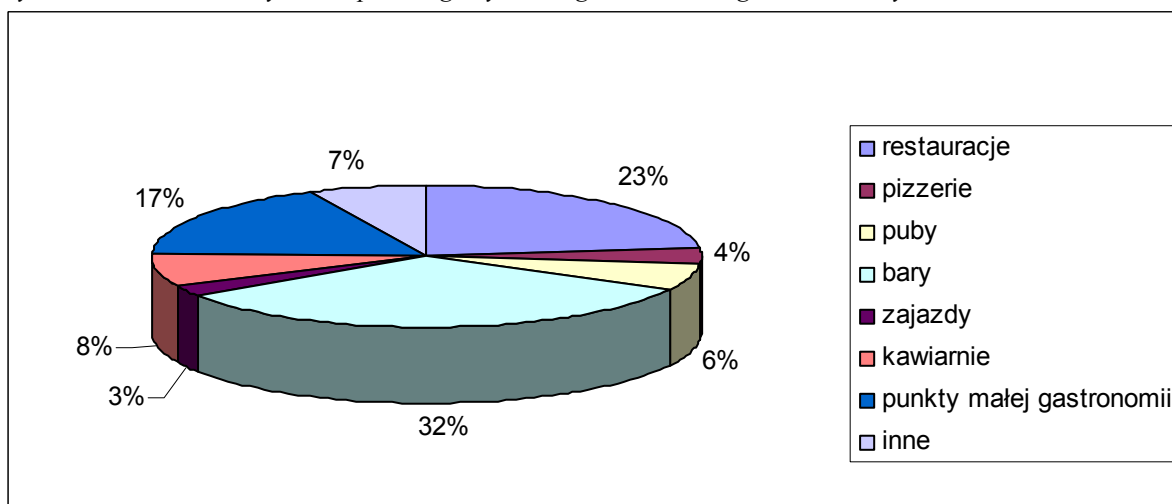
Wykres nr 21. Ilość obiektów gastronomicznych w poszczególnych kategoriach.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Na poniższym wykresie przedstawiono procentowy udział poszczególnych kategorii obiektów gastronomicznych w ich ogólnej liczbie.

Wykres nr 22. Procentowy udział poszczególnych kategorii obiektów gastronomicznych.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Baza gastronomiczna - wnioski

W skali województwa ilość obiektów gastronomicznych jest bardzo mała. Dodatkowo ich rozmieszczenie jest bardzo nierównomierne (w powiecie kieleckim funkcjonuje aż 141 obiektów, a we włoszczowskim i pińczowskim – odpowiednio 17 i 18), również w skali samych powiatów i gmin (skupienie obiektów w miastach gminnych i powiatowych, brak obiektów poza nimi). Wśród obiektów dominują bary (195), najmniej jest natomiast zajazdów (15). Brakuje także karczm regionalnych, podtrzymujących lokalne tradycje kulinarne.

Z punktu widzenia możliwości rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim należy stwierdzić, iż baza gastronomiczna nie jest wystarczająca i nie zaspokaja potrzeb

turystów. Wynika to z jednej strony z faktu małej ilości obiektów i ich nierównomiernego rozmieszczenia, a z drugiej z ich małego zróżnicowania i braku regionalizmu.

4.2.2. Infrastruktura paraturystyczna.

Cechą charakterystyczną infrastruktury paraturystycznej jest fakt, iż teoretycznie jej istnienie nie jest niezbędne dla istnienia ruchu turystycznego, ale praktycznie to właśnie ona ma często największy wpływ na podejmowanie decyzji o wyjeździe w konkretne miejsce. Na infrastrukturę paraturystyczną składają się szlaki turystyczne, ośrodki sportowo-rekreacyjne, wypożyczalnie sprzętu turystycznego, punkty informacji turystycznej, parkingi i inne obiekty (m.in. banki, bankomaty, apteki itp.), których istnienie uatrakcyjnia i ułatwia pobyt turysty w danym miejscu.

4.2.2.1. Szlaki turystyczne.

Jednym z elementów atrakcji turystycznych jest sieć szlaków turystycznych, biegnąca przez najciekawsze przyrodniczo i historycznie tereny. Czystość ekologiczna Regionu dodatkowo stwarza korzystne warunki do uprawiania turystyki wycieczkowej. Dość szeroka oferta szlaków pozwala na uprawianie turystyki aktywnej: pieszej, rowerowej i wodnej. Szlaki, w zależności od ich charakteru, podzielić można na następujące kategorie:

1. Pieszne szlaki turystyczne.
2. Znakowane szlaki i ścieżki rowerowe.
3. Szlaki wodne.
4. Samochodowe trasy turystyczne.
5. Szlaki spacerowe na terenie miasta Kielce.
6. Ścieżki dydaktyczne.
7. Inne.

Pieszne szlaki turystyczne

Łącznie w województwie świętokrzyskim znajdują się 42 pieszne szlaki turystyczne, charakteryzujące się zróżnicowanymi walorami turystycznymi. Występują tu, bowiem szlaki, które łączą elementy przyrodnicze, historyczne i krajobrazowe, jak i szlaki z dominacją jednego waloru np. widokowego. Oprócz zróżnicowania atrakcyjności walorów turystycznych, szlaki różnicuje również stopień trudności ich pokonywania. Szlaki przebiegające przez pasma górskie cechują znaczne różnice wysokości względnych, co czyni je trudniejszymi w pokonaniu. Natomiast szlaki przebiegające np. w południowej czy też zachodniej części województwa charakteryzują się niewielkimi różnicami względnymi, a tym samym są łatwiejsze do pokonania przez turystów.

Wykaz szlaków pieszych²⁵

A. Szlaki koloru czerwonego

1. Chęciny – Jaskinia Raj 8 km – Kielce Karczówka 18,5 km
2. Busko Zdrój – grodzisko w Szczaworyżu 8,5 km – Solec Zdrój 28 km
3. Skarżysko-Kamienna – Wąchock – Starachowice - Kałków-Godów 60 km
4. Łączna PKP – Stąporków – Sielpia – Maleniec – Diabla Góra 97 km
5. Główny szlak świętokrzyski im. Edmunda Massalskiego: Gołoszyce – Święty Krzyż 25,5 km – Święta Katarzyna 43,5 km – Masłów 58,5 km – Tumlin PKP 77,5 km - Miedziana Góra 87 km – Kuźniaki 105 km

²⁵ Na podstawie Informatora turystycznego województwa świętokrzyskiego, ss. 115, 116.

6. Gołoszyce – Ujazd 12,5 km – Klimontów 28 km – Koprzywnica 50 km - Sandomierz 67 km – Dwikozy 79 km – Zawichost 94 km – most na Wiśle 106 km – Annopol 107,5 km – Bidaczów Stary 214,5 km

B. Szlaki koloru niebieskiego

1. Berezów – Michniów 3 km – Suchedniów PKP 15 km
2. Wał Małacentowski – Bieliny 10 km – Kapliczka Św. Mikołaja 16 km
3. Jedlnica PKS – Bolmin 2 km – Małogoszcz 12 km – Żarczyce Duże kościół 21 km
4. Pińczów – Grochowiska 12 km – Welecz 17 km – Skorocice - 26,5 km – Chochół PKS 31 km – Wiślica 39 km
5. Wąchock – Wykus 10 km – Bodzentyn 20 km – Święta Katarzyna 28,5 km – Ciekoty 34,5 km – Cedzyna 45,5 km.
6. Gołoszyce – Opatów 14,5 km – Pielaszów 29 km – Dwikozy 50 km
7. Chęciny – Kielce Słowik 17 km – Daleszyce 42 km – Widełki 52 km - Łągów 69 km
8. Pętkowice – rez. "Krzemionki" k. Ostrowca Świętokrzyskiego 20,5 km – Kunów PKP 45 km – Kałków-Godów 60 km – Nowa Słupia 76,5 km – Święty Krzyż 80 km
9. Kuźniaki – Sielbia Wielka 22 km – Końskie 37 km – Stara Kuźnica 46 km – rez. "Skalki Piekło pod Niekłaniem" 61 km – Pogorzałe k. Skarżyska-Kamiennej 81 km

C. Szlaki koloru zielonego

1. Łągów – Wał Małacentowski 7 km – Nowa Słupia 15 km
2. Skarżysko Zach. PKP – Mostki 9,5 km – Wykus 20 km
3. Rączki PKS – rezerwat "Bukowa Góra" 4 km – rezerwat "Murawy Dobromierskie" 6 km – Józefów 11 km – Góra Fajna Ryba 12 km – Góry Suche 13 km – Góry Mokre 15 km – rezerwat "Piskorzaniec" 18 km – Wojciechów PKS 23 km
4. Bliżyn – dąb Bartek 24 km – Zagnańsk 26 km
5. Starachowice – Bodzentyn 20 km – Bukowa Góra 29 km – Łączna PKP 36 km
6. Grochowiska PKP – Szaniec 9,5 km – Szczaworyż 26 km – Stopnica 37 km – Solec - Zdrój 53 km – Nowy Korczyn 69 km – Wiślica 90,5 km
7. Chańcza – Kurozwęki 10,5 km – Staszów 17 km – Rytwiany 24,5 km – Połaniec 40 km – Osiek 62,5 km – Klimontów 81 km – Kleczanów 101,5 km – Pielaszów 110 km

D. Szlaki koloru złotego

1. Barcza PKS – Bukowa Góra 11 km
2. Moskorzew – Kopiec Kościuszki 4 km – Kolonia Wywła 5,5 km – Szczekociny 16 km
3. Wierna Rzeka – Jedlnica 12 km – Chęciny 20 km
4. Skarżysko Zach. PKP – Pogorzałe 22,5 km – Skarżysko-Kamienna PKP 27 km
5. Wąsosz – Stara Wieś – Krasna – Szalas – Serbinów 28 km
6. Starachowice – Zębice 13,3 km – Iłża 30 km
7. Szydłów – Chańcza zaporą 8 km – Chańcza 11 km – Raków 17 km – Widełki 34 km

E. Szlaki koloru czarnego

1. Kamień Michniowski – Góra Barbarka 2 km
2. Kielce – Aleja Na Stadion – skocznia narciarska 2 km
3. Nietulisko Fabryczne – Nietulisko Duże 2 km
4. Oblęgorek PKS – Góra Barania 2,5 km
5. Piekoszów PKP – Zgórskie Góry 7 km.
6. Wólka Plebańska PKP – rez. "Skalki Piekło pod Niekłaniem" 7 km
7. Suchedniów PKP – rezerwat "Dalejów" 8 km

8. Starachowice – Wykus 9 km
9. Mrowina – Biały Brzeg n. Pilicą 11 km
10. Sołtyków PKP – Bliżyn PKP 11 km
11. Mronina PKS – Dobromierz 3 km – rezerwat "Murawy Dobromierskie" 5 km – rezerwat "Bukowa Góra" 6 km – Rączki 7 km – Biały Brzeg Stanica ZHP 11 km
12. Nowa Słupia – Góra Chełmowa – Grzegorzowice – Wąlsnów – Kunin – Skoszyn – Góra Szczytniak 16 km

Poza tym wytyczonych jest również pięć *ścieżek spacerowych w Kielcach i wokół Kielc*²⁶ oraz szereg ścieżek dydaktycznych²⁷ (nie ujętych w ogólnym kilometrażu pieszych szlaków). Ponadto przez teren województwa świętokrzyskiego przebiegają niewielkie odcinki znakowanych szlaków z innych województw.

Znakowane szlaki i ścieżki rowerowe

W województwie świętokrzyskim wyznaczono szereg tras i ścieżek rowerowych, łączna ich długość wynosi ok. 1150 km. Szlaki te wyznaczone są w miejscach bardzo atrakcyjnych, zarówno pod względem kulturowym, jak i krajobrazowym — okolice Buska-Zdroju, Końskich, Opatowa, Sandomierza, Starachowic, Włoszczowy oraz w Kielcach, Masłowie, Radkowie, Nagłowicach, a także w Dolinie Kamiennej. Przeznaczone są zarówno dla początkujących rowerzystów, jak i miłośników kolarstwa górskiego.

Wykaz szlaków i ścieżek rowerowych²⁸

1. Ścieżka rowerowa w Kielcach – 6 km
Trasa: ul. Jesionowa (Zalew), dolina rzeki Silnicy, dzielnica Stadion.
2. Górskie ścieżki rowerowe na Górze Telegraf i Górze Pierścienica²⁹

---

²⁶ Opis poniżej.

²⁷ Lista wybranych ścieżek znajduje się w dalszej części dokumentu.

²⁸ Na podstawie Informatora turystycznego województwa świętokrzyskiego, ss. 116-118.

²⁹ Dla kolarzy górskich wytyczono w Kielcach po dwie trasy na Telegrafie i wokół Góry Pierścienicy. Trasy wokół Pierścienicy, oznaczone kolorem czerwonym i niebieskim przebiegają całkowicie po terenie leśnym. Są to trasy urozmaicone wysokościowo, o dość dużym stopniu trudności. Trasa "czerwona" wytyczona jest po zboczu Pierścienicy (na terenach dawnej Skoczni) i jest trasą stosunkowo krótką, ale wymagającą intensywnego wysiłku. Trasa "niebieska" ciągnie się prawie wzdłuż całego Pasma Posłowickiego i jest znacznie dłuższa niż "czerwona". Część jej przebiega wzdłuż asfaltowej drogi leśnej, po południowej stronie pasma górskiego. Na stokach najwyższego na terenie miasta Telegrafu (408 m n.p.m.) wytyczono trasę dla najbardziej zaawansowanych. Problemy z pokonaniem tej trasy mają nawet zawodnicy wyczynowo uprawiający kolarstwo górskie. Są tam organizowane imprezy rowerowe, m.in. Mistrzostwa Polski w Kolarstwie Górskim (2002 r.), czy też "Cyklofajda" - zawody w kolarstwie górskim (impreza towarzysząca Świętu Kielc 2003). Należy zaznaczyć, że powyższe trasy wymagają dobrej kondycji, umiejętności (znajdują się tam ostre podjazdy jak i zjazdy), jak i sprawnego, dobrej jakości roweru. Dla zwolenników kolarstwa rekreacyjnego, również nie będzie problemu ze znalezieniem odpowiednich, łagodniejszych tras. Można z powodzeniem jeździć zarówno w okolicach Karczówki, Bruszni, Grabiny po leśnych, nieoznakowanych ścieżkach (w zachodniej części Kielc), jak i w okolicach Wietrzni. Dla takiego "łagodnego" kolarstwa nadaje się również praktycznie żółty szlak spacerowy wokół Kielc, jak też szlaki turystyczne przechodzące przez miasto. Na terenie Stadionu Leśnego wytyczono rowerowy tor przeszkód. Kierunek ruchu wyznaczają tam znaki drogowe. Najlepszy dojazd to tej trasy, od ulicy Szczepaniaka. Wytyczono również, dobrze oznakowaną ścieżkę rowerową poprowadzoną przez centrum miasta. Rozpoczyna się ona przy terenach leśnych otaczających Stadion Lekkoatletyczny MOSiR (ul. Boczna), a następnie przebiega ulicami: Al. Legionów, Gagarina (wokół Kadzielni), alejkami parkowymi (przez Skwer Szarych Szeregów, potem koło stawu miejskiego), Planty, wzdłuż Silnicy aż do kieleckiego zalewu. W planach, ścieżka ta będzie się dalej rozwijać: otoczy zalew, przez Piaski dojdzie do ul. Witosa, a następnie przez Sieje i okoliczne lasy dotrze do Zagnańska.

2. Szlaki rowerowy czerwony: "Przez Góry Świętokrzyskie" – Cedzyna – Mąhocice – Ciekoty – Wilków – Bodzentyn – Tarczek – Łomno – Mirocice – Nowa Słupia – 43,5 km
3. Szlak rowerowy czarny w okolicach Kielc – Góra Szydłowska – Nowy Folwark – Domaszewice – Wola Kopcowa – Cedzyna – 6,5 km
4. Ścieżka rowerowa Busko Zdrój – Radzanów – 3 km
5. Szlak rowerowy niebieski w gminie Masłów – Ciekoty – przełom rzeki Lubrzanki – Mąhocice Kapitulne – Kopcówki – zalew Cedzyna – Wola Kopcowa – 11 km
6. Ścieżka rowerowa niebieska w gminie Masłów – Dąbrowa – Koszarka – Masłów II – Mąhocice Scholasteria – Ciekoty – 12 km
7. Szlaki rowerowe okolic Końskich
  - czarny: Końskie – Rogów – Młynek – 4 km
  - czerwony: Sielpia – Piekło – Stara Kuźnica – Barycz – Modliszewice – Kazanów – Dziebałów – Sielpia – 45 km
  - zielony "Dolina Krasnej": Sielpia – Miedzierz – Przyłogi – Krasna – Serbinów – Szalas – Mokra – Błotnica – 52 km
8. Szlaki rowerowe okolic Opatowa
  - czerwony: Opatów – Sadowie – Małoszyce – Opatów – 28 km
  - niebieski: Opatów – Włostów – Ujazd – Opatów – 37 km
  - zielony: Opatów – Międzygórz – Tudorów – Opatów – 37 km
9. Szlaki rowerowe okolic Sandomierza
  - żółty: Sandomierz – Chwałki – Radoszki – Bachaczów – Zagrody – Pęczyny – Dobrocice – Pielaszów – Męczenie – Malice Kościelne – Nikisiałka Mała – Karwów – Wąworków – Opatów – 31 km
  - zielony: Sandomierz – Zawisielcze – Koćmierzów – Ostrołęka – Bogoria – Skotnicka – Skotniki – Błonie – Koprzywnica – Beszyce – Skwirzowa – Sulisławice – Bazów – Rybnica – Nawodzice – Szymanowice – Klimontów – Górki Klimontowskie – Ujazd – 52,5 km
10. Szlak rowerowy czerwony "Dookoła Starachowic": Starachowice – Łubianka – Radkowice – Bronkowice – Wykus – Mostki – Rataje – Wąchock – Lipie – Starachowice – 60,7 km
11. Szlak rowerowy czarny : Starachowice – zalew Lubianka – Radkowice – Śniadka – Tarczek – Świętomierz – 18 km (docelowo będzie poprowadzony do Iłży)
12. Szlak rowerowy "Lasami wokół Włoszczowy": Włoszczowa – Kluczewsko – Klekot – Czarnca – Włoszczowa – 81 km
13. Szlak rowerowy żółty "Wokół Bielin": Czaplów – Bieliny – Huta Podłysica – Huta Nowa – Lechów – Jażwiny – Lechów – 15 km
14. Szlak rowerowy zielony "Wokół Bielin": Huta Szklana – Bartoszowiny – Lechów – Makoszyn – Bieliny – Porąbki – Szkoła – Zagroda w Kakoninie – Huta Podłysica – Szklana Huta – Święty Krzyż – 36 km
15. Szlaki rowerowe "Śladami Zabytków Techniki – Dolina Kamiennej"
  - niebieski: Skarżysko-Kamienna – Wąchock – Starachowice – Kałków-Godów – Ostrowiec Świętokrzyski – 81,5 km
  - czarny "Nad wodą": Skarżysko-Zachodnie – zalew Rejów – Suchedniów Północny – Suchedniów zalew – Wierzbka – zalew Mostki - Mostki – 25 km
16. Szlak rowerowy czerwony wokół Ostrowca Świętokrzyskiego: Denków – Szewna – Częstocice – Kolonia Robotnicza – Piaski – Gutwin – Osiedle Rosochy – Denków – 25 km
17. Szlak rowerowy zielony im. W. Gombrowicza:

- odcinek I: Brody – Krynki – Gębice – Doły Biskupie – Prawęcín – Chocimów – Bukowie – Myków – Świrna – Ostrowiec Świętokrzyski – Wólka Bodzechowska – Bodzechów – Grocholice – Małoszyce - Trębanów – Krzczonowice – Ćmielów – Mikułowice – Jasice – Przybysławice – Jakubowiec – 79 km
  - odcinek II: Sarnówek – Dąbrówka – Górka – Wólka Bałtowska – Bałtów – Pętkowice – Wólka Pętkowska – Potoczek – Tarłów – 25 km
18. Szlaki i ścieżki rowerowe wokół Bałtowa
- czerwony: Bałtów – Lemierze – Podgórze – Stoki Małe – Ruda Kościelna – Borownia – Smyków – Podgrodzie – Ćmielów Wióry – Ćmielów Rynek – Brzostowa – 23 km
  - niebieski: Bałtów – Antonimów – Trzemcha Górna – Wólka Trzemecka – Wólka Bałtowska – Bałtów – 12 km
  - żółty: Bałtów – Zamoście – Lemierze – Ulów – Kolonia Pętkowice – Pętkowice – Skarbka Górna – Skarbka Dolna – Bałtów – 17 km
  - czarny łącznikowy: Wólka Bałtowska – Kolonia Wólka Bałtowska – 1,2 km
19. Szlak rowerowy zielony wokół Łagowa: Łagów – Złota Wola – Orłowiny – Sędek – Łagów – 14,8 km
20. Szlak rowerowy niebieski wokół Piekoszowa: Piekoszków – Zawada - Gałęzice – Zajączków – Wesoła – Lasek – Łosionek – Łubno – Micigózd – Piekoszków – 40,8 km
21. Ścieżka rowerowa niebieska wokół Strawczyna: Strawczyn – Kuźniaki – Wólka Kłucka – Hucisko – Oblęgór – Oblęgorek – Chełmce – Promnik – Strawczyn – 35,1 km
22. Transwojewódzki szlak rowerowy Berlin – Lwów (biegnie szlakami koloru zielonego i niebieskiego), na terenie województwa jego długość wynosi 290 km:
Trasa: Żarnów – Machory – Maleniec – Koliszowy – Dęba – Stary Sokołów – Nowy Dziebałów – Sielcia – Piekło – Niebo – Końskie – Wąsosz – Czarniecka Góra – Stąporków – Nieklań Wielki – Antoniów – Leszczyny – Hucisko – Majdów – Bliżyn – Skarżysko-Rejów – Skarżysko-Kamienna – Michałów – Marcinków – Wąchock – Rataje – Starachowice – Michałów Miejski – Dziurów – Brody – Krynki – Styków – Kałków-Godów – Doły Biskupie – Nietulisko – Kunów – Chmielów – Ostrowiec Świętokrzyski – Sudów – Magonie – Ruda Kościelna – Ćmielów – Małoszyce – Podole – Lipowa – Opatów – Czerników Opatowski – Czerników Karski – Strzyżowice – Wymysłów – Sobiekurów – Planta – Iwaniska – Ujazd – Konary – Górki Klimontowskie – Klimontów – Szymanowice – Nawodzice – Bazów – Sulisławice – Beszyce – Cegielnia – Koprzywnica – Skotniki – Bogoria Skotnicka – Ostrołęka – Koćmierzów – Zawisielce – Sandomierz.

Poza wyżej wymienionymi w Regionie występują regionalne trasy turystyczne wyznaczone wzdłuż dróg krajowych: Brzegi – Wodzisław – województwo małopolskie, Jędrzejów – Szydłów.

Ponadto należy zaznaczyć, iż przez województwo świętokrzyskie przebiega szlak rowerowy "Bursztynowy Szlak", którego idea jest realizowana przez Fundację Partnerstwo dla Środowiska z Krakowa wraz z partnerami ze Słowacji i Węgier oraz partnerami lokalnymi wzdłuż cennego przyrodniczo i kulturowo traktu od Budapesztu przez Bańską Szczawnicę do Krakowa i dalej Doliną Wisły po Morze Bałtyckie. Szlak łączy ciekawe regiony, ich mieszkańców oraz lokalne inicjatywy na rzecz ochrony przyrody i kultury. Opatowskie Bursztynowe Trasy stanowią część realizowanego projektu, w ramach, którego wdrażany jest także program "Ginące Zawody" – ma na celu pomoc lokalnym rzemieślnikom

i przedstawicielom zawodów tradycyjnych (kowale, stolarze, młynarze, piekarze, rękodzielnicy, zduni etc.).

Samochodowe trasy turystyczne

Uznane trasy turystyki samochodowej to:

- "Duża Pętla Świętokrzyska" przebiegająca drogami krajowymi i wojewódzkimi od Kielce do Woli Jachowej, (droga nr 74), Wólki Milanowskiej (nr 753), Nowej Słupi (756), Bodzentyna i Suchedniowa (751), Barczy (7), Ćmińska (750), Kielce (74).
- "Mała Pętla Świętokrzyska" przejazd pomiędzy Górnem, Nową Słupią, Bodzentynem, Świętą, Katarzyną i Górnem (752) trasa, która w najbliższych latach poddana zostanie dużej modernizacji pod kątem obsługi ruchu turystycznego (ścieżka rowerowa, parkingi przydrożne połączone z punktami widokowymi).
- Szlak Monastyczny Cystersów — Pętla Kielecka o przebiegu prawie przez całe województwo
- Pętla Doliny Nidy od Buska-Zdrój, poprzez Wiślicę (drogą nr 766), Kozubów, Skrzypiów (ciągami dróg powiatowych), Pińczowem (766) i Buskiem-Zdrój (767).

Do dróg prowadzących duży procent ruchu turystycznego należą odcinki dróg krajowych; nr 7 gran. woj. mazowieckiego — Kielce — Jędrzejów, nr 9 Krynki — Opatów, nr 42 Końskie — Rudnik, nr 74 Barak — Kielce — Wola Jachowa oraz wojewódzkich; nr 764 Kielce — Staszów, nr 756 Starachowice — Szydłów.

Na drogach, zwłaszcza wojewódzkich, przebiegających w Górach Świętokrzyskich występuje szereg odcinków o walorach widokowych. Do tras o największej ilości odcinków, z których rozciągają się atrakcyjne widoki należą drogi krajowe:

- nr 7; krótkie odcinki od Skarżyska-Kam. do Chęciny,
- nr 74; odc. Barak — Miedziana Góra, Radlin — Opatów,
- oraz wojewódzkie:
- nr 745; Dąbrowa — Masłów — Radlin.
- nr 751; odc. Michniów — Bodzentyn, Dąbrowa - Mieronice i Waśniów — Nowa Słupia.
- nr 752; odc. Górnem — Św. Katarzyna — Bodzentyn — Tarczek.
- nr 753; odc. Bieliny Poduchowne — Nowa Słupia.
- nr 754, odc. Ruda Bałtowska — Czekarzewice — Zębrzyn (wzdłuż rz. Kamiennej).
- nr 756; odc. Chybyce — Nowa Słupia — Łagów — Sadków.
- nr 762; odc. Kielce — Chęciny - Korzecko
- nr 764; odc. Cisów — Ociesęki i Raków - Chańcza
- nr 766; odc. Skrzypiów — Pińczów (panorama miasta)
- nr 777; kilka odcinków (widok na dolinę Wisły).

Obok wyżej wymienionych odcinków dróg krajowych i wojewódzkich istnieje wiele atrakcyjnych widokowo fragmentów na drogach powiatowych i gminnych. Do najatrakcyjniejszych należą odcinki dróg powiatowych: Mąchoć Kapitulne — Ciekoty — Święta Katarzyna, Makoszyn — Nowa Huta, Piórków — Jeleniów — Wałsnów, dojazd do Ośrodków Wypoczynkowych na Ameliówce, Opatów — Sarnia Zwola. Określenie dróg atrakcyjnych widokowo oraz ich ochrona przed niekontrolowaną zabudową lub zadrzewieniem powinno nastąpić w programach turystycznych powiatów i gmin, a także w Studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin i w planach miejscowych zagospodarowania przestrzennego.

Atrakcyjnym elementem z punktu widzenia turystyczno-krajoznawczego jest także przebiegająca przez obszar województwa "Pętla Kielecka" Małopolskiego Szlaku Cystersów,

stanowiącego jeden z elementów paneuropejskiego *Szlaku Monastycznego Cystersów*. Głównymi elementami tej pętli są klasztory, stanowiące filie francuskiego Morimond, które powstały w XII wieku. Na terenie woj. świętokrzyskiego są to klasztory w: Wąchocku (m.in. ze względu na wybitne detale architektoniczne — zabytek rangi międzynarodowej), Jędrzejowie i Koprzywnicy oraz poza województwem — w Sulejowie. Szlak ten ze względu na znaczne odległości pomiędzy poszczególnymi ośrodkami przeznaczony jest głównie dla turystów zmotoryzowanych. Poza głównymi punktami zainteresowania – klasztorami, wzdłuż szlaku znajdują się liczne, godne obejrzenia zabytki architektury sakralnej, świeckiej oraz techniki. Przebiega on również przez interesujące krajobrazowo tereny, m.in. należące do Zespołu Świętokrzyskich Parków Krajobrazowych oraz w bezpośrednim sąsiedztwie Świętokrzyskiego Parku Narodowego.

Szlaki spacerowe na terenie miasta Kielce

Na terenie Kielc, staraniem Urzędu Miasta, wytyczono spacerowe szlaki turystyczne. Dwa z nich rozpoczynają się przy ul. Zamkowej, a trzeci przy rezerwacie Biesak-Białogon. Szlak żółty przebiega wokół Kielc. Trasy opracowali i wyznaczyli działacze PTTK w Kielcach. Jest też szlak miejski - przebiegający przez centrum miasta.

- *Szlak Zielony I*

Trasa: ul. Zamkowa początek przy wejściu do parku - Park Miejski - Skwer Harcerski im. Szarych Szeregów - ul. Krakowska (0,7 km) ulicami: Gagarina [po prawej stronie Kadzielnia] - ul. Mała Zgoda - ul. Zgoda (1,8 km) [Muzeum Geologiczne w Państwowym Instytucie Geologicznym] - ul. Wojska Polskiego (2,6 km) [Psie Górki] - ulica Tarnowska [MPK] (3,2 km) [rezerwat "Wietrznia" im. Zbigniewa Rubinowskiego] - ul. Wojska Polskiego (5,1 km) [rondo Czwartaków] - ul. Wojska Polskiego (6,0 km) [Bukówka MPK], dojście do szlaku żółtego [spacerowego wokół Kielc] – ok. 6 km

- *Szlak Zielony II*

Trasa: Kielce Słowik przyst. MPK [nr 19, 31 na ul. Krakowskiej] przy Klubie Sportowym "Stella" - połączenie ze szlakiem spacerowym żółtym (3,3 km) - Rezerwat "Biesak-Białogon" (4,5 km) – ok. 4,5 km

- *Szlak Niebieski*

Trasa: ul. Zamkowa - Park Miejski - Skwer Harcerski im. Szarych Szeregów - ul. Krakowska (Kadzielnia) (1,0 km) - ul. Pakosz - ul. Marmurowa - ul. Szczepaniaka, MPK nr 4 - połączenie ze szlakiem żółtym spacerowym wokół Kielc - okolice skoczni (3,8 km) - ok. 3,8 km

- *Szlak Żółty wokół Kielc*

Trasa szlaku tworzy linię zamkniętą, o dość znacznej długości (ok. 38 km). Za początek można przyjąć - dolną stację wyciągu narciarskiego na Stadionie (podnóże G. Pierścienicy). Szlak przebiega wokół miasta, najczęściej po jego obrzeżach, przechodząc m. in. przez Telegraf, Bukówkę, oś. Dąbrowę, Rez. Sufraganiec, Rez. Ślichowice, Karczówkę, Rez. Biesak-Białogon. Szlak przecina główne trasy wylotowe z miasta w okolicach przystanków MPK, toteż można podzielić wędrowkę nim na mniejsze odcinki, dojeżdżając autobusami miejskimi.

Szlaki wodne

W województwie projektowane są trzy szlaki turystyki wodnej na rzekach Czarnej Koneckiej, Kamiennej i Nidzie. Poza tym w okolicach Bałtowa na Kamiennej odbywają się spływy tratwami flisackimi, także w Sobkowie odbywają się krótkie spływy gondolami po Nidzie oraz w Sandomierzu krótkie wycieczki statkami turystycznymi po Wiśle.

Ścieżki dydaktyczne i przyrodnicze na terenie Świętokrzyskiego Parku Narodowego i parków krajobrazowych

- Ścieżki dydaktyczne na terenie Świętokrzyskiego Parku Narodowego
  - Ścieżka przyrodniczo-historyczna Święta Katarzyna - Łysica (6 przystanków); czas przejścia: 1 godz., długość 2 km.
  - Ścieżka historyczna na Świętym Krzyżu (5 przystanków); czas przejścia: 1 godz., długość 0,5 km.
  - Ścieżka przyrodnicza Huta Szklana - Łysa Góra (7 przystanków); czas przejścia: 1 godz., długość 2 km.
  - Ścieżka przyrodnicza na Chełmowej Górze (7 przystanków); czas przejścia: 1 godz., długość 1,5 km.
- Ścieżki dydaktyczne na terenie Zespołu Parków Krajobrazowych Gór Świętokrzyskich
  - Suchedniowsko-Oblęgarski PK
    - ścieżka przyrodniczo-geologiczna Hucisko - Perzowa Góra - Kuźniacka Góra - Kuźniaki,
    - ścieżka zoologiczna Zagnańsk - Bartków - Janaszów
    - ścieżki przyrodnicze: Ściegna - Zagnańsk, Miedziana Góra - Tumlin.
  - Cisowsko-Orłowiński PK
    - ścieżki dydaktyczne: Cisów - Góra Września-Daleszyce i Łągów - Dolina Łągowicy - Wąwóz Dule - Jaskinia Zbójcka.
  - Jeleniowski PK
    - ścieżka dydaktyczna śladami parków podworskich Wałsnów - Grzegorzewice - Wronów - Kunin - Jeleniów - Wałsnów o długości 15 km.
  - Sieradowicki PK
    - szlakiem krajobrazu kulturowego Wąchock - Wąwóz Raclaw - Rataje - Polana Langiewicza - Wykus o długości około 10 km,
    - ścieżka przyrodniczo-historyczna Berezów - Michniów - Kamień Michniowski - Burzący Stok - Suchedniów długości około 15 km,
    - ścieżka przyrodniczo-krajobrazowa Radkowice-Śniadka.
  - Chęcińsko-Kielecki PK
    - ścieżka dydaktyczna Chęciny-Szewce.
- Ścieżki dydaktyczne na terenie Zespołu Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych
  - Nadnidziański PK
    - ścieżki dydaktyczne: Bogucice - Grabowiec - Gacki i Pińczów - Skowronno oraz w rezerwacie Skorocice.
  - Szaniecki PK
    - ścieżka dydaktyczna: Szaniec - Kurzejów - Wymysłów - Zwierzyniec.
  - Kozubowski PK
    - ścieżka dydaktyczna Stradów pradziejowy i wczesnośredniowieczny.

Inne

Ważnym z punktu widzenia rozwoju turystyki jeździeckiej jest 400-kilometrowy *Szlak Górskiej Turystyki Jeździeckiej*. Na jego trasie znajdują się gospodarstwa, które gwarantują możliwość zatrzymania się z koniem bądź też jego wypożyczenie. Szlak jest oznakowany.

Przebieg: Kielce – Dyminy – Kaczyn – Drugnia – Widełki – Trzcianka – Wiącka - Kapkazy – Suchedniów – Brzeście – Odrowążek – Oblęgorek – Małogoszcz – Sobków – Grabowiec – Kielce – Dyminy.

Do ważnych z punktu widzenia rozwoju turystyki należą również *podziemne trasy turystyczne*, których w województwie świętokrzyskim jest pięć (Chęciny Dobrzączka - Jaskinia Raj, długość trasy ok. 250 m; Krzemionki k. Ostrowca Świętokrzyskiego, długość trasy ok. 500 m; Opatów – Podziemna trasa turystyczna PTTK, długość trasy ok. 400 m; Sandomierz – Podziemna trasa turystyczna PTTK, długość trasy ok. 400 m).

Szlaki turystyczne - wnioski

Ilość szlaków turystycznych w województwie świętokrzyskim jest stosunkowo duża, co należy niewątpliwie uznać za silną stronę Regionu. Ich przebieg obejmuje miejsca atrakcyjne turystycznie. Problem stanowi jednak oznakowanie szlaków oraz ich wyposażenie w elementy małej infrastruktury. Brakuje informacji na temat atrakcji turystycznych, znaki na szlakach są często niszczone przez wandalów, co powoduje, iż turysta może się łatwo zgubić na szlaku; brakuje miejsc postojowych, sanitariatów, koszy na śmieci i punktów widokowych. Należy jednak zaznaczyć, iż wśród władz samorządowych i organizacji pozarządowych da się zauważyć ogromną wolę tworzenia nowych szlaków (w tym tematycznych) oraz zagospodarowania już istniejących.

4.2.2.2. Baza sportowo-rekreacyjna.

Baza sportowo – rekreacyjna umożliwi turystom korzystanie z walorów naturalnych w bezpieczny sposób oraz stanowi dodatkową ofertę spędzania czasu wolnego. Obiekty sportowo-rekreacyjne nabierają szczególnego znaczenia w przypadku, kiedy zawodzi pogoda.

Baseny i kąpieliska

Na terenie województwa występuje ok. 40 kąpielisk zorganizowanych oraz częściowo zorganizowanych. Najwięcej kąpielisk występuje w powiecie kieleckim i koneckim.

POWIAT	KRYTE PLYWALNIE I BASENY	BASENY OTWARTE	ZAGOSPODAROWANE KĄPIELISKA
BUSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Busko Zdrój, ul. Prof. Grotta 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Radzanów (gm. Busko-Zdrój) – Zalew – kąpielisko zorganizowane ▪ Solec-Zdrój – kąpielisko (8 ha zbiornik rekreacyjny)
JĘDRZEJOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Jędrzejów, ul. Przypkowskiego 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bocheniec (gm. Małogoszcz) – Zalew rz. Łososiny- kąpielisko częściowo zorganizowane
MIASTO KIELCE	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ul. Krakowska (MOSiR) ▪ ul. Toporowskiego (MOSiR) ▪ ul. Jurajska (SP nr 25) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ul. Szczecińska – MOSiR ▪ ul. Zagańska "Tęcza" 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zalew rz. Silnicy – kąpielisko zorganizowane
KIELECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sitkówka (gm. Sitkówka-Nowiny), ul. Kubusia Puchatka – "Perła" 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bolmin (gm. Chęciny) – zalew – kąpielisko zorganizowane ▪ Chańcza (gm. Raków) – zalew rz. Czarnej Staszowskiej (2 kąpieliska zorganizowane) ▪ Lipowica (gm. Chęciny) – zalew – kąpielisko zorganizowane ▪ Andrzejówka – zalew rz. Miławki – kąpielisko częściowo zorganizowane ▪ Bobrza (gm. Miedziana Góra) – zalew rz. Bobrzy – kąpielisko częściowo zorganizowane ▪ Borowa Góra (gm. Zagnańsk) – zalew – kąpielisko częściowo zorganizowane ▪ Cedzyna (gm. Górnio) – zalew rz. Lubrzanki – 2 kąpieliska częściowo zorganizowane ▪ Ciekoty (gm. Masłów) – zalew – kąpielisko częściowo zorganizowane ▪ Śladków Mały (gm. Chmielnik) - staw
KONECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Końskie, ul. Warszawska ▪ Czarniecka Góra (gm. Stąporków) – Świętokrzyskie Centrum Rehabilitacji 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sielpia (gm. Końskie) – zalew rz. Czarnej koneckiej – kąpielisko zorganizowane ▪ Barycz (gm. Końskie) – zalew rz. Młynkowskiej ▪ Drutarnia – zalew rz. Młynkowskiej

			<ul style="list-style-type: none"> ▪ Górny Młyn– zalew rz. Czystej ▪ Stara Kuźnica (gm. Końskie) – zalew rz. Młynkowskiej ▪ Stąporków (gm. Stąporków) – zalew rz. Czarnej Koneckiej
OPATOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ożarów, Kryta Pływalnia "Neptun", ul. Ostrowiecka 		
OSTROWIECKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ostrowiec Świętokrzyski, ul. Mickiewicza "Rawszczyzna" – pierwsza w Polsce kryta pływalnia spełniająca wszystkie wymagania FINA 2000 (Federation Internationale de Natation Amateur) stawiane obiektom służącym organizacji m-nar. zawodów pływackich; posiada najnowocześniejszy w Regionie dział odnowy biologicznej i rehabilitacji (MOSiR) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ostrowiec Świętokrzyski, ul. Mickiewicza 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ostrowiec Świętokrzyski – staw "Gutwin" – kąpielisko zorganizowane
PIŃCZOWSKI			<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pińczów – zalew rz. Nidy – kąpielisko zorganizowane ▪ Pińczów – zalew "Gacki" – kąpielisko częściowo zorganizowane
SANDOMIERSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sandomierz, ul. Zielna – Kompleks basenów krytych "Błękitna Fala" 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sandomierz, ul. Portowa (MOSiR) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Koprzywnica (gm. Koprzywnica) – zalew rz. Koprzywianki – kąpielisko zorganizowane
SKARŻYSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Skarżysko-Kamienna, ul. Spółdzielcza (MOSiR) 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Suchedniów (gm. Suchedniów) – zalew rz. Kamionki - kąpielisko zorganizowane ▪ Skarżysko-Bernatka – zalew rz. Bernatki - kąpielisko zorganizowane ▪ Skarżysko-Rejów – zalew Kamionki - kąpielisko zorganizowane ▪ Mostki (gm. Suchedniów) – zalew rz. Żarnówki – kąpielisko zorganizowane
STARACHOWICKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Starachowice, ul. Wojska Polskiego 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Starachowice, ul. Szkolna 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Starachowice – zalew rz. Lubianki - kąpielisko zorganizowane ▪ Starachowice Michałów – zalew Piachy - kąpielisko zorganizowane ▪ Brody (gm. Brody) – zalew rz. Kamiennej - kąpielisko częściowo zorganizowane
STASZOWSKI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Połaniec (gm. Połaniec), ul. Madalińskiego – pływalnia "Delfin" 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Golejów – jez. Golejowskie - kąpielisko zorganizowane
WŁOSZCZOWSKI			<ul style="list-style-type: none"> ▪ Chycza (gm. Radków) – zalew rz. Kwilinki - kąpielisko

			zorganizowane ▪ Łachów (gm. Włoszczowa) – zbiornik "Klekot" - kąpielisko zorganizowane
--	--	--	--

Bezpieczeństwo turystów na kąpieliskach gwarantują:

- Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe, Kielce
- Świętokrzyski Wojewódzki Inspektorat Sanitarny (m.in. informacja o stanie kąpielisk).

Ośrodki Jazdy Konnej³⁰

Przy regionalnym oddziale PTTK działa Świętokrzyski Klub Górskiej Turystyki Jeździeckiej im. majora Hubala. W ofercie klubu są kilkudniowe rajdy konne trasami wokół Gór Świętokrzyskich. 4 września 2004 roku odbyło się w Zagnańsku uroczyste otwarcie, ponad 400 km, szlaku konnego, który niewątpliwie wzbogaci ofertę turystyczną województwa świętokrzyskiego. Oprócz tego szlaku turyści mają do dyspozycji kilka krótszych tras oraz bogatą bazę prywatnych ośrodków jeździeckich, stadnin koni oraz gospodarstw agroturystycznych. Gospodarstwa agroturystyczne organizują tzw. wczasy w siodle, obozy jeździeckie, przejazdy bryczkami oraz kuligi.

Powiat buski

- Gm. Busko-Zdrój: Kotki-Budy – L. Pośpiech, Ośrodek Jazdy Konnej "Rancho" - Wolica

Powiat jędrzejowski

- Gm. Sędziszów: Krzelów – Zespół Szkół – Centrum Kształcenia Praktycznego
- Gm. Sobków: Sobków – przy Ośrodku Wypoczynkowym "Zamek Rycerski", Sobków – Gospodarstwo Rolno-Hodowlane "Stajnia"

Powiat kazimierski

- Gm. Opatowiec: Kraśniów – Zajazd Wiśniewskich

Miasto Kielce

- Centrum Jeździeckie "MAAG" Stadion
- Ośrodek Jeździecki "MAAG", ul. Ściegiennego

Powiat kielecki

- Gm. Daleszyce: Borków – "Amazonka", Rancho "Green Wood", Kaczyn – A. i P. Wysoccy, Kranów – Farma Ekologiczna "Anatolka"
- Gm. Masłów: Brzezinki - Świętokrzyski Klub Jazdy Konnej, Ciekoty – L. Trębacz
- Gm. Morawica: Lisów-Wygwizdów "Leśne Zacisze"
- Gm. Bodzentyn: Wiązka-Kapkaży – E. I J. Spólnicy, Wiązka-Kapkaży – Stadnina "Manoah"
- Gm. Strawczyn: Oblęgorek – AMZ "Resztówka Siekiewiczowska"

Powiat konecki

- Gm. Stąporków: Czarniecka Góra
- Gm. Końskie: Piła – Stajnia "U Ciepłego", Brody k. Sielpi - Ośrodek Jazdy Konnej i Hipoterapii

Powiat opatowski

- Gm. Sadowie: Jacentów – Hotel "Magnat"

Powiat ostrowiecki

- Gm. Bałtów: Bałtów – "Kraina Koni"
- Gm. Waśniów: Roztylice-Nagorzyce – A. Wicha

Powiat pińczowski

- Gm. Pińczów: Pińczów – L. K. J. "Ponidzie"

---

³⁰ Wykaz ośrodków na podstawie Informatora turystycznego województwa świętokrzyskiego, ss. 122-125.

Powiat sandomierski

- Sandomierz: Sandomierski Ośrodek Kawaleryjski - Stajnia
- Gm. Zawichost: Czyżów Szlachecki – Hotel "Pałac"

Powiat skarżyski

- Gm. Blizyn: Odrowążek – J. i S. Bujarscy
- Gm. Suchedniów: U Pana Boga za Torami, M.i B. Bargielscy

Powiat starachowicki

- Starachowice: "Stajnia pod Dębem"

Powiat staszowski

- Gm. Bogoria: Bogoria – Domaradzice – przy gospodarstwach agroturystycznych
- Gm. Szydłów: Korytnica – Mała Stadnina Koni "Raj"
- Gm. Staszów: Kurozwęki – Katuszów, Kurozwęki – Stadnina Koni Kurozwęki

Powiat włoszczowski

- Gm. Kluczewsko: Łapczyzna Wola – R. Kłudziak, Rączki – J. A. Strychalscy
- Gm. Włoszczowa: Włoszczowa – T. I R. Jedliczka

Korty tenisowe³¹

Powiat buski

- Busko Zdrój: Park Zdrojowy Busko-Zdrój, przy Hali Sportowej, przy Sanatorium "Włóknierz", przy Sanatorium "Nida Zdrój"

Powiat jędrzejowski

- Gm. Nagłowice: Nagłowice – Szkoła Podstawowa

Miasto Kielce

- Stadion Międzyszkolny
- KS "Tęcza"
- Politechnika Świętokrzyska

Powiat konecki

- Gm. Końskie: Końskie – Stadion, Sielpia – OW dal Dzieci i Młodzieży

Powiat opatowski

- Gm. Ożarów: Ożarów – ul. Leśna

Powiat ostrowiecki

- Osowiec Świętokrzyski – Kort tenisowy "Rawszczyzna"

Powiat pińczowski

- Gm. Pińczów: Pińczów MOSiR

Powiat sandomierski

- Sandomierz: MOSiR ul. Kosęły, MOSiR ul. Portowa

---

³¹ Na podstawie Informatora turystycznego województwa świętokrzyskiego, ss. 125,126.

Powiat skarżyski

- Gm. Skarżysko-Kamienna: Skarżysko-Kamienna – Skarżyskie Towarzystwo Tenisowe "Smecz", Kompleks Sportowy przy Szkole Podstawowej nr 13
- Gm. Suchedniów: Suchedniów – OSiR

Powiat starachowicki

- Gm. Starachowice : Miejskie Centrum Rekreacji i Wypoczynku, ul. Krzosa 6
- Gm. Brody : Ośrodek Wypoczynkowy – Powiatowy Zakład Aktywności Zawodowej w Stykowie, ul. Świętokrzyska 125

Sporty lotnicze

Na terenie województwa działają dwa aerokluby (Aeroklub Kielce — Lotnisko Masłów i Aeroklub Pińczów), gdzie miłośnicy sportów lotniczych, zarówno amatorzy, jak i profesjonaliści, mogą skorzystać z bogatej i atrakcyjnej oferty poszczególnych sekcji, działających w ich ramach.

Sekcja spadochronowa — organizuje corocznie od początku kwietnia do końca października podstawowe kursy spadochronowe, na których panuje niezapomniana i szczególna atmosfera. Podstawowy kurs teoretyczny trwa ok. 2-3 dni, a dokładnie 10 godzin oraz obejmuje zajęcia praktyczne na ziemi, a potem w powietrzu. Skoki odbywają się od kwietnia do listopada w każdą sobotę i niedzielę oraz dni wolne od pracy. Skoki wykonywane są z samolotów AN-2, PZL-104 (Kielce).

Sekcja szybowcowa — kursy szybowcowe rozpoczynają się na przełomie kwietnia i maja. W sezonie poza okresem wakacyjnym loty odbywają się przeważnie w dni wolne od pracy, chociaż gdy są warunki do latania i na lotnisku są osoby chętne na loty można latać także w dni powszednie. W okresie wakacji, jak tylko pogoda pozwala loty odbywają się codziennie. Sekcja szybowcowa posiada do swojej dyspozycji 16 szybowców (Kielce).

Sekcja lotniowa — sekcja działa od 1980 r. W chwili obecnej liczy 5 członków w tym jeden instruktor. Organizowane są kilkudniowe spotkania dla lotniarzy spragnionych dalekich przelotów. Okolice Kielc pozwalają na miłe spędzenie czasu nie tylko w powietrzu. Do działalności sekcji należą: loty za wyciągarką, loty holowane za motolotnią, szkolenie podstawowe oraz szkolenie uzupełniające (do holowania za wyciągarką i za motolotnią — Kielce, Pińczów).

Sekcja motolotniowa — sekcja działa od 1997 r. Obecnie skupia 18 pilotów w tym 2 instruktorów. Do dyspozycji sekcji jest hangar na 12 motolotni (już pełny). Do działalności sekcji należą: loty turystyczne w rejonie południowej Polski, holowania lotniarzy oraz szkolenie motolotniowe do wszystkich klas (Kielce, Pińczów).

Poza wymienionymi sekcjami w aeroklubach działają także sekcje samolotowa (turystyczne przeloty samolotami nad Górami Świętokrzyskimi — Kielce), paralotniowa (Kielce, Pińczów) oraz modelarska (Kielce).

Powiat kielecki

- Gm. Masłów: Masłów – Aeroklub Kielecki, lotnisko w Masłowie – turystyczne przeloty samolotami nad Górami Świętokrzyskimi, szkolenie szybowcowe i spadochronowe

Powiat pińczowski

- Pińczów: Aeroklub Pińczów – szkolenia na lotniach, paralotniach i motolotniach

Ścianki wspinaczkowe

W województwie świętokrzyskim występują doskonałe naturalne warunki do uprawiania tego sportu. Góra Stokówka czy też okolice Tumlina należą do najczęściej odwiedzanych przez uprawiających wspinanie się po ścianach i skałkach. Na terenie województwa świętokrzyskiego działają dwa kluby: Klub Wspinaczkowy działający w Domu Harcerza oraz sekcja Speleoklubu Świętokrzyskiego. Do dyspozycji, zarówno amatorów, jak również profesjonalistów, w województwie znajduje się 5 ścianek (w tym jedna typu "bulder"). Obydwa kluby prowadzą szkolenia z zakresu wspinaczki skałkowej.

Turystyka rowerowa

Miasto Kielce

- Świętokrzyskie Stowarzyszenie Kolarstwa Górskiego
- Świętokrzyskie Kolarstwo Górskie
- Kieleckie Towarzystwo Cyklistów
- Świętokrzyskie Regionalny Związek Kolarski
- Świętokrzyski Klub Turystów Kolarzy "Kigari" przy Świętokrzyskim Oddziale PTTK

Powiat konecki

- Końskie: Klub Turystyki Kolarskiej PTTK "Pasat"

Powiat skarżyski

- Skarżysko-Kamienna: Skarżyskie Towarzystwo Cyklistów

Powiat starachowicki

- Starachowice : Klub Turystyki Rowerowej PTTK Oddział Międzyszkolny
- Stowarzyszenie Turystyki Rowerowej „BIKESTAR”

Wyciągi narciarskie

W Kielcach i najbliższych okolicach występują dość dobre warunki do uprawiania narciarstwa zjazdowego, zorganizowano tu kilka tras zjazdowych.

Miasto Kielce

- Wyciąg narciarski na Górze Telegraf (406 m.n.p.m.), orczyk podwójny, długość trasy – 450 m, szerokość 40 m, różnica poziomów – 100 m, sztuczne oświetlenie i naśnieżanie
- Wyciąg narciarski na Górze Pierścienica (367 m.n.p.m.), orczyk talerzykowy, długość trasy 500 m, szerokość – 40 m, różnica poziomów 59 m, sztuczne oświetlenie i naśnieżanie

Powiat kielecki

- Gm. Górno – dwa wyciągi narciarskie równoległe w Krajnie-Zagórze, orczyki pojedyncze, długość trasy zjazdowej - 740 m, szerokość 60 m, różnica poziomów 84 m, sztuczne oświetlenie i naśnieżanie
- Gm. Masłów – wyciąg narciarski na Górze Radostowej (451 m.n.p.m.) w Mąchocicach, orczyk talerzykowy, długość trasy zjazdowej 800 m, szerokość 50-200 m, różnica poziomów 105 m, sztuczne oświetlenie

- Gm. Miedziana Góra – wyciąg narciarski na Górze Łajscowej (409 m n.p.m.) w Tumlinie, orczyk talerzykowy, długość trasy zjazdowej 300 m, szerokość do 42 m, różnica poziomów 79 m, sztuczne oświetlenie

Turystyka wodna

W Kielcach działa drużyna harcerska "Pasat" (o specjalności żeglarskiej), która prowadzi szkolenia dla dzieci i młodzieży pozwalające zdobyć uprawnienia żeglarza, a dla bardziej zaawansowanych sternika.

Nurkowanie rekreacyjne

W województwie działają dwa główne centra nurkowe, które dysponują własną bazą i sprzętem specjalistycznym: "Szkoła nurkowania Manta", "Świętokrzyskie Centrum Nurkowe ABYSS-BIS". Poza tym w mniejszym zakresie szkolenia prowadzą również indywidualni, wykwalifikowani instruktorzy. Szkolenia odbywają się w systemach: CMAS, PADI, SSI, SDI, TDI.

Szkolenia z zakresu nurkowania prowadzone są w dwóch etapach: etap pierwszy — basenowy odbywa się na pływalni Relax (w Kielcach), etap drugi — wody otwarte odbywa się na akwenach, zarówno ogólnie dostępnych (np. Gacki), jak i zamkniętych wyrobiskach pokopalnianych (np. Nowiny). Należy tu nadmienić, iż na terenie naszego województwa brak jest zbiorników głębokich, dlatego też końcowy etap kursu, jak i szkolenia specjalistyczne odbywają się głównie na terenie województwa małopolskiego i śląskiego.

W ww. szkołach oprócz kursów podstawowych można również zdobyć specjalizacje nurkowe uprawniające do: nurkowania podlodowego, wrakowo-morskiego, głębokiego, nurkowania w suchym skafandrze, na mieszkankach (nitrox).

Speleologia

W Kielcach istnieje od 1986 roku Speleoklub Świętokrzyski, który jest członkiem Polskiego Związku Alpinizmu. Klub głównie zajmuje się: działalnością speleologiczną na terenie Polski i za granicą, prowadzeniem szkoleń w zakresie taternictwa oraz speleologii; eksploracją i kartowaniem jaskiń regionu świętokrzyskiego, wspinaczką skałkową w różnych regionach Polski, organizowaniem akcji sprzątania rezerwatów województwa świętokrzyskiego (np. Kadzielni) oraz bierze udział w ogólnopolskiej akcji zliczania nietoperzy.

Baza sportowo-rekreacyjna – wnioski

Z punktu widzenia rozwoju turystyki, województwo świętokrzyskie charakteryzuje się bardzo bogatą i zróżnicowaną ofertą sportowo-rekreacyjną, skierowaną zarówno do amatorów, jak i profesjonalistów. Jazda konna, korty tenisowe, możliwości uprawiania sportów lotniczych, narciarstwa, nurkowania rekreacyjnego, a nawet wspinaczki górskiej i speleologii – to naprawdę niezwykle bogaty wachlarz. Należy jednak zaznaczyć, iż największym stopniem zagospodarowania w tego typu infrastrukturę charakteryzuje się powiat kielecki.

4.2.2.3. Punkty informacji turystycznej.

Punkty informacji turystycznej są niezbędnym elementem infrastruktury paraturystycznej. Pozwalają one turystom zasięgnąć wszelkich potrzebnych informacji o Regionie, prowadzą także działalność promocyjną.

Na terenie województwa świętokrzyskiego działają następujące punkty informacji turystycznej:

Powiat jędrzejowski

- Punkt Informacji Turystycznej Gminy Nagłowice – Dworek Mikołaja Reja

Miasto Kielce

- Centrum Informacji Turystycznej – Wojewódzki Dom Kultury w Kielcach
- Miejski Ośrodek Informacji Turystycznej – Dworzec PKP
- Punkt Informacji Turystycznej – Świętokrzyski Oddział PTTK w Kielcach

Powiat kielecki

- Punkt Informacji Turystycznej w Nowej Słupi

Powiat konecki

- Punkt Informacji Turystycznej – Oddział PTTK w Końskich
- Punkt Informacji Turystycznej – OSiR w Sielpi

Powiat opatowski

- Punkt Informacji Turystycznej – Oddział PTTK w Opatowie

Powiat ostrowiecki

- Punkt Informacji Turystycznej Klub "Bałtek" w Bałtowie
- Oddział Świętokrzyskiego PTTK im. Stanisława Jeżewskiego w Ostrowcu Świętokrzyskim

Powiat pińczowski

- Centrum Informacji Turystycznej Ponidzia

Powiat sandomierski

- Punkt Informacji Turystycznej – Oddział PTTK w Sandomierzu

Powiat skarżyski

- Informacja turystyczna – Wydział Promocji i Rozwoju Miasta Urząd Miasta w Skarżysku-Kamiennej

Powiat starachowicki

- Oddział PTTK im. J. Głowackiego w Starachowicach

Informacja turystyczna - wnioski

Ilość punktów informacji turystycznej w województwie świętokrzyskim jest zdecydowanie za mała, przy czym aż w czterech powiatach (buskim, włoszczowskim, staszowskim i kazimierskim) punkty IT nie funkcjonują w ogóle). Brakuje zintegrowanego systemu informacji turystycznej, który w pełni zaspokajałby potrzeby i oczekiwania turystów. Z punktu widzenia możliwości rozwoju turystyki w Regionie, informacja turystyczna jest słabą stroną województwa.

4.2.2.4. Usługi przewodnickie.

Z punktu widzenia turysty, zarówno indywidualnego, jak i grupowego, usługi przewodnickie należą do grupy najważniejszych usług oferowanych na rynku. Opieka przewodnika zapewnia poczucie bezpieczeństwa oraz możliwości dogłębnego poznania miasta, powiatu, muzeum czy regionu. Przewodnicy są niejednokrotnie kopalnią wiedzy o

obszarze, jego ciekawostkach i faktach, o których nie można przeczytać w żadnej publikacji. W województwie funkcjonuje Federacja Przewodników Świętokrzyskich PTTK zrzeszająca przewodników wymienionych poniżej oddziałów PTTK. Usługi przewodnickie w Regionie oferują natomiast:

- Oddział Świętokrzyski PTTK w Kielcach
- Oddział PTTK w Końskich
- Oddział PTTK w Opatowie
- Oddział PTTK im. S. Jeżewskiego w Ostrowcu Świętokrzyskim
- Oddział PTTK im. Radwana w Ostrowcu Świętokrzyskim
- Oddział PTTK w Sandomierzu
- Oddział Miejski PTTK w Skarżysku-Kamiennej
- Oddział Międzyszkolny PTTK w Starachowicach
- Oddział PTTK w Starachowicach
- Stowarzyszenie Przewodników Świętokrzyskich w Kielcach.

Należy podkreślić, iż województwo świętokrzyskie wyróżnia się na tle kraju bardzo dobrze przygotowaną kadrą przewodnicką.

4.2.3. Infrastruktura społeczna.

Do ważnych z punktu widzenia turystów obiektów infrastruktury społecznej należą przede wszystkim apteki, ośrodki zdrowia, stacje benzynowe, posterunki policji, banki i bankomaty.

W poniższej tabeli znajduje się wykaz obiektów infrastruktury społecznej na terenie poszczególnych powiatów.

POWIAT	Apteki*	Banki*	Bankomaty**	Opieka zdrowotna	Poczta	Policja	Stacje paliw	Straż Pożarna Jednostki OSP
buski	Busko-Zdrój-7 Solec-Zdrój-1 Stopnica-3	Busko-Zdrój-7 Nowy Korczyn-1 Pacanów-1 Solec-Zdrój-1 Stopnica-1 Tuczępy-1	Busko-Zdrój-8 Solec-Zdrój-1 Stopnica-1	Busko-Zdrój- Szpital, 2 Przychodnie, 3 NZOZ, Pogotowie Ratunkowe Nowy Korczyn-ZOZ Stopnica-Ośrodek zdrowia Pacanów-Gminny Ośrodek Zdrowia Gnojno-3 ośrodki zdrowia Tuczępy-1 ośrodek zdrowia Wiślica-1	Nowy Korczyn-1 Stopnica-1 Busko-Zdrój-3 Solec-Zdrój-1 Nowy-Korczyn-1 Pacanów-1 Gnojno -1 Tuczępy-1 Wiślica-1	Busko-Zdrój-1 Stopnica-1 Nowy-Korczyn-1 Solec-Zdrój-1 Gnojno-1 Tuczępy-1 Wiślica-1	Busko-Zdrój-2 Nowy Korczyn-1 Stopnica-1 Pacanów-1	Państwowa Straż Pożarna wraz z 19 OSP Stopnica-1 Busko-Zdrój Gnojno-5 Tuczępy-8 Wiślica-8
jędrzejowski	Jędrzejów-8 gm.Imielno-1 gm.Małogoszcz-1 gm.Sędziszów-2	Jędrzejów-6 Małogoszcz-2 Sędziszów-2 Nagłowice-1 Sobków-1 Wodzisław-1	Jędrzejów-5 Małogoszcz-1 Sędziszów-2	Imielno-Przychodnia Jędrzejów-1 ZOZ Małogoszcz – 3 (2przychodnie+1 poradnia medycyny pracy) Nagłowice-przychodnia Oksa-przychodnia Sędziszów -3 (2 przychodnie +1 ośrodek zdrowia) + Pogotowie Ratunkowe + 3 filie (Krzcięcice, Krzelów+ Mstyczów) Sobków-2	Sędziszów-1 Jędrzejów-1 Małogoszcz-1 Nagłowice-1	Imielno-1 Małogoszcz-1 Sędziszów-1 Słupia-1 Wodzisław-1 Jędrzejów-1 Nagłowice-1 Oksa-1 Sobków-1	Jędrzejów-1 Małogoszcz-1 Sędziszów-1 Sobków-1 Wodzisław-1	Jędrzejów-3 Sędziszów-1 Nagłowice-1 Imielno-14

kazimierski	Bejsce-1 Kazimierza Wielka-2 Czarnocin-1	Kazimierza Wielka-3 Bejsce-1 Czarnocin-1 Opatowiec-1	Kazimierza Wielka-2 Skalbmierz-1	Kazimierza Wielka- Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej Skalbmierz -1(przychodnia) Opatowiec – 2 Bejsce-1 ośrodek zdrowia Czarnocin-1 ośrodek zdrowia	Skalbmierz-1 Kazimierza Wielka-1 Opatowiec-1 Bejsce-1 Czarnocin-1	Skalbmierz-1 Kazimierza Wielka-1 Opatowiec-1 Bejsce-1 Czarnocin- 0	Kazimierza Wielka-1 Bejsce-1 Czarnocin-2	Kazimierza Wielka-18 Skalbmierz-1 Opatowiec-12 Bejsce-7 Czarnocin-16
kielecki	m.Kielce-54 gm.Bieliny-1 gm.Bodzentyn-2 gm.Chęciny -2 gm.Chmielnik-2 gm.Górno-1 gm. Łagów -1 gm.Morawica-1 gm.Nowa Słupia-3 gm.Piekoszów-1 gm.Sitkówka-1	m.Kielce- 69 placówek Bodzentyn-1 Chęciny-1 Chmielnik-2 gm.Bieliny-1 Daleszyce-1 Górno-1 Łagów-1 Masłów-2 Miedziana- Góra-1 Mniów-1 Morawica-1 Piekoszów-1 Sitkówka Nowiny-1 Strawczyn-1 Zagnańsk-1	m.Kielce-53 Bodzentyn-1 Chmielnik-1 Sitkówka-1	Bodzentyn-3 Morawica-1 Chmielnik-4 (szpital+3 ośrodki zdrowia) Kielce-29 Chęciny-4 (szpital+3 przychodnie) Górno-2 Daleszyce-3 Masłów-2 Łagów-2 Łopuszno-1 Miedziana Góra-2 Mniów-2 Morawica-1szpital+3 przychodnie Piekoszów-1 Pierzchnica-1 Raków-1 Strawczyn-2 Sitkówka-Nowiny-1 Zagnańsk-2	Kielce-20 Chęciny-1 Bieliny-1 Bodzentyn-1 Cmielnik-1 Górno-1 Masłów-1 Łagów-1 Łopuszno-1 Miedziana Góra- 1 Mniów-1 Morawica-1 Piekoszów-1 Pierzchnica-1 Raków-1 Strawczyn-1 Sitkówka- Nowiny-1 Zagnańsk-1	Kielce -4 Bodzentyn-1 Chęciny-1 Chmielnik-1 Strawczyn-1 Radoszyce-1 Stąporków-1 Bieliny-1 Daleszyce-1 Górno-1 Masłów-1 Łagów-1 Łopuszno-1 Miedziana Góra- 1 Mniów-1 Morawica-1 Piekoszów-1 Pierzchnica-1 Raków-1 Strawczyn-1 Sitkówka- Nowiny-1 Zagnańsk-1	Kielce-12 Bodzentyn-1 Chęciny-1 Chmielnik-2 Bieliny-1 Górno-1 Łagów-2 Łopuszno-1 Morawica-1 Nowa Słupia-1 Piekoszów-1 Strawczyn-1 Zagnańsk-1	Bodzentyn-4 Daleszyce-7 Kielce Chmielnik-6 Chęciny-7 Masłów-7 Łagów-14 Łopuszno-6 Miedziana Góra-1 Mniów-4 Morawica-13 Pierzchnica-6 Raków-6 Strawczyn-6 Sitkówka- Nowiny-4 Zagnańsk-4

konecki	gm.Końskie-7 gm.Radoszyce-1	Końskie-5 Stąporków-2 Fałków-1 Gowarczów-1 Radoszyce-1 Ruda Maleniecka-1	Końskie-4 Stąporków-1	Stąporków-2 przychodnie+3 ośrodki zdrowia Gowarczów-2 ośrodki zdrowia Radoszyce-1 ośrodek zdrowia Ruda Maleniecka-1 ośrodek zdrowia Smyków-2 ośrodki zdrowia Słupia-1 ośrodek zdrowia+filia	Końskie-2 Stąporków-1 Gowarczów-1 Radoszyce-1 Ruda Maleniecka-1 Smyków-1 Słupia-1	Końskie-2 Stąporków-1 Gowarczów-0 Radoszyce-1 Ruda Maleniecka-0 Smyków-0 Słupia-0	Końskie-3 Stąporków-1 Radoszyce-1 Ruda Maleniecka-1 Smyków-1	Końskie-4 Stąporków-13 Gowarczów-8 Radoszyce-4 Ruda Maleniecka-7 Smyków-4 Słupia-7
opatowski	Iwaniska-2 Opatów-5 Ożarów-3 Baćkowice-1 Lipnik-2 Sadowie-1 Tarlów-3 Wojciechowice-1	Opatów-5 Ożarów-4 Iwaniska1 Lipnik-1 Sadowie-1 Tarlów-1 Wojciechowice-3	Opatów-3 Ożarów-2	Iwaniska-1 ośrodek zdrowia Opatów-1 szpital+3 ośrodki zdrowia Ożarów-3 ośrodki zdrowia Baćkowice-1 ośrodek zdrowia Lipnik-3 ośrodki zdrowia Sadowie-1 ośrodek zdrowia Tarlów-2 ośrodki zdrowia Wojciechowice-1 ośrodek zdrowia	Iwaniska-1 Opatów-1 Ożarów-1 Baćkowice-1 Lipnik-3 Sadowie-1 Tarlów-1 Wojciechowice-1	Ożarów-1 Wojciechowice-1 Iwaniska-1 Opatów-1 Ożarów-1 Baćkowice-1 Lipnik-1 Sadowie-1 Tarlów-1 Wojciechowice-1	Opatów-1 Ożarów-1 Iwaniska-2 Opatów-5 Ożarów-3 paliwa ciekłe+3 gazowe Lipnik-2 Sadowie-1 Tarlów-1 Wojciechowice-1	Iwaniska-7 Opatów-10 Ożarów-16 Lipnik-9 Sadowie-5 Tarlów-8 Wojciechowice-12
ostrowiecki	Ostrowiec Świętokrzyski-1 Kunów-2 Ćmielów-2 Bałtów-2 Bodzechów-4 Waśniów-1	Ostrowiec Świętokrzyski-12 Ćmielów-2	Ostrowiec Świętokrzyski-15	Kunów-1 ośrodek zdrowia Ćmielów-4 Bałtów-2 ośrodki zdrowia Bodzechów-3 (ośrodek zdrowia+2 filie) Ostrowiec Świętokrzyski-1 szpital Waśniów-2 ośrodki zdrowia	Kunów-1 Ćmielów-1 Bałtów-1 Bodzechów-1 Ostrowiec Świętokrzyski-7 Waśniów-1	Kunów-1 Ćmielów-1 Bałtów-1 Bodzechów-1 Ostrowiec Świętokrzyski-1 Waśniów-1	Ostrowiec Świętokrzyski-5 Kunów-2 gazowe+2 paliwa ciekłe Ćmielów-3 Bałtów-1 gazowa+1 paliwa ciekłe Bodzechów-1 Waśniów-1	Kunów-8 Ćmielów-7 Bałtów-16 Bodzechów-7 Ostrowiec Świętokrzyski-2 Waśniów-6

pińczowski	Pińczów – 5 Działoszyce-1 Kije-1 Michałów-1 Złota-2	Działoszyce-1 Pińczów-4 Kije-1 Michałów-1 Złota-1	Pińczów-3	Działoszyce-2 ośrodki zdrowia Kije-1 ośrodek zdrowia Michałów-3 ośrodki zdrowia Złota-2 Pińczów-2 ośrodki zdrowia	Działoszyce-1 Kije-1 Michałów-1 Złota-1 Pińczów-1	Działoszyce-1 Kije-1 Michałów-1 Złota-1 Pińczów-1 Pińczów-1	Pińczów-3 Działoszyce-1 Kije-nie ma Michałów-2 Złota-0	Działoszyce- więcej niż 10 Kije-9 Michałów-7 Złota-12 Pińczów-1
sandomierski	Sandomierz-1 Samborzec-1 Zaichost-2 Koprzywnica-2 Dwikozy-2 Klimontów-2 Łoniów-2 Obrazów-2 Samborzec-2 Wilczyce-0	Sandomierz-17 Koprzywnica-2 Zawichost-1 Dwikozy-2 Klimontów-1 Łoniów-1 Obrazów-1 Samborzec-1 Wilczyce-1	Sandomierz-10 Dwikozy-1 Łoniów-1	Sandomierz-7 Koprzywnica-2 ośrodki zdrowia Zawichost-2 ośrodki zdrowia Dwikozy-2 ośrodki zdrowia Klimontów-3 ośrodki zdrowia Łoniów-2 ośrodki zdrowia Obrazów-2 ośrodki zdrowia Samborzec-3 ośrodki zdrowia Wilczyce-1 ośrodek zdrowia	Sandomierz-4 Zawichost-1 Koprzywnica-1 Dwikozy-1 Klimontów-1 Łoniów-2 Obrazów-1 Samborzec-1 Wilczyce-1	Sandomierz-1 Zawichost-1 Koprzywnica-1 Dwikozy-1 Klimontów-1 Łoniów-1 Obrazów-1 Samborzec-1 Wilczyce-1	Sandomierz-7 Samborzec-3 Klimontów-1 Zawichost-2 Koprzywnica-1 Dwkozy-3 Klimontów-2 Łoniów-1 Obrazów-2 Samborzec-5 Wilczyce-1	Sandomierz Zawichost-7 Koprzywnica-9 Klimontów-12 Łoniów-10 Obrazów-9 Samborzec-10 Wilczyce-9
skarżyski	Skarżysko- Kamienna-20 gm.Suchedniów-3 Bliżyn-1 Łączna-1 Skarż-Kościelne-1	Skarżysko- Kamienna-9 Suchedniów-3 Skarżysko- Kościelne-1	Skarżysko- Kamienna-12	Skarżysko-Kamienna-4 przychodnie+1szpital+1 ośrodek zdrowia Suchedniów-1 Bliżyn-1 ośrodek zdrowia Łączna-1 ośrodek zdrowia Skarżysko-Kościelne-1 ośrodek zdrowia	Skarżysko- Kamienna-5 Suchedniów-1 Bliżyn-1 Łączna-1 Skarżysko- Kościelne-1	Suchedniów-1 Skarżysko- Kamienna-1 Bliżyn-1 Łączna-0 Skarżysko- Kościelne - 0	Skarżysko- Kamienna-8 Suchedniów-1 Bliżyn-1 Łączna-2 gazowe Skarżysko- Kościelne-1	Skarżysko- Kamienna-2 Suchedniów-2 Bliżyn-1 Łączna-1 Skarżysko- Kościelne-3
starachowicki	Starachowice-10 gm.Pawłów-1 Wąchock-2 Brody-3 Mirzec-2	Starachowice-7 Wąchock-2	Starachowice- 10 Wąchock-1	Wąchock-2 ośrodki zdrowia Brody-4 ośrodki zdrowia Mirzec-2 ośrodki zdrowia	Starachowice-4 Wąchock-1 Brody-3 Mirzec-1 Pawłów-1	Pawłów-1 Starachowice-1 Wąchock-1 Brody-1 Mirzec-1	Starachowice-9 Brody-1 Pawłów-1 Wąchock-1 Brody-5 Mirzec-4	Starachowice-1 Wąchock-4 Brody-6 Mirzec-8

staszowski	Osiek-3 Połaniec-4 Bogoria-2 Oleśnica-2 Łubice-1 Rytwiany-1 Szydłów-1	Osiek-1 Połaniec-4 Staszów-6 Bogoria-1 Łubnice-1 Oleśnica-1 Rytwiany-1 Szydłów-1	Staszów-4 Połaniec-2	Osiek-2 ośrodki zdrowia Połaniec- 2 ośrodki zdrowia Bogoria-1 ośrodek zdrowia Oleśnica-1 przychodnia Łubice-2 ośrodki zdrowia Rytwiany-1 ośrodek zdrowia Szydłów-1 ośrodek zdrowia	Osiek-1 Połaniec-1 Staszów-1 Bogoria-1 Oleśnica-1 Łubice-1 Rytwiany-1 Szydłów-1	Łagów-1 Osiek-1 Połaniec-1 Staszów-1 Bogoria-1 Oleśnica-1 Łubice-1 Rytwiany-1 Szydłów-1	Połaniec-2 Staszów-1 Osiek-3 Bogoria-2 Oleśnica-0 Łubice-1 Rytwiany-1 Szydłów-2	Staszów-1 Połaniec-9 Bogoria-16 Oleśnica-5 Łubice-5 Rytwiany-9 Szydłów-10
włoszczowski	Włoszczowa-1 Krasocin-3 Secemin-1 Kluczewsko-1 Moskorzew-2 Radków-1 Secemin-1	Włoszczowa-4 Kluczewo-1 Krasocin-1 Moskorzew-1 Radków-1	Włoszczowa-5	Włoszczowa-1 Kluczewsko-1 Krasocin-3 Bogoria-1, Secemin-1 Radków-1 Moskorzew-2 ośrodki zrowia Radków-2 ośrodki zrowia Secemin-1 ośrodek zdrowia	Włoszczowa-1 Kluczewsko-1 Krasocin-1 Moskorzew-1 Radków-1 Secemin-1	Włoszczowa-1 Kluczewsko-1 Krasocin-1 Moskorzew-1 Radków-0 Secemin-1	Włoszczowa-1 Kluczewsko-1 Krasocin-0 Moskorzew-3 Radków-0 Secemin-3	Włoszczowa-2 Kluczewsko-8 Moskorzew-5 Radków-7 Secemin-10 Krasocin-12

Infrastruktura społeczna – wnioski

Zagospodarowanie województwa świętokrzyskiego w elementy infrastruktury społecznej należy uznać za wystarczające. Problemy mogą się pojawić jedynie w przypadku dokonywania płatności bezgotówkowych bądź chęci wybrania pieniędzy z bankomatu, nie odbiega to jednak od przeciętnej dla całego kraju. Wskazany byłby także wzrost ilości stacji benzynowych, zwłaszcza na terenach wiejskich.

4.2.4. Zagospodarowanie turystyczne Regionu – wnioski.

Analiza zagospodarowania turystycznego województwa świętokrzyskiego doprowadziła do następujących wniosków:

Baza noclegowa – obiekty bazy noclegowej są rozmieszczone nierównomiernie, zdecydowanie przeważają gospodarstwa agroturystyczne, brakuje taniej bazy oferującej usługi o wysokiej jakości.

Baza gastronomiczna – ilość obiektów gastronomicznych jest niewystarczająca, ich rozmieszczenie nierównomierne, w ofercie kulinarnej brakuje cech regionalizmu i dań lokalnych.

Infrastruktura paraturystyczna – stan zagospodarowania województwa w ten typ infrastruktury należy uznać za zadowalający. Region charakteryzuje się rozbudowaną siecią szlaków turystycznych obejmujących cały obszar o różnym stopniu trudności i charakterze (szlaki piesze, samochodowe, rowerowe, trasy spacerowe, ścieżki dydaktyczne). Niestety stan zagospodarowania szlaków pozostawia wiele do życzenia. Ponadto turysta może skorzystać z bardzo szerokiej i różnorodnej oferty rekreacyjnej, czekają na niego, bowiem zagospodarowane kąpieliska i baseny (najwięcej kąpielisk znajduje się w powiatach kieleckim, koneckim, skarżyskim i starachowickim; basenów jest zdecydowanie mniej, średnio przypada 1 basen na 1 powiat), ośrodki jazdy konnej i stadniny³² (najwięcej działa w powiecie kieleckim, skarżyskim i staszowskim), korty tenisowe (istnieją w 8 powiatach i m. Kielce), dwa aerokluby (Masłów, Pińczów), ścianki wspinaczkowe (powiat kielecki), wyciągi narciarskie (Kielce i powiat kielecki), centra nurkowe, a nawet speleoklub.

Jeżeli chodzi o punkty informacji turystycznej, ich ilość nie jest duża, biorąc pod uwagę, iż mają one obsłużyć turystów przyjeżdżających do całego województwa. Brakuje zdecydowanie punktów informacji turystycznej w mniejszych atrakcyjnych miejscowościach oraz na terenie powiatów: buskiego, kazimierskiego, staszowskiego i włoszczowskiego.

Infrastruktura społeczna – stan zagospodarowania w województwa w ten typ infrastruktury należy uznać za zadowalający. Problemy mogą się jedynie pojawić w przypadku konieczności wybrania pieniędzy z bankomatu lub płatności kartą.

4.3. Oferta turystyczna Regionu.

W niniejszym podrozdziale opisane zostały te elementy oferty turystycznej bądź te atrakcje, które z punktu widzenia turysty przyjeżdżającego do województwa świętokrzyskiego są najbardziej atrakcyjne. Zostały one wybrane przez konsultantów PART, którzy podczas przeprowadzania wizji lokalnej w województwie, odwiedzili najciekawsze zakątki Regionu.

Święty Krzyż

Miejsce niezwykle ważne i szczególne, przede wszystkim dlatego, iż województwo wzięło od niego swoją nazwę. W znajdującym się na Łysej Górze pobenedyktynskim klasztorze przechowywane są jedne z najcenniejszych dla wiernych pamiątek – relikwie Świętego Krzyża Chrystusowego. Dlatego też pielgrzymują tutaj rokrocznie setki tysięcy

³² Ze znajdujących się w Michałowie stadniny koni pochodzą najlepsze i najdroższe polskie konie czystej krwi arabskiej, cenione i poszukiwane przez największych hodowców na świecie.

ludzi. Przepięknie położony klasztor, niezwykle krajobrazy – to wszystko powoduje, iż Święty Krzyż jest miejscem najważniejszym w całym województwie. Mieszkańcy Regionu uważają go za największy symbol swojej ziemi.

W samym zespole klasztornym należy zobaczyć:

- Muzeum Misyjne Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej.
- Kościół z interesującym ołtarzem i cennymi obrazami Franciszka Smuglewicza o tematyce nawiązującej do historii zakonu benedyktyńskiego.
- Krużganki klasztorne.
- Zakrystię i kaplicę Oleśnickich, w której ołtarzu przechowuje się relikwie z czątkami Drzewa Krzyża Świętego.

Świętokrzyski Park Narodowy

Kolejny z symboli województwa. Park powstał w 1950 roku. Najważniejszą jego częścią są Łysogóry – najwyższe pasmo Gór Świętokrzyskich. Do największych osobliwości Parku należą występujące tylko tutaj rumowiska kwarcytowe – gołoborza, pozbawione zazwyczaj roślinności naczyniowej, świadczące o występowaniu na ziemi świętokrzyskiej lodowca³³.

Jaskinia Raj

Jaskinia Raj – jedna z najsłynniejszych i najpiękniejszych jaskiń w Polsce i Europie, duma mieszkańców województwa. Słynie z bogatej szaty naciekowej. Posiada system korytarzy o długości 240 m, z czego do zwiedzania udostępniona jest trasa turystyczna o długości 180 m. Pierwszy człowiek zamieszkiwał w niej już 50 tys. lat temu, o czym świadczą paleontologiczne znaleziska, które można obejrzeć na ekspozycji przy wejściu do jaskini. Od tego czasu natura dokonała cudów, tworząc na głębokości 9 m setki stalaktytów, stalagmity oraz zespoły naciekowe z rzadko występującymi pizoidami – kulistymi naciekami, zwanymi perłami jaskiniowymi.

Ciuchcia Ekspres Ponidzie

W południowej części województwa na Ponidziu funkcjonuje kolejka wąskotorowa (istniejąca od 1915 roku) Ciuchcia Ekspres Ponidzie, kursująca w okresie letnim od 1992 roku. Stanowi ona wyjątkową atrakcję dla turystów. Z jej usług głównie korzysta młodzież, wczasowicze, kuracjusze. Cały obszar, przez który jedzie Ciuchcia, znajduje się na terenie Zespołu Parków Krajobrazowych Ponidzia (trasa przejazdu-Jędrzejów Wąski, Jasionna, Motkowice, Umianowice, Pińczów). Jest to cenny zabytek oraz wizytówka Ponidzia. Ciuchcia kursuje od Jędrzejowa do Pińczowa.

Do dyspozycji turystów jest zabytkowa lokomotywa parowa, lokomotywa spalinowa, 4 wagony pasażerskie po 45 miejsc, wagon pasażerski plenerowy (bez okien), wagon pasażerski letni (bez dachu), a także wagon — bufet. Pociąg jest radiofonizowany. Istnieje możliwość zamówienia pociągu specjalnego. Na stacji kolejki w Umianowicach są organizowane zabawy przy ognisku, z pieczeniem kiełbasek, do dyspozycji turystów są boiska piłki siatkowej, nożnej i koszykówki oraz tor przeszkód, stoliki i ławeczki na wolnym powietrzu oraz zadaszanie w razie deszczu. Istnieje możliwość zamówienia dodatkowych atrakcji dla grup zorganizowanych. Można również zwiedzać miejscowości na trasie przejazdu, skorzystać z usług stadniny koni i ośrodka sportów wodnych w Pińczowie.

Utrzymanie w eksploatacji i opieka nad koleją dojazdową jest statutowym celem Stowarzyszenia Sympatyków Zabytkowej Jędrzejowskiej Kolei Dojazdowej

³³ Więcej o ŚPN na ss. 114,115.

Starachowicka Kolej Dojazdowa³⁴

Starachowicka Kolej Dojazdowa ma swój początek w najstarszej części Starachowic – Wierzbniku. Większa część trasy kolejki (Starachowice Wschodnie Wąskotorowe – Lipie) przebiega przez Puszcę Iłżecką stanowiącą Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Kamiennej. Od maja 2004 roku prowadzone są na tej trasie regularne kursy weekendowe. W planach jest przedłużenie trasy kolejki do Łazisk Iłżeckich.

Oprócz przejazdów regularnych, możliwe jest zarezerwowanie specjalnych przejazdów przygotowywanych na indywidualne zamówienie, jak również organizowanie imprez integracyjnych dla firm i imprez paintballowych.

Operatorem kolejki jest Fundacja Polskich Kolei Wąskotorowych, której głównym celem jest ochrona zabytków kolejnictwa wąskotorowego.

Bałtowski Park Jurajski³⁵

Bałtowski Park Jurajski jest jedyną tego typu atrakcją w Polsce. Położony jest w widelkach starorzecza rzeki Kamiennej na "Źródlanej Wyspie". Teren ten jest bardzo atrakcyjny pod względem turystycznym i posiada specyficzny mikroklimat. W sąsiedztwie parku znajduje się zabytkowy stuletni młyn, przystań kajakowa, przystań do spływów tratwą oraz boisko do piłki plażowej. Sam teren parku zajmuje ok. 3 ha i jest zróżnicowany pod względem ukształtowania terenu.

Zwiedzanie parku to podróż w czasie poprzez wszystkie okresy geologiczne tj. od pojawienia się życia na Ziemi (kambr 542 mln lat temu), do momentu pojawienia się człowieka (neolit). Największą atrakcją stanowią rekonstrukcje dinozaurów naturalnej wielkości, rozmieszczone wzdłuż ścieżki spacerowej, a zwłaszcza model ogromnego Tyranozaura - największego drapieżnika wszechczasów o długości równej 16 m.

Sama trasa stanowi nie tylko atrakcję dla oglądających, ale ma dużą wartość dydaktyczną. Całość trasy wyposażona jest w tablice informacyjne dotyczące okresów geologicznych, jak również opisy cech charakterystycznych wystawionych modeli dinozaurów. W trakcie zwiedzania można odpocząć w cieniu drzew przy orzeźwiających kaskadach, oczkach wodnych, wśród bujnej roślinności.

Obecnie w parku znajduje się 45 modeli dinozaurów z okresu triasu, jury i kredy. Przejście całej trasy zajmuje ok. 1 godziny. Park jest czynny od kwietnia do października.

Historia

Historia powstania Parku Jurajskiego w Bałtowie nawiązuje do okresu sprzed ok. 155 milionów lat w późnej jurze. Wtedy to, na obszarze nazywanym dziś przez geologów "północno-wschodnim obrzeżeniem Gór Świętokrzyskich", znajdowało się ciepłe morze. Obok stref głębszych występowały płytsze, w których bujnie rozwijały się organizmy takie, jak koralowce, ramienionogi, małże, ślimaki, jeżowce i amonity. W niewielkiej odległości znajdował się ląd, na którym królowały dinozaury.

Pozostałością po okresie jurajskim i ówczesnych warunkach środowiskowych są wapienie. W skałach tych zachowały się szczątki żyjących wówczas zwierząt, odkryto też, co jest bardzo rzadkie, liczne i dobrze zachowane części roślin. W wielu miejscach wapienie te odsłaniają się w sposób naturalny tworząc malownicze skałki wzdłuż doliny rzeki Kamiennej.

³⁴ <http://www.fpkw.pl/www.php?idSekcji=26>

³⁵ www.parkjurajski.pl

Przez miejscową ludność były wykorzystywane do produkcji wapna, a ślady eksploatacji możemy oglądać w kamieniołomach, m.in. w Skarbce i w Bałtowie.

W rejonie Gór Świętokrzyskich już od lat siedemdziesiątych XX wieku znajdowano w skałach jurajskich także ślady największych żyjących w tym okresie gadów - dinozaurów. Powstało, więc przypuszczenie, że może i tu, w Bałtowie, uda się odnaleźć ich tropy. Tematem tym zainteresował się Gerard Gierliński - pracownik PIG w Warszawie specjalizujący się w poszukiwaniu tropów pozostawionych przez dinozaury. Wkrótce po jego odwiedzinach w prasie ogólnopolskiej i naukowej pojawiły się informacje o odkryciach tropów górnourajskich dinozaurów - allozaura, stegozaura, kamptozaura. Odkrycie to wywołało zainteresowanie nie tylko mediów, ale i lokalnej społeczności. Dla działającego na terenie Bałtowa Stowarzyszenia Na Rzecz Rozwoju Gminy Bałtów "Bałt" i Stowarzyszenie "Delta" dinozaury stały się wyjątkową szansą. I chyba jeszcze wtedy nikt nie przypuszczał, że ruszy budowa pierwszego w Polsce parku, którego główną atrakcją będą rekonstrukcje dinozaurów, zarówno tych świętokrzyskich, jak i ich kuzynów z całego świata. Prace nad budową parku rozpoczęły się w kwietniu 2004 roku. Głównym inicjatorem jest Stowarzyszenie "Delta" z siedzibą w Ostrowcu Świętokrzyskim.

Muzeum Jurajskie

28 września 2004 roku na terenie Bałtowskiego Parku Jurajskiego zostało otwarte Muzeum Jurajskie. W obrębie prezentowanej w muzeum wystawy znalazły się głównie skamieniałości wieku jurajskiego z licznych miejsc w Polsce i kilku typowych zagranicznych lokalizacji. Obok około 200 eksponatów ślimaków, małży, jeżowców, gąbek, belemnitów, brachiopodów i amonitów zostały wyeksponowane tropy dinozaurów znalezione na terenie Gór Świętokrzyskich (przedstawione okazy pochodzą z Gromadziec i Sołtykowa). Osoby poszukujące informacji o rodzajach skamieniałości i sposobach ich powstawania znajdą je w drugiej części ekspozycji. W kolejnych gablotach prezentowane są skamieniałości kolejnych pięter okresu jurajskiego:

- małże, drewno, amonity wieku bajos/baton z okolic Częstochowy;
- amonity, belemnity, małże, ślimaki kelowejskie z Paczółtowic koło Krakowa;
- olbrzymie amonity oksfordzkie z terenu Jury Krakowsko-Częstochowskiej;
- koralowce kimerydzkie z okolic Krasocina;
- spirytywizowane amonity z Riazania w Rosji i wiele innych.

Prezentowane zbiory pochodzą z kolekcji Towarzystwa Geologicznego SPIRIFER, z prywatnych zbiorów Witolda Bogacza, Marka Mazura i autora wystawy - Piotra

Gastronomia

Po trudach zwiedzania na turystów czekają dobrze zaopatrzone punkty z artykułami spożywczymi, punkty gastronomiczne. Szef kuchni poleca potrawy z grilla, a zwłaszcza "Golonkę po Bałtowski" i "Pstrąga z surówką".

We wspaniałej scenerii parku rozmieszczone są ogródki piwne, jak również miejsca do odpoczynku pod parasolami. Dla tych, którzy lubią odpoczywać nad wodą przygotowane zostały miejsca wzdłuż wału z widokiem na rzekę Kamienną i zabytkowy Młyn. W przypadku gorszej pogody można usiąść pod zadaszoną wiatą z widokiem na park i kaskady.

Plac Zabaw

Na najmłodszych zwiedzających czeka doskonale wyposażony plac zabaw, gdzie oprócz huśtawek, karuzel i innych urządzeń mogą pobawić się w geologów-archeologów odkopując szkielet groźnego tyranozaura.

Sandomierski Ośrodek Kawaleryjski³⁶

Sandomierski Ośrodek Kawaleryjski położony jest w dzielnicy Sandomierza – Mokoszyń, 2 km od centrum miasta. Na dzień dzisiejszy dysponuje 9 końmi: 2 wałachy wielkopolskie Dobar i Car, jeden małopolski. Żaba, 3 klacze małopolskie. Hetera, Satyna, Elastyna i ulubienica wszystkich dzieci: Księżna kn.

Dysponuje krytą ujeżdżalnią, maneżami i ponad 3 ha pastwisk. W okolicy znajdują się piękne tereny wschodniego krańca Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej, Góry Pieprzowe i wiele ciekawych miejsc godnych konnych wędrówek. Oferuje szereg atrakcji związanych z jazdą konną, proponuje ogniska, w czasie których każdy można oprócz upieczenia kiełbaski spróbować swoich sił w turnieju łuczniczym lub kuszniczym. Prawdziwym żywiołem Sandomierskiego Ośrodka Kawaleryjskiego są imprezy plenerowo- historyczne. Od wielu lat współorganizuje wielkie imprezy plenerowe - turnieje rycerskie:

- O Miecz Zawiszy Czarnego z Garbowa w Sandomierzu,
- O Szablę Krzysztofa Baldwina Ossolińskiego na zamku "Krzyżtopór" w Ujeździe.

Na ofertę składają się ponadto:

- jazda konna dla początkujących i zaawansowanych,
- hipoterapia,
- jazda terenowa,
- oprowadzanki dla najmłodszych,
- szkolenie kawaleryjskie,
- pensjonat dla koni,
- ogniska dla grup zorganizowanych.

Imprezy plenerowo- historyczne

Sandomierski Ośrodek Kawaleryjski organizuje widowiska plenerowo- historyczne przedstawiające wycinki z bogatej historii Polski. Trwają one ok. 2 - 4 godzin i w zależności od życzenia organizatorów bierze w nich udział 8 - 40 wykonawców, 2 - 12 koni. W trakcie ich trwania prezentowane są:

- *formacje kawaleryjskie:*
  - wojowie Mieszka I i Bolesława Chrobrego,
  - ciężkozbrojna jazda rycerska z okresu Bitwy pod Grunwaldem,
  - tatarzy,
  - husaria, pancerni, szlachta pospolitego ruszenia - sarmatyzm,
  - ułani w barwach 14 Pułku Ułanów Jazłowieckich,
  - w przygotowaniu oddział z czasów Księstwa Warszawskiego.
- *unikalne w skali kraju pokazy sprawności bojowej formacji piechoty, w szczególności wojsk renesansowych:*
  - pikinierów,
  - halabardników,
  - muszkietierów,

Są to niezwykle widowiskowe manewry dużych, zwartych mas wojska, salwa z 10 muszkietów czy manewry 16 osobowego oddziału pikinierów działają na wyobraźnię każdego widza.

- *pokazy walk i tańca dawnego*, wyreżyserowanie układy pojedynków na broń białą w szczególności:
  - pojedynki na miecze z okresu X – XV w.,

³⁶ <http://www.kawaleria.sandomierz.webpark.pl>

- pojedynki na szable i rapiery z okresu XVII w.,
  - pojedynki na pistolety z czasów napoleońskich.
- Zespół tańca dawnego prezentuje 10 - 15 tańców renesansowych i barokowych do muzyki m.in. Mikołaja Gomółki.
- *pokazy artylerii:*
    - bombardy z czasów grunwaldzkich,
    - hakownice,
    - armaty, falkonety z czasów wojen z kozakami,
    - muszkiety i pistolety,
    - w przygotowaniu pokaz wielkiej kolumbryny z czasów "potopu szwedzkiego" wraz z zaprzęgiem artyleryjskim.
  - *turnieje łucznicze i kusznicze,*
  - *średniowieczny wymiar sprawiedliwości,*
  - *narzędzia kar i tortur w szczególności:*
    - maski hańby,
    - dyby, kajdany,
    - pasy cnoty.

Sandomierz – Perła Regionu

Sandomierz uważany jest za perłę Ziemi Świętokrzyskiej. Miasto przyciąga swoim niezwykłym klimatem i pięknymi zabytkami.

Stare Miasto posiada szczególną wartość i należy do najpiękniejszych i najlepiej zachowanych zespołów staromiejskich w Polsce. Charakterystyczne dominanty to gotycko - renesansowa bryła ratusza, Brama Opatowska, sylwetka gotyckiej katedry z barokowym szczytem i neogotycką sygnaturą, gotycki Dom Długosza z wysokim dachem, kościół św. Ducha z wysokim barokowym szczytem, Collegium Gostmianum z attyką, kamienica Oleśnickich, Synagoga zwieńczona łamanym dachem z XVII wieku oraz silnie eksponowany na wzgórzu Zamek Kazimierzowski.

Drugim wyróżniającym się w strukturze przestrzennej zespołem są tzw. Wzgórza Staromiejskie położone po zachodniej stronie Starego Miasta, oddzielone od niego głębokim wąwozem Piszczele. Główną dominantą tego zespołu stanowią dwa kościoły: św. Jakuba - późno romańska ceglana bazylika dominikańska oraz św. Pawła - niewielki kościół gotycki. Zabytki łączy wąwóz Królowej Jadwigi.

Od strony północnej zespół Starego Miasta dotyka bezpośrednio tzw. Starego Przedmieścia to jest Przedmieścia Opatowskiego i Zawichojskiego, stanowiącego dziś jedną całość, a którego centralnym punktem jest podłużny plac o częściowo samorodnym a częściowo barokowym rozplanowaniu z dominującym od strony północnej barokowym zespołem klasztoru benedyktynek (obecnie seminarium duchowne), z kościołem św. Michała i związanymi z klasztorem drobnymi obiektami architektonicznymi. Stronę południową ograniczają pozostałości murów miejskich z Bramą Opatowską, zaś od strony zachodniej plac zamyka niewielki zespół mieszkalny, ukształtowany w XIX wieku i okresie dwudziestolecia międzywojennego, za którym wznosi się zespół poreformatorski św. Józefa, przylegający do XIX-wiecznego parku miejskiego.

Stare Miasto, usytuowane na Wysokiej Skarpie Wiślanej, pełnej wąwozów, parowów i jarów, pozwala na oglądanie panoramy miasta z bardzo dużej części doliny Wisły, w tym z wielu punktów prawobrzeżnej części miasta, z korony wału wiślanego, z drogi prowadzącej z Tarnobrzega oraz z mostu na Wiśle.

Od strony północno-wschodniej, krajobraz Skarpy Wiślanej uzupełnia osobliwość przyrodnicza, jaką stanowią Góry Pieprzowe. Rezerwat stepowy, o pow. 18 ha, rozciągający się nad doliną Wisły.

Niezwykłą atrakcją Sandomierza jest żegluga śródlądowa na Wiśle, na której ofertę składają się:

- rejsy spacerowe - widok na panoramę Sandomierza
- dłuższe rejsy z organizacją ogniska
- żegluga z Sandomierza do Baranowa Sandomierskiego lub Zawichostu
- imprezy okolicznościowe.

Zespół Pałacowy w Kurozwałkach

Pałac w Kurozwałkach, zwany także małym Wawelem, to rezydencja stanowiąca dzisiaj wymieszanie różnych stylów architektonicznych sięgająca sześciu stuleci. Znajduje się tutaj pamiętający średniowiecze, otoczony fosą zamek, z pięknym krużgankowym dziedzińcem i późnobarokową fasadą, dwa XVIII-wieczne pawilony oraz park krajobrazowy, tworząc jeden z najcenniejszych kompleksów zabytkowych w Polsce.

W zabytkowych wnętrzach znajduje się pensjonat, sale konferencyjne oraz restauracja. Główną atrakcją jest jedyna w Polsce hodowla bizonów amerykańskich oraz mini zoo. Można tutaj także pojeździć konno, bryczką oraz zorganizować sobie wycieczki rowerowe po pięknej okolicy. Na życzenie turystów organizowane są gry w paintball, pokazy walk rycerskich, artylerii i tańców dawnych oraz inne atrakcje.

Oferta Centrum Informacji Turystycznej i Klubu "Bałtek" z Bałtowa

- informacja turystyczna o Bałtowie
- organizacja wycieczek z przewodnikiem
- spływ tratwami doliną rzeki Kamiennej
- wypożyczalnia kajaków
- organizacja imprez turystycznych, integracyjnych i sportowych.

Ogród na Rozstajach

Do wyjątkowych atrakcji turystycznych województwa świętokrzyskiego należy Ogród na Rozstajach w miejscowości Młodzawy Małe w powiecie pińczowskim. Ogród jest położony na dwóch poziomach, połączony wysokim wodospadem. Powstał w 1993 r., zajmuje powierzchnię 1 ha i jest w ciągłej rozbudowie. Sąsiedztwo starych 80- i 100-letnich drzew sprawia jednak, że ogród wydaje się być znacznie starszy niż jest w rzeczywistości. Obecnie, na skutek inspiracji pomysłami zwiedzających powstaje na terenie ogrodu kawiarenka, umożliwiająca dłuższe obcowanie z urzekającą przyrodą. Niezależnie właściciel posiada szereg innych pomysłów na dalsze zagospodarowanie obszaru.

Przechadzka po ogrodzie, wśród drzew, krzewów, kwiatów przenosi przybysza w zaczarowany świat przyrody, w zupełnie inny wymiar. Wielość ich kształtów, barw oraz zapachów poraża i sprawia, iż ów magiczny obszar odgradza zwiedzających od wszystkich niedoskonałości codzienności. Na myśl przychodzi "tajemniczy ogród", posiadający magiczną moc.

Wśród dużej różnorodności roślin można również zobaczyć ptaki ozdobne, które doskonale harmonizują z otoczeniem. Ogród został zaprojektowany i wykonany przez właściciela pana Tadeusza Kurczyńkę, który jest pasjonatem. Zwiedzać go można od kwietnia do listopada w soboty, niedziele i święta od 9 do 19 h.

Zamek w Sobkowie

Zamek w Sobkowie - zespół fortalicji - mury obronne z trzema basztami z XVI w. oraz ruina pałacu z ok. 1770 r. Zamek został wzniesiony w roku 1563, na miejscu zniszczonego przez pożar drewnianego dworu, przez Stanisława Sobka z Sulejowa, starostę małopolskiego i podskarbiego wielkiego koronnego. Zamek jest murowany, o wyraźnych cechach obronnych. Renesansowe fortalicjum składało się z obwodu murów zamykających powierzchnię o wymiarach 129x85 metrów. Do istniejącego budynku dostawiono trójskrzydłowy mur, w naroża, którego wkomponowano trzy pięcioboczne baszty typu puntone. Były to budowle jednopiętrowe, w których dolna kondygnacja posiadała strzelnice kluczowe, górną zaś wyposażono w kwadratowe okna, a być może również loggie. Obronne baszty flankowały podejście do bramy wiodącej pod okazałym portalem z różowego piaskowca. W południowo-wschodniej części założenia miejsce baszty zajął przystosowany do wprowadzenia małych armat półbastion (prawdopodobnie okres jego powstania to początek XVII wieku). Od strony wschodniej fortalicja nie posiadała muru - ochronę zapewniała jej drewniana palisada, półbastion oraz przepływająca nieopodal rzeka Nida.

Po śmierci Stanisława Sobka obronna siedziba przeszła w ręce rodziny Drohojowskich. W okresie późniejszym dwór często zmieniał właścicieli, należał między innymi do Wielopolskich, Sarbiewskich i Myszkowskich. W roku 1725 kupili go Szaniawscy i wówczas jeden z przedstawicieli rodu, Stanisław Szaniawski w centralnej części założenia wznosił okazałą barokowo-klasycystyczną willę z charakterystycznym portalem kolumnowym. W pierwszej połowie XIX stulecia fortalicja stała się własnością rodziny Dobrosławskich. Od końca XIX wieku cała rezydencja popadała stopniowo w ruinę. Zniszczeniu uległa w 1915 roku w wyniku działań wojennych - niemal całkowicie spłonęła.

W stanie obecnym zabytkowe fortalicjum to częściowo odrestaurowana ruina, zaadaptowana i wykorzystana, jako atrakcja turystyczna, w której działa bractwo rycerskie zapraszające gości na liczne imprezy. Nowi właściciele odnowili wschodnią basztę i wjazd, odbudowali stajnie, w dawnych budynkach urządzili restaurację ze stylowo przystrojoną salą balową. Nad bramą wjazdową i obok pałacu umieszczono armaty, jako nawiązanie do dawnej funkcji dworu obronnego. Na dziedzińcu znajduje się odnowiona studnia, ptaszniki i maneże, na których można pojeździć konno. Na turystów czekają atrakcje w postaci przejazdów bryczką, udziału w pokazie walk rycerskich, teatrze rycerskim, prezentacjach starych rzemiosł czy organizowanych tutaj często ogniskach. Na rzece Nidzie można popływać gondolą, a odważni mogą samodzielnie stanąć do zabawy spływowej na "byle czym" (pierwsza impreza tego typu odbyła się 28 września 2003 roku). Na miejscu istnieje szkoła jeździecka oraz hotel dla koni.

W zabytkowych wnętrzach organizowane są przyjęcia okolicznościowe, szkolenia, konferencje i spotkania, z możliwością noclegu w zaadaptowanym na hotel pięćsetletnim skarbcu.

Klasztor Cystersów w Wąchocku

Zespół klasztorny oo. Cystersów z 1179 r. stanowi ważne ogniwo europejskiego szlaku kulturowego wytyczonego pod auspicjami Rady Europy.

Szlak Zakonu Cystersów prowadzi przez 2/3 powierzchni Polski i obejmuje 40 miejscowości. Świętokrzyski Szlak Cysterski tworzą opactwa w Jędrzejowie, Koprzywnicy i Wąchocku. W odległości kilkudziesięciu kilometrów od siebie znajdują się wyjątkowo cenne romańskie budowle z początków architektury sakralnej w Polsce

Inicjatorem budowy klasztoru cystersów w Wąchocku był biskup krakowski Betko (Gedeon, 1166-1185). Klasztor był budowany w latach 1211-1237 i jest jednym z najpiękniejszych przykładów architektury romańskiej w Polsce. Prawdopodobnie budowniczym opactwa był Włoch Simon, na co może wskazywać inskrypcja "simon" na

zachodniej ścianie kościoła. W 1260 roku klasztor został zniszczony przez najazd tatarski, jednak dzięki wyteżonej pracy zakonników odbudowany i przywrócony do dawnej świetności.

Opactwo należy do najlepiej zachowanych zabytków romańskich w Polsce. Na szczególną uwagę zasługuje kościół późnoromański, budynki klasztorne z XIII-XVII w., z krużgankami oraz niezwykle cenny architektonicznie refektarz.

Kościół p.w. św. Floriana i Najświętszej Panny Maryji zbudowany został przed 1241 r. Jest trójnawową, czteroprzęsłową bazyliką z transeptem (nawa poprzeczna) i jednoprzęsłowym prezbiterium z bliźniaczymi prostokątnymi kaplicami po bokach. Przesła przykryte sklepieniami krzyżowo-żebrowymi. Zachowało się też wschodnie skrzydło klasztoru z zakrystią, kapitularem, dormitorium i fraternią. W skrzydle południowym najbardziej okazałą, reprezentacyjną salą jest refektarz. Z kolei Kapitularz, którego sklepienie krzyżowo-żebrowe wsparte jest na czterech kolumnach z bogato rzeźbionymi głowicami, uznawany jest za najpiękniejsze tego typu romańskie wnętrza w Polsce. W XVII wieku dobudowano w stylu barokowym elewację frontową opactwa z wysoką (30 m) wieżą pośrodku, tzw. "wieżą Rakoczego", która spełnia także rolę dzwonnicy. W dolnej części wieży jest główne wejście do klasztoru z renesansowym portalem i łacińskim napisem TUTESIRECTE (bezpiecznie, jeśli uczciwie) oraz datą 1643.

W klasztorze znajduje się bardzo interesujące Muzeum Ojców Cystersów, warte obejrzenia ze względu na zgromadzone w nim cenne historyczne pamiątki z okresu zrywów niepodległościowych na terenie Kielecczyzny z okresu powstania styczniowego i II wojny światowej. Przez teren klasztoru przewijały się oddziały powstańcze z 1863 r. gen. Langiewicza i Czachowskiego. W okresie II wojny światowej oddziały majora Hubala oraz partyzanci "Ponurego" i "Nurta" także często korzystali z pomocy braci zakonnych. To tutaj odbył się pogrzeb majora Jana Piwnika "Ponurego" w 1988 roku, którego prochy sprowadzono z Nowogródzczyzny po kilkunastu latach starań. W większości są to zbiory wybitnego kolekcjonera ks. Ślusarczyka.

Wybrane Zabytki Techniki

Muzeum Przyrody i Techniki- Ekomuzeum im. Jana Pazdura w Starachowicach

Na terenie Muzeum obejmującym obszar historycznego Zespołu Wielkopieczowego można zwiedzać wyjątkowy interdyscyplinarny park tematyczny. Znajduje się tu zrekonstruowana osada hutnicza, obrazująca proces wytapiania żelaza w starożytnych piecach dymarskich. Zobaczyć można starożytny krajobraz Okręgu Przemysłowego. Zachowane budowle architektoniczne oraz tarasowy układ technologiczny huty z 1841 r. obrazuje wielkość zakładu działającego w Staszicowskim kompleksie "ciągłych zakładów fabryk żelaza na rzece Kamiennej".

Najcenniejszym obiektem na terenie Muzeum jest, pochodzący z 1899 r., Wielki Piec z jedynym zachowanym w Europie kompletnym ciągiem technologicznym związanym z procesem wytopu surówki oraz jedna z największych na świecie maszyna parowa o poziomym układzie tłoków.

Muzeum prezentuje również tradycje przemysłowe Starachowic związane z produkcją samochodów ciężarowych STAR. Najchętniej oglądanymi eksponatami są: terenowy Star 266, który uczestniczył w X Jubileuszowym Rajdzie Paryż-Dakar oraz Star 660 M2, którego podwozie jest analogiczne do papieskiego papa mobile z 1979 r. Prezentowane są także najstarsze modele Stara 20 i 25 oraz przedwojenne zabytki produkcji zbrojeniowej.

W poprzemysłowej hali kotłowni można oglądać zbiory paleontologiczne, które są unikalnym w skali światowej świadectwem różnorodności fauny kręgowców lądowych z wczesnego triasu sprzed ok. 245 mln lat. Znajdziemy tu w kamiennych blokach tropy

gadów ssakokształtnych - terapsydów oraz gadów naczelnych - archeozauromorfów. Muzeum prezentuje również niezwykle cenne tropy dinozaurów z okresu jurajskiego. O wyjątkowym charakterze skamieniałości decyduje ich wiek, wielkość oraz stan zachowania.

Rozległy 8 hektarowy teren Muzeum zdobią rzeźby studentów Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, a w otoczeniu Wielkiego Pieca, w wydzielonych enklawach przyrodniczych królują rzadkie i chronione gatunki ślimaków lądowych.

W Muzeum odbywają się cieszące się dużą popularnością wśród zwiedzających imprezy:

- Piknik archeologiczny "Żelazne korzenie",
- "Jarmark u Starzecha".

Zabytkowy Zakład Hutniczy w Maleńcu

Ponad 200-letni Zabytkowy Zakład Hutniczy w Maleńcu jest unikalnym w skali europejskiej zabytkiem techniki z zachowanym pełnym cyklem walcowni blachy i wytwarzania z niej narzędzi gospodarczych. Zabytkowy park maszynowy, stare technologie, forma przestrzenna Zespołu Walcowni i Gwoździarni z układem hydroenergetycznym na rzece Czarnej, wtopiony w naturalny krajobraz koneckiej wsi, są niepowtarzalne i jedyne tego rodzaju w Europie.

Zakład powstał dzięki inicjatywie Kasztelana Łukowskiego Jacka Jezierskiego w 1784 roku i funkcjonował nieprzerwanie do 1967 r. Na dzień 15 lipca 1787 roku notowana jest w nim wizyta króla Stanisława Augusta Poniatowskiego.

Obiekt w całości przetrzymał działania wojenne i próbę czasu. Szczególną rolę w ratowaniu go odgrywa coroczna obecność studentów Politechniki Śląskiej, którzy od 36 lat sprawują społeczną opiekę nad zabytkiem.

Obiekt można zwiedzać codziennie od świtu do zmroku. Jest to możliwe dzięki nabyciu Zabytkowego Zakładu Hutniczego w Maleńcu przez Powiat Konecki i utworzeniu tam samorządowej instytucji kultury, której pracownicy udostępniają obiekt dla zwiedzających.

Dreszcz emocji podczas uruchamiania pięciometrowego, wykonanego w całości z drewna, koła wodnego oraz maszyn w hali gwoździarni i szpadlarni udziela się wszystkim w czasie odbywających się tam różnych imprez plenerowych, z których najważniejsze to „Kuznice Koneckie” oraz „Święto Hodowców Ryb”.

Muzeum Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego w Sielpi Wielkiej

Muzeum Zagłębia Staropolskiego mieści się przy dawnej walcowni i pudlingarni (zakład przerabiający surówkę wielkopieczową na żelazo kowalne). W latach 1821-1831 wybudowano - staraniem Staszica - spiętrzenie rzeki Czarnej Koneckiej, kanał, budynek administracyjny i budynki gospodarcze. Po Powstaniu Listopadowym w latach 1835-1841 Bank Polski dokończył budowę jednego z największych zakładów przemysłowych Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego, który był czynny do 1921 roku. W 1934 r. uznany za zabytek sztuki inżynierskiej został przejęty przez Muzeum Techniki, które urządziło w nim oddział poświęcony górnictwu i hutnictwu Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego. Ograbiony przez Niemców, reaktywowany został w 1956 roku jako Oddział Muzeum Techniki NOT z Warszawy. Gromadzono tu maszyny i urządzenia wycofane z zakładów pracy. Do najcenniejszych eksponatów należy ocalałe w czasie wojny olbrzymie metalowe koło wodne o średnicy 8 m, wiele unikatowych maszyn i urządzeń, m.in. kolekcja pierwszych obrabiarek importowanych z Anglii do dawnego zakładu w Białogonie (dziś dzielnica Kielc) oraz wyrobów żelaznych o charakterze artystyczno-pamiętkarskim i użytkowym. Zachowało się ujęcie wody, groble, upusty, kanały (częściowo podziemne), hale produkcyjne, suszarnie

drewna, portiernie, budynek szkolny, ruiny: budynku administracyjnego i gospodarczych oraz dawne osiedle fabryczne (29 domów murowanych).

Kuźnica wodna w Starej Kuźnicy

W drewnianym budynku dawnej kuźnicy z XIX wieku mieści się placówka Muzeum Techniki NOT w Warszawie. Muzeum to unikatowy zabytek dawnej techniki z wyposażeniem zbliżonym do licznych kuźnic wodnych czynnych od XVI-XVIII w. na terenach Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego. Można zobaczyć tu zachowane urządzenia pietrzące ze stawidłami doprowadzającymi wodę do nasiębnego koła wodnego poruszającego urządzenia.

Wewnątrz znajduje się duży młot naciskowy, uderzający rytmicznie w kowadło przy normalnym stanie wody ok. 60 razy na minutę, drewniane miechy skrzynkowe doprowadzające powietrze do pieca grzewczego, kamienny toczak do ostrzenia wyprodukowanych narzędzi i stare narzędzia kowalskie.

Czynna od 1957 roku kuźnica produkowała narzędzia rolnicze i gospodarcze. Obiekt można uruchamiać dla celów poglądowych. Można tu też spokojnie odpocząć nad odtworzonym zbiornikiem wodnym o powierzchni 2,4 ha.

Sanktuarium w Kalkowie - Godowie

Sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej Królowej Polski Pani Świętokrzyskiej jest ważnym ośrodkiem kultu maryjnego i cieszy się bardzo dużą popularnością wśród pielgrzymów i turystów z kraju i zza granicy.

Wielki kompleks obiektów sakralnych znajdujących się na powierzchni 9 ha, wśród których wyróżniają się: Świętokrzyska Głgota - 33-metrowa budowla - Panteon Męczeństwa Narodu Polskiego, dwupoziomowy Kościół Parafialny, Droga Krzyżowa, Droga Betlejemska, Kaplice Różańcowe, Kaplica Piety, Dom Jana Pawła II, figura Matki Bożej z białym orłem w koronie u stóp, w otoczeniu różańca ułożonego w kontury mapy Polski, Dom Pielgrzyma, ruchome Misterium Męki Pańskiej, dzwonnica oraz Panorama Świętokrzyska. Znajduje się tutaj m.in. eksponowany w specjalnej amfiteatralnej sali, obraz "Polonia" o wym. 12 x 3m, stworzony w latach 1926 - 1938 przez Antoniego Tańskiego - przedstawia 400 czołowych postaci z historii Polski.

Sanktuarium powstało w 1989 r. z inicjatywy ks. Czesława Wala i ks. Kazimierza Janczara, wg projektu ks. Cz. Wala – kustosza i opiekuna. Każdego roku w soboty poprzedzające imieniny ks. Jerzego Popiełuszki oraz rocznicę jego śmierci odbywają się nabożeństwa w formie czuwań, procesji i pielgrzymek.

"Szkoła Wrażliwości" we wsi Wiączka k. Bodzentyna

"Szkołę Wrażliwości" tworzy kilka gospodarstw agroturystycznych, które aktywnie ze sobą współpracują i funkcjonują jako "wioska turystyczna". Gospodarstwa tworzą wspólną ofertę dla przybywających gości, a przypadku przyjmowania większych grup stosują system podziału między gospodarstwami (zakwaterowanie, wyżywienie, warsztaty artystyczne).

Gospodarze wspólnie biorą udział w targach turystycznych, prowadzą razem działania promocyjne. Organizują na własnym terenie imprezy kulturalne np. "Sobótka na Wiączce" czy "Jesień w Kapkazach".

Poniżej przedstawiono przykładową ofertę pobytu w Wiączce, którą gospodarstwa przygotowały na targi turystyczne "Tour Salon 2005" w Poznaniu.

Zielone Szkoły w Kapkaczach

Noclegi	Wyżywienie	Warsztaty
Gospodarstwo agroturystyczne Jadwiga Dulęba (grupa do 10 osób)	Gospodarstwo agroturystyczne Jadwiga Dulęba "Polska Kuchnia" (np. bigos, schabowy, gołąbki etc.)	Gospodarstwo agroturystyczne Jadwiga Dulęba "Warsztaty z zakresu kuchni polskiej, czyli jak przygotować polski obiad"
Gospodarstwo agroturystyczne Ewa Skowerska (grupa do 10 osób)	Gospodarstwo agroturystyczne Ewa Skowerska "Obiad z ogniska" (np. zupa gotowana w kotle na ognisku, pieczone ziemniaki, itp.) – obiad samodzielnie przygotowuje młodzież	Gospodarstwo agroturystyczne Ewa Skowerska Warsztaty ceramiczne, połączone z przygotowaniem herbaty ziołowej: 1. wyprawa po glinę, 2. wyrób naczyń użytkowych, 3. wyprawa po zioła i przygotowanie z nich herbaty ziołowej, 4. wspólna konsumpcja przygotowanej herbaty we własnoręcznie wykonanych naczyniach. Warsztaty teatralne: 1. przedstawienie w wykonaniu miejscowej młodzieży i gospodarzy pod kierownictwem Ewy Skowerskiej, 2. przygotowanie spektaklu przez gości (2 dni), 3. wystawienie spektaklu, 4. integracyjna zabawa z lokalną młodzieżą – ognisko.
Gospodarstwo agroturystyczne Teresa Barwicka (grupa do 10 osób)	Gospodarstwo agroturystyczne Teresa Barwicka "Dary Matki Ziemi" Żywność z ekologicznych upraw gospodarstwa (np. kotlet z pokrzywy, zasmażany czarny bez, pasztet z selera, zupa z pokrzywy etc.)	Gospodarstwo agroturystyczne Teresa Barwicka Warsztaty "Kuchnia inaczej" Przygotowywanie potraw nietypowych, wykonanych z produktów nie używanych w tradycyjnej kuchni
	Gospodarstwo agroturystyczne Grażyna Śniowska "Chłopskie Jadło" (połączone z warsztatami wypieku chleba "Od ziarenka do bochenka", oraz warsztatami w gospodarstwie – nauka dojenia krowy, wyrobu masła, śmietany i serów)	Gospodarstwo agroturystyczne Grażyna Śniowska Warsztaty "Życie na wsi": 1. praca ze zwierzętami domowymi, 2. nauka dojenia krowy, 3. nauka wyrobu masła, śmietany i serów, 4. prace w polu (w zależności od pory roku, np. wykopki, orka etc.) Warsztaty "Od ziarenka do bochenka" - proces powstawania chleba
Maciej Karpiela Warsztaty kowalstwa artystycznego Wybrani uczestnicy mają możliwość sami wykonać proste przedmioty		
Inne warsztaty i zajęcia: 1. Warsztaty przyrodnicze "Świętokrzyski Park Narodowy" – nauka rozpoznawania roślin i ptaków. 2. Rajd – G. Bukowa bądź inne zakątki ŚPN. 3. Grzybobranie. 4. Rajd „Ścieżki natury" - słuchanie odgłosów natury, obcowanie z przyrodą etc. 5. Foto-safari.		
Uwagi: Śniadania i kolacje spożywane są u gospodarzy, u których grupa nocuje. Istnieje możliwość modyfikowania programu i dostosowania ich dla potrzeb różnych grup.		

Gospodarstwa realizują również projekt pt. "Ścieżki natury", który został dofinansowany przez Fundację "Partnerstwo dla Środowiska". Zakłada on stworzenie wspólnie przez mieszkańców wsi szlaku tematycznego, na którym rolę przewodników pełnią gospodarze. Na szlaku leżą poszczególne gospodarstwa agroturystyczne, które organizują m.in.: warsztaty ceramiczne, pokaz wypieku chleba, wycieczki przyrodnicze (zwiedzanie miejsc przyrodnicze, słuchanie odgłosów natury etc.).

4.4. Analiza dostępności komunikacyjnej.

Dostępność komunikacyjna wpływa bezpośrednio na stopień ruchu turystycznego obszaru, a możliwość skorzystania z różnych rodzajów transportu ułatwia turystom zaplanowanie podróży i staje się istotnym kryterium przy jej planowaniu.

Na dostępność komunikacyjną składa się przede wszystkim sieć dróg kolejowych i kołowych, częstotliwość połączeń kolejowych i autobusowych PKS utrzymywanych z innymi miastami oraz bliskość lotnisk. Dostępność komunikacyjna jest elementem kluczowym z punktu widzenia możliwości rozwoju turystyki. Oczywistym jest, że turystom zależy na jak najszybszym i bezpiecznym dotarciu do miejsca przeznaczenia.

Główna sieć i węzły komunikacyjne Regionu

Województwo świętokrzyskie znajduje się poza bezpośrednim zasięgiem paneuropejskich korytarzy transportowych, które przebiegają w niedalekiej od niego odległości. Pomimo takiego usytuowania przez obszar województwa przechodzą dwie drogowe trasy europejskie: E-77 Gdańsk — Warszawa — Kielce — Kraków — Chyżne (Budapeszt), oraz E-371 Radom — Opatów — Rzeszów — Barwinek (Bukareszt).

Region położony jest pomiędzy największymi aglomeracjami krajowymi, co powoduje rozwój turystyki tranzytowej. Istotne znaczenie dla powiązań zewnętrznych ma sieć drogowo-kolejowa województwa łącząca jego obszar z sąsiednimi węzłami komunikacyjnymi, przez które jest ono osiągalne. Węzły takie jak: Warszawa, Łódź, Katowice, Kraków położone są na przecięciu paneuropejskich korytarzy transportowych, z których może być przyciągany ruch międzynarodowy.

Obecnie do najważniejszych elementów sieci komunikacyjnej należą:

- Droga krajowa nr 7 (E-77) Gdańsk — Warszawa — Kielce — Kraków — Chyżne doprowadzająca ruch z aglomeracji Trójmiasta, Warszawy i Krakowa oraz ruch międzynarodowy w układzie północ — południe.
- Droga krajowa nr 74 (Łódź) Sulejów — Kielce — Kraśnik — Zamość i dalej na Ukrainę.
- Droga krajowa nr 78 gr. państwa — Gliwice — Siewierz — Jędrzejów — Chmielnik.
- Droga krajowa nr 9 (E-371) Radom — Opatów — Rzeszów — Barwinek i dalej na Bałkany.
- Linia kolejowa znaczenia państwowego nr 8 Warszawa — Kielce — Kraków.
- Linia kolejowa znaczenia państwowego nr 61 Kielce — Częstochowa.
- Linia kolejowa nr 25 Łódź — Dębica.

Duże znaczenie gospodarcze dla obsługi obszaru województwa mają jeszcze drogi krajowe:

- nr 73 Wiśniówka — Kielce — Tarnów — Krosno — Jasło,
- nr 77 Lipnik — Sandomierz — Stalowa Wola — Przemyśl,
- nr 79 (Nadwiślanka) Warszawa — Sandomierz — Kraków — Bytom,

- nr 42 Namysłów — Radomsko — Końskie — Skarżysko-Kam. — Starachowice — Rudnik (połączenie z drogą nr 9).

Drogami wojewódzkimi mającymi większe znaczenie dla obsługi ruchu turystycznego są drogi:

- nr 745 Dąbrowa — Masłów — Radlin,
- nr 750 Ćmińsk — Barcza,
- nr 751 Suchedniów — Bodzentyn — Nowa Słupia — Ostrowiec Świętokrzyski,
- nr 752 Górno — Św. Katarzyna — Bodzentyn — Rzepin II (Starachowice),
- nr 753 Wola Jachowa — Bieliny — Nowa Słupia,
- nr 754 Ostrowiec Św, Czekarzewice — Solec nad Wisłą,
- nr 756 Starachowice — Nowa Słupia — Łągów — Raków — Szydłów — Stopnica (planowane przedłużenie jej do Solca-Zdroju),
- nr 758 Iwaniska — Klimontów — Koprzywnica rz. Wisła (Tarnobrzeg),
- nr 764 Kielce — Daleszyce — Raków — Staszów — Połaniec.

Wymienione drogi wojewódzkie obciążone są niewielkim ruchem, zwłaszcza samochodów ciężarowych, co sprzyja obsłudze ruchu turystycznego.

Główne ośrodki miejskie Regionu łączy rozbudowana sieć komunikacyjna, zaś one same stanowią ważniejsze węzły komunikacyjne. Są to:

- Węzeł kielecki znaczenia krajowego, z którego wychodzą 4 linie kolejowe; przebiegają tędy drogi krajowe nr 7, 73, 74; wychodzi 5 dróg wojewódzkich i 7 powiatowych; w pobliskim Masłowie znajduje się lotnisko.
- Węzeł skarżyski znaczenia międzyregionalnego leżący na skrzyżowaniu linii kolejowych Warszawa — Kielce i Łódź — Dębica oraz dróg krajowych nr 7 i 74.
- Węzeł jędrzejowski znaczenia międzyregionalnego w skład, którego wchodzi linia kolejowa nr 8 Warszawa — Kraków, drogi krajowe nr 7 i 78 oraz drogi wojewódzkie nr 728 i nr 768.
- Węzeł sandomierski znaczenia międzyregionalnego, przez który przechodzi linia kolejowa Łódź — Dębica; drogi krajowe nr 77, 79; wojewódzkie 723, 777.
- Węzeł opatowski znaczenia międzyregionalnego, który wiąże drogi krajowe nr 9, 74 oraz wojewódzką nr 757 Opatów — Staszów — Stopnica.
- Węzeł ostrowiecki znaczenia międzyregionalnego, przez który przechodzi linia kolejowa nr 25 Łódź — Dębica oraz drogi; krajowa nr 9; wojewódzkie nr 751, 754, 755.

Węzły: skarżyski, ostrowiecki, sandomierski, jędrzejowski są "bramami wjazdowymi" na obszar województwa, a kielecki i opatowski węzłami rozrządowymi, kierującymi ruch między innymi na trasy turystyczne.

Komunikacja autobusowa

Przy występującej tendencji likwidowania nierentownych połączeń kolejowych coraz bardziej dynamicznie rozwija się komunikacja autobusowa, zwłaszcza przewoźników prywatnych. Dotychczasowy monopolista w przewozach pasażerskich — PKS, przy spadającej liczbie połączeń na mniej rentownych liniach lokalnych, utrzymał, a nawet rozwinął sieć połączeń dalekobieżnych autobusami ekspresowymi, pośpieszonymi i przyspieszonymi. Obok PKS-ów, pojawili się przewoźnicy oferujący autobusy wyższych standardów, lepiej przystosowane do pokonywania dłuższych dystansów. Miasta mające największą liczbą połączeń z dużymi ośrodkami miejskimi to: Kielce, Ostrowiec

Świętokrzyski, Sandomierz, Busko-Zdrój, Skarżysko-Kamienna, Starachowice, Jędrzejów, Opatów, Końskie, Włoszczowa, Staszów i Pińczów.

Ilość połączeń lokalnych obsługujących poszczególne węzły komunikacyjne jest imponująca. Stało się tak, dlatego że w ostatnich kilku latach rozwinęły się połączenia liniami mikrobusowymi o bardzo dużej częstotliwości. Największym węzłem komunikacyjnym z uwagi na wielkość miasta i otaczającego go powiatu są Kielce. Węzeł ten pod względem ilości połączeń wielokrotnie przewyższa pozostałe węzły powiatowe i większe gminne. Ilość par połączeń na dobę na terenach bezpośrednio przyległych do Kielc waha się od 100 do 330, a na obrzeżach obszaru z reguły przekracza 50 par połączeń. Najbardziej obciążone linie komunikacyjne wychodzące z Kielc tworzą duże węzły rozprowadzające ruch w: Miedzianej Górze, Piekoszowie, Morawicy, Chęcinach i Daleszycach.

Obok Kielc obszarami o dużym ruchu jest pozostała część Aglomeracji Staropolskiej rozciągająca się od Końskich do Ożarowa i połączona z Kielcami pasem terenu zurbanizowanego, gdzie występują duże potoki pasażerów. W rejonie Skarżyska Kamiennej i Końskich, ilość połączeń przekracza 100 par, a na pozostałym obszarze przekracza 50 par na dobę. Największymi węzłami komunikacyjnymi są tu: Ostrowiec Świętokrzyski, Skarżysko-Kamienna, Końskie, Stąporków, Suchedniów, Bliżyn i Starachowice.

Pozostałe skupiska, gdzie występuje duża ilość publicznej komunikacji samochodowej wiążą się z ośrodkami powiatowymi. Wielkość ruchu zależy od rangi ośrodka i obszaru, jaki on obsługuje. Do ośrodków generujących większy ruch należą: Busko-Zdrój i Sandomierz, Opatów, Staszów, Pińczów. Pozostałe ośrodki powiatowe i większe gminne, stanowią węzły o wielkości 100–240 par połączeń na dobę. Odcinki linii komunikacyjnych, gdzie ilość połączeń przekracza 50 par, znajdują się w pobliżu ww. węzłów komunikacyjnych oraz pomiędzy Stopnicą, Buskiem i Chmielnikiem, Buskiem a Pińczowem, Zawichostem a Sandomierzem.

Do pozostałych ośrodków gminnych położonych w atrakcyjnych turystycznie rejonach, gdzie występuje duża ilość połączeń należą: Bodzentyn, Daleszyce, Nowa Słupia, Łągow.

Komunikacja kolejowa

Komunikacja kolejowa w przeciwieństwie do autobusowej jest znacznie mniej rozwinięta. W ostatniej dekadzie znacznie ograniczono połączenia dalekobieżne pociągami pośpieszными oraz zlikwidowano część połączeń na liniach regionalnych. Standard usług kolejowych jest relatywnie niewielki. W ofercie PKP jest jedynie jedno połączenie pociągiem ekspresowym (Kielce — Gdynia). Brak jest połączeń Inter-City.

Pomimo tych ograniczeń Kielce mają połączenia kolejowe pociągami pośpieszными i osobowymi z wieloma miastami kraju. Docelowe stacje kolejowe pociągów pośpiesznych, odjeżdżających ze stacji Kielce obejmują 16 miast. Są to: Warszawa, Kraków, Lublin, Katowice, Bielsko-Biała, Wrocław, Jelenia Góra, Zakopane, Krynica, Gdynia, Świnoujście, Hel, Kołobrzeg, Olsztyn, Dęblin, Suwałki. Część połączeń do miast położonych na obszarach turystycznych funkcjonuje jedynie w sezonie wakacyjnym (od 01.05 do 31.08).

Każdego dnia ze stacji Kielce wyrusza 67 pociągów pasażerskich pośpiesznych i osobowych, które obsługują obszary województwa, w tym tereny turystyczne.

Dla turystyki największe znaczenie mają odcinki linii kolejowych przebiegające przez Góry Świętokrzyskie oraz przez dolinę rzeki Kamiennej. Są to następujące odcinki linii kolejowych:

- Skarżysko-Kamienna — Kielce — Sobków (10 połączeń dziennie),
- Końskie — Skarżysko-Kamienna — Ostrowiec Świętokrzyski — Ćmielów (6 połączeń dziennie).

Do najbardziej atrakcyjnie położonych stacji i przystanków kolejowych należą:

- Suchedniów, gdzie w pobliżu stacji znajduje się zbiornik wodny, a w nieodległych Mostkach drugi zbiornik i ogromne kompleksy leśne z licznymi pamiątkami walk wyzwoleniczych,
- Zagnańsk, miejscowość z tradycjami turystycznymi sięgającymi lat 20-tych ubiegłego stulecia,
- Kostomłoty, Wierna, Wąsosz — przystanki kolejowe położone wśród lasów — miejsca wypadu "grzybiarzy",
- Słowik, w niedalekiej odległości od tego przystanku przebiegają szlaki turystyki pieszej,
- Sobków, punkt w dolinie rzeki Nidy (raj wędkarzy),
- Czarna, w pobliżu zbiornika wodnego i prewentorium dla dzieci (leczenie klimatyczne),
- Wąchock, z atrakcyjnym sąsiedztwem Pałacu Schoenbergów i zbiornika wodnego, a także opactwa Cystersów,
- Brody Iłżeckie, stacja położona nad dużym zbiornikiem wodnym.

Komunikacja lotnicza

Lotnisko w Masłowie jest lotniskiem małym i słabo wyposażonym, nie jest w stanie obsługiwać ruchu pasażerskiego z powodu niedostatecznej długości pasa startowego, braku systemu radionawigacyjnego oraz problemów z odprawą celno-paszportową. Przyjmuje obecnie jedynie małe samoloty czarterowe i awionetki.

Dostępność komunikacyjna – wnioski

Pomimo rozwiniętej sieci dróg kołowych województwo świętokrzyskie nie charakteryzuje się dobrą dostępnością komunikacyjną. O ile dojazd na teren województwa nie powinien stwarzać problemów, to poruszanie się po nim jest utrudnione. Stan techniczny dróg układu podstawowego nie jest zadowalający ze względu na znaczny stopień zniszczenia nawierzchni asfaltowych. Wiele odcinków dróg nie ma ponadto właściwych parametrów technicznych, odpowiadających funkcji, którą pełnią w układzie komunikacyjnym. Problem stanowią ponadto przede wszystkim drogi gminne, które w znacznej części posiadają nawierzchnie żwirowe i gruntowe, rzadko mają nawierzchnie bitumiczne.

Niewystarczająca jest także komunikacja kolejowa w Regionie. Brakuje połączeń ekspresowych i intercity z dużymi miastami w Polsce, jak również połączeń regionalnych.

Najlepiej sytuacja przedstawia się w transporcie autobusowym.

Z punktu widzenia możliwości rozwoju turystyki w województwie, ogromne znaczenie ma planowana budowa nowego lotniska pasażerskiego w okolicach Kielc, która pozwoliłaby na zintensyfikowanie ruchu turystycznego z zagranicą, jak również ruchu krajowego.

Węzłem komunikacyjnym województwa są Kielce.

4.5. Stan środowiska naturalnego³⁷.

Czystość środowiska naturalnego oraz bieżąca dbałość o jego stan są istotnymi elementami polityki oraz podejmowanych działań przez władze wojewódzkie, powiatowe

---

³⁷ Rozdział został opracowany na podstawie Raportu "Stan środowiska w województwie świętokrzyskim w roku 2003", Inspekcja ochrony środowiska, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Kielcach, Kielce 2004.

i gminne. Mają też bezpośredni wpływ na rozwój turystyki. Działania na rzecz ochrony środowiska obejmują między innymi:

- troskę o jakość wody pitnej i gospodarkę odpadami,
- oczyszczanie ścieków komunalnych,
- dbałość o stan powietrza,
- opiekę nad istniejącymi obiektami przyrody oraz jakością wód powierzchniowych.

Polityka ochrony środowiska jest w dużej mierze determinowana specyfiką województwa, a zwłaszcza bogactwem warunków naturalnych i stanem środowiska przyrodniczego. Należy stwierdzić, iż województwo świętokrzyskie jest zaliczane do najczystszych ekologicznie obszarów Polski. Ponad 66% jego powierzchni zostało poddanej prawnej ochronie przyrody.

Woda pitna

Jakość wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi reguluje Ustawa o Zbiorowym Zaopatrzeniu w Wodę i Zbiorowym Odprowadzaniu Ścieków z 7 czerwca 2001 r. oraz Rozporządzenie Ministra w sprawie warunków, jakim powinna odpowiadać woda do picia i na potrzeby gospodarcze, woda w kąpieliskach oraz zasady kontroli jakości wody przez organy Inspekcji Sanitarnej.

Mimo znacznych obszarów bezwodnych, zasoby wód podziemnych na terenie województwa świętokrzyskiego są dość duże, a wody cechują się wysoką jakością. Zdecydowana większość wód podziemnych nadaje się bezpośrednio lub po prostym uzdatnieniu do wykorzystania dla potrzeb zaopatrzenia ludności w wodę pitną i na potrzeby gospodarcze. Stąd też wody podziemne na terenie województwa świętokrzyskiego są podstawowym źródłem zaopatrzenia w wodę ludności i przemysłu.

Szacunkowe zasoby wód podziemnych województwa świętokrzyskiego wynoszą około 79 585 m³/h. Stan udokumentowanych zasobów eksploatacyjnych wód podziemnych na dzień 31 grudnia 2003 r. wynosi 60 902,24 m³/h. Przyrost zasobów eksploatacyjnych w 2003 r. wynosił 12,33 m³/h.

Uwzględniając zarówno zasięg występowania, zasobność utworów wodonośnych i jakość wód podziemnych, jak też istniejące zagrożenia i podatność wód na zanieczyszczenia wyznaczono na terenie Polski Główne Zbiorniki Wód Podziemnych (GZWP). W granicach województwa świętokrzyskiego znajduje się w całości lub w części 16 głównych zbiorników wód podziemnych (GZWP). Zbiorniki te mają bardzo duże znaczenie w zaopatrzeniu w wodę zwłaszcza aglomeracji miejskich, stąd też wymagają szczególnej ochrony. Łączna ich powierzchnia wynosi 4510 km², a zasoby dyspozycyjne szacuje się na 29 780 m³/h (A. Kleczkowski 1990 r.). Pozostałe poziomy użytkowe na terenie województwa zajmują powierzchnię 5 222 km², a obszary bezwodne - powierzchnię 3 940 km².

Z danych GUS wynika minimalny spadek poboru wody podziemnej dla zaopatrzenia ludności z 56418 tys. m³ (2002 r.) do 56400 tys. m³ w roku 2003.

Największy udział w zużyciu wody podziemnej ma miasto Kielce oraz powiaty: kielecki, starachowicki, ostrowiecki i skarżyski.

W 2003 roku badaniami monitoringowymi jakości zwykłych wód podziemnych w województwie świętokrzyskim objęto 88 sprawnych punktów sieci regionalnej i 20 punktów sieci krajowej - łącznie 108 punktów. Wykonawcą analiz chemicznych pobranych próbek wody było Centralne Laboratorium Chemiczne Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie. Na 96 punktów ujmujących użytkowe poziomy wodonośne tylko w 62 (65%) stwierdzono wodę spełniającą wymogi dla wody do picia i na potrzeby

gospodarcze. W pozostałych 34 (35%) - wodę zanieczyszczoną. W 28 punktach (29%) woda była zanieczyszczona żelazem lub manganem pochodzenia geogenicznego, w 6 punktach (6%) związkami azotu pochodzenia antropogenicznego, w 1 punkcie (1%) arsenem, w 1 (1%) fluorem, a w 3 punktach (3%) stwierdzono jej zbyt niski odczyn. Sprawa zbyt niskiego odczynu wód podziemnych oraz obecności w nich metali ciężkich i fluoru wymaga dalszych, szczegółowych badań w nawiązaniu do dłuższego ciągu obserwacji (dotychczas zanieczyszczenia nie występowały stale w tych samych punktach). Ogólnie można stwierdzić, że jakość wody w punktach monitoringowych sieci regionalnej i krajowej była lepsza niż w latach ubiegłych.

Gospodarka wodno-ściekowa

W województwie świętokrzyskim występuje duża dysproporcja pomiędzy rozwojem sieci wodociągowej i kanalizacyjnej. Na 100 km wodociągu przypada zaledwie około 17 km sieci kanalizacyjnej. Szczególnie niekorzystnie relacja ta kształtuje się na obszarach wiejskich (na 100 km sieci wodociągowej przypada 1,08 km sieci kanalizacyjnej). Stopień zwodociągowania wsi wyniósł na koniec 2002 r. 69,8%, a skanalizowania tylko 7,0%. Największe zagrożenie powodują ścieki komunalne odprowadzane bez oczyszczania bezpośrednio do wód, szczególnie w miejscowościach posiadających wodociąg, jak też wylewane z opróżnianych szamb. Rozwiązanie tego problemu będzie możliwe poprzez przyspieszenie budowy zbiorczych systemów kanalizacji.

Gospodarka odpadami

Obowiązująca od 1 października 2001 r. ustawa z 27 kwietnia 2001 r. o odpadach (Dz. U. Nr 62, poz. 628) określa sposoby postępowania z odpadami, które w efekcie mają spowodować ograniczenie ich ilości oraz zmniejszenie negatywnego oddziaływania na środowisko.

Z wytworzonej w 2003 r. ilości 1680,0 tys. Mg odpadów zaliczanych do poszczególnych grup odzyskowi poddano 71,0%, unieszkodliwiono w inny sposób niż przez składowanie - 0,7%, czasowo magazynowano na terenie zakładów z przeznaczeniem do późniejszego wykorzystania bądź unieszkodliwienia - 19,9%, a na składowiska odpadów przemysłowych lub komunalnych przekazano - 8,4%. Z ogólnej masy powstałych odpadów 0,2%, tj. 3,9 tys. Mg stanowiły odpady niebezpieczne, z których 32,6% - poddano procesom odzysku, 63,0% - unieszkodliwiono, 4,1% - tymczasowo magazynowano, natomiast 0,3% przekazano na składowiska.

W porównaniu do poprzedniego roku sprawozdawczego, zauważa się sukcesywny wzrost ilości odpadów kierowanych do odzysku. I tak biorąc pod uwagę odpady ogółem, o około 5% zwiększyło się ich wykorzystanie, natomiast unieszkodliwianie zmniejszyło się o około 1%, a unieszkodliwianie poprzez składowanie o prawie 20% kosztem odpadów czasowo magazynowanych z przeznaczeniem do wykorzystania ich w późniejszym terminie (więcej około 15%). Nieco inaczej przedstawia się bilans odpadów niebezpiecznych, a mianowicie: do odzysku przekazano około 5% mniej odpadów niż w 2002 roku, jak również mniej o 2% było magazynowanych, natomiast o 8% więcej było poddane procesom unieszkodliwiania. Sukcesywnie od kilku lat maleje ilość odpadów niebezpiecznych kierowanych na składowiska.

Największą ilość odpadów pochodzenia przemysłowego przekazano do wykorzystania w powiatach: staszowskim (37% wszystkich wykorzystanych odpadów w województwie), ostrowieckim (23%), m. Kielc (11%), kieleckim (9%), starachowickim (5%), kazimierskim, sandomierskim, pińczowskim i włoszczowskim (po około 3% w każdym). Tylko około 4% odpadów wykorzystano w pozostałych 5 powiatach.

W przypadku odpadów niebezpiecznych, wyniki analizy gospodarki odpadami w powiatach przedstawiają się następująco: największe ilości z tych odpadów wykorzystywane są przez m. Kielce (42% wszystkich wykorzystywanych w województwie) i powiaty: kielecki (20%), ostrowiecki (15%), oraz skarżyski, jędrzejowski i staszowski (po 3-5% każdy). Pozostałe osiem powiatów województwa wykorzystywało około 10% powstałych odpadów.

Składowanie odpadów przemysłowych i komunalnych

Odpady przemysłowe

Zgodnie z ustawą z dnia 27 kwietnia 2001 r. (Dz. U. Nr 62 poz. 628), która w pewnym zakresie kontynuuje zapisy poprzedniej ustawy o odpadach, w postępowaniu z odpadami powinna być przestrzegana następująca hierarchia działań: zapobieganie powstawaniu odpadów, ograniczenie ilości i uciążliwości (szkodliwości) odpadów, odzysk (wykorzystywanie odpadów), unieszkodliwianie odpadów z wyłączeniem składowania i składowanie odpadów. Unieszkodliwianie odpadów poprzez ich deponowanie na składowiskach winno być działaniem ostatecznym, po wyczerpaniu wszelkich dopuszczalnych możliwości ich wykorzystania. Wszystkie składowiska niezależnie od rodzaju składowanych odpadów, są obiektami uciążliwymi dla otoczenia, a składowiska nie posiadające żadnych lub dostatecznych zabezpieczeń, stanowią potencjalne źródła zanieczyszczenia środowiska.

Składowanie odpadów jest działaniem najmniej korzystnym w gospodarowaniu odpadami ze względu na możliwość skażenia środowiska, a także z uwagi na zajmowanie określonej przestrzeni. Dlatego też, bardzo istotna jest prawidłowa lokalizacja, odpowiednie zaprojektowanie i budowa składowisk, a następnie eksploatacja z zachowaniem reżimów gwarantujących spełnianie warunków bezpiecznego składowania.

Jak wynika z danych Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Kielcach, w 2003 r. na składowiska trafiło 141,1 tys. Mg różnego rodzaju odpadów pochodzenia przemysłowego, co stanowi 8% ogółu odpadów wytworzonych w województwie.

Wszystkie odpady przeznaczone do składowania, a są to w większości odpady inne niż niebezpieczne, gromadzone są przede wszystkim na składowiskach będących własnością wytwórców odpadów.

Na składowiskach odpadów przemysłowych, zajmujących powierzchnię 155,4 ha, w roku 2003 złożono 19,8 tys. Mg odpadów, co stanowi ok. 14% wszystkich odpadów składowanych. Od początku eksploatacji tych obiektów, na koniec roku sprawozdawczego, łącznie nagromadzono 16 724,5 tys. Mg odpadów, a największy w tym udział (84%) ma składowisko "Pióry", eksploatowane przez ELPOEKO Sp. z o.o. z siedzibą na terenie Elektrowni Połaniec - Grupa Electrabel S.A. w Połańcu. W porównaniu do 2002 r. zmniejszyła się ilość składowanych odpadów przemysłowych na składowiskach o około 207 tys. Mg na rzecz zwiększonej ilości ich magazynowania na terenie zakładu z przeznaczeniem do dalszego wykorzystania.

Do 30 czerwca 2002 r. zarządzający składowiskami odpadów byli zobowiązani, decyzjami organów ochrony środowiska (Wojewody Świętokrzyskiego lub starostów) wydawanymi na podstawie art. 33 ust. 1 Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o wprowadzeniu ustawy - Prawo ochrony środowiska, ustawy o odpadach oraz zmianie niektórych ustaw (Dz. U. Nr 100, poz. 1085 z późn. zm.), do sporządzenia przeglądów ekologicznych użytkowanych obiektów. Nie wydano takiej decyzji dla składowiska "Adamówka" Kopalni Siarki Grzybów w Rzędowie. Dla pozostałych składowisk odpadów z sektora gospodarczego przeglądy ekologiczne zostały opracowane i wykonane prawidłowo. Z przeglądów ekologicznych dla następujących składowisk: "Skarżysko-Kamienna" (Energetyki Ciepłej miasta Skarżyska-Kam.), "Pióry" i "Tursko" (ELPOEKO Sp. z o.o. w Połańcu), "Mikołajów"

(KiZChS "Siarkopol" S.A. w Grzybowie) i "Leszcze" (ZPG "Dolina Nidy" S.A. w Leszczach) wynika, że spełniają one wymogi przepisów ochrony środowiska. Dla składowiska "Gruchawka" (Elektrociepłowni Kielce S.A.) wydano decyzję zobowiązującą zarządzającego do ograniczania oddziaływania składowiska na środowisko z terminem wykonania tego obowiązku do dnia 31.12.2005 r. Zgodnie z wydanymi decyzjami zarządzający trzema składowiskami: "Skowronno" Przetwórstwa Owoców i Warzyw "Gomar" Zakład w Pińczowie, "Krzemionki" Syndyka Masy Upadłościowej Huty Ostrowiec S.A. oraz "Skarżysko-Kamienna" Zakładów Metalowych "Mesko" S.A. w Skarżysku-Kamiennej zostali zobowiązani do zamknięcia swoich obiektów. Składowisko "Skowronno" przewidziane jest do zamknięcia w terminie do 31.12.2007 r., składowisko "Krzemionki" do 31.07.2005 r., natomiast składowisko "Skarżysko-Kamienna" do 30.09.2005 r.

Zgodnie z wymogiem art. 38 Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o wprowadzeniu ustawy - Prawo ochrony środowiska, ustawy o odpadach oraz zmianie niektórych ustaw (Dz. U. nr 100, poz. 1085 z późn. zm.) decyzje zatwierdzające instrukcje eksploatacji wydane zostały dla następujących składowisk: "Gruchawka" (Elektrociepłowni Kielce), "Skarżysko-Kamienna" (Energetyki Ciepłej miasta Skarżyska-Kam.), "Skowronno" (Zakładów Przetwórstwa Owoców i Warzyw "Gomar" Zakład w Pińczowie, "Pióry" i "Tursko" (ELPOEKO Sp. z o. o. w Połańcu), "Mikołajów" (KiZChS "Siarkopol" SA. w Grzybowie) oraz "Leszcze" (Zakładów Przemysłu Gipsowego "Dolina Nidy" S.A. w Leszczach).

Odpady komunalne

Największą grupę odpadów stanowią odpady komunalne związane z codzienną egzystencją człowieka.

Zgodnie z definicją zawartą w ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. o odpadach, odpadami komunalnymi są odpady powstające w gospodarstwach domowych, a także odpady nie zawierające odpadów niebezpiecznych pochodzące od innych wytwórców odpadów, które ze względu na swój charakter lub skład są podobne do odpadów powstających w gospodarstwach domowych.

Podstawowe regulacje prawne dotyczące racjonalnej gospodarki odpadami komunalnymi wprowadza ustawa o utrzymaniu czystości i porządku w gminach z dnia 13 września 1996 r. (Dz. U. nr 132 poz. 622 z późn. zm.).

Ilość powstających odpadów zależy od poziomu konsumpcji indywidualnej oraz modelu konsumpcji i świadomości ekologicznej społeczeństwa. Istotnie zmienia się także skład odpadów. Coraz większy udział mają tworzywa sztuczne (opakowania). Wiąże się to z rosnącym zastosowaniem opakowań jednorazowego użytku, często nie podlegających biodegradacji. Przy braku skutecznego systemu gromadzenia i wykorzystywania surowców wtórnych ilość odpadów komunalnych w najbliższych latach może gwałtownie wzrastać.

W województwie świętokrzyskim, podobnie jak w Polsce, najczęściej występującym sposobem unieszkodliwiania odpadów komunalnych jest deponowanie ich na składowiskach, często nie spełniających wymagań stawianych tego typu obiektom, a tym samym stwarzających potencjalne zagrożenie dla środowiska. W wyniku biochemicznego rozkładu substancji organicznej powstają toksyczne związki, które w niezabezpieczonym składowisku bardzo łatwo wymywane są w głąb gleby i stanowią poważne zagrożenie dla środowiska gruntowo-wodnego. Ponadto powstawanie dużych ilości tych odpadów wymusza przeznaczanie znacznych powierzchni gruntów pod budowę tego typu obiektów.

Według ewidencji WIOŚ w 2003 roku w województwie świętokrzyskim eksploatowano 36 składowisk odpadów komunalnych, zajmujących łącznie powierzchnię 92,12 ha. Składowiska te najczęściej lokalizowane są na nieużytkach rolnych i leśnych, w różnego rodzaju wyrobiskach piasku, żwiru bądź w wąwozach i jarach.

Spośród 36 zarządzających składowiskami na terenie województwa 35 zarządzających zostało zobligowanych decyzjami organów ochrony środowiska (Wojewody Świętokrzyskiego lub starostów) do sporządzenia przeglądu ekologicznego wymaganego zgodnie z art. 33 ust. 1 Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o wprowadzeniu ustawy - Prawo ochrony środowiska, ustawy o odpadach oraz zmianie niektórych ustaw (Dz. U. nr 100, poz. 1085 z późn. zm.). Nie został objęty tym przeglądem zarządzający składowiskiem w Koprzywnicy. Mimo wydanych decyzji trzy składowiska: "Bejsce" gm. Bejsce, "Chwalibogowice" gm. Opatowiec i "Wólka Tarłowska" gm. Tarłów nadal nie posiadają opracowanych przeglądów ekologicznych. Na terenie województwa funkcjonują 3 składowiska odpadów komunalnych, które spełniają wymogi ochrony środowiska zgodnie z ustawą o odpadach, a mianowicie: "Promnik", "Przededworze" i "Końskie". Pozostałe obiekty muszą zostać zmodernizowane lub z braku możliwości dostosowania do wymagań przepisów zamknięte. Decyzje zobowiązujące zarządzających składowiskami odpadów do wystąpienia z wnioskiem o wydanie pozwolenia na budowę lub jego zmianę, którego przedmiotem będzie przebudowa składowiska odpadów wydano w następujących powiatach: opatowskim ("Julianów" gm. Ożarów), starachowickim ("Marcinków" gm. Starachowice), włoszczowskim ("Kępny Ług" gm. Włoszczowa). Ponadto organy ochrony środowiska wydały decyzje określające sposób dostosowania składowisk odpadów do wymogów przepisów o odpadach, a w szczególności określiły niezbędne wyposażenie składowisk, konieczne do ich prawidłowego funkcjonowania w powiatach: jędrzejowskim ("Potok Mały" gm. Jędrzejów, "Borsowice" gm. Sędziszów), kazimierskim ("Sielec Biskupi" gm. Skalmierz), opatowskim ("Grocholice" gm. Sadowie, "Wola Jastrzębska" gm. Iwaniska), sandomierskim ("Słupcza" gm. Dwikozy, "Bugaj" gm. Wilczyce, "Szymanowice Dolne" gm. Klimontów), staszowskim ("Grabowiec" gm. Osiek). Dla trzech składowisk: "Janik" gm. Ostrowiec Św., "Staszów" gm. Staszów i "Luszyca" gm. Połaniec wydano decyzje zobowiązujące zarządzających do wystąpienia z wnioskiem o wydanie pozwolenia na budowę lub jego zmianę oraz określono niezbędne wyposażenie składowiska. Decyzjami nakazującymi zamknięcie składowiska zostały objęte następujące obiekty: "Mieronice" (31.12.2005 r.) gm. Małogoszcz, "Bejsce" (31.12.2005 r.) gm. Bejsce, Chwalibogowice (31.12.2005 r.) gm. Opatowiec, "Stąporków" (31.12.2005 r.) gm. Stąporków, "Wyszyna Machorowska" (31.12.2009 r.) gm. Ruda Maleniecka, "Fałków" (31.12.2006 r.) gm. Fałków, "Radoszyce" (31.12.2009 r.) gm. Radoszyce, "Opatów" (31.12.2005 r.) gm. Opatów, "Skrzypiów" (31.12.2009 r.) gm. Pińczów, "Piaseczno" (31.12.2005 r.) gm. Łonów, "Łyżwy" (31.12.2005 r.) gm. Skarżysko-Kamienna, "Podlesie" (31.12.2004 r.) gm. Bogoria.

Obowiązkiem każdego zarządzającego składowiskiem odpadów było uzyskanie, do końca 2002 roku, decyzji zatwierdzającej instrukcję eksploatacji składowiska. Z powyższego obowiązku nie wywiązali się zarządzający następującymi składowiskami: "Wiślica" gm. Wiślica, "Bejsce" gm. Bejsce, "Chwalibogowice" gm. Opatowiec, "Wyszyna Machorowska" gm. Ruda Maleniecka, "Fałków" gm. Fałków, "Wólka Tarłowska" gm. Tarłów, "Koprzywnica" gm. Koprzywnica.

W roku 2003 w województwie świętokrzyskim na składowiska komunalne przyjęto około 176,7 tys. Mg nie segregowanych odpadów, co dało na koniec roku łączne nagromadzenie około 5411,3 tys. Mg. W porównaniu z rokiem 2002, masa odpadów skierowana na tego typu obiekty zmniejszyła się o około 28,1 tys. Mg.

W celu zmniejszenia ilości odpadów kierowanych na składowiska komunalne, a tym samym przedłużenia okresu ich eksploatacji, sukcesywnie wdrażany jest system recyklingu odpadów w poszczególnych gminach. Selekcja odpadów komunalnych "u źródła", system "pojemnikowy" lub segregacja odpadów zmieszanych umożliwiają lepsze gospodarowanie odpadami. Najczęściej już w miejscu ich powstawania, jak również na składowisku prowadzony jest odzysk stłuczki szklanej, makulatury, plastiku, złomu jako surowców

wtórnych. Sporadyczne są przypadki zorganizowanej przez gminę lub na składowisku zbiórki odpadów niebezpiecznych, występujących w strumieniu odpadów komunalnych, takich jak: lampy fluorescencyjne, baterie i akumulatory. Odpady te z uwagi na zagrożenie, jakie stwarzają dla środowiska, powinny zostać zagospodarowane zgodnie z wymogami przyjętymi dla odpadów niebezpiecznych. Selektywna zbiórka odpadów prowadzona była w 2003 r. na terenie wielu powiatów, z terenu gminy Stąporków, Chmielnik, Kielce, Włoszczowa, Końskie i kilku innych, skąd udostępnione zostały dane ilościowe, wyselekcjonowano 1284,8 Mg surowców. Duże zainteresowanie selektywną zbiórką odpadów komunalnych i ich wykorzystaniem wykazują również gminy, które nie posiadają własnych składowisk, a poprzez odzysk części surowców pomniejszają sobie koszty związane z wywozem swoich odpadów na obcy teren.

Rocznie, największe ilości odpadów komunalnych, przyjmowane są na składowiska: "Promnik", "Janik", "Marcinów" i "Piaseczno". W 2003 roku łącznie wywieziono tam 139,3 tys. Mg odpadów, co stanowi ponad 67% odpadów złożonych na wszystkich składowiskach komunalnych w województwie. Od początku składowania, najczęściej nagromadzono tych odpadów na składowiskach: "Piaseczno", "Łyżwy" i "Janik" (łącznie 67%).

Gminy, na obszarze, których brak jest zorganizowanych miejsc składowania stałych odpadów komunalnych, zawarły umowy na ich odbiór z sąsiednimi gminami posiadającymi własne składowiska, bądź z firmami zajmującymi się odbiorem odpadów.

Począwszy od stycznia 2003 r. zamknięto składowisko odpadów "Suchowola" gm. Chmielnik. Natomiast z dniem 31 sierpnia 2003 r. zaprzestano przyjmowania odpadów komunalnych na składowisku "Mieronice" gm. Małogoszcz, ostatecznym terminem zamknięcia i rekultywacji składowiska zgodnie z wydaną decyzją jest dzień 31.12.2005 r.

Od początku 2003 r. zostało włączone do eksploatacji składowisko "Przededworze" gm. Chmielnik. Składowisko zlokalizowane jest zgodnie z zatwierdzonym planem zagospodarowania przestrzennego i posiada wszystkie wymagane decyzje dla tego typu obiektów. Na składowisku w roku 2003 z przyjętej ilości odpadów 10 476,5 Mg wysortowano w ten sposób 4703,1 Mg surowców wtórnych, tj. około 45% ogólnej ilości przyjętych odpadów.

Wody powierzchniowe

Na możliwość rekreacyjnego wykorzystania zbiorników i rzek wpływa ich czystość. Na jakość wód powierzchniowych szczególnie wpływ ma gospodarka komunalna. Ścieki z terenów wiejskich, niedostatecznie oczyszczone ścieki miejskie oraz spływy obszarowe wymywające z gleby część nawozów mineralnych i organicznych mają istotny wpływ na wzrost koncentracji biogenów, zwłaszcza fosforu, które stymulują procesy eutrofizacji wód.

Pomimo, iż w ostatnich latach osiągnięto znaczący postęp w ograniczaniu ładunków zanieczyszczeń oraz zmniejszaniu ogólnej ilości ścieków odprowadzanych do wód powierzchniowych ze źródeł punktowych, żadna z 31 badanych rzek w 2003 roku nie osiągnęła I klasy czystości, choć większość badanych wskaźników nie przekraczała stężeń dopuszczalnych ustalonych dla tej klasy. Drugą klasę osiągnęły odcinkowo rzeki zaliczane do najczystszych w województwie jak: Czarna Maleniecka, Biała Nida i Lubrzanka. Stanowi to zaledwie 1,5 % długości badanych rzek. Do III klasy zakwalifikowało się 38,9 % odcinków rzek, w tym na całej długości rzeka Zwleczka, a pozostałe 59,6 % wód nie odpowiadało normatywom żadnej z klas czystości. Poza klasą na całej długości znalazły się rzeki: Łagowica, Maskalis, Nida, Nidzica, Pokrzywianka i Psarka. Decydujące znaczenie w klasyfikacji ogólnej jakości wód rzecznych miały wskaźniki fizyko-chemiczne z grupy biogenów (związki azotu i fosforu) oraz miano Coli.

Tabela nr 25. Klasyfikacja badanych odcinków rzek na terenie województwa świętokrzyskiego w latach 2002–

2003.

Lp	Rzeka	Rok	Klasyfikacja badanych odcinków rzek [km]											
			fizyko-chemiczna				bakteriologiczna				ogólna			
			I	II	III	NON	I	II	III	NON	I	II	III	NON
1.	Bobrza	2002	-	-	-	48,9	-	-	30,5	18,4	-	-	-	48,9
		2003	-	22,5	1,3	25,1	-	-	35,3	13,6	-	-	23,8	25,1
2.	Czarna Maleniecka	2002	0,2	32,3	21,1	5,8	-	34,9	24,5	-	-	17,1	36,5	5,8
		2003	-	36,2	20,3	2,9	-	17,8	29,1	12,5	-	3,9	42,3	13,2
3.	Czarna Nida	2002	-	-	54,5	9,3	-	-	58,0	5,8	-	-	54,5	9,3
		2003	-	23,0	31,5	9,3	-	-	37,7	26,1	-	-	34,2	29,6
4.	Czarna Staszowska	2002	-	-	30,0	31,0	-	11,7	28,5	20,8	-	-	15,9	45,1
		2003	-	0,4	50,6	10,0	11,7	-	33,3	16,0	-	-	45,0	16,0
5.	Kamienna	2002	-	-	36,7	81,8	-	17,2	38,3	63,0	-	-	22,5	96,0
		2003	-	-	11,8	106,7	-	35,8	46,9	35,8	-	-	11,8	106,7
6.	Kamionka	2003	-	-	11,1	6,2	-	-	0,2	17,1	-	-	-	17,3
7.	Koprzywianka	2002	-	-	20,1	45,8	-	-	40,7	25,2	-	-	9,9	56,0
		2003	-	-	60,3	-	-	13,6	31,3	21,0	-	-	41,4	24,5
8.	Lubrzanka	2002	-	2,9	30,7	-	-	2,8	30,8	-	-	2,8	30,8	-
		2003	-	33,6	-	-	-	2,8	30,8	-	-	2,8	30,8	-
9.	Łagowica	2002	-	9,7	19,6	-	-	-	1,3	28,0	-	-	1,3	28,0
		2003	-	-	24,3	-	-	-	1,3	28,0	-	-	-	29,3
10.	Maskalis	2002	-	-	-	21,6	-	-	4,9	16,7	-	-	-	21,6
		2003	-	-	-	-	-	-	4,9	16,7	-	-	-	21,6
11.	Mierzawa	2002	-	16,3	22,5	13,5	-	-	52,3	-	-	-	38,8	13,5
		2003	-	10,2	23,8	-	-	-	23,4	28,9	-	-	17,5	34,8
12.	Biała Nida	2002	-	7,2	45,2	-	-	52,4	-	-	-	7,2	45,2	-
		2003	-	7,2	45,2	-	-	52,2	0,2	-	-	7,0	45,4	-
13.	Nida	2002	-	-	10,1	88,7	-	-	23,2	75,6	-	-	10,1	88,7
		2003	-	-	-	-	-	-	49,2	49,6	-	-	-	98,8
14.	Nidzica	2002	-	-	17,8	17,4	-	-	3,6	31,6	-	-	-	35,2
		2003	-	-	-	-	-	-	23,8	11,4	-	-	-	35,2
15.	Opatówka	2002	-	-	9,8	41,7	-	-	13,7	37,8	-	-	9,8	41,7
		2003	-	-	9,1	-	-	13,7	24,5	13,3	-	-	9,1	42,4
16.	Pokrzywianka	2002	-	12,1	3,9	9,6	-	-	25,6	-	-	-	16,0	9,6
		2003	-	-	-	-	-	-	13,6	12,0	-	-	-	25,6
17.	Psarka	2002	-	0,4	15,7	4,4	-	-	16,3	4,2	-	-	16,1	4,4
		2003	-	-	-	-	-	-	-	20,5	-	-	-	20,5
18.	Świślina	2002	-	6,9	8,0	15,9	-	-	30,8	-	-	-	14,9	15,9
		2003	-	-	6,9	-	-	-	30,8	-	-	-	6,9	23,9
19.	Wschodnia	2002	-	-	2,2	46,3	-	-	20,5	28,0	-	-	2,2	46,3
		2003	-	-	35,2	-	-	0,5	48,0	-	-	-	35,2	13,3
20.	Zwlecze	2003	-	21,9	-	-	-	-	21,9	-	-	-	21,9	-
Razem: w km w %		2002	0,2	87,8	359	487,9	-	119	443,7	372,2	-	27,1	324,5	583,3
		2003	0,02	9,39	38,4	52,19	-	12,73	47,46	39,81	-	2,90	34,71	62,39
Razem: w km w %		2003	-	155	320	464,2	11,7	136,4	486,0	305,4	-	13,7	365,3	560,5
		2003	-	16,5	34,1	49,4	1,3	14,5	51,7	32,5	-	1,5	38,9	59,6

Źródło: Ocena stanu czystości wód powierzchniowych — WIOŚ 2003 r.

Część rzek badana jest w jednym punkcie. Należą do nich: Bernatka, Czarna Włoszczowska, Kamionka, Łososina, Brzeźnica, Małoszówka, Silnica, Szewnianka, Gorzyczanka. Posiadały one w tych miejscach wody III klasy czystości bądź wody pozaklasowe, poza rzeką Łososiną, która posiadała II klasę czystości. Rzeka Wisła i Pilica badane są centralnie i posiadały wody pozaklasowe.

W zakresie zbiorników wodnych tylko 4 zbiorniki zostały objęte badaniem w ramach monitoringu regionalnego:

- Zbiornik Brody
- Zbiornik Cedzyna
- Zbiornik Chańcza
- Zbiornik Rejów

W ocenie ogólnej żaden z badanych zbiorników nie uzyskał II klasy czystości wód. Do III klasy zakwalifikowano wody 2 zbiorników: Cedzyna i Rejów, a w pozostałych dwóch zbiornikach: Brody i Chańcza stwierdzono wody pozaklasowe. W stosunku do roku 2002 stan czystości wód uległ poprawie tylko w zbiorniku Rejów z non do III klasy czystości, wody zbiorników Cedzyna i Chańcza pogorszyły się odpowiednio do III klasy i non, a w zbiorniku Brody nadal utrzymują się wody pozaklasowe.

Tabela nr 26. Ocena jakości wód zbiorników zaporowych badanych w latach 2000-2003.

Nazwa zbiornika	Rodzaj wskaźnika	Ocena wyników badań odniesiona do norm klasy czystości w latach				Wskaźniki wykraczające poza normy klasy III
		2000	2001	2002	2003	
Brody	fizyko-chemiczne	non	non	non	non	pH, azotyny, BZT ₅ , temperatura wody, zawiesina, fosfor og., fosforany, ChZT-Mn
	bakteriologiczne	non	non	non	non	miano Coli
Cedzyna	fizyko-chemiczne	non	II	II	II	azotyny, zawiesina
	bakteriologiczne	II	II	II	II	miano Coli
Chańcza	fizyko-chemiczne	non	II	III	non	zawiesina, pH, BZT ₅ , fosfor og., ChZT-Mn
	bakteriologiczne	III	II	III	II	miano Coli
Rejów	fizyko-chemiczne	non	III	non	III	pH, zawiesina, azotyny, fosfor og., BZT ₅ , ChZT-Mn
	bakteriologiczne	III	II	III	II	miano Coli

Źródło: Ocena stanu czystości wód powierzchniowych —WIOŚ 2003 r.

Wśród podstawowych przyczyn utrzymania się niskiej jakości wód powierzchniowych jest odprowadzanie ścieków wytworzonych przez podstawowe sektory gospodarki-przemysł i gospodarkę komunalną. Wymienić należy również spływy obszarowe z pól oraz spływy nie podczyszczonych wód opadowych w miastach. W warunkach województwa dużym zagrożeniem dla czystości wód jest wysoka dysproporcja pomiędzy rozwojem sieci wodociągowej i kanalizacyjnej.

Należy zaznaczyć, iż w ostatnich latach osiągnięto znaczny postęp w ograniczaniu ładunków zanieczyszczeń oraz zmniejszaniu ogólnej ilości ścieków odprowadzanych do wód powierzchniowych ze źródeł punktowych. Sprzyja temu rosnąca ilość oczyszczalni komunalnych z zastosowaniem urządzeń do redukcji biogenów. W rezultacie tych działań coraz większa liczba badanych wskaźników zanieczyszczeń fizyko-chemicznych osiąga I klasę czystości wód, a wielokrotnie przekraczane przed laty stężenia biogenów i miana Coli zbliżają się do norm III klasy czystości. W roku 2003 te korzystne zmiany zaznaczyły się szczególnie w ocenie bakteriologicznej, a tylko nieznacznie pod względem fizyko-chemicznym, co znalazło potwierdzenie w klasyfikacji ogólnej stanu czystości rzek. Nadal jednak około 60% badanych odcinków rzek nie odpowiada wymaganym normatywom.

Powietrze atmosferyczne

Ochrona powietrza, zgodnie z polskimi przepisami, polega na zapobieganiu powstawaniu zanieczyszczeń, ograniczaniu lub eliminowaniu wprowadzanych do powietrza substancji zanieczyszczających w celu zmniejszenia stężeń do dopuszczalnego poziomu, względnie utrzymania ich na poziomie dopuszczalnych wielkości. Kompleksową regulację prawną w tej dziedzinie w UE stanowi Dyrektywa Ramowa w sprawie oceny i zarządzania jakością powietrza w otoczeniu 96/62/EC. Określa ona ramy prawne oraz ujednolicone metody i kryteria oceny jakości powietrza i jest uzupełniona licznymi pochodnymi aktami prawnymi.

Województwo świętokrzyskie posiada stosunkowo niski poziom zanieczyszczenia powietrza. W Regionie znajduje się kilkadziesiąt punktowych źródeł zanieczyszczeń. Do 15 największych zakładów emitujących rocznie min. 500 ton pyłów i gazów (bez CO₂) należą: Elektrownia im. T. Kościuszki w Połańcu S.A., Elektrociepłownia Kielce S.A., Miejska Energetyka Ciepła Sp. z o.o. w Ostrowcu Świętokrzyskim, Zakład Energetyki Ciepłej Sp. z o.o. w Starachowicach, Energetyka Ciepła w Skarżysku-Kamiennej, Kielecka Spółdzielnia Mieszkaniowa, Kopalnie i Zakłady Chemiczne Siarki "Siarkopol" w Grzybowie, Zakłady Metalowe "Mesko" S.A. w Skarżysku-Kamiennej, Zakłady Ostrowieckie Huta Ostrowiec S.A. w Ostrowcu Świętokrzyskim, Cementownia "Nowiny" Sp. z o.o., Lafarge Cement Polska S.A., Cementownia Małogoszcz, Cementownia Ożarów S.A., Lhoist Bukowa Sp. z o.o., Zakłady Przemysłu Wapienniczego „Trzuskawica” S.A. w Sitkówce k. Kielc, Pilkington Polska Sp. z o.o. w Sandomierzu. Dwa spośród wyżej wymienionych przedsiębiorstw figurują na krajowej liście zakładów najbardziej uciążliwych dla środowiska ze względu na emisję zanieczyszczeń do powietrza (Elektrownia im. T. Kościuszki w Połańcu oraz Cementownia „Nowiny w Sitkówce”).

Ogółem w roku 2002 podmioty objęte monitoringiem wyemitowały 6,8 tys. Mg pyłów, 44,7 tys. Mg dwutlenku siarki, 20,1 tys. Mg dwutlenku azotu oraz 12,1 tys. Mg CO. Największy udział w tej emisji ma przemysł energetyczny, w tym energetyka zawodowa i ciepłownictwo (55% emisji pyłów, 90% emisji SO₂). Na dalszych miejscach znajdują się przemysł cementowo-wapienniczy i materiałów budowlanych (25% emisji pyłów, 29% NO_x i 65% CO) oraz przemysł maszynowy i metalurgiczny.

Rozkład emisji zanieczyszczeń przemysłowych w województwie jest przestrzennie zróżnicowany. Największa koncentracja emisji występuje w powiecie staszowskim, skąd pochodzi ponad 85% emisji SO₂, prawie 60% NOX i 28% pyłów. W dalszej kolejności wymienić należy; powiat kielecki — 26% emisji CO i 11% emisji pyłów, powiat ostrowiecki — 10% pyłów oraz powiat opatowski — 11% NOX.

Na stan czystości powietrza w Regionie mają również wpływ ponadregionalne zanieczyszczenia gazowe i pyłowe z dużych ośrodków przemysłowych – Bełchatowa, Śląska i Krakowa.

Porównując wielkości emisji pyłów i gazów w województwie z emisją w województwach ościennych należy stwierdzić, że świętokrzyskie posiada jedną z najniższych emisji. Z 6 sąsiednich regionów aż 5 (poza woj. podkarpackim), ma wyższą emisję pyłów, a 4 wyższą emisję gazów (korzystniejsza sytuacja jest w woj. podkarpackim i lubelskim).

Duży wpływ na stan czystości powietrza ma także emisja niska, która pochodzi z lokalnych kotłowni, palenisk indywidualnych oraz środków transportu. Lokalne systemy grzewcze i piece domowe praktycznie nie posiadają jakichkolwiek urządzeń ochrony powietrza. Wielkość emisji z tych źródeł jest trudna do oszacowania i wykazuje zmienność sezonową (związaną z okresem grzewczym).

Emisja komunikacyjna stwarza zagrożenie w pobliżu dróg o dużym natężeniu ruchu kołowego, oddziałując niekorzystnie na uprawy polowe. Zanieczyszczenia komunikacyjne (tlenek i dwutlenek węgla, tlenki azotu, węglowodory, pyły z metalami ciężkimi) pogarszają też jakość powietrza atmosferycznego oraz wpływają na wzrost stężenia ozonu w troposferze. Istotne znaczenie ma również zapylenie powstające na skutek ścierania się opon i nawierzchni dróg.

Podsumowując należy podkreślić, iż stan czystości powietrza w województwie świętokrzyskim ulega systematycznej poprawie. Zadowalająca jego jakość jest efektem obniżenia emisji spowodowanej zmniejszaniem produkcji w zakładach przemysłowych oraz realizacji szeregu małych, ale niezwykle istotnych w ogólnym bilansie, działań. Przy wsparciu finansowym ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Kielcach zrealizowano wiele przedsięwzięć dotyczących wymiany kotłów węglowo-koksowych na olejowo-gazowe w licznych obiektach, jak: szkoły, ośrodki zdrowia, domy pomocy społecznej, komunalne budynki mieszkalne i inne budynki użyteczności publicznej. Zakończono również duże inwestycje proekologiczne. Do najważniejszych z nich należą:

- realizacja programu modernizacji MEC w Ostrowcu Świętokrzyskim i Końskich;
- modernizacja ciepłowni Zakładów Energetyki Ciepłej w Starachowicach.

Roczny ładunek jednostkowy substancji badanych w opadzie atmosferycznym, zdeponowany na obszar województwa świętokrzyskiego, jest mniejszy niż średni dla całego obszaru Polski.

Hałas

W Polsce obowiązują dwa podstawowe akty prawne regulujące zagadnienia hałasu i ochrony przed promieniowaniem:

- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku Prawo ochrony środowiska (Dz. U. Nr 62, poz. 627);
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

Baza danych dotycząca zanieczyszczenia środowiska hałasem jest znacznie skromniejsza w porównaniu do innych zagadnień ochrony środowiska. Badania przeprowadzone w ostatnich latach wskazują na poszerzanie się obszarów o niekorzystnym klimacie akustycznym, co prowadzi do zwiększenia populacji objętej szkodliwym jego wpływem. Do głównych źródeł hałasu wpływających na zwiększenie uciążliwości akustycznej dla środowiska zewnętrznego należą: ruch drogowy i kolejowy oraz działalność prowadzona na terenach niektórych obiektów przemysłowych.

Badania klimatu akustycznego w województwie świętokrzyskim, które realizował w 2003 roku WIOŚ w Kielcach dotyczyły uaktualnienia poziomu hałasu w rejonie corocznie monitorowanych dróg krajowych nr 7 i 74 oraz wykonania pomiarów natężenia dźwięku w rejonie dróg nr 9, 42, 73, 77, 78 i 79. Kontynuowano ponadto pomiary hałasu przemysłowego jak również scharakteryzowano zmiany natężenia ruchu pojazdów oraz wartości hałasu w wybranych miastach województwa.

Spośród dróg krajowych najbardziej niekorzystne warunki akustyczne występują w rejonach monitorowanych corocznie dróg nr 7 i nr 74, gdzie hałas utrzymywał się na poziomie zbliżonym do 2002 roku, a średnia jego wielkość w bezpośrednim sąsiedztwie drogi wynosiła znacznie powyżej 70dB (77,9dB - droga nr 7 i 73,0dB - droga nr 74) oraz nie przekraczała tego poziomu na pierwszej linii zabudowy, z wyjątkiem drogi nr 7 w okresie letnim (72,8dB). Niewiele niższy jest średni poziom dźwięku w bezpośrednim sąsiedztwie pozostałych dróg krajowych i waha się od 68,8dB do 72,9dB, a na pierwszej linii zabudowy mieści się w przedziale od 63,8 do 67,3dB.

Badania poziomu hałasu w kilkunastu miastach województwa wskazują, że miasto Kielce co najmniej kilkakrotnie przewyższa inne miasta pod względem średniego natężenia ruchu pojazdów i przy tym wyróżnia się najwyższą wartością średnią równoważnego poziomu dźwięku, która wynosi 71,8dB. Dla miasta Starachowice możliwe było przybliżenie zmiany klimatu akustycznego porównując rok 1996 i 2002. Obserwuje się wyraźną tendencję wzrostową natężenia ruchu pojazdów ze średniej wartości 209 do 244poj/godz. oraz średniej wielkości poziomu dźwięku z wartości 59,9 do 62,7dB. Korzystnym natomiast jest zmniejszenie się liczby ludności narażonej na ponadnormatywny hałas o prawie 20%.

Na kształtowanie klimatu akustycznego środowiska istotny wpływ ma również hałas przemysłowy. Przekroczenia ustalonego decyzją dopuszczalnego poziomu dźwięku emitowanego do środowiska z instalacji przemysłowych, w porze dziennej lub nocnej, w roku 2003 stwierdzono w odniesieniu do 28 zakładów, spośród 50 poddanych pomiarom jednostek. W 8 zakładach tego rodzaju przekroczenia występowały również w latach ubiegłych.

4.6. Segmentacja rynku.

Jednym z przejawów dynamiki rynku turystycznego jest rozszczępienie i dywersyfikacja popytu turystycznego, wymagająca zróżnicowanych reakcji oferentów produktów turystycznych. Dlatego też każdy produkt turystyczny nie może być nastawiony na przeciętnego anonimowego turystę, tylko na określoną grupę turystów. Określenie takiej grupy klientów docelowych rodzi potrzebę segmentacji rynku, czyli jego podziału na względnie jednorodne grupy konsumentów, które ze względu na podobieństwo cech ujawniają podobny popyt. Konieczność segmentacji jest naturalnym rezultatem zwiększania się liczby konsumentów, wzrostu ich dochodów, rozwoju indywidualnych preferencji oraz możliwości dokonywania wyboru. Określenie docelowych segmentów rynku pozwala na odpowiednie skonstruowanie produktu, a także wybór najbardziej efektywnych środków przekazu informacji, czyli kanałów dystrybucji oraz promocji. Dotyczy to zarówno klientów,

którzy w chwili obecnej są odbiorcami oferty, jak i tych, których warto pozyskać na etapie kształtowania i rozwoju produktu.

W turystyce podstawowymi zmiennymi, według których dokonuje się segmentacji rynku są:

- zmienne geograficzne: region, wielkość miasta, typ obszaru ze względu na gęstość zaludnienia, klimat,
- zmienne demograficzne: wiek, płeć, liczba członków rodziny, wykształcenie, zamożność,
- zmienne psychograficzne: styl życia, osobowość, preferencje.

Identyfikacja segmentów rynku dla województwa świętokrzyskiego oparta została na:

- wizji lokalnej przeprowadzonej przez konsultantów PART S.A.,
- informacjach pozyskanych podczas spotkań z: przedstawicielami władz miast, gmin i powiatów, lokalnej branży turystycznej, pracownikami punktów informacji turystycznej, organizacji pozarządowych,
- analizie istniejącej oferty turystycznej Regionu,
- analizie źródeł wtórnych: strategii rozwoju miast, gmin i powiatów, programów rozwoju lokalnego, studiów uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego, folderów, ulotek, przewodników,
- treści stron internetowych,
- danych dotyczących trendów rozwoju turystyki w Polsce, Europie i na świecie (Światowa Organizacja Turystyki, Światowa Rada Podróży i Turystyki, Instytut Turystyki).

Na podstawie wyżej wymienionych prac zidentyfikowano obecnie występujące segmenty rynku³⁸, które zostały szczegółowo omówione poniżej. Opis poszczególnych segmentów został poszerzony o informacje dotyczące specyfiki oferty turystycznej województwa.

1. Według kryterium motywacji³⁹:

Segment turystyki wiejskiej, agroturystyki i ekoturystyki – segment wyodrębniony w nawiązaniu do walorów przyrodniczych, produkcji zdrowej żywności oraz funkcjonujących gospodarstw agroturystycznych lub dysponentów kwater prywatnych na wsi. Ten sposób wypoczynku wybierają z reguły młodzież i studenci, młode małżeństwa z małymi dziećmi oraz osoby powyżej 50 roku życia. Agroturystyka w województwie świętokrzyskim jest zjawiskiem stosunkowo młodym. Właściwy początek zaistnienia tej formy wypoczynku przypada na rok 1994. Jest to jednak segment o olbrzymim potencjale rozwojowym. Obecnie według posiadanych przez Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego danych (wg danych na dzień 31.12.2004 r.) gospodarstw agroturystycznych jest 427, a liczba miejsc noclegowych wynosi 3367. Średnio na jedno gospodarstwo agroturystyczne przypadają blisko

---

³⁸ W podanej poniżej segmentacji rynku zastosowano różne kryteria podziału turystyki: kryterium motywacji, kryterium cechy zasadniczej z punktu widzenia podmiotu turystyki. Na podstawie Gaworecki W.W., Turystyka, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003, ss.22-25

³⁹ Uwzględniono kryterium motywacji lub grup motywacji oraz kryterium motywacji z punktu widzenia osób kreujących popyt, ibidem

trzy pokoje oraz ponad osiem miejsc noclegowych. Jest to bardzo duża liczba świadcząca o dużych możliwościach Regionu w zagospodarowaniu tego segmentu rynku, choć rozmieszczenie gospodarstw jest nierównomierne.

Segment turystyki uzdrowiskowej - osoby indywidualne, przeważnie w średnim i starszym wieku, przebywające w celach leczniczych w uzdrowiskach, położonych na Ponidziu w Niecce Soleckiej Busko-Zdrój i Solec-Zdrój, opartych o występujące tu źródła wód mineralnych. Lecznictwo uzdrowiskowe w Busku-Zdroju realizowane jest w trzech systemach: sanatoryjnym, szpitalnym i ambulatoryjnym. Leczone są tu schorzenia reumatyczne (reumatoidalne zapalenie stawów, zeszywniające zapalenie stawów, kręgosłupa, gościec tkanek miękkich), układu nerwowego z dyskopatią, pourazowe, układu krążenia (rehabilitacja kardiologiczna), skórne oraz dziecięce porażenie mózgowie, przepukliny oponowo-rdzeniowe, a także wrodzone i nabyte dysfunkcje układu ruchowego. W ośrodkach sanatoryjnych wykonuje się szereg zabiegów np. kąpiele siarczkowe, kąpiele kwasowęglowe, natryski, inhalacje, masaże suche i podwodne, ultradźwięki, prądy diadynamiczne, okłady parafinowe i borowinowe, inhalacje tlenowe, relaks w grocie solnej. Natomiast uzdrowisko Solec-Zdrój ma profil reumatologiczny. Leczone są schorzenia narządu ruchu i obwodowego układu nerwowego oraz chorób kobiecych i przewlekłych zatruc metalami ciężkimi. Natomiast w Czarnieckiej Górze pod Nieklaniem w funkcjonującym tam Świętokrzyskim Centrum Rehabilitacji leczone są dysfunkcje narządu ruchu o podłożu urazowym, neurologicznym, ortopedycznym, reumatycznym oraz przewlekłe schorzenia układu oddechowego. Centrum oferuje szeroki wachlarz usług rehabilitacyjnych na najwyższym poziomie w zakresie hydroterapii, ciepłolecznictwa, elektrolecznictwa, magneto- i laseroterapii, krioterapii, kinezyterapii indywidualnej i grupowej, hipoterapii i terapii zajęciowej. Uzdrowiska województwa świętokrzyskiego położone są na obszarach czystych ekologicznie, o znacznych walorach przyrodniczych.

Segment turystyki kulturalnej – osoby indywidualne oraz grupy zorganizowane w młodym, średnim i starszym wieku, podróżujący w celu odwiedzenia interesujących miejsc i zabytków, zapoznanie się ze sposobami życia, poznania przeszłości, teraźniejszości oraz odkrywania przyszłości. Segment ten dotyczy w szczególności:

- turystyki związanej z historią regionu (podania, legendy, walki narodowowyzwoleńcze), w tym również z historią i dziedzictwem kulturowym ludności żydowskiej (ten rodzaj turystyki bywa niekiedy nazywany turystyką etniczną),
- turystyki związanej ze sławnymi ludźmi, głównie kronikarzami i historykami, obejmującej podróże po muzeach biograficznych, miejscach pamięci, pomnikach i inskrypcjach etc.,
- turystyki industrialnej, opartej o zachowane dziedzictwo przemysłowe,
- turystyki związanej z kulturą ludową i działalnością kulturalną, opartej o tradycje rękodzieła ludowego, historycznego przemysłu i rzemiosła, obrzędowość oraz unikalne imprezy,
- turystyki religijno-pielgrzymkowej, opartej o szereg istniejących w Regionie sanktuariów i miejsc kultu religijnego.

Segment turystyki aktywnej i specjalistycznej⁴⁰ – oparty o walory naturalne oraz możliwości ich wykorzystania za pośrednictwem infrastruktury turystycznej i paraturystycznej. Dotyczy

---

⁴⁰ Terminologia związana z tego rodzaju turystyką jest obarczona wieloma niejasnościami. W literaturze przedmiotu można znaleźć również określenie *turystyka kwalifikowana*. Autorom niniejszej strategii, z uwagi na przyjętą metodologię audytu i kreowania produktów turystycznych, bardziej odpowiada terminologia przyjęta

osób aktywnych, żyjących w dużych aglomeracjach miejskich, prowadzących wyczerpujący psychicznie i fizycznie tryb życia (zwłaszcza pracownicy umysłowi). W województwie świętokrzyskim segment ten obejmuje amatorów:

- turystyki pieszej i rowerowej – opartej o szlaki piesze, charakteryzujące się zróżnicowanymi walorami turystycznymi (łączy elementy przyrodnicze, historyczne i krajoznawcze), ścieżki spacerowe i dydaktyczne, podziemne trasy turystyczne, ścieżki i trasy rowerowe oraz regionalne trasy turystyczne,
- turystyki narciarskiej – opartej o trasy zjazdowe i zorganizowane wyciągi narciarskie,
- turystyki wodnej – opartej o potencjalne szlaki turystyki wodnej na rzekach Czarnej Koneckiej, Kamiennej, Nidzie, spływy tratwami, gondolami oraz wycieczki statkami turystycznymi,
- nurkowania rekreacyjnego – opartego o centra nurkowe, które dysponują własną bazą i własnym sprzętem specjalistycznym prowadzą szkolenia na pływalni oraz w akwenach ogólnodostępnych oraz zamkniętych wyrobiskach pokopalnianych,
- turystyki jeździeckiej – opartej o Świętokrzyski Klub Górskiej Turystyki Jeździeckiej im. Majora Hubala oraz organizowane rajdy konne, trasy oraz ośrodki jeździeckie, stadniny koni oraz gospodarstwa agroturystyczne (organizujące wczasy w siodle, obozy jeździeckie, przejazdy bryczkami, kuligi)
- sportów lotniczych – opartej o aerokluby, gdzie funkcjonują sekcje: spadochronowa, szybowcowa, lotniowa, motolotniowa oraz o funkcjonujące niezależnie: sekcję samolotową, paralotniową oraz modelarską
- speleologii – opartej o Speleoklub Świętokrzyski, który zajmuje się m.in. działalnością speleologiczną, prowadzeniem szkoleń, eksploracją i kartowaniem jaskiń, wspinaczką skałkową,
- wspinaczki skałkowej – opartej o doskonałe warunki naturalne (Góry Zelejowa, Stokówka, Ciosowa, okolice Tumlina) oraz ścianki wspinaczkowe.

Segment turystyki przyrodniczo-krajoznawczej⁴¹ – osoby indywidualne podróżujące po Polsce. Grupa ta jest zainteresowana walorami poznawczymi Regionu, przyrodniczymi, krajoznawczymi, kulturowymi (w tym programem imprez, twórcami ludowymi). Aby zachęcić ich do przyjazdu niezbędna jest odpowiednia infrastruktura o średnim standardzie (pensjonaty, kwatery prywatne, gospodarstwa agroturystyczne, obiekty gastronomiczne nacechowane regionalizmem). Oferta ta opiera się o szlaki turystyczne i ścieżki edukacyjno – przyrodnicze. Szczególnie atrakcyjne są dla tego segmentu Góry Świętokrzyskie oraz Ponidzie

Segment hobbystów – osoby indywidualne podróżujące po kraju i świecie w celu realizacji swoich pasji życiowych. Bogactwo naturalne i historyczne badanego obszaru pozwala na realizację pasji: zbierania runa leśnego, wędkarstwa, jeździectwa. Do szczególnych turystów hobbystycznych zaliczyć można miłośników kolejek wąskotorowych. W południowej części województwa na Ponidziu funkcjonuje kolejka wąskotorowa (istniejąca od 1915 roku) Ciuchcia Ekspres Ponidzie, kursująca w okresie letnim od 1992 roku. Obecnie kursuje od Pińczowa do Jędrzejowa. Oprócz kolejki na Ponidziu w północnej części województwa działa od 8 maja 2004 roku Starachowicka Kolej Wąskotorowa. Wśród hobbystów wyróżniają się również geolodzy, archeolodzy, palentolodzy.

---

przez twórców Strategii Rozwoju Krajowego Produktu Turystycznego, stąd dokument operuje terminem turystyki aktywnej i specjalistycznej.

⁴¹ Niekiedy jest traktowana jako forma turystyki aktywnej i specjalistycznej.

Segment turystyki edukacyjno-rekreacyjno-aktywnej dzieci i młodzieży – zorganizowane grupy dzieci i młodzieży. Pobyty (m.in. "zielone i białe szkoły") łączące walor edukacyjno-poznawczy oraz wypoczynkowy. Segment wykorzystujący zasoby przyrodnicze i kulturowe oraz istniejącą infrastrukturę sportowo-rekreacyjną. Jest to segment stosunkowo dobrze rozwinięty w województwie świętokrzyskim.

Segment turystyki wypoczynkowej - turyści przyjeżdżają, aby odpocząć od zgiełku miast i szybkiego trybu życia. Znajdują spokój, czyste powietrze, podziwiają piękno przyrody. Turystyka wypoczynkowa przybiera jednak coraz częściej formę wyjazdów krótkich, weekendowych, a nie długoterminowych. Ta forma turystyki opiera się w zasadzie na bazie noclegowej i gastronomicznej oraz na walorach przyrodniczych i krajobrazowych. W ramach tej formy pobytu ofertę obszaru generują przede wszystkim gospodarstwa agroturystyczne. Obecnie segment nie jest rozwijany w stopniu odpowiadającym jego potencjałowi. Zwraca uwagę fakt niewykorzystania unikalnych walorów klimatycznych.

Segment turystyki pielgrzymkowej – osoby podróżujące w celach religijno-poznawczych, zarówno starsze, jak młodsze, poszukujące wyciszenia i kontaktu z Bogiem. Celem ich podróży są liczne saktuaria na terenie województwa świętokrzyskiego oraz inne obiekty sakralne, z których wiele znanych jest w całej Polsce i Europie.

Segment turystyki biznesowej – turyści przyjeżdżających do Regionu w celach biznesowych. Na turystykę biznesową w województwie składają się: wyjazdy i imprezy motywacyjne i integracyjne (z uwagi na różnorodną ofertę), turystyka kongresowa i konferencyjna, podróże służbowe. W Województwie świętokrzyskim turystyka biznesowa rozwija się głównie wokół funkcjonującego od ponad 10 lat ośrodka targowego "Targi Kielce" — wicelidera polskiego rynku wystawienniczego oraz kilku mniejszych ośrodków szkoleniowo-konferencyjnych zlokalizowanych w regionie (Kielce, Cedzyna k. Kielc, Sandomierz, Starachowice, Ostrowiec Świętokrzyski). Województwo świętokrzyskie ze względu na położenie w Polsce oraz rangę "Targów Kielce" stanowi bardzo ważny punkt na mapie polskich centrów targowych i biznesowych.

2. Kryterium według cechy zasadniczej, z punktu widzenia podmiotu turystyki.

Segment turystyki weekendowej - osoby indywidualne w młodym i średnim wieku oraz rodziny o profilu 2+ (2+1, 2+2), podróżujące w weekendy, szczególnie w "długie". Turyści poszukujący możliwości ciekawego spędzenia czasu. Zainteresowani wypoczynkiem, rekreacją, rozrywką i zabawą. Bliskość aglomeracji warszawskiej powoduje, iż na badanym obszarze obecny jest w sporej liczbie, stąd kreowany produkt turystyczny powinien uwzględniać potrzeby i motywy tej grupy klientów. Kluczowym elementem oferty powinny być pakiety typu „all inclusive”. W Regionie świętokrzyskim turystyka weekendowa może być oparta zarówno o walory naturalne, jak i antropogeniczne, a ich wielość i różnorodność sprawia, że jest to segment o bardzo dużym potencjale rozwojowym.

Segment turystyki tranzytowej - położenie obszaru przy drogach przelotowych sprzyja rozwojowi turystyki tranzytowej. Do dróg prowadzących duży procent ruchu turystycznego należą odcinki dróg krajowych; nr 7 gran. woj. mazowieckiego — Kielce — Jędrzejów, nr 9 Krynki — Opatów, nr 42 Końskie — Rudnik, nr 74 Barak — Kielce — Wola Jachowa oraz wojewódzkich; nr 764 Kielce — Staszów, nr 756 Starachowice — Szydłów. Na drogach, zwłaszcza wojewódzkich, przebiegających w Górach Świętokrzyskich występuje szereg

odcinków o walorach widokowych. Do tras o największej ilości odcinków, z których rozciągają się atrakcyjne widoki należą drogi krajowe:

- nr 7; krótkie odcinki od Skarżyska-Kamiennej do Chęcín,
- nr 74; odc. Barak — Miedziana Góra, Radlin — Opatów,
- oraz wojewódzkie:
- nr 745; Dąbrowa — Masłów — Radlin.
- nr 751; odc. Michniów — Bodzentyn, Dąbrowa -Mieronice i Waśniów — Nowa Słupia.
- nr752; odc. Górno — Św. Katarzyna — Bodzentyn — Tarczek.
- nr 753; odc. Bieliny Poduchowne — Nowa Słupia.
- nr 754, odc. Ruda Bałtowska — Czekarzewice — Zębrzyn (wzdłuż rz. Kamiennej).
- nr 756; odc. Chybice — Nowa Słupia — Łagów — Sadków.
- nr 762; odc. Kielce — Chęciny - Korzecko
- nr 764; odc. Cisów — Ociesęki i Raków - Chańcza
- nr 766; odc. Skrzypiów — Pińczów (panorama miasta)
- nr 777; kilka odcinków (widok na dolinę Wisły).

Obok wyżej wymienionych odcinków dróg krajowych i wojewódzkich istnieje wiele atrakcyjnych widokowo fragmentów na drogach powiatowych i gminnych.

Problem tkwi w tym, iż niezbędne jest istnienie bazy, która zachęci turystę do pozostania na kilka godzin lub nawet parę dni (głównie baza gastronomiczna, również baza noclegowa, miejsca parkingowe, place zabaw dla dzieci).

5. Analiza S.W.O.T⁴².

Na podstawie analizy walorów turystycznych, stanu zagospodarowania turystycznego, stanu ochrony środowiska, dostępności komunikacyjnej w celu identyfikacji podstawowych uwarunkowań rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim posłużono się metodą analizy S.W.O.T. dla obszaru objętego projektem. W pierwszej części zostały zidentyfikowane i określone najważniejsze silne i słabe strony tego sektora gospodarki (tzw. "analiza wnętrza"). Kolejna część odnosi się do otoczenia Regionu, wskazując na główne szanse i zagrożenia rynkowe.

Zestawienie takie tworzy podstawę do podjęcia zasadniczych decyzji w ramach strategii rozwoju, do których należą: określenie produktu turystycznego i potencjalnych grup jego odbiorców oraz sposobu funkcjonowania produktu.

Analiza S.W.O.T. pozwala, zatem określić wszystkie, najważniejsze czynniki, które będą mieć wpływ na kształtowanie regionalnego produktu turystycznego. Biorąc pod uwagę ograniczone środki finansowe, jakie mogą być skierowane na rozwój turystyki istotnym zadaniem Samorządu Województwa staje się, więc wydzielenie spośród nich czynników strategicznych, dzięki którym można będzie umacniać i rozwijać silne strony turystyki (maksymalizując wykorzystanie dostępnych środków inwestycyjnych), a jednocześnie ograniczać strony najsłabsze, unikając pojawiających się zagrożeń i barier intensyfikacji.

---

⁴² S.W.O.T. jest akronimem angielskich słów: STRENGTHS (mocne strony), WEAKNESSES (słabe strony), OPPORTUNITIES (szanse) i THREATS (zagrożenia).

Analiza silnych i słabych stron w zakresie rozwoju turystyki

Silne strony	Słabe strony
<p>☺ Położenie w centralnej części kraju w bezpośrednim sąsiedztwie największych aglomeracji miejskich i przemysłowych (Warszawa, Kraków, Łódź, Górnośląski Okręg Przemysłowy).</p> <p>☺ Niewielkie, w porównaniu do rozwiniętych obszarów turystyczno-wypoczynkowych, obciążenie ruchem turystycznym, umożliwiające pobyt w nieskażonym, naturalnym środowisku.</p> <p>☺ Rozwinięty system obszarów chronionych (ok. 67% powierzchni województwa poddane jest prawnej ochronie przyrody), stwarzający przesłanki rozwoju różnych form turystyki.</p> <p>☺ Bogactwo i zróżnicowanie zasobów środowiska przyrodniczego oraz unikalne, liczne i różnorodne zasoby dziedzictwa kulturowego oraz historia obszaru.</p> <p>☺ Doskonałe warunki do uprawiania turystyki aktywnej i specjalistycznej: sieć hydrograficzna umożliwiające uprawianie turystyki wodnej, infrastruktura do uprawiania turystyki jeździeckiej, narciarstwa, dosyć dużo szlaków turystycznych, dosyć dobrze rozwinięta i różnorodna infrastruktura o charakterze sportowym i rekreacyjnym.</p> <p>☺ Doskonałe warunki krajobrazowe do uprawiania turystyki aktywnej przez osoby niepełnosprawne i osoby starsze.</p> <p>☺ Bogate życie kulturalne, duża ilość ciekawych imprez o zasięgu ponadregionalnym, ogólnokrajowym i międzynarodowym, folklor, tradycje ludowe, kuchnia regionalna.</p> <p>☺ Region czysty ekologicznie.</p> <p>☺ Duże znaczenie turystyki w rozwoju obszaru, czego dowodzą dokumenty</p>	<p>☹ Brak oferty turystycznej w formie pakietów sprzedawanych zarówno na miejscu, jak i poza granicami obszaru.</p> <p>☹ Mała ilość regionalnych kompleksowych produktów turystycznych.</p> <p>☹ Niewystarczająca współpraca i koordynacja działań pomiędzy poszczególnymi powiatami i gminami (w dziedzinach, takich jak: promocja, informacja turystyczna, oznakowanie atrakcji, tworzenie kalendarza imprez).</p> <p>☹ Mała ilość markowych produktów turystycznych, brak pamiątek regionalnych.</p> <p>☹ Niewystarczająca promocja i marketing regionalnego produktu turystycznego, brak zintegrowanego systemu promocji i informacji turystycznej.</p> <p>☹ Niedobór infrastruktury komunalnej i "małej" infrastruktury turystycznej, (parkingi, system informacji turystycznej, oznakowanie atrakcji turystycznych itp.).</p> <p>☹ Niezadawalający stan sanitarny i standard obiektów turystycznych zlokalizowanych nad zbiornikami wodnymi oraz przy głównych szlakach turystycznych.</p> <p>☹ Zły stan obiektów zabytkowych, brak środków finansowych na ich konserwację i modernizację.</p> <p>☹ Niski poziom zagospodarowania szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych (brak obiektów małej infrastruktury).</p> <p>☹ Złe oznakowanie Regionu – brak informacji o atrakcjach turystycznych,</p>

<p>strategiczne i planistyczne.</p> <ul style="list-style-type: none"> ☺ Bogate zasoby cennych wód mineralnych w okolicach Buska-Zdroju i Solca-Zdroju, predysponujące ten obszar do intensyfikacji turystyki uzdrowskiej. ☺ Dynamiczny rozwój turystyki wiejskiej, zwłaszcza agroturystyki oraz potencjał do jej dalszego rozwoju. ☺ Liczne inicjatywy w zakresie rozbudowy bazy uzdrowskiej i infrastruktury turystycznej (zbiorniki wodne, szlaki i ścieżki rowerowe, szlaki konne itp.) oraz tworzenia lokalnych atrakcji i produktów turystycznych (np. Park Jurajski w Bałtowie). ☺ Popularność Regionu jako celu wycieczek szkolnych oraz grupowych i indywidualnych przyjazdów turystycznych związanych z turystyką aktywną i kwalifikowaną. ☺ Działalność Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego oraz Lokalnych Organizacji Turystycznych. ☺ Dynamiczny rozwój "Targów Kielce" jako jednostki wspierającej rozwój gospodarczy regionu, głównie turystyki biznesowej i konferencyjnej. ☺ Wzrost znaczenia turystyki w działaniach władz samorządowych, coraz częściej postrzeganej jako ważny czynnik rozwoju gospodarczego. ☺ Brak sezonowości w turystyce. ☺ Duża ilość placówek edukacyjnych kształcących na kierunkach turystycznych, dobrze wykwalifikowani przewodnicy. ☺ Funkcjonowanie Regionalnego Centrum Informacji Turystycznej. 	<p>brak oznakowania dojazdu do atrakcji turystycznych.</p> <ul style="list-style-type: none"> ☹ Niedobór lokalnych programów zagospodarowania atrakcyjnych turystycznie obiektów i terenów w powiązaniu ze złym stanem technicznym obiektów zabytkowych oraz dekapitalizacją obiektów i urządzeń turystycznych. ☹ Niedostatek kolejowych połączeń ekspresowych z większymi miastami w Polsce oraz regionalnych połączeń z centrami turystycznymi w województwie. ☹ Niedobór obiektów i urządzeń dostosowanych do obsługi turystyki w okresie zimowym. ☹ Brak monitoringu ruchu turystycznego w województwie. ☹ Brak bazy noclegowej w części miejscowości i na obszarach o dużej atrakcyjności oraz zbyt mała liczba miejsc noclegowych w taniej bazie hotelowej (schroniska młodzieżowe, domy wycieczkowe). ☹ Bardzo mała ilość obiektów gastronomicznych, szczególnie oferujących potrawy regionalne, nawiązujących do specyfiki, historii obszaru. ☹ Niska jakość wewnętrznego transportu pasażerskiego (stan dróg, duże natężenie ruchu kołowego, niski standard pasażerskich przewozów kolejowych). ☹ Brak wykwalifikowanej kadry do obsługi ruchu turystycznego, słaba znajomości języków obcych.
---	---

Analiza szans i zagrożeń

Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> ☞ Akcesja Polski do Unii Europejskiej i związana z tym możliwość wykorzystania programów i funduszy strukturalnych dla rozwoju turystyki oraz ułatwienia formalno-prawne podczas przekraczania granic. ☞ Wzrost rangi turystyki w programach rządowych, m.in. Strategia rozwoju turystyki na lata 2007-2013 priorytetyzująca rozwój produktów turystycznych w regionach, w tym przede wszystkim produktów opartych o potencjał regionalny, budowanych na bazie szlaków turystycznych, kolejny okres programowania 2007-2013 i związana z tym większa ilość funduszy na turystykę w Narodowym Planie Rozwoju oraz łatwiejszy dostęp do finansowania, ☞ Zmiana trendów i tendencji w turystyce światowej na rzecz wypoczynku w miejscach mniej zatłoczonych — w bezpośrednim kontakcie z przyrodą i lokalną kulturą, rosnąca aktywność turystyczna, zainteresowanie turystyką aktywną, wzmożony popyt na wyjazdy weekendowe, rosnący popyt na kompleksowe pakiety usług turystycznych, rosnące zapotrzebowanie na zdrową, ekologiczną żywność. ☞ Rozwój turystyki rodzinnej, uzdrowskiej (z jednej strony starzenie się społeczeństwa europejskiego, z drugiej wzrost popularności uzdrowisk wśród młodych, zamożnych osób) i biznesowej. ☞ Rozwój tanich linii lotniczych. ☞ Działalność Polskiej Organizacji Turystycznej i poprawa wizerunku turystyki w Polsce na rynkach światowych. ☞ Podnoszenie standardu usług hotelarskich w konsekwencji wejścia w życie uregulowań prawnych dotyczących turystyki. ☞ Wzrost zainteresowania zabytkami techniki, ich zagospodarowaniem do celów turystycznych. 	<ul style="list-style-type: none"> ☹️ Niska świadomość ekologiczna turystów skutkująca nie przestrzeganiem przez nich właściwych zasad za chowania na obszarach cennych przyrodniczo i chronionych prawnie - degradacja środowiska naturalnego. ☹️ Silna konkurencja ze strony bardziej znanych w Polsce obszarów turystyki, w tym obszarów oferujących podobne produkty turystyczne, oraz zagranicznej turystyki wyjazdowej. ☹️ Duża konkurencja ze strony regionów wysoko uprzemysłowionych w pozyskiwaniu inwestorów. ☹️ Niska siła nabywcza społeczeństwa w zakresie produktów turystycznych (bariera popytu). ☹️ Brak spójnego systemu wspomagania przedsięwzięć publiczno-prywatnych w tym sektorze. ☹️ Brak jednolitego systemu informacji i promocji walorów turystycznych w Polsce. ☹️ Potencjalna kolizja działań mających na celu rozwój sektora turystyki z rygorami ochrony środowiska na obszarach podlegających prawnej ochronie przyrody. ☹️ Pominięcie Województwa Świętokrzyskiego w planach rozwoju autostrad. ☹️ Trudności z wykorzystaniem środków unijnych (brak środków niezbędnych do współfinansowania projektów), ☹️ Słabo rozwinięty sektor małych i średnich przedsiębiorstw, ☹️ Pogorszenie sytuacji materialnej przeciętnej polskiej rodziny w pierwszych latach członkostwa w UE – spadek aktywności turystycznej, ☹️ Niekorzystne tendencje w turystyce przyjazdowej (spadek przyjazdów z wschodniej granicy może być jeszcze większy biorąc pod uwagę fakt, iż

<ul style="list-style-type: none"> ☞ Rozwój współpracy transgranicznej i międzyregionalnej, m.in. utworzenie transwojewódzkiego szlaku rowerowego, który wpłynie na wzrost liczby turystów w regionie. ☞ Bogacenie się społeczeństwa europejskiego przejawiające się m.in. zwiększaniem części dochodu przeznaczanego na cele turystyczne. ☞ Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej, wzrost zaufania inwestorów (do 2011 r. preferencyjne warunki inwestycyjne). ☞ Zmiany własności gruntów i obiektów turystycznych.	<p>Polska jest krajem granicznym UE),</p> <ul style="list-style-type: none"> ☞ Rosnąca migracja z Regionu, zwłaszcza ludzi młodych, ☞ Stale obserwowany wandalizm na szlakach rowerowych (niszczenie map, oznakowań, punktów widokowych). ☞ Możliwość likwidacji województwa świętokrzyskiego. ☞ Ograniczenia wynikające z prawnej ochrony przyrody. ☞ Mentalność społeczności regionalnej przejawiająca się w niedocenianiu roli turystyki dla rozwoju województwa.
--	---

Podsumowanie

Silne i słabe strony	<p>WNIOSEK: Występuje przewaga mocnych stron nad słabymi.</p> <p>Mocne strony województwa świętokrzyskiego wynikają głównie z posiadanych walorów naturalnych, szczególnie przyrodniczych i krajobrazowych oraz unikalnych na skalę krajową, europejską i światową zabytków, które dają podstawę do rozwoju turystyki. Słabe strony są efektem niedostatecznego zagospodarowania Regionu (wynikającego m.in. z braku środków finansowych) oraz braku koordynacji i współpracy pomiędzy poszczególnymi sub-obszarami oraz podmiotami ukierunkowanymi na rozwój turystyki. Województwo świętokrzyskie ma doskonałe perspektywy rozwoju sektora turystycznego, wsparte również dogodnym położeniem geograficznym, tym bardziej, że występuje niezmiernie wyrazista dysproporcja między posiadanym potencjałem a istniejącą ofertą produktową.</p>
Szanse i zagrożenia	<p>WNIOSEK: Występuje przewaga szans nad zagrożeniami.</p> <p>Przewaga szans rynkowych jest dosyć wyraźna, co wskazuje, iż kierunek dotyczący aktywizacji obszaru pod względem turystycznym jest słuszny. Szczególnych szans należy upatrywać w akcesji do Unii Europejskiej, a przede wszystkim w kolejnym okresie programowania 2007-2013. Z tym związane są przede wszystkim środki finansowe, które umożliwią dokonanie inwestycji infrastrukturalnych w celu rozbudowy lub modernizacji, wdrożenie projektów promocyjnych oraz szkoleniowych mających na celu kształcenie kadr dla obsługi ruchu turystycznego oraz planowania rozwoju turystyki. Optymizmem też napawają ostatnie dane statystyczne oraz prognozy dotyczące rozwoju turystyki opublikowane przez Światową Organizację Turystyki.</p>
Wnioski	<p>Koniecznym elementem na drodze podnoszenia atrakcyjności turystycznej województwa jest kreacja i wdrożenie koncepcji rozwoju zintegrowanego produktu turystycznego Regionu, na którą składają się m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ opracowanie i wdrożenie koncepcji budowy i rozwoju markowych produktów turystycznych, pozwalających na budowę silnego wizerunku Regionu; ▪ oparcie elementów promocji o wypracowany znak – logo promocyjne Regionu oraz hasło przekazujące główny benefit marki; ▪ opracowanie grupy imprez zgodnych z założonym wizerunkiem Regionu i wypracowaną koncepcją zintegrowanego produktu turystycznego obszaru; ▪ opracowanie planu komunikacji marketingowej Regionu z otoczeniem.

6. KONCEPCJA ROZWOJU TURYSTYKI W WOJEWÓDZTWIE ŚWIĘTOKRZYSKIM, W TYM KONCEPCJA ZINTEGROWANEGO PRODUKTU TURYSTYCZNEGO.

6.1. Misja i wizja województwa świętokrzyskiego.

MISJA – deklaracje i dążenia Regionu w zakresie rozwoju turystyki.

Misją województwa świętokrzyskiego jest tworzenie i wdrażanie wysokiej jakości, unikalnych produktów turystycznych, odpowiadających na wiązkę potrzeb turystów, tworzenie atmosfery przyjaznej turystom i warunków przyjaznych inwestorom, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.

Tak określona misja województwa świętokrzyskiego wskazuje na turystykę jako na sektor niezwykle ważny w rozwoju Regionu. Podkreśla również, iż tworzona oferta będzie kreowana przy uwzględnieniu oczekiwań turystów i w harmonii z przyrodą i społecznością lokalną.

WIZJA – czyli to, co chcemy osiągnąć za 8 lat, obraz rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim w 2013 roku.

Turystyka jest kluczowym narzędziem rozwoju województwa świętokrzyskiego, a także jego społeczno-gospodarczej aktywizacji. Rozwój turystyki opieramy o efektywne i zrównoważone wykorzystywanie posiadanego potencjału, w tym przede wszystkim niespotykanej różnorodności zasobów, stanowiącej największy atut Regionu. Koncepcja, wdrażanie i promocja wysokiej jakości zintegrowanych produktów turystycznych kreować będzie wizerunek "Świętokrzyskich Miejsc Mocy", chętnie odwiedzanych przez turystów krajowych i zagranicznych, a także podziwianych przez mieszkańców.

Tak określona wizja turystyki w pełni oddaje aspiracje województwa świętokrzyskiego oraz podkreśla szeroko pojmowaną misję turystyki, zarówno jako obszaru obejmującego sektor turystyki, ale także oddziaływującego na wiele sfer życia społecznego i gospodarczego.

Dla realizacji tak określonej wizji niezbędne jest definiowanie pewnych grup działań i zadań jako programów interdyscyplinarnych oraz budowanie szerokiego partnerstwa społeczno-gospodarczego na rzecz realizacji Strategii.

Zarówno misja, jak i wizja województwa świętokrzyskiego w pełni koresponduje z projektowaną wizją rozwoju turystyki w Polsce, przyczyniając się do jej realizacji.

CEL NADRZĘDNY

Trwały rozwój turystyki w Regionie, prowadzący do poprawy jego konkurencyjności, skutkujący wzrostem dochodów i zwiększającym się zatrudnieniem.

CELE POŚREDNIE

1. Stworzenie zintegrowanej oferty turystycznej województwa świętokrzyskiego przy wykorzystaniu potencjału Regionu.

2. Przygotowanie wysokowykwalifikowanych i profesjonalnych kadr dla turystyki w województwie świętokrzyskim.
3. Opracowanie zintegrowanego i skutecznego systemu promocji i marketingu.
4. Kształtowanie przestrzeni turystycznej.
5. Rozwój otoczenia sprzyjającego rozwojowi turystyki w województwie.

⇒ GDZIE JESTEŚMY OBECNIE?

Województwo świętokrzyskie jest Regionem niewątpliwie niezwykle atrakcyjnym turystycznie i posiadającym bogaty i pełen różnorodności potencjał. Kojarzone jest z symbolami, nawiązującymi zarówno do bogactwa walorów naturalnych (Góry Świętokrzyskie, Jaskinia Raj, Dąb "Bartek", krzemień pasiasty, uzdrowiska), jak i walorów antropogenicznych (Święty Krzyż, Sandomierz). W ofercie turystycznej dają się zauważyć "hity" znane w całej Polsce, takie jak chociażby Park Jurajski w Bałtowie, czy Pałac w Kurozwękach wraz z hodowlą bizonów amerykańskich. Stolica województwa – Kielce jest znaczącym ośrodkiem targowo-konferencyjnym w kraju.

Brakuje jednak pomysłu na zintegrowanie tej niebywalej różnorodności i jej efektywnej sprzedaży na rynku. Problem stanowi zagospodarowanie infrastrukturalne, które pozwoliłoby na stworzenie unikalnej oferty.

Rozwój turystyki w województwie wymaga współdziałania wielu środowisk i zbudowania platformy współpracy między nimi. Chodzi tutaj nie tylko o podjęcie współpracy pomiędzy władzami samorządowymi, branżą turystyczną i organizacjami pozarządowymi, ale również o podjęcie kroków na rzecz włączenia do rozwoju turystyki środowisk naukowych i instytucji edukacyjnych.

Potrzebne jest także zbudowanie silnego wizerunku Regionu na mapie turystycznej – wizerunku, który nawiązywać będzie do różnorodności walorów, ale jednocześnie będzie je harmonijnie łączył i integrował.

⇒ JAK CHCEMY REALIZOWAĆ ROZWÓJ TURYSTYKI W REGIONIE?

Wybrane elementy oddziałujące na turystykę Regionu	Proponowane rozwiązania
Wyróżniki –	Określenie głównych wyróżników Regionu, które zostaną wykorzystane w działaniach promocyjnych, przełożą się na rozwój i ofertę produktów, będą oddziaływały na spójny charakter oraz jakość infrastruktury turystycznej.
Atrakcje –	Ożywienie oraz wzmocnienie wiodących atrakcji Regionu. Budowa programu marketingu atrakcji lokalnych. Przewiduje się także tworzenie nowych atrakcji, w tym powiązanych z produktami.
Wdrożenie –	Dostosowywanie mechanizmów wdrożeń do potrzeb i zakresu (skali) poszczególnych projektów. Zwiększanie wiedzy i umiejętności w zakresie zarządzania projektem w turystyce. Wprowadzanie i upowszechnianie wdrożeń testowych i pilotażowych.
Marketing (promocja) – wizerunek	Stworzenie wyraźnego wizerunku Regionu na mapie turystycznej Polski. Zwiększenie skuteczności i efektywności działań dzięki m.in. wykorzystaniu innowacyjnych rozwiązań (np. e-marketing, branding Regionu), poprawie integracji oraz koordynacji działań marketingowych w Regionie "MÓWIMY JEDNYM GŁOSEM". Zwiększenie efektywności systemu poprzez wdrożenie marki Regionu oraz poprawę jakości, w tym dzięki systemowi informacji zwrotnych i monitoringu w punktach IT (rynkı docelowe, dobór działań, narzędzi itp.)
Badania –	Badania jakościowe dotyczące produktów, potrzeb turystów, testowania rozwiązań w zakresie marketingu i marki. Prowadzenie badań statystycznych oraz monitoringu

Wybrane elementy oddziałujące na turystykę Regionu	Proponowane rozwiązania
	ruchu wspólnie z innymi regionami. Zaangażowanie uczelni wyższych, w tym studentów kierunków turystycznych i marketingowych. Rozwój systemu badań on-line, monitorowania opinii, postrzegania Regionu. Prowadzenie badań rynku pracy pod kątem potrzeb szkoleniowych i efektywności prowadzonych szkoleń.
Informacja turystyczna –	Informacja i identyfikacja turystyczna – budowa wszechstronnego, spójnego systemu informacji oraz identyfikacji turystycznej Regionu, opartego m.in. na szerokim partnerstwie z podmiotami okołoturystycznymi, integracji sieciowej punktów i centrów informacji w Regionie oraz wdrożeniu systemu identyfikacji wizualnej oraz przestrzennej. Zostaną także stworzone specjalne narzędzia, pozwalające na zwiększenie efektywności systemu informacji.
Produkty turystyczne –	Powstanie koncepcji oraz wdrożenie silnych produktów turystycznych, skierowanych do konkretnych, zidentyfikowanych segmentów docelowych. Sieciowanie produktów, integrowanie oraz pakietowanie składników ofert, czyli rozwój prostych usług turystycznych w kierunku produktów złożonych.
Oferty –	Zdecydowana poprawa w zakresie ofert turystyki przyjazdowej, w tym dla wiodących obszarów produktowych (dzieci i młodzieży, turystyki uzdrowiskowej, kulturowej, aktywnej, agroturystyki, turystyki weekendowej).
Zasoby ludzkie –	Profesjonalne kadry, w tym personel specjalistyczny przygotowany do kreowania i wdrażania oferty turystycznej Regionu. Procesy bieżącego doskonalenia zawodowego oraz podnoszenia kwalifikacji i jakości kadr. Praca w turystyce pracą pierwszego wyboru.
Baza komercyjna –	Poprawa jakości i konkurencyjności bazy turystycznej, większa estetyka, dopasowanie do potrzeb turystów wiodących produktów, nowoczesność. Wprowadzenie tzw. Świętokrzyskiej Karty Turystycznej. Włączenie branży turystycznej w system Świętokrzyskiej Nagrody Jakości.
Rozwój i wsparcie instytucji –	Wzmocnienie struktur podstawowych, w tym ROT-u i LOT-ów. Ponadto m.in. wsparcie podmiotów, instytucji i organizacji najbardziej aktywnych i efektywnych w zakresie kreowania oferty turystycznej.
Transport turystyczny –	Integrowanie rozkładów jazdy oraz informacji dot. komunikacji, przede wszystkim w regionach turystycznych. Uruchamianie specjalnych środków transportu, negocjowanie z przewoźnikami nowych połączeń.
Infrastruktura -	Rozwój infrastruktury specjalistycznej i proekologicznej. Postawienie na jakość (wzornictwo, estetykę, funkcjonalność) oraz spójny charakter rozwijanej infrastruktury. Potrzebna modernizacja części obiektów turystycznych oraz rewitalizacja cennych obszarów.
Polityka wsparcia -	Preferowane wspieranie projektów regionalnych oraz wybranych projektów lokalnych. Największe szanse mają projekty o znaczącym stopniu zaangażowania (w tym finansowego) ze strony samorządów, organizacji pozarządowych oraz potencjalnym efekcie dla turystyki Regionu.

6.2. Kontekst krajowy i regionalny.

Kontekst krajowy

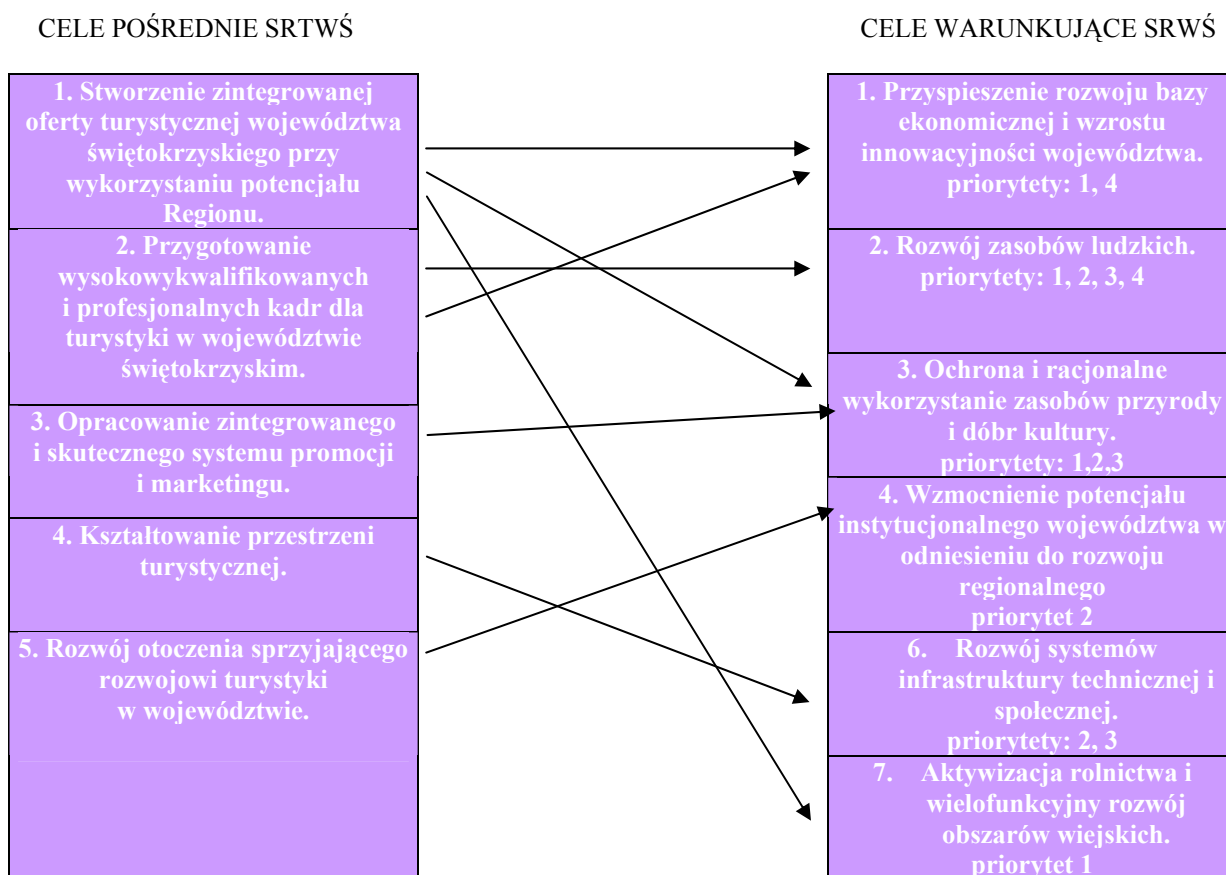
"Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2006-2014" jest zgodna ze "Strategią rozwoju turystyki w Polsce na lata 2007-2013", której projekt został przyjęty przez Rząd RP w czerwcu 2005 roku. Należy podkreślić, iż obszary priorytetowe oraz cele pośrednie i operacyjne zaproponowane w województwie świętokrzyskim są tożsame z obszarami priorytetowymi i celami strategii krajowej.

Zarówno strategia krajowa, jak i projekt strategia województwa świętokrzyskiego do 2020 roku zakładają, iż kluczowym dla rozwoju sektora turystyki jest produkt, i to wokół niego skupione są pozostałe obszary priorytetowe. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż wszystkie obszary przenikają się nawzajem, a niektóre działania mogą być realizowane w ramach kilku priorytetów jednocześnie. Wynika to z interdyscyplinarności i złożoności kompozycji produktowych. Jakość produktu zależy, bowiem od szeregu czynników, w tym m.in. od kwalifikacji kadr, siły rynkowej i marki, otoczenia instytucjonalnego i przestrzeni turystycznej.

Kontekst regionalny

Podstawowym dokumentem strategicznym województwa świętokrzyskiego jest "Strategia rozwoju województwa świętokrzyskiego (SRWS)"⁴³.

Poniżej wskazano na zbieżność celów warunkujących i priorytetów tego dokumentu z celami pośrednimi "Strategii rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2006-2014 (SRTWS)".

⁴³ Chodzi tutaj o projekt Strategii rozwoju województwa świętokrzyskiego do 2020 r.

Należy podkreślić konieczność zachowania silnej spójności na poziomie regionalnych programów operacyjnych województwa świętokrzyskiego w zakresie zapisów dotyczących rozwoju turystyki oraz obszarów z nią związanych z założeniami programów wykonawczych i operacyjnych rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim, mających stanowić kolejny etap realizacji zapisów niniejszego dokumentu.

6.3. Obszary priorytetowe i cele operacyjne.

"Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2006-2014" zakłada rozwój sektora turystyki poprzez podejmowanie działań w pięciu obszarach priorytetowych. Zakładane obszary priorytetowe będą realizowały założenia misji oraz przyczyniały się do osiągnięcia 5 wytyczonych celów pośrednich.

Obszary priorytetowe rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim

1. Produkt.
2. Rozwój zasobów ludzkich.
3. Marketing i promocja.
4. Przestrzeń turystyczna.
5. Otoczenie instytucjonalne.

6.3.1. Obszar priorytetowy 1 - PRODUKT.

Kreacja i rozwój konkurencyjnych markowych produktów turystycznych jest kluczowym obszarem priorytetowym "Strategii rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2006-2014". Zakłada się, bowiem, iż turystyka będzie się rozwijać w oparciu o zróżnicowaną ofertę, powstałą przy wykorzystaniu potencjału Regionu. Stąd produkt, który należy rozumieć jako pomysł na wzrost atrakcyjności Regionu oraz przyciągnięcie jak największej liczby turystów, odgrywa centralną rolę, i to wokół niego skupione są pozostałe obszary priorytetowe.

Koncepcja zintegrowanego produktu turystycznego dla województwa świętokrzyskiego zawiera się w hasło "Świętokrzyskie - Miejsce Mocy". To marketingowe zawołanie Regionu jednoznacznie wskazuje, że zaproponowana oferta korzystać będzie z ogromnej różnorodności Ziemi Świętokrzyskiej. Symboliczne "miejsca mocy" będą dla turystów odwiedzających Region źródłem mocy związanej z Górami Świętokrzyskimi i Świętym Krzyżem, z siłą uzdrowisk świętokrzyskich i aktywnym wypoczynkiem. Moc, jaką daje Świętokrzyskie to nie tylko moc fizyczna, ale również moc duchowa, powiązana z religią i miejscami kultu, legendami i tradycjami oraz moc intelektualna, wynikająca z możliwości poznania.

Punktem wyjścia do opracowania koncepcji zintegrowanego produktu turystycznego jest pojęcie produktu turystycznego rozumianego jako całość przeżyć i doświadczeń zdobytych przez turystę w trakcie jego podróży – od momentu wyjazdu do powrotu do domu. Tworzą go naturalne i kulturowe walory turystyczne, dobra materialne i usługi świadczone turystom (transport, baza noclegowa i gastronomiczna etc.), usługi umożliwiające dojazd do miejsca pobytu, pobyt i powrót do miejsca zamieszkania, usługi świadczone w powiązaniu z walorami turystycznymi (pilotaż, przewodnictwo, imprezy, wypożyczalnie sprzętu etc.). Innymi słowy produkt turystyczny to oryginalna kompozycja różnych dóbr turystycznych oraz wszelkich usług umożliwiających ich turystyczne wykorzystanie w trakcie podróży lub pobytu.

Optimalny produkt turystyczny powinien przede wszystkim odnosić się i zaspokajać potrzeby klientów. Usługi turystyczne należą do grupy usług zaspokajających wiele potrzeb fizycznych, społecznych i psychologicznych, a są związane z motywem podróży, którym może być chęć ucieczki od istniejącego otoczenia, od rutyny, chęć poszukiwania nowych i odmiennych doświadczeń, a także odwiedzenie nowych miejsc. Podczas konstruowania produktów należy jednak pamiętać, iż turyści chcą zaspokoić w tym samym czasie więcej niż jedną potrzebę. Produkty odnoszące największy sukces to te, które najlepiej odpowiadają na wiązkę potrzeb określonego segmentu rynku. Nie tylko jakość i atrakcje miejsca są motywujące, ale także szeroko rozumiana jego zdolność do pełnego zaspokajania różnych potrzeb.

Rozwój produktów turystycznych powinien zostać przeprowadzony w oparciu o specjalny Program "Rozwój produktów turystycznych województwa świętokrzyskiego", stanowiący wynik prac i ustaleń lokalnych zespołów roboczych i zespołu regionalnego z grupą ekspertów zewnętrznych.

Zidentyfikowany stan obecny oraz spodziewane efekty wdrażanie priorytetu

Stan obecny – wybrane aspekty	Stan prognozowany do 2010 r.	Stan prognozowany do 2014 r.
<ul style="list-style-type: none"> • Mała ilość markowych produktów turystycznych • Unikalne w skali kraju i Europy wyróżniki oraz bogate i zróżnicowane walory naturalne i kulturowe Regionu • Duży potencjał Regionu do rozwoju atrakcyjnych rynkowo, konkurencyjnych produktów i obszarów produktowych • Zróżnicowana oferta turystyczna Regionu – świętokrzyskie hity turystyczne • Popularność Regionu jako celu wycieczek szkolnych • Dynamiczny rozwój agroturystyki • Niewystarczająca i nierównomiernie rozmieszczona baza turystyczna • Słaba oferta oraz zagospodarowanie turystyczne szlaków turystycznych • Niewykorzystany potencjał małych miejscowości, wsi i miasteczek 	<ul style="list-style-type: none"> • Atrakcyjna oferta turystyczna Regionu, skierowana do wybranych segmentów docelowych • Oferta szlaków tematycznych jako sieciowych, zintegrowanych produktów • Wzrost inwestycji w infrastrukturę produktu • Wzrost podróży turystycznych do najciekawszych ognisk atrakcji ("miejsce mocy") – zarówno turystów spoza, jak i z Regionu • Komercjalizacja produktów turystycznych w zakresie turystyki przyjazdowej, w tym dzieci i młodzieży, kulturowej, uzdrowiskowej, aktywnej, hobbystycznej • Rozwój oferty weekendowej. 	<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost liczby turystów • Wyraźny wzrost zatrudnienia w usługach turystycznych • "Wymarkowanie" produktów turystycznych • Bogata oferta produktów sieciowych, w tym szlaków tematycznych, wydarzeń kulturalnych, pamiątek, nowych atrakcji i usług

Cel pośredni

Stworzenie zintegrowanej oferty turystycznej województwa świętokrzyskiego przy wykorzystaniu potencjału Regionu.

Opis celu pośredniego

Rozwój turystyki w województwie świętokrzyskim opierać się będzie o funkcjonowanie takiej oferty i takich produktów turystycznych, które z uwagi na swoje unikalne cechy i oryginalną filozofię funkcjonowania będą chętniej wybierane przez turystów niż oferta konkurencji. Osiągnięcie takiej przewagi rynkowej jest procesem długotrwałym i skomplikowanym, wymaga, bowiem zaangażowania wielu osób i środków.

Istnienie i prawidłowe funkcjonowanie produktów turystycznych, przy optymalnym wykorzystaniu zasobów województwa świętokrzyskiego, skutkować będzie wzrostem społeczno-gospodarczym Regionu i przejawiać się będzie, poprzez wzrost liczby turystów, wzrostem dochodów i tworzeniem nowych miejsc pracy lub utrzymywaniem istniejących. Każda z tych zmian zachodzących na rynku województwa świętokrzyskiego przejawiać się będzie nie tylko w sferze usług sensu stricte turystycznych, ale również w innych sektorach, których istnienie jest nierozzerwalnie związane z funkcjonowaniem turystyki.

Osiągnięcie celu, jakim jest stworzenie zintegrowanej oferty turystycznej województwa niesie za sobą konieczność podejmowania działań zarówno w zakresie kreacji nowych produktów i rozwijania już istniejących, ich modyfikacji i unowocześniania zgodnie z trendami rynkowymi i oczekiwaniami klientów, jak również w zakresie budowy, rozbudowy i stałej poprawy jakości infrastruktury gwarantującej efektywny i prawidłowy rozwój turystyki.

Innymi słowy, głównym założeniem działań podejmowanych w ramach realizacji celu pośredniego obszaru priorytetowego PRODUKT jest stworzenie unikalnej, czyli wyróżniającej się na rynku, oferty produktowej, która bazując na podobnych jak w innych regionach walorach, będzie stwarzała nową jakość i wartość dodaną, z uwagi na fakt, iż sposób wykorzystania i sprzedaży walorów będzie oryginalny i inny niż gdzie indziej.

Cel operacyjny nr 1

Kreacja i rozwój konkurencyjnych produktów turystycznych

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 1

Stworzenie zintegrowanej oferty turystycznej województwa świętokrzyskiego jest jednym z kluczowych celów niniejszej strategii.

Województwo świętokrzyskie z uwagi na duże nagromadzenie różnorodnych walorów ma wszelkie możliwości stworzenia unikalnej kompozycji produktowej, która będąc przeznaczona dla konkretnych grup odbiorców, będzie zaspokajała jak największą ilość ich potrzeb (wiązkę potrzeb). Stąd przy kreowaniu oferty wykorzystano wyróżniki, które stały się pretekstem do opracowania pewnego pomysłu zgodnie z zasadą walor – pomysł – oferta – produkt.

Potencjał województwa świętokrzyskiego predestynuje je do odgrywania bardzo ważnej roli na mapie turystycznej nie tylko Polski, ale i Europy. Posiadane walory są niezwykle różnorodne i często unikalne. Góry Świętokrzyskie, Święty Krzyż, krzemień pasiasty, walory uzdrowiskowe, Jaskinia Raj, Dąb "Bartek", Pustelnia Złotego Lasu w Rytwianach, Klasztor w Wąchocku, Kurozwęki, Bałtowski Park Jurajski, Wiślica – to tylko kilka przykładów ciekawych i niespotykanych nigdzie indziej atrakcji. Nawet pobieżna i szybka analiza potencjału województwa świętokrzyskiego, dokonana przez przeciętnego turystę, pozwala na zidentyfikowanie kilkunastu segmentów, dla których świętokrzyskie atrakcje stanowią powód przyjazdu do Regionu.

Działania podejmowane w ramach celu operacyjnego nr 1 mają na celu stworzenie koncepcji zintegrowanych produktów turystycznych województwa świętokrzyskiego oraz następnie ich wdrażanie. Stanowi to, bowiem istotną szansę na dynamiczny rozwój turystyczny Regionu, w tym na tworzenie konkurencyjnych rynkowo ofert.

Analiza Regionu dokonana w audycie turystycznym, jak również warsztaty strategiczne i spotkania z władzami, organizacjami pozarządowymi i przedstawicielami branży turystycznej, wskazały na istnienie 11 segmentów docelowych. Spośród nich wybrano 5 segmentów priorytetowych, o największym potencjale i szansach rozwoju. Pozostałe 6 segmentów stanowi tzw. segmenty uzupełniające.

Taka hierarchizacja pozwala na skoncentrowanie środków i wysiłków na rozwoju tych produktów – tzw. produktów wiodących, które z jednej strony będą w pełni wykorzystywały potencjał całego województwa, a z drugiej staną się źródłem dochodów dla mieszkańców Regionu. Jeżeli zaś chodzi o produkty uzupełniające, ich umieszczenie w strategii jest jak najbardziej celowe. Turystyka nie zna granic ani sztywnych podziałów, dlatego też należy wykorzystać cały istniejący potencjał.

Działania

Działanie 1

Budowa i rozwój wiodących produktów turystycznych.

Obszary zadaniowe

1. Produkt "Świętokrzyska Zielona Szkoła".

"ŚWIĘTOKRZYSKA ZIELONA SZKOŁA" PRODUKT SKIEROWANY DO DZIECI I MŁODZIEŻY	
CEL ROZWOJU	<p>Celem rozwoju produktu "Świętokrzyska Zielona Szkoła" jest wykreowanie województwa na Region, który bezwzględnie, z uwagi na posiadane walory naturalne i antropogeniczne, musi odwiedzić każdy uczeń. Województwo ma się stać Ogólnopolskim Centrum Zielonych Szkół.</p> <p>Turystyka dzieci i młodzieży jest segmentem o bardzo dużym potencjale rozwojowym i dotyczy, w dużym stopniu, osób z Regionu. Z uwagi jednak na ogromne bogactwo i zróżnicowanie województwa świętokrzyskiego, może się ono stać celem podróży dla dzieci i młodzieży z całej Polski, a nawet zza granicy.</p> <p>Dzieci i młodzież są specyficznym klientem. Pomimo, iż trudno porównywać ich możliwości finansowe z np. biznesmenami, to należy pamiętać, iż stanowią oni segment przyszłości. W perspektywie, bowiem niecałej dekady, to te dzieci będą prowadzić interesy czy wyjeżdzać na urlop. Jeżeli więc zapamiętają województwo świętokrzyskie jako miejsce niezliczonych możliwości, powrócą do niego niejednokrotnie. W ten sposób kształtuje się przyszłych klientów.</p>
WYKORZYSTYWANY POTENCJAŁ	Turystyka dzieci i młodzieży pozwala na wykorzystanie bardzo wielu atutów województwa świętokrzyskiego, od obszarów chronionych, przez zabytki, na folklorze i imprezach skończywszy.
OGNISKA ATRAKCJI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kielce i Góry Świętokrzyskie, jako jedne z najstarszych gór w Europie, ich budowa geologiczna pozwala na prześledzenie historii Ziemi – "największe muzeum geologii pod gołym niebem", ▪ Zabytki Techniki, które ukazują historię Staropolskiego Okręgu Przemysłowego. ▪ Walory geologiczne (krzemień pasiasty, wapień pińczowski).

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Walory archeologiczne w powiecie kazimierskim, starachowickim i pińczowskim. ▪ Zjawiska przyrodnicze – Jaskinia Raj, Dąb "Bartek". ▪ Historia Regionu związana ze słynnymi postaciami ze świata literatury i kronikarstwa oraz z walką narodowowyzwoleńczą. ▪ Park Jurajski w Bałtowie i miasto Koziółka Matolka – Pacanów – rozrywka i edukacja. ▪ Sandomierz
<p>MODEL FUNKCJONOWANIA PRODUKTU</p>	<p>Model funkcjonowania produktu "Świętokrzyska Zielona Szkoła" zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ rozbudowę bazy turystycznej średniej klasy, dostosowanej do przyjmowania większych grup, ▪ tworzenie szlaków tematycznych, ▪ przygotowanie specjalnej oferty dla dzieci i młodzieży z województwa, celem szerzenia wiedzy o Regionie wśród jego najmłodszych mieszkańców, ▪ nawiązanie współpracy z instytucjami edukacyjnymi organizującymi wyjazdy dla dzieci i młodzieży, w celu wypracowania programów pobytów dostosowanych do wymogów Ministerstwa Edukacji Narodowej i programów szkolnych, opracowywanie pakietów zielonych i białych szkół dla poszczególnych klas, ▪ bezpośrednia współpraca ze szkołami w celu sprzedaży oferty.
<p>UNIKALNOŚĆ OFERTY / WYRÓŻNIKI</p>	<p>Ofertę województwa świętokrzyskiego przygotowaną dla dzieci i młodzieży będzie wyróżniał przede wszystkim sposób wykorzystania walorów Regionu. Nacisk zostanie położony na aktywność dzieci i młodzieży i ich zaangażowanie, zarówno umysłowe, jak i fizyczne. W nawiązaniu do poszczególnych ognisk atrakcji zostanie zaprojektowana specjalna infrastruktura (parki tematyczne, chatki dydaktyczne, wioski rekreacyjno-dydaktyczne) oraz wykreowany ciekawy sposób przekazu informacji (zajęcia interaktywne, interaktywne zwiedzanie muzeów, nauka poprzez organizację konkursów wiedzy, zwiedzanie szlaków tematycznych z wykwalifikowanym przewodnikiem). Wykorzystana zostanie idea "nauki przez doświadczenie" połączona z elementami zabawy i rekreacji. Różnorodność zasobów będzie pozwalać na przygotowanie infrastruktury dydaktycznej i rekreacyjnej umożliwiającej prowadzenie zajęć o szerokiej tematyce (geologia, archeologia, biologia – flora i fauna, paleontologia, historia).</p>

"Świętokrzyska Zielona Szkoła" będzie ofertą, na którą składać się będą przede wszystkim tzw. zielone i białe szkoły (czyli szkolne wycieczki, które łączą wypoczynek i rekreację z nauką), ale również kolonie i obozy.

Oferta skierowana do dzieci i młodzieży jest ofertą bardzo specyficzną, dlatego też możliwość jej stworzenia, a następnie sprzedaży uwarunkowana jest wieloma czynnikami. Zakłada się, iż turystyka dzieci i młodzieży rozwijać się będzie głównie w rejonie Gór Świętokrzyskich (powiat kielecki), jak również w powiecie koneckim i starachowickim. Stąd konieczność stworzenia na tym obszarze odpowiedniej bazy noclegowej i gastronomicznej. Należy zadbać o rozwój bazy średniej klasy będącej w stanie przyjąć większe grupy dzieci i młodzieży, gwarantującej jednocześnie wyżywienie. Dobrym pomysłem jest adaptowanie istniejących szkół na obiekty noclegowe w okresie wakacyjnym.

Niezbędne jest również podjęcie innych działań infrastrukturalnych, które uatrakcyjnią województwo świętokrzyskie, i których istnienie jest niezbędne z punktu widzenia możliwości organizowania atrakcyjnego wypoczynku dzieci i młodzieży. Chodzi tutaj przede wszystkim o stworzenie tematycznych szlaków turystycznych, obejmujących miejsca najbardziej atrakcyjne z punktu widzenia łączenia rekreacji z nauką. Stąd propozycje obejmują:

- Stworzenie *szlaku literackiego*, obejmującego miejsca związane z twórczością i pobytem na terenie województwa świętokrzyskiego takich postaci, jak Leopold Staff, Mikołaj Rej, Stefan Żeromski, Henryk Sienkiewicz, Adolf Dygasiński, Stanisław Konarski, Gustaw Herling-Grudziński, Witold Gombrowicz; proponowany przebieg szlaku: Skarżysko-Kamienna, Oblęgorek, Kielce, Nagłowice, Jędrzejów, Żarczyce, Wodzisław, Bodzechów (zadanie obejmują: opracowanie systemu identyfikacji wizualnej szlaku, oznakowanie – przygotowanie i rozmieszczenie w terenie tablic informacyjnych o szlaku i o każdym obiekcie z osobna, przygotowanie ciekawej oferty edukacyjnej dotyczącej poszczególnych pisarzy, konkursy wiedzy, konkursy recytatorskie, wspólne czytanie dzieł literackich, przedstawienia młodzieżowych grup teatralnych).
- Stworzenie *szlaku zabytków techniki*⁴⁴, obejmującego następujące obiekty: Muzeum Przyrody i Techniki - Ekomuzeum im. Jana Pazdura w Starachowicach (jako obiekt najważniejszy, ukazujący krajobraz Staropolskiego Okręgu Przemysłowego), Zabytkowy Zakład Hutniczy w Maleńcu, Muzeum Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego w Sielpi Wielkiej oraz Kuźnicę Wodną w Starej Kuźnicy⁴⁵ (zadanie obejmują: opracowanie systemu identyfikacji wizualnej szlaku, oznakowanie – przygotowanie i rozmieszczenie w terenie tablic informacyjnych o szlaku i o każdym obiekcie z osobna, przygotowanie ciekawej oferty edukacyjnej dotyczącej historii Staropolskiego Okręgu Przemysłowego).
- Stworzenie *szlaku geologicznego*, obejmującego centralną i północną część województwa świętokrzyskiego – rezerваты na terenie miasta Kielce, Jaskinia Raj, Krzemionki k. Ostrowca Świętokrzyskiego, Skałki Piekło pod Niekłaniem, Góra Jeleniowska, Góra Miedzianka, Góra Zelejowa, Skorocice, Gagaty Sołtykowskie, Kręgi Kamienne, Góra Perzowa, Park Jurajski w Bałtowie, Skały pod Adamowem, Skały w Krynkach . Sugeruje się, aby punktem wyjścia do budowy tego szlaku była istniejąca dydaktyczna ścieżka geologiczna wokół Kielc (zadanie obejmują: opracowanie systemu identyfikacji wizualnej szlaku, oznakowanie – przygotowanie i rozmieszczenie w terenie tablic informacyjnych o szlaku i jego walorach geologicznych, przygotowanie ciekawej oferty edukacyjnej dotyczącej historii Ziemi, w tym historii dinozaurów).
- Stworzenie *szlaku archeologicznego* na terenie powiatu kazimierskiego, obejmującego Słonowice, Jakuszowice i Zagorzyce (zadania obejmują: opracowanie systemu identyfikacji wizualnej szlaku, oznakowanie – przygotowanie i rozmieszczenie w terenie tablic informacyjnych o szlaku i jego walorach archeologicznych, rekonstrukcję starożytnych grobowców wraz z częścią edukacyjną dotyczącą wykopalisk w Słonowicach, stworzenie muzeum z najciekawszymi eksponatami w Jakuszowicach, miejscu odkrycia grobu huńskiego, wielu monet rzymskich i osady ludności kultury przeworskiej, przygotowanie ciekawego programu edukacyjnego dla dzieci i młodzieży) oraz na terenie powiatu pińczowskiego w Bronocicach (zadania obejmują : rekonstrukcję zagród neolitycznych obok pomnika „Praojcom i Archeologom” upamiętniającego istnienie w tym miejscu neolitycznej osady i odkrycia najstarszego na świecie wizerunku pojazdu kołowego na znalezionej w tym miejscu wazie, oznakowaniu i rozmieszczeniu w terenie plansz i kierunkowszaków).

⁴⁴ Przez wymienione obiekty przebiega szlak rowerowy– świętokrzyska część transwojewódzkiego szlaku rowerowego i częściowo pieszy.

⁴⁵ Docelowo planowane jest włączenie do szlaku zabytków techniki również innych ważnych obiektów. Więcej informacji na s. 283.

- Stworzenie *szlaku walk narodowowyzwoleńczych*⁴⁶ na terenie powiatów: kieleckiego, jędrzejowskiego, pińczowskiego, buskiego, staszowskiego, ostrowieckiego, starachowickiego, skarżyskiego, koneckiego i włoszczowskiego, obejmującego następujące obiekty i miejsca: Kielce – Sanktuarium Marszałka Józefa Piłsudskiego i Muzeum Pamięci Narodowej, Sitkówka – Nowiny – miejsca upamiętniające martyrologię narodu polskiego z czasu II wojny światowej, Konary – pole bitwy, Wywła-Szczekociny – pole bitwy, Grochowiska – pole bitwy pod dowództwem gen. Langiewicza, Czarkowy – cmentarz wojenny, Połaniec – Uniwersał, Janowice – Kwatera "Ponurego", Kałków-Godów – Golgota z kaplicami poświęconymi wielkim Polakom, Uroczysko Wykus – miejsce obozowiska legendarnego dowódcy zgrupowań partyzanckich AK w latach II wojny światowej "Ponurego", Wąchock – Muzeum Ojców Cystersów, Michniów – Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskiej, Skarżysko-Kamienna – Muzeum im. Orła Białego, Radoszyce – kapitulacja wojsk kościuszkowskich, Czarnca – Izba Pamięci Hetmana Stefana Czarnieckiego oraz miejsca upamiętniające walki Narodowych Sił Zbrojnych (zadania obejmują: opracowanie systemu identyfikacji wizualnej szlaku, wytyczenie i oznakowanie – przygotowanie i rozmieszczenie w terenie tablic informacyjnych o szlaku i poszczególnych obiektach / miejscach, przygotowanie ciekawej oferty edukacyjnej dla dzieci i młodzieży – konkursy historyczne, inscenizacje bitew, organizowanie zajęć historii w terenie).

Istnienie i funkcjonowanie ww. szlaków tematycznych pozwoli na pokazywanie województwa świętokrzyskiego dzieciom i młodzieży z wielu perspektyw w sposób niezwykle atrakcyjny, bo związany z aktywnością młodych turystów. Oznakowanie atrakcji w terenie i połączenie ich w szlak sprawi, iż ilość turystów je odwiedzających wzrośnie (większa dostępność informacji).

Stworzenie szlaków nie ma tylko i wyłącznie na celu wykreowania zwyczaju zwiedzania województwa "po szlakach"- nie przewiduje się, iż turyści będą odwiedzać wszystkie obiekty na szlaku. Wybiorą te, które są dla nich najbardziej ciekawe.

Oferta skierowana do dzieci i młodzieży powinna być sprzedawana w formie pakietów dostępnych w biurach podróży. Pakiety takie, obok noclegu i wyżywienia, zawierać muszą ciekawy program pobytu (wycieczki w bliższe i dalsze okolice, ogniska, dyskoteki, uczestnictwo w imprezach kulturalnych i sportowych). Touroperatorzy zajmujący się organizowaniem turystyki przyjazdowej dzieci i młodzieży powinni nawiązywać kontakty z instytucjami edukacyjnymi, celem tworzenia oferty odpowiadającej wymaganiom programów nauczania. Należy zadbać również o to, by kuratoria oświaty w całej Polsce były na bieżąco informowane o ofercie turystycznej województwa świętokrzyskiego, o powstających szlakach tematycznych i wszelkich atrakcjach o charakterze rekreacyjno-dydaktycznym.

2. Produkt "Klucz do zdrowia".

"KLUCZ DO ZDROWIA"	
PRODUKT SKIEROWANY DO TURYSTY UZDROWISKOWEGO	
CEL ROZWOJU	Rozwój produktu "Klucz do zdrowia" ma się przyczynić do kształtowania wizerunku województwa świętokrzyskiego na turystycznej mapie Polski, jako Regionu oferującego szeroką gamę ofert aktywnego i zdrowego

⁴⁶ Z uwagi na fakt, iż punkty na szlaku nawiązują do różnych okresów historycznych, w trakcie kreowania oferty należy uwzględnić specyfikę walki narodowowyzwoleńczej w poszczególnych epokach.

	<p>spędzania czasu wolnego. Wyróżnikiem będzie nowoczesność oferty skierowanej do ludzi młodych, aktywnych, dbających o swój wygląd (spa, wellness, odnowa biologiczna) oraz oferta dla osób niepełnosprawnych.</p> <p>Turystyka uzdrowskowa zyskuje niezwykle na znaczeniu. Pobyty w sanatoriach przestają być kojarzone tylko i wyłącznie ze starszymi, schorowanymi osobami. Uzdrowiska tętnią życiem, a wśród odwiedzających można zauważyć coraz więcej osób młodych i aktywnych (trendy wellness).</p>
WYKORZYSTYWANY POTENCJAŁ	<p>Turystyka uzdrowskowa jest segmentem rozwijającym się w oparciu o unikalne walory uzdrowskowe Ponidzia, czyli wody mineralne i lecznicze pozyskiwane ze złóż w Busku-Zdroju, Solcu-Zdroju (najsilniejsze w Polsce i jedno z najsilniejszych w Europie złoża wód siarczkowych) i Welnina (aktualnie nie jest eksploatowane, zakłada się jego wykorzystanie dla budowy nowego sanatorium w Solcu-Zdroju). Dynamicznie rozwijają się również usługi typu wellness. Niezwykle ważny jest tutaj również czynnik ludzki, czyli lekarze – specjaliści oraz wysoko wykwalifikowany personel pomocniczy. Atrakcyjność świętokrzyskich uzdrowisk podnoszą również walory przyrodniczo-krajobrazowe i kulturowe Ponidzia.</p>
OGNISKA ATRAKCJI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Busko-Zdrój. ▪ Solec-Zdrój.
MODEL FUNKCJONOWANIA PRODUKTU	<p>Model funkcjonowania produktu "Klucz do zdrowia" zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ budowę platformy współpracy pomiędzy świętokrzyskimi uzdrowskami, ▪ rozwijanie funkcji pozaleczniczych w obiektach sanatoryjnych (spa, wellness), ▪ przygotowanie specjalnej oferty sportowo-rekreacyjnej dla osób młodych i aktywnych (zajęcia ruchowe pod okiem specjalistów, specjalna dieta pod okiem dietetyków etc.), ▪ opracowanie pakietów pobytów odchudzających, upiększających, ▪ przygotowanie specjalnej oferty krótkich wycieczek po Regionie dla osób przebywających w sanatoriach (tzw. wycieczki fakultatywne), ▪ przygotowanie pakietów pobytowych sprofilowanych pod turystę niemieckiego (wędrówki piesze, rowerowe, wellness).
UNIKALNOŚĆ OFERTY / WYRÓŻNIKI	<p>Unikalność produktu "Klucz do zdrowia" zasadzać się będzie na fakcie wykorzystania prawie 200-letniej tradycji uzdrowskowej dla rozwoju niezwykle nowoczesnych i zaawansowanych technologicznie usług typu spa, wellness, odnowa biologiczna, pobyty relaksacyjne i odchudzające. Wykreowanie Buska i Solca-Zdroju na kurorty dla ludzi młodych, aktywnych, dbających o swój wygląd i zdrowie fizyczne jest dużym wyzwaniem, ale możliwym do osiągnięcia. Kluczem jest z jednej strony stworzenie odpowiedniej, szerokiej sieci dystrybucji, a z drugiej przygotowanie ciekawych programów pobytowych, posiadających wyróżniające się na rynku i niespotykane nazwy.</p> <p>Wyróżnikiem należy uczynić również symboliczne położenie uzdrowisk, praktycznie w sercu Europy.</p>

Rozwój produktu "Klucz do zdrowia" zostanie oparty o pełniejsze wykorzystanie istniejących walorów w postaci źródeł najsilniejszych wód siarczkowych w Polsce i jednych z najsilniejszych w Europie, klimatu, położenia, tradycji i jakości świadczonych usług.

Niezwykle istotnym i ważnym elementem dynamicznego rozwoju produktu jest zintegrowanie i zaktywizowanie wspólnych działań miast uzdrowskowych Buska-Zdroju

i Solca-Zdroju w zakresie marketingu, obejmujących także wspólną promocję i dystrybucję oferty. Służyć temu będzie Platforma Współpracy Świętokrzyskich Uzdrowisk wspierana przez Regionalną Organizację Turystyczną Województwa Świętokrzyskiego. Zadania, jakie stoją przed Platformą Współpracy Świętokrzyskich Uzdrowisk obejmują:

- wspólną promocję Świętokrzyskich Uzdrowisk,
- zorganizowanie wspólnego środka transportu (np. riksze, dorożki, specjalne busiki),
- organizowanie wspólnych imprez kulturalnych i artystycznych.

Sukces rynkowy produktu "Klucz do zdrowia" jest uzależniony od kilku czynników. Dotyczy to przede wszystkim rozwoju funkcji okołouzdrawiskowych i turystycznych oraz specjalizacji, czyli znalezienia wyróżnika. Warto pomyśleć również o kuracjuszach uzdrowiska, którzy będą chcieli oprócz kuracji skorzystać z różnorodnej oferty (np. wycieczek w najbliższe okolice, programów rekreacyjnych). Jest z tym bezpośrednio związana konieczność rozszerzenia oferty leczniczej w zakresie odnowy biologicznej, a także rozwój rekreacji.

Analiza możliwości rozwoju turystyki uzdrawiskowej na Ponidziu jednoznacznie wskazała, iż jednym z segmentów docelowych tego typu oferty, powinny być mieszkanki aglomeracji warszawskiej, katowickiej i krakowskiej. Dla nich należy przygotować specjalne pakiety pobytowe (2,3-dniowe), obejmujące obok zakwaterowania, zabiegi z zakresu odnowy biologicznej, programu ruchowego, diety, redukcji stresu. Z uwagi na wysoką jakość świadczonych usług, jak i konkurencyjność cenową usług w Busku-Zdroju i w przyszłości w Solcu-Zdroju, takie pakiety cieszyć się będą dużą popularnością. Należy zadbać o odpowiednią sieć dystrybucji samej oferty, jak i informacji o niej. Ulotki nt. pakietów odnowy biologicznej powinny być dostępne w drogeriach i salonach kosmetycznych, prywatnych i państwowych centrach medycznych, klubach fitness i innych tego typu klubach promujących zdrowy styl życia - czyli punktach sprzedaży i punktach usługowych odwiedzanych chętnie przez panie. Oferta powinna być również łatwo dostępna – możliwość rezerwacji i zakupu on-line (tzw. CRS – systemy rezerwacji komputerowej).

Kolejny rodzaj oferty, na której oprócz należy rozwój produktu "Klucz do zdrowia", to oferta sportowo-rekreacyjna, na którą składać się będą 1,2-tygodniowe pobyty rekreacyjno-odchudzające (zajęcia ruchowe i specjalnie opracowana dieta – indywidualnie dla każdego turysty – pod okiem specjalistów).

Oferta świętokrzyskich uzdrowisk jest ofertą niezwykle atrakcyjną dla turystów zza granicy, zwłaszcza Niemców, z uwagi na jej konkurencyjność cenową. Poziom usług i zaawansowanie technologiczne aparatury oraz sprzęt w Busku i Solcu-Zdroju są na poziomie europejskim, natomiast różnica w cenach usług jest zdecydowana. Ponadto urok nadnidziańskich uzdrowisk ma także niebagatelny wpływ na to, iż coraz częściej kuracjusze niemieccy wybierają właśnie to miejsce.

Zwiększenie ilości turystów zagranicznych korzystających z walorów uzdrawiskowych ziemi świętokrzyskiej jest uwarunkowany zarówno działaniami infrastrukturalnymi, jak i ofertą dodatkowych atrakcji. Z myślą o turyście z Niemiec należy stworzyć ofertę dodatkową turystyki aktywnej – pieszych wycieczek po okolicy, wycieczek rowerowych, ścieżek zdrowia etc.

Pomimo, że funkcje pozalecznicze mają stanowić bardzo ważny czynnik rozwoju świętokrzyskich uzdrowisk, należy zadbać również o uatrakcyjnienie oferty dla kuracjuszy. Stąd konieczność zaproponowania im tzw. wycieczek fakultatywnych, czyli parogodzinnych

(lub 1,2-dniowych) "wypadów" w bliższe i dalsze okolice. Ponidzie stwarza ku temu idealne warunki.

Propozycje wycieczek:

- "Ponidzie w Pigułce" – Wiślica, Pińczów, Chęciny, Nowy Korczyn, Jędrzejów,
- Przejazd "Ciuchcią Expres Ponidzie",
- Wycieczki samochodowymi trasami tematycznymi:
  - Szlakiem Uzdrowskim: Busko-Zdrój – Szczaworyż – Zborów – Solec-Zdrój,
  - Szlakiem Gotyckim: Stopnica – Dobrowoda – Piasek Wielki- Nowy Korczyn – Stary Korczyn – Strożyska – Wiślica – Gorzysławice – Chotel Czerwony – Zagość – Chroberz,
  - Szlakiem Ordynacji Pińczowskiej: Pińczów – Młodzawy Małe – Chroberz – Krzyżanowice – rezerwat "Grabowiec"- Grochowiska – Szaniec – Włochy - Pińczów,
  - Szlakiem Ariańskim: Czarkowy – Kolosy – Czarnocin – Cieszkowy – Stradów – Michałów – Góry – Węchadłów - Pińczów,
  - Szlakiem Literackim: Skrzypiów – Pińczów – Kopernia – Skowronno Dolne – Imielno – Jędrzejów – Mnichów – Nagłowice - Oksa,
  - Szlakiem Nadnidziańskich Zamków: Pińczów – Kije – Kliszów – Sobków – Mokrsko Dolne – Mokrsko Górne – Tokarnia – Podzamcze Chęcińskie – Starochęciny – Chęciny,
  - Szlakami Kapliczek Przydrożnych: Solec-Zdrój – Zborów – Piestrzec – Świniary – Zielonki – Solec-Zdrój; Solec-Zdrój – Zagorzany – Wełnin – Solec-Zdrój; Solec-Zdrój – Zborów – Kików – Sułkowice – Piasek Mały – Solec-Zdrój.
  - Szlakiem wykopalisk archeologicznych : Działoszyce, Słonowice, Pełczyska, Stradów.

Przygotowanie ciekawej i zróżnicowanej oferty uzdrowskiej wymaga podjęcia szeregu działań infrastrukturalnych, takich jak:

- rewitalizacja parku zdrojowego i odnowa bazy noclegowej w Solcu-Zdroju,
- rozwój atrakcyjnej bazy gastronomicznej w Świętokrzyskich Uzdrowskach,
- wykorzystanie tradycji i historii nadnidziańskich uzdrowskich do stworzenia "muzeum" uzdrowskiego, pokazujące historię Buska i Solca-Zdroju
- rozwój sieci ścieżek rowerowych,
- stworzenie tzw. ścieżek zdrowia,
- rozwój terenów zielonych.

3. Produkt "W krainie MOCnych wrażeń".

"W KRAINIE MOCnych WRAŻEŃ" PRODUKT SKIEROWANY DO TURYSTY AKTYWNEGO	
CEL ROZWOJU	<p>Celem rozwoju produktu "W krainie MOCnych wrażeń" jest wykorzystanie istniejących walorów naturalnych oraz zintegrowanie pod wspólnym hasłem istniejącej oferty do przyciągnięcia na teren województwa świętokrzyskiego ludzi aktywnych, poszukujących przygód, ciekawych świata, pragnących nowych doznań, z mniejszą lub większą dawką adrenaliny.</p> <p>Turystyka aktywna cieszy się niezwykłą popularnością. Do lamusa odchodzi już wypoczynek bierny, nie związany z żadną formą aktywności. Pozwala ona wykorzystać wiele walorów posiadanych przez Region</p>

	i przyciągnąć spore grono turystów, również tych wewnątrzregionalnych.
WYKORZYSTYWANY POTENCJAŁ	Rozwój turystyki aktywnej pociąga za sobą wykorzystanie walorów naturalnych w postaci: zbiorników wodnych, ukształtowania terenu, jak również ofert już istniejących na rynku, ale za mało promowanych, a także istniejącej infrastruktury sportowo-rekreacyjnej. Ważne jest tutaj także położenie województwa w pobliżu aglomeracji warszawskiej, krakowskiej i katowickiej, które generują duży popyt na tego typu wypoczynek.
OGNISKA ATRAKCJI	Do rozwoju turystyki aktywnej najbardziej predestynowane są: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kielce i najbliższe okolice – turystyka narciarska, piesza, rowerowa, konna, ▪ rzeki: Wisła, Czarna Konecka, Kamienna i Nida – turystyka wodna, ▪ zbiorniki wodne: Sielpia, Chańcza, Zalew Kielecki oraz otoczone lasami zbiorniki wodne na terenie powiatu starachowickiego i skarżyskiego, ▪ Masłów, Pińczów – sporty lotnicze. Obszar całego województwa – sieć szlaków turystycznych.
MODEL FUNKCJONOWANIA PRODUKTU	Model funkcjonowania produktu "W krainie MOCnych wrażeń" zakłada: <ul style="list-style-type: none"> ▪ przygotowanie i sprzedaż na rynku specjalnych ofert sprofilowanych pod potrzeby turysty: rowerowego, wodnego, zimowego – narty, konnego, górskiego, pieszego), ▪ promowanie zdrowego stylu życia, ▪ rozbudowę bazy sportowo-rekreacyjnej, tworzenie nowych szlaków turystycznych i zagospodarowywanie już istniejących, ▪ organizowanie imprez sportowych, promujących możliwości aktywnego spędzania czasu w województwie, ▪ tworzenie platformy współpracy pomiędzy poszczególnymi oferentami.
UNIKALNOŚĆ OFERTY / WYRÓŻNIKI	To, co będzie stanowiło wyróżnik produktu "W krainie MOCnych wrażeń", to szeroka gama możliwości uprawiania turystyki aktywnej i specjalistycznej zarówno przez najmłodszych turystów, ludzi młodych, w średnim wieku, a także osoby starsze. Unikalny jest także fakt, iż aktywny wypoczynek w świętokrzyskim to także wypoczynek osób niepełnosprawnych. Szkołki sportowe, profesjonalne kursy sportowe, wysokiej jakości infrastruktura sportowo-rekreacyjna – te wszystkie elementy będą budować silną markę turystyki aktywnej w świętokrzyskim.

Produkt "W krainie MOCnych wrażeń" będzie produktem łączącym turystykę aktywną i specjalistyczną, rozwijanym w kilku kierunkach: turystyki narciarskiej, turystyki wodnej, sportów lotniczych, jak również turystyki pieszej i rowerowej.

Turystyka narciarska

Narciarstwo zjazdowe i biegowe cieszy się w Polsce coraz większą popularnością, a okolice Kielc charakteryzują idealne warunki do uprawiania tego typu aktywności fizycznej. Trasy zjazdowe zorganizowane są na Górze Telegraf, Górze Pierścienicy, w Krajnie-Zagórze, na Górze Radostowej w Mącholicach i Górze Łajscowej w Tumlinie. Brakuje natomiast tras przeznaczonych specjalnie dla narciarstwa biegowego, aczkolwiek duża część szlaków pieszych nadaje się do uprawiania narciarstwa biegowego. Bliskość aglomeracji miejskich (zwłaszcza warszawskiej) jest bardzo ważnym argumentem za rozwojem infrastruktury i oferty dla narciarzy. Stąd niezbędne jest podjęcie następujących działań:

- zagospodarowanie szlaków pieszych w okolicach Kielc na potrzeby narciarstwa biegowego (stworzenie kilku wypożyczalni sprzętu, punktów postojowo-

odpoczynkowych dających możliwość przebrania się w suche rzeczy, zjedzenia i napicia się czegoś ciepłego),

- stałe podnoszenie jakości i dbałość o infrastrukturę w postaci wyciągów,
- powołanie do życia kilku zimowych szkółek narciarskich,
- stworzenie oferty kilkudniowych pobytów zimowych dla mieszkańców aglomeracji warszawskiej,
- organizowanie imprez sportowych.

Turystyka wodna

Rozwój aktywnej turystyki wodnej pociąga za sobą konieczność wykorzystania turystycznego świętokrzyskich rzek – Czarnej Koneckiej, Kamiennej i Nidy.

Już obecnie na Czarnej Koneckiej, Kamiennej i Nidzie organizowane są spływy kajakowe, a po Wiśle (w Sandomierzu) rejsy stateczkami spacerowymi, brakuje jednak odpowiedniego zagospodarowania. Na rzekach można także uprawiać żeglarsstwo motorowodne. Stąd należy podjąć następujące działania:

- oczyszczenie i uregulowanie rzeki Kamiennej i udostępnienie jej dla wodniaków na malowniczym odcinku tzw. przełomu, zbiornika w Brodach,
- wybudowanie sieci stanic wodnych wzdłuż rzek (stacje powinny zapewnić możliwość noclegu – na polu namiotowym, usługi gastronomiczne, możliwość wypożyczenia sprzętu wodnego, informację turystyczną),
- oznakowanie szlaków wodnych, wydanie materiałów promocyjnych i informacyjnych, map i folderów, w różnych wersjach językowych,
- z uwagi na różny charakter rzek i obszarów, przez które one przepływają, wskazana byłaby stylizacja stanic wodnych – nawiązanie do walorów poszczególnych regionów: Czarna Konecka i Kamienna – zabytki techniki i rola rzek w industrializacji i historii Staropolskiego Okręgu Przemysłowego, Nida – walory i zabytki Ponidzia, Wisła – rzeka graniczna województwa,
- przygotowanie oferty spływów kajakowych (dla różnych grup wiekowych, pod okiem doświadczonych przewodników).

Jeżeli chodzi o rozwój turystyki wodnej nad zbiornikami wodnymi działania skupiać się powinny na stałym podnoszeniu jakości zagospodarowania infrastrukturalnego, organizowaniu imprez sportowych, przygotowywaniu specjalnych programów edukacyjnych (np. nauki pływania, żeglowania etc.). Ponadto planowana jest rozbudowa ośrodka rekreacji i sportów wodnych nad Zalewem Kieleckim oraz utworzenie Powiatowego Centrum Turystyki i Rekreacji w Sielpi.

Należy także podejmować starania o tworzenie nowych kąpielisk.

Sporty lotnicze

Na terenie województwa świętokrzyskiego działają dwa aerokluby: w Masłowie i Pińczowie. Z uwagi na plany budowy lotniska pasażerskiego w okolicach Kielc⁴⁷, sugeruje się, aby lotnisko w Masłowie stało się lotniskiem o charakterze rekreacyjno-szkoleniowym i odgrywało rolę centrum sportów lotniczych w województwie. Organizowane już teraz kursy motolotniarskie, spadochronowe, szybowcowe i lotniowe to niezwykle ciekawa i często poszukiwana oferta przez młodych, aktywnych, spragnionych przygód i wysokiego poziomu adrenaliny ludzi. Należałoby zadbać przede wszystkim o szeroką promocję ww. oferty, poza granicami województwa i kraju.

⁴⁷ Więcej o planach związanych z budową lotniska w Obszarze priorytetowym "Przeźród turystyczna".

Turystyka piesza i rowerowa

Województwo świętokrzyskie charakteryzuje się dobrze rozwiniętą siecią szlaków turystycznych, pieszych i rowerowych. Niestety poziom ich zagospodarowania, jak również oznakowanie, pozostawiają wiele do życzenia. Stąd kluczowe działania mające na celu podniesienie atrakcyjności istniejących szlaków obejmują:

- zagospodarowanie szlaków w elementy małej infrastruktury,
- oznakowanie szlaków,
- prowadzenie stałego monitoringu stanu oznakowania szlaków,
- stworzenie oferty tematycznych wycieczek po szlakach,
- organizowanie imprez: rajdów pieszych i rowerowych,
- wydawanie folderów, map i innych publikacji promocyjno-informacyjnych.

Dla rozwoju turystyki rowerowej niebagatelne znaczenie będzie miała realizacja projektu "Wiślanej Trasy Rowerowej". "Wiślana Trasa Rowerowa" ma być z założenia markowym, narodowym produktem turystycznym – ponad 1000-kilometrowym szlakiem rowerowym, rozpoczynającym się u źródeł rzeki Wisły w Wiśle, a kończącym u ujścia rzeki do morza. Będzie to pierwszy tego typu szlak rowerowy, w pełni zagospodarowany, gwarantujący turystom bezpieczeństwo i kompleksowość obsługi. Obecnie projekt realizowany jest na terenie województwa śląskiego, a kolejne etapy będą obejmowały wszystkie województwa położone nad Wisłą.

Odcinek "Wiślanej Trasy Rowerowej" na terenie województwa świętokrzyskiego będzie miał ok. 40 km, a jego projektowany przebieg to Sandomierz – Zawichost – granica z województwem lubelskim⁴⁸.

Pakiety

Idealnym pomysłem na organizowanie aktywnego wypoczynku jest stworzenie oferty tzw. szkół przetrwania (survival). Ta forma wypoczynku jest bardzo popularna za granicą i zyskuje ogromnie na popularności w Polsce. Jej odbiorcą mogą być dzieci i młodzież oraz młodzi, aktywni ludzie, zmęczeni pracą, szukający przygód. To również idealna propozycja na organizowanie tzw. incentive tours i wyjazdów integracyjnych dla firm.

Kolejnym pakietem, nad którym warto się zastanowić, są obozy sportowe dla dzieci i młodzieży. Wielość walorów naturalnych wykorzystywanych w rozwoju turystyki aktywnej pozwala na organizowanie obozów: kajakarskich, żeglarskich, narciarskich, rajdów rowerowych i pieszych. Obozy takie przyjmują najczęściej formę swoistych kursów, zakończonych egzaminami i przyznaniem uprawnień (np. patentu żeglarskiego, karty pływackiej, karty rowerowej etc.).

Równie istotne jest przygotowanie spakietowanej oferty dla miłośników turystyki specjalistycznej.

4. Produkt "Perły Ziemi Świętokrzyskiej".

"PERŁY ZIEMI ŚWIĘTOKRZYSKIEJ" PRODUKT SKIEROWANY DO TURYSTY KULTUROWEGO	
CEL ROZWOJU	Walog poznawczy podczas spędzania czasu wolnego ma bardzo ważne znaczenie. Coraz częściej turyści podróżują właśnie po to, by zwiedzić ciekawe miejsca, poznać ciekawe historie i tajemnice, zasmakować trochę przeszłości. Wpisanie turystyki kulturowej w strategię rozwoju turystyki województwa świętokrzyskiego ma na celu stworzenie wizerunku Regionu jako niezwykle niejednorodnego i przez to ciekawego, niezwykłego, ze

⁴⁸ Jest to wstępna propozycja przebiegu "Wiślanej Trasy Rowerowej" na terenie województwa świętokrzyskiego i może ona ulec zmianie.

	zróżnicowaną ofertą kulturalną skierowaną do różnych segmentów.
WYKORZYSTYWANY POTENCJAŁ	Turystyka kulturowa będzie się rozwijać w oparciu o historię i tradycje województwa oraz jego zabytki. Ich bogactwo i różnorodność świadczą o niebywałym dziedzictwie, dzięki któremu województwo świętokrzyskie może odegrać niezwykle ważną rolę w życiu niejednego turysty. Podróże o charakterze kulturowym, posiadające ogromny walor poznawczy mogą być organizowane praktycznie do każdego zakątka ziemi świętokrzyskiej. Jednakże celowym wydaje się być zidentyfikowanie tych obszarów Regionu, dla których turysta kulturowy ma szczególne znaczenie. Stąd pomysł na "Perły Ziemi Świętokrzyskiej".
OGNISKA ATRAKCJI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sandomierz, Zawichost – powiat sandomierski. ▪ Ponidzie – Pińczów, Sobków, Stopnica, Wiślica, Nowy Korczyn. ▪ Kielce, Chęciny, Raków, Chmielnik – powiat kielecki. ▪ Szydłów – powiat staszowski. ▪ Opatów – powiat opatowski ▪ Wąchock – powiat starachowicki
MODEL FUNKCJONOWANIA PRODUKTU	Model funkcjonowania produktu "Perły Ziemi Świętokrzyskiej" zakłada: <ul style="list-style-type: none"> ▪ tworzenie nowych obiektów muzealnych, tematycznych szlaków turystycznych, izb pamięci narodowej w oparciu o historię Regionu, ▪ obudowywanie już istniejących obiektów muzealnych ciekawą ofertą turystyczną, która pozwala na aktywny udział turysty, ▪ organizowanie imprez kulturalnych, współpraca w tym zakresie pomiędzy samorządami i instytucjami kulturalnymi, ▪ przygotowanie i sprzedaż pakietów – kilkudniowych wycieczek objazdowych z pilotem po województwie, ▪ przygotowanie i sprzedaż specjalnych pakietów opracowanych z myślą o grupach żydowskich.
UNIKALNOŚĆ OFERTY / WYRÓŻNIKI	Wyróżnikiem wykreowanego produktu "Perły Ziemi Świętokrzyskiej" jest sposób prezentacji walorów kulturowych Regionu. Pomysł zasadza się na umożliwieniu turystom "zasmakowania" atmosfery niezwykle atrakcyjnej województwa poprzez ich ożywienie. Nacisk zostanie położony na aktywność i zaangażowanie turystów w proces poznawczy. Umożliwiać to będą m.in. imprezy, inscenizacje, tworzenie "atmosfery historii", specjalnie zaprojektowany interaktywny sposób zwiedzania obiektów muzealnych. Podobnie jak w przypadku "Świętokrzyskiej Zielonej Szkoły" zastosowana zostanie technika poznawania przez doświadczenie.

Założeniem dla produktu "Perły Ziemi Świętokrzyskiej" jest ukazanie piękna i różnorodności Regionu, przy wykorzystaniu nowatorskich metod związanych z "ożywianiem historii". Stąd trzy podstawowe kierunki rozwoju: świętokrzyskie małe historyczne miasteczka, szlak zabytków żydowskich oraz imprezy.

Świętokrzyskie małe historyczne miasteczka

Kluczem doboru miast objętych niniejszą ofertą był zabytkowy i ciekawy układ urbanistyczny, jak również posiadane zabytki. Stąd sugeruje się, by do świętokrzyskich małych miasteczek historycznych należały: Klimontów, Koprzywnica, Zawichost, Chęciny, Raków, Nowy Korczyn, Wiślica, Szydłów, Sobków i Stopnica, Wąchock czy Opatów.

To, co będzie wyróżniało poszczególne historyczne miasteczka, to:

- stylizowana baza noclegowa i gastronomiczna, nawiązująca do różnych okresów historycznych i osób związanych z historią poszczególnych miast,
- stylizowane środki transportu (możliwość przejazdu bryczką, dorożką, jazda konna),

- stylizowane księgarenki historyczne, w których będzie można dokonać zakupu książek nt. historii miasteczek,
- imprezy, inscenizacje, występy teatralne etc.

Szlak Zabytków Żydowskich⁴⁹

Przed II wojną światową w bardzo wielu miastach i miasteczkach województwa świętokrzyskiego (tzw. shtetl) odsetek mieszkańców narodowości żydowskiej znacznie przewyższał liczbę polskich mieszkańców. Region obfituje w wiele obiektów świadczących o bytności Żydów. Należy tutaj wymienić nie tylko Kielce, które znajdują się na trasie każdej wycieczki żydowskiej, ale również inne, mniej znane, miejscowości, które mogą poszczycić się unikatowymi zabytkami kultury żydowskiej: Pińczów, Chmielnik, Chęciny i Szydłów.

Już obecnie na teren województwa przyjeżdża wiele osób z Izraela, traktując takie podróże jako swoistego rodzaju powroty do korzeni.

Należałoby zadbać o to, by "Perły Ziemi Świętokrzyskiej" było otwartymi na turystów żydowskich i oferującymi im specyficzne korzyści.

Do Polski przyjeżdża także wiele zorganizowanych grup żydowskich, jako że program nauczania w Izraelu sugeruje, by każdy uczeń, chociaż raz w życiu zobaczył na własne oczy miejsca związane z historią Żydów. Na trasie tego typu wycieczek znajdują się takie miejsca, jak Oświęcim, Warszawa, Brzezinka oraz Kielce. Wizyta na ziemi świętokrzyskiej ogranicza się w chwili obecnej tylko do wizyty na Plantach, gdzie wydarzenia w 1946 roku spowodowały śmierć kilkudziesięciu osób narodowości żydowskiej⁵⁰.

W związku z powyższym sugeruje się stworzenie na terenie województwa szlaku turystycznego o tematyce żydowskiej, obejmującego 5 miast: Kielce, Chmielnik, Szydłów, Chęciny i Pińczów. Taka konstrukcja produktu pozwoli na osiągnięcie dwóch korzyści – z jednej strony doprowadzi do stworzenia silnego wizerunku ziemi świętokrzyskiej jako obszaru historycznie powiązanego z narodem żydowskim, a z drugiej – stanie się elementem zachęcającym przyjeżdżające grupy żydowskie do odwiedzania nie tylko Kielc, ale również pozostałych miejscowości. Aby tak się rzeczywiście stało, szlak musi zostać w odpowiedni sposób obudowany ofertą.

Podstawową rzeczą jest wytyczenie szlaku, stworzenie i wdrożenie (oznakowanie szlaku) systemu identyfikacji wizualnej oraz wydanie materiałów promocyjnych, również w języku hebrajskim i angielskim. Jednak te elementy nie będą świadczyły o wyjątkowości. To, co będzie wyróżniało szlak żydowski, to fakt, iż będzie to szlak "żywy", przede wszystkim dzięki zaprojektowanym imprezom, które będą się odbywały cyklicznie we wszystkich miastach. Ich forma będzie bardzo różna (inscenizacje, występy teatrów żydowskich, pokazy kulinarne, wystawy fotografii etc.), a kluczowym celem będzie próba stworzenia "klimatu żydowskiej ulicy".

Ponadto, niezbędnym elementem funkcjonowania szlaku w takiej formie jest powstanie kilku restauracji żydowskich, serwujących typowe, tradycyjne potrawy, a w przypadku zaistnienia takiej potrzeby – jedzenie koszerne.

O otwarciu województwa na turystów żydowskich będą również świadczyły pewne elementy zagospodarowania województwa, takie, jak: oznakowanie cmentarzy żydowskich, czy oznakowanie miejsc, w których niegdyś znajdowały się synagogi.

Imprezy "W Rytmie Tradycji"

Organizowanie imprez, które przypominają nam o historii Regionu, jego tradycjach i obyczajowości, to idealny sposób na przyciągnięcie rzeszy turystów. Obecnie takie imprezy,

⁴⁹ Pomysł powstał przy współpracy z p. Grzegorzem Gregorczykiem.

⁵⁰ Informacje wynikają z analizy programów pobytów grup żydowskich (biur podróży organizujących turystykę żydowską).

jak "Żelazne Korzenie", „Jarmark u Starzecha” czy "Kuźnice Koneckie" cieszą się niezwykle popularnością. Również inscenizacje historyczne, pokazy walk rycerskich, dawnych tańców, dawnego życia świętokrzyskiej wsi stanowią nie lada atrakcję. Tego typu imprezy na stałe wpisały się w kalendarz kulturalny Regionu, brakuje im jednak zintegrowanej kampanii promocyjnej. Pomimo, iż różnią się one tematycznie, wszystkie odwołują się do przeszłości Regionu i przybliżają ją w sposób pozwalający na aktywny udział turystów, co stanowi o ich sukcesie. Sugeruje się promowanie imprez pod wspólnym hasłem "W Rytmie Tradycji". Kampania promocyjna powinna obejmować z jednej strony szerokie informowania o imprezach (czasie, miejscu i programie), jak również wydawanie folderów zawierające informacje na ich temat, kontakty z mediami, informacje na stronach internetowych etc.

5. Produkt "Swojskie klimaty".

"SWOJSKIE KLIMATY " PRODUKT SKIEROWANY DO AGROTURYSTÓW	
CEL ROZWOJU	Celem rozwoju agroturystyki i turystyki na terenach wiejskich jest znalezienie dodatkowego źródła zarobku dla rolników i osób zamieszkujących tereny wiejskie. Agroturystyka jest, bowiem idealnym "złotym środkiem" na problemy wsi. Pozwala na rozwijanie funkcji turystycznych w miejscach dotąd niewykorzystywanych dla celów turystycznych, aktywizację społeczności lokalnych i podejmowanie działalności gospodarczej, jak również stymuluje napływ kapitału i inwestycje w infrastrukturę.
WYKORZYSTYWANY POTENCJAŁ	Agroturystyka czerpie przede wszystkim z wszystkiego, co dała przyroda: ciszy, spokoju, pięknych krajobrazów, plodów rolnych i produktów wytwarzanych w gospodarstwie, jak również z obyczajowości i tradycji, którym hołdują gospodarze.
OGNISKA ATRAKCJI	Agroturystykę można rozwijać praktycznie na terenie całego województwa, ale przeprowadzone analizy wskazują, iż działania powinny się skupić: <ul style="list-style-type: none"> ▪ w rejonie Gór Świętokrzyskich, ▪ na terenach przylegających do Czarnej Koneckiej, ▪ na Ponidziu – w powiecie buskim i pińczowskim, ▪ na terenach przyległych do Czarnej Staszowskiej, ▪ w powiecie włoszczowskim ▪ w powiecie starachowickim
MODEL FUNKCJONOWANIA PRODUKTU	Model funkcjonowania produktu "Swojskie klimaty" zakłada stworzenie łańcucha współpracy pomiędzy gestorami w postaci Zintegrowanego Obszaru Agroturystycznego. Koncepcja ZOA to nic innego jak tworzenie "wiosek turystycznych" poprzez koordynację działań gospodarstw w poszczególnych wsiach i gminach przy wykorzystaniu ściśle określonych atrakcji. Taka współpraca poszczególnych gospodarstw agroturystycznych zwiększa ich siłę przetargową oraz atrakcyjność oferty na rynku. Skupione w niedalekiej odległości dysponują ilością miejsc noclegowych równą liczbie turystów w autokarze. Punktem wyjścia są walory tworzonych wiosek, czyli gospodarstw skupionych na niewielkim obszarze.
UNIKALNOŚĆ OFERTY / WYRÓŻNIKI	Wyróżnikiem oferty agroturystycznej województwa świętokrzyskiego będzie model funkcjonowania gospodarstw agroturystycznych, zakładający ich zintegrowanie i bardzo silną współpracę. Założenie, iż poszczególne gospodarstwa agroturystyczne nie będą funkcjonowały samodzielnie, a w ramach "wiosek turystycznych" jest założeniem innowacyjnym i odpowiada na rosnące potrzeby turystów. Daje możliwość wykreowania bogatej i różnorodnej oferty, na którą składa się wiele elementów, mających swoje źródła w kilku gospodarstwach.

Z uwagi na obszary najbardziej predestynowane do rozwoju agroturystyki sugeruje się, aby produkt "Swojskie klimaty" realizował się poprzez utworzenie na terenie województwa świętokrzyskiego 6 zintegrowanych obszarów agroturystycznych:

- Kielecki Obszar Agroturystyczny,
- Konecki Obszar Agroturystyczny,
- Nadnidziański Obszar Agroturystyczny,
- Staszowski Obszar Agroturystyczny,
- Włoszczowski Obszar Agroturystyczny.
- Obszar Agroturystyczny Doliny Kamiennej.

O ile na terenie powiatu koneckiego i staszowskiego, a także na Ponidziu funkcjonuje stosunkowo duża ilość gospodarstw agroturystycznych (odpowiednio: 25, 41, 55), o tyle na terenie powiatu włoszczowskiego ich liczba jest mała – tylko 15. W związku z powyższym działania na terenie Włoszczowskiego Obszaru Agroturystycznego będą obejmowały także inicjatywy na rzecz rozwoju agroturystyki i zachęcania mieszkańców terenów wiejskich do podejmowania tego typu działalności gospodarczej.

Sugeruje się również utworzenie Kieleckiego Obszaru Agroturystycznego, tutaj bowiem skupionych jest najwięcej, bo aż 190 gospodarstw agroturystycznych. Ważnym jest włączenie do produktu "Swojskie Klimaty" Szkoły Wrażliwości stworzonej przez kilka gospodarstw agroturystycznych we wsi Wiączka, a stanowiącej doskonały przykład rozwijania Zintegrowanego Obszaru Agroturystycznego⁵¹.

Podjęcie działań na rzecz utworzenia ww. Zintegrowanych Obszarów Agroturystycznych niezbędne jest nawiązanie współpracy z funkcjonującymi stowarzyszeniami.

Główną ideą powstania "wiosek turystycznych" jest koordynacja działań gospodarstw w poszczególnych wsiach i gminach przy wykorzystaniu ściśle określonych atrakcji. Taka współpraca poszczególnych gospodarstw agroturystycznych zwiększa ich siłę przetargową oraz atrakcyjność ich oferty na rynku. Skupione w niedalekiej odległości dysponują ilością miejsc noclegowych równą liczbie turystów w autokarze. Punktem wyjścia są walory tworzonych wiosek, czyli gospodarstw skupionych na niewielkim obszarze.

Wioski turystyczne będą tworzyć gospodarstwa zespolone oferujące wspólny program atrakcji oraz ofertę najczęściej komplementarnych usług turystycznych, np.:

Gospodarstwa noclegowe - zapewniające podstawowe wymagania związane z pobytem na wsi; nocleg, śniadania.

Gospodarstwa wyspecjalizowane, np.:

- Gospodarstwa rzemieślnicze; ukierunkowane na wyrób pamiątek o charakterze regionalnym w tym rękodzielniczym np. rzeźby, hafty, serwety, obrazy, wiejskie produkty spożywcze.
- Gospodarstwa - skanseny; wystawy, bogaty wystrój, urządzone stylowo pomieszczenia, sprzęt.
- Gospodarstwa grzybowe / jagodowe – położone w lesie lub jego bezpośrednim sąsiedztwie; oferta – zbieranie grzybów, jagód, wspólne wyprawy do lasu, nauka, oferowanie sprzętu do suszenia grzybów, możliwość robienia przetworów.

---

⁵¹ Patrz: ss. 215,216.

- Gospody lub gospodarstwa cateringowe; organizacja imprez dla całej wioski.
- Gospodarstwa hodowlane np. stajnie – hodowla i wypożyczanie koni, stawy – hodowla i odłów ryb.
- Gospodarstwa sklepy – sprzedaż wyrobów pochodzących z gospodarstw rolnych, produkcja zdrowej, ekologicznej żywności, sprzedaż pamiątek etc.

Ponadto uzupełnienie gospodarstw zespolonych na obszarze wiosek turystycznych będą stanowić obiekty takie, jak: zajazdy, karczmy, stadniny i ośrodki jeździeckie, pałace, dworki.

Głównym założeniem projektu jest, aby jedno z wiodących gospodarstw tworzyło centrum koordynacji (komunikacji z otoczeniem), wyposażone było w Internet, pocztę elektroniczną, faks i telefon. Gospodarstwo to przejęłoby funkcje promocyjne, prezentacyjne oraz recepcyjne, oferowanie gościom miejsc zgodnie z ich oczekiwaniami i zainteresowaniami, a także nadzór nad funkcjonowaniem całego systemu.

Sposób organizacji projektu można podzielić na trzy główne elementy: struktura wewnętrzna, funkcjonowanie na zewnątrz oraz formuła prawna.

Struktura wewnętrzna - założenia

- Średnio 10 gospodarstw, minimum 51 miejsc noclegowych (tak, aby w jednej wiosce można było zakwaterować ilość osób mieszczącą się w standardowym autokarze).
- Odległość pomiędzy skrajnymi gospodarstwami może wynosić maksymalnie 2-3 km, preferowane gospodarstwa skoncentrowane o skupionej zabudowie.
- Docelowo przewiduje się, że dla turystów przebywających w gospodarstwie będzie przeznaczony osobny budynek - zaadaptowany i wyremontowany stary obiekt, stara chata, stodoła, stajnia etc., który w całości będzie do ich dyspozycji.
- Pokoje 2,3,4-osobowe.
- Jeden z gospodarzy pełni rolę koordynatora – Centrum Komunikacji - odpowiada za komunikację wewnętrzną, organizację wspólnych imprez, kontakt bezpośredni lub telefoniczny z poszczególnymi gospodarzami.
- Główną cechą obszaru zespolonego jest wspólna oferta programowa oraz komplementarność usług w obrębie poszczególnych agrogospodarstw. Oferta programowa zależy m.in. od położenia zintegrowanego obszaru, tradycji, kultury regionu oraz znajdujących się tam atrakcji turystycznych i paraturystycznych.
- Poszczególne gospodarstwa będą wyspecjalizowane w dodatkowych funkcjach.

Funkcjonowanie na zewnątrz - założenia

- Proces komunikacji z rynkiem, operatorem, klientami, odbywa się poprzez wytypowane gospodarstwo pełniące rolę tzw. ośrodka komunikacji (koordynacji).
- Sprzedażą ofert zajmuje się bezpośrednio ośrodek komunikacji, a także wytypowane agencje turystyczne. Pośrednie ogniwo stanowią regionalne stowarzyszenia agroturystyczne oraz spółki komercyjne działające na obszarze wioski zespolonej np. właściciele stadniny, czy karczmy.
- Wyposażenie ośrodka komunikacji wioski turystycznej w odpowiedni sprzęt powinno pozwolić na skuteczny kontakt z rynkiem, m.in. dostęp do Internetu (własny e-mail, strona www), telefon stacjonarny i komórkowy, fax. Centrum komunikacji będzie pierwszym punktem kontaktu z klientem, punktem pełnej informacji o możliwych atrakcjach turystycznych dostępnych na obszarze oraz w gospodarstwach. Za pośrednictwem Internetu, folderów, opracowań, broszur, ulotek, katalogów uczestnictwa w imprezach, programach radiowych i telewizyjnych centrum prowadzi działania związane z promocją pełnej oferty, ponadto nawiązuje i pozostaje w kontakcie z

touroperatorami i biurami podróży oraz koordynuje umieszczenie oferty zintegrowanego obszaru w ich ofertach sprzedaży. Organizacją centrum zajmują się właściciele gospodarstw, tworzących zintegrowany obszar agroturystyczny

- Promocja wiosek turystycznych (gospodarstw zespolonych) ma miejsce na dwóch głównych płaszczyznach komunikacji:
  - otoczenie bezpośrednie: promocja poprzez odpowiednią wizualizację i oznakowanie: na drogach, obiektach, w pobliżu lokalizacji wioski 10-20 km,
  - otoczenie pozaregionalne: kraj, zagranica, promocja wspólna wiosek turystycznych w formie katalogu, strony internetowej, artykułów, programów telewizyjnych, pokrewne organizacje agroturystyczne i turystyki wiejskiej w Europie, ośrodki promujące turystykę aktywną, targi turystyczne, aktywny PR - prowadzony przy wsparciu Polskiej Organizacji Turystyki i Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Formuła prawna

Zakłada się, że zintegrowane gospodarstwa utworzą stowarzyszenie, które jest dobrowolnym, samorządnym i trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych. Stowarzyszenie opiera swoją działalność na pracy społecznej, ale do prowadzenia swych spraw może zatrudniać pracowników.

Centrum komunikacji spełnia funkcję lidera na konkretnym terenie, prowadząc zarejestrowaną działalność gospodarczą np. stadnina, gospoda etc. Do jego obowiązków będzie należało wystawianie rachunków za usługi świadczone przez poszczególne gospodarstwa w zintegrowanym obszarze agroturystycznym, powiększone o wysokość składki, płaconej przez wszystkich pokrywającej koszty promocji i funkcjonowania telefonu, faksu, poczty elektronicznej etc.

Założenia funkcjonowania

Podstawowym założeniem tworzenia obszarów zespolonych w agroturystyce jest podnoszenie atrakcyjności oferty turystycznej poprzez wspólny program i przedsięwzięcie kilkunastu agrogospodarstw funkcjonujących jako „gospodarstwa zespolone”, co pozwala na optymalne wykorzystanie potencjału danego obszaru (wioski). Podniesienie walorów i atrakcyjności oferty (m.in. wspólny program imprez, pokazów, zabaw etc.) zaowocuje wzrostem liczby przyjeżdżających, a w konsekwencji wymiernymi korzyściami finansowymi, które przełożą się na zwiększenie średniego obłożenia i przeciętnych wydatków (większa oferta płatnych usług, produktów pamiątkowych etc.). Obszary zespolone pozwolą także na zwiększenie skali promocji m.in. dzięki połączonym wydatkom na ten cel.

Stworzenie bazy noclegowej na terenie gospodarstwa agroturystycznego łączy się z uwzględnieniem odpowiednich przepisów dotyczących m.in. standardu, warunków sanitarnych, budowlanych, bezpieczeństwa przeciwpożarowego, a także norm obsługi turystów, zgodnie z istniejącymi w krajach zachodnio-europejskich. Jest to istotny czynnik podnoszenia jakości świadczonych usług.

Działanie 2

Budowa i rozwój uzupełniających produktów turystycznych.

Obszary zadaniowe:

1. Produkt "Kraina bez barier".

"KRAINA BEZ BARIER"	
PRODUKT SKIEROWANY DO OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH	
CEL ROZWOJU	<p>Województwo świętokrzyskie, jako pierwsze w Polsce, wpisuje rozwój turystyki osób niepełnosprawnych do strategii rozwoju, upatrując w tym szansę zarówno dla Regionu, jak i, a może przede wszystkim, szansę dla osób niepełnosprawnych. Jest to niezwykle ważne zadanie, a zarazem wyzwanie, zarówno dla władz samorządowych, jak i branży turystycznej</p> <p>Osoby niepełnosprawne, pomimo swoich fizycznych ograniczeń, nie muszą spędzać czasu wolnego zamknięci w czterech ścianach swojego domu albo w swoim najbliższym otoczeniu. Oni również są przecież turystami, ludźmi ciekawymi świata, pragnącymi przygód i nowych doznań. Na polskim rynku turystycznym brakuje szerokiej i zróżnicowanej oferty skierowanej do tego grona odbiorców.</p>
WYKORZYSTYWANY POTENCJAŁ	<p>Idea rozwoju turystyki osób niepełnosprawnych zrodziła się w nawiązaniu do wyjątkowych walorów naturalnych posiadanych przez województwo. Chodzi tutaj nie tylko o ich bogactwo i różnorodność, ale przede wszystkim o fakt ich dostępności. Góry Świętokrzyskie to jedyne w Polsce łagodne i przyjazne ludziom niepełnosprawnym góry, zachwycające jednocześnie swoim pięknem i nierozzerwalnie związane z dziedzictwem kulturowym obszaru. To, co powinno zostać wykorzystane dla rozwoju turystyki osób niepełnosprawnych, to również walory uzdrowiskowe Buska-Zdroju i Solca-Zdroju., a także inne walory, takie jak: muzea, osobliwości przyrody (Jaskinia Raj, Dąb "Bartek", krzemień pasiasty), muzea i obiekty zabytkowe.</p>
OGNISKA ATRAKCJI	Obszar całego województwa.
MODEL FUNKCJONOWANIA PRODUKTU	<p>Model funkcjonowania produktu "Kraina bez barier" zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ powstanie i rozwój sieci obiektów noclegowych i gastronomicznych przyjaznych osobom niepełnosprawnym, włączenie się w akcję "Hotel bez barier", ▪ podejmowanie działań infrastrukturalnych w Regionie mających na celu przystosowanie go do potrzeb osób niepełnosprawnych (budowanie specjalnych podjazdów, montowanie wind, przystosowanie sanitariatów) – w ramach ogólnopolskiej akcji "Polska bez Barier", ▪ funkcjonowanie sieci biur podróży posiadających w swojej ofercie pakiety pobytowe stworzone z myślą o osobach niepełnosprawnych (pakiety dla aktywnych, pakiety dla zwiedzających, specjalne pakiety dla dzieci i młodzieży – zielone i białe szkoły, również integracyjne), ▪ wykreowanie i wdrożenie systemu identyfikacji wizualnej obiektów przyjaznych osobom niepełnosprawnym, ▪ powołanie do życia instytucji pozarządowej (fundacji, stowarzyszenia) czuwającej nad rozwojem produktu, ▪ nawiązanie współpracy ze Stowarzyszeniem Przyjaciół Integracji.
UNIKALNOŚĆ OFERTY / WYRÓŻNIKI	<p>Wyróżnikiem produktu "Kraina bez barier" jest jego sama idea zakładająca stworzenie pierwszego w Polsce kompleksowego produktu turystycznego dla osób niepełnosprawnych. Unikalność zasadza się na stworzeniu takiej infrastruktury, która umożliwi wykorzystanie walorów Regionu przez ludzi niepełnosprawnych. Jest to aspekt szczególnie ważny, jeżeli chodzi o turystykę aktywną. Kompleksowość kreowanego produktu przejawiać się będzie nie tylko w tworzeniu przestrzeni przyjaznej niepełnosprawnym, ale również organizowaniu imprez i akcji społecznych, a także szerzeniu idei integracji ze społeczeństwem.</p>

Możliwości ciekawego wypoczynku osób niepełnosprawnych na terenie województwa świętokrzyskiego zależą od działań podejmowanych w trzech aspektach:

- infrastruktury,
- oferty,
- aspektu społecznego.

Każdy z nich ma ogromne znaczenie, a sukces województwa zależy od synchronizacji, w czasie i przestrzeni wielu działań.

Jeżeli chodzi o zasięg obszarowy rozwoju produktu "Kraina bez barier", zakłada się, iż stanie się ona jedną z domen rozwoju rejonu Gór Świętokrzyskich i Ponidzia. Wybór ten podyktowany został przede wszystkim sprzyjającym ukształtowaniem terenu, jak również zaangażowaniem niektórych powiatów (sandomierskiego, starachowickiego) w sprawy ludzi niepełnosprawnych. Należy zaznaczyć jednak, iż działania mające na celu podnoszenie stopnia dostępności województwa dla osób niepełnosprawnych (takie, jak budowanie podjazdów, montowanie specjalnych wind etc.) powinny stanowić jedno z podstawowych założeń zagospodarowania przestrzennego obszaru całego województwa, a nie jedynie jego wybranych fragmentów.

Infrastruktura

Działanie infrastrukturalne można podzielić na dwie kategorie. Pierwsza, wspomniana już wcześniej, dotyczy szeroko pojętego podnoszenia stopnia dostępności obszaru dla osób niepełnosprawnych. Chodzi tutaj przede wszystkim o budowanie specjalnych podjazdów lub / i montowanie specjalnych wind na zewnątrz i wewnątrz budynków użyteczności publicznej oraz obiektów komercyjnych (urzędy, banki, poczty, centra handlowe), przystosowanie sanitariatów do potrzeb ludzi niepełnosprawnych, funkcjonowanie komunikacji miejskiej oraz taksówek mogących zabrać osoby niepełnosprawne etc. Wiele z podanych wyżej przykładów nie wymaga wielkich nakładów finansowych i w dużej mierze zależy przede wszystkim od dobrej woli ludzi.

Drugi rodzaj działań to te dotyczące infrastruktury turystycznej i paraturystycznej, a więc przede wszystkim:

- rozwój sieci obiektów noclegowych przyjaznych ludziom niepełnosprawnym; chodzi tutaj nie tylko o hotele, ale również gospodarstwa agroturystyczne – zakłada się, iż część z istniejącej bazy noclegowej zostanie przystosowana do przyjmowania osób niepełnosprawnych,
- stałe przystosowywanie obiektów gastronomicznych do potrzeb osób niepełnosprawnych,
- przystosowanie obiektów uzdrowiskowych w Solcu-Zdroju do potrzeb osób niepełnosprawnych,
- zapewnienie możliwości korzystania z basenów i zbiorników wodnych osobom niepełnosprawnym,
- przystosowanie niektórych szlaków pieszych i rowerowych do potrzeb osób niepełnosprawnych (specjalnie przygotowane miejsca postojowo-odpoczynkowe).

Zakłada się ponadto, iż wszystkie obiekty przyjazne ludziom niepełnosprawnym będą się wyróżniały specjalnie zaprojektowanym systemem identyfikacji wizualnej. Logo wykreowane w ramach tego systemu będzie powszechnie dostępne dla właścicieli obiektów noclegowych, gastronomicznych, usługowych etc. pod warunkiem spełnienia przez nie odpowiednich norm świadczących o ich wysokim stopniu dostępności dla ludzi niepełnosprawnych.

Oferta

Oferta przygotowana z myślą o osobach niepełnosprawnych będzie sprzedawana przez sieć biur podróży funkcjonujących na terenie województwa i całego kraju. Pakiety pobytowe

powinny być stworzone zarówno dla ludzi pragnących spędzać swój wolny czas aktywnie, jak i dla amatorów wypoczynku biernego oraz amatorów zwiedzania. Każda z wymienionych ofert musi zapewniać opiekę doświadczonego pilota oraz lekarza, który mógłby udzielić natychmiastowej pomocy, jeżeli zaistniałaby taka potrzeba.

Należy także zadbać o właściwe wykorzystanie walorów uzdrowiskowych ziemi świętokrzyskiej poprzez zaproponowanie oferty specjalnie sprofilowanej pod oczekiwania osób niepełnosprawnych. Z uwagi na profil leczniczy, ofertą dla osób niepełnosprawnych powinny się wyróżniać uzdrowiska w Solcu-Zdroju, jako że występujące tutaj siarczkowe wody lecznicze (jedne z najsilniejszych w Europie) mają wysoką wartość terapeutyczną w schorzeniach narządów ruchu, reumatycznych oraz ortopedyczno-urazowych.

Poza sprzedażą pakietów, proponuje się kreowanie województwa świętokrzyskiego jako obszaru przyjaznego ludziom niepełnosprawnym poprzez organizowanie imprez sportowych, w których rywalizują osoby niepełnosprawne (paraolimpiady), imprez artystycznych (malarzy, fotografów, plastyków) oraz różnego rodzaju spotkań, także integracyjnych.

Z uwagi na fakt, iż rejon Gór Świętokrzyskich to także obszar wypoczynku dzieci i młodzieży, warto byłoby zastanowić się nad organizowaniem obozów i kolonii integracyjnych.

Aspekt społeczny

Aspekt społeczny związany z możliwościami rozwoju "Krainy bez barier" uznać należy za czynnik kluczowy. Turystyka, bowiem jest taką dziedziną gospodarki, w której człowiek ma decydujący wpływ na jakość usług i postrzeganie oferty przez turystów. Akceptacja społeczna ludzi niepełnosprawnych, przede wszystkim w branży turystycznej, ale również wśród mieszkańców Regionu, zdecyduje o tym, czy osoby niepełnosprawne będą z chęcią odwiedzały województwo świętokrzyskie czy też nie. Stąd ważne jest podjęcie kampanii społecznej mającej na celu przybliżenie problemów dnia codziennego osób niepełnosprawnych oraz zagadnienia integracji społecznej. Warto pomyśleć tutaj o nawiązaniu współpracy ze Stowarzyszeniem Przyjaciół Integracji.

2. Produkt "Delegacja wbrew regułom".

"DELEGACJA WBRĘW REGUŁOM" PRODUKT SKIEROWANY DO TURYSTY BIZNESOWEGO	
CEL ROZWOJU	<p>Celem rozwoju produktu "Delegacja wbrew regułom" jest bardziej efektywne wykorzystanie potencjału w postaci: odbywających się imprez handlowych, profesjonalnie przygotowanej kadry i istniejącego zaplecza.</p> <p>Turystyka biznesowa i konferencyjna, w tym incentive-tours (tzw. turystyka motywacyjna) stanowi segment o ogromnym potencjale rozwoju. Osoby przyjeżdżające na teren województwa świętokrzyskiego w celach służbowych mogą się okazać niezwykle cennym segmentem rynku, pod warunkiem zaproponowania im oferty dostosowanej do ich potrzeb. Konstruując tego typu ofertę należy mieć na względzie fakt, iż najczęściej osoby te nie płacą ze swojej kieszeni, a pieniądze płyną z kont firm. Dlatego też aspekt finansowy przy podejmowaniu decyzji zakupu gra tutaj znacznie mniejszą rolę. Ważny jest także fakt, iż turystyka biznesowa i konferencyjna ma miejsce cały rok – podróże w interesach czy targi i konferencje odbywają się niezależnie od pory roku i pogody.</p>
WYKORZYSTYWANY POTENCJAŁ	Rozwój segmentu biznesowego jest ściśle związany z targami odbywającymi się w Kielcach, które przyciągają coraz większe rzesze wystawców i odwiedzających. Posiadana baza konferencyjno-noclegowa,

	<p>obiekty wystawowe oraz personel doświadczony w obsłudze imprez handlowych, to bez wątpienia atuty województwa, które bezwzględnie należy wykorzystywać. Niezwykle ważne z punktu widzenia rozwoju turystyki biznesowej i konferencyjnej jest również położenie Kielc w pobliżu aglomeracji warszawskiej, krakowskiej i katowickiej.</p> <p>Turystyka biznesowa to także incentive tours – pomysł na rozwój tego typu oferty narodził się w nawiązaniu do walorów przyrodniczo-krajobrazowych posiadanych przez Region i możliwości aktywnego spędzania czasu, jak również stosunkowo szerokiej i bardzo zróżnicowanej oferty wypoczynkowo-rekreacyjnej (jeździectwo, rowery, nurkowanie, sporty lotnicze, speleologia, wspinaczka skałkowa, kolej wąskotorowa etc.)</p>
OGNISKA ATRAKCJI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kielce. ▪ Rejon Gór Świętokrzyskich.
MODEL FUNKCJONOWANIA PRODUKTU	<p>Model funkcjonowania produktu "Delegacja wbrew regułom" zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ podejmowanie działań na rzecz stałego podnoszenia jakości usług noclegowych, gastronomicznych oraz związanych z obsługą imprez handlowych, ▪ stworzenie na terenie województwa centrum handlowo-rekreacyjnego z myślą o turyście biznesowym (cel – stworzenie obiektu, w którym turysta może wydać dużo pieniędzy), ▪ opracowanie, przygotowanie i wprowadzenie na rynek pakietów pobytowych przeznaczonych specjalnie dla turysty biznesowego (w zależności od jego potrzeb i preferencji), ▪ opracowanie, przygotowanie i wprowadzenie na rynek pakietów motywacyjnych, tzw. incentive tours (pakietów przeznaczonych dla firm, które chcą zorganizować wyjazd integracyjny), ▪ promocja przygotowanej oferty.
UNIKALNOŚĆ OFERTY / WYRÓŻNIKI	<p>Turystyka biznesowa, na oczekiwania, której odpowiada produkt "Delegacja wbrew regułom", kojarzy się z pracą, obowiązkami, zmęczeniem i rodzącą się w turyście chęcią powrotu do domu. To, co będzie wyróżniało produkt "Delegacja wbrew regułom", to nie nowoczesne centra targowe czy sale konferencyjne, a skoncentrowanie się na czerpaniu przyjemności przez przyjeżdżających w interesach. Biznesmeni, dzięki szerokiej gamie dostępnych atrakcji i rozrywek, przemyślanemu programowi pobytu, a także dzięki istnieniu ciekawych i oryginalnych pakietów "incentive tours", będą pozycjonować produkt "Delegacja wbrew regułom" jako produkt dający rzadką możliwość odpoczynku i relaksu w trakcie wykonywania obowiązków służbowych.</p>

Na atrakcyjność i konkurencyjność produktu turystyki biznesowej i konferencyjnej wpływa wiele elementów, takich, jak:

- Położenie geograficzne i dostępność komunikacyjna.
- Infrastruktura konferencyjna i targowa.
- Baza noclegowa i gastronomiczna.
- Atrakcje (baseny, korty tenisowe, sklepy, centra handlowo-rekreacyjne).
- Usługi (poziom, jakość, wachlarz).
- Personel.

Jeżeli chodzi o pierwszy ww. element, to położenie geograficzne Kielc jest czynnikiem niezwykle pozytywnie wpływającym na możliwości rozwoju turystyki biznesowej i konferencyjnej. Sprzyja temu przede wszystkim bliskość aglomeracji warszawskiej, jak również krakowskiej i katowickiej. Zorganizowanie konferencji w Kielcach może się okazać opłacalną alternatywą wobec takich lokalizacji, jak stolica czy Kraków lub

Katowice. Z położeniem geograficznym związany jest jeszcze jeden aspekt, mianowicie występowanie na terenie województwa świętokrzyskiego wielu unikalnych walorów, stanowiących niezwykle ważne ogniwo w pracy wielu środowisk naukowych (można obserwować na rynku stopniowy rozwój tzw. turystyki naukowej), co sprzyja organizowaniu konferencji, seminariów i spotkań naukowych właśnie na ziemi świętokrzyskiej.

Co do dostępności komunikacyjnej, należy stwierdzić, iż jest ona stosunkowo dobra, natomiast z pewnością rozwojowi turystyki biznesowej i konferencyjnej sprzyjałaby realizacja planów budowy nowego lotniska pasażerskiego w okolicach Kielc, jak również wprowadzenie połączeń kolejowych Intercity.

Infrastruktura konferencyjna i targowa w Kielcach wymaga podjęcia szeregu działań. Spółka Targi Kielce znajduje się na szczycie polskiego rankingu ośrodków targowych, organizując blisko 30 ekspozycji branżowych rocznie, goszcząc ponad 3 tys. wystawców oraz 100 tys. zwiedzających. Niektóre wystawy, jak Międzynarodowy Salon Przemysłu Obronnego, największa impreza zbrojeniowa w Europie, należą do UFI International Fairs Association.

Rozwój turystyki biznesowej i konferencyjnej wymaga także podjęcia działań na rzecz rozwoju bazy noclegowej (hotele 4-gwiazdkowe i 5-gwiazdkowe, oferujące dużą ilość miejsc noclegowych; obecnie w Kielcach i najbliższych okolicach działa tylko 5 hoteli 3-gwiazdkowych posiadających ponad 100 miejsc noclegowych – 2 w Kielcach, 2 w Cedzynie i 1 w Mąchocicach, nie ma żadnego hotelu o wyższym standardzie) i gastronomicznej o wysokim standardzie, jako że klient biznesowy oczekuje coraz wyższej jakości usług. Rozwiązaniem w tym aspekcie wydawać się może przyciąganie do Kielc zagranicznego kapitału i wielkich sieci hotelowych⁵².

Poza imprezami targowymi, w Kielcach odbywają się również konferencje i seminaria, jednak ich liczba jest stosunkowo mała. Brakuje, bowiem sal konferencyjnych będących w stanie pomieścić kilkuset gości, wyposażonych w najnowocześniejszy sprzęt audiowizualny.

Jednak ww. kroki nie spowodują nagłego wzrostu dochodów z turystyki biznesowej i konferencyjnej. Należy, bowiem dążyć do stworzenia szerokiego wachlarza atrakcji, które pozwolą w ciekawy sposób spędzić czas wolny, a jednocześnie pozostawić dużą ilość pieniędzy (w tym aspekcie ważne są możliwości dokonania płatności bezgotówkowej). Stąd z jednej strony kluczowe jest zapewnienie informacji o atrakcjach w Kielcach i okolicy (specjalnie przygotowane foldery w kilku językach nt. "turystycznych hitów" oraz bazy rekreacyjno-handlowej). Z drugiej strony należy opracować i udostępniać (najlepiej w obiektach hotelowych) specjalnych pakietów (np. kilkugodzinna wycieczka po okolicy, wypad do Buska-Zdroju na zabiegi odnowy biologicznej, parę godzin w siodle etc.). Uzasadnionym wydaje się być także wybudowanie w bliskiej odległości od Kielc centrum handlowo-rekreacyjnego, które dostarcza tytuł atrakcji, że można spędzić w nim cały dzień (lokalizacja: gmina Zagnańsk).

Zupełnie osobnym zagadnieniem jest stworzenie oferty tzw. incentive tours, czyli kilkudniowych wyjazdów integracyjnych organizowanych coraz częściej przez firmy dla swoich pracowników. Najczęściej przyjmują one formę aktywnego wypoczynku (konie, spływy kajakowe, marsze na orientację, wycieczki górskie etc.). Ważnym ich elementem są także wieczorne imprezy - biesiady, najchętniej organizowane na wolnym powietrzu lub w stylizowanych wiejskich chatkach, z ogniskiem, pieczeniem prosiaka, tańcami etc. Tego

---

⁵² Tego typu działania już są podejmowane – obecnie w Kielcach buduje się hotel sieci Qubus.

typu oferta powinna być dystrybuowana przez agentów turystycznych na terenie całego kraju, ale przede wszystkim na terenie Mazowsza, Małopolski i Śląska.

3. Produkt "W poszukiwaniu ukojenia".

" W POSZUKIWANIU UKOJENIA " PRODUKT TURYSTYKI PIELGRZYMKOWEJ	
CEL ROZWOJU	<p>Celem rozwoju produktu "W poszukiwaniu ukojenia" jest przyciągnięcie na teren województwa osób szukających wyciszenia, kontaktu z Bogiem, jak również zatrzymanie na dłużej osób pielgrzymujących do miejsc kultu religijnego.</p> <p>Turystyka pielgrzymkowa dotyczy nie tylko osób szukających kontaktu z Bogiem, pragnących spędzać czas na modlitwie i skupieniu religijnym, ale również coraz częściej ludzi młodych, szukających wyciszenia i oderwania od zgiełku dnia codziennego. Region świętokrzyski ma wiele do zaoferowania i jednym, i drugim, musi jednak zostać stworzona specjalna oferta turystyczna. Dzięki posiadanym zabytkom sakralnym, świadczącym o bogatej przeszłości województwa, jak również dzięki unikalnym walorom naturalnym, ten segment ma niezwykle duży potencjał rozwojowy.</p>
WYKORZYSTYWANY POTENCJAŁ	<p>Województwo świętokrzyskie jest Regionem, na terenie, którego znajduje się wiele miejsc kultu religijnego, jak również liczne zabytkowe obiekty sakralne. Do tych najczęściej odwiedzanych należą: Święty Krzyż (miejsce symboliczne, od którego pochodzi nazwa województwa), Kałków-Godów, Skarżysko-Kamienna oraz Rytwiany, Bogoria, Bolmin, Czarna, Ćmielów, Daleszyce, Dzierzgow, Jędrzejów, Kielce, Klimontów, Koprzywnica, Młodzawy, Oleszno, Pacanów, Piekoszów, Pińczów, Piotrkowice, Sandomierz, Stradów, Sulisławice, Szczaworyż, Wiślica i Włoszczowa. Stanowią one główny cel przyjazdu turystów-pielgrzymów. Zaproponowanie im jednak szerszej oferty z pewnością niejednokrotnie wpłynie na decyzję o wydłużeniu pobytu w Regionie. Dlatego też należy wykorzystać istniejące atrakcje.</p>
OGNISKA ATRAKCJI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego. ▪ Sanktuarium MB Bolesnej Królowej Polski w Kałkowie-Godowie. ▪ Pustelnia Złotego Lasu w Rytwianach. ▪ Obiekty na szlaku cysterskim: <ul style="list-style-type: none"> - Opactwo Cystersów w Wąchocku. - Sanktuarium bł. Wincentego Kadłubka w Jędrzejowie. - Kościół parafialny w Koprzywnicy.
MODEL FUNKCJONOWANIA PRODUKTU	<p>Model funkcjonowania produktu "W poszukiwaniu ukojenia" zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przygotowanie i sprzedaż na rynku spakietowanej oferty pobytowej w pobliżu (bądź na terenie) sanktuariów i klasztorów, ▪ przygotowanie specjalnej oferty dla grup religijnych, oaz etc., ▪ organizowanie imprez o charakterze religijnym, ▪ wytyczenie, oznakowanie i promocję szlaku o tematyce religijnej, obejmującego najważniejsze obiekty sakralne województwa, ▪ efektywną współpracę z księżmi i zakonnikami.
UNIKALNOŚĆ OFERTY / WYRÓŻNIKI	<p>Produkt "W poszukiwaniu ukojenia" jest produktem bogatym, dającym możliwość zaspokojenia wielu potrzeb, związanych z religią, poszukiwaniem ciszy i spokoju, kontaktem z Bogiem. Jednak to, co jest w nim niezwykle, oryginalne, i co stanowi o jego unikatowości, to Pustelnia Złotego Lasu w Rytwianach. Nigdzie indziej w Polsce i w niewielu miejscach w Europie, ludzie mogą zaznać życia prawdziwego pustelnika i przez kilka dni żyć w strefach wyciszenia (wśród lasów, daleko</p>

od cywilizacji, w kościele lub ermitorium).

Wśród ognisk atrakcji, na bazie, których rozwijać się będzie produkt "W poszukiwaniu ukojenia", znajduje się najstarsze i najmłodsze sanktuarium na ziemi świętokrzyskiej: Święty Krzyż i Kałków-Godów. Symbolika tego faktu jest niezwykle wymowna, świadczy, bowiem o kontynuowaniu tradycji pielgrzymowania i jest wyrazem wspólnotowych oznak pobożności. Siła i moc duchowa, jaką dają sanktuaria świętokrzyskie od wieków towarzyszy mieszkańcom tej ziemi i przyjezdnym. Tysiące ludzi, rokrocznie, pielgrzymuje do miejsc kultu. Coraz częściej są to również ludzie młodzi, ale potrzebujący wyciszenia, spokoju i ukojenia dla swojej duszy. Nierzadko podróżują oni także z pobudek poznawczych, wymienione, bowiem sanktuaria to arcydzieła architektury, mieszczące w swoich wnętrzach niejednokrotnie dzieła sztuki.

Rozwój produktu turystyki pielgrzymkowej ma za zadanie wykorzystać potencjał tkwiący z jednej strony w tych ludziach, którzy już odwiedzają miejsca kultu, a z drugiej zachęcić do przyjazdu nowych turystów. Można to osiągnąć poprzez zaproponowanie ciekawej oferty pobytu na terenie bądź w okolicach sanktuariów i klasztorów, sprofilowanej pod potrzeby różnych grup docelowych (zidentyfikowanych ze względu na cel podróży i wiek). Stąd niezbędne działania obejmują:

1. Przygotowanie oferty ciekawych wycieczek w okolicach sanktuariów i klasztorów.

Pomimo, iż bezpośrednim celem podróży jest konkretne sanktuarium lub klasztor, warto pokazać turystom, iż nie tylko one świadczą o bogactwie i różnorodności Regionu. Poniżej podano przykładowe programy zwiedzania okolic poszczególnych sanktuariów i klasztorów.

Święty Krzyż

- Muzeum Przyrodniczo-Leśne Świętokrzyskiego Parku Narodowego
- Spacer na gołoborza,
- Zejście drogą królewską (którą wędrował król Władysław Jagiełło) do Nowej Słupi, w której warto zobaczyć kamienną figurę słynnego pielgrzyma świętokrzyskiego, Muzeum Starożytnego Hutnictwa Świętokrzyskiego, kościół parafialny w rynku,
- Bodzentyn z kościołem z XV w. (Tryptyk Bodzentyński), ruinami pałacu biskupiego, Zagrodą Czernikiewiczów – skansen,
- Michniów – Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskiej,
- Tarczek i Świętomarz z zabytkowymi kościołami.
- Święta Katarzyna – Muzeum Mineralów i Skamieniałości, Zespół klasztorny Bernardynek (dawnej bernardynów) z XV w., cudowne źródło.

Jędrzejów

- w Jędrzejowie – kościół parafialny pw. Św. Trójcy, Muzeum Zegarów Słonecznych i Przyrządów Gnomonicznych im. Przytkowskich
- Mnichów – kościół pw. Św. Szczepana, drewniany z lat 1765-1770
- Mokrsko – ruiny zamku z k. XIV w., romański kościół
- Nagłowice – Dworek Mikołaja Reja
- Sobków – pozostałości d. Fortalicji z II poł. XVI w.

Kałków-Godów

- rezerwat Skały w Krynkach
- pomniki pomordowanych przez Niemców Polaków w Gębicach i Żuchowcu
- Nietulisko (ruiny dawnej walcowni)

- Starachowice - zabytkowy kościół w Wierzbniku i Muzeum Przyrody i Techniki Ekomuzeum im. J. Pazdura, przejażdżka wąskotorówką,
- Wąchock – Opactwo Cystersów z ciekawą kolekcją muzealną z okresu walk narodo-wyzwoleń-czych, grób Ponurego.

Koprzywnica

- Sandomierz - Ratusz, Katedra, Dom Długosza, Zamek, Brama Opatowska, Podziemna Trasa Turystyczna, rejs stateczkiem po Wiśle,
- Sandomierskie wąwozy i Góry Pieprzowe,
- Klimontów – poddominikański zespół klasztorny,
- Sulisławice – Sanktuarium MB Bolesnej Sulisławickiej.

Wąchock

- Starachowice - zabytkowy kościół w Wierzbniku i Muzeum Przyrody i Techniki Ekomuzeum im. J. Pazdura, przejażdżka wąskotorówką.
- Uroczysko Wykus – miejsce obozowiska legendarnego dowódcy zgrupowań partzanckich AK w latach II wojny światowej "Ponurego"
- Skarżysko-Kamienna – Muzeum im. Orła Białego

Rytwiany

- Staszów - Kościół pw. Św. Bartłomieja z I poł. XV w, Muzeum Ziemi Staszowskiej, Kramnice z 1738 r.
- Kurozwęki – Pałac w Kurozwękach, jedyne w Polsce stado bizonów amerykańskich.
- Szydłów - Synagoga, XIV-wieczne mury obronne.

2. Przygotowanie specjalnej oferty dla rodzin, grup parafialnych i oaz, organizowanie ogólnopolskich (lub wojewódzkich) spotkań młodzieży – na wzór spotkań organizowanych w Taize.

Idealnym miejscem do organizowania ekumenicznych spotkań młodzieży jest Kałków-Godów. Sanktuarium mieści się, bowiem na ogromnej powierzchni i posiada odpowiednie zaplecze noclegowo-gastronomiczne. Już obecnie przyjeżdża tam młodzież, by się modlić, przeżyć parę dni w ciszy i spokoju, w oderwaniu od problemów dnia codziennego.

3. Przygotowanie specjalnej oferty dla osób pragnących wyciszenia i oderwania od rzeczywistości, bardzo aktywnych zawodowo biznesmenów i bizneswomen, prowadzących wyczerpujący mentalnie i psychicznie tryb życia, sfrustrowanych niepowodzeniami, których nierzadko doświadczają w życiu zawodowym, ale również dzieci, młodzieży i studentów.

Tego typu oferta powstanie w Pustelni Złotego Lasu w Rytwianach. Sprawujący opiekę nad klasztorem Diecezjalny Ośrodek Kultury i Edukacji "Źródło" już obecnie planuje odbudowę 16 domków pustelniczych, odtworzenie ogrodu, a także budowę obiektów turystyczno-rekreacyjnych, w których turysta będzie mógł odpocząć od tempa współczesnego świata.

4. Produkt "Przystanek – Świętokrzyskie".

"PRYZSTANEK – ŚWIĘTOKRZYSKIE" PRODUKT SKIEROWANY DO TURYSTY TRANZYTOWEGO	
CEL ROZWOJU	Położenie geograficzne województwa świętokrzyskiego sprawia, iż częstym jego gościem są turyści tranzytowi. Niestety brak oferty

	<p>dostosowanej do ich potrzeb powoduje, iż nie zatrzymują się oni w Regionie. W związku z tym, celem rozwoju produktu "Przystanek – Świętokrzyskie" jest stworzenie takiej oferty i wyposażenie Regionu w taką infrastrukturę, która zachęci do zatrzymania się w województwie świętokrzyskim, a nawet pozostania na kilka dni lub powrotu, np. podczas urlopu.</p> <p>Należy pamiętać, iż turyści tranzytowi to bardzo ważna grupa z kilku względów. Po pierwsze bardzo łatwo jest ich zachęcić do wydania pieniędzy (zwłaszcza w trakcie podróży na wakacje). Po drugie, zatrzymanie ich na dłużej nie wymaga stworzenia bardzo skomplikowanej oferty. Po trzecie, dla turysty tranzytowego zasadnicze znaczenie ma gastronomia – jeśli znajdzie jakąś wyjątkową ofertę gastronomiczną, z pewnością poleci ją znajomym i przy każdej sposobności będzie z niej korzystał. I po czwarte, jeżeli Region zrobi dobre wrażenie na turystyce tranzytowym, bardzo prawdopodobne jest, iż następnym razem, bądź też w drodze powrotnej, zatrzyma się on w Regionie na kilka dni.</p>
<p>WYKORZYSTYWANY POTENCJAŁ</p>	<p>Do zachęcenia turysty tranzytowego do zatrzymania się w Regionie i ewentualnego zostania na dłużej należy wykorzystywać wszystkie możliwe walory i atrakcje, które znajdują się w niedalekiej odległości od głównych tras komunikacyjnych.</p>
<p>TRASY TRANZYTOWE</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Droga krajowa nr 7 (E-77) Gdańsk — Warszawa — Kielce — Kraków - Chyżne doprowadzająca ruch z aglomeracji Trójmiasta, Warszawy i Krakowa oraz ruch międzynarodowy w układzie północ — południe. ▪ Droga krajowa nr 74 (Łódź) Sulejów — Kielce — Kraśnik — Zamość i dalej na Ukrainę. ▪ Droga krajowa nr 78 gr. państwa — Gliwice — Siewierz — Jędrzejów — Chmielnik. ▪ Droga krajowa nr 9 (E-371) Radom — Opatów — Rzeszów — Barwinek i dalej na Bałkany. ▪ Droga nr 73 Wiśniówka — Kielce – Tarnów — Krosno — Jasło, ▪ Droga nr 77 Lipnik — Sandomierz — Stalowa Wola — Przemyśl, ▪ Droga nr 79 (Nadwiślanka) Warszawa — Sandomierz — Kraków — Bytom, ▪ Droga nr 42 Namysłów - Radomsko - Końskie - Skarżysko-Kamienna - Starachowice - Rudnik (połączenie z drogą nr 9).
<p>MODEL FUNKCJONOWANIA PRODUKTU</p>	<p>Model funkcjonowania produktu "Przystanek – Świętokrzyskie" zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przygotowanie zróżnicowanej i wyróżniającej się oferty gastronomicznej (tradycje kulinarne, wystrój wnętrza, oryginalne menu, imprezy kulinarne etc.), ▪ rozbudowa bazy noclegowej o akceptowalnym standardzie przy drogach (motele), ▪ stworzenie specjalnego systemu informacji turystycznej z myślą o turystyce tranzytowym (witacze, tablice kierunkowe, tablice informacyjne o najbliższych atrakcjach, foldery i mapy na stacjach benzynowych, mini punkty IT na stacjach benzynowych).
<p>UNIKALNOŚĆ OFERTY / WYRÓŻNIKI</p>	<p>To, co wyróżnia produkt "Przystanek – Świętokrzyskie", to rozbudowana sieć dystrybucji oferty i informacji turystycznej stworzonej specjalnie z myślą o turystach przejeżdżających przez województwo świętokrzyskie. Foldery promocyjne, ulotki i mapy turystyczne będą dostępne we wszystkich Punktach Obsługi Turysty Tranzytowego, na stacjach benzynowych, w obiektach gastronomicznych znajdujących się przy głównych szlakach komunikacyjnych Regionu. Taka innowacyjność podejścia pozwala na dotarcie z informacją o atrakcjach ziemi świętokrzyskiej do każdego turysty tranzytowego.</p>

Turystyka tranzytowa opiera się na dalekobieżnym transporcie drogowym, osobowym i ciężarowym. Turyści tranzytowi korzystają głównie z bazy noclegowej i gastronomicznej, a długość ich pobytu na terenie województwa świętokrzyskiego wyznaczana jest przez czas przejazdu po drogach obszaru.

Działania mające na celu rozwój turystyki tranzytowej można podzielić na dwa rodzaje: działania infrastrukturalne i wspierające.

Działania infrastrukturalne

Koncepcja rozwoju produktu "Przystanek – Świętokrzyskie" opiera się o powstanie tzw. Punktów Obsługi Turysty Tranzytowego. Miejsca te, zlokalizowane przy głównych ciągach komunikacyjnych województwa, przy których występuje największe natężenie ruchu drogowego, zapewnią będą kompleksową obsługę, na którą składają się:

- usługi noclegowe,
- usługi gastronomiczne,
- informacja turystyczna,
- oferta krótkich wycieczek po Regionie,
- usługi samochodowe (mały warsztat samochodowy, myjnia etc.).

Niezwykle silny akcent należy położyć ponadto na oznakowanie Regionu i oznakowanie atrakcji – stworzenie systemu witaczy przy wjazdach do miast, gmin i powiatów, stawianie tablic informacyjnych przy drogach, oznakowanie atrakcji, szeroka dostępność folderów i ulotek promocyjno-informacyjnych o województwie.

Należy także zwrócić szczególną uwagę na przygotowanie oferty gastronomicznej – województwo powinno charakteryzować się łatwo dostępną i ciekawą bazą gastronomiczną, oferującą z jednej strony dania szybkie, a z drugiej kuchnię regionalną, oryginalną, stanowiącą samą w sobie atrakcję turystyczną.

Warto również tutaj dodać, iż czynnikiem mającym niebagatelny wpływ na rozwój turystyki tranzytowej jest poprawa stanu i jakości nawierzchni na drogach województwa.

Działania wspierające

W ramach tej grupy działań wspierane będą zadania z różnych obszarów, mających znaczący wpływ na rozwój tej formy turystyki. Podstawą do rozpoczęcia procesu rozwoju jest tutaj przede wszystkim wiedza o ilości i profilu potencjalnych turystów, stąd niezbędne jest przeprowadzanie badań natężenia ruchu samochodowego na głównych trasach tranzytowych. W tej grupie inicjatyw znajdują się także kroki na rzecz integrowania turystyki tranzytowej z innymi formami turystyki uprawianymi na terenie województwa, np. turystyką uzdrowską czy aktywną. Nie mniej ważne będą specjalistyczne szkolenia dla obsługi ruchu tranzytowego, m.in. w dziedzinie języków obcych.

5. Produkt "Podróże z pasją".

"PODRÓŻE Z PASJĄ" PRODUKT SKIEROWANY DO HOBBYSTÓW	
CEL ROZWOJU	Celem rozwoju produktu "Podróże z pasją" jest wykorzystanie możliwości realizowania pasji dla stworzenia oferty turystycznej. Niewiele jest w Polsce regionów, które umożliwiają realizowanie tylu różnych pasji, jak województwo świętokrzyskie. Znajdą tutaj coś dla siebie zarówno amatorzy wędkarstwa, jak i archeolodzy, ludzie zafascynowani historią techniki, malarze, fotografowie i wielu innych hobbystów. Segment

	turystyki hobbystycznej może się wydawać segmentem marginalnym, niszowym. Należy jednak zwrócić uwagę, iż województwo świętokrzyskie jako jedne z pierwszych, wpisze rozwój tego segmentu w strategię rozwoju. Hobbysci to ludzie, którzy zrobią wszystko, by realizować swoją pasję i swoje pragnienia. Przygotowanie specjalnej oferty dla nich spowoduje ich napływ do województwa.
WYKORZYSTYWANY POTENCJAŁ	Turystyka hobbystyczna wykorzystuje te wszystkie walory, które są unikalne w skali kraju / Europy. Należą do nich: stanowiska archeologiczne, znaleziska paleontologiczne, geologia, zabytki techniki, wąskotorówki, walory krajobrazowe, samochody wyścigowe i tor motorowy w Miedzianej Górze.
OGNISKA ATRAKCJI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Góry Świętokrzyskie - geologia. ▪ Powiat kazimierski, Krzemionki k. Ostrowca Świętokrzyskiego, rezerwat "Rydno"Bronocice gm. Działoszyce - archeologia. ▪ Powiat starachowicki, konecki, skarżyski i ostrowiecki – zabytki techniki, wąskotorówka. ▪ Ponidzie - wąskotorówka ▪ Miedziana Góra – rajdy samochodowe.
MODEL FUNKCJONOWANIA PRODUKTU	Model funkcjonowania produktu "Podróże z pasją" zakłada: <ul style="list-style-type: none"> ▪ nawiązanie współpracy ze stowarzyszeniami i fundacjami hobbystów, a także instytucjami edukacyjnymi, w celu przygotowania profesjonalnej oferty, ▪ promowanie stworzonej oferty, również przy wykorzystaniu nawiązanej współpracy, ▪ organizowanie tematycznych imprez związanych z różnymi pasjami.
UNIKALNOŚĆ OFERTY / WYRÓŻNIKI	Zdecydowanym wyróżnikiem produktu "Podróże z pasją" jest jego wielobarwność i niezwykła różnorodność możliwości realizacji siebie.

Oferta przygotowana z myślą o hobbystach musi dać im szansę realizacji pasji. Stąd w trakcie jej opracowywania niezbędne jest nawiązanie kontaktów ze stowarzyszeniami, fundacjami, kółkami zainteresowań etc. celem poznania możliwości realizowania hobby, jak również potrzeb samych turystów – hobbystów. Produkt turystyki hobbystycznej będzie produktem bardzo różnorodnym, z uwagi na to, iż podstawą jego kreacji jest zaspokojenie potrzeb bardzo różnych grup zainteresowań.

Koncepcja produktu "Podróże z pasją" zakłada wykreowanie województwa świętokrzyskiego na Region możliwości realizowania wielu pasji, a jednocześnie Region integrujący pasjonatów różnych dziedzin. Stąd sugeruje się opracowanie specjalnych programów pobytowych dla poszczególnych grup zainteresowań:

- "W poszukiwaniu kamienia szczęścia" – pakiety przygotowane z myślą o geologach, którzy przyjeżdżając na teren województwa świętokrzyskiego mogą śledzić historię ziemi, zbierać minerały etc. Jest to również idealne miejsce na organizowanie praktyk dla studentów.
- "Śladami dinozaurów" – to pakiety przygotowane z myślą o miłośnikach paleontologii. Ziemia świętokrzyska nosi wiele śladów bytności dinozaurów, co z kolei stanowi niezwykłą atrakcję dla pasjonatów paleontologii.
- "Archeologiczne skarby" – to pakiety przygotowane z myślą o archeologach, ludziach, dla których poszukiwanie skarbów, starych monet, naczyń użytkowych, śladów bytności ludności stanowi sens życia.
- "W trybach czasu" – to pakiety przeznaczone dla miłośników zabytków techniki, osób, których interesuje historia industrializacji Ziemi Świętokrzyskiej.

- "Dwutorowe klimaty" – to pakiety przygotowane z myślą o miłośnikach wąskotorówek, środowiska hobbystów, którzy poświęcili swoje życie ratowaniu od zapomnienia kolejek wąskotorowych, którzy fascynują się modelarstwem redukacyjnym, historią kolejnictwa etc.
- "Świętokrzyskie rajdy" – to produkt dla miłośników szybkiej jazdy, szybkich samochodów i wyścigów rajdowych.

Każdy z ww. pakietów powinien zostać opracowany przy współpracy ze środowiskami hobbystycznymi i naukowymi, tak aby w pełni odpowiadał na oczekiwania i potrzeby poszczególnych grup zainteresowań.

Proponuje się raz w roku organizować specjalną imprezę "Podróżnik z Pasją", której celem będzie spotkanie wszystkich hobbystów, niezależnie od dziedziny ich zainteresowań, wzajemne przekazywanie doświadczeń i informacji. Wydarzenie to powinno być wydarzeniem medialnym i przebić się do świadomości Polaków. Spełniać będzie, bowiem niezwykle ważną rolę promocyjną dla produktu "Podróże z pasją".

6. Produkt "Wakacje bez rezerwacji".

"WAKACJE BEZ REZERWACJI" PRODUKT TURYSTYKI CAMPINGOWEJ I CARAVANINGOWEJ	
CEL ROZWOJU	<p>Celem rozwoju produktu "Wakacje bez rezerwacji" jest przyciągnięcie na teren województwa świętokrzyskiego turystów podróżujących zwykle całymi rodzinami, po kraju i Europie, samochodami campingowymi lub z przyczepami campingowymi.</p> <p>Camping i caravanning cieszy się na świecie ogromną popularnością. Ruch ten zaczął się rozwijać w latach 20-tych XX wieku w krajach Europy Zachodniej i do dnia dzisiejszego Niemcy, Francuzi, Belgowie, Holendrzy i Brytyjczycy spędzają czas wolny podróżując z przyczepami campingowymi lub samochodami campingowymi.</p> <p>Województwo świętokrzyskie ze swoim ogromnym bogactwem posiada duży potencjał do rozwoju tej formy turystyki. Kluczowe jest jednak stworzenie odpowiedniej infrastruktury, która umożliwi przyjeżdżanie z przyczepami bądź też samochodami campingowymi.</p>
WYKORZYSTYWANY POTENCJAŁ	Dla rozwoju campingu i caravangu duże znaczenie ma wykorzystanie całej różnorodności województwa świętokrzyskiego, z położeniem nacisku na wykorzystywanie walorów naturalnych.
OGNISKA ATRAKCJI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Miedziana Góra ▪ Inne istniejące na terenie województwa pola namiotowe i campingowe – w powiatach: koneckim, pińczowskim, skarżyskim, starachowickim i włoszczowskim.
MODEL FUNKCJONOWANIA PRODUKTU	<p>Model funkcjonowania produktu "Wakacje bez rezerwacji" zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ stworzenie odpowiedniej infrastruktury, ▪ zapewnienie połączeń komunikacyjnych Miedziana Góra – Kielce, ▪ organizację imprez (złoty, rajdy), ▪ nawiązanie kontaktu ze stowarzyszeniami i klubami zajmującymi się campingiem i caravanningiem w całej Europie, ▪ przygotowanie i sprzedaż specjalnych pakietów pobytowych (specjalny program pobytu).
UNIKALNOŚĆ OFERTY /	Unikalność produktu "Wakacje bez rezerwacji" będzie polegała na dużej

WYRÓŻNIKI	ilości imprez. Przez cały sezon na poszczególnych parkingach odbywać się będą festyny, zloty, występy zespołów lokalnych etc. Imprezy te swoją tematyką i przebiegiem będą sprofilowane na zainteresowania tej grupy docelowej. Zakłada się, iż zostaną nawiązane kontakty międzynarodowe ze środowiskiem campingu i caravaningu.
-----------	---

Rozwój campingu i caravaningu wymaga podjęcia przede wszystkim działań infrastrukturalnych. Należy stworzyć warunki, które pozwolą na przyjmowanie turystów z przyczepami i samochodami campingowymi. Muszą powstać specjalne parkingi, wyposażone w:

- sanitariaty z ciepłą wodą,
- stanowisko pod namioty,
- przyczepy z podłączami elektrycznymi na 230V,
- urządzenia do przyrządzania posiłków i zmywania naczyń,
- małe lodówki campingowe,
- boiska do gier i tereny zabaw dla dzieci,
- zadaszony plac rekreacyjny dla dorosłych i dzieci,
- miejsce na ognisko / grill.

Każdy taki parking powinien być ponadto wyposażony w punkt informacji turystycznej (tradycyjny lub kiosk elektroniczny), mały sklepik spożywczo-przemysłowy, mała restauracja / bar oraz telefon. Ważnym jest również, aby na parkingu funkcjonowała wypożyczalnia namiotów oraz przyczep campingowych. Parking powinien być przystosowany do przyjmowania turystów niepełnosprawnych.

Sugerowana lokalizacja takiego parkingu na terenie województwa świętokrzyskiego to Miedziana Góra, w której już obecnie funkcjonuje pole campingowe, wymaga ono jednak modernizacji i lepszego dostosowania do potrzeb i wymagań turystów. W pierwszym etapie realizacji sugeruje się skupić wszystkie środki na campingu w Miedzianej Górze – będzie to projekt modelowy, pilotażowy. Zdobyte doświadczenia zostaną następnie wykorzystane przy realizacji kolejnych projektów związanych z campingiem i caravaningiem w innych częściach województwa.

Poza stworzeniem odpowiedniej infrastruktury na parkingu, niezbędnym jest zapewnienie połączeń komunikacyjnych pomiędzy parkingiem w Miedzianej Górze a Kielcami.

Należy podjąć kroki na rzecz integrowania campingu i caravaningu z innymi formami turystyki, przede wszystkim z turystyką aktywną i kulturową. Pamiętać jednak trzeba o tym, iż to, co wyróżnia camping i caravaning, to nie tylko forma transportu, ale również specyficzny model spędzania czasu wolnego. Osoby te bardzo często spędzają w swoim samochodzie / przyczepie miesiąc lub więcej i objeżdżają cały kraj lub kilka krajów. Są to ludzie aktywni, ciekawi świata, szukający przygód i ciekawych miejsc. Mówią "jednym językiem", mają wspólne zainteresowania. Dobrym pomysłem jest, więc organizowanie imprez integrujących międzynarodowe środowisko campingu i caravaningu – zlotów, zjazdów, przeglądów piosenki, wystaw sprzętu etc.

Działanie 3

Stworzenie weekendowej oferty województwa świętokrzyskiego.

"WEEKEND W ŚWIĘTOKRZYSKIM" PRODUKT TURYSTYKI WEEKENDOWEJ	
CEL ROZWOJU	<p>Celem rozwoju turystyki weekendowej jest przygotowanie oferty krótkich pobyków w województwie świętokrzyskim dla osób aktywnych, potrzebujących chwili odpoczynku, zamieszkujących ziemię świętokrzyską i pobliskie obszary – aglomerację warszawską, krakowską i katowicką.</p> <p>Turystyka weekendowa związana jest przede wszystkim z coraz szybszym tempem życia i rodzącą się w związku z tym potrzebą weekendowego odpoczynku. O jej potencjale rozwojowym świadczą również badania ruchu turystycznego oraz trendy. Dotyczy ona w większości mieszkańców większych miast. Z punktu widzenia ich pochodzenia, zakłada się rozwijanie zarówno turystyki weekendowej osób z Regionu, jak i spoza niego.</p>
WYKORZYSTYWANY POTENCJAŁ	<p>Turystom weekendowym najczęściej zależy na ciszy i spokoju oraz na oryginalnych atrakcjach i możliwości aktywnego wypoczynku. W związku z tym wykorzystywane są tutaj przede wszystkim walory naturalne, takie jak: zbiorniki wodne, ukształtowanie terenu (wycieczki po Górach Świętokrzyskich, wycieczki rowerowe, w zimie – narciarstwo). Ważne z punktu widzenia rozwoju turystyki weekendowej jest także położenie Regionu.</p>
MODEL FUNKCJONOWANIA PRODUKTU	<p>Model funkcjonowania turystyki weekendowej w województwie świętokrzyskim zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przygotowanie i sprzedaż na rynku kilkudniowych pakietów pobytowych, sprofilowanych pod konkretne potrzeby turystów (dla aktywnych, dla wodniaków, dla narciarzy), ▪ dostosowanie oferty agroturystycznej do potrzeb turysty weekendowego (zgodnie z opisanymi poniżej kierunkami), ▪ działania na rzecz podniesienia poziomu dostępności komunikacyjnej (zapewnienie możliwości dojazdu komunikacją zbiorową).

Turystyka weekendowa należy obecnie do coraz popularniejszych rodzajów turystyki. Związane jest to w głównej mierze ze wzrostem popytu na krótkotrwały wypoczynek poza miejscem zamieszkania, ale w niezbyt dużej odległości od tego miejsca. Potrzeba odbudowy i ochrony sił fizycznych oraz psychicznych współczesnego człowieka po często stresującej pracy i życie w wielkim mieście stanowi również istotny czynnik popytu na ten rodzaj turystyki.

Turystyka weekendowa wykorzystuje różne środki transportu, jednak w przeważającej większości jest to samochód osobowy.

Miejsca turystyczne typowe dla obsługi turystyki weekendowej powinny się charakteryzować:

- dobrą dostępnością komunikacyjną,
- dobrą bazą noclegową,
- urozmaiconą ofertą gastronomiczną,
- bogatą i różnorodną infrastrukturą do spędzania wolnego czasu niezależnie od pory roku i pogody.

Cechą charakterystyczną dla turystyki weekendowej jest fakt, iż w krótkim okresie elementy infrastruktury pracują z maksymalną wydajnością. Natomiast w innych okresach infrastruktura ta jest wykorzystywana w dużo mniejszym stopniu. Fakt ten stwarza określone problemy ekonomiczne w ośrodkach wypoczynku weekendowego. Należy jednak podkreślić, iż społeczno-ekonomiczne wartości turystyki weekendowej są duże. Jej rozwój następuje

w miarę wzrostu, przede wszystkim, zamożności społeczeństwa i usprawnień komunikacyjnych.

Położenie województwa świętokrzyskiego w pobliżu aglomeracji warszawskiej, krakowskiej i katowickiej, w połączeniu z różnorodnymi zasobami przyrodniczymi i kulturowymi mogą stanowić podstawę do stworzenia atrakcyjnej i konkurencyjnej oferty turystyki weekendowej.

Rozwój turystyki weekendowej może się realizować w ramach zidentyfikowanych i opisanych wcześniej głównych form turystyki w Regionie oraz z wykorzystaniem ich całej infrastruktury turystycznej i oferty turystycznej. Przy realizacji koncepcji rozwoju poszczególnych form turystyki szczególny akcent zostanie położony na tworzenie i promowanie pakietów weekendowych, skierowanych zarówno do mieszkańców ziemi świętokrzyskiej, jak i pobliskich aglomeracji. Innymi słowy, w ramach każdej formy turystyki, stworzone zostaną subprodukty uwzględniające specyfikę turysty weekendowego.

Obecne trendy w turystyce wskazują, iż turyści rezygnują z jednego dłuższego urlopu na rzecz kilku krótszych. Dlatego też niezwykle istotna będzie rola promocji turystyki weekendowej. Województwo świętokrzyskie w ramach praktycznie każdej formy turystyki, takich jak np. turystyka aktywna, uzdrowiskowa, kulturowa, agroturystyka jest w stanie zaoferować konkurencyjny pakiet weekendowy.

Fundamentalne czynniki rozwoju turystyki weekendowej to: promocja, transport i komunikacja, specjalna spakietowana oferta.

Promocja

Szczególną uwagę przy promowaniu turystyki weekendowej należy zwrócić na:

- jakość materiałów promocyjnych – foldery, ulotki, mapy i przewodniki,
- wykorzystanie wszelkich kanałów dystrybucji, zwłaszcza Internetu,
- promowanie oferty turystyki weekendowej na targach i wystawach w kraju i za granicą.

Transport i komunikacja

Przygotowując ofertę turystyki weekendowej należy pamiętać o tym, że rosnąca dostępność samochodów osobowych, jak również pociągów szybkiej jazdy oraz tanich przewoźników będą miały następujący wpływ na turystykę:

- na krótkie pobyty częściej wybierane będą łatwo dostępne destynacje,
- bariery wynikające z niedostosowania rozkładów podróży będą mieć silniejszy, negatywny wpływ na wybór destynacji,
- zatory na drogach negatywnie wpłyną na transport samochodami osobowymi, zwłaszcza w okresie sezonu,
- dzięki bezpośrednim połączeniom kolejowym i lotniczym wzrośnie popyt na krótkie pobyty w miastach i regionach miejskich.

Oferta

Oferta pobytów weekendowych tworzona będzie na bazie wielu atrakcji województwa świętokrzyskiego w zależności od potrzeb turystów. Tendencje obserwowane na rynku turystycznym, jak również potencjał ziemi świętokrzyskiej wskazują na potrzebę wykreowania następujących pakietów weekendowych:

- "Świętokrzyskie w Pigułce" – opracowanie kilku tras objazdowych po województwie, obejmujących najważniejsze zabytki i atrakcje kulturowe Regionu.
- "Weekend dla Urody" – przygotowanie specjalnej oferty typu wellness & beauty przede wszystkim dla mieszkanki aglomeracji warszawskiej.

- "Weekend dla Zdrowia" – pobyty aktywne (nad wodą, na rowerach, na pieszych rajdach).
- "Świętokrzyska Adrenalina" – oferta dla miłośników sportów ekstremalnych (skoki spadochronowe, para- i motolotnie, wspinaczka górską, spływy kajakowe, kolarstwo górskie, narciarstwo).
- "Na łonie natury" – pobyty w gospodarstwach agroturystycznych, z pieczeniem chleba, wspólnym robieniem przetworów, grzybobraniami etc.
- "Świętokrzyskie Przedszkole" – oferta dla młodych rodzin z małymi dziećmi, która gwarantuje – obok ciekawego programu pobytu – możliwość pozostawienia dzieci w specjalnym przedszkolu, zorganizowanym np. w gospodarstwie agroturystycznym wraz z programem pobytu dla dzieci (wizyta w Pacanowie, wizyta w Bałtowie, wycieczka w Góry Świętokrzyskie etc.).

Cel operacyjny nr 2

Stymulowanie i wspieranie inwestycji w obszarze infrastruktury turystycznej produktów

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 2

Istnienie odpowiedniej, pod względem ilościowym i jakościowym, infrastruktury turystycznej i paraturystycznej jest gwarancją efektywnego funkcjonowania produktów turystycznych. Stymulowanie i wspieranie inwestycji w infrastrukturę staje się elementem kluczowym komercjalizacji produktów. Należy zaznaczyć, iż rozwój infrastruktury powinien być mocno skorelowany z koncepcją produktów – taka korelacja jest, bowiem podstawą zintegrowania oferty.

Działania

Działanie 1

Stworzenie i rozbudowa infrastruktury niezbędnej do funkcjonowania i rozwijania produktów turystycznych.

Realizacja tego działania zapewni prawidłowe funkcjonowanie produktów turystycznych i umożliwi tworzenie nowej, ciekawej oferty. W poniższej tabeli zamieszczono krótki opis niezbędnych inwestycji, związanych z różnymi elementami infrastruktury turystycznej i paraturystycznej. Zakłada się ponadto, iż rozwój infrastruktury będzie odbywał się przy następujących założeniach:

- rozwój infrastruktury służącej różnym formom turystyki (np. szlaki piesze i rowerowe, po odpowiednim przystosowaniu, mogą być wykorzystywane do narciarstwa biegowego),
- rozwój infrastruktury integrującej różne formy turystyki (np. zagospodarowane kąpieliska, nad którymi można uprawiać turystykę aktywną, wypoczynkowo-rekreacyjną),
- rozwój infrastruktury stymulującej powstawanie usług turystycznych w Regionie (np. infrastruktura dla turysty tranzytowego, tzw. Punkty Obsługi Turysty Tranzytowego),
- rozwój infrastruktury zdolnej do samodzielnego generowania ruchu turystycznego (np. centra handlowo-rekreacyjne, kompleksy basenów).

RODZAJ INFRASTRUKTURY	NIEZBĘDNE DZIAŁANIA
------------------------------	----------------------------

<p>BAZA NOCLEGOWA</p>	<p>Niezbędne działania obejmują:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ rozbudowę bazy noclegowej, z naciskiem na bazę kategorii 2 i 3 gwiazdek (obszar całego województwa), ▪ rozwój bazy noclegowej (2 i 3-gwiazdkowe obiekty) przystosowanej do przyjmowania większych grup dzieci i młodzieży - obiekty kolonijne, adaptacja szkół na obiekty kolonijne w okresie wakacyjnym, schroniska, ośrodki wypoczynkowe (obszar Gór Świętokrzyskich, powiat starachowicki, konecki, ostrowiecki, sandomierski, opatowski, staszowski), ▪ rozbudowa bazy noclegowej o wysokim standardzie, przystosowanej do organizowania imprez handlowych, konferencji etc. (Kielce i najbliższe okolice), ▪ rozwój bazy noclegowej dla turysty tranzytowego - tzw. Punkty Obsługi Turysty Tranzytowego, ▪ dostosowywanie obiektów noclegowych do potrzeb turystów niepełnosprawnych (obszar całego województwa), ▪ promowanie modelu współpracy pomiędzy gestorami bazy noclegowej, zwłaszcza pomiędzy gospodarstwami agroturystycznymi (Zintegrowany Obszar Agroturystyczny) – obszar całego województwa, przy czym w I etapie rozwoju zakłada się podjęcie działań na terenie powiatu koneckiego, staszowskiego, włoszczowskiego i na Ponidziu oraz w rejonie Gór Świętokrzyskich.
<p>BAZA GASTRONOMICZNA</p>	<p>Niezbędne działania obejmują:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ rozbudowę bazy gastronomicznej i jej równomierne rozmieszczenie, ▪ tworzenie obiektów gastronomicznych z myślą o turystach tranzytowych, ▪ regionalizację oferty gastronomicznej, m. in. poprzez stylizację obiektów, wprowadzanie do menu dań regionalnych, tradycyjnych. <p>Działania te winny być podejmowane na terenie całego województwa. Sugeruje się jednak wprowadzać do oferty kulinarnej elementy regionalne charakterystyczne dla poszczególnych obszarów województwa świętokrzyskiego, czyli Rejonu Gór Świętokrzyskich, Ponidzia, Rejonu Doliny rzeki Kamiennej, Rejonu Koneckiego, Rejonu Czarnej Staszowskiej, Rejonu Włoszczowskiego, Rejonu Nadwiślańskiego.</p>
<p>SZLAKI</p>	<p><i>Szlaki istniejące</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ oznakowanie szlaków (tablice kierunkowe i informacyjne), ▪ zagospodarowanie w elementy małej infrastruktury (miejsca postojowe, sanitariaty, kosze na śmieci, ławki, stoliki etc.), ▪ wydawanie materiałów promocyjnych (foldery, ulotki, mapy), ▪ "skrzynki na szlaku" – specjalne skrzynki, do których turyści mogą wrzucać kartki ze swoimi uwagami nt. szlaku, ze skargami na zniszczone oznakowanie etc. – system ten ma ułatwić ciągły monitoring stanu infrastruktury znajdującej się na szlaku; skrzynki powinny znajdować się w miejscach postojowo-odpoczynkowych, ▪ utwardzenie nawierzchni, zwłaszcza na szlakach i ścieżkach rowerowych (najważniejsze stosowane typy nawierzchni to: asfalt, beton, płyty betonowe, kostka brukowa; idealnym materiałem na nawierzchnie dróg rowerowych jest asfalt⁵³),

⁵³ Na podstawie: Postaw na rower, Podręcznik projektowania przyjaznej dla rowerów infrastruktury, C.R.O.W. oraz ZG PKE – "Miasta dla Rowerów", Kraków 1999, ss.138-139.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ dodatkowe zagospodarowanie szlaków rowerowych w infrastrukturę obsługi rowerzysty (stojaki na rowery, serwis rowerowy, wypożyczalnie rowerów), ▪ przystosowanie szlaków pieszych do wykorzystania dla narciarstwa biegowego (okolice Kielc, powiat sandomierski, powiat konecki), ▪ przystosowywanie szlaków do potrzeb osób niepełnosprawnych (obszar całego województwa). <p><i>Szlaki projektowane</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ opracowanie koncepcji nowych szlaków tematycznych i ścieżek edukacyjno-dydaktycznych, w tym m.in.: <ul style="list-style-type: none"> – szlak literacki związany z postaciami: Henryka Sienkiewicza, Mikołaja Reja, Leopolda Staffa, Stefana Żeromskiego, Adolfa Dygasińskiego, Stanisława Konarskiego, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Witolda Gombrowicza (powiat kielecki, skarżyski, jędrzejowski, ostrowiecki), – szlak zabytków techniki obejmujący: Muzeum Przyrody i Techniki - Ekomuzeum im. Jana Pazdura w Starachowicach (jako obiekt najważniejszy, ukazujący krajobraz Staropolskiego Okręgu Przemysłowego), Zespół Walcowni i Gwoździarni w Maleńcu, Muzeum Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego w Sielpi Wielkiej oraz Kuźnicę Wodną w Starej Kuźnicy (powiat starachowicki i konecki)⁵⁴, – szlak geologiczny obejmujący: rezerваты na terenie miasta Kielce, Jaskinię Raj, Krzemionki k. Ostrowca Świętokrzyskiego, Skalki Piekło pod Nieklaniem, Górę Jeleniowską, Górę Miedzianka, Górę Zelejowa, Skorocice, Gagaty Sołtykowskie, Bronocice, Kręgi Kamienne, Górę Perzową, Park Jurajski w Bałtowie (powiat kielecki, ostrowiecki, konecki, buski, pińczowski), – szlak rodu Ossolińskich i szlak ordynacji karskich (powiat opatowski), – szlak walk narodowowyzwoleńczych na terenie powiatów: kieleckiego, jędrzejowskiego, pińczowskiego, buskiego, staszowskiego, ostrowieckiego, starachowickiego, skarżyskiego, koneckiego i włoszczowskiego, obejmujący następujące obiekty i miejsca: Kielce – Sanktuarium Marszałka Józefa Piłsudskiego i Muzeum Pamięci Narodowej, Sitkówka – Nowiny – miejsca upamiętniające martyrologię narodu polskiego z czasu II wojny światowej, Konary – pole bitwy, Wywła-Szczekociny – pole bitwy, Grochowiska – pole bitwy pod dowództwem gen. Langiewicza, Czarkowy – cmentarz wojenny, Połaniec – Uniwersał, Janowice – Kwatera "Ponurego", Kalków-Godów – Gólgota z kaplicami poświęconymi wielkim Polakom, Uroczysko Wykus – miejsce obozowiska
--	---

⁵⁴ W pierwszy etapie zakłada się, iż szlak zabytków techniki będzie obejmował funkcjonujące obiekty Staropolskiego Okręgu Przemysłowego. Docelowo sugeruje się włączenie do szlaku kolejnych obiektów (p. kielecki - pozostałości zakładów wielkopiecowych w Bobrzy, pozostałości zakładu wielkopiecowego i układu wodnego w Kuźniakach, ruiny zakładu wielkopiecowego w Samsonowie, Muzeum Starożytnego Hutnictwa im. M. Radwana w Nowej Słupi; powiat ostrowiecki – młyn wodny w Bałtowie, pozostałości Huty Klimakiewiczów w Ostrowcu, pozostałości walcowni i pudlingarni w Nietulisku Fabrycznym; powiat skarżyski – pozostałości wielkiego pieca i urządzeń wodnych oraz pozostałości odlewni i emalierni w Skarżysku-Kamiennej; p. starachowicki – zespół dawnego zakładu wielkopiecowego na rz. Żarnówce w Parszowie, ruiny walcowni i pudlingarni w Starachowicach-Michałowie).

	<p>legendarnego dowódcy zgrupowań partzanckich AK w latach II wojny światowej "Ponurego" Wąchock – Muzeum Ojców Cystersów, Michniów – Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskiej, Skarżysko-Kamienna – Muzeum im. Orła Białego, Radoszyce – kapitulacja wojsk kościuszkowskich, Czarnca – Izba Pamięci Hetmana Stefana Czarnieckiego,</p> <ul style="list-style-type: none"> – szlak archeologiczny na terenie powiatu kazimierskiego i pińczowskiego łączący miejscowości słynne z wykopalisk i znalezisk archeologicznych: Słonowice, Jakuszowice, Zagorzyce, Bronocice, Pelczyska, – szlaki spajające ofertę turystyczną terenów miejskich i wiejskich powiatu sandomierskiego (m.in. droga jabłkowa, szlak obiektów zabytkowych, ścieżka edukacyjna "Owoce, warzywa i ich przetwórstwo"), <ul style="list-style-type: none"> ▪ opracowanie systemu ścieżek rowerowych obejmujących swoim zasięgiem obszar całego województwa – włączenie w system ścieżek już istniejących, integracja z nowo powstałymi ścieżkami, ▪ przygotowanie dokumentacji technicznej szlaków i ścieżek edukacyjno-dydaktycznych powstających na terenach chronionych, ▪ zagospodarowanie szlaków – oznakowanie (tablice kierunkowe, tablice informacyjne), wyposażenie w elementy małej infrastruktury i "skrzynki", ▪ tworzenie szlaków kombinowanych (po których turysta przemieszcza się kilkoma środkami transportu) – np. w Górach Świętokrzyskich – połączenie Szlaku Górskiej Turystyki Jeździeckiej z systemem szlaków rowerowych i pieszych, ▪ realizacja projektu "Wiślanej Trasy Rowerowej" na terenie województwa świętokrzyskiego.
<p>ZAGOSPODAROWANIE RZEK, TWORZENIE I ZAGOSPODAROWYWANIE REKREACYJNYCH AKWENÓW WODNYCH</p>	<p><i>Rzeki (Wisła, Nida, Kamienna, Czarna Konecka)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ oczyszczanie i regulowanie rzek celem udostępnienia ich dla turystów wodnych, ▪ stworzenie sieci stanic i portów wodnych dla kajaków (zaplecze noclegowe, gastronomiczne), ▪ zapewnienie możliwości wypożyczenia sprzętu wodnego (sieć wypożyczalni). <p><i>Zbiorniki wodne</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ tworzenie nowych rekreacyjnych zbiorników wodnych (powiat kielecki, konecki, skarżyski, kazimierski), ▪ wyposażenie plaż w małą infrastrukturę: toalety, prysznice, przebieralnie, ławki, kosze na śmieci, punkty małej gastronomii, wypożyczalnie leżaków, rowerów wodnych, wydzielanie miejsc parkingowych, zapewnienie opieki ratownika.
<p>OBIEKTY REKREACYJNE</p>	<p><i>Obiekty sportowo-rekreacyjne⁵⁵:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ rozbudowa ośrodka rekreacji i sportów wodnych nad Zalewem Kieleckim, nad zalewem w Cedzynie k. Kielc, Chańcza w gm. Raków, w Pińczowie, Skarżysku-Rejowie, Suchedniowie. ▪ utworzenie powiatowego centrum turystyki i rekreacji w Sielpi (powiat konecki), ▪ stworzenie Parku Wodnego – Centrum Sportów Wodnych na terenie powiatu koneckiego,

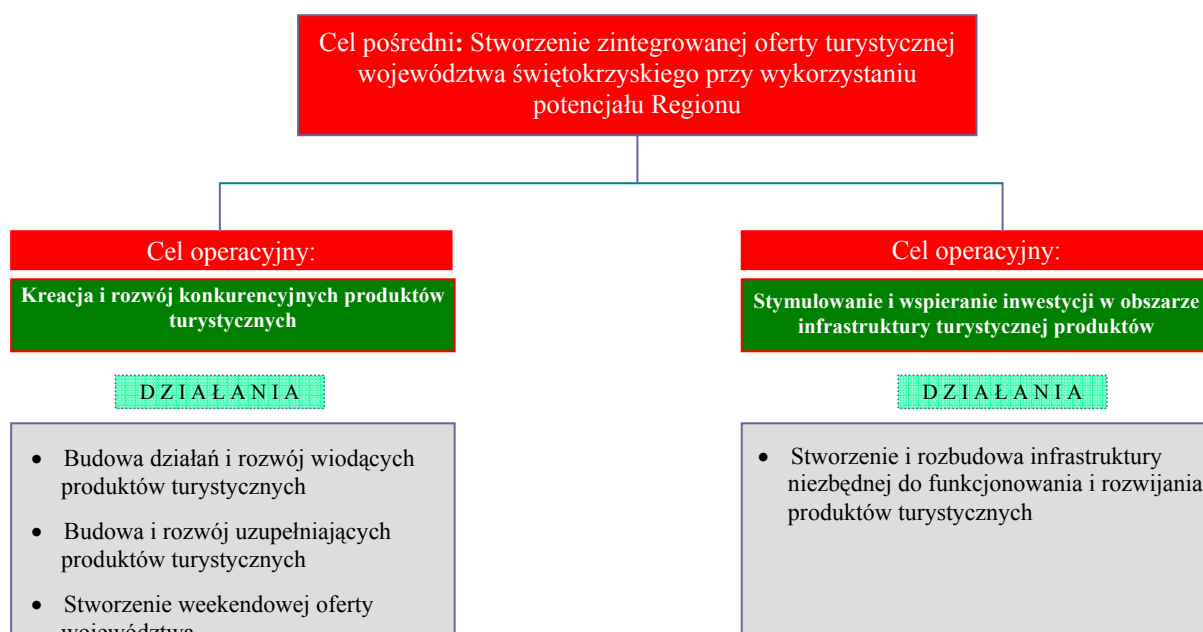
⁵⁵ Wymienione inwestycje są kluczowe z punktu widzenia możliwości tworzenia zintegrowanego produktu turystycznego województwa świętokrzyskiego, stąd zostały umieszczone w tabeli. Nie oznacza jednak, iż w innym miastach i gminach nie będą powstawały obiekty rekreacyjne. Wręcz przeciwnie, jest to jak najbardziej wskazane.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ budowa obiektów sportowo-rekreacyjnych w powiecie koneckim (baseny, korty tenisowe), ▪ budowa pola golfowego w Rytwianach (powiat staszowski), ▪ rozbudowa obiektów sportowo-rekreacyjnych na terenie powiatu ostrowieckiego (cel: uzyskanie statutu centrum sportowo-rekreacyjnego ziemi świętokrzyskiej), ▪ stworzenie centrum aktywnego wypoczynku w Połańcu (powiat staszowski), ▪ rozbudowa censtrów zimowych związanych z istniejącymi trasami narciarskimi (powiaty: kielecki, sandomierski, konecki), ▪ zakończenie budowy stadionu i hali sportowej w Kielcach. <p><i>Inne obiekty:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ stworzenie centrum handlowo-rekreacyjnego na terenie gminy Zagnańsk ▪ stworzenia parku rozrywki przy Jaskini Zbójcekiej
<p>TOUOPERATORZY I SIEĆ SPRZEDAŻY OFERTY TURYSTYCZNEJ</p>	<p>Zaproponowana koncepcja rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim zakłada przygotowanie i sprzedaż zarówno na rynku regionalnym, jak i w całej Polsce i poza jej granicami, pobytowych pakietów sprofilowanych pod potrzeby różnych segmentów rynku. Stąd niezbędnym elementem rozwoju turystyki w województwie jest działalność touoperatorów, pośredników i agentów turystycznych⁵⁶. W województwie świętokrzyskim powinny zdecydowanie funkcjonować przedsiębiorstwa organizujące turystykę przyjazdową - lokalne / regionalne imprezy turystyczne oraz sieć biur podróży sprzedająca pakiety pobytowe. Zarówno touoperatorzy, jak i biura podróży, powinny angażować się w proces kreacji produktów turystycznych. Niezbędne jest również nawiązanie kontaktów z biurami podróży w całej Polsce i na rynkach zagranicznych, celem sprzedaży oferty przyjazdowej do województwa świętokrzyskiego.</p>
<p>PAMIĄTKARSTWO</p>	<p>Powstanie sieci sklepików z pamiątkami regionalnymi, zlokalizowanych w pobliżu atrakcji turystycznych, w których można będzie zakupić: maskotki regionalne, kubki, pocztówki, koszulki, pamiątki związane z konkretnymi atrakcjami, np. krzemień, maskotkę dinozaura. Sklepiki takie już gdzieśgdzie funkcjonują, chodzi jednak o powstanie sieci tego typu obiektów, które będą się wyróżniały jednolitym systemem identyfikacji wizualnej, podobną architekturą wewnątrz, standardami obsługi klienta etc. Sprzedaż pamiątek powinna mieć miejsce również w punktach informacji turystycznej. Rozbudowując sieć sklepików z pamiątkami, można pomyśleć o powstaniu sieci małych punktów informacji turystycznej, w których można będzie zakupić różne pamiątki. Sugeruje się wówczas wykorzystanie systemu wizualizacji IT zaproponowanego przez Polską Organizację Turystyczną.</p>

⁵⁶ Zgodnie z Ustawą o usługach turystycznych dnia 29 sierpnia 1997 r. biuro podróży to taki podmiot, którego głównym lub jedynym rodzajem prowadzonej działalności gospodarczej jest działalność pośrednicząca i / lub organizatorska w turystyce. Z prawnego punktu widzenia na polskim rynku usług turystycznych występują trzy typy przedsiębiorstw:

- Organizator turystyki (touoperator) – przedsiębiorca organizujący imprezę turystyczną,
- Pośrednik turystyczny - przedsiębiorca, którego działalność polega na wykonywaniu, na zlecenie klienta, czynności faktycznych i prawnych związanych z zawieraniem umów o świadczenie usług turystycznych,-
- Agent turystyczny – przedsiębiorca, którego działalność polega na stałym pośredniczeniu w zawieraniu umów o świadczenie usług turystycznych na rzecz organizatorów turystyki posiadających zezwolenia w kraju lub na rzecz innych usługodawców posiadających siedzibę w kraju.

PUNKTY WIDOKOWE	Punkty widokowe, czyli wydzielone, zagospodarowane miejsca, położone w atrakcyjnej okolicy, które pozwalają na podziwianie otaczającego krajobrazu, to bardzo istotny element zagospodarowania turystycznego województwa świętokrzyskiego. Powinny powstawać na szlakach turystycznych, w miastach i górach, i być odpowiednio zagospodarowane (zabezpieczenia, lunety i lornetki, ławki, kosze na śmieci, ew. punkty sprzedaży pamiątek). Proponuje się rozwijanie tego typu infrastruktury pod wspólnym hasłem "Świętokrzyskie z Lotu Ptaka".
-----------------	---

6.3.2. Obszar priorytetowy 2 – ROZWÓJ ZASOBÓW LUDZKICH.

Turystyka należy do tych gałęzi gospodarki, których efektywne funkcjonowanie opiera się przede wszystkim na pracujących w niej ludziach. Jest branżą, w której postawy, kompetencje, przedsiębiorczość, innowacyjność, gościnność oraz serdeczność w odniesieniu do zasobów ludzkich stanowią integralną część produktu. Zasoby ludzkie są kluczowym czynnikiem sukcesu przemysłu turystycznego, który wyróżnia się na rynku pracy bardzo dużym potencjałem rozwojowym. Rola zasobów ludzkich jest tym istotniejsza, im bardziej traktujemy szeroko pojętą turystykę jako branżę opartą na usługach, w których z kolei sukces rynkowy jest w znacznym stopniu uzależniony od jakości i standardu. Znaczenie profesjonalnych kadr w turystyce wynika właśnie z jej usługowej specyfiki, która przekłada się bezpośrednio na fakt ciągłego obcowania ludzi z ludźmi, czyli stałej relacji obsługujący - klient. Pozytywne lub negatywne doświadczenia turystów-klientów wynikają z ciągłego kontaktu z wyselekcjonowanymi przedstawicielami rynku usług turystycznych.

Wizja lokalna dokonana przez konsultantów PART w województwie świętokrzyskim (polegająca również na osobistym sprawdzeniu jakości i standardu usług turystycznych), przeprowadzone rozmowy oraz wyniki spotkań warsztatowych prowadzą do jednoznacznego

wniosku, że kwalifikacje kadr pracujących w obsłudze ruchu turystycznego, a także kwalifikacje kadr zajmujących się turystyką w urzędach samorządowych wszystkich szczebli wymagają stałych działań zmierzających do ich ciągłego podwyższania. Nie oznacza to oczywiście, iż województwo nie dysponuje kompetentnymi zasobami ludzkimi. Chodzi raczej o ujednoczenie standardu oraz wdrożenie działań systemowych. Dotyczy to w szczególności nowopowstających w województwie przedsiębiorstw (hotele, restauracje, biura podróży, gospodarstwa agroturystyczne etc.).

Zidentyfikowane stan obecny oraz spodziewane efekty wdrażanie priorytetu

Stan obecny-wybrane aspekty	Stan prognozowany do 2014 r.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Duża ilość placówek edukacyjnych kształcących na kierunkach turystycznych ▪ Wykwalifikowani przewodnicy ▪ Ograniczony dostęp do specjalistycznych szkoleń w zakresie zarządzania projektem, tworzenia produktów turystycznych, marketingu i promocji Regionu, obsługi ruchu turystycznego, pozyskiwania źródeł finansowania na projekty turystyczne ▪ Brak monitorowanie potrzeb szkoleniowych i efektywności szkoleń ▪ Brak monitoringu rynku pracy 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wzrost zatrudnienia w usługach turystycznych i okołoturystycznych ▪ Poprawa jakości usług turystycznych ▪ Szeroki dostęp do wiedzy, w tym najnowszych osiągnięć z zakresu marketingu, zarządzania atrakcjami, badań marketingowych, standardów obsługi rynku turystycznego ▪ Kształcenie specjalistycznych kadr na potrzeby rozwoju turystyki w Regionie ▪ Nowoczesne programy edukacyjne w szkołach wyższych i zawodowych ▪ Programy systemów szkoleń dla kadr administracji samorządowej, kadr pedagogicznych oraz organizacji pozarządowych ▪ Prowadzenie badań rynku pracy, potrzeb szkoleniowych oraz efektywności programów szkoleniowych ▪ Turystyka branżą pierwszego wyboru

Cel pośredni

Przygotowanie wysokowyzkwalifikowanych i profesjonalnych kadr dla turystyki w województwie świętokrzyskim.

Opis celu pośredniego

Wysokie kwalifikacje i umiejętności zawodowe są kluczowym elementem w osiągnięciu wysokiej jakości usług turystycznych i wdrażaniu wysokiej jakości produktów turystycznych w kontekście szybko zmieniających się potrzeb rynku oraz zmieniającej się kompozycji kadr. Szeroko pojęty przemysł turystyczny w województwie świętokrzyskim przede wszystkim dzięki profesjonalnym kadrom może osiągnąć mocną pozycję konkurencyjną oraz kształtować politykę zrównoważonego rozwoju.

Jest to tym istotniejsze, im bardziej województwo świętokrzyskie rozwijać będzie turystykę przyjazną gościom, a kreację wizerunku i marki opierać będzie na zawołaniu "Świętokrzyskie - Miejsce Mocy". Hasło to odwołuje się przede wszystkim do człowieka poprzez skojarzenia odwołujące się do jego potrzeb fizycznych oraz duchowych. Stąd ogromne znaczenie ludzi funkcjonujących w świętokrzyskim przemyśle turystycznym, jak

również tych, którzy planują rozwój turystyki i decydują o stworzeniu warunków temu rozwojowi sprzyjających na poziomie województwa oraz powiatów i gmin.

Jeżeli wizerunek województwa świętokrzyskiego ma bazować na jego walorach naturalnych i kulturowych, które są na tyle unikalne, aby przekazywać przyjezdnym swą moc (poprzez aktywność, poprzez zabiegi lecznicze, poprzez obcowanie z siłami nadprzyrodzonymi w miejscach świętych, poprzez wejście w siebie i poszukiwanie wewnętrznej siły i spokoju w miejscach odosobnienia, poprzez podziwianie potęgi przyrody, poprzez czerpanie ze skarbnicy historii i dziedzictwa kulturowego) to kluczowa rola w kreowaniu tego wizerunku przypada ludziom, z którymi przybysz styka się niemal na każdym kroku. Bez ludzi owo czerpanie z mocy Świętokrzyskiego nie będzie możliwe. Ta moc będzie przekazywana ludziom przez ludzi. Dlatego niezwykle istotne jest przygotowanie całego społeczeństwa w województwie świętokrzyskim i przekazywanie im przyjętej misji strategicznej.

Warto także zaznaczyć, że przyjęte hasło wymaga postawienia nie tylko na profesjonalizm, ale również na serdeczność, otwartość, życzliwość. Mieszkańcy świętokrzyskiego muszą manifestować swoją pozytywną energię, swoją "moc", z której czerpać mogą turyści.

Warto również zwrócić uwagę na ogromne znaczenie kadr społecznych dla rozwoju turystyki oraz kształtowania postaw przyszłych konsumentów na rynku. Stąd strategiczne kierunki rozwoju turystyki województwa świętokrzyskiego powinny także uwzględniać wsparcie kadr turystyki społecznej, doceniając jej istotną rolę dydaktyczną i wychowawczą, chociaż w trakcie warsztatów kadry PTTK zostały ocenione jako najbardziej profesjonalne kadry turystyczne województwa. Podobne uwarunkowania dotyczą funkcjonujących organizacji pozarządowych (stowarzyszeń, fundacji etc.), które mają istotny wpływ na rozwój funkcji turystycznych Regionu.

Pozostaje to w korelacji z wizją kierunków rozwoju turystyki i koncepcją produktów turystycznych przedstawionych w obszarze priorytetowym 1 oraz programach operacyjnych. Wśród zidentyfikowanych kierunków o największym potencjale rozwojowym znalazły się m.in. turystyka dzieci i młodzieży oraz turystyka aktywna. Powszechnie wiadomo, że kadry społeczne (m.in. w postaci PTTK oraz ZHP) odgrywają kluczową rolę w odniesieniu do tych rodzajów turystyki, pozostają, bowiem w stałej relacji z klientem i wpływają na jego opinie, kształtują jego oceny i nierzadko decydują o ponownym przyjeździe (szczególnie dotyczy to kształtowania postaw dzieci i młodzieży).

Powyższe uwagi prowadzą do ogólnego założenia, według którego konstruowano cele i działania w zakresie zasobów ludzkich, podobnie jak w pozostałych domenach strategicznych. Punktem wyjścia są kierunki rozwoju turystyki i produkty turystyczne. Rozwój zasobów ludzkich jest dostosowany do koncepcji produktów turystycznych w aspekcie tematycznym oraz geograficznym, choć niewątpliwie część działań będzie realizowanych na terenie całego województwa. Niemniej jednak cele i działania w zasobach ludzkich zostały tak skonstruowane, aby wspierały rozwój produktów turystycznych, określonych jako priorytetowe i były dostosowane do specyfiki obszarów recepcyjnych na terenie województwa i ich oferty.

I tak na przykład planując działania w zakresie podnoszenia kwalifikacji kadr w województwie świętokrzyskim należy również zwrócić uwagę na działania dotyczące personelu w uzdrowiskach. Zarówno przeprowadzony audyt turystyczny, jak i zorganizowana przez Regionalną Organizację Turystyczną Województwa Świętokrzyskiego w dniach 28-30 września 2005 r. konferencja dotycząca podnoszenia atrakcyjności turystycznej w gminach uzdrowiskowych poprzez rozwijanie ich funkcji turystycznych wskazały, że:

- turystyka uzdrowiskowa jest jednym z rodzajów turystyki o największym potencjale rozwojowym z uwagi na posiadane zasoby naturalne,

- gminy uzdrowiskowe podejmują wiele inicjatyw "twardych" (infrastrukturalnych) oraz "miękkich" (szkolenia, organizacja imprez, promocja) w celu wspierania rozwoju uzdrowisk,
- same uzdrowiska podejmują szereg działań w zakresie ciągłego poszerzania swojej oferty, m.in. o usługi typu "wellness",
- konieczne są stałe szkolenia kadr w zakresie podnoszenia jakości obsługi klientów.

Reasumując, działania w tym obszarze operacyjnym mają skutkować:

- osiągnięciem wysokiego standardu usług w branży turystycznej i usługach okołoturystycznych,
- wysokowyszkolonymi kadrami w wyniku wdrożenia certyfikowanych programów szkoleniowych,
- podniesieniem rangi turystyki na rynku pracy.

Dla prawidłowego programowania zarządzania zasobami ludzkimi w województwie świętokrzyskim konieczne jest prowadzenie stałych badań dotyczących rynku pracy (ilościowych i jakościowych), badań efektywności wdrażanych programów szkoleniowych, a także badań potrzeb szkoleniowych w województwie. Podobnie, jak w całej Polsce, w Świętokrzyskiem brakuje tego typu wiarygodnych badań, co uniemożliwia chociażby planowanie działań szkoleniowych.

Należy również podkreślić fakt, że w latach 2007-2013 bardzo dużo środków przeznaczonych będzie na rozwój zasobów ludzkich, szczególnie w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Tym między innymi należy tłumaczyć fakt, iż tak wiele miejsca w niniejszej strategii poświęcono działaniom na rzecz rozwoju kadr dla turystyki. Duża pula tych środków będzie przeznaczona na przeciwdziałanie bezrobociu i wykluczeniu społecznemu. Według danych Urzędu Statystycznego w Kielcach na wrzesień 2005 r. województwo świętokrzyskie charakteryzuje się stopą bezrobocia na poziomie 20,3. Powszechnie wiadomo, że turystyka jest naturalnym instrumentem przeciwdziałania bezrobociu⁵⁷ oraz równowagi regionalnej, wyrównywania różnic pomiędzy regionami, bowiem przenosi popyt z regionów bogatszych do biedniejszych. W przypadku województwa świętokrzyskiego niezwykle istotne znaczenie ma jego położenie: bliskość aglomeracji warszawskiej, krakowskiej, katowickiej, a także choć w mniejszym stopniu radomskiej, dla których wielość i różnorodność atrakcji i już obecnie istniejących produktów turystycznych stanowi niewątpliwie magnes.

Stąd jednym z głównych zadań, które przyczynią się do rozwoju turystyki w Regionie są działania skierowane na przygotowanie kadr, które będą obsługiwać ruch turystyczny na tym terenie, będąc aktywnymi partnerami w procesie kreacji, planowania, wdrażania, promowania oraz sprzedaży funkcjonujących oraz nowych produktów turystycznych.

Turystyka również jest czynnikiem aktywizacji społecznej i przeciwdziałania marginalizacji obszarów i wykluczeniu społecznemu, nakręca, bowiem lokalną koniunkturę i powoduje rozwój różnego rodzaju przedsięwzięć wokół nawet jednej inicjatywy. Najlepszym tego przykładem na terenie województwa jest Park Jurajski w Bałtowie. To również dobry przykład komercjalizacji produktów turystycznych przy udziale ludzi, którzy w coraz większej liczbie są zaangażowani w obsługę ruchu turystycznego na terenie parku i poza nim.

To kolejny argument na rzecz tak szerokiego ujęcia problematyki inwestowania w ludzi w niniejszym dokumencie. Niewątpliwie przy takiej, jak zaplanowano, konstrukcji

---

⁵⁷ Irlandia m.in. dzięki przemyślanemu rozwojowi turystyki, wprowadzeniu systemu szkoleń zawodowych oraz tworzeniu nowych miejsc pracy przez przedsiębiorców zredukowała bezrobocie z 17% w roku 1995 do 4,2% w roku 2004.

produktów turystycznych województwa świętokrzyskiego czynnik ludzki będzie kluczowym elementem ich prawidłowego wdrażania.

Cel operacyjny nr 1 **Kształtowanie kadr dla obsługi ruchu turystycznego**

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 1

Jednym z kluczowych elementów omawianego powyżej systemu przygotowywania kadr dla turystyki w województwie świętokrzyskim są ludzie pracujący w gospodarce turystycznej⁵⁸. Wysokowyzkwalifikowane kadry są podstawowym czynnikiem osiągnięcia dochodów z gospodarki turystycznej, bowiem człowieka w usługach turystycznych i okołoturystycznych zastąpić nie można.

Niewątpliwie w sferze największego zainteresowania będą pozostawać kadry w hotelarstwie i gastronomii, poza hotelarskich usługach noclegowych (campingi, schroniska, motele, pensjonaty, co jest związane ze specyfiką oferty turystycznej w województwie świętokrzyskim i potencjałem do dalszego rozwoju) oraz w agroturystyce i turystyce wiejskiej, ponieważ jest to rodzaj turystyki, który, z jednej strony, bardzo dobrze się rozwija w niektórych rejonach województwa już obecnie (powiat kielecki, staszowski, buski), a z drugiej strony walory przyrodnicze i kulturowe, położenie geograficzne oraz sytuacja na obszarach wiejskich, niewątpliwie predestynują Świętokrzyskie do jej rozwoju.

Niezależnie od tego przewiduje się również kształcenie kadr w usługach okołoturystycznych, bowiem obiektów świadczących tego typu funkcje jest w województwie świętokrzyskim bardzo dużo (muzea, parki rozrywki, obiekty rekreacyjne, szlaki turystyczne, wyciągi narciarskie etc.).

Znaczenie kształcenia kadr wynika również z faktu, iż turystyka jest przede wszystkim nauką umiejętności, co bezpośrednio przekłada się na możliwość szybkiego wykształcenia profesjonalnych pracowników.

Jak zdiagnozowano w audycie turystycznym baza noclegowa i gastronomiczna województwa świętokrzyskiego wymaga stałej rozbudowy, stąd wprowadzenie zintegrowanego systemu przygotowywania kadr dla obsługi ruchu turystycznego dotyczy zarówno nowych uczestników rynku, jak i kadry menedżerskiej oraz obecnych pracowników

---

⁵⁸ Punktem wyjścia dla planowania celów i działań jest gospodarka turystyczna, która obejmuje nie tylko dobra i usługi służące bezpośrednio konsumpcji turystycznej, ale także takie rodzaje aktywności gospodarczej, które są ściśle bądź częściowo uzależnione od ruchu podróźnych i których rozwój nie byłby możliwy (lub byłby znacznie ograniczony), gdyby nie turystyka. Gospodarka turystyczna jest pojęciem szerszym i obejmuje przemysł turystyczny oraz działalności związane z turystyką.

1. Działalność związana z wytwarzaniem turystycznych dóbr trwałego użytku

- produkcja gotowych artykułów włókienniczych, oprócz odzieży
- produkcja nadwozi pojazdów mechanicznych: produkcja przyczep i naczep
- produkcja oraz naprawa łodzi wycieczkowych i sportowych
- obsługa nieruchomości i wynajem

2. Pozostała działalność związana z turystyką

- ubezpieczenia pozostałe
- działalność związana z organizacją targów i wystaw
- sprzedaż, obsługa i naprawa pojazdów, sprzedaż detaliczna paliw
- handel detaliczny, z wyjątkiem sprzedaży pojazdów, naprawa artykułów użytku domowego

operacyjnych funkcjonujących w branży turystycznej i pozostających w stałym kontakcie bezpośrednim z klientem.

Zaprogramowane w tym obszarze działania są również odpowiedzią na zdiagnozowane na etapie audytu problemy występujące w województwie świętokrzyskim związane z:

- nisko wykwalifikowanym personelem w usługach turystycznych, a szczególnie w usługach paraturystycznych,
- odpływem wykształconej młodzieży do dużych miast, co dotyczy również branży turystycznej, a wiąże się również z jej postrzeganiem, jako branży mało atrakcyjnej (mało stabilne miejsce pracy – sezonowość), o ograniczonych możliwościach awansu i kariery,
- brakiem możliwości przebranżowienia dla osób dorosłych widzących swoje miejsce i swoją szansę w turystyce (m.in. bezrobotni, kobiety długo pozostające poza rynkiem pracy),
- ograniczoną liczbą staży, stypendiów, umożliwiających zdobycie doświadczenia pozwalającego na podjęcie pracy, podnoszących wartość na rynku pracy,
- utrudnionym dostępem do informacji w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej w turystyce: uwarunkowania prawne, finansowe, organizacyjne, zasady bezpieczeństwa i higieny (szczególne problemy obserwowane są na rynku wśród osób zamierzających rozpocząć lub prowadzących działalność agroturystyczną),
- ograniczonym zakresem badań rynku pracy (ilościowe i jakościowe). Wojewódzki Urząd Pracy dysponuje jedynie stanem ilości osób zatrudnionych łącznie w hotelarstwie i gastronomii, powiatowy Urząd Pracy na życzenie może udzielić informacji na temat zapotrzebowania branży jedynie na podstawie zgłoszonych przez pracodawcę ofert pracy.

Realizacja szkoleń zawodowych, o których mowa poniżej wymaga przyjęcia pewnego, sprawdzonego systemu. W związku z jego brakiem w Polsce sugeruje się sięgnięcie do wzorów zagranicznych, np. irlandzkich. System kształcenia profesjonalistów w miejscu porównywalnym do miejsca pracy jest systemem sprawdzonym, przynoszącym bardzo dobre rezultaty. Wymaga on wynajęcia hotelu na okres trwania szkolenia (13-16 tygodni), najwygodniej poza sezonem turystycznym i wyłączenia go z działalności komercyjnej. Grupa kursantów podzielona na grupy zawodowe przechodzi zajęcia teoretyczne i praktyczne, obsługując siebie nawzajem.

Osobną problematyką, która niewątpliwie powinna zostać podjęta w ramach kształcenia kadr dla obsługi ruchu turystycznego, jest problematyka obsługi grup żydowskich. Mimo, iż nie jest to segment strategiczny dla województwa świętokrzyskiego i wskazuje się na liczne trudności logistyczne (m.in. nakazy i zakazy religijne) związane z obsługą tych grup autorzy niniejszej strategii stoją zdecydowanie na stanowisku, iż jest to bardzo ważny klient dla Świętokrzyskiego⁵⁹.

---

⁵⁹ Zarówno z powodów ekonomicznych, jak i poza finansowych. O powodach ekonomicznych decyduje efekt skali, grup tych w ciągu roku jest bardzo dużo. Izraelski program nauczania w klasie 10-tej obejmuje zagadnienia związane z Holocaustem. Ministerstwo Edukacji sugeruje, aby w ramach programu nauczania każda klasa 10-ta odwiedziła Polskę. Chociaż głównym powodem przyjazdu jest odwiedzanie miejsc zagłady, program pobytu obejmuje również inne miejsca związane z historią i kulturą żydowską. Obecnie na trasach wizyt grup żydowskich są Kielce (niestety głównie dom pogromu na Plantach), w dużo mniejszym stopniu synagogi w Pińczowie i Szydłowie (choć ostatnio obserwowany jest stopniowy wzrost przyjazdów, a miejscem

W związku z koniecznością rozbudowy oferty dla grup żydowskich należy zadbać o to, aby w programach szkoleniowych dla branży turystycznej (szczególnie hotelarze i piloci), a także osób pracujących w usługach okołoturystycznych, znalazły się zagadnienia związane z obsługą grup żydowskich. Dotyczy to przede wszystkim znajomości przepisów religijnych, historii zabytków kultury żydowskiej oraz społeczności żydowskiej w Polsce, lokalizacji zabytków na terenie województwa świętokrzyskiego etc.

Działania

Działanie 1

Kształcenie nowych kadr dla obsługi ruchu turystycznego.

Działania zmierzające do realizacji tego celu dotyczą zwiększenia potencjału zasobów ludzkich w województwie świętokrzyskim, a więc osób, które są zainteresowane podjęciem pracy w szeroko pojętych usługach turystycznych, zwłaszcza na obszarach występowania ognisk atrakcji i produktów turystycznych (obecnych i planowanych). Są to następujące grupy potencjalnych odbiorców:

- bezrobotni oraz zainteresowani reorientacją zawodową,
- absolwenci szkół,
- osoby zainteresowane rozpoczęciem działalności gospodarczej w turystyce,

którzy po odbyciu odpowiednio zaprogramowanego systemu szkoleń zawodowych będą przygotowane do podjęcia pracy w branży turystycznej.

Podstawowym obszarem działania jest zaprogramowanie i realizowanie szkoleń, które wyposażą osoby, chcące podjąć pracę w branży turystycznej w umiejętności techniczne i interpersonalne umożliwiające wysokiej jakości obsługę klientów. Programy zajęć opracowane powinny być w kilku wariantach, osobno dla każdej z poniżej wyszczególnionych grup.

Szkolenia objąć powinny: programy podstawowe i zaawansowane dla bezrobotnych, osób wykluczonych społecznie chcących powrócić do pracy (m.in. dla kobiet nieobecnych na rynku pracy przez dłuższy okres) oraz osób rozpoczynających własną działalność gospodarczą. Jest to również istotny problem w województwie, a podjęcie działań w tym zakresie pozwoli go zminimalizować.

Do elementów wspólnych, obok zagadnień branżowych, niewątpliwie należeć będzie nauka języków obcych (podstawowe języki europejskie w odniesieniu do określonych rynków docelowych, tj. niemiecki, angielski). Uczestnicy sesji warsztatowych przeprowadzonych w województwie świętokrzyskim wskazywali na brak znajomości języków jako na podstawowy problem w obsłudze ruchu turystycznego, który niewątpliwie zmniejsza potencjalne międzynarodowe grono odbiorców oferty. Jest to szczególnie istotne w kontekście m.in.:

---

noclegów jest głównie hotel Łysica w Ostrowcu Świętokrzyskim. Województwo świętokrzyskie dysponuje nieporównanie większym potencjałem, który z powodzeniem można wykorzystać. Powody pozafinansowe są również istotne. Niewątpliwie warto zadbać o to, aby przyjeżdżający do województwa Żydzi nie postrzegali go jedynie przez pryzmat pogromu kieleckiego w 1946 r., bowiem niezależnie od sporów historycznych, dotyczących jego genezy i przebiegu, nie służy to dobrze wizerunkowi Regionu. Nie komponuje się dobrze z tożsamością województwa budową na bazie „Świętokrzyskich miejsc mocy”, bowiem moc nie może być odnoszona do negatywnych emocji i czynów. Należy rozszerzyć ofertę turystyczną i prezentować inicjatywy służące rekonstrukcji, konserwacji i renowacji zabytków kultury żydowskiej.

- planowanych produktów turystycznych skierowanych do turystów niemieckich (oferta uzdrowiskowa Buska-Zdroju i Solca-Zdroju),
- planowanego rozwoju turystyki biznesowej, szczególnie wyjazdów motywacyjnych i integracyjnych oraz konferencyjnej i kongresowej (choć w mniejszym stopniu),
- planowanego i koniecznego rozszerzenia oferty dla grup żydowskich, przy wykorzystaniu posiadanych obiektów zabytkowych w Kielcach, Szydłowie, Pińczowie etc.⁶⁰

Omawiane programy szkoleniowe powinny obejmować przygotowanie do pracy w różnych zawodach, m.in. hotelarstwo, gastronomia, biura podróży i touroperatorzy. Równie istotne jest przygotowanie kadr dla obsługi ruchu turystycznego w gospodarstwach domowych (agroturystyka, wynajem kwater prywatnych, turystyka wiejska), w centrach rozrywkowych, obiektach rekreacyjnych i sportowych, a także, a może przede wszystkim pracowników informacji turystycznej. Zgodnie z założeniami Strategii w każdym powiecie powinno funkcjonować Powiatowe Centrum Informacji Turystycznej, a w każdej gminie województwa docelowo punkt informacji turystycznej⁶¹.

Obszary zadaniowe

1. Wdrożenie systemu szkoleń dla bezrobotnych i zainteresowanych reorientacją zawodową.

Działanie dotyczy zaprogramowania i wdrożenia systemu szkoleń podstawowych dla bezrobotnych oraz zainteresowanych reorientacją zawodową. Szczególną grupą docelową, której dotyczy to działanie, są kobiety pozostające przez określony czas poza rynkiem pracy. Szkolenia realizowane w ramach tego działania obejmować powinny praktyczne umiejętności wymagane w branży turystycznej. Ich głównym celem, oprócz wyposażenia szkolonych w podstawowe umiejętności, jest również ułatwienie powrotu do pracy (wpływanie na profil psychologiczny kursantów).

Szkolenia powinny obejmować następujące grupy zawodowe: kucharzy i szefów kuchni, kelnerów, barmanów, pracowników służby pięter i recepcjonistów.

Szkolenia te powinny być realizowane na terenie całego województwa, ale w pierwszej kolejności w powiatach, w których notuje się największe w województwie świętokrzyskim bezrobocie, tj. w powiatach kieleckim, ostrowieckim, koneckim, a także na obszarach wdrażania wiodących produktów turystycznych, tj. w powiatach kieleckim, buskim, jędrzejowskim, koneckim, pińczowskim, sandomierskim, starachowickim. Jak widać niektóre obszary się pokrywają, co daje większe szanse na zredukowanie bezrobocia na terenie całego województwa.

2. Wsparcie systemu edukacji kadr dla turystyki.

W województwie świętokrzyskim istnieje dosyć rozbudowana baza instytucji edukacyjnych, stąd działanie pozwoli na ograniczenie bezrobocia wśród absolwentów, a także na zintegrowanie poczynań w zakresie kreacji i promocji świętokrzyskich produktów turystycznych. Dotyczy to w szczególności szkół zawodowych, które przygotowują specjalistów w zawodach: technik hotelarstwa (recepcja, służba pięter, organizacja pobytów, prowadzenie własnej działalności), technik obsługi turystycznej (praca w organizacjach, stowarzyszeniach i biurach turystycznych, przy tworzeniu

⁶⁰ Problematyka przygotowania kadr dla obsługi grup żydowskich została omówiona osobno powyżej

⁶¹ Dokładne omówienie w podrozdziale 6.3.3. Obszar priorytetowy 3 – Marketing i promocja.

produktów turystycznych), technik organizacji i usług gastronomicznych (umiejętność organizacji imprez okolicznościowych), technik żywienia i gospodarstwa domowego (hotele, restauracje), kelner, dietetyk, kucharz, agroturystyka, organizacja i obsługa ruchu turystycznego, obsługa ruchu turystycznego na wsi.

Działania w tym zakresie dotyczą:

- Współpracy ze szkołami podstawowymi i średnimi, w zakresie uzupełnienia programu szkolnego o zagadnienia związane z historią Regionu, etnografią, paleontologią, krajoznawstwem, organizacji konkursów wiedzy o Regionie, plastycznych, fotograficznych, na najlepszy produkt turystyczny etc.. Konkursy powinny być organizowane pod patronatem Marszałka i/lub Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego.
- Programów dla absolwentów szkół, którzy pierwszy raz podejmują pracę, mających na celu ułatwienie przejścia ze szkół do życia zawodowego przez wyposażenie w umiejętności umożliwiające osiągnięcie odpowiedniej pozycji w branży. Certyfikowane programy szkoleniowe są dłuższe i mają inną strukturę organizacyjną niż te przeznaczone dla bezrobotnych, obejmując również szkolenia językowe, ogólną wiedzę dotyczącą przemysłu turystycznego oraz umiejętności związane z obsługą bezpośrednią klienta.
- Ułatwienia nawiązania kontaktów pomiędzy instytucjami edukacyjnymi a branżą turystyczną w celu umożliwienia przepływu informacji oraz wymiany doświadczeń, organizacji staży zawodowych. Staże zawodowe dla osób rozpoczynających pracę w turystyce powinny być naturalną kontynuacją wiedzy i praktyki zdobytych podczas szkoleń. Naturalne środowisko hotelowo-gastronomiczne pozwoli na nabycie i wyćwiczenie umiejętności interpersonalnych, przez bezpośredni i stały kontakt z klientem. Odbywanie staży w obiektach o różnym standardzie umożliwi młodej kadrze nabycie praktyki i zdobycie cennego doświadczenia. Szczególnie ważne będą staże odbywane podczas sezonu turystycznego. Jednocześnie bez odbycia staży w branży nie będzie możliwe otrzymanie certyfikatów i dyplomów.

3. Wsparcie osób rozpoczynających działalność gospodarczą.

Szkolenia te powinny być przeznaczone szczególnie dla osób chcących rozpocząć działalność agroturystyczną, gastronomiczną i założyć biuro turystyki przyjazdowej. Jest to związane z przeprowadzonym audytem turystycznym oraz wizją lokalną w województwie.

- Konieczność szkoleń w zakresie prowadzenia działalności agroturystycznej wynika z dynamicznego jej rozwoju na przestrzeni ostatnich lat oraz z bardzo dużego potencjału rozwojowego, skutkiem m.in. posiadanych walorów oraz prognozowanych kierunków rozwoju turystyki. W odniesieniu do agroturystyki szczególnie nacisk powinien zostać położony na kwestie związane z kreacją oryginalnych produktów turystycznych, segmentacją rynku, marketingiem i promocją, a także warunkami prowadzenia gospodarstwa (prawo, podatki, bezpieczeństwo, higiena, zasady zbiorowego żywienia etc.). Przeprowadzony w województwie wywiad wskazuje, że zdecydowanie brakuje tego typu szkoleń. Jednocześnie wielu wóldarzy wskazywało na konieczność ciągłego prowadzenia akcji promocyjnych i szkoleniowych, zachęcających rolników do zakładania gospodarstw agroturystycznych oraz podejmowania innych inicjatyw, służących rozwojowi turystyki w gminach. Dotyczy to szczególnie gmin położonych

w bliskiej odległości od Gór Świętokrzyskich (na terenie powiatu kieleckiego), jak również na terenie powiatów starachowickim i ostrowieckim, a także w innych rejonach predestynowanych do rozwoju turystyki (powiaty buski, jędrzejowski, konecki, opatowski, ostrowiecki, pińczowski, sandomierski, starachowicki, staszowski). Rozwój bazy agroturystycznej jest konieczny dla promowania m.in. turystyki aktywnej, kulturowej, weekendowej, tranzytowej, pielgrzymkowej, hobbystycznej oraz turystyki dla osób niepełnosprawnych.

- Konieczność przeprowadzenia szkoleń w zakresie rozpoczynania działalności gastronomicznej wynika przede wszystkim z niedostatecznej ilości obiektów gastronomicznych (szczególnie o regionalnym charakterze) na terenie całego województwa. W szczególności dotyczy to rejonu Gór Świętokrzyskich, innych ognisk atrakcji (zabytki techniki, zabytki architektury sakralnej, obiekty muzealne) oraz obszarów położonych wzdłuż tras tranzytowych⁶²; a także w powiatach, gdzie zdiagnozowano najmniej obiektów bazy gastronomicznej tj. jędrzejowskim, włoszczowskim, pińczowskim, opatowskim, kazimierskim. Jest to szczególnie istotne w perspektywie rozwoju produktów turystyki aktywnej, weekendowej, dzieci i młodzieży, a także tranzytowej, choć nie należy ona do określonych produktów podstawowych. Podczas tych szkoleń szczególny nacisk powinien zostać położony na wykorzystywanie lokalnych tradycji kulinarnych.
- Biura turystyki przyjazdowej są niezbędne dla efektywnej promocji i sprzedaży regionalnych i lokalnych produktów turystycznych. Stąd planowane działania powinny wspomagać i promować powstawanie tour operatorów i biur podróży specjalizujących się w turystyce przyjazdowej m.in. poprzez specjalnie zaprojektowany system szkoleń.

Szkolenia wspomagające rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej w branży turystycznej (zwłaszcza agroturystycznej) powinny wyposażyć słuchaczy w umiejętności techniczne oraz w umiejętności związane z zarządzaniem i prowadzeniem przedsiębiorstwa turystycznego. Dotyczy to w szczególności prowadzenia małych i mikroprzedsiębiorstw. Jest to połączenie szkolenia zawodowego ze szkoleniem menedżerskim (przynajmniej na poziomie podstawowym).

Działanie 2

Kształcenie kadry menedżerskiej.

Wydaje się, że postępujący rozwój usług turystycznych umożliwia przejęcie przez tę branżę profesjonalnych menedżerów, niekoniecznie związanych z turystyką przez wykształcenie. Wynika to z faktu, iż produkt turystyczny jest coraz bardziej interdyscyplinarny, a więc wymaga menedżerów znających techniki zarządzania (m.in. zasobami ludzkimi), stosowane powszechnie w innych branżach. Stąd miejsca pracy w turystyce powinny się okazać atrakcyjne również dla innych specjalistów pod warunkiem umożliwienia im doksztalcenia kierunkowego związanego ze specyfiką turystyki. Jednocześnie menedżerowie pracujący w branży turystycznej powinni otrzymać możliwość ciągłego szkolenia podnoszącego ich biznesowe kwalifikacje menedżerskie.

Realizacja celu operacyjnego dotyczy szczebla zarządzającego branży turystycznej w zakresie podnoszenia i doskonalenia umiejętności menedżerskich, m.in. specyfika

---

⁶² Patrz rozdział 4.4. Analiza dostępności komunikacyjnej.

funkcjonowania przemysłu turystycznego, zarządzanie zasobami ludzkimi, zarządzanie finansami, promocja produktu i marketing wizerunku oraz znajomość języków obcych. Jednym z kluczowych elementów są również szkolenia w zakresie obsługi klienta, które umożliwiają kontrolowanie pracy personelu.

W województwie świętokrzyskim funkcjonuje ogółem 236 obiektów bazy noclegowej (z wyłączeniem agroturystyki), 596 obiektów gastronomicznych oraz 63 podmioty – organizatorzy i pośrednicy turystyczni. Jest to dość duża liczba potencjalnych beneficjentów programów szkoleniowych⁶³. System edukacji w województwie świętokrzyskim kształci swoich absolwentów w kierunku realizacji turystyki krajowej i zagranicznej, realizacji różnych przedsięwzięć turystyczno-rekreacyjnych, pilota wycieczek krajowych i zagranicznych, agroturystyki, animacji i rekreacji, gastronomii i hotelarstwa. Absolwenci mogą również prowadzić działalność gospodarczą w postaci własnych hoteli i moteli, pensjonatów, ośrodków wypoczynkowych, kempingów, sanatoriów i uzdrowisk, gospodarstw agroturystycznych a także biur podróży. Wszyscy oni mogą być traktowani jako potencjalni beneficjenci programów szkoleniowych kształcących kadrę menedżerską.

Obszary zadaniowe:

1. Wdrożenie systemu szkoleń dla menedżerów.

Szkolenia w ramach tego działania są skierowane do menedżerów obecnie pracujących w turystyce (hotelarstwo, gastronomia, biura podróży, touroperatorzy etc.), jak również do młodych pracowników branży zainteresowanych zmianą stanowiska pracy i podwyższeniem kwalifikacji oraz absolwentów szkół planujących swoją ścieżkę kariery. W rezultacie tego typu szkolenia odpowiadają zarówno na potrzeby branży, jak i absolwentów.

Szkolenia adresowane do tej grupy odbiorców mogą obejmować zarządzanie przedsiębiorstwem turystycznym i jego finansami, zarządzanie personelem, zasady kreowania produktu turystycznego oraz jego funkcjonowania (rdzeń produktu, docelowe grupy segmentów), promocję i marketing, naukę języków obcych. Istotnym elementem szkoleń powinno być zarządzanie zasobami ludzkimi w ramach przedsiębiorstwa tj.: selekcja i rekrutacja, motywacja i zarządzanie grupą oraz budowanie zespołów. Znajomość nowoczesnych technologii umożliwi jednocześnie ich wprowadzanie w miejscu pracy w celu podnoszenia jakości świadczonych usług. Zaznaczyć należy również fakt, iż stosowane techniki menedżerskie wymagają ciągłej aktualizacji zgodnie z obowiązującymi międzynarodowymi standardami, zarówno z uwagi na możliwości przyciągnięcia menedżerów o najwyższych kwalifikacjach, jak również osiągnięcie przez produkt turystyczny najwyższej jakości w odpowiedzi na rosnące oczekiwania klientów.

Niewątpliwie programy szkoleniowe dla menedżerów powinny być sprofilowane i dostosowane do wiodących produktów turystycznych Regionu, tak, aby nauczyć ich komercjalizacji, czyli osiągania zysków na produktach turystyki aktywnej, hobbystycznej, kulturowej, weekendowej, które kreują wizerunek województwa.

2. Staże zawodowe dla menedżerów.

Obok szkoleń teoretycznych i praktycznych kluczowym elementem podnoszenia kwalifikacji kadry zarządzającej, szczególnie średniego szczebla, są staże zawodowe odbywane w krajach, które odniosły turystyczny sukces. Zapoznanie się z międzynarodowymi standardami zarządzania przedsiębiorstwem oraz personelem, jak

⁶³ Na podstawie wywiadu telefonicznego, Przewodnika po restauracjach, pub'ach i klubach nocnych, Planów Rozwoju Lokalnego i stron internetowych

również nabycie umiejętności praktycznych planowania strategicznego umożliwić może zaadoptowanie niektórych dobrych wzorców w Polsce.

Niewątpliwie wyboru destynacji turystycznych należy dokonywać kierując się specyfiką oferty turystycznej porównywalnej do zdefiniowanych wiodących produktów turystycznych Regionu – turystyki aktywnej, uzdrowiskowej, kulturowej, dzieci i młodzieży i agroturystyki.

Działanie 3

Kształcenie pracowników operacyjnych.

Podnoszenie standardów jest koniecznym elementem funkcjonowania w gospodarce rynkowej, szczególnie w sferze usług. Realizacja celu dotyczy kadr znajdujących się już w obiegu usług turystycznych w zakresie podniesienia kwalifikacji personelu na poziomie operacyjnym, dzięki czemu nastąpi podniesienie jakości świadczonych usług. Dotyczy wszystkich pracowników przemysłu turystycznego, aczkolwiek najważniejszym ogniwem będą przedstawiciele sekcji HOREKA. Jest to najpilniejsza potrzeba szkoleniowa województwa świętokrzyskiego.

Podnoszenie jakości i profesjonalizmu odbywać się powinno przez zintegrowany i przemyślany system szkoleń zarówno w miejscu pracy, jak i poza nim. Podstawowym założeniem powinno być hasło „ochrona stanowiska pracy” poprzez szkolenia i podnoszenie kwalifikacji.

Obszary zadaniowe

1. System szkoleń dla pracowników branży.

Szkolenia te dotyczą pracowników zatrudnionych bezpośrednio w usługach turystycznych na poziomie operacyjnym i są jednym z najważniejszych elementów systemu, ponieważ są adresowane do osób mających stały bezpośredni kontakt z klientem. Umożliwiają one podniesienie kwalifikacji i zdobycie cenionych certyfikatów krajowych i międzynarodowych, co bezpośrednio przekłada się na podniesienie jakości usługi. Niezwykle istotne znaczenie ma fakt, że pracownicy mogą szybko wdrożyć nabyte podczas szkoleń umiejętności. Wśród tego typu szkoleń powinny się znaleźć obowiązkowe cykliczne szkolenia odbywane w godzinach pracy, jak również krótkie kursy odbywające się poza godzinami pracy.

W województwie świętokrzyskim podstawowymi beneficjentami tego systemu szkoleń są pracownicy hotelarstwa i gastronomii (kucharze, barmani, kelnerzy, służba pięt, recepcja), biur podróży i tour operatorów, przewodnicy i piloci, pracownicy informacji turystycznej. W województwie świętokrzyskim funkcjonuje ogółem 236 obiektów bazy noclegowej (z wyłączeniem agroturystyki), 596 obiektów gastronomicznych oraz 63 podmioty – organizatorzy i pośrednicy turystyczni. Ich rozmieszczenie jest bardzo nierównomierne i tym samym narzuca niejako geograficzny profil beneficjentów. Najwięcej obiektów bazy noclegowej (z wyłączeniem agroturystyki) znajduje się w powiecie kieleckim, koneckim, buskim i sandomierskim, a obiektów bazy gastronomicznej w powiecie kieleckim, sandomierskim, skarżyskim, staszowskim, buskim. Biura podróży i tour operatorzy operują praktycznie w Kielcach, Pińczowie, Starachowicach, Skarżysku-Kamiennej, Ostrowcu Świętokrzyskim, Sandomierzu oraz Busku-Zdroju. Te powiaty będą więc pozostawać w sferze największego zainteresowania w ramach realizacji tego działania.

2. System szkoleń dla właścicieli gospodarstw agroturystycznych.

Województwo świętokrzyskie dysponuje bardzo dużą bazą agroturystyczną. Obecnie funkcjonuje 427 obiektów⁶⁴. Jest również w sposób naturalny predestynowane do dalszego jej rozwoju. Również tak postrzegają je sami mieszkańcy, czego wyraz dali w trakcie sesji warsztatowych. Jakość jest niezwykle ważna również przy sprzedaży takiej oferty. Właścicielom gospodarstw agroturystycznych bardzo potrzebne są szkolenia ukierunkowane z jednej strony na uwarunkowania formalno-prawne, ale z drugiej strony zagadnienia związane z marketingiem i promocją, wymaganiami sanitarnymi oraz tworzeniem ofert zintegrowanych oraz produktów turystycznych.

Geograficzny zasięg działania będzie określony na podstawie rozmieszczenia istniejących gospodarstw agroturystycznych oraz koncepcji produktowej, która definiuje zasięg rozwoju produktu agroturystycznego, m.in. na podstawie walorów naturalnych i geograficznych, potencjału do uprawiania różnych form turystyki, planów lokalnego rozwoju. Dotyczy to przede wszystkim powiatów koneckiego, staszowskiego, włoszczowskiego oraz rejonu Ponidzia, tj. powiat buski i pińczowski. To kolejny element kompatybilności niniejszego obszaru strategicznego z koncepcją produktową Strategii.

3. Wdrożenie systemu szkoleń dla pracowników sektora usług okołoturystycznych.

Szkolenia dotyczą wszystkich osób mających kontakt z turystą, m.in. pracownicy muzeów, galerii, teatrów, kin, dworców kolejowych i autobusowych, stacji benzynowych, etc. Mają one spowodować większą serdeczność i życzliwość w relacji z klientem. Im szersza będzie grupa docelowa, tym wyższy standard świadczonych usług.

Szczególony nacisk powinien zostać położony na szkolenia i kursy językowe. Programy szkoleniowe w tym działaniu powinny być stosunkowo krótkie i koncentrować się przede wszystkim na sposobie funkcjonowania produktu turystycznego oraz roli relacji interpersonalnych w obsłudze ruchu turystycznego. Jednak najważniejszym ich elementem powinno być informowanie słuchaczy o wizerunku kraju, na który pracują wszyscy uczestniczący w jakikolwiek sposób w obsłudze klientów. Świadomość zakładanych celów i akceptacja sposobów ich realizacji jest najlepszym argumentem na rzecz podnoszenia jakości i życzliwości w kontakcie z ludźmi.

4. Kształcenie kadry trenerskiej.

Kluczowym elementem tego działania są szkolenia trenerów, którzy stanowiąc będą bazę do prowadzenia szkoleń w branży turystycznej w korelacji z potrzebami szkoleniowymi. Szkolenia koncentrować się będą na opracowywaniu programów nauczania, nowoczesnych metod treningowych, psychologii behawioralnej oraz kształceniu umiejętności specjalistycznych i ocenie możliwości personalnych w odniesieniu do usług turystycznych. Zakłada się, że programy szkoleniowe zostaną tak opracowane, aby po ich zakończeniu uczestnicy mieli wiedzę techniczną i dydaktyczną, umożliwiającą samodzielne prowadzenie szkoleń w zależności od potrzeb rynku. Programy te zaowocują również podniesieniem standardu szkoleń turystycznych na rynku oraz wzrostem i poprawą poziomu szkoleń zawodowych w miejscu pracy prowadzonych samodzielnie przez branżę.

Jednocześnie w ramach tego działania nacisk zostanie położony na kształcenie trenerów, którzy dysponują kwalifikacjami do przeprowadzenia efektywnych szkoleń w miejscu pracy na indywidualne zamówienie.

---

⁶⁴ Dane pochodzą z informacji zamieszczonych na portalu turystycznym województwa świętokrzyskiego, z Informatora o bazie noclegowej województwa świętokrzyskiego oraz ze stron internetowych poszczególnych powiatów.

Najważniejsze i jednocześnie najtrudniejsze będzie wyszkolenie trenerów w sektorze HOREKA, a szczególnie kucharzy. Dlatego będą to najdłuższe i najbardziej skomplikowane programy szkoleniowe. Wydaje się, iż w tym zakresie należy skorzystać z doświadczeń funkcjonujących na rynku, znanych i renomowanych przedstawicieli branży turystycznej.

Cel operacyjny 2

Wsparcie kadr administracji samorządowej, kadr pedagogicznych oraz organizacji pozarządowych

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 2

Pracownicy administracji samorządowej są niezbędnym elementem systemu podnoszenia atrakcyjności turystycznej województwa świętokrzyskiego. Urzędnicy samorządów terytorialnych są kluczowym ogniwem w zakresie planowania strategicznego oraz tworzenia odpowiednich warunków do rozwoju turystyki w województwie, powiecie i gminie. W związku z tym powinni oni być przekonani o społeczno-gospodarczej roli turystyki w rozwoju regionalnym, wzroście dochodów oraz tworzeniu nowych miejsc pracy. Jest to tym bardziej istotne, że zazwyczaj mają oni wiele innych zadań dotyczących m.in. kultury, sportu, promocji etc. Wymaga to znajomości branży, jej specyfiki, poznania mechanizmów nią rządzących, zasad marketingu i promocji w odniesieniu do turystyki, a także umiejętności kreowania i konstruowania projektów w celu pozyskania funduszy Unii Europejskiej. Osobnym zagadnieniem jest kreacja produktów turystycznych oraz kreowanie wizerunku Regionu.

W turystyce i jej organizacji kluczową rolę odgrywają ludzie, również pozostający w organizacjach społecznych. Od kwalifikacji tych kadr zależy bardzo wiele. To one nadają autorski kształt wielu inicjatywom programowym i ofertom komercyjnym w sferze turystyki oraz realizują program wychowania przez turystykę. Znaczenie działań kadry kształtującej samodzielność w organizacji wędrówki i propagującej walory krajoznawcze Polski będzie w najbliższych latach wzrastała.

Zaplanowanie działań mających na celu wspieranie społecznych kadr turystyki oraz organizacji pozarządowych zorientowanych na rozwój turystyki oraz promocji Regionu pozwala na kształtowanie pożądanых postaw wśród przyszłych konsumentów na rynku turystycznym. Te kadry są jednymi z najbardziej profesjonalnych w województwie, a jednocześnie cechuje je największe zaangażowanie w sprawy rozwoju regionalnego, bowiem są pasjonatami i miłośnikami Regionu.

W województwie świętokrzyskim, które przez wiele lat było symbolem turystyki dzieci i młodzieży i które w najbliższych latach stawia również na rozwój produktu turystyki dzieci i młodzieży pt. "Świętokrzyska Zielona Szkoła", a turystyka aktywna i specjalistyczna należy również do wiodących form spędzania czasu, wsparcie kadr społecznych turystyki nabiera szczególnego znaczenia.

Konieczne wydaje się stałe wspieranie społecznych kadr turystyki oraz organizacji pozarządowych poprzez programy szkoleniowe, ułatwienie dostępu do badań, publikacji, wsparcie działań promocyjnych i marketingowych, etc.

Działaniem tym zostaną objęte przede wszystkim Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Świętokrzyskiego i Lokalne Organizacje Turystyczne, jak również następujące organizacje - PTTK, ZHP, PTSM, PITM, PFCC, a także stowarzyszenia agroturystyczne w województwie świętokrzyskim, które funkcjonują w liczbie 17-tu, zrzeszając dynamicznie funkcjonujące gospodarstwa agroturystyczne. Jednocześnie potrzeba

wsparcia ich działalności pozostaje w korelacji z identyfikacją wiodących produktów turystycznych województwa, wśród których znalazła się również agroturystyka oraz turystyka na obszarach wiejskich.

Działania

Działanie 1

Wdrożenie systemu szkoleń w zakresie pozyskiwania środków finansowych.

Przeprowadzone w województwie świętokrzyskim warsztaty oraz wizja lokalna dowiodły, że kluczowym elementem dla efektywnego rozwoju turystyki jest umiejętność pozyskiwania środków finansowych, szczególnie z Unii Europejskiej. Dotyczy to zarówno umiejętności kreowania projektów, poszukiwania odpowiednich programów, jak i pisania wniosków, a także wdrażania i rozliczania zrealizowanych projektów. Działanie dotyczy organizacji sesji szkoleniowych i warsztatowych dla przedstawicieli samorządów terytorialnych.

Zadanie to dotyczy całego województwa świętokrzyskiego. Dowodzi tego fakt, iż nadal szkolenia dotyczące pozyskiwania środków unijnych, przede wszystkim praktyczne, cieszą się bardzo dużym powodzeniem. Przykładem tego są szkolenia ostatnio realizowane od 24 października b.r. przez Regionalną Organizację Turystyczną Województwa Świętokrzyskiego⁶⁵, dotyczące przygotowywania wniosków o środki z funduszy Unii Europejskiej na rozwój turystyki przeznaczone dla jednostek samorządu terytorialnego, przedsiębiorców branży turystycznej i sektora okołoturystycznego, organizacji pozarządowych działających na rzecz rozwoju turystyki oraz przedstawicieli gospodarstw agroturystycznych.

Niewątpliwie należy odejść od formuły wykładowej na rzecz formuły warsztatowej tj. opracowywania wniosków pod uprzednio wykreowane projekty w nawiązaniu do potrzeb lokalnych (od definicji potrzeby do projektu i opracowania wniosku).

Działanie 2

Wdrożenie systemu szkoleń w zakresie kreacji produktów turystycznych, wizerunku oraz nowoczesnych instrumentów promocyjnych.

Produkt turystyczny jest podstawowym czynnikiem rozwoju turystyki w Regionie świętokrzyskim. Przy tak olbrzymim i różnorodnym potencjale przyrodniczym i kulturowym produkty turystyczne mogą kreować niezwykle przewagę konkurencyjną. Komplementarny produkt turystyczny umożliwia sprzedaż wszystkich posiadanych walorów i atrakcji. Profesjonalne kadry powinny posiadać wiedzę z zakresu kreacji produktu, aby móc ocenić powstające w Regionie pomysły, a także umieć je skutecznie promować. To produkty turystyczne będą kreować wizerunek województwa i pozycjonować go w umysłach odbiorców. Znajomość nowoczesnych instrumentów promocji zwiększać będzie jej skuteczność. Stąd działanie dotyczy wdrożenia systemu szkoleń marketingowych i produktowych⁶⁶.

Zadanie to powinno niewątpliwie pozostawać w korelacji z przyjętym wizerunkiem Regionu oraz wiodącymi produktami turystycznymi, w podziale na konkretne grupy odbiorców (segmenty rynku).

---

⁶⁵ Na podstawie www.rot.swietokrzyskie.pl

⁶⁶ Z uwagi na duże znaczenie, jakie dla rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim ma segment dzieci i młodzieży, należy zadbać o prowadzenie szkoleń również dla kadry nauczycielskiej.

Działanie 3

Wdrożenie systemu szkoleń językowych.

Wydawać by się mogło, iż szkolenia językowe potrzebne są jedynie w branży turystycznej, szczególnie wśród pracowników operacyjnych. Jednak są one również potrzebne pracownikom samorządów terytorialnych. Rozmowy przeprowadzone z pracownikami urzędów, a także ich włodarzami na terenie całego województwa świętokrzyskiego dowodzą, że szkolenia językowe są bardzo potrzebne, ponieważ stopień znajomości języków obcych odbiega od stanu pożądanego. Dotyczy to szczególnie języka angielskiego, niemieckiego oraz rosyjskiego, co jest również związane ze specyfiką oferowanych produktów turystycznych, rynków docelowych oraz utrzymywanych kontaktów zagranicznych.

Od tego zależeć będzie zarówno skuteczność aplikowania o środki międzynarodowe (poszukiwanie funduszy i partnerów, wypełnianie wniosków, wdrażanie i rozliczanie projektów), jak i współpraca międzynarodowa.

Działanie 4

Wymiany zagraniczne i podróże studyjne.

Zapoznanie się z doświadczeniami międzynarodowymi zdecydowanie zwiększa efektywność podejmowanych działań. Najlepszym sposobem są wymiany zagraniczne i podróże studyjne, które z jednej strony cechuje bezpośredni kontakt z partnerami oraz praktyczne zapoznanie się ze stosowanymi powszechnie rozwiązaniami.

Jak pozostałe działania realizowane powyżej, działanie to powinno pozostawać w korelacji z wiodącymi produktami turystycznymi Regionu, a więc należy programować podróże do tych krajów, które sukces osiągnęły rozwijając konkretne rodzaje turystyki (np. Włochy – agroturystyka, Francja – turystyka kulturowa, Holandia - turystyka aktywna (rowerowa), Austria – turystyka uzdrowiskowa).

Cel operacyjny 3

Badania rynku pracy, potrzeb szkoleniowych oraz efektywności programów szkoleniowych

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 4

Badania rynku pracy, potrzeb szkoleniowych oraz efektywności programów szkoleniowych są najważniejszym elementem funkcjonowania całego systemu. Pozwalają one na stałe modyfikowanie realizowanych programów oraz zwiększanie ich efektywności. Mają one również niezwykle istotne znaczenie w zakresie dopasowywania podejmowanych działań (ilościowych i jakościowych) do potrzeb pracodawców oraz potrzeb szkoleniowych pracowników. Dopiero w ten sposób doprowadzić można do wykreowania turystyki jako tzw. branży pierwszego wyboru i podniesienia jej atrakcyjności zawodowej w rankingu, co z kolei przełoży się na pozyskiwanie najlepszych kadr.

Działania

Działanie 1

Badania rynku pracy.

Niezbędnym elementem służącym realizacji tego celu operacyjnego są stałe badania rynku dotyczące liczby wolnych miejsc pracy w poszczególnych sekcjach przemysłu

turystycznego oraz kwalifikacji poszukiwanych pracowników. Wykonanie badań pozwoli na efektywne przeszkolenie niezbędnej liczby pracowników w najbardziej poszukiwanych przez pracodawców specjalnościach/zawodach. Szkolenie pod konkretne potrzeby pracodawców eliminuje niebezpieczeństwo nie znalezienia przez kursantów pracy w branży i zapewnia stuprocentową skuteczność, a także pozytywnie motywuje, zarówno trenerów, jak i szkolonych. Stąd badania te powinny być wykonywane we współpracy z poszczególnymi sekcjami branży turystycznej (hotelarstwo, gastronomia, biura podróży tour operatorzy) w województwie i winny być aktualizowane początkowo, co pół roku, a w miarę wdrażania poszczególnych elementów systemów szkoleniowych, co rok.

Niezbędne są również stałe badania poszczególnych grup beneficjentów programów:

- Stałe monitorowanie na poziomie regionalnym bezrobotnych i zagrożonych bezrobociem. Oprócz obserwowania tendencji w zakresie ich liczby, równie istotna jest analiza ich kwalifikacji, profilu osobowości oraz wykonywanych zawodów.
- Monitorowanie absolwentów szkół turystycznych, badanie ich losów oraz przyczyn nie podjęcia pracy w przemyśle turystycznym.
- Monitorowanie potrzeb szkoleniowych podmiotów prowadzących działalność gospodarczą oraz zbieranie informacji o osobach zainteresowanych podjęciem działalności.

Po zakończeniu szkoleń konieczne są badania dotyczące stopnia satysfakcji poszczególnych grup (przebiegu, programu, przydatności, kwalifikacji trenerów etc.). Podobne badania muszą być przeprowadzane w branży, a dotyczyć powinny stopnia zadowolenia pracodawców z kwalifikacji pracowników oraz ewentualnych braków.

Działanie 2

Badania potrzeb szkoleniowych

Badania potrzeb szkoleniowych powinny być prowadzone dla wyszczególnionych powyżej segmentów beneficjentów: branża turystyczna, samorząd terytorialny, organizacje pozarządowe. Pozwolą one na bieżące uaktualnianie zawartości programów w nawiązaniu do potrzeb konkretnych odbiorców. Wynikać one powinny z jednej strony z uświadomionych potrzeb pracowników, z drugiej powinny się opierać na opiniach pracodawców. W ramach tego działania branża turystyczna powinna zostać wsparta i zachęcona do określenia swoich potrzeb szkoleniowych.

Działanie 3

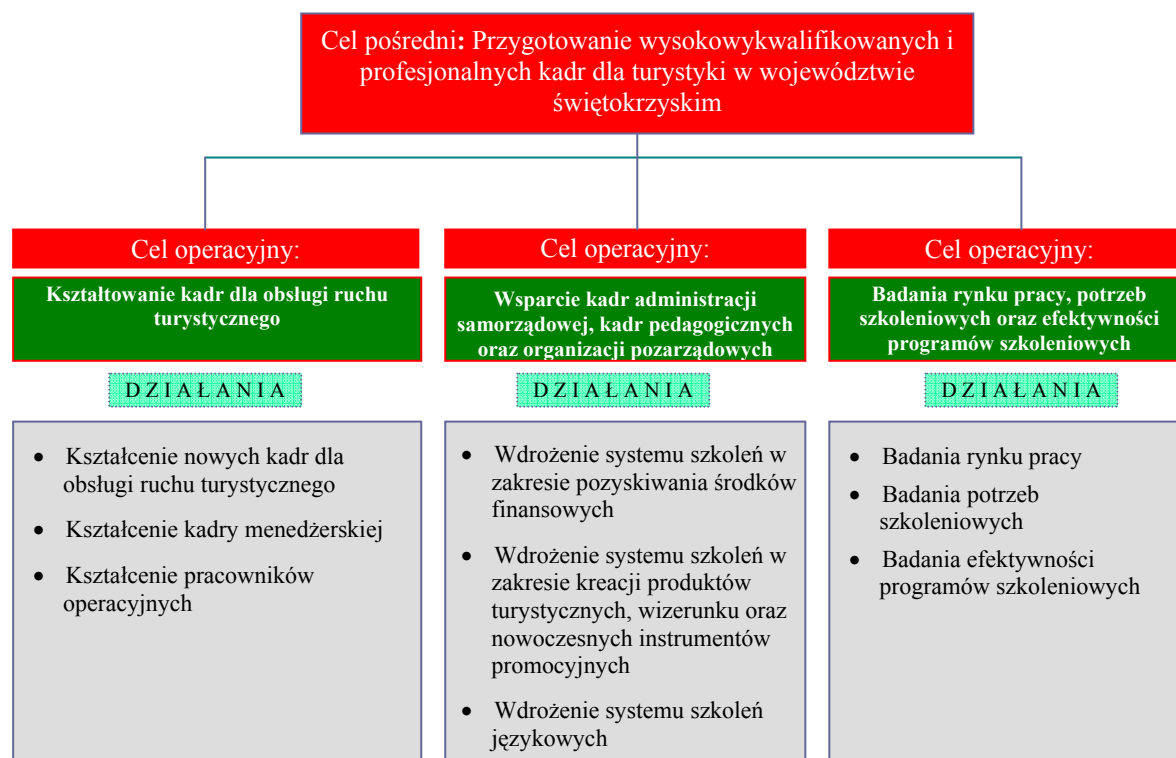
Badania efektywności programów szkoleniowych.

Badanie efektywności szkoleń jest niezbędnym elementem funkcjonowania całego systemu. Służy ono modyfikacji jego założeń oraz kontrolowaniu skuteczności oraz stopnia przyswajalności wśród uczestników.

W ramach tego działania musi być również prowadzony monitoring stopnia zadowolenia kursantów z przebiegu, tematyki szkolenia, trenera oraz stopnia przydatności poruszanych zagadnień w pracy.

Jednocześnie konieczne będą badania przeprowadzane wśród pracodawców dotyczące oceny kwalifikacji pracownika po odbyciu kolejnych cykli szkoleniowych. Zebrane opinie posłużą do bieżącej modyfikacji programów zgodnie z potrzebami rynku. Temu samemu celowi służyć będą badania uczestników szkoleń, które monitorować będą ich dalsze losy.

6.3.3. Obszar priorytetowy 3 – MARKETING I PROMOCJA.

Dominującym typem gospodarki w krajach rozwiniętych jest system oparty na usługach. Usługą jest każda czynność zawierająca w sobie element niematerialności, która podlega oddziaływaniu na klienta. Turystyka jest dobrym przykładem roli sfery usług w kształtowaniu produktu. Usługi turystyczne w szerokim rozumieniu produktu turystycznego cechuje potrzeba poszukiwania i utrwalania w świadomości klienta silnych wyróżników, gwarantujących postrzeganie oferty jako wyjątkowej, a jednocześnie skierowanej właśnie do danego klienta (turysty). Wskazuje to na ogromne znaczenie prawidłowo zaprojektowanych działań marketingowych.

Głównymi cechami charakterystycznymi marketingu są:

- koncentracja na kliencie - wszystkie działania dokonywane są pod kątem wymagań stawianych przez klienta,
- bazowanie na informacji - decyzje podejmowane są na podstawie badań i zebranych informacji,
- koncentracja na wybranych segmentach docelowych.

Obecnie województwo świętokrzyskie, pomimo zróżnicowanej i ciekawej oferty turystycznej, nie jest jednoznacznie postrzegane jako Region atrakcyjny turystycznie i zdecydowanie brakuje mu wizerunku na mapie turystycznej Polski. Obszar jest kojarzony przede wszystkim z Górami Świętokrzyskimi, a w umysłach polskich turystów plasuje się jako cel szkolnych wycieczek.

Zintegrowany produkt turystyczny województwa świętokrzyskiego nie przetrwa na rynku, jeżeli nie zostaną podjęte odpowiednie działania w zakresie jego "wymarkowania" i promocji, jak również "rynkowego bytu".

Stąd obszar priorytetowy Marketing i promocja wydaje się być kluczowym z punktu widzenia sukcesu rynkowego.

Zidentyfikowany stan obecny oraz spodziewane efekty wdrażanie priorytetu

Stan obecny – wybrane aspekty	Stan prognozowany do 2010 r.	Stan prognozowany do 2014 r.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Popularność Regionu jako celu wycieczek szkolnych oraz grupowych i indywidualnych przyjazdów turystycznych związanych z turystyką aktywną i kwalifikowaną ▪ Brak silnego wizerunku turystycznego Regionu w Polsce ▪ Brak powszechnie stosowanego systemu identyfikacji wizualnej województwa ▪ Niewystarczająca promocja i marketing regionalnego produktu turystycznego ▪ Brak zintegrowanego systemu promocji i informacji turystycznej ▪ Brak badań rynku turystycznego oraz monitoringu ruchu turystycznego w Regionie 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Opracowanie koncepcji i strategii promocji Regionu ▪ Opracowanie i wdrożenie systemu identyfikacji wizualnej ▪ Koordynacja działań promocyjnych w Regionie – zwiększenie ich efektywności, osiągnięcie efektu synergii (jednolity komunikat, opracowywanie i wydawanie materiałów promocyjnych – ogólnych i sprofilowanych, zintegrowany system promocji produktów) ▪ Komunikat "Świętokrzyskie – Miejsce Mocy" jednoznacznie i prawidłowo kojarzony przez turystów – prawidłowe pozycjonowanie marki ▪ Rozwój Powiatowych Centrów Informacji Turystycznej i sieci punktów IT w całym województwie 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Silny wizerunek turystyczny Regionu w Polsce i za granicą ▪ Markowe i konkurencyjne produkty turystyczne ▪ Wysoka efektywność oraz innowacyjność działań marketingowych

Cel pośredni

Opracowanie zintegrowanego i skutecznego systemu promocji i marketingu.

Opis celu pośredniego

Podstawą wzrostu konkurencyjności oferty turystycznej województwa świętokrzyskiego, oprócz działań infrastrukturalnych, jest koordynacja i integracja działań marketingowych połączona z bieżącym badaniem potrzeb i oczekiwań turystów oraz monitorowaniem rynku usług turystycznych i zachodzących na nim zmian. Stąd niezwykle ważne dla "rynkowego bytu" produktów turystycznych jest wykorzystanie efektywnych narzędzi komunikacji marketingowej. Osiągnięcie celu pośredniego przyczyni się do ukonstytuowania się jednoznacznego wizerunku województwa na mapie turystycznej Polski i identyfikowania go jako obszaru atrakcyjnego turystycznie przez pryzmat wielu atrakcji.

Cel operacyjny nr 1

Tworzenie i implementacja nowoczesnych rozwiązań w dziedzinie marketingu produktu i tworzenia produktów markowych

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 1

Z uwagi na usługowy charakter turystyki produkt turystyczny jest produktem z natury specyficznym, charakteryzuje się, bowiem cechami immanentnymi dla usług, czyli: niematerialnością, nierozdzielnością, nietrwałością i różnorodnością. W związku z tym zasadnicze znaczenie na rynku ofert turystycznych, mają działania podejmowane w dziedzinie promocji i marketingu. Chodzi tutaj przede wszystkim o stworzenie odpowiedniego wizerunku danego Regionu, czyli wyobrażenia o nim turysty. Należy, bowiem zdawać sobie sprawę z faktu, iż tak naprawdę turysta kupując produkt turystyczny, w pewnym sensie kupuje przysłowiowego "kota w worku". Od tego, w jaki sposób dany Region jest postrzegany na rynku, jak również od skuteczności działań marketingowych, zależy czy dany produkt znajdzie swojego nabywcę, czy nie.

Działania

Działanie 1

Stworzenie jednolitego i wyraźnego wizerunku województwa świętokrzyskiego na turystycznej mapie Polski.

Działanie ma na celu wykreowanie wizerunku województwa świętokrzyskiego na rynku turystycznym jako obszaru z różnorodną ofertą, w którym wypoczynek pozwala na samorealizację, a społeczność lokalna tworzy ciepłą i przyjazną turystom atmosferę. Województwo świętokrzyskie ma być postrzegane jako miejsce na ziemi, w którym scalają się trzy elementy: moc duchowa, fizyczna i intelektualna, i w którym turyści osiągają harmonię ducha i ciała. Spełnienie oczekiwań i marzeń turystów jest możliwe dzięki odwiedzaniu ognisk atrakcji, stanowiących źródła siły i mocy. Są wśród nich zarówno źródła mocy duchowej (Święty Krzyż i wiele innych, niezwykle ciekawych kościołów, klasztorów i sanktuariów, stanowiących niejednokrotnie miejsca kultu religijnego), jak i źródła mocy fizycznej (walory uzdrowiskowe Buska i Solca-Zdroju, ukształtowanie powierzchni i sieć hydrograficzna pozwalająca na uprawianie turystyki aktywnej, zróżnicowana oferta dla amatorów sportu) oraz źródła mocy intelektualnej (bogata historia Regionu, ciekawe muzea i obiekty zabytkowe, zróżnicowane walory naturalne pozwalające m.in. prześledzić historię Ziemi).

Zadania podejmowane w ramach działania 1 mają spowodować, iż turysta jednoznacznie będzie kojarzył Region, i bez problemu będzie mógł zidentyfikować jego walory, jak również podać wyróżniki. Obszary zadaniowe będą obejmowały efektywne wykorzystanie szeregu narzędzi, podanych poniżej.

Obszary zadaniowe

1. System Identyfikacji Wizualnej – prawidłowe wykorzystywanie logo promocyjnego Regionu, zgodnie z Katalogiem Identyfikacji Wizualnej. Logo promocyjne, jako symboliczny znak graficzny, powinno zaistnieć na wszystkich materiałach promocyjnych, tablicach informacyjnych, witaczach, gadżetach, upominkach, stronach internetowych, powinno być wykorzystywane podczas targów i wszelkiego rodzaju imprez. Każdy powiat i gmina powinna posiadać Katalog Identyfikacji Wizualnej, czyli zbiór zasad dotyczących możliwości wykorzystywania logo. Ważnym elementem wizualizacji Regionu będzie również specjalnie stworzony osobny system identyfikacji wizualnej obiektów i atrakcji przyjaznych osobom niepełnosprawnym.
2. Jednolity komunikat o Regionie – prawidłowe wykorzystywanie wypracowanego jednolitego komunikatu o województwie świętokrzyskim, który przekazuje główne

benefity marki. Komunikat, o którym mowa, to nic innego, jak marketingowe zawołanie "Świętokrzyskie - Miejsce Mocy". Stanowi ono wyróżnik i przekazuje zwięzłą informację o ofercie turystycznej województwa, na którą składają się "miejsca mocy", czyli atrakcje dostarczające turystom niezwykłych przeżyć (mocy duchowej, która płynie z miejsc kultu religijnego, mocy intelektualnej, która rodzi się dzięki możliwościom poznania i mocy fizycznej, czerpanej z aktywnego wypoczynku i z siły walorów uzdrowiskowych).

Bardzo ważnym z punktu widzenia kształtowania komunikatu o Regionie i jego przekazywania jest wykorzystanie stolicy Ziemi Świętokrzyskiej – Kielc jako bramy do Regionu. Promocja Kielc ma się przyczynić do promowania całego obszaru. Innymi słowy należy położyć nacisk na promowanie całego województwa przez pryzmat promocji jego stolicy.

Hasło jest pojęciem bardzo pojemnym, odwołuje się do całej zintegrowanej oferty turystycznej województwa. Bardzo ważnym źródłem informacji o nim (obok materiałów promocyjnych oraz targów i imprez handlowych – o których mowa poniżej) będą imprezy organizowane w Regionie w ramach rozwoju poszczególnych produktów turystycznych. Swoim charakterem będą one nawiązywały do różnych idei i atrakcji, ale w całości ich program składać się będzie na kształtowanie wizerunku Regionu poprzez przekazywanie konkretnych komunikatów:

- otwarcia województwa na potrzeby osób niepełnosprawnych (m.in. międzyregionalny konkurs turystyczny pod hasłem "Region bez barier", imprezy integracyjne "Turystyka dla wszystkich", spotkania, seminaria, sympozja poświęcone zagadnieniom niepełnosprawności, spotkania środowisk działających na rzecz ludzi niepełnosprawnych),
  - otwarcia województwa na potrzeby i oczekiwania środowiska artystów amatorów i profesjonalistów (organizacja wystaw dzieł osób niepełnosprawnych, regionalnych, krajowych i międzynarodowych warsztatów artystycznych, plenerów),
  - otwarcia województwa na potrzeby i oczekiwania miłośników historii i literatury (organizowanie widowisk plenerowych, inscenizacji historycznych, bitew, imprez sportowo-kulturalnych na bazie tradycji narodowyzwoleńczych),
  - otwarcia województwa na potrzeby amatorów sportu i aktywnego wypoczynku (organizacja imprez sportowych, zawodów sportowych),
  - otwarcia województwa na potrzeby i oczekiwania osób ceniących sobie dobrą i oryginalną kuchnię (organizowanie warsztatów i konkursów kulinarnych, Festiwalu Potraw Świętokrzyskich),
  - otwarcia województwa na potrzeby dzieci i młodzieży (organizowanie imprez dziecięcych i młodzieżowych, konkursów wiedzy, a także międzynarodowych konferencji poświęconych metodom dydaktycznym).
3. Opracowywanie i wydawanie materiałów promocyjnych o Regionie, zarówno o całym województwie, jak i poszczególnych powiatach i gminach (foldery, ulotki, mapki, publikacje specjalistyczne – skierowane do wybranych segmentów rynku, np. dla miłośników zabytków techniki, dla turysty rowerowego, materiały multimedialne) w ujednoliconej szacie graficznej. Materiały takie powinny zawierać podstawowe informacje o Regionie, jego atrakcjach turystycznych, jak również informacje o bazie turystycznej i paraturystycznej oraz ofercie turystycznej. Należy zwrócić uwagę na rodzaj materiałów promocyjnych – zasadniczo można wymienić dwa podstawowe rodzaje:

- publikacje ogólne, przedstawiające całokształt walorów i atrakcji Regionu,
- publikacje sprofilowane, przedstawiające Region, jego walory i atrakcje pod kątem konkretnego odbiorcy, w ujęciu produktowym.

Zarówno jeden, jak i drugi rodzaj materiałów promocyjnych, odgrywać będzie bardzo ważną rolę. Kluczowym zadaniem tzw. publikacji ogólnych będzie zachęcenia turysty do przyjazdu do Regionu i ukazanie jego różnorodności. Po tego typu materiały sięgać będą najczęściej osoby, które nie znają województwa świętokrzyskiego i bogactwa jego atrakcji. Drugi rodzaj publikacji skierowany będzie już do konkretnych odbiorców, osób, które znają walory województwa i pragną zapoznać się ze sprofilowaną ofertą. Z uwagi na dążenie województwa do wykreowania konkretnego wizerunku województwa na mapie turystycznej Polski i Europy, ten drugi rodzaj materiałów będzie miał większe znaczenie, jako że województwo będzie budowało swoją tożsamość przez pryzmat produktów.

Do najważniejszych, sprofilowanych materiałów promocyjnych, należeć będą:

- publikacje – informatory dla nauczycieli (będą prezentowały bogatą ofertę województwa skierowaną do dzieci i młodzieży, przygotowaną zgodnie ze szkolnymi wymogami programowymi),
- materiały skierowane do osób niepełnosprawnych (główny nacisk zostanie w nich położony na przedstawienie oferty przygotowanej pod kątem potrzeb ludzi niepełnosprawnych),
- materiały dotyczące turystyki aktywnej i specjalistycznej w województwie (sprofilowane pod miłośników aktywnego spędzania czasu wolnego),
- publikacje skierowane do turysty tranzytowego,
- publikacje nt. zabytków, obiektów muzealnych, możliwości realizowania artystycznych zamiłowań,
- specjalistyczne publikacje skierowane do hobbystów (geologów, archeologów, paleontologów, miłośników wąskotorówek, torów wyścigowych, obserwatorów przyrody etc.)
- wydawnictwa kulinarne (foldery ukazujące bogactwo kulinarne Regionu, jak również ofertę najciekawszych obiektów gastronomicznych),
- materiały promocyjne dotyczące uzdrowisk,
- materiały promocyjne oparowane w języku angielskim i hebrajskim skierowane do turysty żydowskiego.

4. Udział w targach i imprezach turystycznych, w kraju, jak i za granicą – zarówno władz samorządowych, jak i przedstawicieli branży turystycznej i organizacji pozarządowych. Do najważniejszych targów, w których przedstawiciele województwa świętokrzyskiego powinni brać udział należą: Targi Turystyczne Promo-tour SKOK ADRENALINY – Wrocław, Targi Sportów Wodnych i Rekreacji Wiatr i Woda – Warszawa, Targi Aktywnego Wypoczynku TActiW-Łódź, Międzynarodowe Targi Turystyki, Sprzętu Turystycznego, Żeglarskiego i Sportowego GLOB – Katowice, Gdańskie Targi Turystyczne GTT – Gdańsk, Wiosenna Giełda Turystyczna – Poznań, Świętokrzyskie Targi Turystyki VOYAGER – Kielce, Krakowski Salon Turystyczny LATO – Kraków, Targi Rekreacji, Wypoczynku i Turystyki LUBTOUR – Lublin, Międzynarodowe Targi Turystyki, Sportu i Wypoczynku W STRONĘ SŁOŃCA – Opole, Wiosenna Giełda Turystyczna TWARZĄ DO SŁOŃCA – Warszawa, Targi Turystyki i Wypoczynku LATO – Warszawa, MARKET TOUR – Szczecin, Międzynarodowe Targi Uzdrowiskowo-Turystyczne NATURA-SANAT – Polanica, Krajowe Targi

Agroturystyczne – Częstochowa, Targi Rehabilitacji, Sanatoriów i Uzdrawisk REHMED-EXPO – Kielce, Międzynarodowe Targi Turystyczne TT Warsaw + Travel – Warszawa, Międzynarodowy Salon Turystyczny – Poznań, Targi Obiektów i Usług Konferencyjnych – Warszawa, Międzynarodowe Targi Przygody i Imprez ADRENALINA – Warszawa, Zimowa Giełda Turystyczna Zimowe Szaleństwa – Warszawa, Zimowa Giełda Turystyczna BIAŁE SZALEŃSTWO – Kraków.

Należy zadbać o obecność jak największej liczby wystawców z Regionu i prezentację szerokiej i bogatej oferty turystyki aktywnej (oferta szkółek sportowych, spływy kajakowe, stadniny koni, wyciągi narciarskie, sporty lotnicze, wspinaczka górską, rajdy rowerowe), wypoczynku i rekreacji (kąpieliska, ośrodki wczasowe), agroturystyki (gospodarstwa agroturystyczne, kuchnia regionalna, zdrowa żywność), turystyki uzdrowskiej (uzdrowiska w Busku i Solcu-Zdroju – oferta dla kuracjuszy, bioodnowa, spa i wellness, sport i rekreacja), turystyki kulturowej (prezentacje muzeów, imprez, obiektów zabytkowych), turystyki dzieci i młodzieży (prezentacje szlaków tematycznych, ośrodków kolonijnych, programów edukacyjno-rekreacyjnych – białych i zielonych szkół), turystyki biznesowej (prezentacje obiektów konferencyjnych, bazy nolegowej, pakietów "incentive"), osób niepełnosprawnych (oferta obiektów przyjaznych ludziom niepełnosprawnym, organizowane imprezy), turystyka tranzytowa (oferta Punktów Obsługi Turysty Tranzytowego).

Niezwykle ważna jest ujednolicona wizualizacja Regionu podczas tego typu imprez handlowych – wykorzystanie logo promocyjnego na każdym stoisku z województwa świętokrzyskiego, udostępnienie odwiedzającym gadżetów i pamiątek z logo promocyjnym (długopisy, foldery, kubki, koszulki etc.).

5. Organizowanie promocyjnych akcji społecznych dotyczących: wspólnie z kuratorium oświaty i instytucjami edukacyjnymi - zdrowego i efektywnego pod względem edukacyjnym wypoczynku dzieci i młodzieży; wspólnie ze Stowarzyszeniem Przyjaciół Integracji – wypoczynku osób niepełnosprawnych i ich integracji ze społeczeństwem; wspólnie ze stowarzyszeniami agroturystycznymi – wypoczynku na łonie natury oraz produkcji zdrowej żywności; wspólnie z uzdrowskami – turystyki uzdrowskiej.
6. Opracowanie koncepcji, scenariusza, organizacja i promocja sztandarowej imprezy województwa świętokrzyskiego pt. "Świętokrzyskie - Miejsce Mocy". Zakłada się, iż co roku impreza będzie się odbywała w innym powiecie i promowała różne atrakcje Regionu, stanowiące źródła mocy duchowej, fizycznej i intelektualnej. Pozwoli to na zachowanie bardzo różnorodnego charakteru imprezy, a jednocześnie przyczyni się do kształtowania wizerunku województwa jako obszaru niejednorodnego i bogatego w walory naturalne i antropogeniczne.

Działanie 2

Budowa platformy współpracy pomiędzy władzami samorządowymi i organizacjami pozarządowymi.

Działanie ma na celu stworzenie podstaw współpracy władz samorządowych i organizacji pozarządowych w dziedzinie promocji Regionu. Obszary zadaniowe obejmują zagadnienia związane z kalendarzem imprez kulturalnych i sportowych, jak również z działalnością szkoleniowo-warsztatową.

Obszary zadaniowe

1. Tworzenie kalendarza imprez – podjęcie współpracy przy tworzeniu kalendarza imprez w Regionie celem wyeliminowania sytuacji, w której imprezy konkurują między sobą. Sugeruje się organizowanie 3 razy w roku spotkań przedstawicieli świata kultury i sportu, władz samorządowych, organizacji pozarządowych i wszystkich osób zaangażowanych w przygotowanie i organizację imprez. Spotkania te będą miały na celu: wspólne opracowanie kalendarza imprez, weryfikację wykonania kalendarza imprez z poprzedniego roku, wymianę doświadczeń etc.
2. Wspólna promocja imprez – podejmowanie wspólnych działań mających na celu dotarcie z informacją nt. planowanej imprezy do jak najszerszego grona odbiorców, zarówno w Regionie, jak i w całej Polsce i za granicą. Pozwoli to z jednej strony na podwyższenie efektywności działań, z drugiej na osiągnięcie efektów skali (zmniejszenie kosztów). Kluczowe decyzje dotyczące promocji najważniejszych imprez w województwie (podział obowiązków i kosztów, wykorzystywane narzędzia promocji) powinny być podejmowane podczas spotkań odbywających się 3 razy w roku (patrz pkt.1).
3. Study tour – organizowanie wyjazdów studyjnych dla przedstawicieli mediów, tour operatorów z kraju i zza granicy, reprezentantów organizacji pozarządowych i instytucji. Wizyty studyjne mają na celu zapoznanie ich uczestników z ofertą turystyczną województwa, jego walorami i atrakcjami. Sugeruje się organizowanie study tour m.in. dla: przedstawicieli placówek edukacyjnych (zapoznanie ich z ofertą edukacyjno – rekreacyjną białych i zielonych szkół), przedstawicieli organizacji osób niepełnosprawnych, organizatorów aktywnego wypoczynku i incentive tours, organizatorów wypoczynku w uzdrowiskach (krajowych i zagranicznych), przedstawicieli mediów. Kluczem doboru uczestników study tour będą produkty turystyczne i tworzona oferta województwa. Przykładowo w przypadku mediów, na tego typu imprezy powinni być zapraszani przedstawiciele i realizatorzy programów telewizyjnych, wydawcy i dziennikarze czasopism, gazet, którzy zajmują się tematyką osób niepełnosprawnych, zagadnieniami edukacji dzieci i młodzieży, bogactwem kulturowym Polski, aktywnym wypoczynkiem etc.
4. Szkolenia w zakresie marketingu wewnętrznego – organizowanie cyklicznych szkoleń z założeń strategii rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim i oferty turystycznej Regionu dla organizatorów wypoczynku, branży turystycznej, władz samorządowych, potencjalnych inwestorów i organizacji pozarządowych. Celem tych spotkań jest zapoznanie wszystkich zainteresowanych rozwojem turystyki z działaniami planowanymi na najbliższy okres, jak również wykonaniem założonych zadań.

Cel operacyjny nr 2

Stworzenie zintegrowanego systemu informacji turystycznej

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 2

Informacja turystyczna jest niezbędnym składnikiem promocji turystycznej województwa świętokrzyskiego. Praca jednostek organizacyjnych IT służy nie tylko turystom indywidualnym, ale również organizatorom wypoczynku grupowego oraz zleceniodawcom różnych form turystyki. Jest najważniejszym elementem rozwoju produktów turystycznych. Brak informacji z zasady uniemożliwia promocję, która pozbawiona zaplecza w postaci

faktów na temat infrastruktury i ofert może odwoływać się wyłącznie do systemu skojarzeń. O ile promocja z wykorzystaniem ogólnych skojarzeń jest właściwa dla eksponowania generalnych walorów państw i regionów, to promocja konkretnego produktu musi być wyposażona w szczegółowe dane.

Obecnie na terenie województwa świętokrzyskiego nie funkcjonuje zintegrowany system informacji turystycznej. W sumie w Regionie działa jedynie 14 punktów IT, przy czym w powiecie buskim, włoszczowskim, staszowskim i kazimierskim takich punktów nie ma w ogóle. Stąd konieczność, z jednej strony, wspierania istniejącej informacji turystycznej, jak i tworzenia nowych placówek, a także zbudowania na ich bazie zintegrowanego systemu o zasięgu wojewódzkim.

Informacja turystyczna jest skuteczna i może służyć celom promocyjnym wtedy, kiedy:

- jest aktualna,
- ma charakter zintegrowany,
- osiąga efekt skali.

Szybki przepływ aktualnych danych jest cechą nowoczesnych systemów informacyjnych XXI wieku. Od aktualności zgromadzonych danych zależy jakość świadczonych usług, a często jest to czynnik decydujący o możliwości ich wykonania, np. dostępność aktualnych danych w systemach rezerwacyjnych. Obecnie nie jest możliwy rozwój profesjonalnych usług turystycznych bez zastosowania nowoczesnych technologii informatycznych i telekomunikacyjnych, umożliwiających dostarczanie w sposób zintegrowany aktualnych danych. O ile dostęp do danych na temat atrakcji turystycznych może zainteresować potencjalnego klienta, to dostęp do aktualnych danych o wolnych miejscach noclegowych i ich cenie oraz łatwość skomunikowania usługodawcy z klientem (turystą) jest czynnikiem decydującym o przełożeniu zainteresowania na konkretny zakup.

Działania

Działanie 1

Rozbudowa systemu informacji turystycznej.

Działanie ma na celu stworzenie zintegrowanego systemu danych i ofert dostępnych w różnych kanałach dystrybucji, składającego się zarówno z części elektronicznej, jak i tradycyjnej (tzw. analogowej).

Obszary zadaniowe

1. Rozwój sieci centrów informacji turystycznej (zatrudniających informatorów) – wspieranie działań mających na celu tworzenie nowych punktów informacji turystycznej. Sugeruje się zastosowanie następującego modelu funkcjonowania informacji turystycznej w województwie świętokrzyskim – stworzenie w każdym powiecie Powiatowego Centrum Informacji Turystycznej, posiadającego swoje placówki we wszystkich gminach powiatu. Rolę punktów IT powinny także pełnić ważniejsze atrakcje turystyczne, takie jak muzea. Działania z tego obszaru zadaniowego obejmować będą z jednej strony stworzenie nowych punktów IT, jak również wspieranie działalności punktów już istniejących oraz budowę platformy współpracy pomiędzy poszczególnymi jednostkami. W pierwszej fazie realizacji strategii należy bezwzględnie podjąć działania na rzecz stworzenia punktów IT w powiatach: buskim, kazimierskim, staszowskim, włoszczowskim i jędrzejowskim.

Ważnym jest również zapewnienie możliwości efektywnej współpracy pomiędzy nowopowstającymi punktami IT, istniejącymi punktami IT a funkcjonującym Centrum Informacji Turystycznej oraz tworzącym się Centrum Informacji Kulturalnej.

2. Opracowanie systemu zbierania, przetwarzania, weryfikowania i udostępniania danych przez centra IT. System taki powinien mieć charakter zdecentralizowany, a sugerowany kierunek przepływu informacji to gmina – powiat – województwo.
3. Informacja elektroniczna – wydawnictwa multimedialne, strony www, portale internetowe – tworzenie i nadzorowanie, internetowe systemy rezerwacji, kioski elektroniczne, bieżąca aktualizacja danych.

Działanie 2

Stworzenie jednolitego systemu oznakowania dróg i atrakcji turystycznych.

Przeprowadzony audyt turystyczny, jak również warsztaty strategiczne, jednoznacznie wskazały na problem braku oznakowania atrakcji w Regionie, co przysparza wielu problemów turystom. Stąd wyodrębnione zostało działanie mające na celu stworzenie jednolitego systemu oznakowania całego województwa⁶⁷. Zadania w ramach tego działania obejmować będą: oznakowanie atrakcji turystycznych, oznakowanie dojazdu do atrakcji turystycznych (oznakowanie dróg publicznych), stawianie tablic informacyjnych przy wjazdach do powiatów, gmin i miast (tzw. witacze), nadzorowanie systemu oznakowania (przeciwdziałanie wandalizmowi, przeprowadzanie cyklicznych kontroli stanu oznakowania).

Cel operacyjny nr 3 Rozwój badań rynku turystycznego

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 3

Kluczowym elementem sukcesu rynkowego produktu turystycznego jest dostosowanie oferty do potrzeb i oczekiwań turystów funkcjonujących na zmiennym rynku konsumenckim. Stąd niezwykle ważne jest podejmowanie działań z zakresu badania rynku, czyli prowadzenie permanentnego monitoringu rynku usług turystycznych (trendów) i zachowań konsumentów. Stworzony w ten sposób strategiczny zbiór informacji o profilu klienta oraz trendach po stronie popytu, w połączeniu z aktualnymi metodami promocji umożliwi trafne dopasowanie kształtu oferty do zapotrzebowania rynku i co za tym, utrzymywanie wysokiej sprzedaży. Badania marketingowe zasobów produktu rzeczywistego i poszerzonego pozwolą też skonfrontować oczekiwania rynku z możliwościami realizacyjnymi opartymi na zasadach zrównoważonego rozwoju.

Działania

Działanie 1

Prowadzenie badań, gromadzenie i przetwarzanie danych.

Działanie ma na celu stworzenie systemu umożliwiającego gromadzenie regionalnych danych pierwotnych z rynku konsumenckiego dla określonych grup produktów turystycznych. Chodzi tutaj przede wszystkim o dane nt. profilu turystów, wykorzystania

---

⁶⁷ Działania mające na celu stworzenie jednolitego systemu oznakowania województwa już się rozpoczęły, wymagają jednak dużego zaangażowania władz gminnych i powiatowych.

bazy noclegowej, wydatków ponoszonych przez turystów, postrzegania oferty i Regionu. Badania konsumenckie w województwie świętokrzyskim powinny obejmować m.in.:

- badanie potrzeb osób niepełnosprawnych,
- badania dotyczące możliwości realizowania programów edukacyjnych w formie zielonych i białych szkół (monitorowanie programów szkolnych, kontakty z kuratoriami oświaty, badanie oczekiwań dzieci i młodzieży),
- badania potrzeb i oczekiwań miłośników aktywnego wypoczynku,
- badanie dotyczące poziomu zadowolenia z usług noclegowych i gastronomicznych,
- badania dotyczące poziomu zadowolenia z systemu informacji turystycznej,
- badania dotyczące spełnienia oczekiwań grupy hobbystów.

Obszary zadaniowe

1. Stworzenie systemu prowadzenia badań, w tym powołanie do życia jednostki (na poziomie województwa) odpowiedzialnej za nadzór nad systemem. Sugeruje się, by to zadanie powierzyć Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego.
2. Stworzenie systemu gromadzenia i przetwarzania danych, w tym powołanie do życia jednostki (na poziomie województwa) odpowiedzialnej za nadzór nad systemem i współpracę z jednostkami działającymi na terenie województwa – sugeruje się zdecentralizowanie funkcji zbierania danych (zejście na poziom powiatów i gmin jako jednostek najlepiej poinformowanych i posiadających najbardziej aktualne dane).

Działanie 2

Udostępnianie danych.

Serwisy informacyjne związane z analizami prognostycznymi mają kluczowe znaczenie dla rynku usług. Przewidywanie zjawisk i odpowiednio wczesne decyzje o potrzebie modyfikacji produktu pozwolą na uniknięcie destabilizacji na rynku pracy.

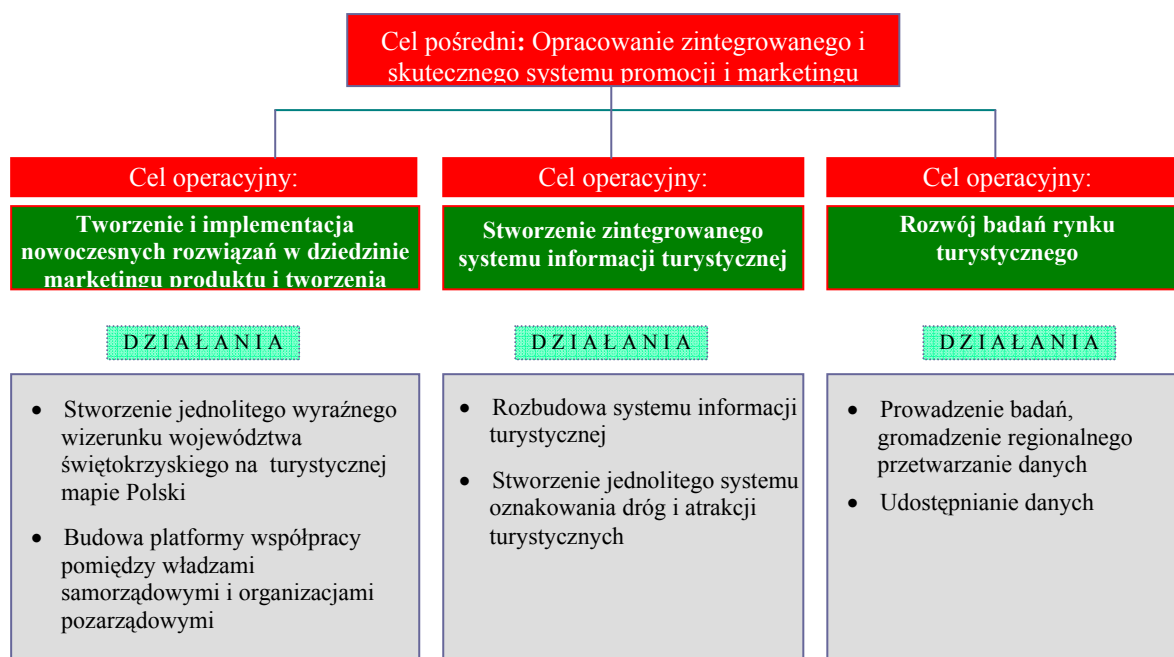
Dane gromadzone w celach wyłącznie "akademickich" nie powinny być wspierane, o ile przedsiębiorca turystyczny lub samorząd nie będzie mógł na ich podstawie uzyskać wskazówek prorozwojowych. Oznacza to, że nowoczesne analizy i wnioski dotyczące gospodarki turystycznej w Regionie powinny mieć charakter praktyczny i prognostyczny i powinny być dostosowane do cykli tworzenia i promocji produktów turystycznych, jak też powinny uwzględniać zasady zrównoważonego rozwoju.

Przetworzone dane pierwotne należy udostępniać w sposób przydatny określonym grupom producentów i uczestników rynku turystycznego. Serwisy powinny umożliwiać uzyskiwanie danych w ujęciu:

- preferencji geograficznych rynku konsumentów, zarówno w ujęciu rynków, z których docierają konsumenci, jak też z kierunków docelowych dla konsumentów,
- preferencji produktowych rynku, co w efekcie powinno przekładać się na dostosowywanie produktów do aktualnych zapotrzebowań konsumentów,
- informacji prognostycznych, umożliwiających tworzenie krótko- i średniookresowych programów operacyjnych rozwoju rynku turystycznego w województwie świętokrzyskim.

Zgromadzone dane prognostyczne i stworzone programy operacyjne będą umożliwiały dostosowanie potencjalnego zapotrzebowania rynku do maksymalnej chłonności turystycznej obszarów docelowych tj. pojemności turystycznej ekosystemów oraz pojemności

środowiskowej infrastruktury. W efekcie możliwe będzie podejmowanie decyzji zarówno w zakresie działań inwestycyjnych, jak też dalszych działań promocyjnych. Modyfikacja komunikatu marketingowego będzie sprzyjała optymalnemu wykorzystywaniu istniejących zasobów infrastrukturalnych. Uzyskane dane wskażą władzom lokalnym i inwestorom potrzebę ewolucji produktu w celu uniknięcia zbyt silnej eksploatacji jego zasobów lub/i jego zbyt wczesnego starzenia się. Zastosowanie kompleksowych serwisów prognostycznych pozwoli wdrożyć zasady zrównoważonego rozwoju w gospodarce turystycznej.

6.3.4. Obszar priorytetowy 4 – PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA.

Turystyka jest tą gałęzią gospodarki, która rozwija się w konkretnej przestrzeni, stąd całość działań kształtujących tę przestrzeń ma duży wpływ na turystyczną koniunkturę. Turystyka nie może rozwijać się w oderwaniu od środowiska naturalnego oraz jego ochrony, a także bez inwestycji w otoczenie turystyki, którym, z uwagi na jej interdyscyplinarność, jest infrastruktura komunikacyjna, techniczna i społeczna. Wielość związków turystyki z innymi dziedzinami gospodarki bezpośrednio skutkuje tym, że turystyka korzysta z wielu inwestycji oraz przedsięwzięć teoretycznie nie związanych z nią bezpośrednio. Choć nie są to wprost turystyczne dziedziny to prawidłowy ich rozwój warunkuje rozwój turystyki, która w tym aspekcie jest wskaźnikiem rozwoju gospodarczego - beneficjentem, bowiem rozbudowanej infrastruktury jest praktycznie cała gospodarka, jednak to właśnie turystyka może w sposób szczególnie dotkliwy odczuć braki w tym zakresie, bo większość turystów dotrze tylko tam, gdzie nie będzie miała problemów z dojazdem i gdzie będzie miała zapewnione wystarczające udogodnienia, do jakich jest przyzwyczajona. A tylko tam gdzie turyści faktycznie dotrą może być mowa o generowaniu nowych miejsc pracy przez turystykę.

Zagadnienie przestrzeni turystycznej jest szczególnie istotne w aspekcie jej stałego kurczenia się, co w przyszłości może doprowadzić do niekorzystnych, dla całej gospodarki turystycznej, zjawisk.

W województwie świętokrzyskim znaczenie właściwego kształtowania przestrzeni turystycznej jest zadaniem niemalże pierwszoplanowym. Wynika to z kilku faktów:

- Po pierwsze, z dużej ilości obszarów chronionych, o unikalnych walorach, które przyciągają do województwa wielu turystów. Unikalne zasoby przyrodnicze i kulturowe Świętokrzyskiego zobowiązują do stosowania polityki, gwarantującej ich przetrwanie w nienaruszonym stanie dla następnych pokoleń.
- Po drugie, ze specyfiki zdefiniowanych wiodących produktów turystycznych, szczególnie w zakresie turystyki aktywnej, uzdrowskiej, kulturowej, dzieci i młodzieży, agroturystyki. Ich rozwój rynkowy jest możliwy jedynie w kontekście właściwej gospodarki przestrzennej.
- Po trzecie, z istniejących wciąż niedostatków w zakresie dostępności komunikacyjnej województwa oraz dostępności atrakcji i produktów turystycznych.

Zidentyfikowany stan obecny oraz spodziewane efekty wdrażanie priorytetu

Stan obecny – wybrane aspekty	Stan prognozowany do 2010 r.	Stan prognozowany do 2014 r.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Planowana modernizacja istniejącego lotniska oraz długofalowe plany budowy nowego pasażerskiego lotniska ▪ Niedostatek kolejowych połączeń z większymi miastami w Polsce oraz regionalnych połączeń z centrami atrakcji turystycznych w województwie ▪ Rozbudowana sieć szlaków turystycznych ▪ Atrakcyjne obszary bez odpowiedniej infrastruktury ▪ Niski poziom rozwoju infrastruktury specjalistycznej ▪ Słaby poziom zagospodarowania turystycznego zabytkowych historycznych miast i miasteczek ▪ Niska innowacyjność obiektów turystycznych Regionu ▪ Słaby stan zagospodarowania infrastrukturalnego wzdłuż szlaków turystycznych oraz tras tranzytowych ▪ Słaba integracja sieci szlaków turystycznych 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wzrost liczby połączeń kolejowych – porozumienia z PKP ▪ Udogodnienia na szlakach turystycznych – baza noclegowa, sieć stanic ▪ Rozwój węzłów turystyki specjalistycznej ▪ Efektywny system połączeń i komunikacji turystycznej (busy, pociągi, połączenia wodne) ▪ Zagospodarowanie obiektów Staropolskiego Okręgu Przemysłowego oraz małych historycznych miast 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Modernizacja lotniska pasażerskiego ▪ Budowa sprawnego systemu komunikacji ▪ Powstanie sieci nowoczesnych hoteli, w tym z zapleczem SPA, konferencyjno-biznesowym ▪ Rozwinięta proekologiczna innowacyjna infrastruktura ▪ Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych oraz obiektów zabytkowych

Cel pośredni

Kształtowanie przestrzeni turystycznej.

Opis celu pośredniego

Tworzenie rozwiązań sprzyjających kształtowaniu przestrzeni w województwie świętokrzyskim jest bezpośrednio związane z wyszczególnionymi powyżej argumentami.

Po pierwsze, konieczne jest dostrzeganie wpływu ruchu turystycznego na środowisko naturalne oraz kontrola skutków zmian w środowisku przyrodniczym wywołanych przez turystykę. Dla wielkości ruchu turystycznego niezwykle istotna jest przestrzeń turystyczna.

Jej ochronę może zapewnić wprowadzenie elementów zagospodarowania turystycznego do systemu planowania przestrzennego. Wiąże się to ściśle z pojęciem zrównoważonego rozwoju. Turystyka w województwie świętokrzyskim w latach 2007-2013 musi być turystyką zrównoważoną, co oznacza, że jej rozwój powinien się dokonywać w trzech wymiarach: ekonomicznym, społeczno-kulturowym oraz ekologicznym. Zasada ta zakłada, że produkty turystyczne województwa będą trwale konkurencyjne i przyjazne dla środowiska, a jednocześnie zdolne do tworzenia stałych miejsc pracy. Zasadzie tej podporządkowano kreację produktów w ramach pierwszego obszaru priorytetowego. Podobnie, jak temu, aby przekazywały wartości społeczne, kulturowe oraz te związane z kontaktem międzyludzkim, zwracając uwagę na zdolność ludzką dzielenia się tradycjami, kulturą i wartościami.

Po drugie, wiodące produkty turystyczne województwa świętokrzyskiego wymagają zintegrowanego podejścia do przestrzeni turystycznej, czyli takiego, które gwarantować będzie zrównoważony ich rozwój. Nieumiejętne gospodarowanie zasobami naturalnymi i nieodpowiednie wykorzystanie walorów przestrzeni może doprowadzić do zmarnowania znaczących atutów turystycznych województwa świętokrzyskiego, które przy właściwym gospodarowaniu, zgodnym z założeniami Agendy 21, mogą stać się bazą do powstania nowych lub rozwinięcia dotychczasowych produktów turystycznych, a tym samym podstawą generowania nowych miejsc pracy. Obok Agendy 21 równie kluczowe znaczenie ma Strategia Lizbońska, którą Polska jako członek Unii Europejskiej jest zobowiązana realizować.

Szczególnie istotne wydaje się być uwzględnienie potrzeb kształtowania przestrzeni turystycznej w kilku politykach, na których oddziaływanie turystyka jest szczególnie wrażliwa. Najważniejsze z nich to: polityka rozwoju regionalnego, ochrona środowiska i polityka transportowa.

Interdyscyplinarny charakter gospodarki turystycznej wymaga szerokiego podejścia wielosektorowego i horyzontalnego, uwzględniającego we wszystkich najważniejszych dziedzinach potrzeby turystyki jako przemysłu tworzącego znaczący procent PKB, generującego nowe miejsca pracy i pobudzającego inne dziedziny gospodarki.

Zadania związane z kształtowaniem przestrzeni turystycznej, a tym samym z rozwojem nowoczesnej infrastruktury oraz poprawą dostępności transportowej zewnętrznej i wewnętrznej są kluczowe w regionie świętokrzyskim z uwagi na stosunkowo słabe zagospodarowanie turystyczne, m.in. zagospodarowanie istniejących szlaków turystycznych, słaby dostęp do atrakcji, słabe zagospodarowanie obszarów ochronionych, a tym samym ich ograniczone funkcje turystyczne. Umożliwia to w perspektywie kreację rozwiązań systemowych, o unikalnym dostosowanym do specyfiki obszaru charakterze.

Cel operacyjny nr 1

Zwiększanie dostępności komunikacyjnej województwa świętokrzyskiego

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 1

Wizja lokalna przeprowadzona na terenie województwa świętokrzyskiego oraz dyskusja przeprowadzona podczas warsztatów strategicznych jednoznacznie wskazały paradoksalnie (w przeciwieństwie do korzystnego położenia geograficznego) na słabą dostępność komunikacyjną Regionu. Wydaje się, iż poprawa dostępności komunikacyjnej do atrakcji turystycznych jest podstawowym warunkiem podnoszenia konkurencyjności Świętokrzyskiego. Uczestnicy sesji podkreślali potrzebę podjęcia kompleksowych działań w tym zakresie. Zdefiniowali również podstawowe obszary problemowe:

1. Zły stan dróg, m.in. z powodu stopnia zniszczenia nawierzchni asfaltowych. Wiele odcinków dróg nie ma ponadto właściwych parametrów technicznych,

odpowiadających funkcji, jaką pełnią w układzie komunikacyjnym. Problem stanowią ponadto drogi gminne, które w znacznej części posiadają nawierzchnie gruntowe i żwirowe, rzadko mają nawierzchnie bitumiczne.

2. W związku ze wzrastającym znaczeniem ruchu lotniczego, będącego m.in. efektem liberalizacji przepisów z nim związanych oraz wkroczeniem wielu tanich przewoźników, rosnącego znaczenia nabiera budowa i rozbudowa lotnisk zdolnych obsłużyć wzmożone natężenie ruchu. Prognozy IATA wskazują na szybki wzrost liczby pasażerów przybywających do Polski drogą powietrzną, z których spora część może być turystami. Wydaje się, że rozbudowa lotniska regionalnego, które może stanowić atrakcyjną destynację dla tanich linii lotniczych, stanowiąc zarazem szansę na rozwoju województwa świętokrzyskiego także pod kątem turystycznym, ma sens nie tylko z punktu widzenia rozwoju turystyki, ale też rozwoju regionalnego. Lotnisko może być również punktem węzłowym dla rozwoju transportu intermodalnego (kombinowanego).
3. Niewystarczająca komunikacja kolejowa w Regionie, w tym brak połączeń ekspresowych i intercity z dużymi miastami w Polsce. Oprócz wygody i szybkości przemieszczania się, wiąże się z tym również poczucie bezpieczeństwa podróżnych, które niewątpliwie jest większe w pociągach ekspresowych i intercity (szczególnie dotyczy to turystów zagranicznych). Brakuje również połączeń regionalnych.

Działania

Działanie 1

Rozwój infrastruktury drogowej województwa.

Budowa i modernizacja dróg powinna uwzględniać możliwości dotarcia turystów do najważniejszych obszarów recepcyjnych i produktów turystycznych regionu świętokrzyskiego. Należą do nich w pierwszej kolejności: powiat kielecki (m.in. Rejon Gór Świętokrzyskich), powiaty ostrowiecki, skarżyski, konecki (zabytkowe obiekty techniki, stanowiska archeologiczne), Poniemie (uzdrowiska, atrakcje turystyczne), powiat jędrzejowski, powiat sandomierski.

Działanie 2

Poprawa dostępności lotniczej województwa - modernizacja lotniska w Masłowie.

Poprawa dostępności lotniczej województwa świętokrzyskiego jest koniecznym elementem podnoszenia konkurencyjności turystycznej. Jest to szczególnie istotne w kontekście rozwijania turystyki biznesowej oraz przyciągania turystów zagranicznych. Wielu zagranicznych gości rezygnowało z przyjazdu na targi, ponieważ w okolicy Kielc nie ma lotniska, na którym mogliby wylądować. Istniejące lotnisko w Masłowie jest zbyt małe i za słabo wyposażone, aby stało się jednym z ważniejszych punktów w sieci lotniczej. Nie jest w stanie obsługiwać ruchu pasażerskiego z powodu niedostatecznej długości pasa startowego (900 m), braku systemu radionawigacyjnego oraz problemów z odprawą paszportowo-celną (obecnie prosba o odprawę musi być zgłoszona wcześniej na godzinę lub dwie przed przylotem, lotnisko obsługuje kielecka Straż Graniczna). Bez precyzyjnego naprowadzania samolotów w różnych porach dnia i w różnych warunkach atmosferycznych starty i lądowania są niemożliwe.

Obecnie lotnisko przyjmuje wyłącznie awionetki i małe, czarterowe samoloty. Zakładana jest taka jego modernizacja, aby stało się miejskim lotniskiem pasażerskim i aby

przyjmowało duże pasażerskie samoloty. Dotyczy to przebudowy i wydłużenia pasa starowego, inwestycji w system radionawigacyjny oraz inwestycji, podnoszących prestiż lotniska i gminy m.in. hotel z restauracją oraz stacja paliw, infrastruktura usługowa (sklepy, wypożyczalnia, apteka, bank). Konieczny będzie także punkt informacji turystycznej oraz biuro podróży. Lotnisko wraz z infrastrukturą przyciągnąć będzie inwestorów oraz ludzi zainteresowanych tym Regionem, przyjeżdżających w Góry Świętokrzyskie.

Zakłada się, że docelowo lotnisko będzie spełniać funkcje zarówno funkcje lotniska pasażerskiego oraz turystyczno-szkoleniowego. Z powodzeniem nadal przyjmować będzie małe samoloty, loty szkoleniowe, a dodatkowo spełniać funkcje turystyczne, jeżeli uzupełniać je będzie infrastruktura turystyczna, m.in. ścieżki rowerowe, ciągi pieszo-spacerowe (przy zachowaniu zasad bezpieczeństwa). Oferta ta jest tym bardziej realna do opracowania i wypromowania, że na terenie województwa świętokrzyskiego funkcjonują sekcje spadochronowa (kursy spadochronowe), szybowcowa (loty szybowcowe), lotniowa (loty za wyciągarką, loty holowane za motolotnią, szkolenie podstawowe oraz szkolenie uzupełniające), motolotniowa (loty turystyczne w rejonie południowej Polski, holowania lotniarzy oraz szkolenie motolotniowe do wszystkich klas).

W dalszej perspektywie zakłada się budowę nowego lotniska pasażerskiego w innej lokalizacji.

Działanie 3

Wzrost liczby połączeń kolejowych.

Wzrost liczby połączeń kolejowych z dużymi miastami (intercity, ekspresowe), a także połączeń regionalnych jest nieodzownym elementem zwiększenia dostępności do atrakcji turystycznych województwa (komfortu, bezpieczeństwa i skróceniu czasu przejazdu, dostępu do informacji turystycznej na trasie przejazdu oraz warunków do promocji atrakcji turystycznych). W ramach działania przewiduje się m.in. intensyfikację rozmów między zarządem województwa a PKP Intercity, PKP Przewozy Regionalne w celu ustanowienia większej liczby połączeń.

Docelowo należy dążyć do wprowadzenia połączeń ekspresowych i intercity między Kielcami a Warszawą, Krakowem, Katowicami.

Działanie 4

Zintegrowany system transportu turystycznego na terenie województwa świętokrzyskiego.

Dotyczy wprowadzenia zintegrowanych systemów transportowych łączących transport kolejowy z autokarowym i autobusowym poprzez wspólne bilety, promocję, zintegrowany rozkład jazdy, ofertę usługową, np. wypożyczalnia rowerów. Powinien w pierwszej kolejności dotyczyć dojazdów do miejsc atrakcyjnych turystycznie, atrakcji turystycznych, produktów turystycznych etc.

Działanie 5

Rozwój systemu ułatwień w ruchu turystycznym wewnątrz województwa

Będzie stanowił wartość dodaną do oferty turystycznej świętokrzyskiego, a niektóre jego elementy będą produktami turystycznymi samymi w sobie. Ma być udogodnieniem dla turysty przemierzającego województwo w poszukiwaniu „mocy”.

Obszary zadaniowe:

1. Wprowadzenie Świętokrzyskiej Karty Turystycznej, umożliwiającej przemieszczanie się po Regionie różnymi rodzajami transportu (pociąg, autobus, wypożyczanymi samochodami), z systemem zniżek, który dotyczyć będzie również wstępu do muzeów, wybranych obiektów noclegowych, gastronomicznych (można powiązać ze Świętokrzyską Nagrodą Jakości), dostępu do atrakcji, uczestniczących w programie (np. Tokarnia, Bałtów).
2. Rozwój atrakcyjnych alternatywnych form przewozów turystycznych, szczególnie na krótkich odcinkach łączących poszczególne atrakcje np. Święty Krzyż (Huta Szklana) i Święta Katarzyna – cudowne źródło. Mogą to być wozy drabiniaste nawiązujące do folkloru i tradycji Regionu, dorożki, stare samochody, kolorowe małe kolejki, zimą - sanie.

Cel operacyjny nr 2

Kształtowanie proekologicznej infrastruktury w kontekście rozwoju przestrzeni turystycznej

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 2

Zasoby środowiska naturalnego obok walorów kulturowych są głównymi czynnikami rozwoju rynku turystycznego województwa świętokrzyskiego. Kształtowanie przestrzeni turystycznej powinno być jednym z głównych zadań samorządów terytorialnych. Jest również niezbędne w procesie wdrażania wiodących i uzupełniających świętokrzyskich produktów turystycznych.

Odpowiedzialne kształtowanie tej przestrzeni to takie działania, które pozostają w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju. W efekcie prawidłowo realizowanych zadań nie dochodzi do uszczuplenia obszarów stanowiących potencjał turystyczny oraz nie dochodzi do degradacji miejsc użytkowanych przez przemysł turystyczny. Brak polityki kształtowania przestrzeni turystycznej może skutkować rozproszeniem działań, realizacją działań sprzecznych ze sobą, a w efekcie realizacją inwestycji negatywnie oddziałujących na potencjał rozwoju turystyki lub brakiem realizacji inwestycji przyczyniających się do ochrony środowiska naturalnego.

Przestrzeń turystyczna na poziomie lokalnym musi być kształtowana w oparciu o szczegółowe analizy potencjału turystycznego i w ścisłym związku z pojemnością ekologiczną miejsc docelowych. Analizy pojemności ekologicznej muszą być wykonywane na poziomie lokalnym i odnoszone do lokalnych uwarunkowań. Nie należy dopuszczać do stosowania uśrednień i ekstrapolacji wyników odnoszących się do pojemności ekologicznej, ponieważ może to skutkować wyciąganiem błędnych wniosków w stosunku do planowanych inwestycji i przez to do błędnych decyzji w zakresie kształtowania przestrzeni turystycznej.

Działania

Działanie 1

Rozwój innowacyjnej infrastruktury na rzecz zrównoważonego rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim.

Obszary zadaniowe:

1. Wprowadzanie innowacji oraz nowoczesnych technologii.

Zadanie dotyczy wprowadzania do przemysłu turystycznego innowacji w zakresie źródeł energii, przystosowywania obiektów dla osób niepełnosprawnych, rozbudowy funkcji turystycznych, tworzenia nowych oryginalnych ofert, technologii informacyjnych (m.in.

systemy rezerwacyjne), w województwie świętokrzyskim istotnymi będą również innowacyjne rozwiązania w zakresie infrastruktury uzdrowiskowej i parauzdrowiskowej (rozwój funkcji wellness).

2. Rozwój innowacyjnej infrastruktury rekreacyjno-rozrywkowo-dydaktycznej dla dzieci i młodzieży.

Z uwagi na fakt, iż województwo świętokrzyskie dysponuje bardzo dużym potencjałem przyrodniczym i kulturowym, atrakcyjnym dla grup dziecięcych i młodzieżowych oraz, że wśród wiodących produktów turystycznych zdefiniowano produkt przeznaczony dla tego segmentu, należy zadbać o powstanie infrastruktury, która będzie bawić i uczyć, rozwijając wiedzę i talenty. Dotyczy to powstawania parków tematycznych (typu Park Jurajski) na bazie zasobów geologicznych (np. Muzeum Mineralów i Skamieniałości w Świętej Katarzynie, krajobrazowych i przyrodniczych (np. Ogród na Rozstajach), muzealnych (liczne muzea biograficzne, obiekty zabytków techniki, dymarki świętokrzyskie), jak również pojedynczych obiektów (np. leśne klasy dydaktyczne w pobliżu), centra edukacji ekologicznej i przyrodniczej. Warto również pamiętać o potencjale Pacanowa.

3. Rozwój infrastruktury obszarów chronionych zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Dotyczy wypracowania mechanizmów zagospodarowania turystycznego obszarów chronionych, tak, aby ruch turystyczny nie kolidował z zasadami funkcjonowania tych obszarów i nie zaburzał istniejących tam ekosystemów, określenie, które tereny powinny być wykluczone z użytkowania, a gdzie jest wskazane jego ograniczenie. W tym celu niezbędna jest dobra i harmonijna współpraca pomiędzy organami zarządzającymi obszarami chronionymi i służbami ochrony przyrody a branżą turystyczną, administracją samorządową oraz wszystkimi podmiotami zaangażowanymi w rozwój turystyki w regionie świętokrzyskim.

Działanie to dotyczy głównie obszaru Świętokrzyskiego Parku Narodowego (w szczególności Świętego Krzyża, gdzie obszar chronionych jest jednocześnie atrakcją turystyczną i miejscem kultu religijnego, stąd np. bilety sprawdzane są trzy razy), parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody, obszarów chronionego krajobrazu i polega na rozwoju ścieżek dydaktyczno-przyrodniczych, naukowych, zdrowia etc., infrastruktura ułatwiająca dostęp do obszarów chronionych (kładki, pomosty, miejsca obserwacyjne). Istotnym elementem jest również zmiana sposobu prezentacji zasobów np. w Muzeum Świętokrzyskiego Parku Narodowe, w kierunku popularnych na świecie muzeów interaktywnych.

Działanie 2

Integracja sieci szlaków turystycznych – rozwój spójnego systemu szlaków turystycznych Ziemi Świętokrzyskiej.

Działanie dotyczy integracji szlaków wodnych, pieszych, rowerowych i samochodowych województwa, ich połączenie poprzez zaprojektowanie poprzez punkty węzłowe, gdzie powstaną stacje wodno–rowerowe (możliwość przesiadek np. z roweru na wodny środek transportu). Wybrane odcinki wodno-ziemne będą promowane jako tzw. szlaki kombinowane, dodatkowo (specjalnie) oznakowane logo szlaku.

Działanie 3

Rozwój infrastruktury technicznej i społecznej województwa służącej poprawie warunków inwestowania w turystykę.

Działanie ma na celu poprawę warunków inwestowania w przedsięwzięcia turystyczne na poziomie lokalnym i regionalnym przez tworzenie warunków do rozwoju infrastruktury technicznej, jak również zagospodarowanie terenów pod inwestycje w sposób umożliwiający turystyczne wykorzystanie potencjału oraz zapewnienie niezbędnej do inwestycji turystycznych infrastruktury w sposób zgodny z zasadami zrównoważonego rozwoju oraz w myśl zasad wskazanych Strategią Lizbońską.

Obszary zadaniowe:

1. Rozbudowa sieci wodociągowo-kanalizacyjnych i tworzenie nowych składowisk odpadów z zachowaniem zasad zagospodarowania przestrzennego i planów gospodarki odpadami uwzględniających lokalizowanie składowisk z dala od miejsc mogących stanowić turystyczną atrakcję.

Zadania dotyczące sieci wodociągowo-kanalizacyjnej są bardzo ważne w województwie świętokrzyskim, ponieważ występują bardzo duże dysproporcje pomiędzy rozwojem sieci wodociągowej i kanalizacyjnej (na 100 km wodociągu przypada tylko 17 km sieci kanalizacyjnej), a szczególnie niekorzystnie sytuacja ta przedstawia się na obszarach wiejskich, gdzie na 100 km wodociągów przypada 1,08 km sieci kanalizacyjnej.

2. Infrastruktura oczyszczania wód powierzchniowych.

Czystość wód powierzchniowych jest bezpośrednio związana z atrakcyjnością turystyczną i możliwością ich wykorzystania dla celów rekreacyjnych i turystycznych. Jest to zadanie pierwszoplanowe, ponieważ w 2003 r. żadna z 31 badanych rzek świętokrzyskich nie osiągnęła I klasy czystości. Zaledwie 1,5% długości badanych rzek zaliczono do II klasy czystości, 38,9% - do III klasy czystości, a pozostałe 59,6% wód nie odpowiadało normom żadnej klasy czystości. Podobnie żaden z badanych zbiorników wodnych nie uzyskał II klasy czystości.

Cel operacyjny nr 3 Rozwój mikro przestrzeni turystycznych

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 3

Wielość walorów i atrakcji województwa świętokrzyskiego, którymi niekiedy są również atrakcje punktowe, wymusza zintegrowane i systemowe podejście do kształtowania przestrzeni turystycznej na poziomie mikro tak, by wprowadzać rozwiązania markowe, o wysokiej jakości i innowacyjne. Zagospodarowanie mikro przestrzeni i związane z tym inwestycje infrastrukturalne będą sprzyjać kreowaniu produktów turystycznych zdefiniowanych w obszarze priorytetowym - Produkt oraz w koncepcji ich rozwoju, stąd wyszczególnione działania dotyczą turystyki kulturowej oraz aktywnej i specjalistycznej.

Działanie 1

Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych oraz cennych obiektów zabytkowych.

Dotyczy dużej ilości miast i miasteczek Regionu oraz wielu unikalnych na skalę polską, europejską i światową obiektów zabytkowych (m.in. Sandomierz, Szydłów, zamek Krzyżtopór, synagoga w Pińczowie, Rytwiany, zabytkowe zespoły cysterskie w Koprzywnicy, Jędrzejowie, Wąchocku, Nowy Korczyn, Wiślica).

Działanie 2

Zagospodarowanie stanowisk archeologicznych, grodzisk i udostępnienie ich na potrzeby turystyki.

Dotyczy istniejących wielu śladów przeszłości z czasów nawet przedchrześcijańskich. Zagospodarowanie obejmuje wyeksponowanie, oznakowanie, powstanie małej infrastruktury oraz zsięciowanie obiektów.

Działanie 3

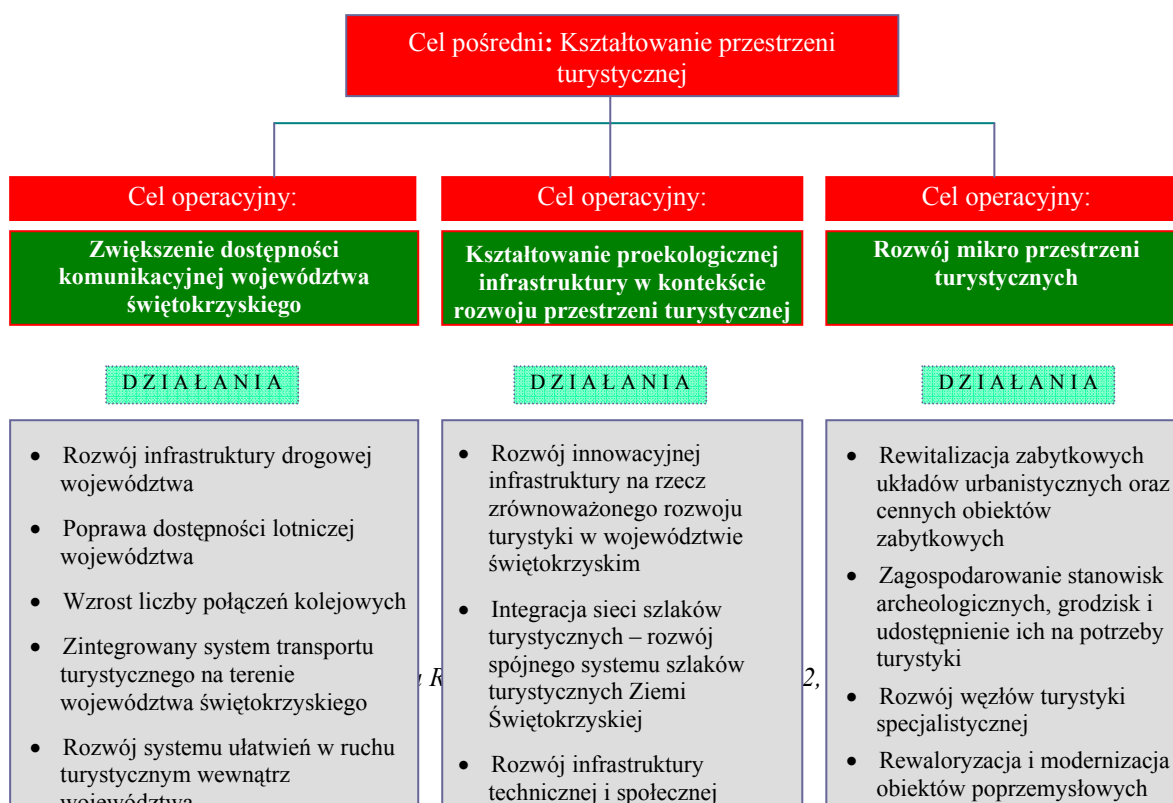
Rozwój węzłów turystyki specjalistycznej.

Dotyczy powstanie i rozwój ośrodków, które będą koncentrować lokalnie ruch turystyczny i obsługiwać specjalistyczne formy turystyki, takie, jak: wspinaczka skałkowa, speleologia, sporty lotnicze, nurkowanie rekreacyjne, jeździectwo, narciarstwo zjazdowe i biegowe.

Działanie 4

Rewaloryzacja i modernizacja obiektów przemysłowych (Staropolski Okręg Przemysłowy).

Rewaloryzacja i udostępnienie dla turystyki obiektów przemysłowych dotyczy głównie północnej i środkowej części województwa, gdzie tradycje hutnicze i górnicze sięgają czasów neolitycznych. Część z tych obiektów już obecnie jest udostępniona do zwiedzania (Stara Kuźnica, Maleniec, Sielpia Wielka, Starachowice), część stanowi jeszcze nie wykorzystany potencjał (Bliżyn, Bodzechów, Brody, Michałów, Miedziana Góra, Parszów, Suchedniów, Wąchock, Samsonów, Nietulisko, Doły Biskupie, Kuźniaki). Nawet w obiektach obecnie udostępnianych do zwiedzania zdecydowanie potrzeba zabiegów konserwacyjnych oraz zagospodarowania otaczającego obszaru.

6.3.5. Obszar priorytetowy 5 – WSPARCIE INSTYTUCJONALNE.

Turystyka przynosi znaczący wkład w gospodarkę wielu regionów Unii Europejskiej. Z doświadczeń krajów, w których skutki społeczno-gospodarcze rozwoju rynku turystycznego były największe, wynika, iż podstawą wzrostu jest sprawnie funkcjonujący system instytucji państwowych na szczeblu centralnym, możliwości prawne samorządów szczebla regionalnego i lokalnego pozwalające na tworzenie produktów turystycznych oraz jasny i stabilny system prawny tworzący podstawy do działalności podmiotów gospodarczych.

Zaprogramowane w pozostałych obszarach działania i zadania nie są możliwe do realizacji bez współpracy silnych partnerów, zainteresowanych rozwojem turystyki w regionie świętokrzyskim. Każdy z nich potrzebuje wsparcia własnej działalności, tak, aby mógł realizować przewidziane dla niego zadania oraz wpływać na wzrost atrakcyjności turystycznej Regionu. Warto również stymulować działania innowacyjne, wspierające kreatywność wszystkich "elementów" łańcucha wartości turystyki w województwie świętokrzyskim.

Zidentyfikowany stan obecny oraz spodziewane efekty wdrażania priorytetu

Stan obecny – wybrane problemy	Stan prognozowany do 2010 r.	Stan prognozowany do 2014 r.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Działalność Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego oraz Lokalnych Organizacji Turystycznych ▪ Uwzględnienie rozwoju turystyki jako jednego z priorytetów rozwoju powiatów – zapisy w strategii rozwoju województwa oraz powiatowych dokumentach strategicznych tj. Planach Rozwoju Lokalnego ▪ Słaba współpraca i komunikacja na linii branża turystyczna (sektor prywatny) – wiodące instytucje publiczne ▪ Niewystarczająca współpraca i koordynacja działań pomiędzy poszczególnymi gminami i powiatami (w zakresie promocji, informacji turystycznej, oznakowania atrakcji, tworzenia kalendarza imprez) ▪ Brak doświadczeń oraz przykładów efektywnych wdrożeń w zakresie PPP ▪ Niewystarczające wsparcie branży prywatnej w działaniach dot. rozwoju turystyki ▪ Niewielkie znaczenie innowacji w turystyce Regionu ▪ Słaby potencjał instytucji publicznych w zakresie efektywnego rozwoju turystyki w 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rozwój i wsparcie ROT-u i LOT-ów (kadry, środki, narzędzia) ▪ Wzmocnienie zasobów oraz kompetencji instytucji publicznych w zakresie regionalnego zarządzania turystyką ▪ Jasny system procedur wspierania organizacji pozarządowych oraz firm sektora prywatnego ▪ Realizacja modelowa projektów typu PPP ▪ Poprawa komunikacji wewnętrznej ▪ Przygotowanie koncepcji, planów, systemu ulg dla "nowych obszarów turystycznych" ▪ Powstanie systemowego rozwiązania "Urząd Przyjazny Inwestorowi" ▪ Wsparcie w zakresie opracowania oraz złożenia wniosków o dofinansowanie z funduszy UE 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wysoka efektywność działań instytucji i organizacji publicznych oraz PPP ▪ Wdrożone zarówno unijnych norm jakościowych, jak i wewnętrznego systemu jakości w turystyce ▪ Nowe, atrakcyjne obszary inwestycji turystycznych ▪ Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej w turystykę (preferencyjne warunki inwestycyjne)

Regionie		
▪ Niskie wykorzystanie środków finansowych z funduszy UE na realizację projektów turystycznych, niski poziom wiedzy o dostępnych środkach wśród potencjalnych beneficjentów		

Cel pośredni

Rozwój otoczenia sprzyjającego rozwojowi turystyki w województwie.

Opis celu pośredniego

Na otoczenie wspierające rozwój turystyki w województwie świętokrzyskim składają się instytucje samorządowe, przemysł turystyczny oraz organizacje pozarządowe, działające na rzecz swoich małych ojczyzn, niekoniecznie jedynie w obszarze turystyki sensu stricto. Ich efektywne funkcjonowanie zakłada odpowiednią komunikację wewnętrzną wiodących instytucji publicznych w Regionie i ich partnerów w zakresie turystyki oraz odpowiednią komunikację społeczną, koordynację i synergię rozproszonych działań, ścisłą współpracę branży i partnerów publicznych (PPP) w obszarze projektów służących rozwojowi turystyki, efektywność i skuteczność poprzez wysokie kwalifikacje ludzi oraz wprowadzanie systemów jakości, tworzenie przyjaznych warunków do rozwoju konkurencyjnych usług turystycznych, pozyskiwanie dobrych wzorców zagranicznych.

Cel operacyjny nr 1

Wsparcie instytucji i organizacji działających na rzecz rozwoju turystyki w Regionie Świętokrzyskim

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 1

Realizacja celu związana jest ze wsparciem kadr samorządowych oraz organizacji pozarządowych, szczególnie Regionalnej Organizacji Turystycznej i Lokalnych Organizacji Turystycznych celem skuteczniejszego budowania instytucjonalnych podstaw rozwoju turystyki. W tym celu konieczne jest budowanie modelowych rozwiązań wsparcia budowania produktów turystycznych, wzrostu poziomu merytorycznego kadr, rozwiązywania problemów okołoturystycznych, z których bardzo ważną rolę ma bezpieczeństwo turystów. W efekcie samorządy lokalne i regionalne powinny być postrzegane jako rzeczywiści gospodarze terenu inicjujący procesy gospodarcze, podejmujący wiążące i trwałe decyzje wobec przedsiębiorcy oraz zapewniający bezpieczeństwo turystom i społeczności lokalnej. Natomiast ich społeczni partnerzy będą realizować konkretne przedsięwzięcia proturystyczne w ramach określonych zasad.

Organizacje społeczne odpowiedzialne za sektor wymagają usprawnienia działania. Konieczne jest to zarówno dla lepszego organizowania się i współpracy pomiędzy przedsiębiorcami, jak również w celu kreowania silnych partnerów społecznych dla samorządów terytorialnych.

Realizacja celu związana jest z uaktywnieniem organizacji społecznych i przedsiębiorstw w kształtowaniu rynku turystycznego, absorpcji funduszy strukturalnych, współpracy z władzami samorządowymi i tworzeniem wspólnych przedsięwzięć w formule partnerstwa publiczno-prywatnego (PPP). Aktywność partnerów społecznych i przedsiębiorstw w znaczący sposób będzie wpływać na rozwój produktów turystycznych w Regionie, na rozwój współpracy pomiędzy władzami a podmiotami gospodarczymi.

W tym celu konieczne jest wzmocnienie struktur organizacji społecznych, zwiększenie skuteczności oddziaływania na przedsiębiorców, wypracowanie zasad współpracy pomiędzy partnerami.

Działania

Działanie 1

Wsparcie rozwoju Lokalnych Organizacji Turystycznych.

Na terenie województwa świętokrzyskiego funkcjonują jedynie dwie Lokalne Organizacje Turystyczne Ziemi Pińczowskiej i Sandomierskiej, a kolejna w Nowej Słupi jest w trakcie rejestracji. Natomiast potencjał turystyczny i atrakcyjność obszarów recepcyjnych umożliwiają powstanie wielu LOT-ów w Regionie, zarówno wg klucza obszarowego, jak i wokół istniejących i powstających produktów turystycznych. Dlatego też proces ten należy wesprzeć i zdynamizować poprzez:

- szkolenia, warsztaty i spotkania na poziomie lokalnym (uświadamianie korzyści wynikających z posiadania LOT-u),
- promocję turystyki, jako instrumentu rozwoju lokalnego w aspekcie społeczno-gospodarczym,
- współpracę ROT-u z samorządami lokalnymi oraz branżą turystyczną (wspólna promocja, pozyskiwanie źródeł finansowania),

Działanie 2

Wsparcie działalności Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego.

Działanie zakłada wzmocnienie ROTWŚ poprzez:

- zwiększenie potencjału kadrowego (stałe etaty oraz grupa współpracowników, stażystów),
- wzrost ilości członków,
- poprawę wyposażenia technicznego,
- opracowanie zasad współpracy pomiędzy Regionalną Organizacją Turystyczną Województwa Świętokrzyskiego a Lokalnymi Organizacjami Turystycznymi, co, z jednej strony, pozwoli ROTWŚ na stymulowanie powstawania LOT-ów, a z drugiej LOT-om zagwarantuje pewną autonomię przy realizacji lokalnych przedsięwzięć,
- przekazywanie ROTWŚ przez władze samorządowe (urzędy gmin, miast, starostwa) zadań z zakresu promocji Regionu.

Działanie 3

Wzmocnienie struktur i efektywności władz regionalnych i lokalnych odpowiedzialnych za turystykę

Pierwszym elementem działania będzie wsparcie władz samorządowych w zakresie tworzenia i wdrażania planów rozwoju turystyki. W wielu jednostkach samorządowych województwa świętokrzyskiego istnieje potrzeba tworzenia kompleksowych planów rozwoju sektora turystycznego oraz wszystkich obszarów społeczno-gospodarczych w zgodzie z celami i priorytetami strategii wojewódzkich, krajowej i Narodowego Planu Rozwoju.

Drugim ważnym elementem działania jest stworzenie standardów usługi, modelowych rozwiązań oraz systemu podnoszenia wiedzy urzędników samorządowych zarządzających

lokalnymi i regionalnymi rynkami turystycznymi. Działaniami takimi powinni być objęci zarówno pracownicy operacyjni, jak również decydenci tworzący regionalną i lokalną politykę turystyczną. Sprawność zarządzania powinna być realizowana przez tworzenie narzędzi do budowy i wdrażania strategii rozwoju, pozyskiwania funduszy, inicjowania procesów gospodarczych oraz wspólnych przedsięwzięć społeczno-gospodarczych.

Działanie 4

Wspieranie kluczowych dla regionu organizacji pozarządowych

Dotyczy organizacji pozarządowych działających na rzecz promocji Regionu oraz rozwoju turystyki. Szczególnymi organizacjami pozarządowymi są obecnie funkcjonujące Lokalne Organizacje Turystyczne. Wsparcie zakłada:

- wzmocnienie współpracy pomiędzy poszczególnymi poziomami administracji samorządowej i rządowej oraz instytucjami a partnerami branżowymi,
- wzmocnienie znaczenia regionalnych partnerów społecznych przez stworzenie odpowiednich mechanizmów i zasad współpracy pomiędzy partnerami, a tym samym zwiększenie partycypacji społecznej w realizacji Strategii,
- wzmocnienie Lokalnych Grup Działania, które swoim działaniem wspierają rozwój turystyki i produktów lokalnych,
- podniesienie zdolności organizacji do tworzenia atrakcyjnej propozycji dla przedsiębiorców i zdolności do współpracy z samorządami i administracją rządową,
- wypracowanie zasad współpracy pomiędzy organizacjami oraz współdziałania organizacji przy rozwiązywaniu problemów czy też ochronie interesów całego sektora

Działanie 5

Budowa platformy współpracy pomiędzy wiodącymi instytucjami zainteresowanymi rozwojem turystyki w Regionie.

Działanie to ma na celu wzmocnienie współpracy pomiędzy poszczególnymi poziomami administracji samorządowej i rządowej oraz instytucjami a partnerami branżowymi. Dotyczy to przede wszystkim:

- wypracowania modelowych zadaniowych zasad współpracy pomiędzy wszystkimi interesariuszami rynku turystycznego w relacjach zarówno pionowych, jak i poziomych,
- ustalenia cyklicznych spotkań związanych z monitorowaniem rozwoju produktów turystycznych w Regionie oraz nowymi pomysłami w nawiązaniu do sytuacji rynkowej (jest to również związane z monitoringiem i ewaluacją stanu wdrażania Strategii⁶⁸),
- wypracowania systemu dystrybucji informacji pomiędzy wszystkimi partnerami

Cel operacyjny 2

Tworzenie warunków do wzrostu zatrudnienia w sektorze prywatnym

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 2

⁶⁸ Szczegółowy opis w rozdziale dotyczącym wdrożenia strategii.

Walka z bezrobociem poprzez rozwój turystyki jest ściśle powiązana z tworzeniem warunków zatrudnienia w sektorze prywatnym. Zakłada to działania systemowe na poziomie regionalnym i lokalnym m.in. w zakresie tworzenia zielonych miejsc pracy, tworzenia warunków do rozwoju partnerstwa publiczno-prywatnego, które jest najefektywniejszą formą wdrażania projektów turystycznych. Działania te są niezwykle istotne, ponieważ sam potencjał turystyki do tworzenia stałych i sezonowych miejsc pracy nie gwarantuje sukcesu w walce z regionalnym i lokalnym bezrobociem.

Działania

Działanie 1

Rozwój regionalnego systemu zatrudnienia w turystyce oraz warunków do kreowania systemów lokalnych

Działanie zakłada budowanie regionalnego systemu zatrudnienia na podstawie zapotrzebowań przedsiębiorstw turystycznych oraz tworzenie miejsc pracy, wpływających na poprawę środowiska naturalnego, zwiększenie oferty turystycznej przez produkcję wyrobów produktów lokalnych i regionalnych. Promocja zatrudnienia w turystyce i w dziedzinach pokrewnych powinna prowadzić do zwiększenia dostępności informacji dla przedsiębiorców, procedur badań potrzeb lokalnych rynków pracy, współpracy z urzędnikami samorządowymi odpowiedzialnymi za turystykę.

Kolejnym niezbędnym elementem jest powstanie bazy danych (regionalnej i lokalnych) dotyczących miejsc pracy dostępnych w turystyce oraz poszukujących pracy w tej gałęzi gospodarki.

Konieczne jest również wprowadzenie zachęt dla przedsiębiorców tworzących miejsca pracy ze strony Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego oraz samorządów (promocja, ulgi inwestycyjne, podatkowe etc.).

Działanie 2

Tworzenie "zielonych miejsc pracy"

Działanie dotyczy stymulowania powstawania zielonych miejsc pracy na terenie województwa świętokrzyskiego w takich obszarach, jak:

- różne formy ekoturystyki,
- rozwój rolnictwo ekologicznego,
- agroturystyka,
- podnoszenie świadomości ekologicznej wśród uczniów oraz dorosłych przez nauczycieli i działaczy organizacji społecznych,
- obszary badawcze związane z badaniem wpływu projektów turystycznych i produktów turystycznych na środowisko,
- w sektorze infrastruktury komunalnej, związanej z gospodarką wodno-ściekową, gospodarowaniem odpadami komunalnymi i przemysłowymi, ochroną powietrza atmosferycznego

- obszary innowacyjne ukierunkowane na osiąganie oszczędności w użytkowaniu zasobów naturalnych, energii i wody (np. odnawialne źródła energii w obiektach bazy noclegowej).

Działanie 3

Stwarzanie odpowiednich warunków dla efektywnego rozwoju partnerstwa publiczno-prywatnego w Regionie

Jednym z elementów powinno być stworzenie procedur prawnych umożliwiających tworzenie partnerstwa publiczno-prywatnego przez samorząd, partnerów społecznych i gospodarczych, m.in. poprzez:

- modelowe umowy,
- specjalne usługi i porady prawne oraz biura tłumaczeń,
- system doradców regionalnych i lokalnych,
- system badania wiarygodności partnerów,
- baza danych zawierająca przykłady krajowe i zagraniczne zrealizowanych projektów w partnerstwie publiczno-prywatnym w zakresie turystyki

Cel operacyjny 3

Wsparcie świętokrzyskich przedsiębiorców turystycznych

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 3

Przedsiębiorstwa turystyczne to w zdecydowanej mierze MŚP lub mikroprzedsiębiorstwa. Wpływa to na słabość organizacyjną tych podmiotów i powoduje stosunkowo słabą aktywność społeczno-gospodarczą dużej części tych podmiotów. Jest to związane często z brakiem odpowiedniego przygotowania merytorycznego, kadrowego oraz niskim poziomem obsługi, zwłaszcza w mniejszych obiektach bazy noclegowej i gastronomicznej. Jednocześnie świętokrzyskie przedsiębiorstwa charakteryzuje małe zainteresowanie udziałem w organizacjach i strukturach branżowych (wyjątkiem są jedynie gospodarstwa agroturystyczne), mała ilość wspólnych działań (rzadkie, obecnie nowo obserwowane działania promocyjne np. Bałtów, Kurozwęki), słabe wykorzystanie funduszy unijnych.

Działania

Działanie 1

Wdrażanie regionalnego systemu doradztwa oraz systemów lokalnych dla przedsiębiorstw turystycznych

Działanie zakłada zastosowanie systemów funkcjonujących dla małych i średnich przedsiębiorstw w odniesieniu do sektora turystycznego. Chodzi o stworzenie sieci regionalnej, powiązanej lokalną siecią punktów doradczych zlokalizowanych w atrakcyjnych turystycznie rejonach województwa świętokrzyskiego. Sugeruje się, by Regionalne Centrum Doradztwa działało przy Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego.

Punktem wyjścia tego działania jest interdyscyplinarność turystyki i specyfika inwestycji turystycznych. Punkty doradcze powinny obejmować tematykę: finansową (pozyskiwanie środków, montaż finansowe, oferty bankowe, fundusze etc.), prawną (zakładanie działalności, normy prawne i sanitarne), podatkową, trendy dotyczące rozwoju

turystyki, a także szeroko pojętą tematykę związaną z produktem turystycznym, jego kreowaniem, specyfiką oraz rynkowym funkcjonowaniem.

Działanie 2

Poprawa dostępu do informacji kluczowych dla konkurencyjności i rozwoju przedsiębiorstw

Poprawa dostępu do kluczowych informacji obejmuje:

- informację on–line, na portalu Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego (źródła finansowania, prawo, podatki, trendy, informacje z Regionu),
- interaktywne forum dyskusyjne,
- wysyłkę newsletterów według opracowanej bazy danych,
- publikację broszur, ulotek, materiałów.

Działanie 3

Tworzenie modelowych rozwiązań – regionalnych i lokalnych w zakresie poprawy warunków funkcjonowania firm turystycznych.

Jest to w ścisły sposób związane z poprawą wizerunku branży turystycznej oraz działaniami na rzecz podnoszenia standardów jakości świadczonych usług i zakłada opracowanie systemu certyfikowania przedsiębiorstw turystycznych funkcjonujących w Regionie. Wzmacnianie organizacji ma na celu oddziaływanie struktur społecznych na regionalne i lokalne rynki, tak, aby można było wspierać przedsiębiorców w miejscu powstawania wiodących produktów turystycznych.

Działanie dotyczy także podnoszenia prestiżu branży turystycznej w Regionie. Całość systemu będzie efektywnie funkcjonować pod warunkiem wprowadzenia kwalifikacji zawodowych oraz podniesienia prestiżu turystyki na liście atrakcyjnych miejsc zatrudnienia. Zadaniem długofalowym jest przekonanie potencjalnych i obecnych pracowników, że turystyka jest jedną z najszybciej rozwijających się gałęzi gospodarki narodowej, oferującą różnorodne i interesujące, dobrze płatne zatrudnienie, atrakcyjną ścieżkę kariery.

W odniesieniu do branży turystycznej (pracodawców) głównym celem powinna być promocja idei ciągłego kształcenia kadr w nawiązaniu do potrzeb klientów. Jednocześnie pracodawcy angażując personel w system kształcenia prowadzą do ich lepszej identyfikacji z firmą. W ten sposób cała branża turystyczna pracuje na wizerunek dobrego i wykwalifikowanego pracodawcy. Pozycjonowanie turystyki jako bardzo atrakcyjnej branży, tzw. pracodawcy z wyboru następuje przez profesjonalne szkolenia nowych kadr, wsparcie w zakresie podnoszenia kwalifikacji (wg międzynarodowych standardów), jasną ścieżkę kariery, uspołecznienie procesu podejmowania decyzji etc. Jest absolutnie kluczowe, aby turystyka przyciągała najlepszych ludzi, którzy będą zdolni do wspierania rozwoju branży i wykorzystywania jej potencjału. Turystyka musi być branżą pierwszego wyboru i branżą najlepszej kariery zarówno dla osób rozpoczynających pracę, jak i dla już pracujących.

Obszary zadaniowe:

1. Wprowadzenie programu wspierającego branżę turystyczną, aby stała się bardziej rentowna, efektywna oraz coraz bardziej konkurencyjna.

Program służy również silniejszemu związaniu przedsiębiorstwa z Regionem, jego ofertą turystyczną. Program pomaga osiągnąć doskonałość w biznesie, we wszystkich jego aspektach, od standardu obsługi klienta do zarządzania przedsiębiorstwem. Program powinien zostać wypracowany przez interesariuszy rynku turystycznego (ROT, branża, samorządy, organizacje pozarządowe etc.). Pozostaje to w korelacji z podjętymi działaniami w zakresie poprawy konkurencyjności województwa świętokrzyskiego i ustanowieniem uchwałą sejmiku w roku 1999 Świętokrzyskiej Nagrody Jakości. Świętokrzyska Nagroda Jakości jest elementem systemu nagród przyznawanych przedsiębiorcom i organizacjom, a do jej celów należą: promowanie podmiotów gospodarczych z terenu województwa świętokrzyskiego, stosujących nowoczesną filozofię zarządzania przez jakość, wprowadzanie do firm koncepcji ciągłego doskonalenia ich zarządzania, wprowadzenie nowoczesnych systemów zapewnienia jakości oraz popularyzowanie projakościowego sposobu myślenia.

Regulamin przyznawania nagród precyzuje kilka kategorii Świętokrzyskiej Nagrody Jakości (mikroprzedsiębiorstwa, małe przedsiębiorstwa, średnie przedsiębiorstwa, duże przedsiębiorstwa, organizacje publiczne, organizacje niepubliczne), natomiast artykuł 6 głosi, że w ramach kategorii nagrody mogą być wyodrębnione podgrupy. Warto zastanowić się, w jaki sposób wprowadzić kategorię lub podgrupę przedsiębiorstw turystycznych. Można też rozważyć ustanowienie osobnej nagrody jedynie dla turystyki i jej ramach wyszczególnić różne kategorie. Uczestniczące w programie przedsiębiorstwa będą oceniane przez grupę niezależnych audytorów pod względem jakości usług, nawiązywania do specyfiki Regionu, sprzedaży oferty regionalnej, innowacyjnych rozwiązań etc. Przyznawane będą certyfikaty poświadczające standard świadczonych usług i ich stopień korelacji z wizerunkiem województwa. Osiąga się dzięki takiemu podejściu dwa efekty: po pierwsze poprawia się i monitoruje jakość świadczonych usług turystycznych, po drugie motywuje się przedsiębiorstwa do sprzedaży usług silniej zakorzenionych w specyfice obszaru i kreujących oczekiwany, z punktu widzenia marketingowego wizerunek.

2. Wprowadzenie wewnętrznego (regionalnego) systemu kwalifikacji zawodowych

W związku z brakiem ogólnopolskiego systemu kwalifikacji zawodowych sugeruje się, aby wprowadzić Świętokrzyskie Karty Umiejętności, które poświadczają o odbyciu szkoleń i osiągnięciu wysokich kwalifikacji w poszczególnych grupach zawodowych (m.in. hotele, restauracje, biura podróży, touroperatorzy, piloci i przewodnicy). Założenia systemu powinny być opracowane w kooperacji z branżą turystyczną, która będzie głównym odbiorcą przeszkolonych pracowników. Niewątpliwie cały proponowany system szkoleń, aby spełnił swoje zadanie powinien być certyfikowany np. przez ROT w porozumieniu z Marszałkiem oraz środowiskiem akademickim.

Działanie 4

Działania na rzecz poprawy dostępu firm prywatnych do kapitału.

Działanie ma przeciwdziałać małej dostępności firm prywatnych prowadzących działalność w Świętokrzyskiem do kapitału. Służyć temu powinny następujące działania:

- rekomendacje inwestycyjne,
- określanie kryteriów,
- przykładowe biznes plany, studia wykonalności,
- dostęp do danych z badań rynkowych,
- partnerstwo publiczno-prywatne.

Działanie 5

Tworzenie systemu zachęt inwestycyjnych.

Realizacja tego działania powinna doprowadzić do stworzenia zgodnego z obowiązującym prawem systemu zachęt inwestycyjnych, nie tylko finansowych, ale również organizacyjnych (np. ulgi, pomoc prawna oferowana inwestorom, przejęcie części zadań organizacyjno-formalnych przez władze samorządowe etc.).

Obszary zadaniowe

1. Opracowanie systemu ulg i zwolnień podatkowych dla podmiotów inwestujących w infrastrukturę turystyczną i paraturystyczną.

System zachęt inwestycyjnych powinien obejmować przede wszystkim:

- Regulowanie stanu prawnego terenów przeznaczonych w planach zagospodarowania przestrzennego pod inwestycje turystyczne;
- Opracowanie systemu ulg i zwolnień podatkowych dla inwestujących w infrastrukturę turystyczną;
- Skuteczne aplikowanie przez władze lokalne o środki z funduszy strukturalnych na inwestycje proturystyczne;
- Przygotowanie i przeszkolenie we władzach samorządowych osób do profesjonalnej obsługi inwestorów – w tym udzielających wsparcia w przygotowaniu wniosków do sektorowych programów operacyjnych;
- Opracowanie systemu szkoleń i doradztwa dla lokalnych przedsiębiorców chcących włączyć się w proces rozwoju infrastruktury turystycznej.

2. Budowa zintegrowanego systemu wpierania przedsiębiorczości "Urzędy Przyjazne Inwestorowi"

Opracowanie i wdrożenie programu szybkiej i skutecznej obsługi inwestorów turystycznych w urzędach wojewódzkich, powiatowych i gminnych. Zadanie to wymaga: dobrze przygotowanej kadry, organizacji szkoleń, doradztwa w zakresie pozyskiwania funduszy UE, podjęciem współpracy z bankami (udzielanie informacji inwestorom), wprowadzenia uproszczonego doradztwa inwestycyjnego.

Cel operacyjny 4

Wspieranie innowacyjności i kreatywności w turystyce

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 4

Innowacje w turystyce są szczególnie ważne dla konkurencyjności produktów turystycznych, ich zdolności do wyróżnienia na rynku oraz perspektyw rozwoju sektora turystycznego. W tym kontekście województwa świętokrzyskiego, które z jednej strony dysponuje bardzo dużym potencjałem, ale z drugiej, w większości, dosyć tradycyjną ofertą turystyczną wspieranie innowacyjnych rozwiązań ma bardzo duże znaczenie. O tym, jak innowacyjność przekłada się na sukces rynkowy świadczy chociażby sukces Parku Jurajskiego w Bałtowie. Wdrażanie innowacyjności w turystyce wymaga bliskiej współpracy placówek naukowych, wyspecjalizowanych grup z podmiotami bezpośrednio zaangażowanymi we wdrażanie, oferowanie i sprzedaż usług turystycznych na rynku.

Wzmocnienie i stymulowanie procesów innowacyjnych pozwoli na znajdowanie nowych dróg i rozwiązań w zakresie lepszego spełniania potrzeb turystów oraz wykorzystywania szans rynkowych. Działania w zakresie innowacyjności powinny wpływać na znajdowanie nowych konkurencyjnych obszarów rozwoju produktów oraz istotnie oddziaływać na potencjał generowanego na rynku turystycznym popytu.

Kreacja wysoce konkurencyjnych produktów turystycznych determinuje zaangażowanie i współpracę bezpośrednich operatorów, podmiotów dystrybuujących i sprzedających produkt na rynku oraz wyspecjalizowanych jednostek naukowo-badawczych. Bez posiadania odpowiednio wyszkolonych kadr i jednostek w zakresie specjalistycznych usług badawczych i rozwojowych, trudno liczyć na powstanie wysoce konkurencyjnej oferty polskich produktów turystycznych. Dlatego działania powinny przede wszystkim ułatwić firmom turystycznym dostęp do pełnej palety profesjonalnych usług doradczych oraz spowodować zdecydowany wzrost możliwości i potencjału świadczących je firm.

Działania

Działanie 1

Stymulowanie wdrażania innowacyjnych rozwiązań do strategicznych obszarów turystyki Regionu

Działanie to będzie realizowane m.in. poprzez:

- Warsztaty kreacji oraz innowacyjności dla branży, środowisk naukowych, animatorów turystyki, Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego;
- Konkursy i programy promocyjne – przeprowadzanie konkursów dotyczących opracowań innowacyjnych w zadanej tematyce, wprowadzanie promocyjnych programów tematycznych mających na celu aktywizowanie procesów kreacji oraz innowacyjności;
- Stymulowanie współpracy pomiędzy placówkami naukowymi (uczelniami, ośrodkami badawczymi) – wprowadzenie stałych platform współpracy pomiędzy placówkami naukowymi;
- Powołanie Centrum Kreatywności i Innowacyjności w turystyce, przy Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego;
- Warsztaty kreacji produktów oraz innowacyjności w programach studiów – wprowadzanie do programów studiów uczelni o kierunkach turystycznych zagadnień dotyczących m.in. zarządzania innowacyjnością w produktach turystycznych;
- Szkolenie specjalistycznych kadr – wyszkolenie grupy profesjonalistów w zakresie innowacyjności produktów;
- Wprowadzenie programów umożliwiających odbywanie praktyk, szkoleń i staży za granicą dla przyszłej kadry ekspertów krajowych i regionalnych oraz lokalnych

animatorów w obszarze kreacji produktów oraz zarządzania projektami innowacyjnymi w turystyce.

Działanie 2

Rozwój platformy wymiany doświadczeń, trendów, innowacyjnych rozwiązań

Działanie zakłada maksymalny poziom zdobywania informacji o innowacyjnych rozwiązaniach stosowanych w turystyce m.in. poprzez:

- Organizację międzynarodowych spotkań, seminariów, konferencji. Mogą to być fora tematyczne związane z różnymi rodzajami turystyki (szczególnie związane z wiodącymi produktami turystycznymi Regionu), bardzo dobrym przykładem wymiany doświadczeń było zorganizowana w Busku-Zdroju konferencja dotycząca poprawy atrakcyjności turystycznej gmin uzdrowiskowych.
- Wymiany oraz podróże studyjne w Polsce i poza jej granicami, aby zapoznać się z przykładami innowacyjnych produktów turystycznych oraz wykorzystania funduszy Unii Europejskiej na innowacje w turystyce.

Działanie 3

Wspieranie prac naukowych dotyczących zagadnień innowacyjności w turystyce

W województwie świętokrzyskim funkcjonuje wiele wyższych uczelni kształcących kadry na specjalizacjach turystycznych lub powiązanych z turystyką. Jest to duży potencjał do rozwoju sektor prac badawczych i naukowych na rzecz turystyki. W związku z powyższym sugeruje się, aby Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Świętokrzyskiego w kooperacji z wyższymi uczelniami oraz Urzędem Marszałkowskim stymulowała powstawanie prac naukowych dotyczących innowacyjności w turystyce m.in.

- poprzez organizację konkursów,
- promocję ciekawych projektów, zaangażowanie do współpracy przedsiębiorców oraz organizacji pozarządowych,
- Stypendia na badania proinnowacyjne w turystyce – wprowadzanie systemu specjalnych stypendiów dla najzdolniejszych studentów oraz pracowników naukowych zajmujących się zagadnieniami kreacji oraz innowacji produktów turystycznych w tematach swoich prac oraz praktyk (wsparcie finansowe przy realizacji badań prac itp.).

Działanie 4

Implementowanie nowych technologii w obszarze IT

Stosowanie nowych technologii w obszarze Informacji Turystycznej wymusza współpracę z branżą i dotyczy przede wszystkim: e-commerce, telefonia komórkowa, GPS, UMTS. Jest to bardzo istotne, ponieważ w dobie dynamicznego rozwoju usług internetowych i telefonii bezprzewodowej na znaczeniu będą zyskiwały tylko te produkty, o których informacja zostanie zapewniona przez najwygodniejsze i najszybsze systemy przesyłu

danych. Elektroniczna dostępność do określonego produktu turystycznego będzie jednym z kluczowych czynników decydujących o wartości jego marki a tym samym o gotowości do dokonania zakupu. Brak dostępu do produktu turystycznego przez Internet i inne nowe technologie komunikacji będzie w najbliższym czasie oznaczał utratę marki w świadomości klienta i w efekcie jej marginalizację na rynku. w przypadku usług, których dochodowość jest bardzo niska i uniemożliwia tworzenie kosztownych biur obsługi klienta, jak to ma miejsce w agroturystyce, lub rozwijających się produktach niszowych, brak ofert dostępnych przez Internet praktycznie wyeliminuje je z rynku szerszego niż lokalny.

Cel operacyjny nr 5

Wsparcie instytucjonalne tworzenia i rozwoju regionalnych i lokalnych produktów turystycznych

Uzasadnienie celu operacyjnego nr 5

Cel zakłada podjęcie kroków na rzecz aktywizacji procesów tworzenia i rozwoju markowych produktów turystycznych województwa świętokrzyskiego, z uwzględnieniem specyfiki i charakteru Regionu oraz trendów obserwowanych na rynku turystycznym (w skali województwa, Polski i Europy).

Działanie 1

Kształtowanie polityki proproduktowej w dokumentach strategicznych

Tworzenie odpowiednich zapisów w strategiach gospodarczych, planach rozwoju lokalnego i regionalnego, wieloletnich planach inwestycyjnych, stwarzających przychylne warunki do rozwoju turystyki oraz produktów turystycznych.

Działanie 2

Rozwój partnerstwa publiczno-prywatnego

Wdrażanie produktów turystycznych w oparciu o partnerstwo publiczno-prywatne jako najlepszą i najbardziej efektywną metodę realizacji zadań z zakresu turystyki; wspólne przygotowywanie i realizacja przedsięwzięć przez samorządy, organizacje pozarządowe i branżę turystyczną.

Działanie 3

Budowa platformy współpracy w zakresie kreacji produktów turystycznych

Budowa platformy współpracy w Regionie (województwo-powiat-gmina), m. in. poprzez organizowanie 3-4 razy w roku regionalnych spotkań-seminariów, w których udział będą brać przedstawiciele władz, organizacje pozarządowych i branży turystycznej każdego szczebla. Podczas spotkań omawiane powinny być kierunki rozwoju turystyki w województwie, harmonogram działań na najbliższy okres, możliwości współfinansowania przedsięwzięć zaplanowanych na najbliższy okres. Tak stworzona platforma współpracy pozwoli ponadto na kojarzenie partnerów, jak również zwiększy zdecydowanie przepływ informacji pomiędzy władzami, branżą i organizacjami pozarządowymi.

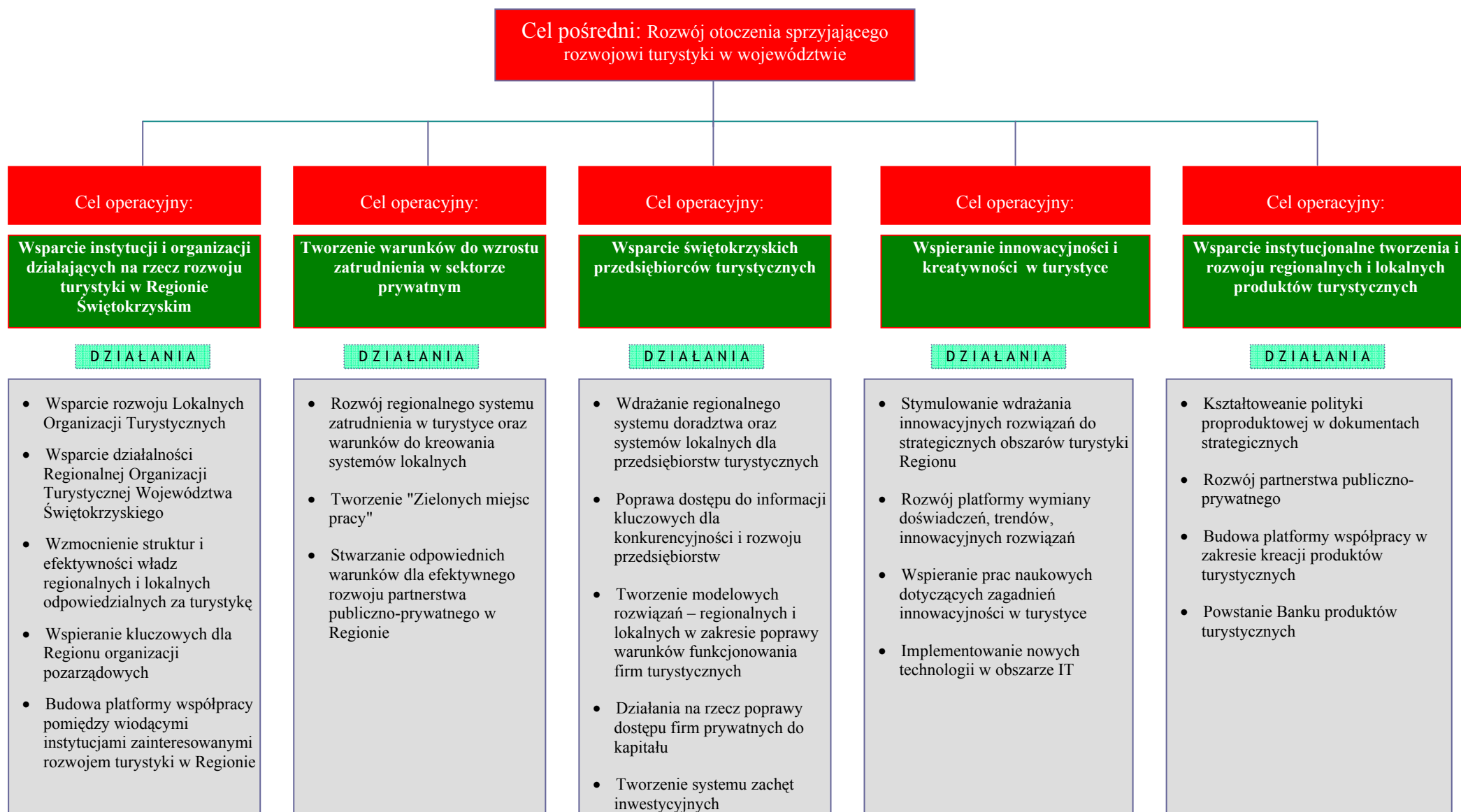
Koordinatorem działań z zakresu budowy platformy współpracy powinna być Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Świętokrzyskiego.

Działanie 4

Powstanie Regionalnego Banku Produktów Turystycznych

Opracowywanie i szerokie udostępnianie publikacji (władzom samorządowym, branży turystycznej, organizacjom pozarządowym, instytucjom edukacyjnym) nt. możliwości rozwoju turystyki i jej wpływu na rozwój społeczno-gospodarczy Regionu, kreowania produktów turystycznych, promocji i marketingu w turystyce, źródeł finansowania przedsięwzięć etc. Publikacje te nie mają mieć charakteru czysto teoretycznego, nie chodzi tutaj, bowiem o mnożenie podręczników. Działanie ma na celu przygotowanie publikacji nt. kierunków rozwoju turystyki (w oparciu o niniejszą Strategię rozwoju) i możliwości podjęcia konkretnych kroków na rzecz realizacji założonych celów. Chodzi tutaj o przekazanie czytelnej informacji na temat produktów, które mają się rozwijać, niezbędnych inwestycji, możliwości podjęcia współpracy z samorządem, organizacjami pozarządowymi i podmiotami gospodarczymi etc.

7. PROGRAMY OPERACYJNE – WYKONANIE ZAKŁADANYCH CELÓW I PRIORYTETÓW.

Programy operacyjne wskazują na to, co i jak chcemy realizować oraz jakimi zasobami (ludzkimi i rzeczowymi). W proponowanych programach jasno określono, które priorytety i cele strategii będą realizowane oraz z jakimi innymi programami operacyjnymi ich realizacja jest powiązana.

Należy zaznaczyć, że tak długi horyzont czasowy (perspektywa czasowa) determinuje obowiązek przestrzegania zasady otwartości strategii oraz jej programów operacyjnych, w tym m.in. na bieżące aktualizacje, czy uzupełnienia. Należy także wziąć pod uwagę zmieniające się czynniki prawne, ekonomiczne i polityczne. Z tego powodu niezbędne jest dokonywanie okresowej analizy nie tylko oceniającej stopień zaawansowania wdrożenia strategii, ale także potencjalnych czynników i uwarunkowań zewnętrznych, wynikających z dynamicznych procesów w otoczeniu turystycznym i społeczno-ekonomicznym.

Proponowane programy operacyjne strategii przedstawiono w poniższym zestawieniu tabelarycznym:

Lp.	Nazwa Programu	Wiodący charakter zadań i projektów	Obszary priorytetowe
1	"Markowe Produkty Turystyczne Województwa Świętokrzyskiego" Program rozwoju silnych produktów turystycznych Regionu	Produkt turystyczny Procesy kreacji i wdrażania produktów, procesy zarządzania produktem (marketing, usługi), infrastruktura produktów	Obszar priorytetowy 1 Pośrednio: Obszary priorytetowe 2,3,4 i 5
2	"Silny Wizerunek – Atrakcyjne Świętokrzyskie" Program wsparcia marketingowego Regionu	Marketing i komunikacja marketingowa Wydawnictwa, kampanie medialne, imprezy promocyjne, udział w targach Badania i szkolenia	Obszar priorytetowy 3 Pośrednio: Obszary priorytetowe 1
3	"Informacja i Identyfikacja Turystyczna Regionu" Program rozwoju zintegrowanego systemu informacji i identyfikacji turystycznej	Informacja turystyczna Identyfikacja przestrzenna Oznakowanie Infrastruktura IT	Obszar priorytetowy 3 Pośrednio: Obszar priorytetowy 1
4	"Silne instytucje turystyczne" Program wsparcia instytucjonalnego Regionu	Konkursy, granty doradztwo	Obszar priorytetowy 5 Pośrednio: Obszar priorytetowy 1
5	"Profesjonalne Kadry" „Program rozwoju i kształtowania profesjonalnych kadr turystycznych”	Szkolenia Warsztaty, staże, wyjazdy studyjne, konferencje	Obszar priorytetowy 2 Pośrednio: Obszary priorytetowe 1 i 3
6	"Szlaki Integracji"	Infrastruktura turystyczna, Pakietowanie oferty Szkolenia kadr Promocja i marketing,	Obszar priorytetowy 1 Pośrednio: Obszary priorytetowe 2,3,4,5

Lp.	Nazwa Programu	Wiodący charakter zadań i projektów	Obszary priorytetowe
		Imprezy i wydarzenia Współpraca	
7	"Świętokrzyskie Witraże"	Rozwój infrastruktury, w tym infrastruktura szlaków Imprezy i wydarzenia Koncerty, happeningi Programy i cykle artystyczne	Obszar priorytetowy 1 Pośrednio: Obszary priorytetowe 3,4
8	"Strumienie Historii"	Inwentaryzacja, rewitalizacja i estetyzacja Infrastruktura szlaków Imprezy i wydarzenia Aktywizacja społeczna struktury organizacyjne doradztwo	Obszar priorytetowy 1 Pośrednio: Obszary priorytetowe 2,3,4
9	"Świętokrzyska Orkiestra Smaku"	Rozwój bazy gastronomicznej Imprezy i wydarzenia Konkursy	Obszar priorytetowy 1 Pośrednio: Obszary priorytetowe 2,3,4
10	"Zdrowie Zdrowia i Urody"	Nowe usługi i oferty Zakup wyposażenia, sprzętu Modernizacja, doradztwo Szkolenia Infrastruktura i estetyzacja otoczenia	Obszar priorytetowy 1 Pośrednio: Obszary priorytetowe 2,3,4
11	"Świętokrzyska Akademia Poznania"	Rozwój bazy noclegowej Rozwój infrastruktury szlaków Budowa infrastruktury sprofilowanej Współpraca	Obszar priorytetowy 1 Pośrednio: Obszary priorytetowe 2,4,5

Charekterystyka programów operacyjnych

Poniżej scharakteryzowane zostały zaproponowane programy operacyjne do "Strategii rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim". W przypadku pierwszych pięciu programów, opis jest krótki i zwięzły, nawiązuje do kluczowych problemów. Pozostałe programy zostały opisane bardzo szczegółowo, w formie tabelarycznej.

PROGRAM "MARKOWE PRODUKTY TURYSTYCZNE WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO"

Program operacyjny rozwoju silnych produktów turystycznych w Regionie decyduje o budowie i wdrażaniu konkurencyjnych produktów turystycznych. W efekcie jego realizacji województwo świętokrzyskie zyska atrakcyjną ofertę produktową, która będzie bazowała na potencjale walorów naturalnych i kulturowych, i będzie skierowana do zidentyfikowanych segmentów docelowych.

Rozwój produktów powinien zostać oparty o specjalny Program „Rozwój Produktów Turystycznych Województwa Świętokrzyskiego”.

PROGRAM "SILNY WIZERUNEK – ATRAKCYJNE ŚWIĘTOKRZYSKIE"

Program operacyjny "Silny Wizerunek – Atrakcyjne Świętokrzyskie" ma na celu zbudowanie wizerunku w oparciu o wypracowaną silną tożsamość Regionu i hasło promocyjne "Świętokrzyskie - Miejsce Mocy". W promocji zostaną podkreślone wyróżniki turystyczne Regionu (walory, atrakcje, miejsca, osoby), główne korzyści dla turysty oraz unikalny charakter Regionu. W działaniach zostaną także wykorzystane nowoczesne środki komunikacji marketingowej takie jak e-marketing.

Program zbuduje szerokie porozumienie oraz partnerstwo regionalne w zakresie marketingu turystycznego. Liderem programu zostanie Regionalna Organizacja Turystyczna. Program wpłynie na lepszą jakość procesów komunikowania marketingowego Regionu w zakresie turystyki oraz uzyskanie znaczącego efektu synergii.

Program będzie także oddziaływał na jakość promocji prowadzonej lokalnie, w tym dobór kanałów emisji, formę, treść i jakość drukowanych materiałów, stymulowanie innowacyjności w marketingu turystycznym, szkolenia w zakresie zintegrowanej komunikacji marketingowej oraz brandingu Regionu.

PROGRAM "INFORMACJA I IDENTYFIKACJA TURYSTYCZNA REGIONU"

Realizacja programu operacyjnego "Informacja i Identyfikacja Turystyczna Regionu" przełoży się na stworzenie w województwie świętokrzyskim zintegrowanego systemu informacji turystycznej (powstanie Powiatowych Centrów Informacji Turystycznych oraz punktów IT we wszystkich gminach i przy ważniejszych atrakcjach turystycznych). Program zakładać będzie również wypracowanie systemu zbierania, przetwarzania i udostępniania danych.

Drugą płaszczyzną tego programu operacyjnego to wdrożenie systemu identyfikacji wizualnej oraz oznakowanie Regionu w terenie. System identyfikacji wizualnej będzie szczególnie eksponował charakter i koncepcję marki Regionu – "Świętokrzyskie -Miejsce Mocy".

W ramach realizacji programu zostanie ponadto rozbudowana przestrzenna sieć kanałów informacji, np. o wybrane stacje benzynowe, punkty gastronomiczne i usługowe, Punkty Obsługi Turysty Tranzytowego.

PROGRAM "SILNE INSTYTUCJE TURYSTYCZNE"

W efekcie realizacji Programu "Silne Instytucje Turystyczne" nastąpi wzmocnienie znaczenia Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego oraz rozwój LOT-ów, w tym wokół tworzonych produktów oraz rozwijanych obszarów turystycznych. Ponadto istotnie wzrośnie efektywność i skuteczność działań organizacji i instytucji pozarządowych w zakresie turystyki Regionu. Firmy prywatne z kolei uzyskają istotne wsparcie przy realizacji projektów turystycznych podnoszących atrakcyjność Regionu, generujących nowe miejsca pracy czy mających istotne oddziaływanie społeczne. W ciągu najbliższych kilku lat powinna powstać efektywna platforma współpracy i komunikacji wewnątrz Regionu, pomiędzy zarówno społecznymi, jak i prywatnymi podmiotami działającymi w turystyce. Wskaźnikiem programu będzie m.in. znaczna poprawa wielkości pozyskanego kapitału na projekty turystyczne ze źródeł zewnętrznych oraz realizacji projektów w oparciu o partnerstwo publiczno-prywatne. Inny ważny wskaźnik Programu to powstanie nowych miejsc pracy w turystyce, w tym wokół usług i produktów turystycznych oraz tzw. "zielonych miejsc pracy".

PROGRAM "PROFESJONALNE KADRY"

W efekcie realizacji programu "Profesjonalne kadry" województwo świętokrzyskie zyska wykwalifikowaną kadrę do obsługi ruchu turystycznego. Program szkoleń przygotowany dla województwa będzie obejmował zarówno zagadnienia bezpośrednio związane z tworzeniem produktów turystycznych, jak również z innymi obszarami mający decydujący wpływ na jakość usług turystycznych. Odbiorcą szkoleń będzie branża turystyczna, kadry samorządowe i organizacje pozarządowe.

Program obejmować będzie także prowadzenie badań rynku pracy, potrzeb szkoleniowych i efektywności prowadzonych szkoleń.

Nazwa	SZLAKI INTEGRACJI			
Obszar geograficzny	Góry Świętokrzyskie, Ponidzie			
Grupy docelowe	Kryterium motywacji: turyści edukacyjni, kulturowi, krajoznawcy, aktywni Kryterium długości pobytu: turyści weekendowi, turyści długoterminowi Kryterium składu i ilości grupy: niepełnosprawni ruchowo oraz umysłowo w różnym wieku, zwłaszcza dzieci i młodzież dzieci i młodzież, rodziny z dziećmi; turyści indywidualni i grupowi			
Odniesienie do wizerunku Regionu	Świętokrzyskie – pierwszym Regionem na turystycznej mapie Polski, ze specjalną ofertą dla niepełnosprawnych, gdzie w krainie "bez barier" ludzie ludziom przekazują moc, gdzie można zrealizować swoje pasje. Region jest unikalnym obszarem, na którym mocy witalnych (w aspekcie duchowym i fizycznym) nabierają niepełnosprawni. Świętokrzyskie to przyjazny obszar turystyczny "bez barier".			
Idea/koncepcja funkcjonowania: Idea programu zakłada jego funkcjonowanie w różnych płaszczyznach. Dotyczy on kreacji innowacyjnych produktów turystycznych, pakietowania oferty, promowania Regionu, jako turystycznego zagłębia dla niepełnosprawnych, ale także usuwania barier architektonicznych, tworzenia przyjaznej infrastruktury (nie tylko turystycznej), organizacji imprez promocyjnych, turystycznych, sportowych, kulturalnych i naukowych, poświęconych tej tematyce, współpracy z organizacjami krajowymi i zagranicznymi w zakresie realizacji wspólnych inicjatyw. Turystyka ma być pretekstem do realizacji kompleksowego programu dla niepełnosprawnych.				
Powiązania międzyobszarowe/integralność koncepcji:				
Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 1 - Produkt	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 2 – Zasoby ludzkie	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 3 – Marketing i promocja	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 4 - Przestrzeń turystyczna	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 5 – Wsparcie instytucjonalne
Przystosowanie infrastruktury bezpośrednio związanej z produktem do potrzeb niepełnosprawnych - baza noclegowa (m.in. gospodarstwa agroturystyczne), - baza gastronomiczna, - szlaki turystyczne, - ośrodki rekreacji nad wodą, - obiekty muzealne, - infrastruktura rekreacyjna,	Szkolenia dla nauczycieli w zakresie prowadzenia lekcji integracyjnych, zajęć w terenie oraz lekcji muzealnych dla dzieci niepełnosprawnych, wykorzystywania nowych technologii dla nauczania	Sformułowanie komunikatu marketingowego prezentującego otwarcie Świętokrzyskiego na potrzeby turystów niepełnosprawnych („Świętokrzyskie bez barier”, „Przyjazne Świętokrzyskie”)	Przystosowanie infrastruktury społecznej do potrzeb niepełnosprawnych („miasta i gminy bez barier”)	Wsparcie organizacji pozarządowych działających na rzecz osób niepełnosprawnych – wypracowanie zasad współpracy i realizacji wspólnych przedsięwzięć marketingowych i promocyjnych, uruchomienie doradztwa (on line oraz w punktach doradztwa)

edukacyjna i rozrywkowa dla dzieci				
Powstawanie nowej infrastruktury okołoproductowej „bez barier”, faworyzowanie inwestycji przyjaznych niepełnosprawnym	Szkolenia animatorów turystyki, mające na celu przygotowanie profesjonalnych i unikalnych kadr, specjalnie dla obsługi niepełnosprawnych, indywidualnych oraz grup, szczególnie grup motywacyjnych (zakłady pracy chronionej)	Zapoczątkowanie i organizacja międzyregionalnego konkursu turystycznego pod hasłem „Region bez barier” – oferta turystyczna, dostępność, innowacje	Zwiększanie dostępności komunikacyjnej produktów i atrakcji turystycznych - system transportu dla osób niepełnosprawnych	Organizacja warsztatów dla branży turystycznej, samorządów oraz organizacji pozarządowych w zakresie wypracowywania nowatorskich produktów turystycznych, implementacji nowoczesnych rozwiązań
Powstanie ośrodków wypoczynkowych dla osób niepełnosprawnych oraz rodziców z dziećmi niepełnosprawnymi	Szkolenia gestorów bazy agroturystycznej w zakresie przygotowywania produktów i pakietów dla osób niepełnosprawnych	Publikacja materiałów promocyjnych prezentujących ofertę turystyczną Regionu pod kątem ich dostępności dla niepełnosprawnych, unikalnych produktów dla niepełnosprawnych (ośrodki wypoczynkowe, szlaki turystyczne etc.)		Organizacja konkursów dotyczących innowacyjności w turystyce powszechnie dostępnej
Opracowanie pakietów dla osób niepełnosprawnych, indywidualnych i grupowych (pakietowanie oferty), szczególnie dla pobytów motywacyjnych, m.in. turystyka aktywna, plenery malarskie, fotograficzne, pobyty w gospodarstwach agroturystycznych	Opracowanie systemu monitorowania potrzeb szkoleniowych kadr zajmujących się obsługą turystów niepełnosprawnych	Organizacja imprez integracyjnych pod hasłem „Turystyka dla wszystkich”		Nawiązanie współpracy ze środowiskami działającymi na rzecz niepełnosprawnych w kraju i zagranicą, m.in. Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji
Wdrażanie produktów turystycznych dla różnych kategorii niepełnosprawnych, przystosowywanie produktów już istniejących (zwiedzanie	Wprowadzenie do placówek edukacyjnych programów tolerancji	Organizacja spotkań, seminariów, forów, sympozjów poświęconych zagadnieniom niepełnosprawności, nowym metodom leczenia		Opracowanie źródeł finansowania dla inwestycji w infrastrukturę przeznaczoną dla niepełnosprawnych oraz dla

w języku migowym, muzea przystosowane dla niewidomych)				projektów "miękkich" (szkolenia, promocja)
Przygotowanie specjalnej oferty uzdrowiskowej dla niepełnosprawnych		Organizacja spotkań środowisk działających na rzecz ludzi niepełnosprawnych oraz cyklicznych spotkań niepełnosprawnych m.in. podróżników, turystów		
		Nawiązanie współpracy z prasą turystyczną oraz współorganizacja konkursów w różnych kategoriach		
		Organizacja imprez sportowych		
		Badania marketingowe – monitorowanie potrzeb konsumentów		
		Marketing wewnętrzny – stymulowanie przedsiębiorców do znoszenia barier architektonicznych, włączenia się w akcje Stowarzyszenia Przyjaciół Integracji		
		Opracowanie ofert turystycznych dla niepełnosprawnych w celu umieszczenia ich w systemie analogowym i cyfrowym oraz punktach informacji turystycznej, również w pierwszym w Polsce Centrum Informacyjnym dla Osób Niepełnosprawnych,		

		otworzonym w 2003 r. przez Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji oraz na portalach internetowych poświęconych turystyce osób niepełnosprawnych		
		Oznaczenie atrakcji i produktów turystycznych przyjaznych dla niepełnosprawnych (specjalne oznakowanie w SIW)		
		Włączenie się w akcję "Polska bez barier", "Turystyka bez barier"		
		Organizacja wystaw niepełnosprawnych artystów (malarstwo, rzeźbiarstwo, fotografia)		

Nazwa:	ŚWIĘTOKRZYSKIE WITRAŻE			
Obszar geograficzny	Rejon Gór Świętokrzyskich, Ponidzie, ziemia sandomierska			
Grupy docelowe	Kryterium motywacji: turyści edukacyjni, kulturowi, krajoznawcy, miłośnicy sztuk wszelakich (hobbyści) Kryterium długości pobytu: turyści weekendowi, turyści długoterminowi Kryterium składu i ilości grupy: dzieci i młodzież, rodziny z dziećmi; turyści indywidualni i grupowi			
Odniesienie do wizerunku Regionu	Kształcenie i rozwijanie talentów artystycznych oraz realizacja pasji są powiązane z czerpaniem mocy ze sztuki w różnych jej wymiarach. Atutem Regionu świętokrzyskiego jest bardzo duży potencjał w zakresie realizacji inicjatyw kulturalnych i artystycznych. Poszerzanie artystycznych i kulturalnych horyzontów jest ważnym elementem w procesie kształtowania osobowości, nabierania pewności siebie, kształtowania wewnętrznej siły, wynikającej z wiedzy oraz umiejętności.			
Idea/koncepcja funkcjonowania: Idea funkcjonowania zakłada powiązanie działań w poszczególnych obszarach w celu uczynienia z Regionu Świętokrzyskiego, przy wykorzystaniu obecnie istniejących walorów (krajobrazowych, tradycji literackich, wydobywanych kopalni, organizowanych imprez), miejsca przyjaznego artystom oraz wszystkim hobbystom, miłośnikom sztuk, ich piękna oraz ukrytych w nich przekazów. Działania dotyczą sfery infrastrukturalnej (infrastruktura rozsiana na wyszczególnionych obszarach objętych programem, służąca realizacji artystycznych pasji), sfery szkoleniowej, promocyjnej i marketingowej, a także instytucjonalnej. Elementem niejako spinającym wszystkie te działania jest kreacja produktów turystycznych, składających się na wizerunek Świętokrzyskiego jako krainy artystycznych horyzontów.				
Powiązania międzyobszarowe/integralność koncepcji:				
Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 1 – Produkt	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 2 – Zasoby ludzkie	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 3 – Marketing i promocja	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 4 – Przestrzeń turystyczna	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 5 – Wsparcie instytucjonalne
Rozwój infrastruktury specjalistycznej przeznaczonej dla realizacji artystycznych pasji, położonych w pobliżu ognisk atrakcji - pracownie malarskie, rzeźbiarskie, fotograficzne	Kształcenie kadr specjalistycznych, uzupełnianie wiedzy z zakresu kultury i sztuki, przygotowanie wysokowyspecjalizowanych przewodników	Wykreowanie krzemienia pasiastego jako wyróżnika Regionu, symbolem będzie artystyczna biżuteria z krzemieniem pasiastym, nawiązanie do wizerunku województwa "Krzemień – kamień szczęścia", "Krzemień – kamień mocy"	Budowa infrastruktury dydaktycznej dla dzieci i młodzieży – "parki artystyczne" położone w miejscach atrakcyjnych krajobrazowo, umożliwiających prowadzenie zajęć na wolnym powietrzu oraz w pomieszczeniach	Wsparcie działalności organizacji pozarządowych oraz twórców ludowych – zintegrowanie podejmowanych inicjatyw (merytoryczne i czasowe)
Rozwój systemu szlaków tematycznych, bazujących na	Badanie potrzeb szkoleniowych w ramach grup zajmujących się	Organizacja regionalnych, krajowych oraz	Zagospodarowanie obszaru w bliskiej odległości od stanowisk	Organizacja warsztatów wyobraźni dla wszystkich

walorach Regionu - szlaki przyrodniczo- krajobrazowe (widokowe) - szlaki kulturowe (literacki, muzyczny etc.)	obsługą tych segmentów odbiorców	międzynarodowych warsztatów artystycznych (imprezy cykliczne)	archeologicznych dla organizacji plenerów tematycznych	interesariuszy rynku turystycznego, w ramach wspierania kreacji nowych produktów turystycznych
Wykreowanie produktów turystycznych na bazie walorów i zagospodarowania uzdrowisk – festiwale, koncerty i konkursy, "artystyczny" klimat uzdrowisk		Organizacja plenerów malarskich, rzeźbiarskich, fotograficznych oraz wystaw poplenerowych		
Przygotowanie produktu turystycznego "Krzemień- kamień szczęścia", zbudowanego wokół krzemienia pasiastego i tradycji jego wydobywania w województwie świętokrzyskim, m.in. sieć mini-warsztatów jubilerskich, obrabiających krzemień pasiasty (pokazanie części procesu obróbki krzemienia i wytwarzania biżuterii)		Nawiązanie współpracy z biurami podróży specjalizującymi się w produktach niszowych, opracowanie oferty i jej promocja (system analogowy i cyfrowy), ze szkołami plastycznymi (różnych szczebli)		
Powstanie parku dydaktycznego dla dzieci i młodzieży		Publikacja materiałów promocyjnych prezentujących produktową ofertę artystyczną Świętokrzyskiego		
Stymulowanie powstawania "artystycznych" gospodarstw agroturystycznych (typu Wiącki)				
Powstawanie infrastruktury noclegowej				

<p>i gastronomicznej, utrzymanej w artystycznej atmosferze (wystrój wnętrza, nazwy potraw, obsługa, organizowane imprezy – np. biesiady poetyckie)</p>				
<p>Powstanie zintegrowanego produktu turystycznego na bazie szlaku literackiego (oznakowanie, przygotowanie zintegrowanej oferty, programu imprez, ożywienia obiektów, inscenizacje dzieł literatury)</p>				
<p>"Ogród Sztuk Wszelakich" - park w stylu angielskim, ozdobiony małą architekturą, rzeźbami, miejsce organizacji koncertów na wolnym powietrzu, wieczorów poetyckich, imprez kulturalnych, przedstawień teatralnych, seansów filmowych</p>				

Nazwa:	STRUMIENIE HISTORII			
Obszar geograficzny	Obszar całego województwa			
Grupy docelowe	Kryterium motywacji: turyści edukacyjni, kulturowi, krajoznawcy, miłośnicy historii (hobbyści) Kryterium długości pobytu: turyści weekendowi, turyści długoterminowi Kryterium składu i ilości grupy: dzieci i młodzież, rodziny z dziećmi; turyści indywidualni i grupowi			
Odniesienie do wizerunku Regionu	Program odwołujący się do licznych i nierzadko unikalnych walorów Regionu posiada niezwykle istotne odniesienie do proponowanego wizerunku. W tym kontekście moc Świętokrzyskiego pochodzi z miejsc kultu, z tradycji wolnościowych, potęgi obiektów architektonicznych, z wszechstronnej wiedzy o wielkości przodków, a także z tolerancji oraz tradycji pokojowego współistnienia różnych kultur i narodów. W tym kontekście dzisiejsza moc, którym może obdarzyć przybysza świętokrzyskie pochodzi z historii, która jest, wszakże nauczycielką życia. Walory te są na tyle różnorodne, liczne i specyficzne, że wymusiły inne potraktowanie działań, szczególnie realizowanych w ramach priorytetu produktowego.			
Idea/koncepcja funkcjonowania:	Główną ideą programu jest ożywienie dziedzictwa kulturowego obszaru m.in. zabytkowych historycznych miasteczek, układów urbanistycznych, obiektów zabytkowych, miejsc bitew, tak, aby spotkania z muzą historii Klio na terenie województwa świętokrzyskiego nie polegały jedynie na biernym zwiedzaniu. Unikalność zasobów, a także już obecnie podejmowane inicjatywy wymuszają ten kierunek rozwoju programu. W dużym uproszczeniu, województwo świętokrzyskie, in gremio i w poszczególnych jego częściach, ma przenosić przybysza w magiczny świat przeszłości, za pomocą infrastruktury (stylizowanej oraz oryginalnej), organizowanych imprez oraz kreowanego klimatu. Wielowątkowość walorów historycznych pozwoli turystom na odbycie różnych podróży do przeszłości m.in. do małych miasteczek i ich żydowskich dzielnic, do początków państwa polskiego, do epoki pary i elektrycznych i epoki wielkich wynalazków, do czasów przedchrześcijańskich oraz wielkich bitew o niepodległą ojczyznę.			
Powiązania międzyobszarowe/integralność koncepcji:				
Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 1 – Produkt	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 2 – Zasoby ludzkie	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 3 – Marketing i promocja	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 4 – Przestrzeń turystyczna	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 5 – Wsparcie instytucjonalne
Szlakiem małych historycznych miast, w tym również historycznych sztetl – kompleksowy projekt ożywienia małych miasteczek poprzez odtworzenie części infrastruktury (m.in. punkty usługowe), klimatu, imprezy, widowiska, oparte o lokalne	Kształcenie kadr pedagogicznych oraz organizacji pozarządowych	Organizacja widowisk plenerowych, inscenizacji historycznych, bitew etc. – zharmonizowanie kalendarza imprez	Nawiązanie współpracy z Poland Jewish Cemetery Restoration Project w celu restauracji cmentarzy żydowskich znajdujących się na terenie województwa	Współpraca z organizacjami pozarządowymi kultywującymi tradycje historyczne

podania i legendy				
"Ku pokrzepieniu serc" – projekt nawiązujący do obecności Sienkiewicza w Oblęgorku (program interaktywnego zwiedzania, ożywienie muzeum, oraz do ruin zamku w Chęcinach, obok których stojąca makieta "grała" Kamieniec Podolski w filmie J. Hoffmana (współpraca z władzami Kamieńca Podolskiego, wspólna organizacja wystaw, inscenizacji historycznych, imprez, przegląd filmów historycznych etc.)	Włączenie się w program edukacyjny "Klasa bez uprzedzeń", przeznaczony dla szkół średnich (cykl gier edukacyjnych, dyskusje o tolerancji i demokracji)	Publikacja materiałów promocyjnych zawierających ofertę świętokrzyską – szczególnie produktową, nie tylko wyszczególnienie obiektów zabytkowych w poszczególnych gminach	Restauracja zabytkowych układów urbanistycznych oraz obiektów	Organizacja międzynarodowych spotkań, seminariów, konferencji dotyczących turystyki kulturowej i pomysłów na jej innowacyjność
"Śladami trylogii Świętokrzyskiej" – zintegrowana sieć szlaków tematycznych, prezentujących bogate tradycje narodowowyzwoleńcze niepokornej ludności świętokrzyskiej w różnych epokach historycznych, obudowanych programem edukacyjnym i fabularnym	Kształcenie wysokiej klasy pilotów i przewodników turystycznych (wiedza o Regionie, historyczna, antropologiczna, historia architektury), pracowników muzeów etc.	Organizacja imprez sportowo-kulturowych, na bazie tradycji narodowowyzwoleńczych Regionu	Zagospodarowanie stanowisk archeologicznych oraz grodzisk	Stymulowanie współpracy pomiędzy placówkami naukowymi (uczelniami, ośrodkami badawczymi) – wprowadzenie stałych platform współpracy pomiędzy placówkami naukowymi, w zakresie badania historii obszaru, zwłaszcza w aspekcie archeologicznym
"Szlakiem polskiej państwowości" – program związany z walorami historycznymi Ponidzia tj. Wiślicą (kolebką państwa Wiślan), Pińczowem i Rakowem (pierwsze szkoły z	Współpraca z placówkami edukacji w zakresie praktyk – obsługa przewodnicka obiektów zabytkowych		Rewaloryzacja obiektów przemysłowych	Konkursy i programy promocyjne w zakresie innowacyjnych produktów turystyki kulturowej

<p>polskim językiem wykładowym), grodziskami, kopcami i kurhanami, rejonu Gór Świętokrzyskich (Św. Krzyż) oraz północnej części województwa, gdzie zachowały się wały kultowe na szczytach górskich</p>				
<p>"Zapomniane Dźwięki Fabryk" – program bazujący na bogatych tradycjach przemysłowych Regionu, sięgających czasów neolitycznych oraz kultywowanych do dziś tradycjach. Dotyczy wyeksponowania obiektów, wspólnej promocji, obudowania ofertą dodatkową, powstaniem koniecznej infrastruktury etc.</p>				
<p>Budowa koniecznej infrastruktury okołoproduktowej, szczególnie obiekty bazy gastronomicznej – m.in. historyczne karczmy, austerie, gospody etc.</p>				<p>Warsztaty kreacji oraz innowacyjności dla branży, środowisk naukowych, animatorów turystyki, Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego, poświęcone lokalnym i regionalnym produktom turystyki kulturowej, czerpanie z zasobów Regionu</p>

Nazwa:	ŚWIĘTOKRZYSKA ORKIESTRA SMAKU			
Obszar geograficzny	Obszar całego województwa			
Grupy docelowe	Kryterium motywacji: turyści kulturowi, aktywni, agroturystyka i turystyka wiejska, turystyka krajoznawcza Kryterium długości pobytu: turyści tranzytowi, turyści weekendowi, turyści długoterminowi Kryterium składu i ilości grupy: rodziny z dziećmi; turyści indywidualni i grupowi			
Odniesienie do wizerunku Regionu	Program wspiera kreowany wizerunek Regionu poprzez odwołanie do realizacji podstawowych potrzeb człowieka, a jednocześnie podstawowych potrzeb człowieka podróżującego, czyli turysty. W tym kontekście turysta czerpie moc z Regionu, posiadającego rozbudowaną, specyficzną oraz bardzo dobrą ofertę kulinarną, rozmieszczoną równomiernie w poszczególnych rejonach.			
Idea/koncepcja funkcjonowania: Idea programu opiera się na wykorzystaniu regionalnego i lokalnego potencjału kulinarnego tj. tradycyjnych przepisów, zdrowych (ekologicznych) produktów oraz tradycji związanych ze spożywaniem posiłków. Zakłada się, że Świętokrzyska Gastronomia będzie pełnił dwójaką funkcję: rolę wspomagającą w ramach realizacji innych programów i poszczególnych produktów, a także będzie regionalnym produktem turystycznym samym w sobie, dzięki infrastrukturze obiektów (stylizacja regionalna), wystroju wnętrz, zastawie stołowej, menu, organizowanym imprezom.				
Powiązania międzyobszarowe/integralność koncepcji:				
Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 1 - Program	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 2 – Zasoby ludzkie	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 3 – Marketing i promocja	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 4 - Przestrzeń turystyczna	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 5 – Wsparcie instytucjonalne
Rozbudowa bazy gastronomicznej – powstanie nowych obiektów, regionalizacja istniejących (karczmy, gospody, austerie)	Kształcenie wysokowyspecjalizowanych kadr gastronomicznych (kelnerzy, barmani, kucharze, szefowie kuchni)	Promocja świętokrzyskiej gastronomii: materiały promocyjne, regionalna książka kucharska, internet, media	Rozwój transportu ułatwiającego przemieszczania się turystów pomiędzy obiektami bazy gastronomicznej a ogniskami atrakcji (również transport alternatywny)	Wprowadzenie systemu kwalifikacji zawodowych dla kadr gastronomicznych
Powstanie sieci restauracji regionalnych tranzytowych	Badanie potrzeb szkoleniowych kadr gastronomicznych	Organizacja warsztatów kulinarnych	Rozwój infrastruktury społecznej, niezbędnej do prowadzenia działalności gastronomicznej	Objęcie obiektów gastronomicznych Świętokrzyską Kartą Turystyczną
Integracja oferty	Badanie efektywności	Organizacja regionalnego		Promocja konkursu o

gastronomicznej, agroturystycznej oraz lokalnej i regionalnej wytwórczości	wdrożonych programów szkoleniowych	konkursu kulinarnego dla hotelarzy i gastronomików oraz gospodarstw agroturystycznych na najlepszy obiekt gastronomiczny (różne kategorie), o tytuł Maestro Świętokrzyskich Smaków		Świętokrzyską Nagrodę Jakości wśród gestorów bazy gastronomicznej
Opracowanie kilku/kilkunastu potraw regionalnych oraz ich wdrożenie w obiektach bazy gastronomicznej (m.in. w gospodarstwach agroturystycznych)	Szkolenia dla właścicieli gospodarstw agroturystycznych	Promocja lokalnej wytwórczości, nie tylko spożywczej		
Opracowanie produktów turystycznych, w oparciu o tradycyjne święta (tradycje kulinarne)		Organizacja i promocja imprez: Festiwal Potraw Świętokrzyskich "Złote Dwojaki" , imprez o charakterze lokalnym ("owocowe święta"), kulinarne weekendy w różnych miejscach województwa		

Nazwa:	ZDROJE ZDROWIA I URODY			
Obszar geograficzny	Ponidzie			
Grupy docelowe	Kryterium motywacji: turyści uzdrowskowi, kulturowi, aktywni, Kryterium długości pobytu: turyści weekendowi, turyści długoterminowi Kryterium składu i ilości grupy: turyści indywidualni i grupowi			
Odniesienie do wizerunku Regionu	Jest to jeden z programów najbardziej wspierających wizerunek Regionu. Odniesienie walorów klimatycznych, uzdrowskowych, istniejącej oferty uzdrowskowej oraz proponowanych form aktywności do sił witalnych, zdrowia, urody jest jednoznaczne i nie wymaga komentarza. Jest to najbardziej bezpośrednie wykorzystanie potencjału Regionu dla kreacji wizerunku.			
Idea/koncepcja funkcjonowania: Kluczowym elementem programu jest połączenie tradycyjnie posiadanych zasobów, otrzymanych w darze od natury z nowoczesnie funkcjonującą bazą uzdrowskową, o wysokim, standardzie infrastruktury oraz wykwalifikowanych kadrach. Dotyczy to również wprowadzania nowoczesnych metod leczenia schorzeń, nowoczesnego sprzętu specjalistycznego oraz terapii chorób cywilizacji. W ten sposób tradycji łączy się z nowoczesnością. Program jest uzupełniony ofertą wycieczek fakultatywnych (samochodowe, piesze, rowerowe), imprezami plenerowymi, kulturalnymi. Atrakcje przyrodnicze i kulturowe bliższej i dalszej okolicy, zespalają sferę fizyczną i sferę duchową, prowadząc do osiągnięcia wewnętrznej harmonii.				
Powiązania międzyobszarowe/integralność koncepcji:				
Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 1 – Produkt	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 2 – Zasoby ludzkie	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 3 – Marketing i promocja	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 4 – Przestrzeń turystyczna	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 5 – Wsparcie instytucjonalne
Rozbudowa bazy noclegowej i gastronomicznej w okolicach uzdrowsk	Kształcenie kadr w uzdrowskach: kadry lecznicze, informacja turystyczna, kadry samorządowe, kadry w obiektach noclegowych i gastronomicznych, przewodnicy	Rozwój informacji turystycznej gmin uzdrowskowych	Poprawa stanu zagospodarowania gmin uzdrowskowych (klimat miasteczek uzdrowskowych, infrastruktura społeczna)	Wsparcie Lokalnej Organizacji Turystycznej Ponidzia
Opracowanie produktu uzdrowskowego, w oparciu o wyróżniki (gdzie tradycja łączy się z	Badanie potrzeb szkoleniowych w poszczególnych grupach, szczególnie wśród personelu	Wspólna promocja gmin uzdrowskowych, materiały promocyjne, Internet, targi i inne wydarzenia,	Rozwój zintegrowanego systemu transportu pomiędzy Buskiem a Solcem (mini busy, wypożyczalnie	Rozwój platformy wymiany doświadczeń – konferencje międzynarodowe, szkolenia, seminaria, podróże studyjne

nowoczesnością) – integracja walorów, pakietowanie oferty	uzdrowisk	organizacja imprez	rowerów)	
Doposażenie sanatoriów w nowoczesną infrastrukturę leczniczą oraz typu wellness	Badanie efektywności programów szkoleniowych	Prowadzenie badań konsumenckich (badanie preferencji) wśród klientów uzdrowisk		
Opracowanie produktów wellness sprofilowanych pod konkretne segmenty odbiorców (mieszkanki aglomeracji sąsiednich – Warszawa, Kraków, Katowice) oraz turystów zagranicznych, integracji walorów, pakietowanie oferty				
Wprowadzanie oferty spa, wellness do innych obiektów noclegowych Regionu (np. hotele, pensjonaty) – doposażenie obiektów				

Nazwa:	ŚWIĘTOKRZYSKA SZKOŁA POZNANIA			
Obszar geograficzny	Obszar całego województwa w szczególności Gór Świętokrzyskich			
Grupy docelowe	Kryterium motywacji: turyści edukacyjni, kulturowi, krajoznawcy Kryterium długości pobytu: turyści weekendowi, turyści długoterminowi Kryterium składu i ilości grupy: <u>dzieci i młodzież, rodziny z dziećmi; turyści indywidualni i grupowi</u>			
Odniesienie do wizerunku Regionu	Wsparcie wizerunku Regionu następuje w ramach programu poprzez nawiązanie do kształcenia postaw młodego pokolenia. Moc ma być czerpana z wiedzy, z aktywności fizycznej oraz z umiejętności współdziałania w grupie. Siła Świętokrzyskiego pochodzi z siły przetargowej jego oferty na rynku pobytów dla dzieci i młodzieży.			
Idea/koncepcja funkcjonowania: Jest to praktycznie program spinający i wykorzystujący wszystkie walory województwa, obejmując przyrodę, krajobrazy, ukształtowanie powierzchni, zabytki, kulturę i sztukę ludową, imprezy, infrastrukturę. Jego idea funkcjonowania zakłada nowatorską i unikalną formułę prezentacji tych zasobów dla celów dydaktycznych m.in. poprzez budowę odpowiedniej infrastruktury (sieć parków dydaktycznych – tematycznych), opracowanie specjalnych programów dydaktycznych, szkolenia kadr pedagogicznych i turystycznych, współpracę międzyszkolną, międzyresortową oraz międzybranżową.				
Powiązania międzyobszarowe/integralność koncepcji:				
Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 1 – Produkt	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 2 – Zasoby ludzkie	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 3 – Marketing i promocja	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 4 – Przestrzeń turystyczna	Działania realizowane w ramach obszaru priorytetowego 5 – Wsparcie instytucjonalne
Rozbudowa infrastruktury noclegowej i gastronomicznej przeznaczonej dla grup szkolnych	Szkolenia kadr pedagogicznych w zakresie wykorzystywania zasobów Regionu do prowadzenia zajęć lekcyjnych, wprowadzania nowatorskich metod nauczania	Promocja pakietów oraz programów edukacyjnych na terenie całej Polski, a w szczególności w województwach mazowieckim, małopolskim, śląskim (materiały promocyjne, internet, punkty informacji turystycznej, udział targach sprofilowanych). Również promocja bezpośrednia	Powstanie sieci parków dydaktycznych, położonych w bliskiej odległości od posiadanych zasobów (przyrodniczych, historycznych, architektonicznych, muzealnych etc.) w celu prowadzenia zajęć dydaktycznych, poświęconych konkretnym zagadnieniom	Warsztaty kreacji nowych pomysłów na produkty turystyczne dla dzieci i młodzieży (ROTWS, branża, PTTK, ZHP, środowiska dydaktyczne)
Opracowanie specjalnych pakietów dydaktycznych –	Kształcenie kadr społecznych oraz organizacji	Współpraca z kuratoriami oraz bezpośrednio ze	Powstanie Centrów Edukacji Ekologicznej oraz leśnych	Współpraca między różnymi placówkami edukacyjnymi ,

tematycznych: przyrodniczych i historycznych	pozarządowych, w kierunku specyfiki obsługi grup dziecięcych i młodzieżowych	szkołami podstawowymi i średnimi	klas na ścieżkach dydaktycznych	w celu wypracowania ich roli w całym systemie
Rozwój szlaków tematycznych	Kształcenie kadr w usługach okołoturystycznych (m.in. muzea, przewodnicy, piloci etc.)	Organizacja międzynarodowych konferencji poświęconych nowym metodykom dydaktycznym (zjazdy nauczycieli, wykładowców, innych kadr dydaktycznych)	Zintegrowany system transportu pomiędzy poszczególnymi ogniskami atrakcji dla dzieci i młodzieży	Wypracowanie systemu bezpiecznej turystyki dziecięcej i młodzieżowej
Powstanie kilku sztandarowych dziecięcych produktów turystycznych np. wioska Koziółka Matołka, kreacja imprez fabularnych, na bazie specyfiki Regionu, historii, legend, podań ludowych etc.	Badanie potrzeb szkoleniowych kadr zaangażowanych w obsługę grup młodzieżowych	Organizacja imprez dziecięcych i młodzieżowych (złoty skautów, festiwale, meetingi etc.). Szczególnie imprezy sportowe i turystyczne		Wsparcie biur podróży i tour operatorów zajmujących się sprzedażą oferty dla dzieci i młodzieży
Opracowanie oferty dla dzieci niepełnosprawnych (patrz program: Szlaki integracji)		Współpraca z ZHP oraz innymi organizacjami działającymi w turystyce dzieci i młodzieży		
	Badania skuteczności programów szkoleniowych			

8. BUDOWA TOŻSAMOŚCI WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO.

Tożsamość województwa świętokrzyskiego jest odzwierciedleniem wizji i pożądanego obrazu Regionu, przekazywanego na rynek w postaci zaprogramowanych i spójnych działań marketingowych.

Wizerunek natomiast mówi o tym, jak dany obszar, produkt jest postrzegany przez turystę, czyli pośrednio stanowi odzwierciedlenie efektów różnych bodźców zewnętrznych, w tym także świadomie prowadzonych działań rynkowych, złożonych w kompozycję unikalnej tożsamości Regionu.

Tożsamość, w przypadku firm i instytucji zajmujących się turystyką i tworzących produkt turystyczny – w swym założeniu złożony z wielu usług i atrakcji, jest o wiele bardziej skomplikowana, ze względu na wielość podmiotów, które należy brać pod uwagę. To ich cele, treść i formy działania, które firmy te przekazują i utrwalają w otoczeniu składają się na obecną i przyszłą tożsamość Regionu.

Wynika stąd konieczność stworzenia wytycznych dla tożsamości, de facto jej standaryzacji – ze względu na wielość podmiotów oraz ich różne, czasem sprzeczne interesy.

Nadrzędnym celem tożsamości jest zawsze uzyskanie potencjału do budowania przewagi konkurencyjnej. Tożsamość jest zespołem atrybutów, które Region stale przekazuje otoczeniu. Produkt turystyczny musi te atrybuty mieć opracowane tak, aby poszczególne podmioty gospodarcze i instytucje mówiły "jednym głosem". Pamiętać należy, że każda forma komunikacji musi nawiązywać do strategicznych założeń produktu, być zgodna w swej formie z założeniami prezentacji Regionu.

Wizerunek jest odwzorowaniem działań i komunikacji Regionu, stanowiących realną projekcję w świadomości otoczenia. Można powiedzieć, że jest to wyobrażenie, jakie ma otoczenie – turyści, inwestorzy – o Regionie. Tożsamość kreując wizerunek, pozycjonuje ją w świadomości otoczenia. Efektem poprawnych, spójnych ze strategią i wizją produktu turystycznego działań budujących tożsamość powinno być zajęcie określonej pozycji na rynku.

W czasach natłoku informacji odbiorcy najczęściej zapamiętują tylko te marki, które z uwagi na pewną cechę są postrzegane jako lider wybranego rynku.

Zmiany, jakie zachodzą na rynku oraz wielość podmiotów budujących tożsamość Regionu wymuszają na nim stałe ZARZĄDZANIE tożsamością. Wymaga to nakładów finansowych i organizacyjnych, a przede wszystkim konsekwencji w działaniu. Przyczynami powstających rozbieżności między tożsamością a oczekiwanym wizerunkiem Regionu są najczęściej: nieskoordynowane działania gestorów oraz brak spójności komunikacji (reklama, promocja, Internet, sponsoring, itd.).

Sensem budowania wizerunku musi zawsze być tworzenie indywidualności, a co jeszcze bardziej istotne: takiej indywidualności, która ma cechy niepodrabialne, unikalne i trwałe.

Określając atrybuty tożsamości dla województwa świętokrzyskiego przestrzegano kilku zasad:

CECHA TOŻSAMOŚCI	ROZWIĄZANIA DLA WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
Powinna być łatwo czytelna dla otoczenia.	Wykorzystano bezpośrednie skojarzenia z ogromną różnorodnością walorów województwa, która stanowi jego największy atut. Odwołano się do Gór Świętokrzyskich, zestawu unikalnych i znanych atrakcji, takich jak: dąb "Bartek", ciekawe muzea, zabytki techniki, walory naturalne, w tym uzdrowiskowe.
Powinna być medium informacji o istotnych dla otoczenia korzyściach.	Informuje o głównych benefitach województwa świętokrzyskiego: możliwości poznania, aktywności, czerpania z siły uzdrowisk.
Konieczna jest unikalność oferowanych wartości.	Jedynе województwo, które swoją nazwę wzięło od Świętego Krzyża.
Można prezentować korzyści już znane, ale w odmienny sposób.	Wykreowana oferta uwypukla i wzmacnia turystyczny charakter województwa świętokrzyskiego; wskazuje na szereg możliwości spędzania czasu w sposób ciekawy, atrakcyjny i unikalny.
Wyróżniki tożsamości winny wykazywać odporność na naśladowanie działania i kopiowanie przez konkurentów.	Opracowane rozwiązania markowe mogą być chronione prawnie za pomocą praw autorskich oraz patentowych. Bycie pierwszym na rynku w zakresie wprowadzenia konkretnego produktu turystycznego daje przewagę konkurencyjną i medialną.

8.1. Marka Regionu.

Marka jest narzędziem służącym do przekazania pewnej zaplanowanej informacji (jej tożsamości) do osób w bliższym i dalszym otoczeniu. Dlatego korzystając z marki, stosując ją w codziennej pracy musimy pamiętać, jakie założenia zostały przyjęte przy jej kreacji oraz jakie informacje ma ona skutecznie przekazywać.

Najczęściej spotykana definicja marki mówi o tym, że *marka to nazwa, termin, symbol, wzór lub ich kombinacja, stworzona celem identyfikacji dóbr lub usług sprzedawcy i wyróżnienia ich spośród konkurencji*⁶⁹.

Nie ulega wątpliwości, iż w pojęciu marki zawarty jest element symboliczny, związany ze świadomością odbiorców. Marka, bowiem nie istnieje na papierze, a w umyśle konsumentów. Dlatego też klienci kupują tak naprawdę pewne wyobrażenie o produkcie, wyobrażenie, które ukształtowało się dzięki istnieniu marki. W turystyce ma to niebagatelne znaczenie, jako że turysta kupuje w pewnym sensie "kota w worku". W przypadku produktów turystycznych istnieje, bowiem oddalenie czasowe między momentem zakupu a momentem konsumpcji.

Sama świadomość istnienia marki nie jest wystarczająca, nie świadczy, bowiem o sile, nie oznacza przekonania do niej konsumentów. Tajemnica marki tkwi w tym, iż musi ona być silna i we właściwy sposób postrzegana przez potencjalnych konsumentów. Silna marka to rozpoznawalny produkt, usługa, osoba lub miejsce, dostosowana do kupującego lub użytkownika w taki sposób, iż postrzega on wartości marki jako najlepiej zaspokajające jego potrzeby i żądania.

Marka służy trzem podstawowym celom:

- Identyfikacji i znajomości produktu.

⁶⁹ P. Kotler, Marketing, Warszawa 1994, str. 410.

Identyfikacja jest przekazywana w procesie transmisji informacji przez turystów, którzy ten teren już odwiedzili. Podstawą w tym procesie jest dobry projekt elementów graficznych marki oraz oryginalność komunikatu. Równie ważny jest czas dotarcia z komunikatem o nowej marce do odbiorców. Najlepiej być pierwszym.

- Wyróżnieniu spośród konkurencji.

Wyróżnienie polega na takim dobraniu cech produktu turystycznego oraz przekazu reklamowego, aby przyciągnąć uwagę turysty, wzbudzić zainteresowanie Regionem, produktem.

- Zwiększeniu motywacji turysty.

Oddziaływanie na motywację turysty to niewątpliwie jeden z ważniejszych celów stawianych przed silną marką. Zdolność marki do wywoływania dodatkowego popytu określa się często jako kapitał marki.

Identyfikacja, znajomość marki jest uzyskiwana w procesie przekazu marketingowego oraz doświadczenia – wiedzy turystów, którzy kiedykolwiek dany region odwiedzili. Podstawą w tym procesie jest dobry projekt elementów graficznych marki (ze względu na olbrzymią wagę informacji odbieranych wzrokiem) oraz oryginalność komunikatu. Szczególnie ważny jest czas dotarcia z komunikatem o nowej marce do odbiorców. Najlepiej być pierwszym, tak, aby nasz produkt nie był przesłonięty innymi markami. Musimy pamiętać o tym, że ludzie zazwyczaj pamiętają tylko kilka marek i te, które są pierwsze, zapamiętywane są szczególnie skutecznie. Drugim zadaniem stawianym przed marką jest wyróżnienie jej spośród konkurencji. Jak owo wyróżnienie jest osiągnięte? Przede wszystkim należy powiązać produkt z klientem.

Badając potrzeby, pragnienia konsumentów, należy tak dobrać cechy produktu turystycznego i tak ułożyć treść przekazu reklamowego, aby przyciągnąć uwagę turysty, wzbudzić zainteresowanie regionem, zachęcić do przyjazdu, a wreszcie wywołać działanie – podróż²⁷.

- *Wyróżnij się albo zgiń, Jack Trout*

²⁷ Por. metoda AIDA – Attention (uwaga), Interest (zainteresowanie), Desire (chęć), Action (działanie) polegająca na doprowadzeniu do zakupu przez odpowiednie sterowanie informacją o produkcie.

Powstanie marki

Silna marka powstaje w długim, wieloetapowym procesie. Prace nad marką rozpoczynają się od powstania strategii określającej grupę docelową, dla której marka jest projektowana. Wynikiem prac nad strategią jest dokładna analiza otoczenia marketingowego produktu, modeli zachowania klientów, wreszcie czynników kulturowych, społecznych, osobistych i psychologicznych, które wpływają na decyzję zakupu.

Konsekwencją wyboru grupy docelowej jest opracowanie odpowiedniego zestawu wartości (benefitów marki), które będą właściwie oddziaływać na tę właśnie grupę, budując w konsekwencji odpowiedni wizerunek województwa świętokrzyskiego. Wartości te są nieodzownym elementem strategii – dzięki nim komunikat o produkcie dociera szybciej i skuteczniej.

Strategia dla marki określa cele rynkowe, grupę docelową, wartości marki oraz wytyczne, jakie metody i narzędzia mogą być stosowane przy wprowadzaniu marki.

Elementami tworzenia tożsamości marki województwa świętokrzyskiego są:

- nazwa – "Świętokrzyskie - Miejsca Mocy",
- symbol – Góry Świętokrzyskie z Gołoborzami i Świętym Krzyżem, Jaskinia Raj, uzdrowiska, piękne krajobrazy, zabytki, Krzemionki k. Ostrowca Świętokrzyskiego, paleontologia, zabytki techniki, ciekawa flora i fauna, pasiaki pól, tradycje regionalne i folklor, miejsca kultu religijnego, Bałtów, Wiślica (miasto-muzeum),
- atmosfera – miejsca przyjazne aktywnemu wypoczynkowi, gościnne, z bogatą ofertą wysokiej jakości usług, otwarte na turystów, pełne tajemnic, niezwykle różnorodne i bogate,
- wydarzenia – imprezy "Dymarki Świętokrzyskie", "Festyn w Tokarni – Wytopki Ołowiu", "Żelazne Korzenie", "Kuźnice Koneckie", „Jarmark u Starzecha”
- prezentacja – system identyfikacji wizualnej województwa świętokrzyskiego.

Nośnikiem informacji do otoczenia, oprócz bezpośrednich kontaktów otoczenia z organizacją (doświadczenie) są oczywiście media. Komunikat przekazywany publicznie, czy poprzez publikatory, czy za pomocą materiałów reklamowych, musi być spójny i w zakresie wartości marki jednolity – tak, aby powstający w świadomości otoczenia wizerunek (image) był:

- wyraźny – marka była jednoznacznie kojarzona,
- poprawny – cechy kojarzone z marką są pozytywne i jak najbliższe planowanym.

Marka, jako wynik przedstawionego procesu nie przychodzi sama, lecz jest efektem świadomego działania. Jej tworzenie jest procesem ciągłym, w którym niezwykle ważną rolę odgrywa sprzężenie zwrotne – badanie, czy wizerunek marki u odbiorców jest zgodny z założeniami tożsamości marki. Jeśli nie, działania organizacji muszą zostać skorygowane.

Co to jest *dobra marka*? To taka, która jest znana (rozpoznawalna), różniąca się od innych marek i niosąca klientom takie benefity, które przekonują ich do zakupu. Jest czytelna dla otoczenia i stanowi medium informacji o istotnych korzyściach.

Marka dla województwa świętokrzyskiego

Kierując się powyższymi zaleceniami dotyczącymi budowy marki, opracowano markę dla województwa świętokrzyskiego.

Elementy tworzenia tożsamości marki dla województwa świętokrzyskiego:

- grupy docelowe⁷⁰:
  - wiodące:
    1. turystyka dzieci i młodzieży,
    2. turystyka uzdrowiskowa,
    3. turystyka kulturowa,
    4. turystyka aktywna,
    5. agroturystyka i turystyka na terenach wiejskich
  - uzupełniające:
    1. turystyka pielgrzymkowa,
    2. turystyka osób niepełnosprawnych,
    3. turystyka biznesowa i konferencyjna,
    4. turystyka tranzytowa,
    5. turystyka hobbystyczna,
    6. camping i caravaning,
    7. turyści zagraniczni.
    8. turystyka weekendowa.
- nazwa – "Świętokrzyskie - Miejsca Mocy",
- benefity marki
  - samorealizacja (różnorodność i komplementarność oferty) – wypoczynek aktywny, czerpanie z mocy uzdrowisk, poznanie historii i tradycji, prześledzenie historii Ziemi, ciekawe obiekty zabytkowe i muzealne, wielość oryginalnych imprez, osiągnięcie harmonii ducha i ciała,
  - bezpieczeństwo, przyjazna atmosfera, otwartość ludzi.

"Świętokrzyskie - Miejsce Mocy"

Zawołanie promocyjne Regionu (swoiste hasło reklamowe) jest podstawowym jego wyróżnikiem. Musi budzić skojarzenia z ofertą, jej głównymi cechami, a co ważniejsze wartością dodaną. Hasło musi oddawać podstawowe wyróżniki produktu.

Założeniem dla marki "Świętokrzyskie - Miejsce Mocy" jest dotarcie zarówno do turystów najmłodszych (dzieci i młodzież), jak i do grup docelowych nastawionych m.in. na turystykę aktywną, kulturową, uzdrowiskową, osób pragnących wykorzystać wszystkie walory przyrodnicze i antropogeniczne Regionu.

Hasło "Świętokrzyskie - Miejsce Mocy" odwołuje się do wielości i różnorodności województwa świętokrzyskiego. Symboliczne miejsca mocy to ogniska atrakcji, które dają niezwykłą siłę ludziom, którzy je odwiedzają. Zgodnie z hinduskimi wierzeniami, miejsca mocy (tzw. czakram) to obszary, w których koncentruje się energia, miejsca szczęśliwe, mające nigdy nie ulec zagładzie. Mieszkańcy województwa wierzą, iż na gołoborzu koło klasztoru na Świętym Krzyżu istnieje "lustrzane odbicie czakramu wawelskiego". Jest to miejsce zbadane przez różdżkarzy, którzy twierdzą, że promieniowanie "dobrych fal" jest bardzo wysokie, tak jak to ma miejsce w przypadku czakramu wawelskiego.

Świętokrzyska moc wynika z zespolenia trzech elementów: mocy duchowej, mocy fizycznej i mocy intelektualnej.

---

⁷⁰ Opis docelowych segmentów rynku znajduje się w rozdziale Segmentacja rynku.

Moc duchowa przejawia się w:

- poszukiwaniu siły płynącej z religii (Święty Krzyż, klasztory, obiekty kultu religijnego),
- prześledzeniu prehistorycznych miejsc kultu – miejsc mocy,
- poszukiwaniu siły wewnętrznej płynącej z wyciszenia (Rytwiany).

Moc intelektualna przejawia się w:

- poszukiwaniu siły płynącej z wiedzy, obcowania ze śladami przeszłości, odczuwania potęgi przodków,
- czerpaniu siły do obrony narodu, własnej państwowości i kultury (walki narodowowyzwoleńcze),
- poszukiwaniu siły płynącej z kontaktów z przyjaznymi ludźmi, gościnnymi i otwartymi.

Moc fizyczna przejawia się w:

- aktywności – wycieczki, piesze i rowerowe, wspinaczka górską, paralotniarstwo, narciarstwo, kajaki,
- aktywności osób niepełnosprawnych,
- uprawianiu sportu – wyścigi samochodowe, sporty lotnicze,
- rekreacji nad zbiornikami wodnymi,
- uzdrowiskach – moc zdrowia i siła własnej urody,
- zdrowej żywności i produkcji produktów lokalnych.

Hasło "Świętokrzyskie - Miejsca Mocy" odwołuje się do najstarszych potrzeb człowieka, zaspokajają wiązkę potrzeb podstawowych i wyższego rzędu, zgodnie z hierarchią potrzeb Masłowa. Są to potrzeby skierowane do własnego ego, ale w dobrym tego słowa znaczeniu. Człowiek, który jest naładowany i obdarzony mocą świętokrzyską, lepiej funkcjonuje. Osiąga sukces poprzez harmonię duszy i ciała.

Hasło samo w sobie jest intrygujące i nietuzinkowe. Jego zaletą jest fakt, iż obejmuje bardzo szeroki wachlarz atrakcji, również tych potencjalnych.

8.2. System identyfikacji wizualnej.

Kluczowym elementem systemu zarządzania marką jest jej identyfikacja wizualna, odbywająca się poprzez nazwę i znak, które pojawiają się wraz z produktem. Nazwa i znak produktu są podstawowym jego wyróżnikiem – muszą budzić skojarzenia z produktem i jego głównymi cechami. Zarówno nazwa, jak i znak muszą być stałym elementem w działaniu marketingowym. Ułatwiają komunikację między uczestnikami rynku, odróżniają daną ofertę od oferty rywali.

Znak – logo promocyjne

Znak (logo) - to element graficzny, symbol promocyjny, który konstruuje wizerunek produktu, prezentuje wszystkie jego główne walory i zalety. Niesie ze sobą to wszystko, co określa się mianem psychologicznej wartości dodanej. Jest kluczowym elementem marki i głównym aspektem odróżniającym ją od konkurentów. Powinien być spójny z marką. Posiadać swój standard i pojawiać się w tym samym kształcie i kolorystyce na wszystkich materiałach promocyjnych i informacyjnych (tablicach kierunkowych, tablicach informacyjnych, folderach, mapach, ulotkach, zaproszeniach, plakatach, banerach, stronach internetowych, reklamach, itp.) Znaki graficzne powinny wzbudzać pozytywne uczucia, wносить humor, fantazję, być lubiane i łatwe do zapamiętania. Logo (znak) nie tylko

identyfikuje produkt, ale także służy temu, aby jego właściciel mógł też identyfikować się z określonymi wartościami, np. kulturowym charakterem, aktywnością, ekologią, itp.

Logo promocyjne województwa świętokrzyskiego

Ochrona znaku

Znak i nazwa powinny być prawnie chronione, aby zapobiec niewłaściwemu naśladownictwu lub używaniu przez konkurencję.

Znak (logo) w świetle rozumienia prawa jest chronionym prawem autorskim, do którego wszelkie prawa majątkowe należą do zleceniodawcy. Powinien być wykorzystywany tylko przez te podmioty, które posiadają licencję na jego wykorzystanie i znają zasady techniczne reprodukcji.

Dystrybucja

Logo promocyjne jest w świetle rozumienia prawa utworem chronionym prawem autorskim (Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r. Dz. U. z dnia 23 lutego 1994 r., Nr 24, poz. 83; sprostowanie: Dz. U. z 1994 r. Nr 43 poz. 170. Zmiany: Dz. U. 1997 r. Nr 43. poz. 272; Dz. U. 1997 r. Nr 88. poz. 554.), do którego wszelkie

prawa majątkowe należą do zlecniodawcy. Oznacza to, że może on w pewnym zakresie chronić i kontrolować wykorzystywanie przez inne podmioty godła promocyjnego.

Założeniem dla logo promocyjnego jest jak najszersze wykorzystywanie go przez wszystkie podmioty zaangażowane w rozwój turystyki w województwie świętokrzyskim i w budowanie jego oferty.

PODMIOT	ZAKRES WYKORZYSTANIA	WARUNKI UDOSTĘPNIANIA, UWAGI
firmy turystyczne prowadzące bazę turystyczną	informatory o bazie turystycznej, ulotki, plakaty i inne materiały promocyjne o województwie świętokrzyskim, reklamy firm zamieszczane w mediach regionalnych i ogólnopolskich	bezpłatnie, licencje krótkoterminowe, w początkowej fazie wprowadzenia logo promocyjnego nadzór nad poprawnością użycia symbolu
samorząd lokalny	informatory, tablice informacyjne	nadzór nad poprawnością użycia symbolu przez menedżera marki
media	artykuły o województwie świętokrzyskim, wywiady, reportaże itp.	bezpłatnie, logo promocyjne (w formie elektronicznej) powinno być łatwo dostępne w celu poprawnej reprodukcji w mediach
pozostałe firmy infrastruktury turystycznej i paraturystycznej	materiały promocyjne, materiały do obsługi klientów, inne	bezpłatnie, licencja określa standard, jaki ma być utrzymywany przez firmę
instytucje kulturalne	informacje o imprezach kulturowych	j. w.
handel	oznakowanie sklepów, stoisk itp.	licencja na czas określony, niezbędny związek profilu działania firmy z turystyką, zalecana możliwość płatności kartami płatniczymi
producenci pamiątek, gadżetów	pamiątkowe albumy, breloki, długopisy, kubki, koszulki itp.	określony procent obrotu lub jakaś inna forma płatności za wykorzystywanie symbolu; kontrola nad poprawnością stosowania, jakością wykonania symbolu
medycyna, służba zdrowia	oznakowanie punktów dla turystów (apteki dyżurujące, lekarze przyjmujący nagłe wypadki poza godzinami otwarcia itp.)	warunkiem przyznania licencji jest łatwa dostępność dla turystów (godziny otwarcia, formy płatności)

8.3. System zarządzania marką.

Światowej sławy autorytet w zakresie marki – John Murphy przedstawił podstawowe zasady dobrego zarządzania marką:

1. Pielęgnuj markę – traktuj ją jako cenny, ważny kapitał.
2. Poważnie potraktuj zarządzanie marką – wyznacz menedżerów marki.
3. Prowadź księgowość dla marek – budżetowanie marek.
4. Zarządzaj markami ostrożnie – unikaj zbędnych ingerencji i pochopnych decyzji.
5. Zachowaj odpowiedzialność – nie powierzaj marek agencjom reklamowym.
6. Zapewnij marce unikalność.
7. Eksploatuj kapitał tkwiący w Twojej marce.
8. Analizuj portfel marek.
9. Rozważ implikacje międzynarodowego zastosowania Twojej marki..
10. Chronić swoją markę – zastrzeż nazwę i logo.

Klasyczny proces zarządzania marką składa się z trzech podstawowych etapów:

- planowania celów,
- realizacji programu,
- oceny efektów programu.

Planowanie celów

Planowanie celów dla marki jest zadaniem niezwykle trudnym. Należy pamiętać, że bez kosztownych badań nie jest się w stanie przewidzieć wszystkich aspektów rynku, które w przyszłości będą wpływać na odbiór marki. Planując działania związane z marką, należy wziąć pod uwagę co najmniej dwa horyzonty czasowe:

- horyzont wieloletni (strategiczny),
- horyzont roczny (operacyjny).

Horyzont wieloletni

Założeniem dla marki "Świętokrzyskie - Miejsca Mocy" jest, w perspektywie strategicznej, wieloletniej, osiągnięcie następujących rezultatów:

- wysoka rozpoznawalność marki,
- wysoka świadomość marki,
- duża grupa odbiorców będących dobrym źródłem informacji dla potencjalnych turystów.

Wysoka rozpoznawalność marki to cel polegający na takim rozwinięciu działań promocyjnych, szczególnie związanych z proponowaną ofertą, aby w grupie docelowej jak największy procent osób kojarzył nazwę "Świętokrzyskie - Miejsca Mocy" z atrakcjami turystycznymi województwa świętokrzyskiego.

Świadomość marki jest pojęciem bardziej skomplikowanym. Potencjalny klient dokonuje zakupu wtedy, kiedy ma wystarczającą wiedzę o produkcie (przekazywaną za pomocą tożsamości marki lub wziętą z własnego doświadczenia) lub wtedy, gdy zakup produktu ma dla niego niewielkie znaczenie. Zatem potencjalny klient musi oprócz nazwy "Świętokrzyskie - Miejsca Mocy" kojarzyć związane (zaplanowane dla niej) wartości. W naszym przypadku celem jest uzyskanie takiej świadomości marki, że na pytanie: "Czy województwo świętokrzyskie to obszar bez ciekawych propozycji?" nasi odbiorcy spontanicznie odpowiedzą: "nie, to obszar z ciekawą i bardzo różnorodną ofertą".

Jednym z podstawowych źródeł informacji o produkcie jest doświadczenie. Jest to parametr szczególnie istotny w sprzedawaniu usług. O ile w procesie sprzedaży produktów materialnych można wywołać duży wzrost sprzedaży za pomocą reklamy, o tyle w sprzedaży usług nie jest to takie oczywiste. Łatwiej nam zaakceptować nowy, właśnie reklamowany szampon, niż wybrać nowy bank lub miejsce wypoczynku.

Przykładem na wagę doświadczenia jest twierdzenie producentów musicali na Broadwayu – "Jeśli musical utrzymuje się wystarczająco długo (ponad 1 miesiąc), to utrzyma się dwa lata." Dlaczego tak się dzieje?

Ludzie są z natury nieufni. Ponieważ wyprawa do teatru całą rodziną (na wypoczynek/do restauracji/do fryzjera) jest dosyć kosztowna, chcą mieć pewność, że inni przetestowali już to miejsce, świadczenia, usługi. Jeśli coś jest chętnie odwiedzane przez innych, to jest także dobre dla mnie – myśli, całkiem poprawnie, większość klientów. Co więcej, klienci danego miejsca dzielą się swym doświadczeniem ze znajomymi³⁰ (zazwyczaj

³⁰ Badania wykazują niestety, że kilkakrotnie chętniej dzielimy się doświadczeniami negatywnymi.

w tej samej grupie wiekowej), co niezwykle skutecznie przyciąga lub odpycha nowych klientów ("fantastyczne przedstawienie" przeciw "straszny gniot").

Aby zbudować stałą grupę użytkowników lub też decydentów stymulujących nowe grupy osób do przyjazdu, należy pamiętać o podstawowej zasadzie – nie można dopuścić do zbyt szybkich i gwałtownych zmian w strategii marki. Dlaczego?

Klienci powracający do tego samego miejsca (produktu turystycznego) oczekują tych samych lub większej ilości atrakcji, co poprzednio. Jeśli zatem oczekują czegoś, co my planujemy zmienić, będą zapewne niezadowoleni ("pojechaliśmy 500 kilometrów, a tu zamknięte..."). Ich pozytywną reakcję może natomiast wywołać rozwój produktu ("ile fajnych rzeczy pojawiło się od zeszłego roku..."). Na szczęście, produkty analizowanego terenu nie odbierając nic dotychczasowym atrakcjom, przeciwnie wzbogacają je i profilują, by wartości poznawcze były dla klientów jeszcze większe.

Horyzont roczny

Układając krótkoterminowy plan operacyjny należy posługiwać się następującym schematem działań, pozwalającym realizować cele strategiczne przy uwzględnieniu wykonalności (głównie finansowej) oraz zbudowaniu zasad oceny naszych działań.

Podstawowym kryterium tworzenia planów operacyjnych jest ich zgodność (tożsamość) z planami strategicznymi. Działania krótkookresowe powinny służyć budowaniu marki "Świętokrzyskie - Miejsce Mocy" i przekazywaniu zaplanowanych benefitów. Dlatego też nie powinno się planować działań i wydarzeń znacząco odbiegających od pożądanego wizerunku marki.

Wszystkie planowane na dany rok działania muszą realizować którąś z wytycznych:

- zwiększanie znajomości marki,
- zwiększanie świadomości marki,
- bezpośrednie przyciąganie turystów (sprzedaż produktu turystycznego).

Należy tak budować strukturę działań, aby zwiększanie znajomości marki, budowa świadomości marki oraz sprzedaż były odpowiednio zharmonizowane, szczególnie, jeśli idzie o rozłożenie poszczególnych działań w czasie – np. działania skierowane na touroperatorów muszą być realizowane co najmniej z półrocznym wyprzedzeniem w stosunku do planowanego przyciągnięcia ruchu turystycznego.

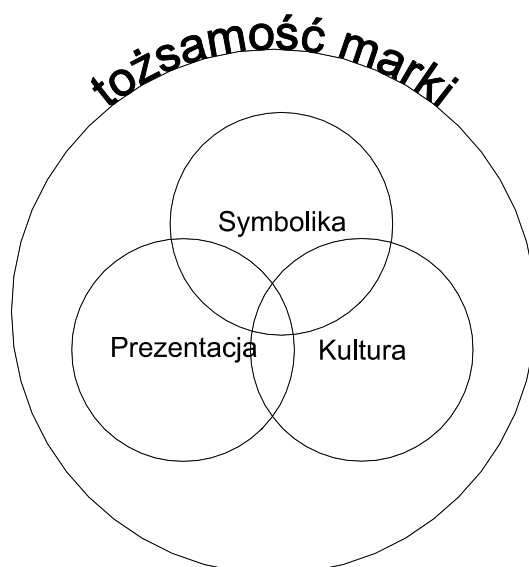
Realizacja programu

W tym miejscu chcielibyśmy zwrócić uwagę na kilka aspektów realizacji strategii marki, które naszym zdaniem są istotne z punktu widzenia skuteczności całego przedsięwzięcia.

Na tożsamość marki składają się trzy obszary:

- symbolika,
- prezentacja,
- kultura.

Rys. 2. Tożsamość marki.

Realizacja warstwy symbolicznej projektu jest prosta. Należy konsekwentnie przez lata trzymać się wytycznych opracowanych w systemie identyfikacji wizualnej, rozbudowując go zgodnie z przyjętymi tam ogólnymi normami. Są one tak skonstruowane, że dorobienie jakiegokolwiek nowego elementu nie powinno sprawiać problemów.

Niezbędne jest przeprowadzenie szkoleń (w ramach marketingu wewnętrznego) z założeń strategii po to, by komunikat wychodzący od różnych podmiotów był jednorodny. Będzie on wtedy bardziej skuteczny.

Należy doprowadzić do sytuacji, w której w interesie innych podmiotów (głównie prywatnych) nastąpi rozbudowa głównej myśli produktu "Świętokrzyskie - Miejsce Mocy" o dodatkowe, komplementarne usługi turystyczne. Należy dążyć do zbudowania identyfikacji ludzi z rdzeniem produktu turystycznego, jako osnowy wszelkich inicjatyw podejmowanych przez gestorów turystyki.

Ocena efektów działań

Ze względu na to, iż władze miejskie nie są bezpośrednio zaangażowane w inwestycje gospodarcze, nie będzie możliwa finansowa ocena efektów ekonomicznych marki.

Nie jest także opłacalne badanie ilościowych parametrów marki (choćby parametru znajomości spontanicznej i wspomaganej), chyba, że w ramach większych analiz prowadzonych pod patronatem agend rządowych.

Należy, zatem skupić się na jakościowej ocenie marki – jakości komunikatu, głównego benefitu. Badanie to powinno polegać na uważnym słuchaniu turystów przyjeżdżających w te rejony i korzystających z zaoferowanych produktów turystycznych.. Niezwykle ważnym jest, aby uwagi i propozycje turystów były w odpowiedni sposób notowane i segregowane, aby stały się bazą do analizy sytuacji i podejmowania przyszłych działań.

Przykładem niech będzie Informacja Turystyczna. Jako miejsce pierwszego kontaktu turysty przyjeżdżającego do Regionu powinno spełniać rolę nie tylko zbieracza życzeń

i zażeń, ale powinno aktywnie pozyskiwać, segregować i przechowywać informacje uzyskane od turystów. Szczególnie szybko powinno się reagować na negatywne sygnały płynące z rynku i eliminować źródła ich powstawania. Powinny być, zatem przygotowane odpowiednie narzędzia (np. ankieta) zachęcające do pozostawienia swoich opinii.

Opinie turystów na temat produktu turystycznego, atrakcji przygotowanych dla nich, poziomu obsługi w poszczególnych miejscach, powinny być bazą do opracowań planów operacyjnych (rocznych), pozwalającą na rozwijanie tych elementów, które wywołały największe zainteresowanie u turystów w pierwszej kolejności.

Menedżer marki

Menedżer marki musi odpowiadać za inicjowanie nowych wydarzeń związanych z marką, działań Public Relations, dystrybucji marki i jej kontroli. Celem jego działania jest opieka nad projektem i pilnowanie konsekwencji działań.

Menedżer marki powinien posiadać odpowiednie zaplecze techniczne (sprzęt komputerowy, próbniki kolorów) i umocowania prawne (użyczanie, licencjonowanie symbolu promocyjnego gestorom turystycznym).

Sugeruje się, by rolę menedżera marki pełniła Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Świętokrzyskiego (ROTWS).

W fazie wprowadzenia marki, rolą ROTWS będzie zapoznanie z pomysłem na produkt turystyczny gestorów turystycznych oraz społeczności lokalnej. To ona musi "sprzedać" wizję rozwoju turystyki w Regionie. Kolejną fazą jest realizacja podstawowych założeń programu: rozpowszechnienie marki, organizacja imprez, działania przyciągające media lokalne i krajowe.

W fazie rozszerzenia menedżer marki musi nadzorować wykorzystywanie marki do promocji imprez organizowanych przez innych, kontrolować poprawność komunikatu marketingowego (jego zgodności z założeniami programu) oraz techniczne aspekty reprodukcji. Powinien także inicjować powstawanie nowych, komplementarnych produktów, uzupełniających program.

Nadzór nad wykorzystaniem marki

Marka będzie spełniać swoje zadania wtedy i tylko wtedy, gdy nastąpi:

- zgodność z celami marki,
- poprawność odwzorowania.

Marka powinna być wykorzystywana tylko przez te podmioty, które:

- mają prawo (licencję) do wykorzystania marki;
- znają założenia marki oraz techniczne zasady korzystania z marki;
- przekazują informację o regionie określonym grupom docelowym;
- budują odpowiedni wizerunek regionu (choćby przez właściwą jakość usług);
- stosują właściwe media/kanały dystrybucji informacji.

Poprawność odwzorowania polega przede wszystkim na:

- powielaniu godła promocyjnego w zgodny z normami sposób,
- poprawnego odwzorowania kolorów,
- stosowania tylko wersji opracowanych w systemie identyfikacji wizualnej, tj.:
  - wersji pełnej kolorowej,
  - wersji uproszczonej kolorowej,

- wersji monochromatycznej,
- logotypu (bez symbolu) w wersji kolorowej,
- logotypu (bez symbolu) w wersji monochromatycznej.

Najczęściej spotykanymi błędami w stosowaniu tego typu rozwiązań są samodzielne i niedozwolone modyfikacje form podstawowych symbolu przez ich rozdzielanie, ściszenie, rozszerzanie itd.

9. WDROŻENIE STRATEGII.

Strategia stanowi jeden z istotnych warunków rozwoju województwa świętokrzyskiego. Sam dokument nie jest jednak gwarancją sukcesu, a jedynie jego pierwszym, kluczowym etapem. Aby mógł przynieść zaplanowane efekty, konieczne jest sukcesywne jego wdrażanie, czuwanie nad jego realizacją i kontrolowanie przebiegu.

9.1. Obszary istotne dla wdrożenia strategii.

Rozpoczynając proces wdrażania strategii należy odpowiedzieć sobie na pytanie, jakie obszary są istotne z punktu widzenia możliwości funkcjonowania dokumentu w życiu społeczno-gospodarczym województwa. Analiza sytuacji wskazuje, iż są to:

- 1) Czynniki ludzkie – osoby odpowiedzialne za realizację strategii.
- 2) Zasady – reguły, z którymi zgodna jest strategia oraz reguły, którymi należy się kierować podczas procesu wdrażania.
- 3) Harmonogram – rozłożenie w czasie poszczególnych etapów realizacji strategii.
- 4) Źródła finansowania.

CZYNNIK LUDZKI

Podmiotami uprawnionymi do realizowania strategii są:

- Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Świętokrzyskiego.
- Lokalna Organizacja Turystyczna Ziemi Pińczowskiej.
- Lokalna Organizacja Turystyczna „Partnerstwo Ziemi Sandomierskiej”.
- Lokalna Organizacja Turystyczna „Partnerstwo Gminy Nowa Słupia”⁷¹.
- Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego.
- Świętokrzyski Urząd Wojewódzki.
- Starostwa powiatowe.
- Urzędy Miast i Gmin województwa świętokrzyskiego.

Podmiotami uprawnionymi (beneficjentami) działań mogą być:

- Instytucje edukacyjne, szkoły.
- Organizacje i stowarzyszenia pozarządowe, w tym reprezentujące środowiska biznesu.
- Podmioty prywatne.
- Regionalna Organizacja Turystyczna.
- Lokalne Organizacje Turystyczne (LOT-y).
- Lokalne Grupy Działania.
- Podmioty sektora turystycznego.
- Mieszkańcy województwa.
- Firmy i instytucje przeciwdziałające bezrobociu.
- Społeczno-zawodowe organizacje rolników i samorząd rolny.
- Inne.

ZASADY

Czynnikiem warunkującym skuteczne wdrożenie strategii jest spełnienie kilku podstawowych założeń, tj.:

- Osiągnięcie strategicznej zbieżności celów strategii.
- Stosowanie istotnych zasad wdrażania strategii.

---

⁷¹ LOT gminy Nowa Słupia jest w trakcie rejestracji.

Strategia zawiera pięć obszarów priorytetowych, każdy z nich zawiera cel pośredni, cele operacyjne i działania w zakresie rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim, których realizacja przyczyni się do wzrostu konkurencyjności oferty turystycznej Regionu, zoptymalizuje ruch turystyczny, a także podniesie standard obsługi turystów.

Jednym z elementów warunkujących skuteczne wdrażanie dokumentu jest jego zgodność z dokumentami strategicznymi na szczeblu regionalnym, wojewódzkim i ogólnokrajowym.

Na poziomie kraju strategia jest zgodna z Narodowym Planem Rozwoju oraz programami operacyjnymi, które z niego wynikają. Realizacja pierwszych działań w ramach strategii będzie miała miejsce w okresie 2005-2006, czyli z funduszy strukturalnych zaplanowanych na lata 2004-2006. Konsekwencją tego faktu jest konieczność przygotowywania projektów zgodnych z NPR, który jest dokumentem obowiązującym przy realizacji zadań, wyborze i finansowaniu projektów. Natomiast kryterium wyboru stanowią cele i priorytety zawarte w poszczególnych sektorowych programach operacyjnych.

Na szczeblu wojewódzkim strategia jest zgodna ze Strategią Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego, natomiast na poziomie lokalnym dokument koresponduje z założeniami strategii rozwoju i Planami Rozwoju Lokalnego poszczególnych powiatów i gmin województwa świętokrzyskiego.

Dla powodzenia wdrożenia strategii należy przyjąć tzw. *zasadę partnerstwa*, czyli współpracę poszczególnych instytucji samorządowych, organizacji społecznych, przedstawicieli mieszkańców, przedsiębiorstw, w tym potencjalnych beneficjentów strategii oraz innych osób ważnych dla jej wdrożenia.

Do istotnych zasad wdrażania strategii należy ponadto zaliczyć:

- zasadę elastycznych zmian – według zmieniających się warunków otoczenia,
- zasadę ciągłości i otwarcia procesu planowania,
- zasadę dopasowania zadań i celów strategii do priorytetów funduszy strukturalnych, w tym w szczególności dostosowanie formy dokumentów do szablonów właściwych standardom Unii Europejskiej,
- zasadę konkurencyjności - należy uwzględnić i prognozować wpływ planowanych działań w relacji do otoczenia konkurencyjnego Regionu.

Działania wskazane w strategii będą współfinansowane ze środków Unii Europejskiej, dlatego też muszą uwzględniać zasady związane z realizacją polityki spójności gospodarczej i społecznej Unii Europejskiej określające sposób jej realizacji. Są to zasady:

- dodatkowości – stanowi, iż fundusze europejskie mają być uzupełnieniem środków krajowych przeznaczonych na realizację danego projektu,
- koncentracji – nakłada obowiązek określenia priorytetów rozwoju oraz koncentracji środków finansowych na wybranych celach i obszarach geograficznych,
- programowania – nakłada obowiązek przygotowania wieloletnich programów rozwoju i innych dokumentów planistycznych na szczeblu krajowym i regionalnym, a także w ujęciu sektorowym,
- partnerstwa – oznacza konieczność współpracy między odpowiednimi władzami i instytucjami krajowymi, regionalnymi i lokalnymi, uczestniczącymi w przygotowywaniu i realizacji działań w ramach funduszy strukturalnych, a także nakłada obowiązek współpracy między tymi władzami a Komisją Europejską.

9.2. Ramowa koncepcja wdrażania Strategii.

Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim chociaż jest spójna koncepcyjnie i tworzy jednolity wizerunek produktu turystycznego, to jednak pod względem realizacji rozbija się na wiele drobnych elementów, co wynika z wielu czynników: zakresu kompetencyjnego zaangażowanych podmiotów (np. obowiązków wynikających z Ustawy o samorządzie gminnym czy innych aktów prawnych – co powoduje, że określone zadania powinna realizować gmina, a nie inny podmiot), wielości i szczegółowości zadań wymagających uwzględnienia specyfiki lokalnej czy wreszcie możliwości finansowych. Dodatkowym wyzwaniem jest zakres czasowy, jaki obejmuje strategia: lata 2006 do 2013 uwzględniają, bowiem końcówkę okresu programowania 2004 – 2006 oraz cały kolejny okres programowania.

W związku z powyższym realizacja strategii rozpocznie się w okresie obowiązywania Narodowego Planu Rozwoju na lata 2004-2006 i przy wykorzystaniu określonych w nim funduszy strukturalnych. Pozostałe zaś działania będą wdrażane sukcesywnie po 2006 roku, czyli już w ramach NPR 2007-2013.

Proces wdrażania oraz ewaluacji strategii zakłada wytyczenie dwóch podstawowych etapów, czyli pośrednich horyzontów czasowych:

Etap I – 2005–2006

Etap II – 2006–2014

Do głównych zadań, które można określić jako przygotowanie techniczne oraz tworzenie struktur wdrożenia, warunkujących skuteczne wdrożenie Etapu I-go strategii należy zaliczyć:

- Utworzenie *Komitetu Sterującego* mającego za zadanie okresowe monitorowanie przebiegu prac oraz wspieranie procesów tworzenia odpowiednich warunków i podstaw formalnych-prawnych dla realizacji i efektywnego wdrażania strategii na poziomie województwa, podregionów oraz obszarów komplementarnych do turystyki (marszałek, wice marszałek, przewodniczący komisji UM, dyrektorzy wydziałów, prezydenci miast oraz wybrani starostowie i burmistrzowie, przedstawiciele związków zawodowych i organizacji pracodawców, branży turystycznej, organizacji pozarządowych, środowisk naukowych). Komitet powinien także opiniować propozycje określonych działań ramowych oraz Programów Operacyjnych w okresie pierwszych 4 lat oraz szczegółowych projektów i planów zadaniowych na kolejne lata.
- Wzmocnienie podmiotów odpowiedzialnych za wdrażanie strategii, w tym zwiększenie potencjału kadrowego (szkolenia).
- Opracowanie szczegółowych planów operacyjnych wg wybranych założeń Programów Wykonawczych i Operacyjnych Strategii, w korelacji z działaniami i celami określonych obszarów priorytetowych.

Do działań II-go Etapu wdrażania strategii powinny należeć kampania informacyjno-promocyjna, dotycząca zarówno samej strategii, jak i potencjalnych źródeł jej finansowania. Jednym z głównych założeń kampanii jest dotarcie do jak najszerszego kręgu potencjalnych beneficjentów z informacją o możliwości skorzystania z różnych źródeł finansowania, szczególnie zaś funduszy strukturalnych.

Na tym etapie nastąpić powinna również inicjacja działań, w tym inwestycyjnych.

Końcowym etapem powinno być opracowanie wniosków dotyczących stopnia wdrożenia strategii jako analiza ex post, a następnie opracowanie aktualizacji strategii na lata

2007-2013 ze wskazaniem właściwych wówczas instytucji wdrażających i zarządzających (ministerstwa lub regiony) i źródeł finansowania, w tym nowych unijnych programów i funduszy.

Główne założenia do procesu wdrażania i monitorowania strategii

- ⇒ Przestrzeganie podstawowych zasad polityki Unii Europejskiej, wytycznych AGENDY 21, Strategii Lizbońskiej oraz założeń NPR (obecnego oraz projektowanego na lata 2007–2013)
- ⇒ Implementowanie założeń strategii oraz programów wykonawczych na poziom działań tworzonego projektu tzw. Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa na lata 2007-2013
- ⇒ Koordynacja planów operacyjnych Regionu z programami na poziomie krajowym (np. nowo powstające PO) oraz programów operacyjnych innych regionów Polski, w tym głównie sąsiednich województw.

Zaawansowany system monitoringu oraz ewaluacji Strategii oparty na kilku płaszczyznach, w tym m.in.:

- Wskaźniki strategii – określenie wskaźników realizacji strategii, w tym poszczególnych obszarów priorytetowych.
- Monitoring wewnętrzny prowadzony przez podmioty wdrażające elementy strategii (np. ROTWS) – m.in. na podstawie określonych procedur oraz systemu jakości (lider strategii oraz grupa koordynująca).
- Monitoring na poziomie systemowym SIMIK.
- Monitoring na poziomie operacyjnym, w tym Programów i pojedynczych projektów – zastosowanie metodyki zarządzania projektem, we współpracy z wybranym ekspertem zewnętrznym lub partnerem społecznym programu.
- Monitoring cykliczny z przebiegu i efektów prac bieżących (przez powołane organy) – przez Komitet Sterujący oraz Zespół Programowy.
- Oficjalne raporty z analiz okresowych (audyty strategii) – w tym dwa raporty w trakcie realizacji (analiza ex middle) oraz po zakończeniu cyklu poszczególnych projektów – analiza ex post, w tym raport (ocena) z oddziaływania strategii oraz wdrażanych przez nią działań.
- Raport z oddziaływania strategii oraz wdrożonych przez nią działań.

Określenie pożądaných efektów w sześciu podstawowych płaszczyznach:

- ⇒ **Produkt** – zakres i struktura asortymentu, jakość i atrakcyjność produktów, konkurencyjność rynkowa, dopasowanie do potrzeb rynku, przyciągnięcie turystów, stymulacja inwestycji, istotna rola produktów markowych.
- ⇒ **Zasoby ludzkie** – kompetencje, jakość, potencjał, zgodność z potrzebami rynku.
- ⇒ **Marketing i informacja** – wizerunek turystyczny, dostępność i jakość informacji, dotarcie do rynków oraz segmentów docelowych, skuteczność promocji produktów oraz Regionu jako atrakcyjnej destynacji.
- ⇒ **Infrastruktura, przestrzeń turystyczna** – jakość kształtowanej przestrzeni turystycznej oraz zgodność z zasadami Strategii Lizbońskiej, eliminacja sztucznych granic administracyjnych w turystyce, rozwiązania proekologiczne w infrastrukturze, jakość bazy noclegowej, oferta i jakość bazy gastronomicznej, infrastruktura specjalistyczna na poziomie europejskim, wysoka estetyka, atrakcyjny design nowych rozwiązań.

- ⇒ **Instytucje** – wzmocnienie kadrowe głównych instytucji, zdolność operacyjna, efekty działań, większe zatrudnienie, dobra współpraca podmiotów społecznych z sektorem prywatnych, dobra komunikacja marketingowa podmiotów, współpraca i koordynacja prac, skuteczne zespoły, współpraca międzyregionalna.
- ⇒ **Spójność** – sprawna komunikacja i marketing wewnętrzny, informacja oraz promocja krzyżowa, promowanie wspólnych wyróżników.

9.3. Harmonogram wdrożenia.

Poniżej wskazano na główne, rekomendowane obszary koncentracji działań w poszczególnych okresach wdrażania.

	2005	2006	2007	2007-2013	2014
Opracowanie Strategii					
Realizacja działań:					
<u>ETAP I</u>					
- przyjęcie i uchwalenie Strategii - utworzenie <i>Komitetu Sterującego</i> - wzmocnienie podmiotów odpowiedzialnych za wdrażanie Strategii, w tym ROTWŚ - szkolenia dot. zarządzania projektem, marketingu turystycznego - opracowanie programów operacyjnych dot. wdrożenia produktów turystycznych					
<u>Realizacja działań:</u>					
<u>ETAP II</u>					
- badania oraz analiza rynku - kampania informacyjno-promocyjna - szkolenia dot. kadr obsługi ruchu turystycznego					

- realizacja programów operacyjnych dot. wykonania zakładanych celów i priorytetów Strategii					
- montaż finansowy projektów					
- realizacja oraz wdrożenie projektów pilotażowych					
Realizacja oraz wdrożenie projektów i zadań obszarowych z funduszy strukturalnych zaplanowanych na lata 2004-2006					
Analiza ex post Strategii w roku 2006 i korekta działań Strategii na lata 2007-2014					
Realizacja oraz wdrożenie projektów i zadań obszarowych z funduszy strukturalnych i programów pomocowych zaplanowanych na lata 2007-2013					
Analiza ex-post Strategii na lata 2007-2014					
Bieżący monitoring procesu wdrażania Strategii					

Harmonogram wdrożenia produktów turystycznych⁷²

"ŚWIĘTOKRZYSKA ZIELONA SZKOŁA" PRODUKT SKIEROWANY DO DZIECI I MŁODZIEŻY									
działania	powiaty/ogniska atrakcji	lata							
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
rozbudowa bazy turystycznej, dostosowanej do przyjmowania większych grup	buski – Pacanów								
	jędrzejowski								
	kazimierski								
	Kielce i powiat kielecki – Góry Świętokrzyskie, Jaskinia Raj								

⁷² Harmonogram wdrożenia koresponduje z dokumentami strategicznymi powiatów (strategie oraz PRL) oraz jest opracowany w oparciu na zapisach w w/w dokumentach.

	konecki – Staropolski Okręg Przemysłowy								
	ostrowiecki – Bałtów, krzemień pasiasty								
	pińczowski – wapień pińczowski								
	skarżyski								
	starachowicki - Staropolski Okręg Przemysłowy								
tworzenie szlaków tematycznych	buski - Pacanów								
	jędrzejowski								
	kazimierski								
	Kielce i powiat kielecki – Góry Świętokrzyskie, Jaskinia Raj								
	konecki – Staropolski Okręg Przemysłowy								
	ostrowiecki – Bałtów, krzemień pasiasty								
	pińczowski – wapień pińczowski								
	skarżyski								
	starachowicki - Staropolski Okręg Przemysłowy								
przygotowanie specjalnej oferty dla dzieci i młodzieży z całego obszaru województwa	buski - Pacanów								
	jędrzejowski								
	kazimierski								
	Kielce i powiat kielecki – Góry Świętokrzyskie, Jaskinia Raj								
	konecki – Staropolski Okręg Przemysłowy								
	ostrowiecki – Bałtów, krzemień pasiasty								
	pińczowski – wapień pińczowski								
	skarżyski								
	starachowicki - Staropolski Okręg Przemysłowy								
sprzedaż specjalnej oferty dla dzieci i młodzieży z całego obszaru województwa	buski - Pacanów								
	jędrzejowski								
	kazimierski								
	Kielce i powiat kielecki – Góry Świętokrzyskie, Jaskinia Raj								

	konecki – Staropolski Okręg Przemysłowy								
	ostrowiecki – Bałtów, krzemień pasiasty								
	pińczowski – wapień pińczowski								
	skarżyski								
	starachowicki - Staropolski Okręg Przemysłowy								
nawiązanie współpracy z instytucjami edukacyjnymi organizującymi wyjazdy dla dzieci i młodzieży	buski - Pacanów								
	jędrzejowski								
	kazimierski								
	Kielce i powiat kielecki – Góry Świętokrzyskie, Jaskinia Raj								
	konecki – Staropolski Okręg Przemysłowy								
	ostrowiecki – Bałtów, krzemień pasiasty								
	pińczowski – wapień pińczowski								
	skarżyski								
	starachowicki - Staropolski Okręg Przemysłowy								
"KLUCZ DO ZDROWIA" PRODUKT SKIEROWANY DO TURYSTY UZDROWISKOWEGO									
działania	powiaty/ogniska atrakcji	lata							
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
budowa platformy współpracy pomiędzy świętokrzyskimi uzdrowiskami	buski – miasta Busko-Zdrój, Solec-Zdrój								
rozwijanie funkcji pozaleczniczych w obiektach sanatoryjnych (spa, wellness)									
przygotowanie specjalnej oferty sportowo-rekreacyjnej dla osób młodych i aktywnych									
przygotowanie specjalnej oferty krótkich wycieczek po Regionie dla osób przebywających w sanatorium									

przygotowanie pakietów pobytowych sprofilowanych pod turystę niemieckiego									
sprzedaż na rynku ofert									
„W KRAINIE MOCnych WRAŻEŃ PRODUKT SKIEROWANY DO TURYSTY AKTYWNEGO									
działania	powiaty/ogniska atrakcji	lata							
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
przygotowanie specjalnych sprofilowanych ofert	obszar całego województwa:								
sprzedaż na rynku specjalnych sprofilowanych ofert	– miasto Kielce i najbliższe okolice – turystyka narciarska, rajdy konne,								
rozbudowa bazy sportowo-rekreacyjnej	– rzeki: Wisła, Czarna Konecka, Kamienna i Nida –								
tworzenie nowych szlaków turystycznych i zagospodarowywanie już istniejących	turystyka wodna, zbiorniki								
organizowanie imprez sportowych	wodne: Sielpia, Chańcza, Zalew Kielecki oraz otoczone lasami	działanie stałe – cyklicznie, co miesiąc o innym charakterze							
tworzenie platformy współpracy pomiędzy poszczególnymi oferentami	zbiorniki wodne na terenie powiatu skarżyskiego, – Masłów, Pińczów – sporty lotnicze.	działanie stałe							
"PERŁY ZIEMI ŚWIĘTOKRZYSKIEJ" PRODUKT SKIEROWANY DO TURYSTY KULTUROWEGO									
działania	powiaty/ogniska atrakcji	lata							
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
tworzenie nowych obiektów muzealnych, tematycznych szlaków turystycznych, izb pamięci narodowej	buski, jędrzejowski, pińczowski – rejon Ponidzia								
	kielecki – miasto Kielce								
	sandomierski – miasto Sandomierz								

obudowywanie już istniejących obiektów muzealnych ciekawą ofertą turystyczną	buski, jędrzejowski, pińczowski – rejon Ponidzia								
	kielecki – miasto Kielce								
	sandomierski – miasto Sandomierz								
organizowanie imprez kulturalnych, współpraca w tym zakresie pomiędzy samorządami i instytucjami kulturalnymi	buski, jędrzejowski, pińczowski – rejon Ponidzia	działanie stałe – cyklicznie, co dwa miesiąca w innym powiecie							
	kielecki – miasto Kielce								
	sandomierski – miasto Sandomierz								
przygotowanie pakietów kilkudniowych wycieczek objazdowych oraz specjalnych pakietów opracowanych z myślą o grupach żydowskich	buski, jędrzejowski, pińczowski – rejon Ponidzia								
	kielecki – miasto Kielce								
	sandomierski – miasto Sandomierz								
sprzedaż pakietów – kilkudniowych wycieczek objazdowych z pilotem po województwie	buski, jędrzejowski, pińczowski – rejon Ponidzia								
	kielecki – miasto Kielce								
	sandomierski – miasto Sandomierz								
sprzedaż specjalnych pakietów opracowanych z myślą o grupach żydowskich	buski, jędrzejowski, pińczowski – rejon Ponidzia								
	kielecki – miasto Kielce								
	sandomierski – miasto Sandomierz								
"SWOJSKIE KLIMATY" PRODUKT SKIEROWANY DO AGROTURYSTÓW									
działania	powiaty/ogniska atrakcji	lata							
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
stworzenie łańcucha współpracy pomiędzy gestorami w postaci Zintegrowanego Obszaru Agroturystycznego	kielecki – obszar Gór Świętokrzyskich								
	konecki – tereny przylegające do Czarnej Koneckiej								
	buski, pińczowski – rejon Ponidzia								
	staszowski – tereny przylegające do Czarnej Staszowskiej								
	włoszczowski								

	Starachowicki „Dolina Kamiennej”								
sprzedaż na rynku oferty ZOA	kielecki – obszar Gór Świętokrzyskich								
	konecki – tereny przylegające do Czarnej Koneckiej								
	buski, pińczowski – rejon Ponidzia								
	staszowski – tereny przylegające do Czarnej Staszowskiej								
	włoszczowski								
	Starachowicki „Dolina Kamiennej”								
„KRAINA BEZ BARIER” PRODUKT SKIEROWANY DO OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH									
działania	powiaty/ogniska atrakcji	lata							
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
powstanie i rozwój sieci obiektów noclegowych i gastronomicznych przyjaznych osobom niepełnosprawnym, włączenie się w akcję "Hotel bez barier"	obszar całego województwa								
podejmowanie działań infrastrukturalnych w Regionie mających na celu przystosowanie go do potrzeb osób niepełnosprawnych	obszar całego województwa								
opracowanie oferty oraz dostarczenie na rynek przez biura podróży pakiety pobytowe stworzone z myślą o osobach niepełnosprawnych	obszar całego województwa								
wykreowanie i wdrożenie systemu identyfikacji wizualnej obiektów przyjaznych osobom niepełnosprawnym	obszar całego województwa								

powołanie do życia instytucji pozarządowej (fundacji, stowarzyszenia) czuwającej nad rozwojem produktu	obszar całego województwa								
nawiązanie współpracy ze Stowarzyszeniem Przyjaciół Integracji	obszar całego województwa								
„DELEGACJA WBREW REGULOM” PRODUKT SKIEROWANY DO TURYSTY BIZNESOWEGO									
działania	powiaty/ogniska atrakcji	lata							
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
podejmowanie działań na rzecz stałego podnoszenia jakości usług noclegowych, gastronomicznych oraz związanych z obsługą imprez handlowych	kielecki – miasto Kielce i okolice	działanie stałe							
stworzenie centrum handlowo-rekreacyjnego z myślą o turystyce biznesowym									
opracowanie i przygotowanie pakietów pobytowych i motywacyjnych dla turysty biznesowego									
wprowadzenie na rynek pakietów pobytowych przeznaczonych specjalnie dla turysty biznesowego									
wprowadzenie na rynek pakietów motywacyjnych, tzw. incentive tours									
„ W POSZUKIWANIU UKOJENIA” PRODUKT TURYSTYKI PIELGRZYMKOWEJ									
działania	powiaty/ogniska atrakcji	lata							
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
przygotowanie spakietowanej oferty pobytowej w pobliżu (bądź na terenie) sanktuariów i klasztorów	kielecki - Sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego								
	jędrzejowski - Sanktuarium bł. Wincentego Kadłubka								

	sandomierski - Kościół parafialny w Koprzywnicy								
	starachowicki - Sanktuarium MB Bolesnej Królowej Polski w Kałkowie-Godowie, Opactwo Cystersów w Wąchocku								
	staszowski - Pustelnia Złotego Lasu w Rytwianach								
sprzedaż na rynku spakietowanej oferty pobytowej w pobliżu (bądź na terenie) sanktuariów i klasztorów	kielecki - Sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego								
	jędrzejowski - Sanktuarium bł. Wincentego Kadłubka								
	sandomierski - Kościół parafialny w Koprzywnicy								
	starachowicki - Sanktuarium MB Bolesnej Królowej Polski w Kałkowie-Godowie, Opactwo Cystersów w Wąchocku								
	staszowski - Pustelnia Złotego Lasu w Rytwianach								
przygotowanie specjalnej oferty dla grup religijnych, oaz etc	kielecki - Sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego								
	jędrzejowski - Sanktuarium bł. Wincentego Kadłubka								
	sandomierski - Kościół parafialny w Koprzywnicy								
	starachowicki - Sanktuarium MB Bolesnej Królowej Polski w Kałkowie-Godowie, Opactwo Cystersów w Wąchocku								

	staszowski - Pustelnia Złotego Lasu w Rytwianach								
organizacja imprez o charakterze religijnym	kielecki - Sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego		działanie stałe – cyklicznie, raz w roku						
	jędrzejowski - Sanktuarium bł. Wincentego Kadłubka								
	sandomierski - Kościół parafialny w Koprzywnicy								
	starachowicki - Sanktuarium MB Bolesnej Królowej Polski w Kałkowie- Godowie, Opactwo Cystersów w Wąchocku								
	staszowski - Pustelnia Złotego Lasu w Rytwianach								
wytyczenie i oznakowanie szlaku o tematyce religijnej, obejmującego najważniejsze obiekty sakralne województwa	kielecki - Sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego								
	jędrzejowski - Sanktuarium bł. Wincentego Kadłubka								
	sandomierski - Kościół parafialny w Koprzywnicy								
	starachowicki - Sanktuarium MB Bolesnej Królowej Polski w Kałkowie- Godowie, Opactwo Cystersów w Wąchocku								
	staszowski - Pustelnia Złotego Lasu w Rytwianach								
efektywna współpraca z księżmi i zakonnikami	kielecki - Sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego		działanie stałe						
	jędrzejowski - Sanktuarium bł. Wincentego Kadłubka								

	sandomierski - Kościół parafialny w Koprzywnicy								
	starachowicki - Sanktuarium MB Bolesnej Królowej Polski w Kalkowie-Godowie, Opactwo Cystersów w Wąchocku								
	staszowski - Pustelnia Złotego Lasu w Rytwianach								
„PRZYSTANEK – ŚWIĘTOKRZYSKIE” PRODUKT DO TURYSTY TRANZYTOWEGO									
działania	powiaty/ogniska atrakcji	lata							
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
przygotowanie zróżnicowanej i wyróżniającej się oferty gastronomicznej	obszar całego województwa								
rozbudowa bazy noclegowej o akceptowalnym standardzie przy drogach									
stworzenie specjalnego systemu informacji turystycznej z myślą o turyście tranzytowym									
„PODRÓŻE Z PASJĄ” PRODUKT SKIEROWANY DO HOBBYSTÓW									
działania	powiaty/ogniska atrakcji	lata							
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
nawiązanie współpracy ze stowarzyszeniami i fundacjami hobbystów, a także instytucjami edukacyjnymi, w celu przygotowania profesjonalnej oferty	buski, jędrzejowski, pińczowski – rejon Ponidzia								
	kielecki – Miedziana Góra								
	kazimierski								
	konecki								
	ostrowiecki								
	skarżyski								
starachowicki									
organizacja tematycznych imprez	buski, jędrzejowski, pińczowski – rejon Ponidzia								

	kielecki – Miedziana Góra		działanie stałe – cyklicznie, co dwa miesiąca na inny temat						
	kazimierski								
	konecki								
	ostrowiecki								
	skarżyski								
	starachowicki								
„WAKACJE BEZ REZERWACJI” PRODUKT TURYSTYKI CAMPINGOWEJ I CARAVANINGOWEJ									
działania	powiat/ognisko atrakcji	lata							
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
stworzenie odpowiedniej infrastruktury	kielecki – Miedziana Góra,								
organizacja imprez	konecki,	działanie stałe – cyklicznie co rok							
nawiązanie kontaktu ze stowarzyszeniami i klubami zajmującymi się campingiem i caravanningiem w całej Europie	pińczowski,								
	skarżyski,								
	starachowicki,								
	włoszczowski								
przygotowanie specjalnych pakietów pobytowych									
wprowadzenie na rynek specjalnych pakietów pobytowych									
zapewnienie połączeń komunikacyjnych Miedziana Góra – Kielce									
„WEEKEND W ŚWIĘTOKRZYSKIM” PRODUKT TURYSTYKI WEEKENDOWEJ									
działania	powiaty/ogniska atrakcji	lata							
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
przygotowanie i sprzedaż na rynku kilkudniowych pakietów pobytowych	obszar całego województwa								
dostosowanie do produktu oferty gospodarstw agroturystycznych									
działania na rzecz podniesienia poziomu dostępności komunikacyjnej									
MARKETING I PROMOCJA W ZAKRESIE WDROŻENIA PRODUKTÓW TURYSTYCZNYCH									
działania	powiaty	lata							

		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
opracowanie i wdrożenie zintegrowanego systemu promocji produktów turystycznych województwa	obszar całego województwa								
rozbudowa bazy informacyjnej i dystrybucyjnej									
SZKOLENIA I DORADZTWO W ZAKRESIE WDROŻENIA PRODUKTÓW TURYSTYCZNYCH									
działania	powiaty	lata							
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
przeprowadzanie badań oraz analiza ruchu turystycznego i potrzeb konsumentów	obszar całego województwa								
przeprowadzenie analizy potrzeb szkoleniowych w zakresie szeroko rozumianej turystyki		działania stałe							
szkolenia w zakresie wdrażania, funkcjonowania oraz komercjalizacji konkurencyjnych produktów turystycznych									
szkolenia profesjonalnych kadr dla obsługi ruchu turystycznego, przedstawicieli samorządów terytorialnych zajmujących się turystyką oraz lokalnych liderów branży turystycznej, w tym szkolenia językowe		działania stałe							

9.4. Finansowanie.

W związku z tym, że realizacja strategii rozpocznie się w okresie obowiązywania Narodowego Planu Rozwoju na lata 2004-2006, a następne działania będą wdrażane sukcesywnie po 2006 roku, czyli już w ramach NPR 2007-2013, należy zwrócić uwagę na źródła finansowania zarówno jednego, jak i drugiego okresu.

Tu od razu należy poczynić pewną uwagę: otóż kolejny okres programowania i związane z nim źródła finansowania nie będą prostym ciągiem dalszym obecnie dostępnych programów i to nie tylko ze względu na zmianę priorytetów Narodowego Planu Rozwoju.

Mamy do czynienia z reformą samych funduszy strukturalnych, które idąc w ślad za sugestiami Trzeciego Raportu Kohezyjnego stają się bardziej skonsolidowane i nieco prostsze w swej filozofii. Ostateczny kształt reformy nie jest jednak przesądzony, gdyż nie zapadła jeszcze decyzja, co do budżetu Unii Europejskiej na lata 2007 – 2013. Ponadto programy operacyjne, które mają być wówczas realizowane są jeszcze na etapie uzgodnień i konsultacji. Należy, zatem pamiętać o tym, że źródła finansowania odnoszące się do przyszłego okresu programowania mają charakter orientacyjny.

Z uwzględnieniem tego zastrzeżenia można wyróżnić następujące zasadnicze źródła finansowania dla "Strategii rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim": programy operacyjne obecnego okresu programowania oraz inne instrumenty finansowe Wspólnot Europejskich (programy horyzontalne, Inicjatywy Wspólnotowe) na lata 2004 – 2006, Mechanizmy Finansowe Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) oraz Norweski Mechanizm Finansowy na lata 2004 – 2009, a także programy operacyjne oraz inne instrumenty na lata 2007 – 2013. Wszystkie one muszą zostać uzupełnione środkami własnymi. W wypadku większości projektów możliwym beneficjentem jest samorząd (gminny lub wojewódzki), możliwe jest jednak, szczególnie w przyszłym okresie programowania, wykorzystanie także w tym celu inicjatyw oddolnych, które w kolejnym okresie programowania będą bardzo mocno promowane poprzez cały program operacyjny PO "Społeczeństwo Obywatelskie", poprzez PO "Rozwój Obszarów Wiejskich" (zwłaszcza działania z zakresu trzeciego priorytetu) oraz poprzez regionalne programy operacyjne. Dodatkowym elementem sprzyjającym takiemu podejściu będzie utworzenie funduszy grantowych dla organizacji pozarządowych przewidziane w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego oraz Mechanizmu Finansowego EOG. Pod auspicjami Ministerstwa Polityki Społecznej rozwija się także przeznaczony dla organizacji pozarządowych Fundusz Inicjatyw Obywatelskich (FIO). Te wszystkie elementy powodują, że organizacje pozarządowe począwszy od roku 2007 będą mogły odegrać znacznie istotniejszą rolę w realizacji programu, stąd warto już teraz pomyśleć o zaangażowaniu odpowiednich jednostek w realizację Strategii. Możliwe będzie też wykorzystanie instrumentów wprost kładących nacisk na turystykę, tak jak to zaproponowano w PO "Innowacje – Inwestycje – Otwarta gospodarka". Tam jednak niezbędna okaże się współpraca pomiędzy różnymi (głównie biznesowymi) graczami na rynku usług turystycznych oraz efekt odpowiednio dużej skali.

OBSZAR PRIORYTETOWY	CELE OPERACYJNE	DZIAŁANIA	OBSZARY ZADANIOWE	TERMIN REALIZACJI	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA
PRODUKT	Cel 1 Kreacja i rozwój konkurencyjnych produktów turystycznych	Działanie 1 Budowa i rozwój wiodących produktów turystycznych		2006 - 2013	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2004-2006, w tym SPO Rolnictwo 2.2., SPO Rolnictwo 2.4.,
		Działanie 2 Budowa i rozwój uzupełniających produktów turystycznych		2006 - 2013	
		Działanie 3 Stworzenie weekendowej oferty województwa		2006 - 2013	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne, Regionalny Program Operacyjny, ze szczególnym uwzględnieniem PO "Innowacje – Inwestycje – Otwarta gospodarka" Działanie 4.3., FIO, Fundusz grantów EOG, p.II, FIO środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, coroczne granty MK i MG, środki własne powiatów i gmin, środki prywatne

	<p>Cel 2 Stymulowanie i wspieranie inwestycji w obszarze infrastruktury turystycznej produktów</p>	<p>Działanie 1 Stworzenie i rozbudowa infrastruktury niezbędnej do funkcjonowania i rozwijania produktów turystycznych</p>		<p>2006 - 2013</p>	<p>Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2004-2006, w tym SPO WKP 2.2.1., SPO WKP 2.3</p> <p>Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne, Regionalny Program Operacyjny, ze szczególnym uwzględnieniem PO "Innowacje – Inwestycje – Otwarta gospodarka" Działanie 4.3. oraz PO Rozwoju Obszarów Wiejskich - 3.2., PO Rozwoju Obszarów Wiejskich - 3.4., środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, środki własne powiatów i gmin, środki prywatne</p>
<p>ROZWÓJ ZASOBÓW LUDZKICH</p>	<p>Cel 1 Kształtowanie kadr dla obsługi ruchu turystycznego</p>	<p>Działanie 1 Kształcenie nowych kadr dla obsługi ruchu turystycznego</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wdrożenie systemu szkoleń dla bezrobotnych i zainteresowanych reorientacją zawodową. 2. Wsparcie systemu edukacji kadr dla turystyki. 3. Wsparcie osób rozpoczynających działalność gospodarczą. 	<p>działania stałe</p>	<p>Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2004-2006, w tym SPO WKP 2.1., SPO RZL 2.3 A, Leonardo da Vinci, Interreg III C, Interreg III B Cadses</p>

		Działanie 2 Kształcenie kadry menedżerskiej	1. Wdrożenie systemu szkoleń dla menedżerów. 2. Staże zawodowe dla menedżerów.	działania stałe	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne, Regionalny Program Operacyjny, w tym PO ROW 3.6, PO Środowiska priorytet VI, Fundusz grantów EOG i Norweskiego Mechanizmu Finansowy p. II ⁷³ , Mechanizm Finansowy EOG oraz Norweski Priorytet 4, PO Zatrudnienie 3.1
		Działanie 3 Kształcenie pracowników operacyjnych	1. System szkoleń dla pracowników branży. 2. System szkoleń dla właścicieli gospodarstw agroturystycznych. 3. Wdrożenie systemu szkoleń dla pracowników sektora usług okołoturystycznych. 4. Kształcenie kadry trenerskiej.	działania stałe	
	Cel 2 Wsparcie kadr administracji samorządowej, kadr pedagogicznych oraz organizacji pozarządowych	Działanie 1 Wdrożenie systemu szkoleń w zakresie pozyskiwania środków finansowych	2006 - 2008		
		Działanie 2 Wdrożenie systemu szkoleń w zakresie kreacji produktów turystycznych, wizerunku oraz nowoczesnych instrumentów promocyjnych.	2006 - 2008		
		Działanie 3 Wdrożenie systemu szkoleń językowych.	działanie stałe		
		Działanie 4 Wymiany zagraniczne i podróże studyjne	działanie stałe		
	Cel 3 Badania rynku pracy, potrzeb szkoleniowych oraz efektywności programów	Działanie 1 Badania rynku pracy	działania stałe	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007-2013, w tym PO Społeczeństwo Obywatelskie 1.2., środki krajowe – budżet	
		Działanie 2 Badania potrzeb szkoleniowych			

⁷³ Pod warunkiem realizacji przez NGO (2006-2009).

	szkoleniowych	Działanie 3 Badania efektywności programów szkoleniowych			państwa, w tym coroczne granty MG, MENiS, środki własne województwa świętokrzyskiego, powiatów i gmin
PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA	Cel 1 Zwiększanie dostępności komunikacyjnej województwa świętokrzyskiego	Działanie 1 Rozwój infrastruktury drogowej województwa		2006-2010	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne, Regionalny Program Operacyjny, Publiczne środki wspólnotowe, PO Infrastruktura drogowa, PO konkurencyjność transportu
		Działanie 2 Poprawa dostępności lotniczej województwa - modernizacja lotniska w Masłowie		2006 - 2010	
		Działanie 3 Wzrost liczby połączeń kolejowych		2006 - 2010	
		Działanie 4 Zintegrowany system transportu turystycznego na terenie województwa świętokrzyskiego		2006 -2010	
		Działanie 5 Rozwój systemu ułatwień w ruchu turystycznym wewnątrz województwa	1. Wprowadzenie Świętokrzyskiej Karty Turystycznej.	2006 - 2007	
	2. Rozwój atrakcyjnych alternatywnych form przewozów turystycznych, szczególnie na krótkich odcinkach łączących poszczególne atrakcje.		2006 - 2010		
	Cel 2 Kształtowanie proekologicznej infrastruktury w	Działanie 1 Rozwój innowacyjnej infrastruktury na	1. Wprowadzanie innowacji oraz nowoczesnych technologii.	2007 - 2010	Środki własne województwa świętokrzyskiego, budżety jednostek samorządów terytorialnych (powiaty, gminy), firmy prywatne oraz sponsorzy (środki prywatnych przewoźników – PKP przewozy regionalne, PKS, inni przewoźnicy w tym tanich linii lotniczych)
2. Rozwój innowacyjnej infrastruktury rekreacyjno-rozrywkowo-dydaktycznej dla dzieci i młodzieży.			2007 - 2010	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym:	

	kontekście rozwoju przestrzeni turystycznej	rzecz zrównoważonego rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim	3. Rozwój infrastruktury obszarów chronionych zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.	2007 - 2010	Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne, w tym PO "Innowacyjność – Inwestycje – Otwarta gospodarka", Regionalny Program Operacyjny, środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, Ministerstwo Infrastruktury, fundusze proekologiczne WFOŚiGW, NFOŚiGW, MOŚ
		Działanie 2 Integracja sieci szlaków turystycznych – rozwój spójnego systemu szlaków turystycznych		2006 - 2008	Fundusze strukturalne i programy pomocowe 2007-2013, głównie PO "Innowacyjność – Inwestycje – Otwarta gospodarka" oraz Regionalny Program Operacyjny, Środki własne (województwa, powiatów i gmin), lasy, parki, MG – coroczne granty, WFOŚiGW, NFOŚiGW
		Działanie 3 Rozwój	1. Rozbudowa sieci wodociągowo-kanalizacyjnych i tworzenia nowych składowisk odpadów.	2006 - 2009	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata

		infrastruktury technicznej i województwa służącej poprawie warunków inwestowania w turystykę	2. Infrastruktura oczyszczania wód powierzchniowych.	2006 - 2009	2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne, Regionalny Program Operacyjny, Mechanizm Finansowy EOG oraz Norweski, środki NFOŚiGW oraz WFOŚiGW, środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, środki budżetowe powiatów i gmin województwa świętokrzyskiego
	Cel 3 Rozwój mikro przestrzeni turystycznych	Działanie 1 Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych oraz cennych obiektów zabytkowych		2007 - 2011	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne, Regionalny Program Operacyjny, środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego oraz środki budżetowe powiatów i gmin województwa świętokrzyskiego
		Działanie 2 Zagospodarowanie stanowisk archeologicznych, grodzisk i udostępnienie ich na potrzeby turystyki		2007 - 2011	
		Działanie 3 Rozwój węzłów turystyki specjalistycznej		2007 - 2010	
		Działanie 4 Rewaloryzacja i modernizacja obiektów przemysłowych (Staropolski Okręg Przemysłowy)		2006 -2008	

MARKETING I PROMOCJA	Cel 1 Tworzenie i implementacja nowoczesnych rozwiązań w dziedzinie marketingu produktu i tworzenia produktów markowych	Działanie 1 Stworzenie jednolitego i wyraźnego wizerunku województwa świętokrzyskiego na turystycznej mapie Polski.	1. System Identyfikacji Wizualnej.	2006 - 2007	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007-2013, w tym PO "Innowacyjność – Inwestycje – Otwarta gospodarka" oraz Regionalny Program Operacyjny, środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, powiatów, gmin
			2. Jednolity komunikat o Regionie.	działanie stałe	Środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, powiatów, gmin
			3. Opracowywanie i wydawanie materiałów promocyjnych o Regionie.	działanie stałe	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne, PO "Innowacyjność – Inwestycje – Otwarta gospodarka" oraz Regionalny Program Operacyjny, środki krajowe – budżet państwa, administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, współpraca z POT

			4. Udział w targach i imprezach turystycznych, w kraju, jak i za granicą.	działanie stałe	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2004-2006, w tym SPO "Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw" Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007-2013, w tym PO "Innowacyjność – Inwestycje – Otwarta gospodarka", środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, powiatów, gmin, współpraca z POT
			5. Organizowanie promocyjnych akcji społecznych.	działanie stałe	Środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego powiatów, gmin, współpraca z POT

			6. Opracowanie koncepcji, scenariusza, organizacja i promocja sztandarowej imprezy województwa świętokrzyskiego pt. "Świętokrzyskie Miejsce Mocy".	od 2006 działanie stałe, cykliczne, raz na rok	Środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, powiatów, gmin, inne instytucje kulturalno-artystyczne w województwie, coroczne granty MK i MG, środki w ramach programów EOG, Fundusz Inicjatyw Obywatelskich, Fundusze Małych Grantów BŚ
	Działanie 2 Budowa platformy współpracy pomiędzy władzami samorządowymi i organizacjami pozarządowymi.		1. Tworzenie kalendarza imprez.	działania stałe	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007-2013, w tym PO Społeczeństwo Obywatelskie, FIO środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, powiatów, gmin
			2. Wspólna promocja imprez.		
	3. Study tour .				

			4. Szkolenia w zakresie marketingu wewnętrznego.		<p>Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2004-2006, w tym SPO RZL 2.3 A,</p> <p>Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne ze szczególnym uwzględnieniem PO Zatrudnienie i Integracja Społeczna, Regionalny Program Operacyjny, środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, powiatów i gmin województwa świętokrzyskiego, WUP, PUP, coroczne granty instytucji szkoleniowych</p>
	<p>Cel 2 Stworzenie zintegrowanego systemu informacji turystycznej</p>	<p>Działanie 1 Rozbudowa systemu informacji turystycznej.</p>	1. Rozwój sieci centrów informacji turystycznej.	2006 - 2010	<p>Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007-2013: Regionalny Program Operacyjny, środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, powiatów i gmin, współpraca z POT</p>

			2. Opracowanie systemu zbierania, przetwarzania, weryfikowania i udostępniania danych przez centra IT.	2006	Środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, granty Ministerstwa Nauki i Informatyzacji, MG
			3. Opracowywanie i publikowanie materiałów promocyjnych w formie katalogów, folderów, map, przewodników, w różnych wersjach językowych.	działania stałe	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne, Regionalny Program Operacyjny, w tym PO ROW, środki krajowe – – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, współpraca z POT
			4. Informacja elektroniczna – wydawnictwa multimedialne, strony www, portale internetowe – tworzenie i nadzorowanie, internetowe systemy rezerwacji, kioski elektroniczne, bieżąca aktualizacja danych.	2006 - 2013	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne, Regionalny Program Operacyjny
			Działanie 2 Stworzenie jednolitego systemu oznakowania dróg i atrakcji turystycznych.	2006 - 2007	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne, Regionalny Program Operacyjny, w tym PO ROW 3.2., środki własne województwa świętokrzyskiego

	Cel 3 Rozwój badań rynku turystycznego	Działanie 1 Prowadzenie badań, gromadzenie i przetwarzanie danych.	1. Stworzenie systemu prowadzenia badań	2006 - 2007	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007-2013, Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne, Regionalny Program Operacyjny w tym PO SO 1.2., środki krajowe – budżet państwa, w tym coroczne granty MG, MENiS, środki własne województwa, powiatów i gmin
			2. Stworzenie systemu gromadzenia i przetwarzania danych	2006 - 2007	
		Działanie 2 Udostępnianie danych		działanie stałe	
WSPARCIE INSTYTUCJONALNE	Wsparcie instytucji i organizacji działających na rzecz rozwoju turystyki w Regionie Świętokrzyskim	Działanie 1 Wsparcie rozwoju Lokalnych Organizacji Turystycznych.		działania stałe	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007-2013, w tym PO Innowacje – Inwestycje – Otwarta gospodarka, FIO, środki krajowe – – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, powiatów i gmin, POT – na podstawie działań zawartych w porozumieniach rocznych
		Działanie 2 Wsparcie działalności Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego			
		Działanie 3 Wzmocnienie struktur i efektywności władz regionalnych i lokalnych odpowiedzialnych za turystykę			
		Działanie 4 Wspieranie kluczowych dla regionu organizacji pozarządowych			
					Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Regionalny Program Operacyjny, środki krajowe: budżet państwa i administracji rządowej

		<p>Działanie 5 Budowa platformy współpracy pomiędzy wiodącymi instytucjami zainteresowanymi rozwojem turystyki w Regionie</p>		<p>Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007-2013, w tym PO Społeczeństwo Obywatelskie, środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, powiatów, gmin</p>
	<p>Cel 2 Tworzenie warunków do wzrostu zatrudnienia w sektorze prywatnym</p>	<p>Działanie 1 Rozwój regionalnego systemu zatrudnienia w turystyce oraz warunków do kreowania systemów lokalnych</p>	<p>działania stałe</p>	<p>Środki unijne na lata 2007 - 2013 z finansowym montażem krajowym: Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne w tym szczególnie PO Zatrudnienie i Integracja Społeczna, Regionalny Program Operacyjny, środki krajowe – budżet państwa, administracji rządowej, administracji samorządu terytorialnego w tym środki własne UM, powiatów, gmin</p>
		<p>Działanie 2 Tworzenie "zielonych miejsc pracy"</p>		
		<p>Działanie 3 Stwarzanie odpowiednich warunków dla efektywnego rozwoju partnerstwa publiczno-prywatnego w Regionie</p>		

	<p>Cel 3 Wsparcie świętokrzyskich przedsiębiorców turystycznych</p>	<p>Działanie 1 Wdrażanie regionalnego systemu doradztwa oraz systemów lokalnych dla przedsiębiorstw turystycznych</p>		działania stałe	<p>Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Sektorowe Programy Operacyjne PO „Innowacje – Inwestycje – Otwarta gospodarka”, Regionalny Program Operacyjny, Środki krajowe: budżet państwa i administracja rządowej</p>
		<p>Działanie 2 Poprawa dostępu do informacji kluczowych dla konkurencyjności i rozwoju przedsiębiorstw</p>			<p>Środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, powiatów, gmin</p>
		<p>Działanie 3 Tworzenie modelowych rozwiązań – regionalnych i lokalnych w zakresie poprawy warunków funkcjonowania firm turystycznych</p>	1. Wprowadzenie programu wspierającego branżę turystyczną.	2006 - 2009	<p>Środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, powiatów, gmin</p>
			2. Wprowadzenie wewnętrznego (regionalnego) systemu kwalifikacji zawodowych.	2006 - 2007	
		<p>Działanie 4 Działania na rzecz poprawy dostępu firm prywatnych do kapitału</p>		działanie stałe	

	Działanie 5 Tworzenie systemu zachęt inwestycyjnych	1. Opracowanie systemu ulg i zwolnień podatkowych dla podmiotów inwestujących w infrastrukturę turystyczną i paraturystyczną.	2006 -2010	Środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, powiatów i gmin województwa świętokrzyskiego	
		2. Urząd Przyjazny Inwestorowi.	2006 - 2008		
	Cel 4 Wspieranie innowacyjności i kreatywności w turystyce	Działanie 1 Stymulowanie wdrażania innowacyjnych rozwiązań do strategicznych obszarów turystyki Regionu		działania stałe	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne szczególnie PO Innowacje – Inwestycje – Otwarta gospodarka, Regionalny Program Operacyjny Środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej
		Działanie 2 Rozwój platformy wymiany doświadczeń, trendów, innowacyjnych rozwiązań			
		Działanie 3 Wspieranie prac naukowych dotyczących zagadnień innowacyjności w turystyce			
		Działanie 4 Implementowanie nowych technologii w obszarze IT			
	Cel 5 Wsparcie instytucjonalne tworzenia i rozwoju regionalnych i lokalnych	Działanie 1 Kształtowanie polityki proproduktowej w dokumentach strategicznych		działania stałe	Fundusze strukturalne i programy pomocowe na lata 2007 -2013 z finansowym montażem krajowym: Horyzontalne i Sektorowe Programy Operacyjne, Regionalny Program
		Działanie 2 Rozwój partnerstwa publiczno-prywatnego			
		Działanie 3 Budowa współpracy w zakresie kreacji produktów turystycznych			

	produktów turystycznych	<p style="text-align: center;">Działanie 4</p> <p style="text-align: center;">Powstanie Regionalnego Banku Produktów Turystycznych</p>		<p style="text-align: center;">Operacyjny, FIO, Fundusz grantów EOG, p.II, FIO środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, w tym własne województwa świętokrzyskiego, coroczne granty MK i MG, środki własne powiatów i gmin, środki prywatne</p>
--	----------------------------	---	--	--

Opis źródeł finansowania

OKRES PROGRAMOWANIA 2004 – 2006

SPO Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw

Poddziałanie 2.2.2 Wsparcie w zakresie internacjonalizacji przedsiębiorstw

Celem Poddziałania jest umiędzynarodowienie przedsiębiorstw poprzez ułatwienie przedsiębiorcom prowadzącym działalność gospodarczą na terenie Polski nawiązania kontaktów z potencjalnymi kontrahentami zagranicznymi oraz prezentację swej oferty eksportowej na targach i wystawach oraz związanych z nimi gospodarczych misjach zagranicznych.

Cel będzie realizowany poprzez następujące grupy projektów:

- wsparcie udziału przedsiębiorstw w wyjazdowych misjach gospodarczych związanych z udziałem w zagranicznych imprezach targowo-wystawienniczych,
- wsparcie udziału przedsiębiorców w targach i wystawach za granicą.

Wydatki kwalifikujące się do objęcia wsparciem w ramach Poddziałania 2.2.2 zostały enumeratywnie wskazane w dwóch rozporządzeniach Rady Ministrów w sprawie szczegółowych warunków udzielania pomocy *de minimis* przedsiębiorcom uczestniczącym w wyjazdowych misjach gospodarczych związanych z udziałem w targach i wystawach za granicą oraz w sprawie szczegółowych warunków udzielania pomocy *de minimis* przedsiębiorcom uczestniczącym w targach i wystawach za granicą.

Wydatki te muszą być zgodne z Rozporządzeniem Komisji Nr 1145/2003 z 27 czerwca 2003 zmieniającym rozporządzenie 1685/2000 w zakresie uznawania wydatków na działania współfinansowane z funduszy strukturalnych.

Wsparcie ze środków publicznych w ramach tego Poddziałania będzie mieć charakter dotacji będących refundacją części wydatków kwalifikowanych poniesionych w wyniku realizacji projektu.

Projekty w ramach tego Poddziałania będą realizowane na terenie całego kraju.

W ramach Poddziałania 2.2.2 będą składane projekty wspierające udział przedsiębiorców prowadzących działalność gospodarczą na terenie Polski w targach i wystawach za granicą oraz wspierające udział przedsiębiorstw w wyjazdowych misjach gospodarczych związanych z udziałem w zagranicznych imprezach targowo - wystawienniczych. Ze względu na istnienie dwóch rodzajów dotowanych projektów, będą one oceniane na podstawie dwóch odrębnych grup kryteriów merytorycznych:

SPO Restrukturyzacja i Modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich, Działanie 2.3 Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego

Kto może ubiegać się o wsparcie?

- gminy wiejskie i wiejsko-miejskie na rzecz mieszkańców miejscowości nie większych niż 5 tys. mieszkańców,
- instytucje kultury w miejscowościach do 5 tys. mieszkańców dla których organem założycielskim jest gmina.

Przeznaczenie wsparcia:

- realizacja inwestycji w zakresie modernizacji i wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, rekreacyjne i sportowe,

- odnowa obiektów zabytkowych charakterystycznych dla tradycji budownictwa wiejskiego regionu i ich adaptacja na cele publiczne,
- modernizacja przestrzeni publicznej na wsi,
- publiczna infrastruktura przyczyniająca się do rozwoju funkcji turystycznych, wsi oraz działania związane z promocją regionu.

Wysokość wsparcia:

Do 80% kosztów kwalifikowanych projektu, nie więcej niż 450 000 PLN w okresie trwania projektu, na rzecz jednej miejscowości lub jednej instytucji kultury. Dodatkowo w wypadku zadań z zakresu kultury można uzyskać środki budżetowe Ministra Kultury (instytucje kultury występujące samodzielnie muszą je uzyskać).

Gdzie można uzyskać informacje?

Urząd Marszałkowski, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Pula środków finansowych przeznaczona na realizację projektów w ramach **ZPORR** w województwie świętokrzyskim została wyczerpana. W związku z tym poniżej podano listę projektów z zakresu kultury i turystyki wybranych do realizacji w ramach ZPORR w województwie świętokrzyskim⁷⁴.

---

⁷⁴ Na podstawie informacji udostępnionych przez Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego.

Lp.	Nr Działania	Beneficjent	Tytuł Projektu	Całkowita Wartość Projektu w /zł/	Przyznana kwota dofinansowania z EFRR / zł/	Opis Projektu
1	1.4	Urząd Miejski w Sandomierzu	Wzmocnienie zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego miasta Sandomierza	6 657 375,52	4 992 878,57	Projekt polega na rewitalizacji zabytkowego Wąwozu Piszczele i urządzenie tam parku wypoczynku i rekreacji, zagospodarowaniu Małego Rynku i wykonaniu prac konserwatorskich Bramy Opatowskiej i Ratusza. Rewitalizacja obejmuje urządzenie zieleni, komunikację parkową i małą infrastrukturę rekreacyjną (skate park, kawiarnia, altana stanowiska grillowe, miejsce pod scenę przenośną). Zagospodarowanie Małego Rynku obejmuje uzupełnienie placu o małą architekturę – fontanna, ławki, donice na kwiaty, stojaki na rowery, iluminacja placu.
2	1.4	Gmina Busko Zdrój	Modernizacja i rozbudowa Gminnego Ośrodka Kultury oraz Parku Zdrojowego w Busku Zdroju	13 365 814,59	9 878 291,25	W zakres projektu wchodzi rozbudowa i remont budynku Buskiego Samorządowego Centrum Kultury, które jest jednym z ważniejszych centrów kulturalnych regionu. Z jego oferty korzysta duża ilość kuracjuszy, którzy odwiedzają uzdrowisko. Projekt będzie sprzyjał poszerzeniu oferty kulturalnej i wpływał na poprawę jakości usług świadczonych przez uzdrowisko. Składową projektu jest rozbudowa i modernizacja zabytkowego Parku Zdrojowego.
3	1.4	Gmina Nowa Słupia	Renowacja zabytków i budowa infrastruktury turystycznej wokół Świętego Krzyża	5 273 855,43	3 892 895,09	W zakres projektu wchodzi renowacja Domu Opatów Świętokrzyskich, rekompozycja drogi krzyżowej (konserwacja dwóch kapliczek i budowa 12 nowych), odbudowa zabytkowej zagrody chłopskiej w Kakoninie, remont zabytkowych kościołów w Nowej Słupi i Bielinach oraz roboty konserwatorskie w Zespole Klasztornym na Świętym Krzyżu. Realizacja projektu związana jest z obchodami 1000 lecia Opactwa na Świętym Krzyżu.
4	1.4	Gmina Kielce - Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji w Kielcach	Budowa wielofunkcyjnej hali sportowej w Kielcach ulica Boczna 15	24 744 349,03	4 052 100,00	Projekt zlokalizowany jest na terenie istniejącego kompleksu sportowo-rekreacyjnego. W zakres projektu wchodzi budowa hali wielofunkcyjnej, areny sportowej i lekkoatletycznej areny treningowej, parkingów, dróg i chodników wewnętrznych. Obiekt zostanie przystosowany do uprawiania wielu halowych dyscyplin sportowych, a jego pojemność wynosić będzie ok. 4000 miejsc. Na terenie obiektu planowana jest organizacja masowych imprez rekreacyjnych i kulturalno - rozrywkowych.
5	1.4	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Kielcach	Adaptacja budynku przy ul. Ściegiennego dla potrzeb funkcjonowania Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej	14 343 385,48	10 757 539,11	Projekt zakłada adaptację budynku przy ul. Ściegiennego 13 w Kielcach na potrzeby WBP. Przedmiotem projektu są prace remontowo-budowlane w obiekcie, jak również zagospodarowanie terenu wokół budynku – tereny zielone oraz parking. Obiekt zostanie przystosowany dla potrzeb

						<p>osób niepełnosprawnych, powstanie sala konferencyjno ekspozycyjna, czytelnie, wypożyczalnia, pracownie książki mówionej, informatorium, pracownia zbiorów specjalnych i biblioteki tematyczne.</p> <p>Budynek przeznaczony na adaptację położony jest w odległości ok. 1200 m od Rynku i sąsiaduje z instytucjami edukacyjnymi oraz kulturalnymi umożliwiając powiązanie działalności (zwłaszcza z WDK) i utworzenie w jednym miejscu kompleksu edukacyjno-kulturalnego o charakterze regionalnym. Aktualnie WBP prowadzi swą działalność w 6 obiektach zlokalizowanych w różnych częściach miasta odległych od siebie nawet o kilka km przez co dostęp do zbiorów jest znacznie utrudniony. Rocznie biblioteka rejestruje ok. 190 tys. odwiedzin, a korzysta z niej ok. 18 tys. czytelników (w tym ponad połowę stanowią studenci). Biblioteka udostępnia 660 tys. materiałów bibliotecznych, w tym wypożycza ok. 260 tys. woluminów. Instytucja udziela również ponad 60 tys. informacji bibliotecznych, biograficznych i rzeczowych. Sytuacja lokalowa biblioteki z każdym rokiem, pogarsza się. Brakuje miejsca na przechowywanie zbiorów, jak również brak odpowiedniej infrastruktury uniemożliwia rozwój biblioteki zgodnie z aktualnymi tendencjami europejskiego bibliotekarstwa. Jest jedyną w kraju biblioteką wojewódzką nie mającą własnej siedziby. Realizacja projektu wpłynie na ułatwienie dostępu do zasobów bibliotecznych, stworzy warunki do przechowywania zbiorów, w tym zbiorów zabytkowych, jak również wpłynie na poprawę jakości zarządzania instytucją.</p>
6	1.4	Wojewódzki Dom Kultury im. Józefa Piłsudskiego w Kielcach	Modernizacja WDK w celu dostosowania do pełnienia funkcji nowoczesnego centrum kultury	6 012 625,71	3 876 605,74	<p>W zakres projektu wchodzi remont i modernizacja części pomieszczeń zabytkowego budynku WDK, zainstalowanie systemu zabezpieczeń przed zagrożeniami, utworzenie punktu informacji kulturalnej, zaprojektowanie i uruchomienie regionalnego portalu internetowego o tematyce kulturalnej, podłączenie nitki światłowodowej oraz zakup wyposażenia portalu, studia nagrań oraz sali koncertowej.</p> <p>Głównym celem projektu jest pobudzenie mieszkańców do udziału w życiu kulturalnym regionu poprzez informacje o aktualnych wyrażeniach kulturalnych regionu. Dzięki realizacji projektu WDK zyska nowoczesne narzędzie przyczyniające się do promowania regionu, jego tradycji, działalności artystycznej i markowych produktów kulturowych. Studio nagrań będące częścią projektu umożliwi nie tylko rejestrowanie imprez odbywających się na terenie obiektu, ale również wydarzeń kulturalnych organizowanych na terenie całego regionu i umieszczania relacji z tychże wydarzeń na stronach portalu. Efektem realizacji projektu</p>

						będzie ułatwienie dostępu do kultury. Projekt pośrednio przyczyni się do wzrostu zainteresowania regionem jako miejscem atrakcyjnym turystycznie przez co doprowadzi do wzrostu znaczenia kultury jako czynnika stymulującego rozwój społeczno-gospodarczy regionu.
7	1.4	Powiat Kielecki- Starostwo Powiatowe	Kampania promocyjna - Świętokrzyskie Milenium	410 000,00	307 500,00	Przedmiotem projektu będzie realizacja skoordynowanych ze sobą działań, których celem będzie wykreowanie wizerunku regionu jako miejsca atrakcyjnego turystycznie. W zakres projektu wejdzie reklama zewnętrzna - bilbordy, plakaty, wydawnictwa promocyjne, artykuły prasowe, organizacja wizyt dziennikarzy i tour operatorów, konferencje prasowe, uruchomienie strony internetowej organizacja imprez promocyjnych – (Jarmark Świętokrzyski, Świętokrzyska Golgota). Realizowany projekt stanowi część szeroko zakrojonych działań związanych z obchodami 1000 lecia Opactwa na Świętym Krzyżu. Uroczystości będą promowane za granicami województwa za pomocą reklamy zewnętrznej (bilbordy, plakaty) oraz poprzez dodatek do jednej z gazet ogólnopolskich. Ponadto przygotowane wydawnictwa będą dystrybuowane na targach turystycznych, imprezach oraz poprzez Polskie Ośrodki Informacji Turystycznej w Europie, Stanach Zjednoczonych oraz Japonii. Projekt wpłynie na zwiększenie turystyki przyjazdowej, krajowej i zagranicznej oraz wydłużenie sezonu turystycznego, wykreuje markowy produkt turystyczny pn. Święty Krzyż, jak również będzie miał wpływ na atrakcyjność województwa.
8	3.1	Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Gminy Radków	Remont zabytkowego kościółka drewnianego p.w. Matki Bożej Częstochowskiej w Kossowie	321 448,17	208 941,31	W zakres projektu wchodzi wzmocnienie więźby dachowej i stropu, ocieplanie, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, wymiana podłóg, wykonanie opaski wokół kościoła, wykonanie instalacji elektrycznej, antywłamaniowej, p.poż i odgromowej.
9	3.1	Powiat Włoszczowski	Budowa obiektu zaplecza kulturalno- rekreacyjnego w Włoszczowie	2 613 781,44	1 698 957,93	W zakres projektu wchodzi budowa sali widowiskowo-rekreacyjnej z widownią na 150 osób oraz uruchomienie punktu informacji turystycznej i kulturalnej.
10	3.1	Gmina Tarłów	Międzygminny ośrodek kultury i rehabilitacji osób niepełnosprawnych w Tarłowie I- szy etap realizacji zadania Ośrodek Kultury w Tarłowie	2 010 795,80	1 305 034,77	W zakres projektu wchodzi adaptacja istniejącego pawilonu handlowego dla potrzeb biblioteki i centrum edukacyjno-informatycznego.

Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2006-2014

11	3.1	Gmina Chmielnik	Rozbudowa i modernizacja oraz wyposażenie Chmielnickiego Centrum Kultury w Chmielniku	2 882 380,00	1 873 547,00	W zakres projektu wchodzi rozbudowa istniejącego budynku o salę konferencyjną z zapleczem gastronomicznym i sanitarnym, modernizacja istniejącego budynku, wyposażenie obiektu oraz otwarcie gminnego punktu informacji kulturalnej i turystycznej
12	3.1	Powiat Jędrzejowski	Remont i modernizacja pawilonu wystawowego Muzeum im. Przypkowskich w Jędrzejowie	623 811,12	390 787,23	W zakres projektu wchodzi remont pawilonu wystawowego Muzeum w tym: odnowienie ścian, wykonanie podłóg i posadzek, wymiana instalacji.
13	3.1	Miasto i Gmina Kazimierza Wielka	Remont budynku Baszty położonego przy ul. 1-go Maja 5 w Kazimierzy Wielkiej	398 339,97	258 920,98	W zakres projektu wchodzi remont budynku Baszty z przeznaczeniem na muzeum ziemi kazimierskiej. W ramach projektu przewidziane jest utworzenie punktu informacji turystycznej oraz wykonanie tarasu widokowego.
14	3.1	Gmina Sędziszów	Budowa bazy turystyczno-kulturalno-rekreacyjnej w Sędziszowie przy ul. Sportowej	1 921 072,89	1 216 847,38	W zakres projektu wchodzi budowa zaplecza turystyczno-kulturalno-rekreacyjnego, w tym: zadaszonaej sceny, kąpieliska ze zjeżdżalniami, kortów tenisowych, boiska wielofunkcyjnego, skate parku, placu zabaw, boiska do piłki plażowej, pola namiotowego, ścieżki rowerowej, drogi dojazdowej z placem gospodarczym.
15	3.1	Gmina Słupia Jędrzejowska	Projekt rekultywacji stawu i zagospodarowania terenu na park gminny-centrum rekreacji i plac zabaw	582 899,89	378 884,93	W zakres projektu wchodzi budowa alejek spacerowych z ławkami, miejsca pod scenę z ekranem akustycznym, placu zabaw, altanki z grillem, przystani kajakowej, budek lęgowych dla ptactwa dzikiego oraz pasów zieleni.
16	3.1	Parafia Rzymsko-Katolicka Pod Wezwaniem Św.Marcina w Opatowie	Zachowanie dziedzictwa kulturowego Kolegiaty św.Marcina w Opatowie	1 427 515,54	709 620,95	W zakres projektu wchodzi prace konserwatorskie obiektów ruchomych i odrestaurowanie wnętrza Kolegiaty, w tym: konserwacja ołtarza głównego i ołtarzy wbudowanych w konchę transeptu, konserwacja ambony, balustrady, krucyfiks i portali kamiennych, wykonanie posadzki. Realizacja projektu związana jest z obchodami 800 lecia Kolegiaty Opatowskiej.
Razem				83 589 450,51	45 799 352,24	

PROGRAMY W INNEJ PERSPEKTYWIE CZASOWEJ

Fundusz Inicjatyw Obywatelskich

Fundusz Inicjatyw Obywatelskich jest rządowym programem wieloletnim, przyjętym w drodze uchwały Rady Ministrów i powierzonym do realizacji ministrowi właściwemu do spraw zabezpieczenia społecznego (obecnie jest to Minister polityki społecznej).

FIO jest programem dotacyjnym adresowanym do organizacji nie nastawionych na zysk, który powstał w celu pobudzenia oraz wzmocnienia inicjatyw obywatelskich z udziałem sektora organizacji pozarządowych. Jego funkcjonowanie ma charakter komplementarny w stosunku do już istniejących rozwiązań i praktyk w tym zakresie.

Podstawowym *celem* FIO jest finansowe wsparcie inicjatyw obywatelskich z udziałem organizacji pozarządowych, podejmowanych na rzecz:

- wspierania działań inicjowanych przez organizacje pozarządowe w zakresie realizacji zadań publicznych, o których mowa w art. 4 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie,
- wspierania rozwoju współpracy pomiędzy sektorem pozarządowym i publicznym,
- wspierania działań organizacji pozarządowych umożliwiających im korzystanie ze środków Unii Europejskiej,
- wspierania działań o charakterze interdyscyplinarnym w zakresie inicjatyw obywatelskich, wymagających, z obiektywnych powodów, zintegrowanej, w oparciu o kryterium sektorowo-branżowe lub terytorialne, określonej formuły aktywności organizacji pozarządowych,
- promocji dobrych praktyk, modelowych rozwiązań w zakresie funkcjonowania zasady pomocniczości, standardów współpracy, kształtowania demokratycznego ładu społecznego.

Cele FIO:

1. wspieranie działań inicjowanych przez organizacje pozarządowe w zakresie realizacji zadań publicznych,
2. wspieranie rozwoju współpracy pomiędzy sektorem pozarządowym i publicznym,
3. wspieranie działań organizacji pozarządowych umożliwiających im korzystanie ze środków Unii Europejskiej,
4. wspieranie działań o charakterze interdyscyplinarnym w zakresie inicjatyw obywatelskich.

Obszary wsparcia:

Finansowane będą projekty dotyczące obszarów:

- zabezpieczenia społecznego,
- integracji i aktywizacji społecznej,
- praw i wolności człowieka i obywatela,
- nauki, kultury, edukacji i wychowania,
- bezpieczeństwa publicznego i obrony narodowej.

Uwaga: finansowane będą wyłącznie projekty mieszczące się w ramach statutowej działalności nieodpłatnej lub odpłatnej.

Wymagany pieniężny wkład własny:

- przy projektach składanych na Cel 1,2 i 4 wynosi 10% wartości projektu,
- przy projektach składanych na Cel 3 wynosi 75% wkładu własnego wymaganego przy danym projekcie finansowanym ze środków europejskich.

Termin składania ofert jest ustalany corocznie. Są to krajowe środki publiczne.

Fundusz Grantów dla organizacji pozarządowych Mechanizmu Finansowego EOG oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego, Priorytet II - Ochrona środowiska i zrównoważony rozwój

Okres działania 2006 – 2009. Poziom dofinansowania wynosi 90 %, nie więcej niż 250.000 EUR. Uprawnione do ubiegania się o wsparcie są organizacje pozarządowe o celach statutowych pokrywających się z celami priorytetu. Granty przyznawać będzie nie wyłoniona jeszcze organizacja.

1. Edukacja ekologiczna - przyjazne środowisku wzorce konsumpcji (informacja konsumencka, promocja rolnictwa ekologicznego, itp.), używanie przyjaznych środowisku środków transportu, wyciszanie ruchu drogowego w miastach, turystyka ekologiczna, rozwój przedsiębiorczości przyjaznej środowisku, zmiany klimatu, ochrona przyrody, ochrona źródeł energii, zapobieganie wytwarzaniu zanieczyszczeń, recykling, ułatwianie dialogu wielu interesariuszy na temat środowiska i zrównoważonego rozwoju, zdrowe style życia.
2. Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego - tworzenie wsparcia publicznego dla ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, zarządzanie ziemią, promocja roli gospodarczej parków narodowych i obszarów chronionych, rozwiązywanie konfliktów, rozwój eko-turystyki.
3. Monitoring i rzecznictwo: projekty odnoszące się do zaangażowania organizacji pozarządowych i ułatwiania im wdrażania prawa środowiskowego, np. habitatów dzikiego ptactwa i dyrektyw unijnych dotyczących regulacji wodnych, projekty związane z polskimi i unijnymi celami środowiskowymi, zasadami i zobowiązaniami międzynarodowymi w tym z Konwencją o Bioróżnorodności, Agendą 21, Protokół z Kioto, Johanesebourskim Planem Działania, czy Konwencją z Arhus.
4. Współpraca z organizacjami pozarządowymi w krajach EOG: tworzenie sieci organizacji z wiedzą i doświadczeniem dotyczącym tego obszaru priorytetowego (wymiana najlepszych praktyk, rozwijanie kontaktów pomiędzy organizacjami pozarządowymi, wspólne seminaria, spotkania, partnerstwa, wydarzenia).

Mechanizm Finansowy EOG/ Norweski Mechanizm Finansowy

Priorytet "Rozwój zasobów ludzkich poprzez m.in. promowanie wykształcenia i szkoleń, wzmocnienie w samorządzie i jego instytucjach potencjału z zakresu administracji lub służby publicznej, a także wzmocnienie wspierających go procesów demokratycznych"

Przyznana kwota na realizację priorytetu wynosi 34,83 mln EUR. Wsparcie na realizację projektów/programów związanych z rozwojem zasobów ludzkich, potencjalni beneficjanci mogą uzyskać zarówno z Mechanizmu Finansowego EOG, jak i Norweskiego Mechanizmu Finansowego. Oznacza to, że maksymalna wysokość dofinansowania może wynosić do 90% całkowitych kosztów projektu/programu w przypadku współfinansowania z publicznych środków krajowych oraz pod warunkiem złożenia wniosku o wsparcie do obydwu Mechanizmów. W przypadku ubiegania się o wsparcie z jednego Mechanizmu oraz współfinansowania projektu/programu z publicznych środków krajowych wysokość dofinansowania może wynieść do 85 %. W pozostałych przypadkach pułap wsparcia projektów/programów z Mechanizmów może maksymalnie wynieść do 60% całkowitych kosztów kwalifikowalnych. Zgodnie z zapisem w Memorandach o Porozumieniu celem priorytetu "Rozwój zasobów ludzkich..." jest wzmocnienie jednostek samorządu terytorialnego poprzez poszerzanie wiedzy i umiejętności przedstawicieli administracji

publicznej na szczeblu wojewódzkim, powiatowym i gminnym. Celem szczegółowym priorytetu jest natomiast wzmocnienie instytucjonalne społeczeństwa obywatelskiego poprzez wsparcie działalności sektora pozarządowego, ze szczególnym uwzględnieniem realizacji zasady równego statusu kobiet i mężczyzn.

W ramach niniejszego priorytetu możliwe będzie sfinansowanie takich *zadań* jak:

- promocja szkoleń zawodowych dla pracowników administracji szczebla wojewódzkiego, powiatowego i gminnego,
- opracowanie programów szkoleniowych w oparciu o zidentyfikowane zadania administracji samorządowej, w tym działania dotyczące równego traktowania kobiet i mężczyzn,
- sporządzenie standardów kompetencyjnych w zakresie integracji z UE,
- przeprowadzenie szkoleń dla pracowników administracji szczebla wojewódzkiego, powiatowego i gminnego, wspieranie doradztwa i informacji dla jednostek samorządu terytorialnego oraz sektora pozarządowego,
- opracowanie odpowiednich instrumentów edukacyjnych oraz promowanie partnerstw lokalnych,
- modernizacja usług administracji centralnej i samorządowej oraz poprawa wydajności i wdrażanie najlepszych praktyk poprzez wykorzystanie najnowszego oprogramowania i technologii informatycznych,
- wspieranie współpracy władz samorządowych z organizacjami pozarządowymi, w tym wspieranie programów z zakresu participatory governance (programy dotyczące wspólnego diagnozowania lokalnych problemów, konsultacji społecznych, wdrażania zasad open government, monitorowania władz lokalnych), wspieranie działań tworzących płaszczyznę stałej współpracy i wymiany doświadczeń pomiędzy podmiotami zajmującymi się świadczeniem podobnych usług społecznych lub działających w tej samej sferze (np. pomiędzy organizacjami pozarządowymi a samorządami).

Priorytetowo będą traktowani następujący *beneficjenci*:

- Jednostki samorządu terytorialnego lub jednostki organizacyjne wykonujące zadania jednostek samorządu terytorialnego,
- Związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego,
- Podmioty wykonujące usługi publiczne na podstawie umowy zawartej z jednostką samorządu terytorialnego, w których większość udziałów lub akcji posiada gmina, powiat lub województwo,
- Organy administracji rządowej w województwie,
- Jednostki zaliczane do sektora finansów publicznych, jednostki budżetowe samorządu terytorialnego,
- Organizacje pozarządowe, w tym stowarzyszenia, fundacje.

Instytucja Pośrednicząca:

Urząd Komitetu Integracji Europejskiej
Departament Programów Rozwoju Instytucjonalnego
tel. (022) 455 52 15

Mechanizm Finansowy EOG/ Norweski Mechanizm Finansowy

Priorytet "Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego, w tym transport publiczny i odnowa miast"

Celem przedsięwzięć realizowanych w ramach priorytetu jest:

- zachowanie i odbudowa europejskiego dziedzictwa kulturowego wraz z jego otoczeniem
- oraz wykreowanie narodowych produktów turystyki kulturowej w historycznych miastach Polski (w szczególności Warszawa, Kraków, Gdańsk, Wrocław, Poznań).

Środki przeznaczone na priorytet *Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego, w tym transport publiczny i odnowa miast* to: 70 mln EUR - stanowi to 13,1 % alokacji dla Polski.

Beneficjentami są:

- Ministerstwo Kultury,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- związki i porozumienia jednostek samorządu terytorialnego,
- państwowe i samorządowe instytucje kultury i instytucje filmowe,
- państwowe szkoły i uczelnie artystyczne,
- państwowe szkoły wyższe,
- organizacje pozarządowe ze sfery kultury działające w interesie publicznym,
- kościoły i związki wyznaniowe,
- przedsiębiorstwa państwowe i zakłady budżetowe jednostek samorządu terytorialnego nie działające w celu osiągnięcia zysku,
- instytucje sektora prywatnego działające w interesie publicznym.

W ramach priorytetu do realizacji możliwe są *projekty z zakresu:*

1. rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, szczególnie realizowane w ramach przyjętych strategii rozwoju produktów turystyki kulturowej¹,
2. rewitalizacji historycznych obszarów miejskich,
3. rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych,
4. rewitalizacji obiektów przemysłowych o wysokiej wartości historycznej na cele kulturalne, w szczególności na muzea nowoczesności,
5. renowacji, ochrony i zachowania miejsc pamięci i martyrologii,
6. budowy i rozbudowy publicznych i niekomercyjnych instytucji kultury o europejskim znaczeniu,
7. budowy, rozbudowy, odbudowy i adaptacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla polskiej kultury,
8. kompleksowych programów konserwacji zabytków ruchomych oraz konserwacji i digitalizacji zabytkowych księgozbiorów i archiwaliów,
9. tworzenia systemów zabezpieczeń przed nielegalnym wywozem dzieł sztuki oraz zabezpieczenie zabytków ruchomych i nieruchomych przed kradzieżą i zniszczeniem.

Instytucja Pośrednicząca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Departament Strategii Kultury i Spraw Europejskich
ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, Warszawa

Mechanizm Finansowy EOG/ Norweski Mechanizm Finansowy

Priorytet "Ochrona środowiska, ze szczególnym uwzględnieniem wzmocnienia zdolności administracyjnych do wprowadzania w życie odpowiednich przepisów istotnych dla realizacji projektów inwestycyjnych"

Rodzaje kwalifikujących się projektów:

W ramach działania realizowane będą projekty służące wzmocnieniu instytucjonalnemu polegajacemu na pomocy w osiaganiu wymaganych standardów pracy i zachowań przez agendy i urzędy odpowiedzialne za stan środowiska (doradztwo, szkolenia).

1. Usprawnienia wdrażania i egzekucji prawa z zakresu ochrony środowiska.

Opis przedsięwzięcia:

Większość projektów powinna dotyczyć:

- pomocy formalno-prawnej przy tworzeniu nowych aktów prawnych i nowelizacji istniejących aktów w zakresie ochrony środowiska i gospodarki wodnej tak, aby polskie ustawodawstwo było w pełni zgodne z ustawodawstwem Unii Europejskiej (także w zakresie rozporządzeń wykonawczych),
- usprawnienia metod i form pracy oraz doposażenie inspekcji ochrony środowiska w nowoczesną aparaturę kontrolno-pomiarową w celu skutecznej kontroli przestrzegania prawa,
- rozwijania narzędzi do oceny stanu ekologicznego środowiska zwłaszcza wodnego na potrzeby tworzenia, wdrażania i kontroli przestrzegania prawa.

2. Wspierania budowy zdolności instytucjonalnych administracji odpowiedzialnej za ochronę środowiska

Opis przedsięwzięcia:

Większość projektów powinna dotyczyć szkoleń pracowników administracji państwowej i samorządowej wszystkich szczebli w zakresie prawa ochrony środowiska, w celu usprawnienia i poprawy jakości prowadzonych prac legislacyjnych.

3. Gromadzenia i upowszechniania informacji, np. o najlepszych dostępnych technikach (zgodnie z Dyrektywą 96/61/EC) i o "czystej produkcji"

Opis przedsięwzięcia:

Większość projektów powinna dotyczyć przygotowania raportów o najlepszych dostępnych technikach z różnych branż oraz o przykładach "czystej produkcji" zamieszczanych następnie na stronie internetowej i w biuletynie zamawiającego.

4. Rozwoju systemów zarządzania środowiskowego

Opis przedsięwzięcia:

Większość projektów powinna dotyczyć szkoleń w zakresie wymogów stawianych przedsiębiorstwom starającym się o uzyskanie zintegrowanego pozwolenia na emisję do środowiska.

Wnioskodawcami ubiegającymi się o dofinansowanie projektów ze środków Mechanizmów Finansowych mogą być wszystkie instytucje sektora publicznego i prywatnego oraz organizacje pozarządowe utworzone w prawny sposób w Polsce i działające w interesie publicznym.

W szczególności wnioskodawcami mogą być: organy administracji rządowej i samorządowej wszystkich szczebli, instytucje naukowe i badawcze, instytucje branżowe i środowiskowe, organizacje społeczne oraz podmioty partnerstwa publiczno-prywatnego.

Instytucja Pośrednicząca:

Ministerstwo Środowiska

Departament Instrumentów Ochrony Środowiska

ul. Wawelska 52/54

00-922 Warszawa

OKRES PROGRAMOWANIA 2007 – 2013

Z konieczności poniższe dane mają charakter bardziej skrótowy i orientacyjny i wskazują jedynie kierunek, z którego można spodziewać się wsparcia. Są one na takim poziomie ogólności, na jakim są dostępne dane na ich temat w chwili obecnej. Wszystkie z przedstawionych poniżej programów są dopiero na etapie konsultacji społecznych i mogą ulec zmianie.

Program Operacyjny Rozwoju Obszarów Wiejskich

Oś 3 - Działanie 2 – Wspieranie przedsięwzięć związanych z turystyką

Celem działania jest dywersyfikacja działalności rolniczej w kierunku działalności pozarolniczej. Wsparcie obejmuje:

- małą infrastrukturę, taką jak centra informacji oraz oznaczenie atrakcji turystycznych,
- infrastrukturę rekreacyjną, oferującą dostęp do obszarów naturalnych i bazy noclegowej,
- rozwinięcie i wprowadzenie na rynek produktów turystycznych związanych z turystyką na terenach wiejskich,
- przygotowanie i rozpowszechnianie informacji o żywności wytwarzanej tradycyjnymi metodami.

Beneficjenci: osoby fizyczne, prawne (w szczególności: jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe), jednostki nie posiadające osobowości prawnej.

Oś 3 - Działanie 4 – Odnowa i rozwój wsi

Celem działania jest poprawa jakości życia na obszarach wiejskich.

Wsparcie obejmuje badania i inwestycje związane z programem podniesienia jakości życia na obszarach wiejskich lub programem rozwoju obszarów wiejskich, a *beneficjenci* to miejscowości gmin wiejskich i wiejskich części gmin miejsko-wiejskich.

Oś 3 - Działanie 6 – Szkolenie i informacja

Celem działania jest rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

Wsparcie obejmuje szkolenia i informacje dla podmiotów gospodarczych działających na obszarach wiejskich. Skorzystać z niego mogą osoby fizyczne, prawne oraz nie posiadające osobowości prawnej.

Oś 4 - LEADER – wzmocnienie inicjatywy oddolnej

Cel działania to wzmocnienie spójności terytorialnej oraz synergii pomiędzy działaniami ukierunkowanymi na szeroko rozumianą gospodarkę i ludność wiejską. Szersze wdrożenie inicjatywy LEADER w głównym nurcie programowania rozwoju obszarów wiejskich

Wsparcie przyznane z tytułu priorytetu rozwoju inicjatywy LEADER przeznaczone jest na:

- a) wdrożenie strategii rozwoju lokalnego poprzez inicjatywę LEADER w celu realizacji,
- b) celów jednego lub więcej priorytetów rozwoju zdefiniowanych w PO ROW,
- c) wdrożenie projektów współpracy obejmujących cele wybrane zgodnie z treścią punktu (a),
- d) prowadzenie lokalnych grup działania, zdobywanie kwalifikacji i aktywizacja danego obszaru.

Wdrażanie strategii lokalnych:

1. W przypadku wsparcia, operacje wykonywane w ramach strategii muszą spełniać cele, jakie dla każdego z priorytetów stawia rozporządzenie Rady, dotyczące rozwoju obszarów wiejskich.
2. Jeśli planowane działania, objęte strategią lokalną, odpowiadają działaniom zdefiniowanym w rozporządzeniu dla każdej osi priorytetowej, stosuje się warunki zgodnie z przepisami sekcji 1-3 rozdziału rozporządzenia.

Program Operacyjny – Środowisko.

Priorytet operacyjny nr 6 – Ochrona przyrody i kształtowanie postaw ekologicznych

Głównym *celem* priorytetu jest zahamowanie strat różnorodności biologicznej na wszystkich poziomach jej organizacji, a więc różnorodności wewnątrzgatunkowej (genetycznej), międzygatunkowej i ponadgatunkowej (ekosystemów i krajobrazów), jak również rozwój i wzmocnienie systemu obszarów chronionych, w tym sieci ekologicznej NATURA 2000, a także podnoszenie świadomości ekologicznej społeczeństwa. W wyniku realizacji priorytetu wsparte zostaną działania o charakterze ochronnym nakierowane na takie elementy środowiska naturalnego człowieka jak fauna, flora czy krajobraz. W rezultacie zachowane powinny zostać wybitne walory krajobrazowe i przyrodnicze Polski oraz stworzone zostaną warunki do rozwoju edukacji ekologicznej.

Program Operacyjny Zatrudnienie i Integracja Społeczna

Działanie 3.1 Rozwój jakości zasobów ludzkich i potencjału adaptacyjnego przedsiębiorstw

Celem działania jest wsparcie dla przedsiębiorstw, w tym w szczególności mikro, małych i średnich przedsiębiorstw, w zakresie poprawy ich adaptacyjności, umiejętności zarządzania zmianami gospodarczymi poprzez rozwój zasobów ludzkich. Działanie służy również budowie rozwiązań systemowych i struktur wspomagających przedsiębiorstwa w rozwoju adaptacyjności i doskonaleniu kadr wraz z poprawą jakości i efektywności funkcjonowania istniejących struktur wsparcia. Działanie obejmuje także podniesienie poziomu bezpieczeństwa i higieny pracy oraz stworzenie przyjaznych warunków w środowisku pracy.

W trybie wdrażania centralnego przewiduje się realizację projektów systemowych oraz programów szkoleń zamkniętych opartych na indywidualnych strategiach rozwoju firm, jak również ogólnopolski program kształcenia ustawicznego dla pracowników przedsiębiorstw z wykorzystaniem indywidualnych bonów szkoleniowych. Ponadto, realizowane będzie wsparcie na rzecz przedsiębiorstw, związków zawodowych oraz organizacji przedsiębiorców, na przeprowadzanie programów w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy, zarządzania jakością i praw pracowniczych.

Na poziomie regionalnym wdrażane będą projekty szkoleniowe adresowane do mikro, małych i średnich przedsiębiorstw mające charakter szkoleń otwartych, które współfinansowane będą ze środków pochodzących z funduszy szkoleniowych indywidualnych przedsiębiorstw.

Działanie 3.3: Wzmocnienie rozwoju zasobów ludzkich w sektorach restrukturyzowanych

Działanie koncentruje się na zwiększaniu jakości zasobów ludzkich poprzez rozwój, dostosowywanie i uaktualnianie kwalifikacji pracowników w odpowiedzi na zmiany zachodzące w obszarach podlegających restrukturyzacji. Obejmuje ono również analizę zmian sytuacji na rynku pracy w obszarach restrukturyzowanych, poprawę warunków dla mobilności zawodowej osób dotkniętych procesami restrukturyzacyjnymi oraz tworzenie partnerstw lokalnych na rzecz wspierania tych osób. Udzielana pomoc będzie mieć na celu zwiększenie możliwości zatrudnienia co oznacza położenie szczególnego nacisku na rozwój umiejętności i kwalifikacji, ale także realizowanie programów przekwalifikowania w zdegradowanych obszarach miejskich, przemysłowych i powojkowych.

Sposób wdrażania:

Działanie będzie wdrażane regionalnie

Typy projektów:

- szkolenia mające na celu podniesienie lub nabycie umiejętności i kwalifikacji zawodowych pracowników branż restrukturyzowanych oraz miejskich obszarów zdegradowanych, przemysłowych, powojennych,
- szkolenia oraz usługi wspierające dla pracowników znajdujących się w gorszym położeniu,
- projekty "szybkiego reagowania" mające na celu zdiagnozowanie sytuacji kryzysowej i określenie rozwiązań,
- pomoc w tworzeniu partnerstw lokalnych z udziałem przedsiębiorstw, związków zawodowych, jednostek samorządu terytorialnego wspomagających osoby z firm i sektorów restrukturyzowanych w dostosowaniu do zmieniających się warunków na rynku pracy,
- usługi doradcze w zakresie wyboru nowego zawodu i osiągnięcia nowych umiejętności zawodowych, w tym indywidualne plany działań polegające na udzielaniu osobom zagrożonym utratą zatrudnienia pomocy w wyborze odpowiedniego zawodu i miejsca zatrudnienia,
- wsparcie przedsiębiorstw podlegających restrukturyzacji w realizacji programów monitorowanych zwolnień pracowników (outplacement),
- wsparcie dla funkcjonowania centrów aktywizacji zawodowej w firmach restrukturyzowanych,
- szkolenia, doradztwo i wsparcie finansowe na podjęcie własnej działalności gospodarczej poprzez dotacje i mikropożyczki.

Beneficjent Końcowy (instytucja wdrażająca):

Samorząd województwa

Część projektów może być wdrażana poprzez granty globalne np. projekty dotyczące wsparcia finansowego na podjęcie własnej działalności gospodarczej poprzez dotacje i mikropożyczki.

Ostateczni beneficjenci (osoby, instytucje lub grupy społeczne bezpośrednio korzystające z wdrażanej pomocy):

- pracownicy firm i branż restrukturyzowanych,
- pracownicy w gorszym położeniu w szczególności nisko wykwalifikowani i starsi,
- osoby zwalniane z przyczyn dotyczących zakładu pracy, w tym osoby bezrobotne,
- przedsiębiorstwa i organizacje przedsiębiorców,
- związki zawodowe,
- Jednostki Samorządu Terytorialnego i ich jednostki organizacyjne.

Potencjalni Ostateczni Odbiorcy (beneficjenci):

- przedsiębiorstwa i organizacje przedsiębiorców,

- związki zawodowe,

Jednostki Samorządu Terytorialnego i ich jednostki organizacyjne.

PO Innowacje – Inwestycje – Otwarta gospodarka

Działanie 1.2. Wspieranie projektów w zakresie tworzenia i rozwoju sieci instytucji otoczenia biznesu o zasięgu krajowym i międzynarodowym

Cel działania: Ułatwienie przedsiębiorcom na terenie całego kraju dostępu do kompleksowych, wysokiej jakości usług biznesowych.

Opis działania. Działanie polega na wspieraniu sieci instytucji otoczenia biznesu w zakresie ich rozwoju oraz rozszerzania oferty wysokiej jakości usług, odpowiadających potrzebom przedsiębiorców poprzez m. in. dofinansowanie:

- inicjowania współpracy sieciowej,
- koordynacji prac sieci oraz kierunków jej rozwoju, opracowania i wdrażania procedur i zasad działania, zapewnienia rozwoju narzędzi komunikacji i wymiany doświadczeń lub produktów w ramach sieci,
- opracowania i wdrażania nowych zakresów usług lub sposobów realizacji usług i ich marketingu,
- podwyższania i utrzymania standardów świadczenia usług dla przedsiębiorców oraz standardów funkcjonowania organizacji należących do sieci (w tym tworzenie systemów monitoringu, *benchmarkingu* i promocji sieci funduszy pożyczkowych i poręczeniowych, o charakterze ponadregionalnym),
- zapewnienia wspólnej i kompleksowej oferty szkoleń, badania potrzeb szkoleniowych i szkolenia pracowników, w szczególności zajmujących się bezpośrednio obsługą przedsiębiorców,
- promocji działań sieci,
- projektów inwestycyjnych niezbędnych dla właściwego funkcjonowania systemu i instytucji należących do sieci polegające na zapewnieniu sprawnego funkcjonowania systemu (m. in. w zakresie wymiany informacji, produktów czy usług, wspólnej obsługi klientów przez instytucje z sieci),
- tworzenia i rozwoju wspólnych systemów informatycznych ułatwiających dostęp do informacji dla klientów sieci,
- wspólnych przedsięwzięć o charakterze ponadregionalnym, realizowanych we współpracy z zagranicznymi instytucjami wspierania biznesu oraz z zagranicznymi sieciami instytucji wspierania biznesu, w tym włączanie się do międzynarodowych sieci instytucji wspierania biznesu, m.in. w zakresie wprowadzania nowych wyspecjalizowanych usług dla przedsiębiorców,
- refundacji składek członkowskich związanych z uczestnictwem w organizacjach międzynarodowych.

Instrumenty wsparcia: dofinansowanie części wydatków kwalifikowalnych w formie dotacji.

Kryteria wyboru projektów:

- liczba przedsiębiorców obsługiwanych przez sieć, którzy deklarują dalsze korzystanie z jej usług (w przypadku sieci istniejących; deklarowana chęć korzystania z usług winna być potwierdzona badaniami zewnętrznymi),
- liczebność grupy docelowej i udokumentowane badaniem zewnętrznym dostosowanie projektu do jej potrzeb (w przypadku sieci nowych),
- zawarcie w ofercie usług związanych z transferem nowych rozwiązań,
- kompleksowość i innowacyjność usług oferowanych przez sieć otoczenia biznesu (np. wspieranie "projektów sieciowych" przedsiębiorstw, współpraca z instytucjami finansowymi),

- sposób świadczenia usług dla przedsiębiorców,
- wpływ projektu na zwiększenie dostępności usług sieci otoczenia biznesu dla przedsiębiorstw (w szczególności MSP) oraz na podniesienie standardów świadczenia usług biznesowych,
- trwałość efektów projektu, możliwość i termin osiągnięcia samofinansowania,
- racjonalność planowania finansowego projektu, efektywność kosztowa,
- realizacja polityk horyzontalnych UE (równość szans, ochrona środowiska, budowa społeczeństwa informacyjnego).

Beneficjenci: sieci instytucji otoczenia biznesu; grupy instytucji otoczenia biznesu planujące utworzenie sieci.

PO Innowacje – Inwestycje – Otwarta gospodarka

Działanie 4.3. Promocja konkurencyjnych produktów turystycznych o zasięgu ponadregionalnym

Cel działania: Wzmocnienie otwartości gospodarki poprzez promocję produktów i usług turystycznych o zasięgu ponadregionalnym.

Opis działania: Działanie polega na wsparciu projektów w zakresie promocji i rozwoju konkurencyjnych produktów turystycznych o zasięgu ponadregionalnym, w szczególności poprzez wsparcie:

- badań marketingowych i wykorzystania ich wyników w kampaniach promocyjnych oraz w tworzeniu nowych produktów turystycznych,
- promocji produktów turystycznych o zasięgu ponadregionalnym,
- doradztwa i szkoleń w dziedzinie promocji na rynku krajowym i zagranicznym oraz tworzenia nowych produktów turystycznych,
- rozwoju krajowego systemu informacji turystycznej, spójnego z systemami informacyjnymi wspieranymi w Działaniach 4.1. oraz 4.2.

Wspierane projekty powinny uwzględniać w największym możliwym wymiarze promocję marki "Polska", której instrumenty wypracowane zostaną w ramach Działania 4.4.

Instrumenty wsparcia: Dofinansowanie części wydatków kwalifikowalnych w formie dotacji.

Kryteria dopuszczenia projektu do udziału w konkursie:

- liczba turystów korzystających rocznie z produktu (dla produktów już istniejących)
- min. 100 tys.
- wartość projektu powyżej 300 tys. EUR.

Kryteria wyboru projektów:

- charakter produktu (preferowane będą produkty liniowe i pasmowe, obejmujące kilka obiektów turystycznych lub lokalizacji),
- trwałość efektów projektu w czasie,
- znajomość potrzeb grupy docelowej i dopasowanie projektu do tych potrzeb,
- realizacja polityk horyzontalnych UE (równość szans, ochrona środowiska, budowa społeczeństwa informacyjnego).

Beneficjenci: instytucje otoczenia biznesu działające w branży turystycznej.

Program Operacyjny Społeczeństwo Obywatelskie

Działanie 1.2 Aktywizacja obywateli w sprawach publicznych

Celem działania jest zwiększenie aktywności obywateli w sprawach publicznych.

Działanie koncentruje się na:

- wzmocnieniu instytucji i form demokracji na poziomie lokalnym, z uwzględnieniem instrumentów monitoringu działań władz i instytucji publicznych oraz innych podmiotów istotnie wpływających na życie społeczności lokalnych,
- wspieraniu inicjatyw lokalnych, jako formy skutecznego rozwiązywania problemów lokalnych, aktywizacja wspólnot na rzecz uczestnictwa w życiu publicznym, z udziałem niezależnych mediów lokalnych,
- tworzeniu warunków dla prowadzenia akcji promocyjnych i kampanii informacyjnych,
- wspieraniu samopomocowych form rozwiązywania problemów społecznych.

Projekty będą wdrażane centralnie.

Typy projektów:

- upowszechnianie różnorodnych form demokracji pośredniej, bezpośredniej i deliberatywnej poprzez organizowanie debat, wieców, referendum, publicznych przesłuchań, akcji edukacyjnych i promocyjnych),
- wyznaczenie wskaźników monitorowania, wsparcie rozwoju merytorycznego i organizacyjnego instytucji społecznej kontroli, stworzenie sieci współpracy i wymiany informacji w celu zapewnienia właściwego funkcjonowania systemu monitorowania działań władz i instytucji publicznych oraz innych podmiotów istotnie wpływających na życie społeczności lokalnych,
- wykorzystanie nowoczesnych technologii do wspierania partnerstwa oraz partycypacji obywatelskiej poprzez wsparcie techniczne, akcje informacyjne i promocyjne, programy specjalne,
- pobudzanie aktywności i zaangażowania członków różnych typów wspólnot poprzez wsparcie merytoryczno-organizacyjne lokalnych inicjatyw obywatelskich, szkolenia, warsztaty edukacyjno – wychowawcze, kampanie promocyjne i informacyjne,
- profesjonalizacja niezależnych lokalnych mediów poprzez udzielanie wsparcia technicznego, organizacyjnego, inwestowanie w ludzi tworzących lokalne media – szkolenia, warsztaty,
- zwiększanie partycypacji społecznej w podejmowaniu decyzji poprzez inicjowanie lokalnych debat publicznych, wsparcie merytoryczne i organizacyjne lokalnych inicjatyw obywatelskich mających na celu zwiększenie partycypacji społecznej, praktykowanie partycypacyjnych metod tworzenia lokalnych polityk np. strategii rozwiązywania problemów społecznych czy lokalnych programów współpracy z organizacjami,
- promowanie inicjatyw kulturalnych, jako czynnika budowy tożsamości lokalnej i regionalnej poprzez organizację koncertów, festynów, występy lokalnych zespołów, promocje książek).

Beneficjenci końcowi:

- organizacje pozarządowe i podmioty zrównane z organizacjami pozarządowymi w rozumieniu ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. 2003 Nr 96, poz. 873 z późn. zm.),
- jednostki samorządu terytorialnego,
- media lokalne,
- jednostki naukowe,
- ośrodki i instytucje badawcze,
- instytucje szkoleniowe,
- różnego typu wspólnoty,

- instytucje kulturalne.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007-2013⁷⁵

Wstępny projekt Programu Operacyjnego stanowi punkt wyjścia do dalszych prac i konsultacji, mających na celu uczynienie go bardziej spójnym, lepiej wychodzącym naprzeciw potrzebom różnych środowisk i społeczności lokalnych.

W ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007 – 2013 skoncentrowano działania ukierunkowane na wsparcie rozwoju gospodarki województwa, podniesienie poziomu jej innowacyjności i wszechstronnej poprawy jakości życia mieszkańców regionu. Głównymi źródłami finansowania tych przedsięwzięć będą środki z budżetu Unii Europejskiej w ramach dwóch funduszy strukturalnych: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego, którym towarzyszyć będzie współfinansowanie krajowe, zarówno publiczne jak i prywatne.

W związku z powyższym Regionalny Program Operacyjny, jako źródło finansowania odnoszące się do przyszłego okresu programowania, ma charakter orientacyjny. Zgodnie z założeniami wstępnymi RPO województwa świętokrzyskiego planuje się finansowane takich kategorii projektów jak szkolenia, promocja, infrastruktura o znaczeniu regionalnym i lokalnym (w tym infrastruktura teleinformatyczna), wspieranie rozwoju przedsiębiorstw.

W zakresie Rozwoju turystyki planuje się realizacja projektów dotyczących:

- rewitalizacji, konserwacji, renowacji, zachowania, modernizacji, adaptacji obiektów historycznych, zabytkowych oraz poprzemysłowych wraz z otoczeniem i ich przystosowanie na cele turystyczne,
- adaptacji zabytków techniki i architektury na cele turystyczne,
- opracowania i utworzenia systemów informacji turystycznej, w tym nowoczesnej, interaktywnej sieci informacji internetowej,
- rozwoju i modernizacji publicznej infrastruktury turystycznej w tym obiektów noclegowych, gastronomicznych, rekreacyjnych i innej infrastruktury turystycznej (w tym ścieżek rowerowych na terenach atrakcyjnych turystycznie, przyrodniczo),
- rozwoju i modernizacji infrastruktury informacyjnej i recepcyjnej (np. centra i punkty informacji turystycznej).

Ponadto będzie można realizować projekty promocyjne polegające na organizacji imprez i wydarzeń turystyczno-kulturalnych przyciągających turystów krajowych i zagranicznych oraz udział w specjalistycznych targach.

Beneficjentami mogą być:

- samorząd Województwa,
- samorządy lokalne - powiatowe i gminne, lub działające w ich imieniu jednostki organizacyjne, związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego (gmin i powiatów),
- organizacje turystyczne działające non-profit,
- jednostki organizacyjne lasów państwowych,
- organizacje pozarządowe, w tym stowarzyszenia, fundacje, kościoły i związki wyznaniowe, inne publiczne organizacje, w tym turystyczne, sportowe i kulturalne instytucje z sektora finansów publicznych, dla których organem założycielskim są jednostki administracji rządowej lub samorządowej.

---

⁷⁵ Na podstawie Projektu RPO województwa świętokrzyskiego opracowanego i udostępnionego przez Zarząd Województwa Świętokrzyskiego.

9.5. Wskaźniki weryfikacji (propozycje) dla Strategii Rozwoju Turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2006 – 2014.

Przyjęte założenia	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu	Wskaźniki oddziaływania
1. Stworzenie zintegrowanej oferty turystycznej województwa świętokrzyskiego przy wykorzystaniu potencjału Regionu			
1.1. Kreacja i rozwój konkurencyjnych produktów turystycznych	<ul style="list-style-type: none"> Ilość wdrożonych nowych produktów turystycznych Liczba produktów sieciowych (zintegrowanych sieciowo), w tym ponadregionalnych 	<ul style="list-style-type: none"> Wzrost ilości pobytów turystycznych w Regionie Wzrost wydatków turystów w Regionie Liczba turystów, którzy skorzystali z nowych obiektów infrastruktury turystycznej Wzrost liczby turystów którzy wykupili pobyt zdrowotny Liczba turystów, którzy przyjechali dzięki ofercie nowych produktów turystycznych Regionu 	<ul style="list-style-type: none"> Poprawa jakości bazy turystycznej Regionu Wzrost dochodów gmin Wzrost poziomu PKB Regionu Wzrost inwestycji turystycznych i okołoturystycznych w Regionie Poprawa jakości oferty turystycznej Regionu
1.2. Stymulowanie i wspieranie inwestycji w obszarze infrastruktury turystycznej produktów	<ul style="list-style-type: none"> Ilość wybudowanych obiektów turystycznych Liczba nowoczesnych obiektów hotelowych, w tym z rozszerzoną ofertą dla niepełnosprawnych Wartość inwestycji okołoturystycznych Liczba zintegrowanych produktów szlaków tematycznych 	<ul style="list-style-type: none"> Wzrost ilości inwestycji turystycznych w Regionie Wzrost przychodów ze sprzedaży pamiątek oraz produktów lokalnych 	
2. Przygotowanie wysoko wykwalifikowanych i profesjonalnych kadr dla turystyki w województwie świętokrzyskim			

<p>2.1. Kształtowanie kadr dla obsługi ruchu turystycznego</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba osób zatrudnionych w sektorze usług turystycznych • Procent absolwentów szkół wyższych w ilości osób podejmujących pracę w branży turystycznej • Średnia trwałość zatrudnienia w turystyce • Liczba osób bezrobotnych, które znalazły zatrudnienie w turystyce • Liczba podjętych samozatrudnień w turystyce • Liczba przeszkolonej kadry menedżerskiej • Ilość przeprowadzonych szkoleń w zakresie obsługi ruchu turystycznego • Ilość wykładowców mających kwalifikacje do szkolenia w zakresie turystyki • Ilość przeszkolonej kadry 	<ul style="list-style-type: none"> • Poziom zatrudnienia w turystyce w porównaniu do roku bazowego x • Liczba miejsc pracy stworzonych bezpośrednio przy nowych produktach • Wzrost liczby miejsc pracy stworzonych przez obiekty turystyczne • Wzrost liczby specjalistów i menadżerów na potrzeby turystyki Regionu 	<ul style="list-style-type: none"> • Poprawa jakości obsługi ruchu turystycznego w Regionie • Wzrost zatrudnienia w sferze turystycznej i okołoturystycznej • Zmniejszenie bezrobocia • Poprawa jakości życia mieszkańców
<p>2.2. Wsparcie kadr administracji samorządowej oraz organizacji pozarządowych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ilość zdanych egzaminów w zakresie pozyskiwania środków finansowych w zakresie wdrożenia produktów turystycznych • Ilość zdanych egzaminów w zakresie kreacji produktów turystycznych oraz marketingu • Ilość zdanych egzaminów w zakresie szkoleń językowych • Ilość podróży studyjnych 	<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost kompetencji zawodowych urzędników na skutek szkoleń 	

<p>2.3. Badania rynku pracy, potrzeb szkoleniowych oraz efektywności programów szkoleniowych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba nowo zarejestrowanych bezrobotnych • Liczba absolwentów szkół turystycznych poszukujących pracę • Liczba zgłoszonych przez pracodawcę wolnych miejsc pracy w turystyce 	<ul style="list-style-type: none"> • Działający system badań zgodnych z wymogami UE 	
<p>3. Kształtowanie przestrzeni turystycznej</p>			
<p>3.1. Zwiększanie dostępności komunikacyjnej województwa świętokrzyskiego</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Długość wybudowanych dróg lokalnych • Długość nowych i zmodernizowanych dróg uwzględniających dojazd do atrakcji turystycznych • Liczba lotnisk spełniających wymogi dla lądowań samolotów pasażerskich • Liczba nowo uruchomionych tras i połączeń wakacyjno-turystycznych (także sezonowych np. kolejowych, autobusowych) 	<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost liczby turystów • Wzrost liczby pasażerów w liniach przewozów kolejowych (PKP), autobusowych (PKS, inni prywatni przewoźnicy) 	<ul style="list-style-type: none"> • Podniesienie konkurencyjności i oferty turystycznej świętokrzyskiego
<p>3.2. Kształtowanie proekologicznej infrastruktury w kontekście rozwoju przestrzeni turystycznej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Długość wybudowanych wodociągów • Długość wybudowanych kanalizacji • Ilość obiektów turystycznych wyposażonych w oczyszczalnie ścieków 	<ul style="list-style-type: none"> • Zmniejszenie stopnia zanieczyszczenia środowiska 	
<p>3.3. Rozwój mikro przestrzeni turystycznych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba zmodernizowanych oraz zrewitalizowanych (ożywionych) atrakcji 	<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost ilości udostępnionych turystom atrakcji 	

4. Opracowanie zintegrowanego i skutecznego systemu promocji i marketingu			
4.1. Tworzenie i implementacja nowoczesnych rozwiązań w dziedzinie marketingu produktu i tworzenia produktów markowych	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba imprez i wydarzeń przyciągających turystów oraz podnoszących atrakcyjność produktów i Regionu • Liczba przewodników turystycznych • Liczba wydanych map specjalistycznych i produktowych • Liczba wydanych poradników (tzw. guidelines) w zakresie wdrażania programów strategii • Liczba zorganizowanych press i study tourów • Liczba opracowań promocyjnych dot. całego Regionu, ze wspólną szatą graficzną i marką • Liczba przeprowadzonych kampanii marketingowych (liczba filmów, spotów, kampanii banerowych, udziałów w targach) 	<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost ilości sprzedanych ofert produktów zagranicznym biurami podróży • Wzrost poziomu rozpoznawalności marki Regionu • Wzrost ilości wewnątrzregionalnych pobytych turystycznych 	<ul style="list-style-type: none"> • Poprawa ogólnego wizerunku Regionu
4.2. Stworzenie zintegrowanego systemu informacji turystycznej	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba kilometrów profesjonalnie wytyczonych i oznakowanych tras turystycznych wg określonych standardów jakości • Liczba nowych punktów IT, w tym Regionalnych Centrów Informacji oraz tzw. kiosków IT 	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba artykułów o Regionie w prasie turystycznej polskiej i zagranicznej • Liczba potencjalnych turystów, którzy uzyskały informacje o produktach turystycznych Regionu 	

<p>4.3. Rozwój badań rynku turystycznego</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ilość wdrożonych i realizowanych systemów i programów badawczych • Ilość badań z zakresu produktu turystycznego • Udział środków na badania z zakresie rynku turystycznego 	<ul style="list-style-type: none"> • Działający system badań zgodny z wymogami UE 	
<p>5. Rozwój otoczenia sprzyjającego rozwojowi turystyki w województwie</p>			
<p>5.1. Wsparcie instytucji i organizacji działających na rzecz rozwoju turystyki w Regionie Świętokrzyskim</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba inicjatyw zrealizowanych w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego • Liczba wspartych grantami oraz pomocą rzeczową i niematerialną LOT-ów i organizacji pozarządowych • Liczba nowo zarejestrowanych LOT-ów • Liczba projektów wdrażanych przez organizacje pozarządowe oraz ROT i LOT-y w zakresie turystyki 	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba organizacji pozarządowych skuteczniej działających, które poprawiły swoją efektywność dzięki otrzymanemu wsparciu • Liczba LOT-ów, które zwiększyły swoją aktywność w zakresie statutowej działalności dzięki otrzymanemu wsparciu • Liczba podmiotów branży które poprawiły zdolność kredytową • Liczba firm, które dzięki wsparciu i pomocy wdrożyły skutecznie projekt, pozyskały środki z UE lub poprawiły swoją efektywność • Liczba miejscowości oferujących swój produkt turystyczny (lokalny i miejsca) w tym dzięki otrzymanemu wsparciu 	<ul style="list-style-type: none"> • Wypracowana procedura współpracy organów rządowych w zakresie turystyki • Rozwinięty trzeci sektor działający w obszarze turystyki • Zaangażowanie obywateli w rozwój turystyczny Regionu

<p>5.2. Tworzenie warunków do wzrostu zatrudnienia w sektorze prywatnym</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba osób przeszkolonych z zakresu „zielonych miejsc pracy” • Liczba „zielonych miejsc pracy” w działalności turystycznej w stosunku do ogółu zatrudnionych w turystyce 	<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost zatrudnienia w sektorze prywatnym 	
<p>5.3. Wsparcie świętokrzyskich przedsiębiorców turystycznych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ilość instytucji, w których przedsiębiorca musi uzyskać niezbędne w swojej branży informacje • Liczba firm, które skorzystały z dofinansowania 	<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost jednostek działających w zakresie doskonalenia systemu wsparcia i doradztwa mikroprzedsiębiorstw turystycznych 	
<p>5.4. Wspieranie innowacyjności i kreatywności w turystyce</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba projektów innowacyjnych w dziedzinie turystyki 	<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost udziału rozwiązań innowacyjnych w obszarze infrastruktury oraz usług turystycznych Regionu 	
<p>5.5. Wsparcie instytucjonalne tworzenia i rozwoju regionalnych i lokalnych produktów turystycznych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kwota środków publicznych dostępnych na turystykę • Liczba miejscowości, które otrzymały wsparcie przy opracowywaniu, rozwoju i wdrażaniu produktów lokalnych 	<ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie odpowiednich dokumentów operacyjnych i planów zagospodarowania w ramach wdrożenia produktów turystycznych 	

BIBLIOGRAFIA

1. Altkorn J., Marketing w turystyce, PWN, Warszawa 1999
2. Analiza Branży - Rozwój Turystyki na terenie Powiatu Jędrzejowskiego
3. Analiza Branży - Zwiększenie Atrakcyjności Turystycznej Powiatu Sandomierskiego w ramach usługi: "Planowanie Rozwoju Lokalnego Dla Powiatu Sandomierskiego"
4. Gaworecki W.W., Turystyka, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003
5. Gołęmski G., Metody stymulowania rozwoju turystyki w ujęciu przestrzennym, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2002
6. Informator turystyczny województwa świętokrzyskiego
7. Irish Tourism Development, Geographical Society of Ireland, Special Publication no. 9, 1994
8. Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., Produkt turystyczny, PWE, Warszawa 2005
9. Kotler Ph., Marketing, Warszawa 1994
10. Lenehan T., Harrington D., Managing quality in tourism, theory and practice, Oak Tree Press, Dublin
11. Łaciak J., Uczestnictwo Polaków w wyjazdach turystycznych w 2003 roku, Instytut Turystyki, Warszawa 2004
12. Łazarek M. i R., Gospodarka turystyczna, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie, Warszawa 2002
13. Łazarczuk A., Regulacyjne uwarunkowania rozwoju turystyki.
14. Middleton V., Marketing w turystyce, Polska Agencja Promocji Turystyki, Warszawa 1996
15. Narodowy Plan Rozwoju na lata 2004-2006
16. Narodowy Plan Rozwoju na lata 2007-2013 – wstępny projekt
17. Ocena stanu czystości wód powierzchniowych —WIOŚ 2003 r.
18. Ocena stanu czystości wód powierzchniowych woj. świętokrzyskiego, WIOŚ, Rocznik Statystyczny dla woj. świętokrzyskiego 2003
19. Passir S., Sokólska J., Vinaver K., Rozwój obszarów wiejskich i turystyka, Białystok – Paryż 2002
20. Plan Rozwoju Lokalnego na lata 2004 – 2006 oraz na kolejny okres programowania Unii Europejskiej Powiatu Buskiego
21. Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Kieleckiego
22. Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Opatowskiego
23. Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Sandomierskiego
24. Postaw na rower, Podręcznik projektowania przyjaznej dla rowerów infrastruktury, C.R.O.W. oraz ZG PKE – "Miasta dla Rowerów", Kraków 1999
25. Profil Społeczno-Gospodarczy Powiatu Ostrowieckiego - Planowanie Rozwoju Lokalnego Dla Powiatu Ostrowieckiego
26. Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego, Świętokrzyskie Biuro Rozwoju Regionalnego
27. Program Rozwoju Lokalnego Powiatu Kazimierskiego 2004-2006
28. Projekt Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007-2013, Zarząd Województwa Świętokrzyskiego, Kielce 2005
29. Projekt strategii rozwoju turystyki w Polsce na lata 2007-2013
30. Przewodnik po restauracjach, pub'ach i klubach nocnych, Kielce
31. Raport "Stan środowiska w województwie świętokrzyskim w roku 2003", Inspekcja ochrony środowiska, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Kielcach, Kielce
32. Raport Europejskiej Komisji Turystyki, Przyszłe trendy w turystyce
33. Regionalna Strategia Innowacji Województwa Świętokrzyskiego na lata 2005 - 2013

34. Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007-2013
35. Rocznik Statystyczny Województw 2004, GUS Warszawa.
36. Stan środowiska w województwie świętokrzyskim w roku 2001, 2002, 2003
37. Strategia Rozwoju Gospodarczego Powiatu Starachowickiego
38. Strategia Rozwoju Miasta Kielce "Kielce 2015"
39. Strategia Rozwoju Powiatu Kieleckiego
40. Strategia Rozwoju Powiatu Koneckiego
41. Strategia Rozwoju Powiatu Opatowskiego
42. Strategia Rozwoju Powiatu Pińczowskiego
43. Strategia Rozwoju Powiatu Skarżyskiego
44. Strategia Rozwoju Powiatu Włoszczowskiego
45. Strategia Rozwoju Turystyki Powiatu Buskiego
46. Strategia Rozwoju Turystyki w latach 2001-2006
47. Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego, Kielce, czerwiec 2000
48. Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 r. (projekt), Kielce 2005
49. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Kazimierza Wielka
50. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego
51. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Staszowskiego na lata 2000 -2015
52. Strategia Zwiększenia Atrakcyjności Turystycznej Powiatu Sandomierskiego wraz z Wykazem Potencjalnych Źródeł Finansowania Realizacji Strategii
53. Turystyka Polska w 2001, 2002 i 2003 roku, Układ Regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2002, 2003 i 2004
54. Turystyka Polska w 2003 roku, Układ Regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2004
55. Uwarunkowania rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim, Świętokrzyskie Biuro Rozwoju Regionalnego, Kielce 2005
56. Ninaver K., Jasiński J., Rzeczpospolita Produktów Regionalnych, Białystok – Paryż 2004
57. Zarys metodyki opracowywania programów strategicznych, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Warszawa 9 września 2004 r.

SPIS TABEL, WYKRESÓW, MAP I RYSUNKÓW

Tabele

Tabela nr 1. Porównanie wielkości ruchu turystycznego i wysokości wydatków turystów zagranicznych przybywających do województwa świętokrzyskiego w latach 1999–2003.

Tabela nr 2. Przyjazdy do województwa świętokrzyskiego w latach 2001-2003 według celów.

Tabela nr 3. Przyjazdy do województwa świętokrzyskiego w latach 2001-2003 r. według sposobów organizacji podróży.

Tabela nr 4. Przyjazdy do województwa świętokrzyskiego w latach 2001-2003 r. według wykorzystywanej bazy noclegowej.

Tabela nr 5. Województwo świętokrzyskie w liczbach.

Tabela nr 6. Podział administracyjny województwa świętokrzyskiego.

Tabela nr 7. Średnie miesięczne temperatury powietrza atmosferycznego i miesięczne sumy opadów wg danych IMiGW ze stacji Kielce-Suków i Sandomierz, w latach 2000–2002.

Tabela nr 8. Powierzchnia Parków wchodzących w skład ZPKGŚ.

Tabela nr 9. Powierzchnia Parków wchodzących w skład ZNPK.

Tabela nr 10. Rezerwaty przyrody na terenie województwa świętokrzyskiego.

Tabela nr 11. Zlewnie II rzędu w województwie świętokrzyskim.

Tabela nr 12. Najważniejsze imprezy kulturalne i popularno-naukowe odbywające się w województwie świętokrzyskim.

Tabela nr 13. Wykaz najważniejszych instytucji kulturalnych, fundacji i stowarzyszeń działających na terenie województwa świętokrzyskiego.

Tabela nr 14. Wykaz najważniejszych imprez turystycznych odbywających się na terenie województwa świętokrzyskiego.

Tabela nr 15. Wykaz najważniejszych imprez sportowych odbywających się na terenie województwa świętokrzyskiego.

Tabela nr 16. Ilość obiektów bazy noclegowej w poszczególnych powiatach z uwzględnieniem kategorii obiektów (stan na dzień 31.08.2005).

Tabela nr 17. Ilość miejsc noclegowych w obiektach noclegowych w poszczególnych powiatach z uwzględnieniem kategorii obiektów (stan na dzień 31.08.2005).

Tabela nr 18. Korzystający, udzielone noclegi oraz stopień wykorzystania bazy noclegowej w województwie świętokrzyskim w 2004 r.

Tabela nr 19. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby obiektów i miejsc noclegowych w 2003 r.

Tabela nr 20. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem stopnia wykorzystania miejsc noclegowych w 2003 r.

Tabela nr 21. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby pokoi w hotelach, motelach i pensjonatach w 2003 r.

Tabela nr 22. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby udzielonych noclegów oraz osób z nich korzystających w 2003 r.

Tabela nr 23. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby turystów zagranicznych korzystających z noclegów w obiektach noclegowych w 2003 r.

Tabela nr 24. Ilość obiektów bazy gastronomicznej w poszczególnych powiatach województwa świętokrzyskiego z uwzględnieniem kategorii obiektów.

Tabela nr 25. Klasyfikacja badanych odcinków rzek na terenie województwa świętokrzyskiego w latach 2002–2003.

Tabela nr 26. Ocena jakości wód zbiorników zaporowych badanych w latach 2000-2003.

Wykresy

Wykres nr 1. Ruch turystyczny krajowy i zagraniczny w województwie świętokrzyskim na tle innych województw w 2003 r.

Wykres nr 2. Przyjazdy turystów zagranicznych do województwa świętokrzyskiego wg głównych celów w 2002 i 2003 r.

Wykres nr 3. Przyjazdy turystów zagranicznych do województwa świętokrzyskiego z wybranych krajów (dane szacunkowe w tys. osób za rok 2003).

Wykres nr 4. Struktura siedliskowa lasów państwowych.

Wykres nr 5. Obiekty noclegowe w województwie świętokrzyskim w 2005 r. w układzie kategorii obiektów.

Wykres nr 6. Obiekty noclegowe w województwie świętokrzyskim w 2005 r. w układzie powiatów.

Wykres nr 7. Rozłożenie bazy noclegowej pod względem ilości miejsc noclegowych w poszczególnych powiatach.

Wykres nr 8. Rozłożenie bazy noclegowej pod względem ilości miejsc oferowanych w poszczególnych kategoriach obiektów.

Wykres nr 9. Korzystający z bazy noclegowej w województwie świętokrzyskim w 2004 r.

Wykres nr 10. Udzielone noclegi w województwie świętokrzyskim w 2004 r.

Wykres nr 11. Wykorzystanie bazy noclegowej województwa świętokrzyskiego w 2003 r.

Wykres nr 12. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby obiektów noclegowych w 2003 r.

Wykres nr 13. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby miejsc noclegowych w 2003 r.

Wykres 14. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem stopnia wykorzystania miejsc noclegowych w 2003 r.

Wykres 15. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby pokoi w hotelach, motelach i pensjonatach w 2003 r.

Wykres nr 16. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby udzielonych noclegów w 2003 r.

Wykres nr 17. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby korzystających z noclegów w 2003 r.

Wykres nr 18. Województwo świętokrzyskie na tle pozostałych województw pod względem liczby turystów zagranicznych korzystających z noclegów w obiektach noclegowych w 2003 r.

Wykres nr 19. Ilość obiektów gastronomicznych w poszczególnych powiatach województwa świętokrzyskiego.

Wykres nr 20. Procentowy udział bazy gastronomicznej w podziale na powiaty.

Wykres nr 21. Ilość obiektów gastronomicznych w poszczególnych kategoriach.

Wykres nr 22. Procentowy udział poszczególnych kategorii obiektów gastronomicznych.

Mapy

Mapa nr 1. Województwo świętokrzyskie na tle Polski – mapa.

Mapa nr 2. Podział administracyjny województwa świętokrzyskiego.

Mapa nr 3. Główne jednostki geologiczne w województwie świętokrzyskim.

Mapa nr 4. Mapa przeglądowa Krainy Gór Świętokrzyskich (wg E. Massalskiego).

Mapa nr 5. Krajobraz województwa świętokrzyskiego.

Rysunki

Rys. 1 Drzewo hierarchii celów.

Rys. 2. Tożsamość marki.